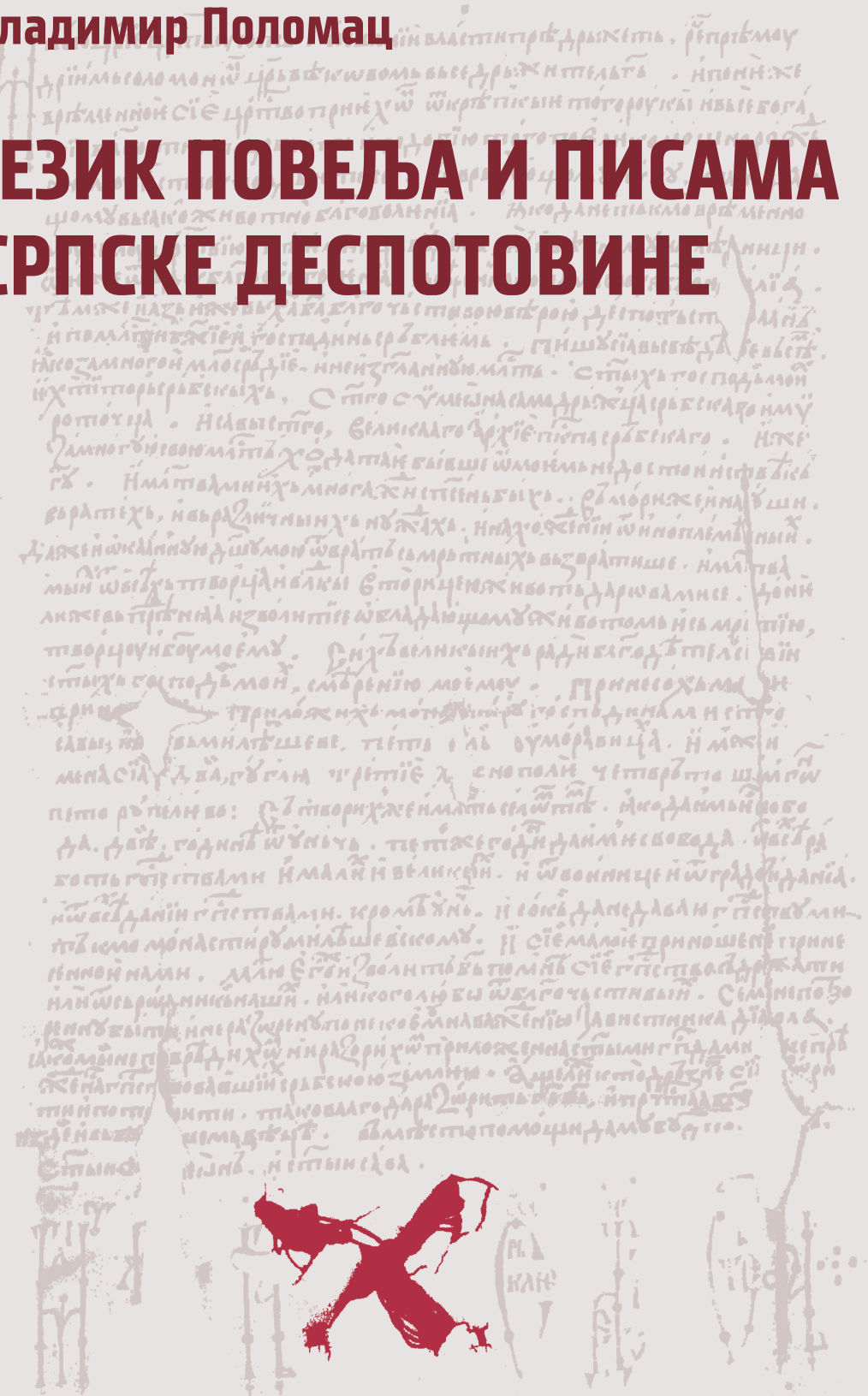

ЈЕЗИК ПОВЕЉА И ПИСАМА
СРПСКЕ ДЕСПОТОВИНЕ

Владимир Поломац

Владимир Поломац

ЈЕЗИК ПОВЕЉА И ПИСАМА
СРПСКЕ ДЕСПОТОВИНЕ

**ЈЕЗИК ПОВЕЉА И ПИСАМА
СРПСКЕ ДЕСПОТОВИНЕ**

Владимир Поломац
Језик повеља и писама Српске деспотовине

Издавач
Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу

За издавача
Проф. Радомир Томић, декан

Рецензенти
Проф. др Јасмина Грковић-Мејдор, редовни члан САНУ
Проф. др Александар Лома, редовни члан САНУ
Проф. др Радивоје Младеновић, ФИЛУМ

Коректура
Владимир Поломац

Превод резимеа на енглески
Наташа Антонијевић

Технички уредник
Стефан Секулић

Ликовно-графичка опрема
Проф. Слободан Штетић

Штампа
Занатска задруга „Универзал”, Чачак

Тираж
150 примерака

ISBN
978-86-85991-92-9

На корици
Повеља деспота Стефана Лазаревића
манастиру Милешеви (1413)

Владимир Поломац

**ЈЕЗИК ПОВЕЉА И ПИСАМА
СРПСКЕ ДЕСПОТОВИНЕ**

ФИЛУМ

Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу

Крагујевац, 2016.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ _____	14
I. УВОДНА РАЗМАТРАЊА _____	15
1.1. ПРИСТУП ТЕМИ И ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА _____	17
1. Приступ _____	17
2. Преглед досадашњих истраживања _____	17
1.2. КОРПУС _____	21
1. Регистар испитиваних докумената _____	21
2. Методолошке и друге напомене о корпусу _____	30
1.3. ТЕОРИЈСКО–МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП _____	36
1. Предмет и циљеви истраживања _____	36
2. Теоријско-методолошке напомене _____	36
II. ГРАФИЈА И ПРАВОПИС _____	42
II.1. ГРАФИЈА _____	43
1. ИНВЕНТАР ГРАФЕМА _____	43
2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ВОКАЛА _____	43
2.1. Обележавање /a/ _____	43
2.2. Обележавање /e/ _____	45
2.3. Обележавање /и/ _____	46
2.3.1. Писање графеме <i>ы</i> _____	47
2.3.2. Писање графеме <i>ї</i> _____	54
2.3.2.1. Писање <i>ї</i> у функцији обележавања редукованог /и/ _____	54
2.3.2.2. Употреба диграфа <i>їн</i> _____	58
2.3.2.3. Остале позиције графеме <i>ї</i> _____	63
2.3.2.4. Писање графеме <i>ї</i> без тачака _____	64
2.3.3. Употреба графеме <i>у</i> у вредности вокала /и/ _____	65
2.3.4. Писање грчке иницијалне групе <i>ι</i> + вокал у позајмљеницама _____	66
2.4. Обележавање /o/ _____	67
2.4.1. Графема <i>ω</i> у иницијалном положају _____	67
2.4.2. Графема <i>ω</i> у осталим положајима _____	69
2.4.3. Обележавање предлога и префикса <i>оѡ(-)/ог(-)</i> _____	72
2.5. Обележавање /y/ _____	75
2.5.1. Употреба графема <i>ѝ</i> и <i>џ</i> _____	75
2.5.2. Остали начини обележавања /y/ _____	79
2.6. Обележавање /ə/ _____	80
2.6.1. Употреба графеме <i>ъ</i> _____	80
2.6.2. Употреба пајерка _____	83
2.6.3. Употреба диграфа <i>ьь</i> _____	83
2.6.4. Одсуство обележавања /ə/ _____	83
2.7. Обележавање слоготворних сонаната /р/ и /л/ _____	83
3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ КОНСОНАНАТА _____	88
3.1. Обележавање /j/ _____	88
3.1.1. Обележавање [ja] у поствокалском положају _____	89

3.1.2. Обележавање [је] у иницијалном положају _____	93
3.1.3. Обележавање [је] изван иницијалног положаја _____	96
3.1.4. Обележавање [ју] _____	101
3.1.5. Обележавање [ји] _____	102
3.1.6. Обележавање [јо] _____	102
3.1.7. Обележавање /ј/ испред консонанта и на крају речи _____	103
3.2. Обележавање /ћ/ и /ђ/ _____	103
3.2.1. Обележавање [ћа] и [ђа] _____	104
3.2.2. Обележавање [ће] и [ђе] _____	104
3.2.3. Обележавање [ћу] и [ђу] _____	107
3.2.4. Обележавање /ћ/ и /ђ/ у осталим позицијама _____	107
3.3. Обележавање /љ/ и /њ/ _____	108
3.3.1. Обележавање [ља] и [ња] _____	109
3.3.2. Обележавање [ље] и [ње] _____	109
3.3.3. Обележавање [љу] и [њу] _____	111
3.3.4. Обележавање /љ/ и /њ/ у осталим позицијама _____	111
3.4. Обележавање гласа /џ/ _____	113
3.5. Обележавање [шт] _____	113
3.6. Употреба графема ž, ѡ, ѣ и v _____	113
II.2. ПРАВОПИС _____	116
1. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ НЕКАДАШЊЕГ СЛАБОГ ПОЛУГЛАСНИКА _____	116
1.1. Финални положај _____	116
1.1.1. Употреба графеме њ _____	116
1.1.2. Употреба пајерка _____	118
1.1.3. Одсуство полугласничког знака _____	118
1.2. Медијални положај _____	119
1.2.1. Писање полугласничког знака у предлозима _____	119
1.2.2. Писање полугласничког знака у префиксима _____	121
1.2.3. Писање полугласничког знака у корену речи _____	121
1.2.4. Писање полугласничког знака изван корена _____	122
1.2.5. Писање полугласничког знака у страним речима _____	124
2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АСИМИЛАЦИЈЕ ПО ЗВУЧНОСТИ _____	125
2.1. Веза предлога и акцентогене речи _____	125
2.2. Веза префикса и основе _____	126
2.3. Веза основе и суфикса _____	127
2.4. Веза двеју основа _____	129
3. УПОТРЕБА СПИРИТА И АКЦЕНАТА _____	129
3.1. Употреба спирита _____	130
3.2. Употреба оксије _____	134
3.3. Употреба варије _____	142
3.4. Употреба двоструке варије (кендеме) _____	146
4. УДВАЈАЊЕ ГРАФЕМА _____	157
4.1. Удвајање вокалских графема _____	157
4.2. Удвајање консонантских графема _____	158
5. ИНТЕРПУНКЦИЈА _____	159

III. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ	162
III.1. ФОНЕТСКЕ И ФОНОЛОШКЕ ОДЛИКЕ	163
1. ВОКАЛИЗАМ	163
1.1. Гласовна вредност графеме љ	163
1.1.1. Екавизам	168
1.1.2. Икавизам	168
1.1.3. Писање графеме љ у дублетним формама	170
1.2. Гласовна вредност полугласничког знака	180
1.2.1. Промена /ə/ > /a/	173
1.2.2. Промена /ə/ > /o/ или /e/	174
1.2.3. Закључне напомене	176
1.3. Слоготворно /p/	176
1.4. Слоготворно /л/	179
1.5. Гласовне промене у вези са вокалима	179
1.5.1. Асимилација вокала претходном палаталном консонанту	180
1.5.2. Асимилације и сажимања након губљења сонанта	181
1.5.3. Сажимања у вокалским групама -ии(-) и -аа-	181
1.5.4. Покретни вокали	182
1.5.5. Супституције вокала	182
1.5.5.1. Супституције вокала у словенским речима	183
1.5.5.2. Супституције вокала у позајмљеницама	184
1.5.6. Превој вокала	184
1.5.7. Губљење вокала	185
2. КОНСОНАНТИЗАМ	185
2.1. Инвентар сонаната	185
2.1.1. Промена /л/ > /o/ на крају слога	186
2.1.2. Промена вь(-) > у(-)	191
2.2. Инвентар консонаната	191
2.2.1. Африкате /h/ и /h̥/	192
2.2.1.1. Африкате /h/ и /h̥/ према српсл. групама шт и жд	197
2.2.2. Африката /ц/	197
2.2.3. Фрикатив /ф/	198
2.3. Гласовне промене у вези са консонантима	198
2.3.1. Резултати палатализација	200
2.3.2. Ново јотовање у групама -јт- и -јд-	200
2.3.3. Асимилације консонаната по звучности	201
2.3.4. Асимилација консонаната по месту изговора	201
2.3.5. Дисимилација и губљење консонаната	201
2.3.6. Промена чр- > цр-	202
2.3.7. Метатеза кт- и вс-	203
2.3.8. Упрошћавања консонантских група	203
2.3.9. Промена /ж/ > /р/	203
2.3.10. Промена -сц- у -ст-	204
2.3.11. Супституције консонаната при адаптацији страних речи	204
III.2. МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ	206
1. ИМЕНИЦЕ	206

1.1. Именице *-ǫ- и *-jǫ- основа у једнини _____	206
1.1.1. Локатив *-ǫ- основа _____	207
1.1.1.1. Аналитичке тенденције _____	210
1.1.2. Локатив *-jǫ- основа _____	211
1.2. Именице *-ǫ- и *-jǫ- основа у множини _____	212
1.3. Именице *-ǫ̆- основа _____	215
1.4. Именице *-ǫ̆- основа _____	216
1.5. Именице м. р. некадашњих консонантских основа _____	217
1.5.1. Именице дън и камен _____	217
1.5.2. Множина именица на -ин, -тељ и -ар _____	217
1.6. Именице с. р. некадашњих консонантских основа _____	219
1.7. Именице *-ǣ- и *-jǣ- основа _____	219
1.7.1. Номинатив једнине _____	219
1.7.2. Генитив једнине _____	219
1.7.3. Датив једнине _____	221
1.7.4. Акузатив, вокатив и инструментал једнине _____	222
1.7.5. Локатив једнине _____	224
1.7.6. Облици множине _____	224
1.8. Именице *-ǫ̆- основа _____	226
1.9. Именице *-ǫ̆- основа _____	227
1.10. Именице ж. р. некадашњих консонантских основа _____	227
1.11. Ген. мн. именица *-ǫ̆-/*-jǫ̆-, *-ǣ- /*-jǣ- и консонантских основа _____	228
1.12. Трагови двојине у деклинацији именица _____	231
1.13. Из проблематике рода именица _____	232
1.14. Непроменљиве именице _____	232
2. ЗАМЕНИЦЕ _____	233
2.1. Именичке заменице _____	233
2.1.1. Личне заменице 1. и 2. лица и лична заменица <i>себе, се</i> _____	233
2.1.2. Лична заменица 3. лица _____	235
2.1.3. Именичка заменица <i>кѣю/ѣю</i> и заменице сложене од ње _____	237
2.1.4. Одрична именичка заменица <i>никѣю</i> _____	240
2.1.5. Општа именичка заменица <i>кѣю љубо</i> _____	240
2.1.6. Именичка заменица <i>шѣю</i> и заменице сложене од ње _____	240
2.1.7. Одрична именичка заменица <i>нишѣю/нишѣа</i> _____	241
2.1.8. Неодређена именичка заменица <i>нешѣю</i> _____	241
2.1.9. Општа именичка заменица <i>шѣю љубо</i> _____	241
2.2. Придевске заменице _____	241
2.2.1. Показне заменице _____	241
2.2.1.1. Показна заменица <i>съ, се, си</i> _____	241
2.2.1.2. Показна заменица <i>овь, ова, ово</i> _____	243
2.2.1.3. Показна заменица <i>ѣь, ѣа, ѣо</i> _____	243
2.2.1.4. Показна заменица <i>онь, она, оно</i> _____	248
2.2.2. Присвојне заменице _____	248
2.2.2.1. Присвојне заменице <i>мои, ѣвои и свои</i> _____	248
2.2.2.2. Присвојне заменице <i>наш и ваш</i> _____	250
2.2.2.3. Присвојна заменица <i>њеџов</i> _____	252

2.2.2.4. Присвојна заменица <i>њејн</i> _____	252
2.2.3. Упитно–односне заменице _____	253
2.2.4. Неодређене заменице _____	254
2.2.5. Одричне заменице _____	255
2.2.6. Опште заменице _____	256
2.2.6.1. Опште заменице <i>кџсдо</i> и <i>кижсдо</i> _____	256
2.2.6.2. Општа заменица <i>који љибо</i> _____	256
2.2.6.3. Опште заменице сложене са <i>џоде</i> _____	256
2.2.6.4. Општа заменица <i>вџсак</i> _____	257
2.2.6.5. Општа заменица <i>вџс</i> _____	258
3. ПРИДЕВИ _____	259
3.1. Облици неодређеног вида _____	259
3.2. Облици одређеног вида _____	261
3.2.1. Номинатив једнине _____	261
3.2.2. Генитив и акузатив једнине мушког и средњег рода _____	262
3.2.3. Генитив једнине женског рода _____	264
3.2.4. Датив једнине мушког и средњег рода _____	265
3.2.5. Датив и локатив једнине женског рода _____	266
3.2.6. Акузатив и вокатив једнине _____	267
3.2.7. Инструментал једнине _____	268
3.2.8. Локатив једнине мушког и средњег рода _____	269
3.2.9. Облици множине и двојине _____	270
3.3. Поређење придева _____	273
4. БРОЈЕВИ _____	274
4.1. Основни бројеви _____	274
4.2. Редни бројеви _____	275
4.3. Збирни бројеви _____	276
5. ГЛАГОЛИ _____	277
5.1. Прости глаголски облици _____	277
5.1.1. Презент атематских глагола _____	277
5.1.2. Презент тематских глагола _____	278
5.1.2.1. Прво лице једнине _____	278
5.1.2.2. Друго лице једнине _____	278
5.1.2.3. Треће лице једнине _____	278
5.1.2.4. Прво лице множине _____	282
5.1.2.5. Друго лице множине _____	282
5.1.2.6. Треће лице множине _____	282
5.1.3. Императив _____	284
5.1.4. Аорист _____	285
5.1.4.1. Прво и друго лице једнине _____	285
5.1.4.2. Треће лице једнине _____	286
5.1.4.3. Прво и друго лице множине _____	286
5.1.4.4. Треће лице множине _____	288
5.1.4.5. Облици двојине _____	288
5.1.5. Имперфекат _____	288
5.1.6. Партиципи _____	289

5.1.6.1. Партицип презента активни (ППзА)	289
5.1.6.1.1. Облици једнине	289
5.1.6.1.2. Облици множине и двојине	291
5.1.6.1.3. Губљење ППзА	291
5.1.6.2. Партицип претерита активни (ППрА)	292
5.1.6.2.1. Облици једнине	292
5.1.6.2.2. Облици множине	293
5.1.6.2.3. Губљење ППрА	294
5.1.6.3. Партицип презента пасивни (ППзП)	294
5.1.6.4. Партицип претерита пасивни (ППрП)	295
5.1.7. Инфинитив	298
5.2. Сложени глаголски облици	298
5.2.1. Перфекат	298
5.2.2. Плусквамперфекат	300
5.2.3. Футур I	300
5.2.4. Футур II	121
5.2.5. Потенцијал	301
III.3. ЛЕКСИЧКО-СТИЛИСТИЧКЕ И	
СИНТАКСИЧКО-СТИЛИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ	302
1. ТЕРМИНОЛОГИЧНОСТ	302
1.1. Уводне напомене	302
1.2. Феудализам	302
1.2.1. Владарске титуле и називи	302
1.2.2. Виши и нижи феудални слој	304
1.2.3. Феудалне радне обавезе	306
1.2.4. Феудална давања	307
1.3. Хришћанство	308
1.3.1. Основни религијски појмови	309
1.3.2. Црквена хијерархија	311
1.3.3. Обред	311
1.3.4. Манастир	312
1.4. Право	314
1.4.1. Државна управа	314
1.4.2. Основни правни појмови и правне радње	314
1.4.3. Судски поступак	315
1.4.4. Кривица	316
1.4.5. Посед	317
1.5. Привреда	317
1.5.1. Приходи	317
1.5.2. Мере и новац	317
1.5.3. Својина	318
1.5.4. Пољопривреда	318
1.5.5. Трговина	318
1.5.6. Рударство и производња соли	319
1.6. Сродство	319
1.6.1. Сродство по роду	319

1.6.2. Сродство по браку	321
1.7. Регистар термина	321
1.7.1. Феудализам	321
1.7.2. Хришћанство	325
1.7.3. Право	333
1.7.4. Привреда	337
1.7.5. Сродство	339
2. ОНИМИЧНОСТ	340
2.1. Уводне напомене	340
2.2. Антропонимија	340
2.2.1. Имена владара и чланова владарских породица	341
2.2.2. Имена више и ниже световне властеле	342
2.2.3. Имена зависних људи	345
2.2.4. Имена монаха	347
2.2.5. Проепоними	350
2.3. Топонимија	355
2.3.1. Уводне напомене	355
2.3.2. Хороними	356
2.3.3. Ојконими	356
2.3.3.1. Напомене о пореклу ојконима	356
2.3.3.2. Напомене о семантици ојконима	356
2.3.3.3. Напомене о структури ојконима	357
2.3.4. Микротопоними	361
2.3.5. Хидроними	362
2.3.6. Регистар топонима	363
3. НОМИНАЛНОСТ	381
3.1. Уводне напомене	381
3.2. Фреквенција употребе именица и глагола	381
3.3. Декомпоновање предиката	383
3.4. Номиналне реченице и искази	384
4. ДЕПЕРСОНАЛНОСТ	386
4.1. Уводне напомене	386
4.2. Фреквенција употребе првог и трећег лица	386
4.3. Пасивне конструкције	387
4.3.1. Рефлексивни пасив	387
4.3.2. Партиципски пасив	389
5. КЛИШЕИЗИРАННОСТ	389
5.1. Уводне напомене	389
5.2. Дипломатички формулар испитиваних докумената	389
5.2.1. Писма упућена Дубровнику	389
5.2.2. Потврдне трговачке привилегије упућене Дубровнику	390
5.2.3. Акта игумана манастира Св. Пантелејмона	393
5.2.4. Акта о разграничењу хиландарских метоха	394
5.2.5. Признанице и писма о покладу деспота Ђурђа	394
5.2.6. Манастирске и властеоске даровнице	395
5.2.6.1. Протокол	397

5.2.6.2. Текст _____	401
5.2.6.3. Есхатокол _____	405
6. ДИРЕКТИВНОСТ _____	412
6.1. Уводне напомене _____	412
6.2. Независне реченице са партикулом да _____	412
IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА _____	414
IV.1. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ГРАФИЈИ И ПРАВОПИСУ _____	415
1. ГРАФИЈА И ПРАВОПИС ПОЈЕДИНАЧНИХ ПОВЕЉА И ПИСАМА _____	415
1.1. Уводне напомене _____	415
1.2. Графијске и правописне одлике повеља и писама деспота Стефана Лазаревића _____	415
1.3. Графијске и правописне одлике повеља и писама деспота Ђурђа и његових наследника _____	421
1.4. Закључне напомене _____	429
2. ОПШТИ ПОГЛЕД НА ГРАФИЈСКЕ И ПРАВОПИСНЕ ОДЛИКЕ _____	431
2.1. Општи поглед на однос фонема и графема _____	431
2.2. Графија и правопис у еволутивној перспективи _____	432
IV.2. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ЈЕЗИЧКИМ ОДЛИКАМА _____	433
1. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ ПОЈЕДИНАЧНИХ ПОВЕЉА И ПИСАМА _____	433
1.1. Уводне напомене _____	433
1.2. Језичке одлике повеља и писама деспота Стефана Лазаревића _____	433
1.3. Језичке одлике повеља и писама деспота Ђурђа и његових наследника _____	443
1.4. Закључне напомене _____	457
2. ОПШТИ ПОГЛЕД НА ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ _____	459
2.1. Језичке одлике са аспекта историјске дијалектологије _____	459
2.2. Језичке одлике са аспекта историје књижевног језика _____	463
2.3. Језичке одлике са аспекта функционалне стилистике _____	464
V. СКРАЋЕНИЦЕ ЦИТИРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ _____	468
VI. SUMMARY _____	484

УВОДНА РЕЧ

Монографија *Језик ѿвелеља и ѿисама Српске десѿѿѿовине* представља прерађену и проширену верзију докторске дисертације *Језик ѿвелеља и исѿрава десѿѿѿа Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића* која је одбрађена 2011. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу пред комисијом коју су чинили проф. др Радивоје Младеновић (ментор), проф. др Слободан Реметић и проф. др Јасмина Грковић-Мејдор. Члановима комисије, а особито ментору, аутор се захваљује на корисним сугестијама и несебичној помоћи у свим фазама рада на рукопису.

Посебну захвалност на драгоценим коментарима аутор изражава рецензентима монографије, проф. др Јасмини Грковић-Мејдор, проф. др Александру Ломи и проф. др Радивоју Младеновићу.

Монографија је урађена у оквиру научног пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја бр. 178001 (*Историја српског језика*).

У Крагујевцу, марта 2016. године

Аутор

I. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. ПРИСТУП ТЕМИ И ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

1. Приступ. Значај детаљног испитивања језика повеља и писама Српске деспотовине проистиче не само из опште и увек актуелне потребе да се што већи број наших средњовековних споменика филолошки и лингвистички проучи и опише, већ и због чињенице да ови документи имају прворазредни значај за ближе познавање историје српског језика и српске писмености уопште. Овај се значај посебно огледа у два чињеницама: (а) повеље и писма Српске деспотовине припадају једном од најзначајнијих раздобља у историји нашег језика и наше писмености – раздобљу краја XIV и прве половине XV века; и (б) из поменутог раздобља веома је мало сачуваних световних споменика са већим уделом српског народног језика. У вези са првом чињеницом треба додати и следеће: (аа) раздобљу краја XIV и прве половине XV века припадају неке од најзначајнијих иновација у структури српског језика – најпре на плану вокализма: /ə/ > /a/, слоготворно /л/ > /y/, /л/ на крају слога > /o/, а затим и на морфосинтаксичком плану: губљење категорије двојине, те у вези с тим, реструктурирање система множинских падежа, губљење партиципа, аналитичке тенденције у деklinацији; (аб) у овоме раздобљу формирали су се, у основним цртама, садашњи штокавски дијалекти (уп. Ивић 1998б: 67); и (ав) из перспективе развоја нашега књижевног језика и наше писмености уопште, ово је једно од најинтензивнијих раздобља писарске и преводилачке делатности, раздобље у коме – у складу са „новим духовним струјањима” на јужнословенском простору – правописни и језички узус тежи повратку ћирилометодијевским коренима (уп. Мошин 1964, Недељковић 1965, 1975, Грицкат 1978, Грковић-Мелџор 2007в).

Сви наведени различити филолошки и лингвистички аспекти овога раздобља преламају се у повељама и писмима Српске деспотовине, што је пресудно одређено самом природом жанра који се одликује употребом српкословенског и српског народног језика у складу са принципом хомогене диглосије (уп. Грковић-Мелџор 2007а).

Због свега реченог, као и због недовољне проучености повеља и писама Српске деспотовине (в. т. 2), испитивање језичких одлика ових докумената носи потенцијално велики истраживачки допринос различитим филолошким и лингвистичким дисциплинама: палеографији, историјској граматици и дијалектологији, историји књижевног језика, ономастици и етимологији.

2. ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА. Иако пословноправна писменост представља несумњиво најбоље проучен варијетет српске средњовековне писмености, језик повеља и писама Српске деспотовине до данас није монографски описан.

Досадашња интересовања за ове документе углавном су се исцрпљивала у издавању текстова и истраживању њихових дипломатичких и тек-

столошких особености, а ређе и у филолошким и лингвистичким прилозима који су третирали малобројне граfiјско-правописне и језичке одлике појединачних повеља. Преглед који следи обухватиће само оне радове чији је основни предмет филолошко или лингвистичко истраживање појединачних повеља и писама Српске деспотовине. Шире засновани филолошки и лингвистички радови у којима су ови документи само мањи део испитиваног корпуса¹, као и издања докумената, дипломатичке и текстолошке студије², нису посебно навођени и коментарисани, иако су – разуме се – узети у обзир.

Централно место у досадашњим проучавањима повеља и писама Српске деспотовине представља Младеновић 2007. У овој се монографији први пут на једном месту доносе све сачуване повеље и писма деспота Стефана Лазаревића, како оне настале на територији Србије, тако и оне преписане у дубровачкој канцеларији. Осим издања текстова у оригиналној граfiји, што увек подразумева и критички однос према досадашњим издањима, новину у едиционој пракси представљају транскрибовани и транслитерисани, као и језички осавремењени текстови повеља. Од највећег значаја је и чињеница да у овој монографији А. Младеновић доноси и фототипске снимке докумената на основу којих је приређено издање. Поред овако приређених текстова повеља и писама, А. Младеновић уз сваки од сегмената издања текста даје и филолошке коментаре, док језик докумената у целини остаје изван предмета проучавања.

Подстакнути овом монографијом, као и издањем повеља и писама кнеза Лазара од истога аутора (Младеновић 2003), настали су паралелно и независно од нашега истраживања и неколики прилози који третирају појединачна питања из опсега овога рада. У Младеновић 2007/2008 разматра се степен присуства и функције дебелог јера у повељама и писмима кнеза Лазара и деспота Стефана у контексту јављања новог типа правописа почев од друге половине XIV века. Аутор запажа постепено ширење ове графеме у испитиваним документима идући ка крају XIV века односно ка првим деценијама XV века, као и њену недоследну употребу у позицијама у којима се очекује према начелима предвиђеним правописном реформом бугарског патријарха Јевтимија. Предмет истраживања у Стиловић 2008а су неке од најважнијих одлика српског народног језика у повељама и писмима кнеза Лазара и деспота Стефана. Ауторка констатује присуство екавске замена стсрп. /љ/, одсуство промене /ѧ/ > /а/, одсуство промене слоготворнога /л/ > /у/, као и одсуство промене сонанта /л/ на крају слога. Поред ових одлика, ауторка

1 Централно место овде заузимају монографије Павловић 2006 и 2009а.

2 Детаљан осврт на старија издања повеља и писама деспота Стефана налази се у Младеновић 2007. Целовито критичко издање повеља и исправа деспота Ђурђа излази из оквира овога рада, стога ће овде хронолошким редом бити наведена само најосновнија литература која обухвата досадашња најважнија издања, преводе и дипломатичке студије: Карано-Ђвртковић 1840, Аврамовић 1847, Пушић 1858, 1868, Леонид 1868, Акта 1873, Стојановић 1890, Јиречек 1892, Новаковић 1912, Астес 1915, Соловјев 1926, Стојановић 1929, 1934, LASCARIS 1935, Синдик 1978, Астес 1982а, 1982б, Ђирковић 1983, Ивић-Ђурић-Ђирковић 1989, ŽIVKOVIĆ–BOJANIĆ–PETROVIĆ 2000, Богдановић 2000, Бубало 2001, Трифуновић 1996, 2004.

запажа и један број гласовних и обличких особина које се налазе и у савременом косовско-ресавском дијалекту: замена консонантске групе *-вљ-* у *-љ-* и *чр-* у *цр-*, наставак *-е* (< *-ѣ*) у лок. јд. именица ж. р. некадашњих *-ā-* основа, облици личних заменица *мене* и *себе* у дат. јединице, наставци некадашње непалаталне промене у облицима заменичко-придевске деklinације, заменичке енклитике *ни* и *ви* у дат. множине, присвојна заменица *њојан*, *-а*, *-о*, глаголска енклитика 3. л. мн. *ѿе* (инфинитив *хоѿе-ѿи*) и партикуле *-зи* и *-ј*. У Стиловић 2008б разматра се распоред енклитика у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана. Најважнији резултат овога прилога представљају примери чувања старијег редоследа енклитика у вези заменичке и глаголске енклитике.

Најважнијим граfiјско-правописним и језичким одликама једног броја повеља и писама деспота Стефана бавила се Г. Јовановић у низу својих радова. У Јовановић 1989а опширније се разматра садржај повеље деспота Стефана манастирима Тисмани и Водици из 1406. године, а наводе се и најважније правописне, фонетске и морфолошке особине. Јовановић 1999 доноси опширније излагање о аутентичности повеље деспота Стефана Великој Лаври из 1414/1415. године, као и најважније палеографске, правописне и фонетске одлике. У Јовановић 2000 наводе се примери за неке од важнијих језичких особина народног језика у већем броју повеља и писама (укупно тринаест): из фонетике: предлог и префикс *у*, консонанти *ћ* и *ѣ*; из морфосинтаксе: наставак *-у* у лок. јд. именица м./с. рода, заменичке енклитике *ни* и *ви*, заменица *ѿко*, иновације у конјугацији, старији распоред енклитика; из творбе речи: партикуле *зи* и *ј*; из лексике: именице *древо* и *ѿлеменѿтво*, заменица *који годе*, прилог *наѿреда*, везници *ако*, *јере*, *како ѿѿо*, предлог и прилог *ѿређе*. У двама краћим прилозима Г. Јовановић се бавила неким лексичким питањима у повељама деспота Стефана и деспота Ђурђа. У Јовановић 2001а на материјалу трију повеља издатих Хиландару разматрају се четири лексичка слоја: црквенословенизми, лексика грађена према црквенословенском моделу, титуле и звања и родбински називи, док се у Јовановић 2001б анализира само обредна лексика, овога пута и на материјалу повеља деспота Ђурђа.

Иако не представља језичку, већ палеографску студију, овде се неизоставно мора поменути Јерковић 1996, рад којим је обухваћен и материјал једног броја повеља и писама Српске деспотовине (в. т. 4.6). За један број словних облика, поред описа, ауторка разматра и употребу, тако да је студија важна и са аспекта граfiје и правописа.

Неколико напомена о интерпункцији и акцентуацији трију повеља и писама деспота Стефана из последње деценије XIV века (Писмо кнегиње Милице и деспота Стефана Дубровнику из 1392. године, Повеља кнегиње Милице и деспота Стефана Великој Лаври из 1394–1395. године) налази се у студији Недељковић 1971.

Језику у повељама и писмима деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника посвећена су само два рада вредна помена. У Ивић 1989 разматрају се правописне и језичке одлике Есфигменске повеље деспота Ђурђа. Аутор полази од структуре повеље, те у вези са тим анализира

распоред елемената српкословенског и српског народног језика, њихову функционалну дистрибуцију, посебно и њихово међусобно прожимање и уклапање у тексту повеље. Анализа правописних одлика углавном се задржава на најважнијим одликама које конституишу правопис ресавске школе, док је испитивање језичких црта углавном у функцији историјске дијалектологије. Најважнији закључак правописне и језичке анализе тиче се акцентуације: „Дворски писар деспота Ђурђа имао је у свом језику доследно непренесене старе акценте и уз то потпуно сачуван стари систем вокалских дужина” (Ивић 1989а: 17). У Младеновић 2009/2010 разматрају се најважније фонетске и фонолошке одлике (судбина изговорног полугласника, слоготворног /л/, /л/ на крају слога и групе *вс-*) једног броја повеља и писама Вука Бранковића и његових наследника.

У току израде овога рада објављено је више наших прилога о графичким, правописним и језичким одликама докумената обухваћених овим истраживањем (уп. Поломац 2009б, 2010, 2012а, 2012б, 2012в, 2012г, 2012д, 2013а, 2013б, 2013в, 2015а, 2015б).

I.2. ИСТРАЖИВАЧКИ КОРПУС

1. РЕГИСТАР ИСПИТИВАНИХ ДОКУМЕНАТА. – Истраживањем су обухваћени следећи документи (наведени према хронологији постанка)³:

- (1) **МД 1392** – Писмо кнегиње Милице и кнеза Степана (Стефана) Дубровчанима (пре 6. августа 1392. год.).

Рукопис представља оригинал (уп. Стојановић 1929: 185). Укупно 5 редова. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким напоменама у Младеновић 2007: 19. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 87–88.

- (2) **ЈП 1395** – Први примерак повеље монахиње Јевгеније са синовима кнезом Стефаном и Вуком светогорском манастиру Св. Пантелејмону (Ново Брдо, 8. јуна 1395. године).

Вероватно оригинал (уп. АСТЕС 1982b: 185). Укупно 66 редова. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима у Младеновић 2007: 293–298. Транскрибован и језички осавремењен текст са филолошким напоменама у Младеновић 2007: 302–305, 306–308, 309–313. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 335–338.

- (3) **ЈЛ 1394–1395** – Повеља монахиње Јевгеније са синовима кнезом Стефаном и Вуком Великој Лаври Св. Атанасија на Светој Гори (између 1. септембра 1394. и 31. августа 1395. године).

Рукопис представља оригинал (АСТЕС 1982a: 185). Укупно 29 редова. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 223–228. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 267–270.

3 За сваки испитивани документ наведени су следећи подаци: а) скраћеница документа – састављена је најчешће од почетних слова адресанта (уколико их има више, онда од почетног слова првога) и адресата и године издавања документа, осим у случајевима када адресант и/или адресат нису познати (Н 1396, И 1402–1422, Х1 1454, Х2 1454); б) услови назив документа којим се идентификују адресант и адресат, као и место издавања документа (уколико је познато), датум издавања (на основу самога документа или посредно) и податак о имену писара (уколико је наведен у документу); в) процена о аутентичности документа (оригинал, копија или препис); г) број редова; д) библиографски податак о издању текста или филолошкој и дипломатичкој студији којом је текст обухваћен, при чему није претендовано на библиографску исцрпност, већ је навођено најновије или најприступачније издање; е) библиографски податак о снимку који је коришћен приликом истраживања. Архивски идентитет снимка или оригинала навођен је само изузетно, само када је изостајала одговарајућа филолошка или дипломатичка студија о повељи (уп. у регистру ЂР 1428–1429, ЂР 1429–1430, РК 1430–1431 и РК 1433).

- (4) **Н 1396** – Акт игумана Никодима о оснивању двадесет адрфата у манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори (1396. године).

Рукопис представља фрагмент копије (уп. АСТЕС 1982b: 182). Укупно 119 редова. Опис повеље и дипломатичке особености у АСТЕС 1982b: 182–184. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 315–328. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 340–342.

- (5) **ЈЛ 1398** – Повеља монахиње Јевгеније манастиру Великој Лаври Св. Атанасија (манастир Жупањевац југоисточно од Рековца, 1. августа 1398. године, писар Радич Дртыц).

Рукопис представља оригинал (АСТЕС 1982a: 187). Укупно 30 редова. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 229–236. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 271–274.

- (6) **ЈП 1400** – Други примерак (одломак) повеље монахиње Јевгеније са синовима светогорском манастиру Св. Пантелејмону (Ново Брдо, 8. јуна, 1400. године).

Рукопис представља други примерак (копију) оригинала (уп. АСТЕС 1982b: 185). Није сачувана целина већ само фрагмент од 31 реда (укључујући и потписе). Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 299–302, 305–306, 308–313. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 339.

- (7) **СХ 1392–1402** – Повеља кнеза Стефана, мајке кнегиње Милице и брата Вука манастиру Хиландару (1392(?)–1402. године).

Рукопис представља „недовршени препис или концепт” (уп. Синдик 1998: 74, Шуица 2004: 107). Укупно 34 реда. Опис, историјски контекст са другим повељама, издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања, превод, дипломатичка студија и фотографија у Шуица 2003: 107–123. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 155–162. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 200–201.

- (8) **ЈХ 1394–1402** – Повеља монахиње Јевђеније са синовима господином кнезом Стефаном и господином Вуком Пиргу Св. Василија (1394–1402. године).

Рукопис вероватно представља оригинал (уп. Синдик 1998: 74–75). Укупно 47 редова. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија

издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 163–173. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 201–206.

- (9) **ЈД 1397–1402** – Повеља монахије Јевгеније манастиру Високим Дечанима (1397–1402. године).

Рукопис представља оригинал. Сачувано је укупно 60 редова. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 391–398. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 399–402.

- (10) **СЈ 1404–1405** – Повеља деспота Стефана деспотици монахињи Јевпраксији (1. септембар 1404–31. август 1405. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Веселиновић 2002: 133). Укупно 35 редова. Историјат, опис, издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања, превод, дипломатичка студија и фотографија у Веселиновић 2002: 131–142. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 175–181. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 207–208.

- (11) **СД 1405** – Повеља деспота Стефана Дубровнику (Борач у Грузи, 2. децембра 1405. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Стојановић 1929: 204; Документи 1956: 22). Укупно 46 редова укључујући и потпис. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 43–51. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 113–116.

- (12) **МД 1405** – Повеља Маре Бранковић и синова Дубровнику (Вучји Трн, 29. децембра 1405. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Документи 1956: 22; Бубало 2001: 100). Укупно 43 реда. Издање текста у Стојановић 1929: 151–154. Фотографски снимак у Документи 1956, табла XIX.

- (13) **СТ 1406** – Повеља деспота Стефана манастирима Тисмани и Водици у Румунији (1406. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Ђирковић 1956: 148–150; Младеновић 2007: 352). Укупно 32 реда. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 351–356. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 357.

- (14)MX 1406** – Повеља госпође Маре Бранковић и синова Хиландару (15. октобра, 1406. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Синдик 1998: 76–77). Поред повеље Дубровчанима од 29. децембра 1405. године једини „несумњиво аутентичан документ Бранковића из овога раздобља” (Буџало 2001: 100). Укупно 45 редова. Опис рукописа, издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и дипломатичка студија у Буџало 2001: 100–105. Фотографски снимак у Буџало 2001: 105.

- (15)СЛ 1407а** – Повеља (А) деспота Стефана Великој Лаври Св. Атанасија на Св. Гори (5. јануара 1407. године).

Рукопис представља оригинал (уп. АСТЕС 1982а: 189–190). Укупно 78 редова. Опис рукописа и дипломатичка анализа у АСТЕС 1982а: 189–190. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 237–246. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 275–279.

- (16)СЛ 1407б** – Повеља (Б) деспота Стефана Великој Лаври Св. Атанасија на Св. Гори (5. јануара 1407. године).

Рукопис представља копију (уп. АСТЕС 1982а: 189–190) која се садржински не разликује од оригинала (уп. Младеновић 2007: 237). Укупно 76 редова. Опис рукописа и дипломатичка анализа у АСТЕС 1982а: 189–190. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 246–252. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 280–282.

- (17)СХ 1406–1407** – Повеља деспота Стефана Хиландару (1406–1407. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Синдик 1998: 77; Младеновић 2007: 184). Укупно 42 реда. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 183–190. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 210–211.

- (18)МП 1403–1408** – Повеља Маре Бранковић и синова манастиру Св. Павлу (између 1403. и 1408. године).

Рукопис вероватно представља оригинал (уп. Синдик 1978: 191). На опрез приликом процене аутентичности упућује грешка у датуму повеље, као и чињеница да је на месту печата привезан метални типар с негативно усеченим именом вл(ь)къ (Буџало 2001: 79, нап. 10). Укупно 27 редова. Опис рукописа, анализа датума, преглед ранијих издања у Синдик 1978: 191–192. Последње издање и превод на енглески у

ŽIVKOVIĆ–BOJANIĆ–PETROVIĆ 2000: 131–133. Фотографски снимак у Синдик 1978 (бр. 3).

- (19) **БП 1410** – Повеља деспота Ђурђа са мајком Маром и братом Лазаром манастиру Св. Павла (Пећ, 15. новембра 1410. године, писар Новак дијак).

О аутентичности повеље исп. Синдик 1978: 194: „За сам текст не би се могло рећи да је оригинал. Пре ће бити да је ово препис или концепт. На такав закључак упућује неуредност писма. Не само да су поједина слова неразумљиво написана, него су прецртане групе речи, док су неке речи прецртане да би касније поново биле дописане. Све то говори о журби писара и одудара од осталих повеља Бранковића.” Укупно 19 редова. Опис повеље и исправка Стојановићевог издања у Синдик 1978: 193–194. Фотографски снимак у Синдик 1978, документ бр. 5.

- (20) **СХ 1411** – Повеља деспота Стефана Хиландару (Јагодна, 8. јуна 1411. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Синдик 1998: 78). Укупно 56 редова. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 191–199. Фотографија снимка у Младеновић 2007: 214–219.

- (21) **СМ 1413** – Повеља деспота Стефана Милешеви (1413. године или нешто касније).

Рукопис представља оригинал (уп. Веселиновић 2003: 193). Укупно 37 редова. Опис и историјат повеље, издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања, превод и дипломатичке особености у Веселиновић 2003: 193–203. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 361–366. Фотографија снимка Младеновић 2007: 367–368.

- (22) **СЛ 1414–1415** – Повеља деспота Стефана Великој Лаври Св. Атанасија на Св. Гори (1. септембар 1414–31. август 1415. године).

Рукопис представља оригинал (уп. АСТЕС 1982а: 192). Укупно 21 ред. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 253–257. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 283–284.

- (23) СВ 1417** – Повеља деспота Стефана светогорском манастиру Ватопеду (2. јула 1417. године).

Рукопис представља оригинал (уп. LASCARIS 1935: 16). Укупно 47 редова. Опис повеље у LASCARIS 1935: 16. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 371–378. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 379–382.

- (24) ЂП 1419** – Повеља деспота Ђурђа и госпође Јерине манастиру Св. Павла на Св. Гори (Вучји Трн, 15. новембра 1419. године, писар Богдан).

Рукопис вероватно представља оригинал (уп. Синдик 1978: 194). Укупно 37 редова. Опис повеље у Синдик 1978: 194–195. Издања текста у оригиналној графици у Стојановић 1890: 32–33 и Новаковић 1912: 530–531. Фотографски снимак у Синдик 1978, документ бр. 6.

- (25) И 1402–1422** – Акт игумана Илариона о оснивању два адрфата у манастиру Св. Пантелејмона на Св. Гори (између 1402. и 1422. године).

Рукопис представља оригинал (уп. АСТЕС 1982b: 188). Укупно 35 редова. Опис повеље и дипломатичке особености у АСТЕС 1982b: 188–189. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 329–334. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 343.

- (26) ЂД 1424** – Писмо деспота Ђурђа Бранковића Дубровчанима (април, 1424. године).

Рукопис представља оригинал (Стојановић 1929: 167). Укупно 6 редова. Издање текста у Стојановић 1929: 167. Оригинал у Хисторијском архиву Дубровника (Прилози разним серијама IVc 21). Фотографски снимак из корпуса научног пројекта Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

- (27) СЛ 1427** – Повеља деспота Стефана Великој Лаври Св. Атанасија на Св. Гори (20. јануара 1427. године).

Рукопис представља оригинал (уп. АСТЕС 1982a). Укупно 52 реда. Опис повеље и дипломатичка особености у АСТЕС 1982a: 194–195. Издање у оригиналној графици са освртом на ранија издања и филолошким коментарима, као и транскрибован и језички осавремењен текст са одговарајућим филолошким напоменама у Младеновић 2007: 259–266. Фотографски снимак у Младеновић 2007: 285–289.

- (28) ЂВ 1427–1428** – Повеља деспота Ђурђа светогорском манастиру Ватопеду (између 1427. и 1428. године).

Рукопис највероватније представља копију (LASCARIS 1935: 17). Укупно 31 ред. Опис повеље и издање у оригиналној графици у LASCARIS 1935: 17–18. Фотографски снимак из фонда Центра за историју и цивилизацију Византије (Париз).

- (29) ЂД 1428** – Повеља деспота Ђурђа Дубровнику (Некудим, 28. децембар 1428. године).

Рукопис представља оригинал (СТОЈАНОВИЋ 1934: 21). Укупно 54 реда. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1934: 11–21. Фотографски снимак у СПРЕМИЋ 1996.

- (30) ЂП 1427–1429** – Повеља деспота Ђурђа светогорском манастиру Св. Пантелејмону (између 1427. и 1429. године).

Рукопис вероватно представља оригинал (уп. АСТЕС 1982b: 189–190). Укупно 34 реда. Опис и дипломатичка анализа у АСТЕС 1982b: 189–190. Издања у оригиналној графици у ŠAFARIK 1868: 285–287, НОВАКОВИЋ 1912: 527–528. Фотографски снимак у АСТЕС 1982b, табла XLI, 15.

- (31) ЂР 1428–1429** – Повеља деспота Ђурђа великом челнику Радичу (између 1. септембра 1428. и 31. августа 1429. године).

Рукопис највероватније представља оригинал. Укупно 45 редова. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1890: 3–4. Фотографски снимак у Архив САНУ, 8885/1 (снимио В. Мошин).

- (32) ЂЕ 1429** – Повеља деспота Ђурђа манастиру Есфигмену (Жича, 11. септембра 1429. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 28 редова. Издање текста у оригиналној графици П. Ивића и превод Д. Стефановића у ИВИЋ–ЂУРИЋ–ЂИРКОВИЋ 1989: 10–11. Фотографски снимак у ИВИЋ 1989: 14–15.

- (33) ЂР 1429–1430** – Повеља деспота Ђурђа великом челнику Радичу (између 1. септембра 1429. и 31. августа 1430. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 35 редова. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1890: 4–5. Фотографски снимак у Архив САНУ, 8885/2 (снимио В. Мошин).

- (34) ЂР 1430** – Повеља деспота Ђурђа великом челнику Радичу (око 1430. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Синдик 1978: 195). Укупно 33 реда. Опис повеље у Синдик 1978: 195–196. Издање у оригиналној графици у Стојановић 1890: 5, НОВАКОВИЋ 1912: 531–532. Фотографски снимак у Синдик 1978, документ бр. 7.

- (35) РК 1430–1431** – Повеља великог челника Радича светогорском манастиру Кастамониту (између 1. септембра 1430. и 31. августа 1431. године).

Рукопис вероватно представља оригинал. Укупно 29 редова. Издање текста у оригиналној графици са освртом на ранија издања, транскрибован и језички осавремењен текст повеље у Поломац 2009б. Фотографски снимак у Архив САНУ 8885/3 (снимио В.Мошин).

- (36) ЂВ 1432** – Повеља деспота Ђурђа светогорском манастиру Ватопеду (1432. године).

Рукопис представља оригинал (LASCARIS 1935: 19). Укупно 37 редова. Опис повеље и издање текста у LASCARIS 1935: 19–20. Фотографски снимак из фонда Центра за историју и цивилизацију Византије (Париз).

- (37) РВ 1432** – Повеља великог челника Радича светогорском манастиру Ватопеду (Некудим, 28. марта 1432. године).

Рукопис представља оригинал (LASCARIS 1935: 18). Укупно 19 редова. Опис повеље и издање текста у LASCARIS 1935: 18–19. Фотографски снимак из фонда Центра за историју и цивилизацију Византије (Париз).

- (38) РК 1433** – Повеља великог челника Радича светогорском манастиру Кастамониту (22. мај 1433. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 56 редова. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1890: 34–36 и Новаковић 1912: 549–553. Фотографски снимак у Архив САНУ 8885/4 (снимио В. Мошин).

- (39) ЂЛ 1429–1439** – Повеља деспота Ђурђа Великој Лаври Св. Атанасија на Св. Гори (између 1429. и 1439. године).

Рукопис вероватно представља оригинал (уп. АСТЕС 1982а: 195). Сачувани фрагмент од 46 редова. Опис повеље и дипломатичке особности у АСТЕС 1982а: 195–197. Издање текста у оригиналној графици у Новаковић 1912: 501–502 и Анастасијевић 1922: 16–17. Фотографски снимак у АСТЕС 1982а, табла XIII.

- (40) ЂД1 1445** – Повеља деспота Ђурђа Дубровнику (Смедерево, 17. септембар 1445. године).

Рукопис представља оригинал (уп. Стојановић 1934: 21; Документи 1956: 23). Укупно 43 реда. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1934: 11–21. Фотографски снимак у Документи 1956, табла XXIV.

- (41) ЂД2 1445** – Повеља деспота Ђурђа и сина му Лазара Дубровнику (Смедерево, 17. септембра 1445. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 21 ред. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1934: 30–32. Фотографски снимак

из фонда пројекта Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

- (42) ЂЛ 1452** – Повеља деспота Ђурђа манастиру Великој Лаври Св. Атанасија на Св. Гори (Смедерево, 16. фебруара 1452. године).

Рукопис представља оригинал (уп. АСТЕС 1982а: 197). Укупно 94 реда. Опис повеље и дипломатичке особености у АСТЕС 1982а: 197–200. Издање текста у оригиналној графици у Ђирковић 1983: 93–96. Фотографски снимак у АСТЕС 1982а, табла XIV–XVI.

- (43) Х1 1454** – Акт о одређивању хиландарских међа са Хочом и Јанчиштем (12. јануар 1454. године).

Рукопис представља оригинал (Синдик 1998: 98). Укупно 23 реда. Издање текста у оригиналној графици у Соловјев 1926: 214–215. Фотографски снимак из фонда научног пројекта Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

- (44) Х2 1454** – Акт о утврђивању међа манастира Хиландара и Св. Архангела (1454. године).

Рукопис представља оригинал (Синдик 1998: 98–99). Укупно 25 редова. Издање текста у оригиналној графици у Соловјев 1926: 215–216. Фотографски снимак из фонда научног пројекта Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

- (45) ЂВ 1456** – Повеља деспота Ђурђа и деспота Лазара грачанском митрополиту Венедикту (Смедерево, 6. септембра 1456. године, писар логотет Степан Ратковић).

Рукопис представља оригинал (уп. Синдик 1978: 200). Укупно 19 редова. Опис повеље у Синдик 1998: 200. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1890: 5–6 и Новаковић 1912: 532 (извод) и 755–756 (у целини). Фотографски снимак у Синдик 1978, документ бр. 13.

- (46) Л1 1457** – Признаница деспота Лазара Бранковића о пријему дела очеве оставе (12. августа 1457. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 16 редова. Издање текста у оригиналној графици и фотографски снимак у Порчић 2014: 215–239.

- (47) С1 1457** – Признаница деспота Стефана Бранковића о пријему дела очеве оставе (12. августа 1457. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 17 редова. Издање текста у оригиналној графици и фотографски снимак у Порчић 2014: 215–239.

- (48) Г 1457** – Потврда о подизању дела драгоцености деспота Ђурђа Бранковића депонованих до 18. новембра 1457. године (18. новембар 1457. године, писар игуман Јефросим).

Рукопис представља оригинал. Укупно 4 реда. Издање текста у оригиналној графици у Стојановић 1934: 30. Фотографски снимак из фонда научног пројекта Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

- (49) ЈР 1457** – Повеља деспота Лазара Бранковића ризничару Радославу (4. децембар 1457. године, Смедерево, писар велики логотет Степан Рагковић).

Рукопис представља оригинал (уп. LASCARIS 1935: 20). Укупно 18 редова. Издање текста у оригиналној графици у LASCARIS 1935: 20–21. Фотографски снимак из фонда Центра за историју и цивилизацију Византије (Париз).

- (50) Ј12 1457** – Признаница деспота Лазара Бранковића о пријему остатка очеве оставе (14. децембар 1457. године, Смедерево).

Рукопис представља оригинал. Укупно 24 реда. Издање текста у оригиналној графици и фотографски снимак у Порчић 2014: 215–239.

- (51) С2 1457** – Признаница деспота Стефана Бранковића о пријему остатка очеве оставе (14. децембар 1457, Смедерево).

Рукопис представља оригинал. Укупно 24 реда. Издање текста у оригиналној графици и фотографски снимак у Порчић 2014: 215–239.

- (52) ЈД 1457** – Писмо деспота Лазара Бранковића Дубровнику којим потврђује да је примио остатак очеве оставе (22. децембар 1457. године).

Рукопис представља оригинал. Укупно 22 реда. Издање текста у оригиналној графици и фотографски снимак у Порчић 2014: 215–239.

2. МЕТОДОЛОШКЕ И ДРУГЕ НАПОМЕНЕ О КОРПУСУ

Повеље и писма обухваћени истраживањем припадају – како показује наведени регистар – периоду од последње деценије XIV века (узима се најкасније 1392. година као последња могућа година издавања МД 1392) до шесте деценије XV века (тачније до 22. децембра 1457. године када је издато ЈД 1457). У корпус су унети не само документи који су настали за време трајања Српске деспотовине (1402–1459), већ и повеље и писма кнеза Стефана Лазаревића, који су настали у годинама непосредно пре његовог проглашења за деспота.

Само у мањем броју докумената (укупно осамнаест) налазе се подаци о месту настанка: ЈП 1395 и ЈП 1400 – Ново Брдо; ЈЛ 1398 – манастир Жупањевац (у Левчу, југоисточно од Рековца); СД 1405 – град Борач (у Гружи); ГД 1405 и ЂП 1419 – Вучји Трн (данашњи Вучитрн); ЂП 1410 – Пећ; СХ 1411 – Јагодна (данашња Јагодина); ЂД 1428 и РВ 1432 – Некудим (недалеко од данашње Смедеревске Паланке); ЂЕ 1429 – манастир

Жича; ЂД1 1445, ЂД2 1445, ЂЛ 1452, ЂВ 1456, ЛР 1457, Л2 1457 и С2 1457 – Смедерево.

Писари испитиваних повеља и писама најчешће су остајали анонимни. Ипак, у неколико случајева располагамо њиховим именима: Радич Дрџац писао је ЈЛ 1398, Новак дијак ЂП 1410 (милосник је Алекса дијак⁴), Богдан ЂП 1419, велики логотет Степан Ратковић ЂВ 1456 и ЛР 1457, а Г 1457 игуман Јефросим. С обзиром на чињеницу да је велики логотет Степан Ратковић био писар у канцеларији Бранковића од 1450. до 1458. године (уп. Спредић 1996: 498), разложно је претпоставити да је писао, или барем конципирао, и друге документе настале у овом периоду – ЂЛ 1452, Л1 1457, С2 1457, Л2 1457, С2 1457, ЛД 1457.

Од укупно педесет два документа која су обухваћена истраживањем у седамнаест се као издавалац помиње деспот Стефан, од тога у шест докумената заједно са мајком кнегињом Милицом (монахињом Јевгенијом) (МД 1392, ЛП 1395, ЈЛ 1394–1395, ЛП 1400, СХ 1392–1402, ЈХ 1394–1402), а у једанаест докумената самостално, или као први издавалац (СЈ 1404–1405, СД 1405, СТ 1406, СЛа 1407, СЛб 1407, СХ 1406–1407, СХ 1411, СМ 1413, СХ 1414–1415, СВ 1417, СЛ 1427). Поред ових докумената корпусу су придружена и два документа која је самостално издала монахиња Јевгенија (ЈЛ 1398, ЈД 1397–1402), као и два документа која су у непосредној вези са монахињом Јевгенијом и кнезом (деспотом) Стефаном, а која су издали игумани манастира Св. Пантелејмона на Св. Гори, Никодим (Н 1396) и Иларион (И 1402–1422).

У деветнаест докумената помиње се као издавалац деспот Ђурађ, од тога у три документа заједно са мајком Маром Бранковић и браћом Гргуром и Лазарем (ГД 1405, МХ 1406, ГП 1403–1408), а у шеснаест докумената самостално, или као први издавалац (ЂП 1410, ЂП 1419, ЂД 1424, ЂВ 1427–1428, ЂД 1428, ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, ЂР 1429–1430, ЂР 1430, ЂВ 1432, ЂЛ 1429–1439, ЂД1 1445, ЂД2 1445, ЂЛ 1452, ЂВ 1456). Овим документима придружене су и три повеље које је издао велики челник Радич (РК 1430–1431, РВ 1432, РК 1433), властелин деспота Стефана и деспота Ђурђа⁵. Корпусу повеља и писама деспота Ђурђа придружена су и два акта о разграничењу међа манастира Хиландара (Х1 1454 и Х2 1454), као и седам докумената који су настали не-

4 М. Благојевић (2001: 174) износи мишљење да је Алекса дијак био „канцелар” деспота Ђурђа, јер се само тако може објаснити чињеница да је управо њему поверена дужност милосника, односно, извршиоца правне радње у поменутој повељи.

5 За време кнеза и деспота Стефана (1389–1427) челник, а за време деспота Ђурђа (1427–1456) велики челник, овај властелин се након смрти своје жене замонашио у манастиру Кастамониту добивши име Роман. Према мишљењу С. Новаковића (1881), Радич је постао јунак српске народне поезије, где се јавља под именима Змај, Змај-Огњени, Змај од огња, Змај-Облачић, Облак, Облачина или једноставно Облачић Раде. О челнику Радичу исп. и у Тошић 1976, Шкриванић 1973, Спредић 1994: 116–119; 170–173; 204–205.

Велики челник Радич издао је 1431. године ктиторску повељу манастиру Враћевшници (на истоименој реци између Крагујевца и Горњег Милановца), која је сачувана само у запису „ѿ старга рѣсоволѣ”, који је изведен на стубу манастира (са десне стране врата на која се улази из женске у мушку цркву) „повеленѣдь прѣвосвещенаго патрнарха срѣбскаго кнр арсенна” 1737. године (уп. Милићевић 1867: 33).

посредно пред пад Српске деспотовине, а који су повезани са његовим наследницима: поред једне кратке признанице о подизању драгоцености депонованих у Дубровнику (Г 1457), у овој групи се налазе четири документа деспота Лазара Бранковића (Л1 1457, Л2 1457, ЛР 1457 и ЛД 1457), као и два документа деспота Стефана Бранковића (С1 1457 и С2 1457). С обзиром на чињеницу да је настало скоро две деценије након пада Деспотовине, из истраживачког корпуса је искључено писмо деспота Стефана Бранковића Дубровнику настало 1. октобра 1476. године током изгнанства у Италији (уп. Спремић 1996: 534–535).

Највећи број докумената (укупно двадесет девет) чине манастирске даровнице: најчешће светогорским манастирима (Хиландару: СХ 1392–1402, ЈХ 1394–1402, МХ 1406, СХ 1406–1407, СХ 1411; Великој Лаври Св. Атанасија: ЈЛ 1394–1395, ЈЛ 1398, СЛа 1407, СЛБ 1407, СЛ 1414–1415, СЛ 1427, ЂЛ 1429–1429, ЂЛ 1452; Св. Пантелејмону: ЈП 1395, ЈП 1400, ЂП 1427–1429; Св. Павлу: ГП 1403–1408, ЂП 1410, ЂП 1419; Ватопеду: СВ 1417, ЂВ 1427–1428, ЂВ 1432, РВ 1432; Кастамониту: РК 1430–1431, РК 1433⁶; Есфигмену: ЂЕ 1429), али и српским (Дечанима: ЈД 1397–1402; Милешеви: СМ 1413), а у једном случају и румунским манастирима (Тисмени и Водици: СТ 1406).

Мањи број докумената (укупно пет) представљају даровнице упућене световној или духовној власти (великом челнику Радичу: ЂР 1428–1429, ЂР 1429–1430, ЂР 1430; деспотици Јевпраксији: СЈ 1404–1405; митрополиту грачанском Венедикту: ЂВ 1456; ризничару Радославу: ЛР 1457).

Дубровнику је упућено осам докумената: од тога је пет повеља којима се потврђују трговачке повластице ранијих српских владара (СД 1405, ГД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445, ЂД2 1445), два кратка писма (захтевнице, уп. Павловић 2006: 11–12): МД 1392 и ЂД 1424, и једно писмо (потврда) Лазара Бранковића о подизању остатка очеве оставе: ЛД 1457.

Пет докумената из корпуса представљају признанице о судбини поклада и оставе деспота Ђурђа Бранковића: Л1 1457, Л2 1457, С1 1457, С2 1457, Г 1457.

Два документа игумана Никодима (Н 1396) и Илариона (И 1402–1422) сведоче о оснивању адрфата у светогорском манастиру Св. Пантелејмону, што је у Н 1396 резултат споразума са монахињом Јевгенијом и кнезовима Стефаном и Вуком, а у И 1402–1422 резултат споразума са Веселком, властелином деспота Стефана.

Два документа представљају акте о утврђивању међа манастира Хиландара: у Х1 1454 Оливер Големовић, властелин деспота Ђурђа (уп. Спремић 1996: 726), одређује поротни суд за разрешавање хиландарских

6 Овим опширним актом Радич је прописао устројство и начин живота у манастиру, даровао му неопходне ствари за обављање службе, и истовремено му осигурао – како за живота тако и после смрти – приходе од рударских насеобина у Руднику и Новом Брду, као и храну и годишњи прилог од два литра сребра манастирској болници за помоћ болеснима. Овај се документ – према речима Ђ. Трифуновића (1996: 130) – својом садржином издваја међу осталим српским средњовековним повељама. М. Спремић га назива и типик (1994: 171), међутим, према Ђ. Трифуновићу (1996: 130), овај документ, ипак, не може бити типик, који опширније установљава начин живота и читаво богослужење у једном манастиру.

међа са Хочом и Јанчиштем; у Х2 1454 поротни суд прецизира међе манастира Хиландара и Св. Архангела.

Од највеће методолошке важности је чињеница да се за највећи број испитиваних повеља и писама – како показује наведени регистар – на основу досадашње дипломатичке или филолошке литературе може са већом или мањом сигурношћу тврдити да представљају оригинале.

Четири повеље за које је утврђено да представљају копије оригинала (Н 1396, ЈП 1400, СЛБ 1407 и ЂВ 1427–1428) такође су унете у истраживачки корпус будући да се њихов настанак везује за исто или блиско време из кога потичу и познати или претпостављени оригинали.

У истраживачки корпус су унете и две повеље које припадају наведеној епоси, али не представљају оригинале: као што је већ речено – СХ 1392–1402 представља недовршен препис или концепт (в. горе у регистру), а ЂП 1410 препис или концепт неуредно исписан (в. горе у регистру), што је увек узимано у обзир приликом истраживања графије, правописа и језика ових повеља.

У истраживачки корпус нису укључене три повеље Маре Бранковић и њених синова за које је у дипломатичкој литератури утврђено да представљају млађе преписе (из XV или XVI века):

- (1) Препис (А) повеље Гргура Вуковића са браћом Ђурђем, Лазаром и Вуком и мајком Маром манастиру Хиландару којом му прилажу село Ораховац у Метохији (недатирано).

Оригинал повеље, настао између 1403–1408. године, није сачуван (БуБАЛО 2001: 94). Овај рукопис је „примерак краће редакције без описа међа и потписа” и представља, највероватније, „скраћени препис без правне снаге начињен у самом манастиру у XV столећу” (БуБАЛО 2001: 94). Укупно 28 редова. Опис рукописа, издање текста са освртом на ранија издања и дипломатичка студија у БуБАЛО 2001: 80–99. Фотографски снимак у БуБАЛО 2001: 96.

- (2) Препис (Б) повеље Гргура Вуковића са браћом Ђурђем, Лазаром и Вуком и мајком Маром манастиру Хиландару којом му прилажу село Ораховац у Метохији (недатирано).

Оригинал повеље, настао између 1403–1408. године, није сачуван (БуБАЛО 2001: 94). Овај рукопис представља „невешт препис оригинала у пуном опсегу, начињен такође у Хиландару негде у раздобљу XV–XVI века” (БуБАЛО 2001: 94). Укупно 35 редова. Опис рукописа, издање текста са освртом на ранија издања и дипломатичка студија у БуБАЛО 2001: 80–99. Фотографски снимак у БуБАЛО 2001: 97.

- (3) Препис повеље Гргура Бранковића са мајком Маром и браћом Ђурђем и Лазаром манастиру Св. Павла којем прилажу села Добрашевце, Вранин дол и Патеи, као и коло (топионицу) у Труповштици (недатирано).

Рукопис највероватније представља нешто млађи препис (Буџало 2001: 79, нап. 10). Сачувано је само 35 редова. Опис рукописа и податке о ранијим издањима у Синдик 1978: 191–192. Фотографски снимак у Синдик 1978 (бр. 3а).

Из истраживачког корпуса потпуно су искључене копије и преписи повеља упућених Дубровнику, који су настајали у дубровачкој канцеларији, сачувани у Хисторијском архиву у Дубровнику у збирци *Liber Privilegiorum* (*Codex Ragusinus* према Ф. Миклошичу): копија СД 1405, л. 39а (Стојановић 1929: 200); препис ГД 1405, л. 37б (Стојановић 1929: 151); два преписа ЂД 1428, л. 48б и 80а, од којих је други по тексту ближи оригиналу, а по граматичким облицима првome препису (Стојановић 1934: 12, 21); препис ЂД1 1445, л. 110б (Стојановић 1934: 12); препис ЂД2 1445, л. 112б (Стојановић 1934: 32). Поред ових преписа, у истраживачки корпус нису унети ни бројни други документи преписани од стране дубровачких канцелара са оригинала који данас нису сачувани⁷. У графичком и језичком погледу ови су преписи другачији од оригинала, те као такви заслужују да буду посебно проучени⁸. У њима се често огледају језичке одлике ондашњег Дубровника или дубровачког залеђа, али и индивидуалне црте пореклом из матерњег романског дијалекта канцелара⁹.

С друге стране, с обзиром на добро познату чињеницу да на језик повеља утичу језичке особине евентуалне раније исправе на основу које је повеља издата, приликом истраживања повеља упућених Дубровнику (СД 1405, ГД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445) у обзир су узимане и одлике повеља Стефана Душана, Вука Бранковића и кнеза Лазара о истом предмету.

Испитиване повеље и писма – како је и назначено у регистру – проучаване су на основу фотографских снимака који су објављени у различитим публикацијама (Буџало 2001, Документи 1956, Ивић 1989, Младеновић 2007, Синдик 1978, Спремић 1996, АСТЕС 1982а, АСТЕС 1982б), као и на основу фотографских снимака из различитих фондова: Архива САНУ (из

7 Целокупна преписка између Дубровника и деспота Стефана (укупно 57 докумената сачуваних само у препису) објављена је у оригиналној графичкој, уз осврт на ранија издања, филолошке коментаре и фотографске снимке у Младеновић 2007. Преписка наследника Вука Бранковића са Дубровником такође је сачувана само у препису, последње целовито издање у Стојановић 1929, 1934.

8 О методолошким проблемима приликом проучавања преписа повеља краља Владислава (прва половина XIII века) упућених Дубровнику исп. у Младеновић 1971: 7–8: „Потребно је, несумњиво, посебно испитати језик повеља полазећи од места њиховог настанка, од различитих писара који су их стварали, као и од тога да ли су одговарајући документи сачувани: у оригиналу, у копији насталој истовремено са оригиналом или, пак, у каснијем препису. Све се то мора имати у виду када се прилази језичком испитивању повеља.” Исп. и даље став А. Младеновић (1971: 9) о томе да се преписи повеља краља Владислава настали у Дубровнику „не могу равноправно третирати са оригиналима сличних докумената јер постоји могућност писарске интервенције, свесне или несвесне, при преписивању одговарајућих споменика, и то не само на графичком већ и на језичком плану”. Ове методолошке проблеме добро илуструје и повеља босанског бана Стефана Котроманића Дубровчанима из прве половине XIV века, чији је препис из прве половине XV века, наћињен у Дубровнику од стране канцелара Никше Звијездића, у нашој научној литератури погрешно узиман као најстарији ћирилички споменик са извршеном променом /ə/ > /a/ (уп. Ивић 1998а: 459).

9 Исп. поводом преписа повеља краља Владислава (прва половина XIII века) упућених Дубровнику у Младеновић 1971: 7: „[...] не можемо очекивати исти тип дијалекта у повељама писаним у рашкој и у дубровачкој средини”. О српско-романским језичким интерференцијама у језику повеља чији је писар био дубровачки нотар Паскал исп. у Павловић 2005 и 2007.

збирки са следећим сигнатурама: 1400, 7903, 8876, 8867 и 8885), фонда Центра за историју и цивилизацију Византије из Париза (Centre d'histoire et de civilisation de Byzance, Paris) и фонда научног пројекта Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду.

Степен очуваности снимака и њихова употребљивост за филолошка и лингвистичка истраживања начелно су били веома задовољавајући. Једини изузетак представља фотографски снимак ЂР 1429–1430 који је био толико замућен да се са њега готово ништа није могло поуздано прочитати. Стога смо приликом истраживања овога документа били приморани да се ослонимо само на издање у Стојановић 1890: 4–5). Ово издање није било од велике користи за филолошка и лингвистичка истраживања, будући да у њему нису одражене све граfiјске и правописне, али ни језичке одлике оригинала, о чему сведочи за ову прилику проведено поређење Стојановићевих издања ЂР 1428–1429, РК 1430–1431 и РК 1433 са читљивим снимцима оригинала¹⁰.

Велики део повеља и писама – како је већ назначено – палеографски је проучен у Јерковић 1996. Будући да палеографска анализа излази из оквира постављене теме рада испитивани документи овде су разврстани само према типу писма, будући да је тип писма од посредног значаја за одређене граfiјске и правописне појаве које су обрађене у овоме раду. Документи који су обухваћени студијом Јерковић 1996 могу се поделити у три групе: а) брзописом је писано шест повеља и писама: МД 1392, СХ 1392–1402, ЈЛ 1394–1395, ЂП 1410, ЂП 1419, ЂД 1424 (уп. Јерковић 1996: 91–94); б) мешовитим писмом писана је само ЈХ 1394–1402 (уп. Јерковић 1996: 94–95); в) уставом¹¹ је написано четрнаест повеља: ЈП 1395, Н 1396, ЈЛ 1398, ЈП 1400, ЈД 1397–1402, СЈ 1404–1405, СД 1405, МХ 1406, СХ 1406–1407, СЛа 1407, СЛб 1407, СХ 1411, СЛ 1414–1415, И 1402–1422 (уп. Јерковић 1996: 96–108).

Документи који нису обухваћени радом Јерковић 1996 такође су писани уставном ћирилицом: ГД 1405, СТ 1406, ГП 1403–1408, СМ 1413, СВ 1417, СЛ 1427, ЂВ 1427–1428, ЂД 1428, ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, ЂР 1430, РК 1430–1431, ЂВ 1432, РВ 1432, РК 1433, ЂЛ 1429–1439, ЂД1 1445, ЂД2 1445, ЂЛ 1452, Х1 1454, Х2 1454, ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457, СД 1457¹². Уставно писмо се назире и на замућеном снимку ЂР 1429–1430.

10 Уз одређене ситније недоследности које немају системски значај, Љ. Стојановић у овоме издању у бројним примерима доноси ѿ уместо ѡ, ѡг уместо ѡ, ѡ уместо ѡ, скраћенице често оставља неразрешеним, а понекад испушта и читаве речи.

11 Под термином *устав* овде се – према терминологији В. Јерковић (1990, 1996, 2004б) – подразумева и *устав ресавског ћирица* (у литератури називан и *полустав*).

12 У свим набројаним документима било би даље неопходно детаљно истражити степен присуства нових словних облика карактеристичних за *устав ресавског ћирица* (*полустав*) користећи се методом који је спроведен у Јерковић 1996.

1.3. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Иако предмет овога рада – онако како је најопштије могуће дефинисан насловом – подразумева истраживање језичких одлика повеља и писама Српске деспотовине, обиман његов део (в. одељак II) посвећен је опису графије и правописа. Овакав приступ мотивисан је трима чињеницама: (а) језички варијетет који се испитује у овоме раду реализован је у графичком медијуму, те се стога испитивање језичких (пре свега, фонетских и фонолошких) одлика поменутога варијетета не може ваљано обавити без макар основног испитивања графије – односа јединица фонолошког и графичког система (фонема и графема), као ни без макар основног испитивања правописа – правила којима подлеже употреба графема у писању; другим речима, испитивање графије и правописа неопходно је у оној мери у којој се одређене графијске или правописне одлике више или мање посредно односе и на језичке (најчешће фонетске и фонолошке) одлике испитиваних докумената; (б) графијске и правописне одлике истраживаних повеља и писама формирају се у мањој или већој мери у идеолошком оквиру који намеће ресавска епоха, те као такве имају и шире језичке и културне импликације; и (в) повезивање графије и правописа са језичким истраживањима у великој мери представља традицију наше историје језика, те је неопходно и због могућности поређења са другим радовима.

У вези са овим чињеницама формулисани су основни предмет и циљеви истраживања графије и правописа. Највећа пажња поклоњена је истраживању оних појава које представљају посебност ресавског правописа: (а) употреба графеме љ; (б) употреба графеме ы; (в) употреба широког е и о; (г) употреба графеме ї; (д) употреба грчких графема з, ψ, φ и ν; (ђ) обележавање гласовних група [ја] и [је]; (е) употреба акценатских знакова; (ж) употреба новије интерпункције; (з) обележавање предлога и префикса *оѡ(-)/ог(-)*.

Разматране су и друге графијске и правописне теме са посебним језичким импликацијама: употреба полугласничких знакова, употреба графеме ђ, начин обележавања консонанта /ц/, обележавање асимилације по звучности, удвајање графема, итд.

Истраживању графије и правописа пришло се са следећим основним циљевима: (а) утврдити детаљан однос фонема и графема, као и општи степен подесности графијског и правописног система; и (б) утврдити степен присуства новог, ресавског правописа, време његовог јављања и његове стабилизације.

Општи предмет и циљеви истраживања језичких одлика формулисани су у вези са чињеницом да језик повеља и писама Српске деспотовине представља јединствен варијетет, који се – као и језик других званичних докумената – одликује посебном текстуалном, стилском и прагматичком

(контекстуалном) нормом, те да је као такав имплицитно стандардизован (уп. Грковић-Мелџор 2007г: 252–253). Истраживање овога „старосрпског стандарда”¹³ представља најопштије дефинисан предмет рада, а предузима са следећим општим циљевима: (а) да се утврди удео српског народног и српскословенског језика у њему; (б) да се утврди функционална дистрибуција ових идиома и њихов међусобни утицај; (в) да се утврди раслојеност ових идиома: територијална, хронолошка и функционална у случају српског народног језика; раслојеност на „виши и нижи стил” у случају српскословенског језика; (г) да се – упркос познатим ограничењима¹⁴ – на основу језичких одлика српског народног језика, пре свега оних фонетских, фонолошких и морфолошких, покуша реконструисати слика српских народних говора са територије Српске деспотовине, будући да се, и поред приличног броја повеља и писама из источних штокавских крајева, о овим говорима зна веома мало (уп. Ивић 1991в: 85).

Предмет и циљеви истраживања језичких одлика испитиваних докумената посебно су формулисани са аспекта појединачних нивоа језичке структуре.

У раду су детаљно истражене фонетске, фонолошке и морфолошке одлике језика повеља и писама, док је из обимне лексичке и синтаксичке проблематике дат само избор најрепрезентативнијих одлика. С обзиром на правописну праксу систематскије употребе надредних акценатских знакова у документима ресавске епохе, у раду је учињен покушај истраживања употребе и функције ових знакова из перспективе историјске акцентологије, са циљем утврђивања одређених прозодијских феномена: (а) евентуалног присуства акценатског преношења; (б) чувања старог система вокалских дужина.

На фонетском и фонолошком плану, у оквирима најопштије дефинисаног предмета и циља – детаљног испитивања фонетских и фонолошких одлика српског народног и српскословенског језика – посебна пажња је посвећена питању судбине појединих јединица вокалског

13 Уп. Грковић-Мелџор 2007г: 253: „требало би правити разлику између појма старосрпски језик као систем дијалеката, *вернакулар*, и писаног, праксом имплицитно кодификованог језика створеног на штокавској народној основи, који би се могао назвати *старосрпски стандард*.” О овоме и Павловић 2006: 13: „Снага формулара и и канцеларијске имплицитне норме била је толика да би се могло говорити о имплицитној пословноправној стандардизованости старосрпског језика.” Слична је ситуација у староруској писмености, у којој за нормализовани језик званичних докумената А. А. Зализњак (1995: 3) користи термин „стандардни староруски језик”.

14 О ограничењима и вредностима српских средњовековних повеља за истраживања дијалекатске слике средњовековне Србије добро сведоче речи П. Ивића (2001а: 138): „Иначе, вредност повеља као извора обавештења о развоју локалних дијалеката прилично је ограничена. У језик повеље улазиле су многе компоненте: говор родног места владара који је издаје и доцнијих места његовог живљења, завичајно наречје писара, дијалекат предела где се налазио двор (тада прилично мобилан), говорна стварност дворске средине у којој су се уравнивала обележја људи из разних крајева, језичке особине евентуалне раније исправе на основу које је повеља издата, донекле устаљен узус писменог језика и можда још понешто. Ми данас често не знамо ни име писара, а камоли његову биографију, исто као што се не може знати ни удео сваке од набројаних компонената у језику сваке поједине повеље. Зато повеље много више казују о ходу историје језика као целине, или историје великих дијалекатских формација, него о збивањима у микросрединама локалних говора.”

система: некадашег изговорног полугласника, вокала *ja̯i̯* и слоготворног /л/. С обзиром на хронологију настанка докумената основни циљ је био утврђивање присуства ових јединица у српским народним говорима са територије Српске деспотовине, посебно с обзиром на чињеницу да се на овој територији и данас могу наћи дијалекти у којима су *ja̯i̯* и полуглас још увек посебни вокали, док се у сливовима Нишаве и Тимока још увек налази живо слоготворно л (уп. Ивић 1989: 15–16).

Предмет морфолошке анализе била је детаљна реконструкција система облика у испитиваним документима са општим циљем утврђивања степен присуства одлика српскословенског и српског народног језика. Посебна пажња је и овде поклоњена наносима из српских народних говора, посебно деклинационим типовима који су карактеристика савремених народних говора са територије Српске деспотовине, као и појави аналитичких конструкција.

Циљ лексичке и синтаксичке анализе био је утврђивање основних одлика које конституишу функционалностилски и жанровски идентитет испитиваних докумената. Посебна пажња посвећена је: (а) на лексичком плану: (аа) терминологичности (употреби терминолошке лексике) и (аб) онимичности (употреби ономастичке лексике); (б) на лексичком и синтаксичком плану: (ба) номиналности (именском, посебно именичком начину изражавања) и (бб) деперсоналности (обезличавању у функцији објективизације исказа); (в) на синтаксичком плану: (ва) клишеизираниости (употреби устаљених конструкција) и (вб) директивности (начину исказивања наредбе и заповести).

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ

С обзиром на корпус, предмет и циљеве истраживања у раду је примарно коришћен дескриптивни метод. То значи да је истраживање усмерено ка што објективнијем и детаљнијем опису релевантних граfiјско-правописних и језичких одлика испитиваних докумената. Излагање резултата овако усмереног истраживања организовано је из двеју међусобно укршених перспектива: (а) из перспективе појединачних граfiјских, правописних и језичких категорија; (б) из перспективе појединачних докумената.

Поред дескриптивног метода у раду су коришћене и опште методе историјске лингвистике: (а) метода унутрашње реконструкције и (б) компаративна метода. Метода унутрашње реконструкције најчешће је подразумевала поређења са другим споменицима старосрпске пословноправне писмености, као и са подацима савремених дијалеката са територије Српске деспотовине, најчешће са циљем одређивања хронолошког, територијалног или жанровског статуса испитиване појаве. Оваква поређења била су нужно ограничена постојећом литературом.

Статистички метод коришћен је (а) приликом презентације дистрибуције конкурентних граfiјских, правописних и језичких средстава, и

(б) приликом истраживања фреквенције мањег броја језичких појава са аспекта функционалне стилистике.

Опису граfiјских, правописних и језичких одлика претходиле су следеће методолошке предрађње: (а) рашчитавање докумената; (б) формирање електронског корпуса; и (в) ексцерпција и класификација грађе.

Рашчитавање докумената олакшано је превођењем фотографских снимака у електронски облик, у коме су они могли бити вишеструко увећавани. Приликом транскрипције примера са фотографских снимака примењивана су следећа начела¹⁵: (а) надредно слово спуштано је у ред што је и посебно означавано вертикалним цртама ||; (б) скраћенице под титлом разрешаване су што је и посебно означавано округлим заградама (); (в) скраћенице без титли разрешаване су што је и означавано четвртастим заградама []; (г) у изломљеним заградама { } дате су реконструкције оштећених или тешко читљивих делова текста; (д) изостављени су надредни акценатски знаци; (ђ) правописна правила о писању великог слова нису преношена. Од ових правила одступало се само у оним деловима рада где је то захтевала специфична тематика (нпр. у одељку о употреби акценатских знакова, в. одељак II.1, т.3).

Приликом транскрипције примера са фотографских снимака уочена су мања или већа одступања у односу на досадашња издања повеља и писама. Овај недостатак је делимично превазиђен појавом монографије о повељама и писмима деспота Стефана А. Младеновића (2007), у којој су одступања од оригинала сведена само на ниво веома ретких штампарских грешака. Монографија о повељама и писмима деспота Ђурђа, заснована на овим принципима, отклонила би овај недостатак у потпуности.

Од испитиваних докумената формиран је за потребе истраживања приватни електронски корпус у програму Microsoft Word¹⁶. Корпус је направљен у форми табеле са неколико колона у којима се налазе различити подаци.

Реч	Документ	Лексема	Врста	Категорије	Облик
ѿ	МД 1392: 1	оѿ	п.	–	–
кнегинѿ	МД 1392: 1	knegyñja	им.	-ja-, ž.	gen. jd.
Миланѿ	МД 1392: 1	Milica	им.	-ja-, ž.	gen. jd.
н	МД 1392: 1	i	в.	–	–
ѿ	МД 1392: 1	оѿ	п.	–	–
кнеѿа	МД 1392: 1	kñezь	им.	-o-, m.	gen. jd.
ѿѿпана	МД 1392: 1	Stefanь/Stěfanь	им.	-o-, m.	gen. jd.

15 Примери из ЂР 1429–1430 цитирани су према Стојановићевом издању.

16 О вредности овога програма уп. речи С. Павловића (2009б: 138): „Софтверске могућности овог, из информатичке перспективе, врло екстензивног претраживача, омогућава филологу, међутим, релативно ефикасну претрагу претходно припремљеног корпуса. Програмска синтакса овде је врло скромна, али вешт истраживач то може надокнадити dobrим познавањем ортографских комбинација у тексту који се претражује.”

У прву колону унесене су све појединачне речи из испитиваних докумената у оригиналној графици, док се у другој колони дате речи одређују припадношћу појединачним документима (скраћеница документа и број реда у коме се налази реч). У трећој се колони дата реч наводи у свом основном облику, при чему основни облик подразумева реконструкцију старосрпског стања XII века (не реконструише се присуство назалних вокала и оба полугласника). Оваква реконструкција основног облика диктирана је искључиво практичним разлозима претраживања, и као таква има само условну вредност. Даље, у четвртој колони налази се скраћеница која указује на врсту речи. У петој колони налазе се различити граматички подаци о речи, опет наведени само ради лакшег претраживања. Тако се за именице наводе подаци о припадности некадашњем типу промене и о граматичком роду; за заменице подаци о роду; за придеве подаци о виду и роду. У шестој колони наводи се морфолошки облик речи.

Формирање оваквог корпуса, иако је одузело доста времена, знатно је олакшало истраживање омогућивши ефикасно и вишеструко претраживање према различитим критеријумима и за различите потребе. Машинско претраживање било је посебно ефикасно у истраживању највећег броја графичких, правописних, фонолошких и морфолошких појава, док се у случају једног броја појава, најчешће лексичких и синтаксичких, морало прибегавати и традиционалном претраживању, простим ишчитавањем докумената.

Истраживање сваке појединачне графичке, правописне или језичке особине подразумевало је ексцерпцију и класификацију целокупне грађе. Из ексцерпције су изузети само потписи повеља, као и недовољно читки примери.

Приликом писања рада ексцерпирана и класификована грађа обилато је уношена у основни текст, често и на уштрб његове прегледности. Овакав поступак, свесно предузет, оправдан је најпре потребом да се изведеним закључцима обезбеди што виши степен документарности, а онда и чињеницом да се у раду испитују одлике не једног, већ педесет два документа, што онда увек подразумева навођење макар једног примера за сваки од њих.

Уз сваки наведени пример даје се (а) скраћеница документа и (б) нумеричка ознака реда према фотографском снимку рукописа. Приликом навођења примера из БР 1429–1430 ознака реда давана је према издању Љ. Стојановића.

II. ГРАФИЈА И ПРАВОПИС

ЛОМАЦ 2012б: 137–138), као и у неколико докумената наследника деспота Ђурђа, Лазара и Стефана Бранковића (уп. Поломац 2012а: 347–349)¹⁷:

МД 1405: *вольнь* 16, 31, 32, 38, *дльжднь* 37, 38 (уп. стсл. *вольнь* и *дльжьнь*)¹⁸.

ЂВ 1456: *борѣткон* 6 (уп. стсп. топоним *борѣ* и придев *борѣткын* у РЈа I: 549).

С1 1457: *овдн* 1 (ном. јд. м. р.), 8 *потѣнни|х|*(ь) *нашн|х|*(ь) *прнѣтелѣ* 3, 8 *властѣл* *дѣбровѣткн|х|* 3 (ген. мн.), *вн нзнесѣ* 12 (3. л. јд. потенцијала).

Л2 1457: *дѣбровѣткн|х|*(ь) 4, *дѣбровѣткн* 9.

С2 1457: по *осѣмьдѣл(е)тъ* и *четирн двкаты* 11/12, *петъ тисѣ*{*къ*} и *осѣм|*(ь) *сѣтъ* и *петъ дѣл(е)тъ* и *двѣ двкаты* 12/13.

ЛД 1457: *покод|н|*(ь) 10 (стсл. *поконнь*).

Међу наведеним примерима промене /ѣ/>/а/ нема ни једног чије би порекло било искључиво српскословенско. Упркос томе, на основу наведених потврда промене /ѣ/>/а/ разложно је претпоставити да се гласовна вредност /а/ налази и у оним примерима из наведених докумената који припадају српском народном и српскословенском језику, а у којима се у складу са графичком и правописном традицијом употребљава и даље неки од полугласничких знакова или у којима обележавање изостаје¹⁹. Примери:

МД 1405: (а) дебело јер: нема примера; (б) танко јер: *гюрѣгъ* 1, *сѣ* 1, 2, 11, 39, 40, *прѣвъздюбленннмъ* 2, *вѣ* 3, 7, 42, *дѣбровѣтѣн* 3, *къ* 4, *доуѣбровѣтѣхъ* 8, *срѣбѣль* 8, *вольнь* 10, 15, *ннѣдѣн|*(ь) 10, *сѣдн* 19, *доуѣбровѣтко* 24, *тѣзы* 25, *сѣдн* 25, 27, 29, *тѣзн* 27, *влад|*[а]льць 32, *сѣдърт|*(ь) 33, *доуѣбровѣтко* 35, *сѣдъртн* 35, *нстѣць* 37; (в) пајерак: *срѣбѣль* 10, *тѣкмо* 12, 35, 36, 38, *вѣсакъ* 7, *вѣсакъ* 26, *доуѣбровѣткымъ* 30, *гюрѣгъ* 33, 34, *вѣсодѣ* 36.

ЂВ 1456: (а) дебело јер: *сѣткѣлѣн* 2, *сѣ* 7, *вѣ* 19; (б) танко јер: *сѣ* 5, *граховѣць* 6/7, *къд|*[ь] 11, *венѣдкѣт|*[ь] 12; (в) пајерак: *гюрѣгъ* 1, *вѣсѣдн* 5, *венѣкѣтъ* 11.

С1 1457: (а) дебело јер: *вѣсакѣм|* 1, *вѣ* 16; (б) танко јер: *дѣбровѣткн|х|* 3, *властѣл* 5, *властѣл* 9, 13 (ген. мн.), *дѣбровѣткн|х|*(ь) 5/6, 9, *дѣбровѣткн* 10, *дѣбровѣткн|х|*(ь) 13; (в) одсуство знака: *гюрѣгъ* 2, *лнтрѣ* 6х2, 14.

Л2 1457: (а) дебело јер: *осѣм|*(ь) *сѣт|*[ь] 12, *нзнесѣл|*(ь) 20, *вѣ* 23; (б) танко јер: *гюрѣг|*(ь) 3, по *осѣм|*[ь] *дѣсѣт|*[ь] и *четирн двкаты* 11, *осѣм|*(ь) *сѣт|*[ь] 12; (в) одсуство знака: *лнтрѣ* 6, 7, *сѣдмь дѣл(е)тъ* *лнтрѣ* 11/12.

С2 1457: (а) дебело јер: *прнѣтелѣ* 3 (ген. мн.), *дѣбровѣткн|х|*(ь) 4, *осѣм|*(ь) *сѣтъ* 12, *вѣ* 24; (б) танко јер: *гюрѣг|*(ь) 2, *дѣбровѣткн* 10; (в) пајерак:

17 Примери за /ѣ/>/а/ које доноси Ј. Стојановић у своме издању ЂД 1428 (*дльжань*, Стојановић 2006б: 19) и ЂД1 1445 (тако, Стојановић 2006б: 14) погрешни су. Ови примери су исправљени према снимцима повеља у *дльжьн|*(ь) ЂД 1428: 41 и *тѣкмо* ЂД1 1445: 13.

18 За идентификацију стсл. лексема коришћени су SADNIK–AIZETMÜLLER 1955, SLOVNIK и СЛОВАР.

19 Исп. Младеновић 1977: 11: „Када је током XIV века дошло до вокализације ѣ>а у нашим народним говорима, када су писари српскословенских текстова у својим матерњим српским дијалектима имали и изговарали овај рефлекс а, несумњиво је тада почело снажно продирање тога изговора у српскословенске текстове, јер о томе сведоче примери ове врсте написани са а у споменицима српске редакције старословенског језика.“

седмѣдѣл(е)тъ 11; (г) одсуство обележавања: двѣ стѣ и деветѣ лнтрѣ 5, двѣ стѣ и деветѣ лнтрѣ 5/6, седмѣдѣл(е)тъ лнтрѣ 11.

ЛД 1457: (а) дебело јер: нема примера; (б) танко јер: властѣлѣ 2 (ген. мн.), двѣровѣчкн|х|ѣ 2, остатѣк|ѣ 5, донесѣл|ѣ 5, сѣда 6, сѣдѣшнѣ 7, сѣл|ѣ 8, 20, лнрѣл|ѣ 10, вѣл|ѣ 12, кѣд|ѣ 14, тѣрѣк|ѣ 19, властѣлѣ 2 (текст на полеђини) (ген. мн.), двѣровѣчкн|х|ѣ 2 (текст на полеђини); (в) одсуство обележавања: згрѣскѣ 17.

Присуство вокала /a/ </ə/ у наведеним документима отвара питање читања полугласничког знака на месту некадашњег изговорног полугласника у повељама и писмима које су заједнички издали наследници Вука Бранковића, као и у документима деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника²⁰. С обиром на хронолошку, а вероватно и територијалну повезаност ЂВ 1456, С1 1457, Л2 1457, С2 1457 и ЛД 1457 са Л1 1457, Г1 1457, ЛР 1457, може се са великом сигурношћу претпоставити да се и у овим документима, упркос одсуству примера /a/</ə/, полугласничким знаком обележава вокал /a/²¹. Примери:

Л1 1457: (а) дебело јер: вѣ 16; (б) танко јер: гюрѣл|ѣ 2, двѣровѣчкн|х|ѣ 3, двѣровѣчкн|х|ѣ 5, двѣровѣчкн|х|ѣ 9, нзнѣсѣл|ѣ 12, двѣровѣчкн|х|ѣ 12; (в) одсуство обележавања: лнтрѣ 6, лнтрѣ 6, 13.

Г 1457: (а) дебело јер: двѣровѣчкн|х|ѣ 1; (б) танко јер: знѣч|ѣ 1, вѣсе 3; (в) одсуство обележавања: нгѣднѣ 1, 4, лнтрѣ 1, лнтрѣ 3.

ЛР 1457: (а) дебело јер: сѣтворн 1; (б) танко јер: сѣмрѣтъ 4, сѣмрѣтн 12, вѣсакѣ 12, сѣпѣрнѣца 15.

У осталим документима из канцеларије Бранковића претпостављено је чување изговорног полугласника (в. овде т. 2.6 и одељак III.1, т. 1.2.1 и 1.2.2). У вези са овим питањем, посебно су представљени примери у којима се диграфом њ или танким јером (изнад којег је употребљена двострука варија) обележава наставак ген. мн. именица (в. овде т. 2.6.3 и одељак III.2, т. 1.11).

2.2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /e/. – У вези са обележавањем овога вокала јављају се два графичка и правописна проблема: (а) обележавање вокала /e/ графемом ѣ, и (б) обележавање вокала /e/ тзв. широким е. Посебан проблем представља обележавање /e/ у гласовној групи [јe] (в. овде, т. 3.1.2 и 3.1.3).

Да се графемом ѣ несумњиво обележава вокал /e/ сведоче (а) примери писања ове графеме на месту етимолошког /e/ (< /*e/ или /*e/), који се наводе у наставку, и (б) примери писања графеме е на месту етимолошког /ѣ/, односно, примери екавске замене ове старосрпске фонеме (наводе се у одељку III.1, т. 1.1.1).

20 Повеље и писма деспота Стефана Лазаревића одликује присуство изговорног полугласника (уп. Младеновић 2007).

21 Ова се тврдња посебно добро може применити на ЛР 1457, коју је писао исти писар (велики логотет Степан Ратковић), као и ЂВ 1456.

Примери писања графеме њ на неетимолошком месту забележени су у двадесет и пет докумената:

- ЛП 1395: мѣтохѡмь 10, локѣннѣ 45 (ген. јд. ж. р.) (в. и Младеновић 2007: 304).
 ЛЛ 1394–1395: трѣтнѣ 29, трѣтъаго 29 (уп. Младеновић 2007: 226).
 Н 1396: нанболѣ 64 (уп. Младеновић 2007: 323).
 ЛЛ 1398: на прѣвошеѣ нивѣ 19 (акуз. мн.) (уп. Младеновић 2007: 232), али и кнегинѣ 9 (дат. јд. ж. р.).
 ЛП 1400: локѣннѣ 4 (ген. јд. ж. р.).
 СХ 1392–1402: повѣлѣнї 4 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 160).
 ЈХ 1394–1402: сѣлицѣ 43 (ген. мн.) (уп. Младеновић 207: 168); али и ѡ жвпѣ и ѡ грацилицѣ 40 (ген. јд. ж. р.).
 МД 1405: оуѣхотѣ 36 (3. л. јд. през.).
 СЈ 1404–1405: сѣло 11, 16, правннѣ 19, ннѣ мѣтохѣ 24 (акуз. мн. ж. р.), рѣкоше 33 (уп. Младеновић 2007: 178).
 СХ 1411: зацр(ь)к(ь)влянѣ 14 (микротопиним), љбѣрннѣ 36 (ген. јд.), повѣли 48, рѣкшннѣ 48 (према Младеновић 2007: 195), али и заповѣдѣнї 1 (ген. мн.), велѣгл(а)лсно 8 и рѣкоу 38 (стсл. рещи).
 БП 1419: рѣкѣль љсн 8, лазарѣмь 21 (инстр. јд. м. р.).
 И 1402–1422: вѣхотѣ 11 (3. л. јд. през.).
 БД 1424: ѣросалилланѣ 3 (ном. мн. м. р.).
 БВ 1427–1428: вѣлѣннѣмоу 5, сѣбра 16, 22, нѣѡемлемо 21/22, дваанадесѣтнїл(ь) 29.
 БП 1427–1429: сѣдрѣжитѣлю 6, порѣкновал[ь] 7, родитѣля 9, родитѣля 17, 24, родитѣлю 20, животворѣщаго 31.
 БД 1428: ѡвѣ все ѡпкннѣ 4 (ген. јд. ж. р.), властѣлѣ 4, 45, 48 (ном. мн. м. р.), прѣдл[ь] ѡнѣзи сѣдѣ 14 (акуз. мн. ж. р.), намѣта 24, за вѣкѣ 45 (акуз. мн. ж. р.).
 БР 1429–1430 (према издању): тѣ 10 (ген. јд. ж. р. показне заменице).
 БЛ 1429–1439: родитѣля 17, мѣтохѣ 24, ѡнѣзи 38 (ген. јд. ж. р.).
 БД1 1445: хвсѣ 15 и тѣтѣ 15 (ген. јд. ж. р.).
 БЛ 1452: в(о)жѣ 1 (вок. јд.), вѣтселл(ь) 2, вѣтселл(ь) 3, вѣтхѣ 6, вѣтха 10/11, лѣпте 9, порѣкновалше 16, рѣвнѣн 40.
 Х1 1454: вого{ма}терѣ 11/12 (ген. јд.).
 Х2 1454: в(о)гоматерѣ 13 (ген. јд.), ерѣ 14.
 БВ 1456: Повѣлѣнїемь 17/18.
 С1 1457: властѣлѣ 10 (ном. мн.), в сѣкѣ 10 (ген. јд.).
 ЛД 1457: ѡтлворѣнѣ 14, ерѣ 21.

Из разматрања су изузети примери у којима се графема њ налази на неетимолошком месту у аналошким образовањима: (а) утицај промене придевских заменица на облике ген. мн. придева одређеног вида тврде промене (примери у одељку III.2, т. 3.2.9); (б) утицај именица ж. р. тврде промене на облик лок. јд. именица ж. р. некадашње меке промене (примери у одељку III.2, т. 1.7.5); (в) утицај именица м. р. тврде промене на лок. јд. именица м. р. некадашње консонантске промене: днѣ РК 1433: 34; (г) утицај именица м. р. тврде промене на именице м. р. некадашње -ї- про-

мене: пѣтѣ|х|ѣ] ЈП 1395: 5. Аналошким утицајем сложене придевске де-клинације може се објаснити облик показне заменице сѣдѣ(ь) ЂЛ 1452: 15 (лок. јд.) (о сличним примерима в. и Драгин 2007: 217). Из разматрања је изузето и писање графеме ѣ у топониму Смедерево²²: сѣдѣ|ѣ|рѣвѣ ЂЛ 1452: 94 према према сѣдѣ|ѣ|рѣвѣ ЂД1 1445: 42, ЛР 1457: 17, Л2 1457: 24, С2 1457: 24, сѣдѣрѣва ЂД2 1445: 12, сѣдѣрѣвѣ ЂД2 1445: 20, ЂВ 1456: 19, сѣдѣ|ѣ|рѣвѣ|скон ЛР 1457: 3.

Поред обележавања гласовне групе [је] (в. овде т. 3.1.2 и 3.1.3) у духу ресавског правописа, широким е може се обележити и вокал /е/ иза консонанта²³. Број примера није могуће поуздано утврдити будући да се облик широког е веома често тешко разликује од облика обичног е. Поуздани примери забележени су у следећим повељама:

ЈП 1395: доубравнице 14, цр(ь)кве 29, 32, 36, те 29, 32, 36, полдставе 45, приселце 45, притражнице 46, никыдждѣре 62.

ЈХ 1394–1402: ево 30, жегре 33, ево 33.

СТ 1406: дражевци 11/12.

СХ 1406–1407: врѣде 15, јакоже 36, велнкынди 39/40.

ЂД 1424: ето 3.

2.3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ВОКАЛА /и/. – Поред уобичајеног обележавања графемом н (за шта не треба давати посебне примере), овај се вокал у испитиваним документима може обележити и графемом ы, затим графемом ї (која се употребљава веома ретко у словној вредности и као і), а у позајмљеницама из грчког језика и ижицом (v). Као посебан проблем издваја се правопис грчке групе ι + вокал у библијским именима и позајмљеницама.

2.3.1. ПИСАЊЕ ГРАФЕМЕ ы. – У складу са нормом ресавског правописа у испитиваним документима очекује се доследније писање графеме ы у етимолошкој позицији. Будући да се ы није налазило у језику писара очекује се и писање н или ї на месту етимолошког /ы/, али и обрнуто, писање ы на месту етимолошког /и/.

У погледу ове графичке и правописне црте испитивана грађа може се поделити у неколико група.

У првој групи налазе се документи (укупно четрнаест) у којима се графема ы не употребљава: МД 1392, ЈЛ 1394–1395, ЂП 1410, ЂП 1419, ЂД 1424, ЂД 1428, Х1 1454, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457 и ЛД 1457. Примере писања н или ї на месту етимолошког /ы/ нема потребе посебно наводити.

Документи у којима је ова графема присутна само у изолованим примерима припадају другој групи:

22 Вероватно од рум. **Simedru* (*Sanctus Demetrius*), преко **Sъmedr-* (уп. Поповић 2007: 131).

23 Примери су забележени и у повељама кнеза Лазара. Бројем примера посебно се истиче Лазарева повеља манастиру Св. Пантелејмону којем прилаже Цркву Св. Спаса у Хвосну (1380/1381. године) (уп. Поломац 2006: 22–23).

СХ 1392–1402: сьбытїе 2.

ЂД2 1445: сребръниткын 4, велнкын 20, рнзннчкын 21 (ном.јд).

Х2 1454: с(вє)ты 11.

ЂВ 1456: бы 8, 13, али и на неетимолошком месту у ѿванзы 14 и ѿванзы 14.

Трећој групи припадају документи у којима је графема ы написана у нешто већем броју примера (у етимолошкој, а ретко и у неетимолошкој позицији), с тим да примери писања н или ї на месту етимолошког /ы/ преовлађују, (а) у мањој мери у СХ 1411 и СВ 1417 (око један и по пута више) или (б) у већој мери у ЈЛ 1398, ЂВ 1427–1428 и ЂД1 1445 (око три до три и по пута више). Илустрације ради наводи се само мањи део примера из грађе.

Примери из повеља под (а)²⁴:

СХ 1411: а) в(о)ж(ь)ств(ь)ны|х|ѣ 1 (ген. мн.), в(ан)|г|ѣлскы|х|ѣ 1 (ген. мн.), разлнчнцын 3 (инстр. мн.), в(о)ж(ь)|с|тв(ь)ны 8 (ном. јд.), быти 10, 42, итд.; б) нема примера; в) Вншню 1, ранскнн 4 (инстр. мн.), велнкн 8 (ном. јд.), монастыроу 11х2, 19, 55/56, вноло 14, 23, итд.

СВ 1417: а) бытїе 3, вноскыне 4 (акуз. мн.), бы|с|д(ть) 6, вл(а)говѣрны 7 (ном. јд.), вьсачьскыныхъ 8 (ген. мн.), итд.; б) в(о)ж(ь)|с|тв(ь)ны ап(о)|с|т(о)лы 5 (ном.мн), не погоубытъ 15, наставлаемы 22 (ном. мн.); в) с(вє)тїн|с|л(ь) 10 (дат. мн.), стоудени водн 14 (ген. јд.), многн|х|ѣ 16 (лок. мн.), ч(ь)|с|тнїнцъ 18 (дат. мн.), ч(ь)|с|тннн 21 (инстр. мн.), вноше 23, монастырѣ 24, итд.

Примери из повеља под (б):

ЈЛ 1398: а) Мысльннцъ 1, мыслн 1, лаврьскыне 12, 25 (ген. јд.), влатковскы 18 (акуз. јд.), итд.; б) в(о)ж(ь)|с|тв(ь)ны прѣлр(о)цы 1 (ном. мн.); в) езнн 2, езнкъ 2, кнегннн 6, 24, к вноло 6, монастырско 6, велнкнне 6 (ген. јд.), пр(ѣ)ч(н)|с|тнне 7, 12 (ген. јд.), кнегннѣ 9, сьдъ внола 11, итд.

ЂВ 1427–1428: а) роукы 3 (ген. јд.), вл[а]|д[н]кы 8 (ген. јд.), быкшѣ 8, быти 10, быкшїн|х|ѣ 26, итд. б) потворы|х|ѣ 26, потврды|х|ѣ 26; в) прѣмоудрїи|с|л(ь) 1 (инстр. јд.), крѣпкїе 2/3 (ген. јд.), всевогатнне 3 (ген. јд.), наснщающомѣ 4, вл(а)говѣрнїн 7 (ном. јд.), срьбскїе 8 (ген. јд.), вкшїн|х|ѣ 9, вл(а)гоч(ь)|с|тїн|х|ѣ 9 (ген. мн.), срьбскїн|х|ѣ 9 (ген. мн.), монастыра 12, итд.

ЂД1 1445: а) вл[а]|д[ы]кы 1 (ген. јд.), православын|х|ѣ 2 (лок. мн.), вл(а)говѣрнын 3 (ном. јд.), мы 6, срьбскын|х|ѣ 10, итд.; б) вношерѣ|с|л(ь)ннын 36 (ном. мн.); в) нн 4х2, 7х3, 18, 19, 21, итд. (укупно 28 примера) (дат. мн.); остали примери: прѣвїн|х|ѣ 2 (лок. мн.), к вноло записало 5, 9, двєровыкїн|х|ѣ 10 (ген. мн.), срьбскын|х|ѣ 10 (ген. мн.), познваа 12, к вноль 18, 24, вн 21х2, к вноль 24, є вноль 26, сѣ вноле 28, коуносван 29 (инстр. мн.), итд.

24 Под а) се наводе примери у којима је ы написано на етимолошком месту, под б) примери у којима је ы написано на месту етимолошког /и/, и под в) примери у којима се на месту ы налази н или ї.

У четвртој групи налазе се документи у којима је број примера са графемом *ы* (у етимолошкој, а ретко и у неетимолошкој позицији) и примера са графемама *и* или *ї* на месту етимолошког */ы/* релативно уједначен, што значи да један или други правописни манир претеже минималним бројем примера. Наводи се само мањи део грађе:

- Н 1396: а) *монас{т}ырь* 10, *чѣтырдѣсѣти* 11, *поповы* 18 (инстр. мн.), *выше* 31, 70, *вынѣ* 49, *монастырскыѣ* 51 (акуз. мн.), *быти* 56, 67, *ны* 61, 62, *пакы* 69, итд. б) нема примера; в) *с(вѣ)тѣхъ* 7, *монастырь* 11, *монастырь* 15, 16, 20, *монастырскыи* 18, *дѣсѣтии* 23х2, *двѣдѣсѣти|х|ѣ* 26, *чѣтырнадцѣте* 27, *чѣтыри* 33, 34, итд.
- ЈХ 1394–1402: а) *Мысльни|л(ь)* 1, *мысль* 1, *езыци* 2, *езыкъ* 3, *владычию* 3, *всѣ(ь)|стны* 7 (ном. јд.), *ч(ь)|стныи* 8 (инстр. мн.), итд. б) *б(о)ж(ь)|ств(ь)ны* 1 (ном. мн.), *крывью* 3, *хыландарскы* 8, *моры* 9, 10 (лок. јд.), *б(о)гом(а)ты* 25, *люкостинскы* 32 (ном. мн.); в) *свѣтѣ* 2, *вѣти* 5, *б(о)годарованныи* 6 (инстр. мн.), *ни* 7, 10, 15х2, 20, 29, 39х3 (дат. мн.), *внѣш* 12, итд.
- СЈ 1404–1405: а) *в|а|д|л|ы|кы* 1 (ген. јд.), *прѣвыхъ* 3 (лок. мн.), *свѣтѣхъ* 3 (лок. мн.), *в|а|(а)говѣрныи* 5 (ном. јд.), *прѣвѣдѣоблен'ныи* 6 (ном. јд.), итд. б) нема примера; в) *православнѣхъ* 3 (лок. мн.), *х(рн)|с(т)олюбивѣи* 5 (ном. јд.), *монастыра* 11/12, *соу вѣле* 19, *монастыроу* 22, *выше* 28, итд.
- СД 1405: а) *в|а|д|л|н|кы* 1 (ген. јд.), *прѣвы|х|ѣ* 2 (лок. мн.), *свѣтын|х|ѣ* 2 (лок. мн.), *православны|х|ѣ* 2 (лок. мн.), *подоунав'скимь* 3 (дат. мн.), итд. б) *срѣлы* 10 (инстр. мн.), *стефаны* 29 (лок. јд.), *родители* 29 (лок. јд.), *ны|х|ѣ* 37; в) *св вѣли запн|с|а|л|ан* 5/6, *е|с|ѣ(ть) вѣло запн|с|а|ло* 7/8, *познѣа* 13/14, *вѣль* 19, 26, 29, *довѣтка* 22, *св вѣле* 31, *дѣвровыч|кн|л(ь)* 33, *вн* 33, *питати* 39, *вѣти* 41, 43, *выше* 42, *внѣшн|х|ѣ* 43, итд.
- МХ 1406: а) *в|а|д|л|ы|кы* 1 (ген. јд.), *б(о)годарованныи* 3/4 (инстр. мн.), *внѣбываѣтъ* 16, *вывѣше* 18, *е|с|ѣ(ть)ств'ныи|х|ѣ* 22 (ген. мн.), *вѣлнкыи* 25/26 (инстр. јд.), *быти* 35/36, итд. б) *вѣдымаѣтъ* 1сѣ 18, *докы* 30, 32, *заповѣдны* 16 (ном. мн.); в) *ни* 1, 2, 28 (дат. мн.), *дѣли* 7 (инстр. мн.), *всѣхъ* 15 (ген. мн.), *шестни|х|ѣ* 15 (ген. мн.), *шѣлобнзак|л(ь)* 17, *вышерѣч|е|н'наго* 19, *рѣслаблен'ныи* 20 (дат. мн.), *слѣпнѣ* 21 (дат. мн.), *хрѣднѣ* 21 (дат. мн.), *монастыроу* 24, итд.
- СЛ 1414–1415²⁵: а) *крѣпкыѣ* 2/3 (ген. јд.), *роуки* 3 (ген. јд.), *б(о)ж(ь)|ств(ь)ныѣ* 9 (ген. јд.), *с(вѣ)щенныѣ* 9 (ген. јд.), *ч(ь)|стныи* 10 (инстр. мн.), *чѣтырѣмь* 14, итд.; б) нема примера; в) *прѣмоудрнѣ* 1 (инстр. јд.), *всѣогатнѣ* 3 (ген. јд.), *нашцаюшоу* 4, *монастыра* 9, *лаври* 9 (ген. јд.), итд.
- И 1402–1422: а) *б(о)ж(ь)|ств(ь)ныѣ* 1 (ген. јд.), *бывають* 1/2, *помышляю* 2/3, *быти* 3, 33, *лѣжнмыѣ* 6, *стражбы* 9 (ген. јд.), *выше* 9, *мыи* 13, *мы* 33; б) *нстын'нааго* 20, *идены* 21 (лок. јд.), *намы* 23 (инстр. мн.); в) *прѣвѣхъ* 2, *с(вѣ)тѣхъ* 5, *монастыра* 6, *старѣхъ* 7, *юнѣн|х|ѣ* 7, *монастыри* 12, *монастыроу* 12, 14, 15, *выше* 16, *монастыр'скаа* 32/33, итд.

25 Исп. Ловановиѣ 1999: 163: „јери (ы) се изузетно правилно употребљава: (...)“

- БЕ 1429²⁶: а) вл[а]д[и]к[ы]кы 1 (ген. јд.), был[с]ть 2, вл(а)говѣрнын 4 (ном. јд.), х(рн)л(то)любнвын 4 (ном. јд.), ч(ь)лстныѣ 7 (ген. јд.), с(ве)тыѣ 7 (ген. јд.), горы 8 (ген. јд.), вышерел(е)нноуѣ 11, итд. б) нема примера; в) нн 7, 11, 15, 19, 27, монастира 8, възлюбленнн 9/10, монастирѣ 11, 15, монастироу 14, монастирь 14, монастирско 16, итд.
- РК 1430–1431: а) ч(ь)лстнын 2 (ном. јд.), с(ве)тыѣ горы 4 (ген. јд.), былн 5, обычан 9, с(ве)тыѣ горы 9 (ген. јд.), прѣбываю 11, быти 13, с(ве)тын 17, 21, 24, с(ве)ты{н} 19, {кас}тамоннтскын 19, итд; б) нема примера; в) монастира 4, {в}нсмо 5, с(ве)тн монастирь 7, монастира 10, с(ве)тн монас{т}нр{ь} 11, монастирѣ 12, монасти{рь} 17, {м}монастирь 19, монастирь 21, 24, итд. (уп. и Поломац 2009б)
- РВ 1432: а) велнкын 3 (ном. јд.), прѣч(н)стыѣ 4, ватопедскыѣ 4, ч(ь)лстныѣ 6 (ген. јд.), мы 5, 10, с(ве)тыниѣ 6, всакыѣ 7 (инстр. јд.), златыл[ь] 11, ващннскыѣ 12 (ген. мн.), доходкы 17 (акуз. мн.), монастирскыѣ 17 (акуз. мн.); б) нема примера; в) монастира 4, 9, монастирска 6, монастирѣ 8, 11, 12, нн 8, доходци 13 (инстр. мн.), монастирскыѣ 17.
- БЛ 1452: а) промышлаѣ 3, быти 6, 31, 42, ч(ь)лстнынл[ь] 7 (ген. мн.), прлоп(о)чьскылл(ь) 12 (дат. мн.), высочанше 14, высотѣ 14, ѣв(ан)лг(е)лскыѣ 14/15 (ген. јд.), ты 15, итд. б) высокы 17 (ном. мн.), рабы 26 (ном. мн.); в) законнѣ 6 (ген. јд.), свѣтаинл[ь] 7 (ген. мн.), малаинл[ь] 8 (ген. мн.), вѣрн 9 (ген. јд.), приносимѣ 9 (ген. јд.), въдовѣ 9 (ген. јд.), самѣинл[ь] 17 (ген. мн.), с(ве)тнмъ 18 (дат. мн.), приносимѣинл[ь] 31 (ген. мн.), итд.

Петој групи припадају документи у којима број примера са графемом ы (написаном у етимолошкој, а ретко и у неетимолошкој позицији), у мањој или већој мери надмаша примере писања н или њ на месту етимолошког /ы/.

У следећим повељама графема ы забележена је око један и по пут чешће него њене замене. И овде се износи само мањи део грађе:

- ЛП 1395²⁷: а) в(о)ж(ь)лст(ь)внынл[ь] 1 (ген. мн.), в(ан)лг(е)лскынл[ь] 1 (ген. мн.), велнкы 5 (ном. јд.), быти 6, 48, в(о)годарованнын 6 (инстр. мн.), смѣреннын 55, вл(а)говѣрнымъ 59, выше 61, никымжидере 62, итд. б) разлвчннн 2, в(о)ж(ь)лстввынкъ 5, мьстныкъ 51; в) чедн 6 (инстр. мн.), монастира 8, нн 8, 43, 46 (дат. мн.), монастирска 18, селн 27, 29, 32, 34, 35 (инстр. мн.), итд.
- СЛ 1427: а) прѣмвдрынл(ь) 1 (инстр. јд.), крѣпкыѣ 2 (ген. јд.), роукы 3 (ген. јд.), насыщающоуѣ 4, вл(а)гочьстнвын 7 (ном. јд.), с(ве)тыѣ 9, 15 (ген. јд.), итд. б) сланын 1 (ном. мн.); в) всебогатѣ 3 (ген. јд.), лаврн 9, 16 (ген. јд.), монастирскымн 11, с(ве)тнхъ 14 (лок. мн.), монастирехъ 14, монастирь 15, монастирь 20, 23, 31, 41, итд.

26 О писању графеме ы у повељи уп. и Ивић 1989: 14.

27 Овде посебно треба напоменути да се графема ы у етимолошкој позицији пише скоро доследно у оном делу повеље који је издао патријарх Данило.

- СХ 1406–1407: а) прѣс(вѣ)тыѣ 1 (ген. јд.), с(вѣ)тыиѣ 1/2 (ген. мн.), савы 2 (ген. јд.), вл(а)говѣрныи 2 (ном. мн.), монастыра 3, многыиѣ 6 (лок. мн.), залютныиѣ 6 (ген. мн.), быѣ 7, 17, слышателѣ 7, н(ѣ)в(ѣ)слныѣ 7 (ген. јд.), итд. б) вьноуѣрныи 4 (ном. јд.); в) младѣиѣ 5 (ген. мн.), монастырскоу 23, монастыроу 24, 25/26, монастырь 27, прѣпо[д]л[о]внѣиѣ 28/29 (ген. мн.), в(о)гоносниѣ 29 (ген. мн.), итд.
- СМ 1413: а) крѣпкыѣ 3 (ген. јд.), роуки 3 (ген. јд.), с(вѣ)тыѣ 11, 21 (ген. мн.), сръбскыѣ 12 (ген. мн.), савы 13, 23 (ген. јд.), вышѣ 14, быѣ 15, разантныиѣ 16 (лок. мн.), иноплемѣ {н}ныиѣ 16 (ген. мн.), итд; б) м(о)лтвамы 17/18; в) прѣмоудрѣиѣ 1/2 (инстр. јд.), вьсебогатѣ 3 (ген. јд.), насыщающомъ 5/6, мона {с}тврѣ 22, итд.
- ТВ 1432: а) прѣм[в]дрѣиѣ 1 (инстр. јд.), крѣпкыѣ 1 (ген. јд.), роуки 1 (ген. јд.), насыщающомъ 3, вл(а)говѣрныи 7 (ном. јд.), х(рн)сл(т)олюбвыи 7 (ном. јд.), в(о)годарованныи 8 (инстр. мн.), вл[а]д[ы]кы 8 (ген. јд.), итд. б) с(ы)новы 8 (инстр. мн.), движимыи 20 (ном. мн.), водныи 21 (ном. мн.); в) вьсебогатѣ 2/3 (ген. јд.), поутенѣи 16 (ном. мн.), монастырѣ 18, прѣч(н)слѣтѣ 19, 33, (ген. јд.), монастырѣ 24, 27, итд.

На крају, издавају се повеље у којима је графема њ забележена више од четири пута чешће од њених замена, које се срећу само у малобројним примерима:

- ЛП 1400²⁸: а) монастыр(ь)скы 2 (ном. јд.), многоскѣтлыиѣ 6 (инстр. јд.), залотѣатныиѣ 6 (инстр. јд.), быти 8, вышепсан'наа 9, врѣховныиѣ 10 (ген. мн.), в(о)гоносныиѣ 11 (ген. мн.), с(вѣ)тын 12 (ном. јд.), савы 17 (ген. јд.), с(вѣ)тын 18 (акуз. јд.), вл(а)гоч(ь)слѣтвыѣ 19 (ген. јд.), итд; б) нема примера; в) ни 2, 5 (дат. мн.), мнѡгл(ѡ)скѣтан 12 (ном. јд.).
- ЈД 1397–1402: а) в(о)ж(ь)слѣтвыи 3 (ном. јд.), добрыиѣ 10 (ген. мн.), в'сачьскыиѣ 18 (ген. мн.), вышнаго 21, сынополо {же}нны 22/23, вываѣтъ 27, сьпрѣбыванна 28, поуѣстын'ныиѣ 31, сръбскыѣ 34 (ген. јд.), дѣчаньскыи 35 (акуз. јд.), расхыщен'но 43, бесплѣт'ныиѣ 47 (ген. мн.), прѣс(вѣ)тыѣ 49 (ген. јд.), итд. б) маслын'ни 13, снаныи 16 (ном. мн.), оуѣрдыѣ 39; в) монастырѣиѣ 29, монастырь 35, прѣбыванню 38, езнкы 41, прѣч(н)слѣтѣ 48 (ген. јд.), слоужбѣ 50 (ген. јд.).
- СТ 1406²⁹: а) вышнѣи 2, монастырѣ 3, вл(а)гы 3 (ном. јд.), высочаншѣи 6, монастыромъ 6, монастырѣ 7, метѡхы 9 (акуз. мн.), забытѣ 9, пакы 10, рѣченныѣ 11 (дат. мн.), монастыромъ 11, прѣбыѣ 18, итд. б) броды 11 (ном. мн.), цр(ь)ковны 13, свѡбодны 15/16 (ном. мн.); в) езнкы 2, теснѡты 4 (ген. јд.), д {ѣ}внѡпохнѣитѣль 22.
- БР 1428–1429: а) небытѣ 3, бытѣ 3, высокѣи 3, смѣренныѣ 3 (акуз. мн.), вл(а)гоч(ь)слѣт(н)выи 7 (ном. јд.), х(рн)сл(т)олюбвыи 7 (ном. јд.), в(о)годарованныи 7 (инстр. мн.), вл[а]д[ы]кы 8 (ген. мн.), вышоуѣ

28 Као и код ЛП 1395 и овде се графема њ скоро доследно пише у етимолошкој позицији у оном делу повеље који је издао патријарх Данило.

29 Уп. Јовановић 1989а: 58: „Тежи се етимолошком писању њ, али у томе има одступања (...“.

8, 13, сръбскыѣ 9 (ген. јд.), бывш {н}н|х|ѣ 9, итд. б) в(о)ж(ь)лствныи ап(о)л(то)лы 4 (ном. мн.), прѣставленныи 11 (лок.јд), движимыи 17 (ном. мн.), с(вє)тын 43 (ном. мн.); в) высокѣ 3 (акуз. мн.), дръжави 13 (ген. јд.), поттєнїи 13 (ном. јд.), вн 17.

БР 1430: а) в(о)ж(ь)лствныи|л(ь) 2 (инстр. јд.), м(н)л(о)лствыи|аи 3, вѣчныи|х|ѣ 4 (ген. мн.), бывшїи 5, бл(а)говѣрныи 7 (ном. јд.), хрїстолюбывыи 7/8 (ном. јд.), поттєнныи 11/12 (ном.јд.), вѣрныи 12 (ном. јд.), велккыи 12 (ном. јд.), итд. б) пльгы 4 (акуз. мн.), хрїстолюбывыи 7/8, цр(ь)квы 9 (акуз. мн.), чєлныи|к(ь) 12, чєтыры 30 (ген. јд.); в) с(вє)тїи|х|ѣ 32 (ген. мн.), в(о)гонѡснїи|х|ѣ 32 (ген. мн.), с(вє)тїи|х|ѣ 33 (ген. мн.).

БЛ 1429–1439: а) в(о)ж(ь)лст {ъ}вныи 2 (инстр. јд.), м(н)л(о)лствыи|аи 3, вѣчныи|х|ѣ 4, 7 (ген. мн.), бывшїи 6, бл(а)гѡтствывыи 8 (ном. јд.), хрїстолюбывыи 8/9 (ном. јд.), бл[а]д[ы]кы 11 (ген. јд.), бывшоу 12, итд. б) жнтыи 5 (лок.јд), хрїстолюбывою 9/10, бл(а)гѡтствывааго 16, движимыи 26/27 (ном. мн.), хрїстолюбывыи 8/9, с(ь)нѡвы 11 (инстр. мн.); в) в(о)годарованнїи|н} 10/11 (инстр. мн.), лаври 20 (ген. јд.), монастїрскыи 23, монастїрскон 24, лаври 24, 32 (ген. јд.), итд.

На основу изложене грађе, али и на основу поређења са стањем у повељама и писмима кнеза Лазара³⁰, могу се извести следећи закључци о употреби ове графеме у повељама и писмима Српске деспотовине. Употреба графеме ы у испитиваним документима пресудно је одређена жанром и садржајем текста³¹. Ова се графема у манастирским даровницама доследније употребљава у етимолошкој позицији већ на прелазу XIV у XV век (ЈП 1400, ЈД 1397–1402). Током прве три деценије XV века може се пратити постепено ширење употребе ове графеме у манастирским даровницама, а од треће деценије начелно се може говорити и о стабилизацији овога правописног манира. Ипак, враћање ы у етимолошку позицију ни у једној од даровница из корпуса није спроведено доследно, што је и очекивано с обзиром на временску дистанцу од тренутка промене /ы/ >/и/ у старосрпском језику. Изузетак од овако изложеног стања представљају две повеље манастиру Св. Павла (БП 1410 и БП 1419), што може бити узроковано њиховим дипломатичким статусом (прва представља концепт или недовршен препис, а упитна је и оригиналност друге повеље). С друге стране, са изузетком МД 1405, у документима световне садржине графема ы употребљава се веома ретко (БД1 1445, БД2 1445, Х2 1454), или се не употребљава уопште (МД 1392, БД 1424, БД 1428, Х1 1454, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, Л2 1457, С2 1457, ЛД 1457). Изостанак графеме ы у ЈР 1457, односно њена ретка употреба у БВ 1456, вероватно предста-

30 Доследније писање графеме ы на етимолошком месту (око 3 пута више примера од замене са и) среће се само у повељи кнеза Лазара о судском спору властелина Црепа (крај XIV века) (уп. Поломац 2008: 167). У осталим повељама графема ы изостаје или је написана у малом броју примера (уп. Поломац 2006: 26–27).

31 На разлике у правопису наших најстаријих световних и црквених споменика указано је још у Белић 2007: 361, 365).

вља последицу чињенице да их је писао велики логотет Степан Ратковић, за кога претпостављамо да је могао бити писар и других повеља наследника деспота Ђурђа, насталих 1457. године у Смедереву.

2.3.2. ПИСАЊЕ ГРАФЕМЕ *ї*. – Графијска и правописна проблематика у вези са употребом графеме *ї* своди се на следећа питања: (а) степен доследности употребе ове графеме у функцији обележавања тзв. редукованог /и/ у духу ресавског правописа; (б) употреба диграфа *їн*; (в) употреба ове графеме у осталим позицијама (не рачунајући правопис грчке групе *ι* + вокал у библијским именима и позајмљеницама, који се разматра посебно, в. овде т. 2.3.4); и (г) писање *ї* без тачака.

2.3.2.1. ГРАФЕМА *ї* У ФУНКЦИЈИ ОБЕЛЕЖАВАЊА РЕДУКОВАНОГ /и/. – У српским повељама и писмима XII и XIII века редуковано /и/ обележава се најчешће помоћу графеме *н*, а ређе и помоћу танкога јера и *ø* графемом (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 466–471), док се графема *ї* у овој функцији доследније среће од последње четвртине XIV века у повељама кнеза Лазара³².

У повељама и писмима Српске деспотовине забележена су оба традиционална манира за обележавање тзв. редукованог /и/: графеме *н* и *ї*. Изузетак представљају МД 1392, у коме нису потврђени примери тзв. редукованог /и/.

У четири документа тзв. редуковано /и/ обележено је искључиво графемом *н* у духу рашке правописне традиције. Илустрације ради износи се само неколико примера (целокупну статистику уп. у табели бр. 1):

ЈЛ 1394–1395: *євѣрѣннѣ* 5, *сѣвнтнѣ* 2, *сѣблюденнѣмь* 4, *крѣвнѣ* 3, итд.
 ЂП 1410: *кѣфалнѣ* 3, *градозиданнѣ* 5, *знгнѣ* 5, *єтѣрѣждѣннѣ* 8, итд.
 ЂД 1424: *прнѣтєлєлѣлѣ* (ь) 1, *позѣлѣравлєннѣ* 3.
 Х2 1454: *мьзнѣ*. 23.

Укупно седам повеља има ненормализовано писање графема *ї* и *н*, с тим да примери са графемом *н* преовлађују у мањој или већој мери. Примери за *н* износе се селективно (целокупну статистику исп. у табели бр. 1) тако да буду заступљене све позиције, док се малобројнија грађа са *ї* износи у целини:

ЈД 1397–1402: *є(о)жнѣ* 12, *єл(а)годѣаннѣ* 13, *ц(а)рѣлѣтвнѣ* 22, *сѣнополо {жє} ннѣ* 22/23, *єл(а)голѣпнѣ* 2, *єєєлнѣлѣ* (ь) 4, *єѣпнѣтѣ* 5, *прнѣтѣ* 9, *єднѣженнѣмь* 11, *єл(а)голѣлѣлѣлѣ* (ь) 6, *дєвєрѣдѣтєлєнѣ* 14/15, *дарованнѣ* 19, итд. – према *єєєлєнѣ* 2, *пѣнѣ* 7, *кєчѣнѣ* 26, *зѣпѣстѣнѣ* 44, *прѣч(н)лѣлѣтѣ* 48, *сѣ* 55.
 МД 1405³³: *єратнѣ* 22, *нѣданнѣ* 34, *єтѣрѣждѣннѣ* 7, *ннѣдѣлѣлѣ* (ь) 10, *нѣданнѣ* 19, *оѣвнѣ* 21, *гєстнѣ* 23, *кєфалнѣ* 13, *прнѣлѣрнѣ* 24, *зѣпнѣсаннѣ* 43, *сѣлѣднѣ*

32 Тако графема *ї* преовлађује у овој позицији у повељи српског патријарха Спиридона манастиру Хиландару (1379/1380) и у повељи властелину Обраду Драгосаљићу (19. јануар 1388), затим у повељи монаха Доротеја манастиру Дренчи (2. март 1382), као и у повељи кнеза Лазара о судском спору властелина Црепа (крај XIV века) (уп. Поломац 2006: 24, 2008: 165, 167–168).

33 Пример *ц(н)л(о)лѣлѣлѣ* (ь) днѣ 1 – у коме се налази *ї* без двотачке – не може се узети као потпуно сигуран, будући да у овој повељи нема других примера за *ї*, али има много примера у којима је двотачка на снимку слабо видљива.

- 8, 11, чин годѣ 26, итд. – према записаніє 4, записаніа 6, соудіє 12, соудіє 30/31, соудіаин 12, 30, хотѣніа 16, кефаліє 27, сѣдіє 31, кефаліа 32, 35, декем'вріа 41.
- СХ 1406–1407: вьсна 15, сп(а)сенна 16, ѿсѣченна 23, сьмотреннємь 5, б(о)жне 14, бл(а)гопрієтно 16, м(н)л(о)лстню 1, подоунавню 3, итд. – према стихѣ 7, ісаїн 17, ѡбнліа 26, архієреѡмь 40/41.
- ГП 1403–1408: братнаин 9, сна 26, здыленнємь 8, ѡставленнє 11/12, молєннємь 16, оудилєннємь 18, снємоу 19, оухыщтреннємь 22, итд. – према небытіа 1, бытіє 1, повѣленіа 3, прношеніє 18, діаволнмь 22, сіа 22, ѡктомвріа 27.
- СХ 1411: бл(а)гооуханна 5, сна 16, 18, вагєнарнаин 22, дѣлатєлнє 1/2, вьспрнєд'ше 2, кєлнє 20, 21, лознєл(ь) 21, ѡправданнєл(ь) 22, итд. – према пооучєніє 2, б(о)жїн 6, кнпоурїаин 21, хр(н)лстїань 41, юунїа 50, сіа 51, 55, патріарха 52.
- БП 1419: повєлѣнна 4, проснєвшагѡ 14, прѣдстоанна 15, внтнє 1, вьспрнєтн 7, ѡставленнє 15, м(о)лєннєл(ь) 26, итд. – према мѣлдростїю 1.
- БВ 1427–1428: сп(а)сенна 24, ц(а)рнє 1, снє 2, прнєхѡл(ь) 2, вьсєвогатнє 3, прнєтннци 5, подобню 3, тьню 5, мн(о)лстню 7, итд. – према крѣпкїє 2/3, бл(а)говолєніа 5, ц(а)рствїѡ 5, бл(а)гооустроєніа 6, сьлєжвонатєлїа 6, б(о)жїєю 7, срьвскїє 8, свѣд[ѣ]нїє 10, прѣч(н)лстїє 12, м(н)л(о)лрдїєл(ь) 18, сіа 23.

Подједнак број примера са графемама *ї* и *н* налази се у СЛ 1414–1415: ц(а)рлствїю 5, бл(а)говстроєніа 6, слоужвонатєлїа 6, свѣд[ѣ]нїє 8, грнгорїємь 10, андонїємь 11, гєнадїн 12, нзмѣненїє 13, градозданїа 15, градоблудєніа 15/16, повєлѣнїю 17, повєлѣнїємь 20/21, према ц(а)рнє 1, прнєхѡмь 2, вьсєвогатнє 3, полд[о]бню 3, бл(а)говолєннїа 4, б(о)жнєн 7, сна 7, 13, 19, 20, тьню 16, б(о)жню 18.

У осталим документима (укупно четрнаєст) графема *ї* предствєлє јаєдннє или преѡвлєђујуђнє маннєр обєлєжаванєа рєдукованог /и/.

Дослєдно писанє *ї* у оѡј познцнїї срєђє се у четрнаєст докумєнат. Наводнє се мањн дєо грађє (цєлокупну статнстнку исп. у таб. бр. 1) тако да будє заступљєн по јєдан прнмєр за сѡє познцнїє ([нїа], [нїє], [нїу], и євєнтуално [нїн] и [нїо]):

- СЛ 1404–1405: нзлнїа 4, жєланїє 13, бл(а)гооутрѡбїю 1, євгнєнїѡмь 14.
- СТ 1406³⁴: повнновєнїа 5, мѡнастырїє 3, влѡстїѡ 1.
- СВ 1417: мѡгѡуцїа 3, нзвѡлєнїємь 1, вьпїю 9, братїн 31.
- БП 1427–1429: бл(а)говолєнїа 4, прїєхѡл(ь) 2; полдѡлєбїю 3.
- БР 1428–1429: прѣдѣннєнїа 2/3, сьпѡспѣшєнїємь 1, прнкїю 21, арїн 42.
- БЕ 1429: вьзнєл(є)нїа 8, прнзрѣнїє 2, м(н)л(о)лр(ь)дїю 1, патріархїн 28.
- БР 1430: ѡсїаватн сє 2, наслєждєнїє 4, б(о)жїю 3, жнтїн 5.
- БЛ 1429–1439: бл(а)гѡчьстїа 13, ц(а)рїє 6, оугождєнїю 3, мєтѡхїѡл(ь) 45.
- ХЛ 1454: кдєтїє 1, повєлєнїю 1.
- БВ 1456: гнєѡргїа 3, б(о)жїєю 1, мнтроплѡлїю 13/14.
- ЛЛ 1457: прїатєл(ь) 3, знанїє 1.
- ЛР 1457: прнїарїє 6, б(о)жїєю 1, прнїю 5.

34 Уп. и Јѡванѡвнє 1989а: 58: „Рєдовно сє пнше прєдѡѡлєско *ї*.“

Л2 1457: дамѣанъ 10, прѣателѣ 9, м(н)л(о)лѣтѣю 1.

С2 1457: прѣателѣ 9, братѣ 3,

У двадесет пет докумената графема *ї* преовлађује у мањој или већој мери, док се примери са графемом *н* у духу старије правописне традиције сређу знатно ређе. Примери за *ї* наводе се селективно, тако да буду заступљене све позиције, а малобројнија грађа са *н* наводи се у целини (статистички однос в. у таб. бр. 1):

ЛП 1395: бл(а)говѣханѣ 3, еугенѣ 6, прокопѣ 19/20, в(о)жѣа 22, дѣлателѣ 1, поученѣ 2, в(о)жѣимъ 3, в(о)жѣи 4, итд. – према вѣспрѣдше 1, тѣню 44, 46, ннеднега 45, сна 46, снемъ 48, завнстѣю 48, арн 50.

Н 1395: братѣ 9, 10, 15, 19x2, хр(н)лѣтѣане 14, дѣволъ 22, прѣкословѣа 41, 57, 74, оуѣкновенѣа 89, калогѣрѣ 65/66, 68, метохѣ 72, арсенѣ 105, софронѣ 106, метохѣю 41, 82, евлѣ(е)нѣолѣл[ь]118, према прѣданню 7, вражна 20, калогѣрѣне 66, кѣанѣ 69, 99, метохѣне 70, 85/86, прѣнесмо 103, панскѣ 107, васнанѣ 109, андонне 110, ѳеолѣл[ѡ]скѣ 112, снемл[л] 113.

ЛЛ 1398: евлѣ(е)нѣа 6, а-ѳанасѣа 7, 12, съблюденѣемъ 4, пр(ѣ)ч(н)лѣтѣ 10, посланѣемъ 14, крѣвѣю 3, вѣспрѣнѣтѣю 4/5, евлѣ(е)нѣи 9, итд. – према съвнтѣне 2, вѣспрѣнѣтѣю 4/5, веланкѣне 6, пр(ѣ)ч(н)лѣтѣне 7, 12, 27, лаврѣскѣне 10, овошѣне 22, прѣс(в)етѣне 25.

ЛП 1400: кѣфалѣа 1, дѣаконѣтѣ 2, сѣа 5, 9, лѣл[ѡ]хѣ 4, сѣмоу 8, тѣю 2, 5, завнстѣю 8, арн 11, итд. – према ннеднега 4.

СХ 1392–1402³⁵: посакѣа 6, сѣа 17, 19, вѣланѣици 19, събитѣ 2, съблюлѣл[е]нѣелѣл[ь] 4, м(а)терѣюл 6, стѣврѣжлѣенѣю 16, ц(а)рлѣтѣю 29, итд. – према крѣвѣю 3, потѣврѣжлѣенѣне 12, хр(н)лѣтѣанскѣомъ 17, снѣ 25, рождѣлѣшнѣа 28, снемъ 30, в(о)жна 33, вѣнѣлѣл[ь] 33.

ЛХ 1394–1402: евлѣ(е)нѣа 6, вѣзнелѣ(е)нѣа 11, 18, грѣгорѣ 7, васнѣѣва 9, стѣшенѣ 11, вѣспоменѣтѣю 12, лѣвѣкѣю 12/13, нѣнне 33, 38, итд. – према съвнтѣне 2, вѣспрѣнѣтѣю 5, вѣсѣланѣвѣ 10, вѣспоменѣтѣне 14, кѣфалѣю 39/40, лѣвѣаднѣа 41, лѣвѣаднѣю 43.

СД 1405: нзѣа 2, сѣа 4x2, 8, запнлѣ(а)нѣемъ 8, соудѣ 14, м(н)л(о)лѣр(ь)дѣв 1, чл(овѣ)колѣубѣв 1, соудѣи 10, соудѣи 13, итд. – према в(о)жнѣн 3, ннеднѣ 12, оуѣвнѣ 23, разѣвнѣ 25, нманнѣелѣл[ь] 41, повелѣннѣелѣл[ь] 44.

МХ 1406: в(о)жѣа 44, октомѣрѣа 45, ц(а)р(ь)лѣтѣѣ 12, сѣ 16x2, 17, 25, 37, нзволѣенѣю 1, чл(овѣ)колѣубѣю 2, итд. – прѣнѣелѣемъ 16, оуѣсрѣднѣемъ 26, ннеднѣне 28, навѣжлѣеннѣемъ 37.

СЛѣа 1407: слоужѣонѣчелѣа 24, дарѣванѣа 30, съставленѣ 1, съедннѣенѣ 1, съставленѣ 2, пронзволѣенѣю 10, исплѣннѣенѣю 19, наврѣшенѣю 19, писанѣю 21, соудѣи 7, в(о)жѣимъ 16, итд. – према вдовнѣ 8, тѣню 9, 19, в(о)жнѣ 11, ц(а)рнѣ 12, прѣнѣтнѣа 14, сна 14, х(рн)лѣ(т)солѣубнѣю 28, прѣнѣтнѣ 29, в(о)жна 30, сна 49, 57, 71, 76, грѣгорнѣю 61, роуѣкопнѣсаннѣа 62, роуѣкозѣапнѣсаннѣа 64, повелѣннѣемъ 76/77.

СЛѣб 1407: слоужѣонѣчелѣа 26, дарѣванѣа 32, съставленѣ 1, съедннѣенѣ 1, съставленѣ 3, пронзволѣенѣю 11, оуѣтѣврѣжлѣенѣю 20, соудѣи 8, в(о)жѣимъ 17,

35 У једном је примеру графема *ї* написана без двотачке: записаннѣа 20.

- итд. – према вдовне 9, приєтна 16, сна 16, 52, 59, 71, 75, тьтню 21, бл(а)гочьстню 30, приєтн 32, б(о)жня 32, афанасна 46, 51.
- СМ 1413: бл(а)говолєніа 6, бл(а)гооустрєніа 8, ц(а)рїє 1, сїє 3, вьсебогатїє 3, подобїю 4, ц(а)рїствїю 7, сьмр{ь}тїю 19, итд. – према приєхωмї(ь) 3.
- И 1402–1422: дарованїа 1, братїа 32, хотєніємї(ь) 5, братїє 5, г(аго)лїємїє 7, послушанїє 9, бл(а)говолєнїю 1, попоущенїю 2, любовїю 4, вагїєнарїоу 15, итд. – према кїєлнє 14.
- СЛ 1427: бл(а)говолєніа 5, бл(а)гооустрєніа 6, службоначєлїа 7, ц(а)рїє 1, вьсебогатїє 3, полд[ω]бїю 3, ц(а)рїствїю 5, итд. – према снє 2, 12, 18, 30, приєхωмї[ь] 2, трїєхъ 25.
- БД 1428: нзлїа 2, сїа 8, свдїамн 14, приятелїє 5, запнсанїє 5, нманїє 22, чл(овѣ)колюбїв 1, призрєнїю 1, поморїв 3, 14, итд. – м(н)л(о)лср(ь)днїю 1, подзнавнїю 3, свѣд[ѣ]нїє 3, приятелїє 5, приятелїства 7, ннєднѣ 13, вєнїє 23, приятел(ь)лствѣ 49.
- БР 1429–1430 (према издању): благоволєніа 4, благооустрєнїа 5, службоначєлїа 5, царїє 1, сїє 2, прїєхωмь 2, подобїю 3, тьтїю 4, итд. – према бывшнє 30.
- РК 1430–1431: сїа 2, 27, геωргїа 15, 25, {ωбно}влїєнїє 5, оусрѣдїємь 7, по{вн}нова{н}їємь 8, итд. – према {пн}саннїє 1.
- БВ 1432: бл(а)говолєніа 4/5, б(о)говстрєнїа 6, службоначєлїа 6, лозїа 24, ц(а)рїє 1, сїє 3, вьсебогатїє 2/3, полд[ω]бїю 3, тьтїю 5, ц(а)р(ь)лствїю 5, итд. – према приєхωмї(ь) 1.
- РВ 1432: братїа 6, мартїа 18, адрѣфатарїє 6/7, оусрѣдїємь 7, кїєлїє 8, любовїю 7, итд. – према приєшє 7.
- РК 1433: вьселєнїа 1, сїа 2, службоначєлїа 6, архїдїаконоу 10, бл(а)голѣпїє 1, запоустенїє 12, дароношенїє 13, сїєн 13, бл(а)говолєнїємь 15, тьтїю 32, прѣшьствїю 40, кїєлїю 46, итд. – према приєтн 13.
- БД1 1445: нзлїа 2, запнсанїа 5, прїятелїє 5, м(н)л(о)лср(ь)дїю 1, чл(овѣ)колюбїю 1, свдїн 10x2, 12, 29, итд. – према ннєднѣ 12, 37.
- БД2 1445: прїятелства 7/8, сєп[л(тєм)врїа] 20, б(о)жїєю 1, свѣд[ѣ]нїє 1, приятелїє 3, квпованїє 12, запнсанїю 20, итд. – према приятелїє 3, снємоу 20.
- БЛ 1452: свѣд[ѣ]нїа 3, каєнїа 20, повелѣнїє 4/5, прїєлмї(ь) 5, сьставлєнїє 6, чл(овѣ)колюбїю 1, сп(а)сєнїю 1, пронзволєнїю 7, итд. – према приєтна 17, ч(ь)лствннє 46.
- С1 1457: нманїа 10, знанїє 1, роднтелїє 2, 5, 7, итд. – према приятелїа 3.
- Г 1457: нманїє 3, поклнсарїє 3, према прнєсмю 1.
- ЛД 1457: б(о)жїа 4, нманїа 7, декїєлїврїа 17, 22, здравїю 3, стоганїю 3, м(н)л(о)лствїю 4, б(о)жїωмї[ь] 4, итд. – према приятелїєлмї(ь) 1, братнє 1 споља.

Табела бр. 1: Употреба графема <i>ї</i> и <i>н</i> на месту тзв. редукованог /и/					
Повеља	<i>ї</i>	<i>н</i>	Повеља	<i>ї</i>	<i>н</i>
МД 1392	–	–	СЛ 1427	26	6
ЛП 1395	47	11	ЂВ 1427–1428	11	13
ЈЛ 1394–1395	–	39	ЂД 1428	33	8
Н 1396	60	13	ЂП 1427–1429	26	–
ЈЛ 1398	25	9	ЂР 1428–1429	37	–
ЛП 1400	28	1	ЂЕ 1429	23	–
СХ 1392–1402	23	8	ЂР 1429–1430	{23}	{1}
ЈХ 1394–1402	31	8	ЂР 1430	18	–
ЈД 1397–1402	6	38	РК 1430–1431	11	1
СЈ 1404–1405	27	–	ЂВ 1432	24	1
СД 1405	33	6	РВ 1432	10	1
ГД 1405	12	19	РК 1433	65	1
СТ 1406	19	–	ЂЛ 1429–1439	22	–
МХ 1406	19	4	ЂД1 1445	41	2
СЛа 1407	45	18	ЂД2 1445	10	2
СЛб 1407	46	13	ЂЛ 1452	67	2
СХ 1406–1407	4	22	Х1 1454	2	–
ГП 1403–1408	7	10	Х2 1454	–	1
ЂП 1410	–	11	ЂВ 1456	8	–
СХ 1411	8	23	Л1 1457	10	–
СМ 1413	22	1	С1 1457	8	1
СЛ 1414–1415	12	12	Г 1457	2	1
СВ 1417	47	–	ЛР 1457	14	–
ЂП 1419	1	18	Л2 1457	21	–
И 1402–1422	33	1	С2 1457	21	–
ЂД 1424	–	2	ЛД 1457	16	2

На основу изложене грађе могу се извести следећи закључци: (а) употреба графеме *ї* у функцији обележавања тзв. редукованог /и/ у повељама и писмима Српске деспотовине постепено се шири почев од последње деценије XIV века; (б) почев од краја треће деценије XV века, у повељама и писмима Српске деспотовине огледа се доследно усвајање овога правописног манира (примери са *н* у овој позицији изостају или се јављају само у изолованим примерима).

2.3.2.2. УПОТРЕБА ДИГРАФА *їн*. – У складу са нормом ресавског правописа (уп. Јерковић 1980: 28) очекује се диграф *їн* у функцији обележавања дугог /и/ (најчешће добијеног сажимањем од [иџ] или [иџ]), и то: (а) у облицима лок. јд. и ген./лок. мн. именица ж. и с. р. меке промене (именице типа *зџна* и *зџаџнџнџ*), (б) у облицима глагола са префиксом *їри-* испред *и-*, (в) у облицима сложене придевске промене, (г) у осталим категорија-

ма у мањем броју примера, као и у неким случајевима у којима нема гласовног оправдања за овакво писање³⁶.

Поред докумената у којима није забележена графема *ї* (МД 1392, ЈЛ 1394–1395, ЂП 1410), употреба диграфа у овој функцији изостаје и у Х1 1454, ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457.

Било да су у питању очекиване позиције, или позиције у којима нема оправдања за јављање диграфа, у следећим документима (укупно петнаест) диграф *їн* потврђен је у овој функцији само у малом броју примера (мање од пет):

ЈП 1395: вѣдѣѣїн 67 (акуз. јд.).

ЈЛ 1398: неправилно у *монахїн* 6, 24 (ном. јд.).

ЈП 1400: *данїнїл[ь]* 15 (стсл. име *данила*, уп. Јовићевић 1992: 65); неправилно у *сїн* 18, 30 (акуз. јд.).

СЈ 1404–1405: *православнїихъ* 3 (лок. мн.), *х(рн)л(т)олюбнїн* 5 (ном. јд.).

СД 1405: *владоуѣїн* 5 (ном. мн. мр).

МД 1405: *двѣровѣїн* 3 (ном. мн.).

СТ 1406: *нїдїнїн* 22 (лок. јд. с. р.), *прѣложенїн* 28 (дат./лок. јд. с. р.); *вѣсочаншїн* 6 (акуз. јд.); неправилно у *оуѣїнца* 21.

ГП 1403–1408: *прїншѣвїн* 12 (лок. јд. с. р.); *прѣдїстоюѣїнїдѣ* 3 (дат. мн.); неправилно у 2. л. јд. императива: *прївѣдїн* 1.

СЛ 1414–1415: *прїнде* 8; *снїн* 1 (ном. мн.); неправилно у *вл(а)говолїн* 12 (3. л. јд. аориста).

ЂД 1424: *гаврїнаѣ* 4 (стсл. име *гаврила*, уп. Јовићевић 1992: 65–66).

РК 1430–1431: *прїнде* 2, *с(ве)тїн* 7, 11 (ном. јд.), *доходїн* 22, 24 (3. л. јд. през.).

РВ 1432: *прїндоше* 3; *дѣгїн* 15 (ген. мн.).

ЂД2 1445: *прїндоше* 1; *почтенїн* 2 (ном. мн.), *добрїн* 3 (ном. мн.), *дрѣгїн* 6 (акуз. јд.); неправилно *оуѣїнїн* 7 (3. л. јд. през.).

Х2 1454: *гаврїнаѣ* 1.

ЛД 1457: *вратїн* 1 (дат. јд.); *ѣфанїн смлѣ* 9.

У највећем броју докумената (укупно деветнаест) диграф *їн* заступљен је нешто већим бројем примера (од пет до петнаест):

СХ 1392–1402: *прїндѣтъ* 2; *прѣч(н)лстїихъ* 3 (ген. мн.), *вл(а)говѣрнїн* 5 (ном. јд.), *подоунавскїнїл(ь)* 6 (дат. мн.), *прѣвъзлюбленнїнїл(ь)* 7 (инстр. јд.), *ч(ь)лстнїнїл[ь]* 13 (ген. мн.), *прѣвол(ве)щеннїнїл(ь)* 14 (инстр. јд.), *вл(а)говѣрнїн* 22 (ном. јд.); неправилно у примеру *наслѣднїнїкѣ* 5.

ЈХ 1394–1402: *повѣлїнїн* 9, *сѣгрѣшенїн* 20 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 169), *прїндѣтъ* 2, *прїнде* 7, *прїндѣтъ* 11, *вспрїнїдѣ[мь]* 19, *прїнїдѣтъ* 26; *жнвѣшнїл(ь)* 11/12 (ген. мн.), *жнвѣшнїл(ь)* 18 (лок. мн.), *вгоднїшнїл(ь)* 27 (ген. мн.); остало: *нїнїкѣ* 9.

36 Употреба диграфа *їн* потврђена је и у повељама кнеза Лазара (повеља манастиру Хиландару из 1379/1380, повеља о судском спору властелина Црепа с краја XIV века) и патријарха Спиридона (повеља манастиру Хиландару 1379/1380, повеља о прилогу властелина Обрада Драгосалића из 1388), као и у повељи монаха Доротеја манастиру Дренчи (1382) (уп. у издањима ових повеља у Младеновић 2003, као и у Поломац 2006).

- ЈД 1397–1402: јединсьгласїн 30, бл(а)гоч(ь)лстїн 53, бл(а)год(ь)нствїн 53/54 (лок. јд.) (уп. Младеновић 2007: 395); радлоуоушїн се 5, цвѣтоушїн 9, маслынїнїн 13, тьзонценїтїн 22, дрѣжав'шїн|х| (ь) 42; неправилно у дьнїн 7 (акуз. мн.).
- МХ 1406: рас'соуждїенїн 17 (лок. јд. с. р.), оунгїн 19, онгїн 24 (ген. мн. ж. р.); востїхъ 15 (ген. мн.), добрїн|х| (ь) 17 (лок. мн.), оугождїшьшїн|х| (ь) 42 (ген. мн.); неправилно у речци лїн 10 и у сїн 45 (ном. јд.).
- СЛа 1407: основанїн 15, 25, (ген. мн. с. р.) (уп. Младеновић 2007: 243); блаженнїншїн 11 (ном. мн.), х(рн)л(т)олюбнвѣшїн 11 (ном. мн.), блазїн 23 (ном. мн.), соушїндь 44 (дат. мн.), лаврьсцїн 56 (ном. мн.); каменїн 5/6, вешїн 6 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 243).
- СЛБ 1407: основанїн 17, 27 (ген. мн. с. р.); х(рн)л(т)олюбнвѣшїн 13 (ном. мн.), свшїндь 47, в(о)гоноснїндь 47 (дат. мн.), лаврьсцїн 57 (ном. мн.), в(о)гоноснїн|х| [ь] 74 (ген. мн.); каменїн 7 (ген. мн.).
- СХ 1406–1407: оустроенїн 20 (лок. јд. с. р.), оустаменїн 20 (лок. јд. с. р.)³⁷; прїндоше 21; младїхъ 5 (ген. мн.), свѣтлїншїндь 10 (дат. мн.), соушїн 11 (ном. мн.), тьднїн 15 (ном. мн.), поспѣшьствоуоушїн 18 (ном. јд.), чьстнїшїн 21, 22 (ном. јд.), прѣполд[о]внїхъ 28/29, в(о)гоноснїхъ 29, жнвоушїнхъ 30 (ген. мн.).
- СХ 1411: в(о)жїн 6³⁸, антоургїн 30, 31x2 (ген. мн. ж. р.) (уп. Младеновић 2007: 196); с(вє)тїн|х| [ь] 29, 46 (ген. мн.); неправилно у приложїн 34 (3. л. јд. аориста).
- СМ 1413: нахождїенїн 16 (лок. јд. с. р.), бл(а)годѣтел'с{т}вїн 20 (ген. мн. с. р.), данїн 28 (ген. мн. с. р.) (уп. и Младеновић 2007: 364); снлнїн 1 (ном. мн.), прѣмоудрїндь 1/2 (инстр. јд.), г[о]л[п]о[д]ствовак'шїн|х| [ь] 34 (ген. мн.).
- БП 1419: грѣхопаденїн 7 (лок. мн.); прїндѣте 9; с(вє)тїн 4, јдннїн 6 (вок. јд.), познавакїдн 6, поклаанкїдн 6 (ном. мн.), прѣс(вє)тїндн 8 (инстр. мн.), таковїн 31 (ном. јд.); неправилно у привєдїн 1 (2. л. јд. императива).
- И 1402–1422: прѣвїхъ 2, с(вє)тїхъ 5, старїхъ 7, юнїн|х| [ь] 7 (ген. мн.), с(вє)тїн 32 (ном. мн.); неправилно у монастїнра 6, монастїнрн 12, монастїнроу 12, 14, 15.
- СЛ 1427: л[н]їтлоургїн 35, сьгрѣшенїн 44 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 263), оунгїн 24 (ген. мн.), метохїн 29 (дат. јд.); ч(ь)лстнїншїн 9 (ном. јд.), ннїндн 12 (инстр. мн.), с(вє)тїхъ 14 (лок. мн.), вѣтнїн 23 (акуз. јд.), похоуанвшїндн 50 (инстр. мн.), с(вє)тїн 50 (акуз. јд.), проклетїн 49 (вок. јд.); вешїн 25 (ген. мн.); неправилно у д(ь)нїн 33 (акуз. мн.) и сїн 51 (ном. јд.).
- БД 1428: прїндоше 4; с(вє)тїн|х| [ь] 2, православиїн|х| [ь] 2 (лок. јд.), вишєрє'ч(є)ннїн 44 (ном. мн.), бнвшїн|х| [ь] 52 (ген. мн.).

37 У овим примерима могуће је и читање *-uju* (уп. Младеновић 2007: 187).

38 Сажето читање [божи] овде се вероватно ослања на друге примере (уп. антоургїн 30, 31x2). Супротно овоме пример в(о)жїн из ЈП 1395: 4 (ном. мн.), употребљен у истом контексту, Младеновић 2007: 302 доноси несажето [Божији], што је такође могуће. О проблему транскрипције њн у овој категорији уп. и Јерковић 2004а: 77.

- БР 1428–1429: прінде 13; ц(а)р(ь)слѣвкющїицѣ 4 (дат. мн.), с(в)етїи 4, вьсєленїи 5 (ном. мн.), поттєнїи 13 (ном. јд.), с(в)єтопочившїи 24 (ном. јд.), вьвшїицѣ 40 (ген. мн.).
- БЕ 1429: прінде 7, прїидисѣ 13; ч(ь)слѣтнїишїи 9 (ном. јд.), вьзлюбєнїи 9/10 (ном. јд.), с(в)етїицѣ 25, 26x2, оугождьшїицѣ 27 (ген. мн.).
- БР 1430: прінде 11; вьвшїи 5 (ном. мн.), тѣлошнїицѣ 6/7, с(в)етїицѣ 32, 33, оугождьшїицѣ 33 (ген. мн.); неправилно приложїи 13, 19 (3. л. јд. през.), вл(а)говолїи 16 (3. л. јд. аориста).
- БР 1429–1430 (према издању): прѣставлєнїи 10/11 (дат./лок. јд.); прінде 13; прѣмоудрїицѣ 1 (инстр. јд.), поттєнїи 13 (ном. јд.), дрѣжнїи 19 (ном. мн.), свєтїицѣ 33, 34, оугоднвшїицѣ 35 (ген. мн.); неправилно у кожетїино 17 (микротопоним), заповѣдїи 19 (ген. јд.), потврѣдїи 18, прїстоупїицѣ 21, ѡставїи 25, потврѣи 25 (3. л. јд. през.).
- БВ 1432: по прѣставлєнїи 13 (дат./лок. јд.); прінде 16; силнїи 1 (ном. мн.), вьвшїицѣ 11 (ген. мн.), поттєнїи 16 (ном. мн.), с(в)етїицѣ 34, оугождьшїицѣ 34/35 (ген. мн.); цѣтїи 26 (ген. мн.); неправилно заповѣдїи 21 (ген. јд.), приложїи 17 (3. л. јд. през.), сїи 34 (ном. јд.).
- БЛ 1429–1439: прѣставлєнїи 16 (дат./лок. јд.); прїидоше 19, прінде 30; вьвшїи 6 (ном. мн.), вьвшїицѣ 14 (ген. мн.), ч(ь)слѣтнїишїи 19, 31, 32, 33 (ном. јд.), с(в)єтопочившїи 42 (ном. јд.); неправилно у заповѣдїи 27 (ген. мн.), нїицѣ 22 (инстр. јд.), вл(а)говолїи 38 (3. л. јд. през.).
- С2 1457: трєтїи 8, 12, 14, 16; захїицѣ 18 (проепоним).

С обзиром на дужину текста у ову се групу може сврстати и Н 1395, иако се у њој налази укупно седамнаест примера: прїити 30, прінде 39; братїи 9, 91x2, влѣтлѣсрїи 12, 13, влѣлєнїи 29, 36, 49, 71, 73, 82, влѣнїи 31, мєтохїи 39, 51, анатолїи 77³⁹; правослѣвнїи 14 (ном. мн.), навєкїи 96 (ном. јд.).

У малом броју докумената (укупно шест) диграф њи потврђен је великим бројем примера (више од петнаест) у очекиваним категоријама, а у неким документима и великим бројем примера у категоријама у којима се диграф не очекује:

- СВ 1417: прѣложєнїи 39 (дат./лок. јд. с. р.) (уп. Младеновић 2007: 375); г(о)слѣподѣствоуѣщїицѣ 4, ц(а)рѣствоуѣщїицѣ 5 (дат. мн.), вьсєленїицѣ 5 (ном. мн.), с(в)етїицѣ 10, прочїицѣ 11, жнєвїицѣ 18, ч(ь)слѣтнїицѣ 18 (дат. мн.), ч(ь)слѣтнїишїи 19 (ном. јд.), с(в)етїицѣ 25, 44, 45, врьховнїицѣ 25 (ген. мн.), прїходєщїицѣ 26 (лок. мн.), вл(а)гоч(ь)ствїицѣ 41 (ген. мн.), с(в)етїицѣ вьсєхвалнїицѣ 44, в(о)гоноснїицѣ 44, вгоднвшїицѣ 45 (ген. мн.); у имену данїицѣ 21.
- БВ 1427–1428: по прѣставлєнїи 11; прїидоше 12; силнїи 1 (ном. јд.), прѣмоудрїицѣ 1 (инстр. јд.), вл(а)говѣрїи 7 (ном. јд.), вьвшїицѣ 9, вл(а)гоч(ь)слѣтнїицѣ 9, срьбскїицѣ 9 (ген. мн.), ч(ь)слѣтнїи 13x2 (ном. јд.), дрѣжнїи 18, воднїи 18, сьдрѣжнїи 19 (ном. мн.), вьвшїицѣ 26 (ген. мн.), таковїи 28 (ном. јд.), с(в)етїицѣ 29, 30x2, вьсєхвалнїицѣ 4

39 Да су се ови примери несумњиво читали као [й] сведоче и примери влѣнїи 27 (дат. јд.), влѣ кєлн 64 (акуз. дв.), оу македонїи 77 (лок. јд.) (уп. Младеновић 2007: 319, 324).

29, врьховнїн|х|ъ] 29, дваа на десѣтн|х|ъ] 29, в(о)гоноснїн|х|ъ] 30, с(ве)тїн|х|ъ] 30x2, оугождїдїшїн|х|ъ] 31 (ген. мн.), вѣдзцїн 31, али и неправилно мїн 18 (ном. мн.) (вероватно под утицајем примера воднїн 18) и сїн 31 (акуз. јд.).

ЂП 1427–1429: прѣставленїн 8/9, ѿстоупленїн 12 (лок. јд.), метохїн 12 (дат. јд.), прїндоше 9/10; прѣмвдрїн|м|ъ] 1 (инстр. јд.), бл(а)говѣрнїн 6 (ном. јд.), бывшїнхъ 7, бывшїн|х|ъ] 28 (ген. мн.), такобїн 30 (ном. мн.), с(ве)тїнхъ 31, 32, с(ве)тїн|х|ъ] 33 (ген. мн.), с(ве)тїн 33, вѣд|с|цїн 34 (акуз. јд.); неправилно заповедїн 14 (ген. јд.), ѿсвободїн 19 (3. л. јд. аориста), бл(а)говолїн|т|ъ] 26 (3. л. јд. през.).

РК 1433: прїнде 42, прїнцип|т|ъ] 42; бл(а)женнїнхїн 1, дрєвнїнхъ 2, н(ы)нашнїнхъ 2 (лок. мн.), падшїн 12, коудоушїн|м|ъ] 14 (лок. мн.), такобїн 26 (ном. јд.), болнїн|м|ъ] 39 (дат. мн.), ннїн 45 (ном. јд.), живоушїн|м|ъ] 49 (дат. мн.), вѣдзцїн 54 (акуз. јд.); неправилно у чннїн 18, 25, бл(а)г(о)сл(а)вїн 22, дрѣжїн 22, доносїн 24, слоуцїн 32, прилоуцїн 46, 47 (3. л. јд. през.).

ЂД1 1445: прїндоше 4; прѣвїн|х|ъ] 2 (лок. мн.), поттенїн 4, добрїн 4 (ном. мн.), двєровыкїн|х|ъ] 10 (ген. мн.), ннїн 31 (ном. јд.), бывшїнхъ 41 (ген. мн.); неправилно у се оучннїн 9, поставїн 9 (3. л. јд. през.), ѿнедїн 13 (инстр. мн.), коупїн 14, вхватїн 14, платїн 20, 21x2, се савчїн 31, патїн 34 (3. л. јд. през.), д(ь)ннїн 28 (ген. јд.).

ЂЛ 1452: ѿснованїн 17/18 (ген. мн.), оутѣскнїнїн 39/40 (лок. јд.), л(н)їт|оургїн 65, 70, 73 (ген. мн.), прѣшьствїн 71 (дат./лок. јд.); прїнде 38, 45, прїнд|л| 50; новкїн|м|ъ] 2 (лок. јд.), свѣтїн|х|ъ] 7, посаѣднїн|х|ъ] 8, малїн|х|ъ] 8, самїн|х|ъ] 17 (ген. мн.), свѣтїн 18, н(є)козрачнїн 18 (ген. мн.), с(ве)тїн|м|ъ] 18 (дат. мн.), непотькновенїн 23, непрѣложнїн 23, вѣрнїн 26 (ном. мн.), бл(а)гоч(ь)слїтнїн 32, х(рист)ѿлюбнїн 32/33 (ном. јд.), живзцїн|х|ъ] 39, 42, 49, 56 (ген. мн.), итд.; каменїн 7, добродѣтелїн 41 (ген. мн.); неправилно у їнзр(а)їлєкв 5, ѿвїн 27 (акуз. мн.), сїн|х|ъ] 19, 28 (ген. мн.), сїнх 45 (лок. мн.), сїн 93 (ном. јд.).

Изложена грађа начелно указује на постепено ширење употребе диграфа њн у манастирским даровницама током прве половине XV века. Ипак, за разлику од употребе графеме њ у функцији тзв. редукованог /и/, овде се не може говорити о нормализацији употребе диграфа њн у свим поменутиим категоријама, будући да у највећем броју докумената (изузимајући СВ 1417, ЂВ 1427–1428 и ЂЛ 1452) у категорији сложене придевске промене и даље преовлађује традиционално писање са њн, нн, ы или н, док је степен нормализације писања диграфа у облицима глагола са префиксом *при-* и у облицима именица ж. и с. р. знатно већи. С друге стране, у највећем броју докумената световне садржине, у повељама и писмима упућеним Дубровнику (ЂД 1424, ЂД 1428, ЂД2 1445 и ЛД 1457), у актима о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454, Х2 1454), као и у документима наследника деспота Ђурђа (ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457), диграф њн најчешће се не употребљава, или се употребљава у малом броју примера.

2.3.2.3. ОСТАЛЕ ПОЗИЦИЈЕ ГРАФЕМЕ Ї. – У великом броју докумената пише се графема *ї* и изван анализираних позиција, најчешће између сугласника у несловенским, а ређе и у словенским речима, као и на крају речи.

У следећим повезама писање *ї* у интерконсонантском положају ограничено је само на несловенске речи:

ЛП 1395: дафіна 22, хрїсовваѣ 24, ЈЛ 1398: паракїновѣ 10, лїваде 18, ЈХ 1394–1402: грїгорїе 7, пїрга 8, васїланевъ 10, васїлїева 15, васїлїевѣ 16, ЈД 1397–1402: порѣфїрою 10, СТ 1406: нндїктїѡнї[ь] 32, СХ 1411: хїланѣарскыє 12, СМ 1413: хтїторь 12, СВ 1417: монастїрѣ 24, монастїрскааго 29, монастїра 31, монастїроу 37, амїнь 45, СЛ 1427: монастїрскыи 11, монастїрѣ 15, монастїрь 41, хрїсовваѣ 51, нндїктїѡнї[ь] 52, ЂД 1428: нндїктїѡнї[ь] 53, ЂЕ 1429: свїмень 9, хтїторїе 11, 13, ЂР 1429–1430 (према издању): хрїсовоуѣ 22, хрїсовоуи 26, ЂР 1430: хрїстолюбывыи 7/8, РК 1430–1431: архїдїакона 3, хтїтороу 9, хрїсовваоу 20, нндїктїѡнї[ь] 27, ЂВ 1432: хрїсовваѣ 36, ЂЛ 1429–1439: хрїстолюбывыи 8/9, хрїстолюбывою 9/10, катакоузїною 10, ерїною 10, хрїстолюбывааго 16, монастїрскыи 23, монастїрскон 24, хрїсовоу 41, ЂД2 1445: нндїктїѡнъ 19.

У мањем броју повеза графема *ї* налази се у интерконсонантском положају и у словенским речима⁴⁰:

ЛП 1395: а) данїль 55, хрїсовван 61; б) трїснаннаго 55.
СХ 1392–1402⁴¹: а) хїландара 8, 13, хїландарїсїи 8, сїлвестрь 9, хїландарѣ 11, хрїсовваѣ 11, данїлѡмї[ь] 14, мнтрѡпї(ѡ)лїтн 14; б) ѡзарївшє 1, прїхѡдн 7, властелїнѣ 12, згѡвл[ѡ]рї[х]ї[ь] се 13, кнегїнѡмї[ь] 13/14, прѣдїстателї[ь]нїцн 17, полї[ѡ]щнїцн 17, прїложнї[х]ї[ь] 17, залїанїцн 19, разѡрїтн 31, ѡнїмелї[ь] 32, свпїрїнїца 32.
МХ 1406: а) хїланѣарѣ 8, хїланѣарскыє 39, хїл[а]нѣарка 44, хрїсовоуѣ 45; б) посї{лї}а 29.
И 1402–1422: а) фнлїмѡнї[ь] 25, днѡнїсїе 26, пндїнь 27, харїтѡнъ 28, паракїлїсарь[х]ї[ь] 29, спнрїдонъ 31, б) сьборнїцн 27.
ЂД 1427–1429: а) харїтѡнї[ь] 11, хрїсовваѣ 17, монастїрь 26; б) елїко 14, запїсанїю 28, завїстїю 29.
ЂР 1428–1429: а) хрїсовваю 32; б) неквадїмскон 28 (о топониму в. у Лома 2005а).
РК 1433: а) архїдїаконѡу 10, монастїрѣ 25, мнтрѡпї(ѡ)лїть 41, ннкокрїнь 43 („кућаник“, уп. Трифуновић 1996: 133), архїдїаконъ 54, нндїкто 56; б) господїна 7.
ЂЛ 1452: а) нзманлїте 35/36, сїмѡна 47, кїра 61, ерїне 61, палесологїне 63, паракїнь 76, хрїсовваѣ 93; б) ц(а)рїце 61.

40 Несловенске речи се наводе под а), а словенске под б). Словенским речима овде смо сматрали и старе позајмљенице типа *царица* и *кнезїња*.

41 Велики број примера са графемом *ї* у словенским речима вероватно је у вези са чињеницом да овај документ представља недовршен препис или концепт.

Посебно се издваја Н 1396, у којој се ова графема налази у грецизму $\lambda\upsilon\tau\iota[s]r\acute{g}\acute{s}\acute{\alpha}\upsilon$ 11, 18, 90, али и у примеру ситніка 111/112 (нејасног порекла).

Само у трима документима забележени су изоловани примери са графемом $\dot{\iota}$ искључиво у словенским речима: МД 1405: градѣтка 4, родѣтеля 18; СХ 1406–1407: господѣна 10; Л2 1457: четѣри 11.

Међу малобројним примерима у којима се графема $\dot{\iota}$ налази на крају речи разликујемо случајеве у којима је писање $\dot{\iota}$ оправдано тиме што следећа реч почиње вокалом или консонантом /j/:

ЛП 1395: що $\dot{\iota}$ є дрѣжала 35, 36; СХ 1392–1402: нгвменѣ и властелѣ 15; СВ 1417: нѣ воранѣа 34; ЂД 1428: вкраденѣ мѣ є 16; ЂД1 1445: оукраденѣ мѣ є нан оухушенѣ 14, нлѣ є влахѣ 25; ЂЛ 1452: третѣ и деветѣи 68, ЛД 1457: донесѣл(ь) мѣ є 5, ере нѣ є таква 7, такон вѣ є и трелѣ(а) 9, каазаал(ь) мѣ є 20; – од случајева у којима такав разлог изостаје⁴²:

Н 1396: дѣщерѣ 43 (крај реда); ЛП 1400: $\dot{\iota}$ мнѡл(ω)свѣтан 12; СХ 1392–1402: властелѣ мѡнл(л)н 15, м(а)терѣ х(рн)л(т)а 15, трѣ заселци 19, м(а)терѣ л(л)тѣ 27; ЈД 1397–1402: соудѣ праведнѣын 58; МД 1405: землѣ нашон 33; МХ 1406: с(ы)новѣ мондн 4, лаврѣ хѣлан(д)арв 8; ЂД 1428: любве радѣтѣ хл(ь) 7, за тозѣ нлѣ 46; РК 1430–1431: реколѣ {кас}тамоннтскѣын 19, Л2 1457: трѣ 8, третѣ 9, 12, 13, ЛД 1457: пнсатѣ 16.

Вокалским почетком следеће речи могу се објаснити и малобројни примери обележавања везника графемом $\dot{\iota}$: $\dot{\iota}$ арѣю ЈХ 1394–1402: 27, $\dot{\iota}$ арѣ МХ 1406: 43 и $\dot{\iota}$ еше ЂП 1427–1429: 17.

Поред наведених категорија графема $\dot{\iota}$ може се наћи на почетку речи и иза вокала /o/ у речи *индикѣион* (индикѣион(ь) ЂД1 1445: 42, индикѣион(ь) СВ 1417: 46, индикѣионѣ ЂР 1428–1429: 45, ЂЛ 1452: 93, индикѣионѣ ЂД2 1445: 19, ЂД 1428: индикѣион(ь) 53) и личном имену *Иларион* (И 1402–1422: ѣларѣионѣ 8, ѣларѣион(ь) 22), као и на почетку речи *Исус* (примере в. овде, т. 2.5.2).

Сасвим изоловано стоје примери: ѣсплннтн ЂР 1429–1430 (према издању): 20/21 и жнлѣннѣ ЂЕ 1429: 28.

2.3.2.4. ПИСАЊЕ ГРАФЕМЕ $\dot{\iota}$ БЕЗ ТАЧАКА. – Поред примера у којима је графема $\dot{\iota}$ забележена у иницијалној групи $\dot{\iota}$ + вокал у позајмљеницама из грчког језика (в. овде у т. 2.3.4) и примера у иницијалној позицији у библијским именима *Исус* (примере в. овде у т. 2.5.2) и *Исаија* (исаѣн СХ 1406–1407: 17, исаѣ И 1402–1422: 29), као и придеву *Израиљев* (и(зра)илѣвѣ СЛа 1407: 3, СЛа 1407: 4), ова се графема налази написана без двотачке и у следећим изолованим случајевима: Н 1396: сцонѣ 106; ЛП 1400: $\dot{\iota}$ 11; СХ 1392–1402: багрѣницею 3, драгослаикѣа 10 и записанна 20 (уп. Младеновић 2007: 157); СХ 1406–1407: мн 37; ЂВ 1432: индикѣо 34. О примеру м(н)л(о)лр(ь)дѣю МД 1405: 1 говорено је овде у т. 2.3.2.1.

42 Овакво стање налази се и у Академијином рукопису Српске Александриде (уп. Јерковић 1983: 24).

2.3.3. УПОТРЕБА ГРАФЕМЕ *v* У ВРЕДНОСТИ ВОКАЛА /и/. – У складу са нормом ресавског правописа у писаним споменицима из последње четвртине XIV и прве половине XV века очекује се враћање у употребу графеме *v* у позајмљеницама из грчког језика⁴³.

У испитиваним документима графема *v* најчешће се налази у лексемама *кир* (κῶρ, κύριος) и *кира* (κυρά). Примери:

κν|ρ|л(ь) (укупно тридесет и девет потврда): ЈЛ 1394–1395: 9; Н 1396: 80x2; СХ 1392–1402: 8, 9, 14; ЈХ 1394–1402: 8, 15, итд.; квр̣ь СХ 1406–1407: 22x2; ЂЛ 1429–1439: 21, 22, 32, 32, 33; ЂП 1419: 36; кн{р̣ь} ЂП 1427–1429: 12; квр(ь) ЂЕ 1429: 10; κν|ρ|л[ь] СТ 1406: 27; квра (укупно 15 потврда): ЈЛ 1398: 6, 9, 24, 32; СЈ 1404–1405: 6, 10, 13, итд.; κν|ρ|л ЈП 1395: 39; κν|ρ|л[а] ЂД 1428: 9; κν|ρ|л(а) 1428: 20, 27, 30, Н 1396: 25, 27, 82, 87; κν|ρ|лa (укупно 20 потврда) само у Н 1396: 29, 31, 33, 36, 38, итд.

Само у ЂЛ 1452 налази се – поред квра 57, 62x2, 63 – написано и к̣ира 61.

Графема *v* недоследно се употребљава у личним именима *Симон* и *Симеон* (грч. Συμεών). Примери са графемом *v*: *сѣмѣона* ЈП 1400: 16, *сѣмѣонл(ь)* СХ 1392–1402: 9, *сѣмѣона* СХ 1406–1407: 2, 29, *сѣмѣономь* СХ 1406–1407: 40, *сѣмѣона* СМ 1413: 12. Примери са графемама *n* или *i*: *сѣмѣона* ЈП 1395: 56; *сѣмонь* Н 1396: 106; *сѣмоноу* СЛа 1407: 60; *сѣмоноу* СЛБ 1407: 61.

Доследно се пише *v* у корену *миро-* (грч. μύρον) у сложеници *миро-ѿочьѹ*: *мврѿотѿца* СМ 1413: 12/13, *мврѿотѿцѣмь* СХ 1406–1407: 40.

Нема етимолошког оправдања за писање графеме *v* у лексемама *лиѿѿурѿија* (грч. λειτουργία) и *лиѿѿурѿисаѿи* (од аориста грч. глагола λειτουργῶ) у Н 1396: *лѿлѿ[с]рѿѿѿа* 11, 18, 91, *лѿлѿ[с]рѿѿн* 12, 13, *лѿлѿ[с]рѿѿѿ* 16, *лѿлѿ(с)рѿѿѿ* 58; као ни у лексеми *ѿиѿѿурија* у И 1402–1422: *кнѿр̣ѿю* 15 (грч. κηπουρία).

Иѿиѿа у вредности вокала /и/ очекује се, али се не налази у именицама *ко̣љиво* (κόλυβον), *синор* (σύνορον), *хрисовуль/хрисоволь* (χρυσόβουλλων), *ѿорѿури* (порφύρα), као и у личним именима *Неоѿиѿ* (Νεόφυτος), *Киѿријан* (Κυριανός), *Киријак* (Κυριακός), *Марѿиѿурије* (Μαρτύριος), *Сѿиригон* (Σπυρίδων) и *Дионисије* (Διονύσιος):

- (а) *колнко* Н 1396: 10, 13, 16, 89, 90x2, ЂЛ 1452: 65, 70, 72, *колнвомь* СЛ 1427: 34, 37, *колнκωлм[ь]* РК 1433: 50.
- (б) *сннорн* ЂВ 1432: 25.
- (в) *хр̣ѿсовѿлѿ* ЈП 1395: 24, *хр̣нсовѿломь* ЈП 1395: 47, ЈП 1400: 6, *хр̣нсовѿль* ЈП 1395: 51, *хр̣нсовѿль* ЈП 1400: 12, *хр̣ѿсовѿль* СХ 1392–1402: 11, *хр̣нсовѿлнл* СХ 1392–1402: 22, *хр̣нсовѿла* СХ 1392–1402: 23, *хр̣нсовѿлн* ЈД 1397–1402: 60, *хр̣ѿсовѿуль* МХ 1406: 45, *хр̣нсовѿулемь* СХ 1406–1407: 32, *хр̣нсовѿуль* СХ 1411: 49, *хр̣ѿсовѿль* СЛ 1427: 51, *хр̣нсовѿуль*

43 *Иѿиѿа* се не употребљава у повељама из XII и XIII века (уп. Ивиѿ–Јерковиѿ 2008а: 501), а у повељама кнеза Лазара (последња четвртина XIV века) среће се у вредности /и/ искључиво у речи *кир* и личном имену *Кирило*, а у лексеми *јѿванѿелски* у једном примеру у вредности /в/ (уп. Поломац 2008: 161–162, 164, 166).

ЂВ 1427–1428 (према издању): 14, хрнсовоуль ЂВ 1427–1428: 20, хрнсоволю ЂВ 1427–1428: 21, хрнсовзлв ЂП 1427–1429: 17, итд.

(г) пор'фїрою ЈД 1397–1402: 10.

(д) неωфнтъ Н 1396: 107, 111, неωфн{тъ} РК 1430–1431: 3, неωфнта ЂЛ 1452 48, кнпрїанъ Н 1396: 107, кнрїакъ Н 1396: 110, мартнрїе Н 1396: 110, спнрїдо{н} Н 1396: 111, спнрїдонъ И 1402–1422: 31, днсонїсе И 1402–1422: 26.

Примере употребе графеме *v* у вредности /j/ и /в/ в. овде у т. 3.1.7 и 3.6.

2.3.4. ПИСАЊЕ ГРЧКЕ ИНИЦИЈАЛНЕ ГРУПЕ *i* + ВОКАЛ У ПОЗАЈМЉЕНИЦАМА. – Иницијалне групе *ia-*, *ie-*, *io-* и *iou-* у грчким речима (најчешће библијским именима) могле су у српским средњовековним повељама XII и XIII века бити графички адаптиране у духу старословенске традиције (што би упућивало на читање са иницијалним *i-*: *ija-*, *ije-*, *ijo-* и *iju-*) или у духу народног изговора (*ja-*, *je-*, *jo-* и *ju-*) (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 500–501, 2008б: 685).

Испитивани документи не одступају битно од стања које одликује повеље и писма XII и XIII века.

Иницијална група *ia-*, потврђена двама примерима у личном имену *Іаκωβος*, написана је у духу старословенске традиције помоћу *ia-*: *iakovъ* СХ 1392–1402: 9, *iakovъ* И 1402–1422: 27.

Иницијална група *ie-* написана је у духу старословенске традиције помоћу *ie-*, *ie-*, *ie-* или *ie-* у личном имену *Ἰερεμίας*, у именици *ἱερομόναχος*, као и у именици (*И*)*јеросалимљанин* (*Ἱεροσαλήμ*):

(а) *їереїа* ЈЛ 1398: 9, *їереїе* ЈЛ 1398: 13; (б) *їеромонахъ* СЛ 1414–1415: 9/10, СЛ 1427: 10, *їеромонахѣ* СБ 1417: 19, ЂЛ 1429–1439: 21, *їеромонахѣ* СБ 1417: 20, 21, *їеромонахѣ* ЂП 1427–1429: 11, *їеромонахѣ* ЂЕ 1429: 10, *їеромонахоу* И 1402–1422: 8, *їеромонахъ* И 1402–1422: 21/22; и (в) *їеросалимљанинъ* ЂД 1424: 3.

Аналогијом према претходним (и другим сличним примерима) среће се у ЂЛ 1452 и *ie-* у двама лексемама у којима нема етимолошког оправдања за овакво писање:

(а) придев *јеванђелски* (*εὐαγγέλιον*): *їев(ан)г(ε)лскыє* ЂЛ 1452: 14/15 насупрот очекиваном *ев(ан)г(ε)лскынѣ* ЈП 1395: 1, *ев(ан)г(ε)лскыє* СЛа 1407: 13, *ев(ан)г(ε)лскыє* СЛб 1407: 15, *ев(ан)г(ε)лскынѣ* СХ 1411: 1, уп. и *ев(ан)г(ε)лнсте* у ЂР 1430: 30; (б) лично име *Јерина* (*Εἰρήνη*): *їернню* ЂЛ 1452: 57, насупрот очекиваном *ернню* ЂП 1419: 12, ЂЕ 1429: 6, ЂР 1429–1430 (према издању): 7, *ернню* ЂЛ 1429–1439: 10, *ерне* ЂЛ 1452: 61.

Иницијална група *io-* адаптирана је у духу црквене традиције као *їo-*, *io-*, *їo-*, *io-* и *їo-*: (а) у називима месеци (*и*)*јуниј* (*ιοῦνιος*) и (*и*)*јулиј* (*ιοῦλιος*): *їюніа* ЈП 1395: 52, ЈП 1400: 13, *їюніа* СХ 1411: 50, СБ 1417: *їюліа* 47; (б) у библијском имену *Ἰουδα(ς)*: *їудѣ* ЈП 1395: 50, *їудѣ* ЈП 1400: 11, *їюдоу* ЈЛ 1398: 29, *їюдоу* ЈХ 1394–1402: 27, СЛ 1427: 50, *їюде* МХ 1406: 43,

юудѣ СХ 1411: 48, ѿудѣ ЪР 1428–1429: 42, РК 1433: 55. Једини пример са адаптацијом у духу народног изговора забележен је у ЂЛ 1452: јудою 92. Овај пример, као и горенаведени примери *ѿв(ан)ѿр(ε)л'сѣкыѣ* ЂЛ 1452: 14/15 и *ѿернню* ЂЛ 1452: 57, сведоче о томе да је писар ЂЛ 1452 био несигуран у погледу ове правописне појаве.

Иницијална група *юв-* графички је адаптирана у духу црквене традиције помоћу *ѿв-*, *юв-* и *юв-* у библијским именима: *ѿωάννης*: ѿωаннь СХ 1406–1407: 22, *юанна* ЈП 1395: 34, *юаннь* И 1402–1422: 22; *ѿωακίμ*: юакимъ СВ 1417: 20; *ѿωαννίκιος*: юанникіе Н 1396: 108; *ѿωνάς*: ю{на} Н 1396: 108, *ѿона* И 1402–1422: 23; *ѿωσήφ*: Х2 1454: юосифъ 7.

2.4. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ВОКАЛА /о/. – У складу са традиционалним маниром наслеђеним још из старословенске писмености, вокал /о/ се може обележити помоћу графема *ω* и *о*. Графијска и правописна проблематика у вези са употребом ових графема може се свести на следећа питања: (а) степен доследности употребе графеме *ω* у иницијалном положају, (б) употреба графеме *ω* у осталим положајима, и (в) начин обележавања предлога и префикса *ош(-)/ог(-)*. Посебан проблем представља и обележавање овога вокала у гласовној групи [јо] (в. овде у т. 3.1.6).

2.4.1. ГРАФЕМА *ω* У ИНИЦИЈАЛНОМ ПОЛОЖАЈУ. – Доследно писање графеме *ω* у иницијалном положају, забележено у тридесет једном документу, мотивисано је потребом да се у писању обележи почетак нове речи (уп. само Ивић–Јерковић 2008а: 488, 2008б: 687). Илустрације ради наводи се само по један пример за сваки документ (целокупну статистику исп. у табели бр. 2):

МД 1392: ωньн 2, ЈЛ 1398: ωздривше сн 11, ЈП 1400: ωброка 4, СХ 1392–1402: ωдѣшше *л(ε)* 3, ЈХ 1394–1402: ω(тъ)ца 13, СЈ 1404–1405: ωбрѣте 7, МХ 1406: ωблѡзѡнѡл(ь) 17, СЈа 1407: ωбразнон 3, СЈб 1407: ωное 3, ЪП 1410: ωбластн 3, СМ 1413: ωкаан'нню 17, СВ 1417: ωбатѣ 14, ЪП 1419: ωтѣ 2, И 1402–1422: ωнтѣлн 6, ЂД 1424: ωпкнне 2, ЂВ 1427–1428: ωнтѣлн 12, ЪР 1428–1429: ωставнтн 20, ЂЕ 1429: ωнтѣлн 8, ЪР 1429–1430 (према издању): ωназн 21, ЂВ 1432: ωправданїемъ 23, ЂЛ 1429–1439: ωсїаватн се 2, ЂД1 1445: ωнозн 6, ЂД2 1445: ωскѣнь 12, Х1 1454: ωнверѡл(ь) 2, ЈП 1457: ωкѡзн 1, С1 1457: ωтворени 1, Г 1457: ωстанка 3, ЈР 1457: ωстанѡ 5, ЈЛ2 1457: ωпѣтл(ь) 5, С2 1457: ωкзн 1, ЈД 1457: ωбрѡноцѡ 1.

Поред графеме *ω* у овој се позицији у осталим повељама употребљава и графема *о* (статистички преглед в. у таб. бр. 2), у складу са нормом ресавске епохе најчешће реализована као тзв. широко *о*⁴⁴, у једном при-

44 Познато још у старословенској ћирилици, широко *о* се употребљава и у српској ћирилици XIV века (уп. у повељи монаха Доротеја манастиру Дренчи из 1382. године (Младеновић 2003: 182; Поломац 2006: 28–29)), а доследније у српској ћирилици XV века, у којој постаје један од карактеристичних словних облика који формирају нову варијанту устава, у науци називану *ѿолустѡв* или *устаѡ ресавског ѿериода* (уп. Ђорђевић 1991³: 102, 113, Јерковић 1996: 90, 2004б: 97).

меру у речи *очи* и као широко о са две тачке у средини (⊕)⁴⁵, у малобројним случајевима и као тзв. обично о.

У следећим документима (укупно седамнаест) забележени су и примери са графемом о у овој позицији, с тим да графема ω преовлађује у мањој или већој мери (в. табелу бр. 2):

ЈЛ 1394–1395: ораниа 15/16, поред ωсвокоднѣо 11, ωврѣтают се 11, итд.

Н 1396: остане 3, обыгнѣ 21, облада 22, остане 25, остаю 32, остаю 37, оннзи 66, поред ω 5, 47, 62, 95, ωблада 23, ωстаю 27, ωсталаа 32, ωставша 32, оннзи 34, ωбрази 34, ωнази 35, 40, 42, 43, 49, 69, итд.

ЈД 1397–1402: ѿчица 45 (уп. Јерковић 1996: 102), поред ѿдѣанѣа 10, ѿвещаннѣ 22, ѿбагрѣннѣмъ 23/24, ѿвнтѣль 36, ѿповрѣжено 42, итд.

СД 1405: онѣхзи 12, онѣднзи 14, околнна 23х2, оноган 34, онзи 36, онъ 39, поред ω 4, ондези 11, ωкон 11, ωнези 14, ωногази 15, ωнодѣн 16, ωноган 17, онъ 18, ωнодѣлзи 18, ондѣзи 19, итд.

МД 1405: обладѣл[а]ющнмъ 2, образомъ 6, околнна 22, оноган 32, поред ѿвакон 7, ондезы 9, ωкон 10, онѣхзи 10, ωнези 12, итд.

ГП 1403–1408: о(тъ)чѣ 2, о(тъ)ца 4, ѿвѣштѣствѣу 19, ѿвѣтъ 22, ос...плѣ... 22, поред ѿ(тъ)цѣу 5, ω 6, 7, 10, ѿврѣщѣте 7, ѿ(тъ)ца 11, итд.

СХ 1406–1407: облакохъ 9, облаци 14/15, поред ѿвласти 11, ω 12, ѿновнше се 16, ѿстрѣвн 16, итд.

СХ 1411: ѿвнтѣн 11, образѣл(ь) 18, образомъ 33, поред ω 7, ѿправданнѣл(ь) 22, ѿвѣхзи 23, онѣхзи 24, ωнази 25, ѿвнтѣн 49, итд.

СЛ 1427: образомъ 22, обыгнѣ 32, поред ѿца 10, ωнози 23, ѿнн 26, ѿпралѣтн 28, ѿвази 29, ѿбгычѣ 31, ѿво 39, ѿвозн 41.

ЂД 1428: онѣхзи 12, поред ѿпкннѣ 4, ѿнози 6, итд.

ЂР 1430: онѣхзи 15, ѿнози 18/19, поред ѿѣавати се 2, ѿставнѣл(ь) 4, ω 6, 8.

РК 1430–1431: о 14, онѣхзи 22, поред ѿвозн 1, ѿвнтѣлн 3, ѿбгычн 9, ѿвозн 14, итд.

РВ 1432: ѿправданнѣмъ 13, онѣмзи 16, ѿнн 7, ондези 10, ѿсмъ 15, ѿбладати 16/17.

РК 1433: ѿврѣтаа 38, поред онѣхъ 9, ѿного 14, ѿобразомъ 16, ѿвѣщѣтѣ 16, ѿвѣще 17, ѿврѣтаю 19, ѿврѣтающнмъ се 23, итд.

ЂЛ 1452: о 49, поред ѿбрази 2, ѿбразъ 4, ѿное 6, итд.

Х2 1454: ѿтрокол(ь) 3, поред ѿвонл(ь) 2, ѿнверъ 3, ѿвон 4, ѿпеть 10, итд.

ЂВ 1456: ѿночн 9, поред ѿвнн 1, ѿстрѣвнѣкон 4/5, итд.

Подједнак број примера за оба правописна манира налази се у ЈЛ 1395: окрѣгнѣца 27/28, о 4, окрѣгнѣца 28, поред ѿстраке 11, ѿсвокоднѣо 41, ѿброка 45.

У двама повељама забележена је превласт примера са графемом о у иницијалној позицији: незнатна у СТ 1406: ѿдрѣжнѣмъ 3, ѿбдрѣжнѣмъ 2, ѿврѣтохъ 7, према ѿвласти 9, ѿврѣтаю 13; знатнија у ЂП 1427–1429: ѿбгычѣлн

45 Овај словни облик забележен је у српској ћирилици XV века (уп. Ђорђевић 1991³: 111). О њему пише и Константин Костенечки у *Сказанију о писменех* поводом чега Г. Јовановић (1989б: 23) каже: „Још је бизарнији захтев (који подсећа на примесе хијероглифа, сликовног писма) да се о у речи око пише ‘са зрнцем’, тј. са тачком у средини, а у речи *очи* са два ‘зрнца’!“

10, о 12х2, 25, обрѣтоше 15, областн 15, онози 15, 19, освободн 20, опелт[ь] 22, опеть 25, о(ть)ць 32, према ѡсвободѣн 19, ѡнози 21, ѡпелт[ь] 23, ѡблада 23.

Табела бр. 2: Обележавање вокала /о/ у иницијалној позицији					
Повеља	ω(-)	ο(-)	Повеља	ω(-)	ο(-)
МД 1392	2	–	СЛ 1427	8	2
ЈП 1395	3	3	ЂВ 1427–1428	6	–
ЈЛ 1394–1395	14	1	ЂД 1428	21	1
Н 1396	34	7	ЂП 1427–1429	4	12
ЈЛ 1398	13	–	ЂР 1428–1429	8	–
ЈП 1400	1	–	ЂЕ 1429	5	–
СХ 1392–1402	6	–	ЂР 1429–1430	{6}	{–}
ЈХ 1394–1402	9	–	ЂР 1430	4	2
ЈД 1397–1402	9	1	РК 1430–1431	13	2
СЈ 1404–1405	5	–	ЂВ 1432	2	–
СД 1405	11	7	РК 1432	4	2
ГД 1405	19	4	РК 1433	30	1
СТ 1406	2	3	ЂЛ 1429–1439	12	–
МХ 1406	9	–	ЂД1 1445	21	–
СЛа 1407	33	–	ЂД2 1445	3	–
СЛб 1407	32	–	ЂЛ 1452	31	1
СХ 1406–1407	7	2	Х1 1454	8	–
ГП 1403–1408	12	5	Х2 1454	6	1
ЂП 1410	3	–	ЂВ 1456	8	1
СХ 1411	11	3	Л1 1457	13	–
СМ 1413	3	–	С1 1457	13	–
СЛ 1414–1415	–	–	Г 1457	1	–
СВ 1417	12	–	ЛР 1457	9	–
ЂП 1419	17	–	Л2 1457	13	–
И 1402–1422	10	–	С2 1457	13	–
ЂД 1424	3	–	ЛД 1457	15	–

Примери за /о/ у иницијалној позицији нису забележени у СЛ 1414–1415.

Поређењем изложене грађе са стањем повеља и писама кнеза Лазара може се уочити постепено ширење широког о у иницијалној позицији почев од последње деценије XIV века. Ипак, употреба овога словног облика у поменутој позицији – како сведоче испитивани документи – током прве половине XV века није стекла статус норме, чак ни у документима насталим од краја треће деценије XV века и касније.

2.4.2. ГРАФЕМА ω У ОСТАЛИМ ПОЛОЖАЈИМА. – У складу са старијом правописном традицијом (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 488), графема ω користи се за обележавање вокала /о/ у неиницијалном положају у следећим категоријама: (а) у несловенским речима иза вокалске графеме, (б) у несло-

венским речима иза консонантске графеме, (в) у комбинацији са надметнутим консонантском графемом, најчешће графемом џ.

Не рачунајући три документа у којима нема примера за ω изван иницијалне позиције (МД 1392, ЈЛ 1398 и ЛД 1457), само у три повеље (Н 1396, ЈД 1397–1402, ЂД2 1445) употреба графеме ω изван иницијалног положаја ограничена је искључиво на горепоменуте позиције:

Н 1396: а) неѡфитъ 107, 111, ѡѡфанъ 111, ѡѡд[ѡ]снѡ 112, ѡѡдоуль 112, нндиктѡна 115; б) агаѡнь 107; в) вљѡд[ѡ] [ѡ] 21, оуреѡд[ѡ] [ѡ] 95; ЈД 1397–1402: само у страѡд[ѡ] (ѡ) 46; ЂД2 1445: а) нндиктѡнь 19; б) нема примера; в) гопѡдствъ 4, 8, гопѡдство 7, 9, гопѡдства 10, 11, 12, 14, 15, 16.

Табела бр. 3: Употреба графеме ω у медијалној и финалној позицији					
Повеља	- ω -	ω	Повеља	- ω -	ω
МД 1392	–	–	СЛ 1427	23	–
ЈП 1395	10	1	ЂВ 1427–1428	6	1
ЈЛ 1394–1395	3	5	ЂД 1428	16	–
Н 1396	9	–	ЂП 1427–1429	11	1
ЈЛ 1398	–	–	ЂР 1428–1429	16	–
ЈП 1400	10	–	ЂЕ 1429	18	1
СХ 1392–1402	54	6	ЂР 1429–1430	–	–
ЈХ 1394–1402	16	2	ЂР 1430	13	–
ЈД 1397–1402	1	–	РК 1430–1431	23	1
СЈ 1404–1405	2	1	ЂВ 1432	10	–
СД 1405	27	–	РВ 1432	1	1
ГД 1405	6	–	РК 1433	54	–
СТ 1406	9	–	ЂЛ 1429–1439	20	–
МХ 1406	3	–	ЂД1 1445	27	1
СЛа 1407	27	2	ЂД2 1445	11	–
СЛб 1407	31	1	ЂЛ 1452	48	1
СХ 1406–1407	21	4	Х1 1454	4	–
ГП 1403–1408	3	4	Х2 1454	2	–
ЂП 1410	28	14	ЂВ 1456	3	–
СХ 1411	12	–	Л1 1457	1	4
СМ 1413	14	1	С1 1457	2	6
СЛ 1414–1415	7	–	Г 1457	2	1
СВ 1417	13	4	ЛР 1457	1	1
ЂП 1419	24	22	Л2 1457	1	5
И 1402–1422	17	1	С2 1457	–	5
ЂД 1424	2	1	ЛД 1457	–	–

У односу на стање у старосрпским повељама XII–XIII века (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 489), у повељама и писмима Српске деспотовине налазимо знатно више примера у којима је графема ω написана иза кон-

соната у словенским речима. Грађа је подељена према броју забележених потврда.

У следећим документима (укупно седамнаест) нађено је од једног до три примера са графемом ω у овој позицији:

ЛП 1400: $\mu\text{ног}\omega\text{свѣтлѣнл}\mu\{\text{ь}\}$ 6, $\text{вѣс}\omega\text{в'скою}$ 8/9, СЈ 1404–1405: $\text{ег}\omega$ 34, МД 1405: г(о)лп(о)гомь 1x2, МХ 1406: господинномь 4/5, господл[н]номь 5, ЂД 1424: $\text{люб}\omega\text{лвно}$ 2, $\text{пог}\omega\text{ше}$ 4/5), $\text{плѣл(е)нств}\omega$ 5, ЂД 1428: нстинномь 49, кого 50, 51, СЈ 1427: гровь 39, господствовати 42, $\text{многылхл}\{\text{ь}\}$ 44, ЂП 1427–1428: подобаелтл(ь) 3, роднтѣла 9, $\text{вѣс}\omega\text{вскою}$ 29, ЂР 1428–1429: господь 10, раоница 26, ЂЕ 1429: $\text{всак}\omega$ 16, РВ 1432: $\text{с(вѣ)щеннонок}\omega\text{лхл}\{\text{ь}\}$ 5, $\text{ег}\omega$ 6, ЂД 1445: господь 2, подморске 28, $\text{прыв}\omega$ 16, Х1 1445: $\text{пог}\omega\text{сл}\omega\text{л}$ 4, Х2 1445: $\text{пог}\omega\text{лш(е)}$ 7, ЂВ 1456: $\text{прѣ}\omega\text{с(вѣ)щенномь}$ 2, Л1 1457: $\text{книг}\omega\text{л}\mu\{\text{ь}\}$ 15, С1 1457: $\text{мног}\omega$ 11, $\text{книг}\omega\text{л}\mu\{\text{ь}\}$ 15, Г 1457: господна 3, Л2 1457: $\text{свѣт}\omega\text{потнлвшн}$ 2.

У нешто већем броју повеља (укупно осамнаест) налази се од четири до дванаест примера писања графеме ω у постконсонантском положају у словенским речима:

ЛЈ 1394–1395: вѣждѣлехомь 5, тѡн 20, $\text{всет(ь)лстнаг}\omega$ 9, $\text{прѣподобнаг}\omega$ 9, $\text{как}\omega$ 10, $\text{нашег}\omega$ 14, $\text{прѣподобнаг}\omega$ 22.
 ЛП 1395: с(н)новѣ 4, $\text{пр(о)рѡцѣлхл}\{\text{ь}\}$ 5, с(вѣ)томь 10, $\text{всак}\omega$ 62.
 ЈХ 1394–1402: покѡн 18, прѡщенїе 20, кѡн 36, дѡль 36, $\text{врѡдл}\{\text{ь}\}$ 37.
 СД 1405: $\text{нензрелтл(е)н'номьл}\omega$ 1, $\text{нензрелтл(е)н'номьл}\omega$ 1, $\text{вьсем(л)о)лстнвномьл}\omega$ 1, срѣвскон 42, $\text{пнл(а)н'номьл}\omega$ 42, коевѡда 46.
 СТ 1406: высѡтаншїн 1, врѡды 11, дѡхѡвцн 12, нкѡномь 24.
 ГП 1403–1408: $\text{сел}\omega$ 13, 14, 14, $\text{кол}\omega$ 15.
 СХ 1411: с(ы)новѣ 6, $\text{прѡлр(о)цѣлхл}\{\text{ь}\}$ 8, новѡга брѣда 13, млшѡвцн 16, образомь 33, дворѡвь 35, срѡд'ннкь 41.
 СМ 1413: вѣкѡвомь 2, дарѡва 18, срѡдннкь 31, неразѡренз 32, $\{\text{раз}\}$ ѡрнтн 34, разѡрнтъ 35, кого $\text{люб}\omega$ 31.
 СЛ 1414–1415: вѣкѡвомь 2, прнѣхѡмь 2, с(вѣ)щеннонокѡхь 8, $\text{с(вѣ)щеннонок}\omega\text{лхл}\{\text{ь}\}$ 10.
 СВ 1417: прнхѡдещон 31, $\text{сег}\omega$ 4, $\text{тог}\omega$ 33, 41, $\text{юг}\omega$ 43, $\text{г(о)лп}\omega\text{лстнств}\omega$ 30, $\text{ев}\omega$ 30.
 И 1402–1422: дѣлѡмь 3, тѡ 10, егѡже 32, потврнхѡмь 34/35.
 ЂВ 1427–1428: $\text{вѣкѡл}\mu\{\text{ь}\}$ 2, $\text{прнѣхѡл}\mu\{\text{ь}\}$ 2, $\text{с(вѣ)щеннонок}\omega\text{лхл}\{\text{ь}\}$ 13, $\text{ннок}\omega\text{лхл}\{\text{ь}\}$ 13/14, $\text{бл(а)говолнхѡл}\mu\{\text{ь}\}$ 19, $\text{жнвѡтворещѡаг}\omega$ 29.
 РК 1430–1431: помѡщннцн 5, горы 9, прнхѡде 14, $\text{всак}\omega$ 15, $\text{дѡ}\{\text{н}\}$ $\text{дѣ}\{\text{же}\}$ 18.
 ЂВ 1432: нновю 1, $\text{вѣкѡл}\mu\{\text{ь}\}$ 1, $\text{прнѣхѡл}\mu\{\text{ь}\}$ 2, $\text{госпѡдл}\{\text{ь}\}$ 11, х(рнст)ѡлюбнѡга 13, млшѡвнѣ 17/18.
 РК 1433: дѡмь 1, $\text{прѡлрѡчьскынл}\{\text{н}\}$ 2, д(8)хѡвнѡга 15, $\text{прѣ}\omega\text{с(вѣ)щенѡга}$ 15, $\text{прѣ}\omega\text{с(вѣ)ще}\{\text{ннын}\}\mu\{\text{ь}\}$ 55, $\text{д(8)хѡвннѡл}\mu\{\text{ь}\}$ 55.
 ЂЛ 1429–1439: дѡбрѡдѣтелн 3, с(ы)новы 11, прѣстѡлз 12, горѣ 21, д(8)хѡвнн 28, $\text{с(вѣ)щеннонок}\omega\text{лхл}\{\text{ь}\}$ 33, скоудѡсть 35, $\text{госпѡдств}\omega$ 35, дохѡдцн 43.
 ЂР 1430: вѣзѡможн 3, горню пештаннцѡу 15, горѣ 15/16, с(ы)новь 22, 24, $\text{врѣхѡвннлхл}\{\text{ь}\}$ 31, $\text{б(о)гонѡсннлхл}\{\text{ь}\}$ 32.

СВ 1417: ѿ 3, 12, 22, 23x2, итд., ЂП 1419: ѿ(ь)мьститель 34, И 1402–1422: ѿ 18, СЛ 1427: ѿлогѣло 40, ЂП 1427–1429: ѿпралиа 22, ЂР 1428–1429: ѿрѣт(е) 42, ЂЛ 1429–1439: ѿстѣпило 38, ЂР 1430: ѿ 1, 13, 14, итд., РВ 1432: ѿ 6, ЂД1 1445: ѿкльнѣ 14, ЂД2 1445: ѿнидило 6.

Овој групи се придружују и документи (укупно десет) у којима се срећу и ѿ(-) и ѿ̂(-), с тим да ѿ̂(-) преовлађује у мањој или већој мери. Примери:

ЈЛ 1394–1395: ѿ 2, 3, 8, 9, 10, 15x2, 16x4 према ѿ̂ 15x2, 16, 18.
 СХ 1392–1402: ѿ 3x2, 31, 34, ѿ̂нидѣт[ь] 32 према ѿ̂ 31, 34.
 ЂП 1410: ѿ 9, 16, ѿ̂ыѣтн 13 према ѿ̂ 4, 16.
 СХ 1411: ѿпѣлка 30, ѿпоѣ 31, ѿ̂ 35x4, 41x3, 46, 47, 54x2, ѿ̂вѣка 47 према ѿ̂ъ 23, ѿ̂датн 23, 27, ѿ̂ 24, 26, 28, 34, 35, 36x2.
 ЂВ 1427–1428: ѿ 2, 8, 12, 27, 28x2, 29, 30x3, ѿ̂връзующомоу 4, ѿ̂ соудѣ 6, ѿ̂нидн 17, нѣ̂ѿ̂млемо 21/22, нѣ̂ѿ̂млемо 23 према ѿ̂ 15.
 ЂД 1428: ѿ 4, 46, 50, 51, ѿ̂кьнѣ 16 према ѿ̂ъ 4.
 ЂЕ 1429: ѿ 7, 8, 13, 18, 20, 23, итд., нѣ̂ѿ̂нидн 18 према ѿ̂ 16.
 ЂВ 1432: ѿ 2, 6, 9, 18, 29, 30, 32, 33x3, 34x2, ѿ̂връзующомѣ 4, ѿ̂ соудѣ 6 према ѿ̂ 25.
 РК 1433: ѿ 1, 22, 23, 28, 37, 42, 43 према ѿ̂коупѣ 31, ѿ̂ 37, ѿ̂несѣ 46, ѿ̂проводнѣт(н) 48.
 ЂЛ 1452: ѿ 2x2, 5, 7, 9, 17, 27, 30, 33, 39x2, 43, 46, 66, 71, 87, 90, ѿ̂рѣкьющѣ 9, ѿ̂ѣтоуѣ 44, ѿ̂пѣкью 71, ѿ̂ниднтн 88 према ѿ̂ 51, 67, 75, 85x2.

У мањем броју докумената (укупно шеснаест) ѿ̂(-) се налази као искључиви или преовлађујући правописни манир. Доследно ѿ̂(-) налазимо у десет документа, међу којима преовлађују документа световне садржине (повеље и писма упућена Дубровнику и признанице наследника деспота Ђурђа):

МД 1405: ѿ̂ 10, ѿ̂кльнѣ 14.
 ЂД 1424: ѿ̂ 1.
 РК 1430–1431: ѿ̂ 19, 22, 23x2.
 ЂВ 1456: ѿ̂ 15.
 Л1 1457: ѿ̂ 7, 8, 9, 10, 11, 12x4, 13, ѿ̂внше 13.
 С1 1457: ѿ̂ 8, 9, 10, 12x3, 13x2, ѿ̂внше 13.
 Г 1457: ѿ̂ъ 1, 2, 3.
 Л2 1457: ѿ̂ 8, 17, 19, 20x2, 21.
 С2 1457: ѿ̂ 8, 18, 20x2, 21x2.
 ЛД 1457: ѿ̂ 1, 6, 9, 10, 12, 13x2, 15, 19, ѿ̂порѣтнл(ь) 21.

У мањем броју докумената (укупно шест) срећемо оба правописна манира, с тим да писање ѿ̂(-) преовлађује. Примери:

Табела бр. 4: Обележавање гласовне секвенце *oш(-)/og(-)* у предлогу и префиксу

Повеља	ѡ(-)	ѡ̃(-)	от(-)	оА(-)	от(-)	оА(-)	Повеља	оА(-)	от(-)	оА(-)	ѡ̃(-)	от(-)	оА(-)	от(-)	оА(-)
МД 1392	5	-	-	0	СЛ 1427	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ЈП 1395	13	-	-	0	ЂВ 1427-1428	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-
ЈЛ 1394-1395	11	4	-	1	ЂД 1428	5	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Н 1396	12	-	-	0	ЂП 1427-1429	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ЈЛ 1398	5	10	-	0	ЂР 1428-1429	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ЈП 1400	7	-	-	0	ЂЕ 1429	14	1	-	-	-	-	-	-	-	-
СХ 1392-1402	5	2	-	0	ЂР 1429-1430	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ЈХ 1394-1402	9	11	1	-	ЂР 1430	14	-	-	-	-	-	-	-	1	-
ЈД 1397-1402	9	-	-	0	РК 1430-1431	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
СЈ 1404-1405	4	-	-	0	ЂВ 1432	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-
СД 1405	1	2	-	1	РВ 1432	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ГД 1405	-	2	-	0	РК 1433	7	4	-	-	-	-	-	-	-	-
СТ 1406	10	-	-	0	ЂЛ 1429-1439	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
МХ 1406	13	-	-	0	ЂД 1445	5	-	-	-	1	-	-	-	-	-
СЈа 1407	18	-	-	0	ЂЛ2 1445	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
СЈб 1407	19	-	-	0	ЂЛ 1452	21	5	1	-	-	-	-	-	-	-
СХ 1406-1407	9	-	-	0	Х1 1454	1	10	1	-	-	-	-	-	-	-
ГП 1403-1408	11	-	-	0	Х2 1454	3	16	-	-	1	-	-	-	-	-
ЂП 1410	3	2	-	0	ЂВ 1456	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
СХ 1411	14	10	-	0	ЈЛ 1457	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-
СМ 1413	14	-	-	0	С1 1457	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-
СЛ 1414-1415	4	-	-	0	Г 1457	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
СВ 1417	18	-	-	0	ЈР 1457	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
ЂП 1419	11	-	-	0	Ј2 1457	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
И 1402-1422	1	-	-	0	С2 1457	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
ЂД 1424	-	1	-	0	ЈД 1457	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-

ЈЛ 1398: ѿ 2, 3, 15, ѿдѡхѡ(ь) 7, ѿтоѡда 17 према ѿ 15, 16x4, 18, 19, 21, 26, 28.

ЈХ 1394–1402: ѿ 3, 4, 11, 21, 22, 24, 27, неѡемѡмѡ 17, ѡети 24 према ѿ 24, 26, 29, 33, 40x2, 41, 43, 44, ѡтешв 30, ѡъ 35.

СД 1405: ѡкъѡне 12 према ѿ 42x2.

Х1 1445: ѿ 17 према ѿ 6, 11x2, 15, 19x2, 20, 21x3.

Х2 1445: ѿ 8, 13 према ѿ 8, 9, 13, 15x2, 16, 17, 18x3, 19x2, 20x2, 21x2.

ЛР 1457: ѿ 13 према ѿ 6, 13.

Поред изложених примера са т или д написаним у суперпозицији са ѡ, забележени су и малобројни примери са т или д у сукцесији са о или ѡ: ѡд ЈЛ 1394–1395: 15, СД 1405: 12, ЂД 1428: 12, ѡтешн ЈХ 1394–1402: 16, ѡд ЂР 1430: 15, ѡдъ ЂД1 1445: 11, ѡтидѡте ЂЛ 1452: 90.

Изложена грађа показује да у повељама и писмима Српске деспотовине употреба ѿ(-) и ѿ(-) доминантно зависи од жанра и садржаја текста. Уз одређене, малобројне изузетке, писање ѿ(-) се углавном везује за документа световне садржине (повеле и писма упућена Дубровнику, признанице наследника деспота Ђурђа, акте о утврђивању хиландарских међа), или за световне делове манастирских и властеоских даровница (уп. посебно ЈЛ 1398 и ЈХ 1394–1402).

2.5. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /y/. – У складу са правописном традицијом овај се вокал и у повељама и писмима Српске деспотовине обележава помоћу лигатуре ѡ и диграма ѡу, а у изолованим случајевима и графемама ю и у. Посебан проблем представља обележавање овога вокала у гласовној групи [jy] (в. овде т. 3.1.4).

2.5.1. УПОТРЕБА ГРАФЕМА ѡ И ѡУ. Дистрибуција графема ѡ и ѡу у повељама и писмима Српске деспотовине начелно се наставља на стање повеља и писама XII и XIII века, што значи да зависи од типа писма, али и жанра и садржаја текста. Употреба графеме ѡ у повељама и писмима XII и XIII века, знатно је шири од домена употребе брзописа, те представља уобичајен начин писања у документима световне садржине (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 500).

Међу повељама и писмима Српске деспотовине нормализован правопис са графемом ѡ одликује пет докумената писаних брзописом (два писма и једна повеља Дубровнику и две манастирске даровнице), као и седам докумената световне садржине писаних уставом ресавског периода, а издатих од стране наследника деспота Ђурђа. Илустрације ради наводи се мањи број примера (целокупну статистику в. у таб. бр. 5).

Повеље и писма писани брзописом:

МД 1392: ѡ 2x2, ѡквѡлв 3, 4x2, граѡв 1, зѡлогѡв 2, ѡсковѡгѡв 5, итд.

ЈЛ 1394–1395: ѡкрѡплаѡет се 4, ѡсрѡднѡмѡ 7, бѡдѡшѡа 1, итд.

ЂП 1410: ѡтинѡл(н) 1, ѡнѡне 5, кѡзѡднѡно 13, сѡдѡв 8, снѡмѡв 10, итд.

ЂД 1424: ѡ 4x2, вѡдѡвѡшѡаго 2, дѡвѡровнѡника 2, кнѡзѡв 1/2, сѡв 3.

ЂД 1428: ѡтинѡл(ь) 6, подѡвѡвѡнѡно 3, вѡдѡвѡшѡаго 4, итд.

Повеље и писма из канцеларије наследника деспота Ђурђа:

Л1 1457: чл(о)в(ѣ)кѣ 1, жнвотѣ 4, ѡзеше 5, рѡкѣ 5, итд.

С1 1457: двѣровѣчлѣхъ 3, ѡдѡрсалн 6, г(осподн)нѣ 7, делѣпотѣ 7, итд.

Г 1457: нгѣднѣ 1, двѣровѣчлѣхъ 1, ѡзесмо 3, итд.

ЛР 1457: рнзннчарѣ 1, радосавѣ 2, ннѣговѣ 2, ракотѣ 2, итд.

Л2 1457: влѣакомѣ 1, чл(о)в(ѣ)кѣ 1, двѣровѣчлѣхъ 4, братѣ 10, итд.

С2 1457: пѣно 14, нѣмн 16, грѣгѣра 16, нгѣменѣ 17, итд.

ЛД 1457: кнѣзѣ 1, ѡвѣрѣномѣ 1, члѣхъ 2, стѣ порѣчлн 2, итд.

Нормализован правопис са диграмом оу имају само две повеље, обе манастирске даровнице писане уставним писмом. И овде се само илустрације ради наводи мањи део примера: СЈ 1404–1405: оу 7, 16, 17х2, ндоуѣн 7, вѣноуѣка 26, в(о)уѣ 33, итд.; СХ 1406–1407: оустроѣннн 20, соуѣаго 4, вѣноуѣрѣннн 4, итд.

Ненормализован правопис налази се у осталим документима.

Графема ѡ значајно претеже над диграмом у манастирским даровницама писаним брзописом (СХ 1392–1402 и ЂП 1419) или мешовитим писмом (ЈХ 1394–1402). Наводи се комплетан списак малобројнијих примера са диграмом оу: СХ 1392–1402: оуписаль 11, оу 12, мѡмѡу 12; ЈХ 1394–1402: коуѣл[оу]ѣне 5, свѡуѣ 17, в(о)уѣ 27; ЂП 1419: оун(ѣ)чѣ 23, храмѡу 17. Преовлађујућа употребе ове графеме одликује и неколико докумената световне садржине писаних уставом ресавског периода. Наводи се мањи део грађе само илустрације ради (целокупну статистику в. у таб. 5):

СД 1405: ѡ 6, 7, 8, ѡтвѣрѣдло 8, ѡчннн 9, свѣдѣ 14, мѡчѣ 15, прозрѣннѣ 1, свѣрѣжѣшѣ 4, итд. – према оу 7, оуѡхѡте 11, оуѡкраден 16, подоуѣнавѡскымѣ 3, дрѡуѣжннѡ 10/11, соуѣдѣ 14, соуѣдѡлн 14, итд.

ЂД1 1445: ѡхватнн 14, ѡзлѣ 15, ѡ 22, 23х2, подѡнавѡю 3, грѣгѣрѣ 3, влѡдѡѡаго 4, двѣровннѡ 4, андрѡшко 5, нѣнзрѣчл(ѣ)ннѡлѣл 1х2, гѡспѡлѣствѣ 4, 7, итд. – према оуѡнннѡ 6, оуѡтвѣрѣдло 9, оуѡнннн 9, доуѣровѡчанѣ 12, соуѣдѣ 12, соуѣдѣ 13, прѡѡтелѣствѡу 39, нашѣмѡу 41, итд.

ЂД2 1445: ѡ 11, 13, влѡдѡѡаго 1, двѣровннѡ 2, андрѡшко 3, вѣспоменѣшѣ 4, дрѡгнн 6, грѣгѣра 11, кѡпованнѣ 12, гѡспѡлѣствѣ 1, гѡспѡлѣствѣ 4, 8, св 4, 7, итд. – према оуѡнннѡ 6, оуѡнннн 7, оуѡнннн 9, оуѡтвѣрѣднѣ се 18, тоуѣнн 17, лоуѣнѣ 19, соуѣ 9, 13, нѣсоуѣ 16, итд.

Х1 1454: послѡшннннн 1, свѣл[ѡ]с 2, ннѡколѣ 4, хрнѡсѡвѣл[ѡ]с 4, кѡдѣ 5, вѣлѣгѣ 6, стѡдѣнѣчл(ѣ) 7, итд. – према в(о)уѣ 1, стрѣднѡуѣ 8.

Х2 1454: мнѡханѡв 1, хнѡлѡлнѡдарѣ 2, дрѡхаг(ѣ)лѣ 3, нгѡмѣнн(ѣ) 4, сѣлѣ 8, пѣтѣ 11, ѡвѡвѣдѣ 14, итд. – према в(о)уѣ 1, оуѡзесмо 3.

Новину у односу на стање српских повеља и писама XII и XIII века представља преовлађујућа употреба лигатуре у једном броју манастирских даровница писаних уставом. Лигатура значајно претеже у ЈП 1395, СМ 1413, ЂП 1427–1429, ЂВ 1432, ЂЛ 1452, а само делимично у СТ 1406, ЂЕ 1429 (уп. таб. бр. 5). Овој групи припада и властеоска даровни-

ца ЂВ 1456, у којој лигатура делимично претеже на диграмом. Наводи се само мањи део примера из грађе за оба правописна манира:

- ЛП 1395: в 20, 22, 28, 30, вбо 27, повченїе 2, вл(а)говханїа 3, вл(а)женствв 6, мв 7, итд. – према оуавчнтн 1, оумѣ 1, оукрасивше се 3, оубо 23, в(ог)оу 7, 9, итд.
- СТ 1406: в 13, вкпно 2, 3, коемвждо 6, запвствѣнїе 9/10, вѣсходв 1, вѣхв 3, свлв 4, свководв 5, 6, итд. – према оугрехъ 14, оубїнца 21, воудеть 21, 23, моу 25, вѣроу 25, итд.
- СМ 1413: знвѣ 26, ввдемь 7, ѿсвдоу 8, ннзгл(агол)аннвю 11, мновю 14, ѿвръзвющомв 5, ннрвзврннв 32, мв 36, итд. – према оу 23, прѣмоудрїнмь 1/2, роуки 3, ѿсвдоу 8, моемоу 21, итд.
- ЂП 1427–1429: в 17, 22, 23, внчє 18, рвкн 2, ѿсвдоу 5, рвшкы 11, бывшв 6, г[оспо]дл[т]вв 10, итд. – према оуставленю 16, оу 18, 21, воуделм(ь) 4, вл(а)гооустроенїа 5, слоужбонателїа 5, в(ог)оу 33, итд.
- ЂЕ 1429: втврвднше се 27/28, в 28x2, вл(а)говтврвкїю 2, ввдемю 11, ввдемю 13, сїемв 21, потврвждїенв 22, в(ог)в 27, итд. – према оугождївшїнх[ь] 27, ннзврелчї(є)нномоу 1, господїствоу 7, ввшерелчї(є)нномоу 14, мновннроу 14, итд.
- ЂВ 1432: прѣмлс[др]нїдмь 1, рвкы 2, рвкв 4, в(о)говстроенїа 6, в(о)годарованнвю 15, прѣемннкв 15, ѿвръзвющомв 4, насыщвющомв 4, итд. – према ц(а)р(ь)лствоують 1, слоужбонателїа 5, врѣменномоу 4, бывшоу 15, ввспомену 16, итд.
- РВ 1432: пншв 1, послвшннкл(ь) 1, в 8, мновннрв 8, коравв 9, свхо 10, с(в)етомв 11, итд. – према нгоумень 5, воудемо 6, оусрвдїемь 7, с(в)етолїдмоу 11/12, дроугомь 14.
- ЂЛ 1452: взнмлю 43, в 94, сввженїе 11, д(в)шевнвю 19, ровдв 1, чл(овѣ)твсколмл 1, свзлдлнномв 2, свбрвзв 4, итд. – према оустравнє 1, оубо 2, 3, оудолѣють 16, оукрашнше 19, оусрвдїе 19, соудї 8, расоуднвшше 16, велнкомоу 4, свзнждїдоу 16, итд.
- ЂВ 1456: в 8, 19, сввзн 4, 10, вѣлвкю 5, мнтрополнтв 2, грдлчлнлсколмв 2, венеднктв 15, св 16, смедеревв 19, итд. – према оу 3, 4, 6, 7, 9, 11, дроуга 6, роудннкоу 8, оноун 9, моу 3, 10, итд.

Уједначена употреба графема в и оу, с тим да диграм незнатно претеже, одликује четири даровнице писане уставом. Илустрације ради износи се само мањи део грађе (целокупна статистика у таб. 5):

- ЛП 1400: оунттелв 17, вѣчноу 22, сїемоу 8, нѣемлемоу 8, моу 11, новомь врьдоу 13, славоу 21, ннчемоу 24, итд. – према втврвднсмю 6, в 13x2, свдв 5, хрнсоввлм 6, хрнсоввлв 12, грдв 13, итд.
- СВ 1417: оунттелїе 5, оупованє 14, оупокоенїе 18, оу 27x2, 29, 32, 35x2, могоушїа 3, г(о)лсподїствоушїнмь 4, ц(а)рлствоушїнмь 5, свководу 33, томоу 34, итд. – према вчнтъ 11, вгднвшїнхъ 45, проповѣдветь 10, прѣввю 11, копнннннцв 32/33, итд.
- ЂР 1428–1429: оунттелн 4/5, оу 15, 16, оутврвдн 16, нмоуше 2, могоушїа 3, наоуннше 5, в(о)годарованноу 12, еднноу 2, семоу 5, еднномоу 5,

подарованномоу 8, бывшоу 8, итд. – према вхокиє 20, в 25, 28, 29, 30, 32х2, рѣдникъ 30, бѣлвкта 31, дръга 31, жнгдвнда 24, мстохъ 31, празникъ 32/33, тръгъ 33, итд.

РК 1433: оукрашивше 3, оусрѣд{ѣе} 3, оутврѣдихъ 11, оустависмо 16, соудъ 1, коупно 2, боудвщомъ 2, д(в)шевною 4, блаженствоу 2, в(ог)оу 3, нельжномоу 5, еговоу 7, славномоу 10, итд. – према в 16, 26, 35, 38, 50, втажа 39, боудвщомъ 2, {роуково}дствемн 2/3, вѣдвщель 5, доомъ 1, соудъ 1, боудвщомъ 2, висотъ 3, топлотъ 4, итд.

Диграм оу претеже у шеснаест повеља и писама писаних уставом, међу којима се налази дванаест манастирских даровница, два документа издата од стране игумана манастира Св. Пантелејмона (Н 1396, И 1402–1422), затим једна даровница властелину Радичу (ЂР 1430), као и један документ световне садржине упућен Дубровнику (МД 1405). Илустрације ради износи се само део малобројнијих примера са лигатуром в (целокупну статистику исп. у таб. бр. 5):

Н 1396: вчнне 11/12, вдрьлн 12/13, свьчн 5, поменвие 13, кнезъ 28, итд.
 ЈЛ 1398: в 10х2, жвпаньвци 32, тръгъ 10, паракіновъ 10, поутъ 17, итд.
 ЈД 1397–1402: вдноженнѣмъ 11, вдиленъ 39, вкрѣпи 52.
 МД 1405: в 18, 24х2, 30, 33, втврѣждіеннє 7, гръгвръ 1, градъ 7, итд.
 МХ 1406: хїланїдаръ 8, бол'ницъ 18, љдъ 32.
 СЛа 1407: вгодившихъ 75/76, нвждіе 53, висотъ 16, итд.
 СЛб 1407: в 58, нгвденоу 39/40, свѣциндъ 47, генварїа 76, итд.
 ГП 1403–1408: љвдр ... 1, вди ... 2, всти 7, вмыленнѣмъ 8, в 15.
 СХ 1411: вставъ 28х2, вгодив'шихъ 47, вл(а)женствъ 9, итд.
 СЛ 1414–1415: вгаснть 19, вл(а)говстроєнїа 6, рождїенномъ 3.
 И 1402–1422: в 15х2, велнкомл'чєннєка 6/7, квпврюю 15, итд.
 СЛ 1427: прѣмвдринїл(ь) 1, хрїсовъль 51, кєл(ть)ствъ 4, роукъ 4, итд.
 ЂВ 1427–1428: всреднєлї[ь] 18, в 21, итд.
 ЂР 1430: в 15, вчєннїк(ь) 31, твдї(в) 1, чл(овѣ)къ 17, в(ог)ъ 33.
 РК 1430–1431: нгъм{нь} 2, коупв{ю} 13, рѣдникоу 22, хранъ 13, итд.
 ЂЛ 1429–1439: в 26, всредїе 27, пронгвмень 20, словесномлї 1, итд.

2.5.2. Остали начини обележавања /у/. – У складу са правописном традицијом (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 431–432) у неколико повеља налазе се и малобројни примери обележавање вокала /у/ помоћу лигатуре ю: (а) у позицији иза консонанта /ч/: ЈХ 1394–1402: лнвочю 16, чюждъ 27, ЈЛ 1398: стар'чю 21, МД 1405: чюваю 23, СХ 1411: лѣв'чю 17, СВ 1417: чюдїнаа 12, чюдї[є]сь 13, СЛ 1427: чюждїюн 39, ЂВ 1432: радичю 23; (б) у позицији иза консонантске групе [жд]: РК 1430–1431: м{є}ждїю 26.

У малобројним примерима забележено је и писање графеме ү, најпре у скраћеници ѣү х̄а или ѣү х̄а, а затим и у лигатурама са а и л. Износи се целокупан инвентар примера: (а) скраћеница ѣү х̄а или ѣү х̄а: ѣү х̄а СХ 1406–1407: 1, 35, СЈ 1404–1405: 8, ЂЕ 1429: 1, ѣү х̄а ЈД 1397–1402: 48; (б) лигатура а + ү: ралдїющн се ЈЛ 1398: 3, СХ 1392–1402: 4, ЈД 1397–1402: 5, ралдї

ЂД 1428: 25; и (в) лигатура л + ү: СЛ 1427: л[н]тлүргїн 35, л[н]тлүргїє 37, РК 1433: л[н]тлүргїа 50, ЂЛ 1452: л(н)тлүргїн 65, 70, 73, л(н)тлүргїє 66, 72.

Изван ових категорија забележена су само два примера у СХ 1392–1402 (препис или концепт): сѹда 25 и велнокмѹ 26 (уп. Младеновић 2007: 158), можда под утицајем ралдлүющн се 4.

2.6. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /ə/. – Изузев једне повеље госпође Маре Бранковић и синова Дубровнику (МД 1405) и повеља и писама наследника деспота Ђурђа Бранковића (ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, ЛР 1457, Г 1457, Л2 1457, С2 1457 и ЛД 1457) (в. т. 2.1), претпостављено је чување изговорног полугласника у свим осталим испитиваним документима (опширније у одељку Ш.1, т. 1.2.1).

Основни граfiјски проблеми у вези са вокалом /ə/ тичу се (а) степена заступљености графеме њ у духу ресавског правописа, (б) употребе пајерка, (в) употреба диграфа њь, као и (г) категорија у којима се вокал /ə/ не обележава. О обележавању некадашњег слабог полугласника в. у одељку Ш.2, т. 1.

2.6.1. УПОТРЕБА ГРАФЕМЕ њ. – У нашој науци добро је позната чињеница да се „српска ћирилица, углавном од последњих деценија XIV а поготово од XV века, почела одликовати *органованијом* употребом слова дебелог јера (њ) иако се и раније овај знак могао код нас спорадички сретати“ (Младеновић 2007/2008: 71)⁴⁷. У поменутом периоду ова се графема употребљавала напоредо са танким јером у свим функцијама – и за означавање изговорног полугласника (до краја XIV века, а од XV века вокала /a/), и у безгласној функцији, за означавање некадашњег полугласника у слабом положају (уп. Младеновић 2004/2005, 2007/2008).

Употреба графеме њ у функцији обележавања изговорног полугласника у испитиваним документима излаже се у наставку, док је употреба у тзв. безгласној функцији обрађена у оквиру одељка о правопису (Ш.2, т. 1.1.1. О употреби графема танко и дебело јер у функцији означавања вокала /a/ (< /ə/) већ је било речи (в. овде у т. 2.1).

Према А. Младеновићу (2007/2008: 76–80), графема њ у функцији обележавања изговорног полугласника среће се у следећим повељама деспота Стефана и монахиње Јевгеније (укупно осам, не укључујући ЈЛ 1394–1395, у којој се ова графема среће само у потпису: Ђњ Х(РН)Љ(Т)Я Б(0)ГЯ 34, уп. и Младеновић 2007: 78)⁴⁸.

ЈЛ 1398: а) сѹпър'ннкъ 27 (уп. Младеновић 2007/2008: 78).

47 О овој особини наше ћирилице у XIII веку и у првој половини XIV века в. у Јовановић–Стипчевић 1991: 270–276, 2000: 344. За последњу четвртину XIV и прву половину XV века в. и у Мошин 1964: 472, Недељковић 1965: 468, 1975: 244, Јерковић 1983: 27–28, Младеновић 2004/2005, Поломац 2008.

48 Грађа ће овде бити нешто другачије груписана него у Младеновић 2007/2008: а) предлози и префикси *вѡ(-)*, *сѡ(-)*, *кѡ(-)* и *вѡз(-)*, б) заменички корен *вѡс-*, в) остале позиције. У одређеним малобројним примерима, грађа је и допуњена примерима који се не налазе у Младеновић 2007/2008: 76–80, што је и посебно наглашено.

- ЈХ 1394–1402: а) въспоменше 28/29 (уп. Младеновић 2007/2008: 77), али и къ 7, въ 12, съвѣтол(ь) 13; б) нема примера; в) десетъкъ 47 (уп. Младеновић 2007/2008: 77).
- ЈД 1397–1402: а) въпиеть 5, съдръжече 20 (Младеновић 2007: 82).
- СД 1405: а) въ 3, 4, 44х2, съдръжешъ 4; б) въсьмъ 4, въса 6; в) нъ 43, тъкъмо 36, тъзи 27, д(ь)нъшнѣго 8 (уп. Младеновић 2007/2008: 77–78), али и съди 30.
- СТ 1406: а) въ 1, 4, 7, 9х2, 30, къ 16, 24, въсходъ 1, възвратити се 19, съдръжителъ 29, съхранитъ 29 (уп. Младеновић 2007/2008: 80).
- СМ 1413: а) въ 15, къ 14, въмѣсто 36, сътворихъ 25, съдр{ь}жати 30; б) въсьм(ь) 10 (не наводи се у Младеновић 2007/2008: 81); в) тъкъмо 6, нъ 7, тъкъмо 29 (Младеновић 2007/2008: 81).
- СВ 1417: а) въ 3, 15, 16, 19, 31, 46, съ 21, къ 10, 18, съспѣшенѣмъ 1, сътвори 7, съдръжателъ 40, съродникъ 40; б) въса 3, въсьхъ 37, въсхваини(ь) 44; в) ѿд[е]съ 13 (ген.мн.) (Младеновић 2007/2008: 81)⁴⁹.
- СЛ 1427: само под б) въсьдръжителъ 2 (Младеновић 2007/2008: 79).

Велики број повеља деспота Стефана (укупно десет: МД 1392, ЈП 1395, ЈП 1400, СХ 1392–1402, СЈ 1404–1405, СЛа 1407, СЛБ 1407, СХ 1406–1407, СХ 1411 и СЛ 1414–1415), као и два акта издата од стране игумана манастира Св. Пантелејмона (Н 1396 и И 1402–1422), не познају дебело јер у овој позицији (уп. Младеновић 2007/2008: 76–80).

На основу овога материјала, али и на основу стања у повељама кнеза Лазара, А. Младеновић (2007/2008: 84) изводи неколико фундаменталних закључака о овој правописној појави: „Посматрана у целини ова правописна појава у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана показује своје постепено ширење у српском писању идући ка крају XIV односно ка првим деценијама XV века”. У наставку: „Употреба њ са функцијама предвиђеним реформом бугарског патријарха Јевтимија налазила је своју примену и у једном броју повеља поменуте двојице наших средњовековних владара, али ни у једном од ових докумената она није примењивана доследно и у потпуности, односно није заступљена у свим примерима где су за ту примену постојали услови”.

О употреби дебелог јера у овој функцији за време деспота Стефана Лазаревића и у деценијама након њега посведочиће нам и материјал из повеља и писама Бранковића:

- ГП 1403–1408: а) къ 10, 27, съпрѣсто... 4.
- ЂД 1428: а) къ 38, 47, 52, въспоменше 44, съдръти 39, вѣ се съвѣтило 42, сътвори 46; б) нема примера; в) съди 28, 33, двѣрѣтъкни(ь) 34/35, двѣрѣтъко 39, тъкъмо 40, 41, нъ 52.

49 У односу на остале повеље деспота Стефана највише потврда употребе *дебелога јера* у складу са принципима реформе патријарха Јевтимија налази се у овој повељи, поводом чега А. Младеновић 2007/2008: 84 каже „да је у то време међу појединим српским писарима или у појединим српским писарским средиштима била доста позната ова правописна појава, и да је она хватала дубље корене, чиме ће се у предстојећим временима у великој мери одликовати српско писање“.

- ЋП 1427–1429: а) вѣ 5, 8, 10, 11, 13, 15x2, 32, 33x2, кѣ 17, вѣвереннаго 5, вѣспоменуше 12, сѣдрѣжнтѣлю 6, сѣтворити 14, сѣтвори 17, сѣбираю 19, сѣбираю 21, сѣбыраа 21, сѣродіинкѣ 27, сѣдрѣжнтѣ 29, сѣпѣрникѣ 33; б) вѣсако 4, вѣселл(ь) 8, вѣседрѣжнтѣла 30, вѣсехвалны|х|л[ь] 31; в) тѣтїю 4, бл(а)готѣстывн|х|л[ь] 7, бл(а)готѣстыбаго 9, тѣтнааго 10, кѣдѣ 25, сѣпѣрникѣ 33.
- ЋР 1428–1429: а) вѣ 5, 18, 44, сѣ 1; б) вѣса 3.
- ЋЕ 1429: а) вѣ 28, вѣзнел(є)нїа 8.
- ЋР 1430: а) вѣ 18, сѣ 20, сѣставнѣ 5, сѣродіинкѣ 24.
- ЋВ 1432: вѣ 12, 15, сѣ 8, 25, кѣ 21, вѣвѣреннаго 6, вѣспомену 17, вѣседрѣжнтѣл 1, вѣсевогатїе 2.
- РК 1430–1431: а) вѣ 1, вѣ 2, 27, вѣмѣсто 20, сѣграднл 22/23; б) вѣсакын|л[ь] 8.
- РВ 1432: а) вѣ 5, 18, сѣ 7; б) вѣсѣм 1, вѣсакѣ 15; в) мѣтїн 15.
- РК 1433: а) вѣзлюбн|х|л(ь) 1, сѣ 5, 48, вѣвѣренаго 6, сѣвѣтволл[ь] 36, 43, вѣ 39, 49, 50, 53, вѣмѣсто 41, вѣспо {менути} 44, вѣседрѣжнт {ель} 53, вѣместо 54; б) нема примера; в) тѣтїю 32, кѣда 40, нѣ 52.
- ЋЛ 1429–1439: а) вѣ 5, 8, 20, 22, 31, 32, 33, сѣ 9, 10, 22, 42, кѣ 3, 28, вѣзможно 2, вѣсподѣноуше 23, 33/34, сѣставнл(ь) 5, сѣдрѣжнтѣлю 12; б) вѣсакому 1; в) тѣшанїе 6, бл(а)готѣстывн 8, бл(а)готѣстывою 9, бл(а)готѣстїа 13, бл(а)готѣстывн|х|л[ь] 14, бл(а)готѣстывааго 16.
- ЋД1 1445: а) вѣ 2, 3, 42, кѣ 4, сѣмрѣтн 32; б) вѣсем(н)л(о)лѣтнвому 1; в) сѣда 28, нѣ 41x2.
- ЋД2 1445: а) вѣ 1, 19, кѣ 1, вѣспоменѣше 4; б) вѣсѣм 1.
- Х1 1454: а) вѣ 22.
- ЋЛ 1452: а) вѣ 2x2, 3, 35, 46, 47x2, 48, 49, 56, 60, 64, 72, 80x2, 81x2, 82, 83, 88, 89, 91, 93, сѣ 56, 58, 91, 92, кѣ 21, 56, вѣмѣсто 51, вѣзл|д|внгоше 19, вѣзлюбленїнн 58, вѣспоменѣ 49, сѣмотрнвѣше 12, сѣвѣнесоше 17, сѣвѣтноватн 25, сѣтвори 34/35, сѣвѣшасмо се 56, сѣборно 72, сѣборномѣ 73, сѣдрѣжнтѣла 84/85, сѣродннкѣ 85, сѣпнса се 93; б) вѣсбл(а)гын 1, вѣса 1, вѣсѣм 2, вѣсѣл|л[ь] 49, вѣсакомл 64, вѣсакомѣ 66, вѣсѣх 71; в) сѣда 63.

На основу изложене грађе може се закључити да у погледу ове правописне црте стање у повељама госпође Маре и њених синова (изузимајући наравно МД 1405) начелно одговара стању у повељама деспота Стефана. Дебело јер није забележено у МХ 1406, док је у ГП 1403–1408 забележено у малобројним примерима (при чему танко јер знатно претеже, в. таб. бр. 6).

Упркос овоме, и у повељама и писмима деспота Ђурђа посматрањим у целини, изостаје потпуна нормализација писања дебелог јера у позицијама карактеристичним за реформу патријарха Јевтимија, што значи да се и даље паралелно са дебелим јером у истим позицијама употребљава и танко јер, у великом броју повеља и даље као претежна ознака. Овакво стање условљено је чињеницом да писање дебелог јера нема упоришта ни у правописној традицији (рашка норма је била исувише јака!), ни у језичкој стварности.

2.6.2. УПОТРЕБА ПАЈЕРКА. – У мањем броју повеља у изолованим примерима вокал /ə/ може се обележити и пајерком. Примери се најчешће налазе у заменичком корену *вѣс-* и суфиксима *-ѣц* и *-ѣн*:

ЈП 1395: вол'нь 42, ссада 45 (уп. Младеновић 2007: 298), земль 55.

ЈЛ 1398: в'сн 2, к' 8.

ЈП 1400: земль 16.

ЈХ 1394–1402: на вни'тѣ моравѣ 16, в'добаа 23, сопор'цѣ 40.

ЈП 1397–1402: в'се 7, в'сатъскын|х| (ь) 18, с' 26, в'седрьжителю 45.

СЈ 1404–1405: в'сеѣ(н)л(о)|д'тивномоу 2.

СТ 1406: с(в)ещеннокрад'цѣ 21.

СХ 1411: вол'нь 27.

СМ 1413: в'сѣхъ 18.

ЂП 1419: в'са 1.

И 1402–1422: ннканд'рь 26/27.

ЂВ 1427–1429: гюр'гъ 7, в'са 23.

ЂЕ 1429: в'сехвалны|х| (ь) 25.

ЂЛ 1452: в(о)жы|д'т'вныѣ 26/27, гюр'гъ 33.

2.6.3. УПОТРЕБА ДИГРАФА Ъ. – Употреба овога диграфа у функцији означавања вокала /ə/ забележена је само у једном примеру у ГП 1403–1408 – као што је и очекивано – у облику ген. мн. именица: *господѣ* 17⁵⁰.

2.6.4. ОДСУСТВО ОБЕЛЕЖАВАЊА /ə/. – Примери у којима изостаје обележавање вокала /ə/ могу се поделити у две категорије: (а) обележавање секундарног полугласника, (б) остали случајеви⁵¹.

У оквиру прве категорије испитивани документи могу се поделити у три групе:

(аа) повеље и писма у којима је је секундарни полугласник доследно обележен: ЈЛ 1394–1395: рѣв'рь 3 (ген. мн.), ЈП 1400: земль 16, ЂП 1410: гюр'л| (ь) 1, СХ 1411: ксьмь 7, сьмь 26, СВ 1417: ант'рь 30, ант'л| (ь) 24, 26x2 (ген. мн.), ЂП 1419: рѣкль ксн 8, И 1402–1422: ант'рь 13, еклнсіарь|х| (ь) 22, павль 26, слквеств'рь 27, нгоуменарьхъ 28, параклаісіарь|х| (ь) 29, венѣднкѣт 30, ннканд'рь 26/27 (уп. Младеновић 2007: 332), ЂП 1427–1429: гюр'л| (ь) 6, ЂР 1430: гюр'л| (ь) 8, сѣд'л| (ь) десѣт| (ь) 31.

(аб) повеље и писма у којима се огледа колебање норме: ЈП 1395: есмь 4, петрь 30 (Младеновић 2007: 304), али и земль 55; Н 1396: антрь 45, 57, 61, 79, едньнадесѣте 56, еднь 59, ннканд'рь 106, павль 106 (Младеновић 2007: 324), али и еднь 96; ЈЛ 1398: рѣв'рь 3 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 232), али и сьмь вна 11, несьмь 12, триста и осьл| (ь) на дел| (е) те 28; ЂВ 1427–1428: антрь 22 (ген. мн.), али и ант'рь 16 (ген. мн.), гюр'гъ 7, осьл| (ь) надесѣте 30; ЂД 1428: ннѣднь

50 На избледелом снимку не види се има ли акценатског знака изнад удвојеног јера.

51 Скраћенице нису узете у разматрање, као ни примери из ЂР 1429–1430 (фотографски снимак није читљив, а издање није поуздано за испитивање ове правописне појаве).

Табела бр. 6: Обележавање изговорног полугласника

Повеља	ь	ѣ	ѥ	ѧ	ѩ	ѫ	ѭ	Ѯ	Ѱ	Ѳ	Ѵ	Ѷ	Ѹ	Ѻ	Ѽ	Ѿ	ѿ
МД 1392	1	–	–	–	–	–	–	–	1	СЛ 1427	42	1	–	–	–	–	5
ЈП 1395	75	–	3	–	–	–	–	–	2	ЂВ 1427–1428	29	–	–	–	–	–	2
ЈЛ 1394–1395	38	1	–	–	–	–	–	–	–	ЂД 1428	26	14	–	–	–	–	1
Н 1396	46	–	–	–	–	–	–	–	14	ЂП 1427–1429	8	32	–	–	–	–	–
ЈЛ 1398	26	1	1	–	–	–	–	–	2	ЂР 1428–1429	42	5	–	–	–	–	2
ЈП 1400	26	–	1	–	–	–	–	–	–	ЂЕ 1429	13	2	1	–	–	–	2
СХ 1392–1402	45	–	–	–	–	–	–	–	2	ЂР 1429–1430	–	–	–	–	–	–	–
ЈХ 1394–1402	32	5	3	–	–	–	–	–	8	ЂР 1430	27	4	–	–	–	–	–
ЈД 1397–1402	54	2	4	–	–	–	–	–	2	РК 1430–1431	11	6	–	–	–	–	6
СЈ 1404–1405	23	–	1	–	–	–	–	–	–	ЂВ 1432	17	9	–	–	–	–	2
СД 1405	24	13	–	–	–	–	–	–	7	РВ 1432	3	6	–	–	–	–	1
МД 1405	Извршена промена $\varrho > a$																
СТ 1406	14	12	1	–	–	–	–	–	2	ЂЛ 1429–1439	14	25	–	–	–	–	2
МХ 1406	34	–	–	–	–	–	–	–	–	ЂД1 1445	25	9	–	–	–	–	12
СЈа 1407	93	–	–	–	–	–	–	–	1	ЂД2 1445	5	5	–	–	–	–	1
СЈб 1407	93	–	–	–	–	–	–	–	1	ЂЛ 1452	97	51	2	–	–	–	5
СХ 1406–1407	67	–	–	–	–	–	–	–	2	Х1 1454	6	1	–	–	–	–	–
ГП 1403–1408	25	3	–	–	–	–	–	–	2	Х2 1454	8	–	–	–	–	–	2
ЂП 1410	13	–	–	–	–	–	–	–	–	ЂВ 1456	Извршена промена $\varrho > a$						
СХ 1411	57	–	1	–	–	–	–	–	–	ЈЛ 1457	Претпостављена промена $\varrho > a$						
СМ 1413	23	9	1	–	–	–	–	–	–	С1 1457	Извршена промена $\varrho > a$						
СЛ 1414–1415	22	–	–	–	–	–	–	–	–	Г 1457	Претпостављена промена $\varrho > a$						
СВ 1417	47	17	–	–	–	–	–	–	3	ЈР 1457	Претпостављена промена $\varrho > a$						
ЂП 1419	29	–	1	–	–	–	–	–	–	Ј2 1457	Извршена промена $\varrho > a$						
И 1402–1422	22	–	1	–	–	–	–	–	–	С2 1457	Извршена промена $\varrho > a$						
ЂД 1424	–	–	–	–	–	–	–	–	1	ЈД 1457	Извршена промена $\varrho > a$						

13, али и гюрѣ|г|ѣ] 3; РК 1433: донесѣ 23, єднѣ 24, сѣ 33, лнѣ|г|рѣ 34, доврѣ 43, 46, 47, али и сѣ|л|ѣ) 31; ЂЛ 1429–1439: лнѣ|г|рѣ 30, 36 (ген. мн.) према гюрѣ|г|ѣ) 9, ѡсѣ|л|ѣ)десѣ|тѣ 36; ЂД1 1445: ннѣднѣ 37, али у истој категорији ннѣднѣ 12; ЂЛ 1452: петрѣ 15, лнѣ|г|рѣ 43, 75 (ген. мн.), ѡгнѣ 91, али и гюрѣ|г|ѣ 33; Х2 1454: старѣ 6х2, али венѣднѣ|г|ѣ) 7, екн(сн)дрѣ|хѣ 7.

- (ав) повеље и писма у којима секундарни полугласник није обележен: СХ 1392–1402: рѣбрѣ 4⁵², сѣлвѣстрѣ 9 (Младеновић 2007: 160); ЈХ 1394–1402: рѣбрѣ 4, м(о)л(н)твѣ 19, петрѣ 41 (Младеновић 2007: 168); СД 1405: срѣбѣ 10, 12, ннѣднѣ 12 (Младеновић 2007: 48); СЛа 1407: повѣ|г|гѣ 55 (Младеновић 2007: 243); СЛб 1407: повѣ|г|гѣ 57 (уп. Младеновић 2007: 243); ГП 1403–1408: рекѣ 7, лнѣ|г|рѣ 15; ЂД 1424: ннѣднѣ|дрѣ 4; СЛ 1427: лнѣ|г|рѣ 17х2, лнѣ|г|рѣ 19 (Младеновић 2007: 261); ЂР 1428–1429: гюрѣ|г|ѣ 7; ЂЕ 1429: гюрѣ|г|ѣ 5, лнѣ|г|рѣ 17; РК 1430–1431: лнѣ|г|рѣ 13, 21 (ген. мн.), сѣ 18, 22 и сѣ|л|ѣ) 19, 22; ЂВ 1432: гюрѣ|г|ѣ 7, ѡсѣ 24; РВ 1432: ѡсѣ 15; ЂД1 1445: гюрѣ|г|ѣ 3, срѣбѣ 11; ЂД2 1445: гюрѣ|г|ѣ 1.

Остали примери у којима вокал /ə/ није обележен: МД 1392: двѣрѣ|к|лнѣ) 2⁵³; Н 1396: нгоуднѣ 105, пронгоуднѣ 105х2, старѣ 106х3; ЈХ 1394–1402: старѣ 8, 9х2, 14, 39; СД 1405: волнѣ 18х2, 35, владѣ|л|а|цѣ 35⁵⁴; СТ 1406: нзворѣ 12, свѣбѣднѣ 19 (Младеновић 2007: 354); СЛ 1427: концѣ 33, дѣ|ж|нѣ 40 (Младеновић 2007: 261); ЂВ 1427–1428: старѣ 14; ЂР 1428–1429: волнѣ 22; РК 1433: волнѣ 32, дѣ|ж|нѣ 36, 47, концѣ 39, развѣднѣ) 43, ѣ|л|ѣ|врѣ|г|ѣ) 50; ЂД1 1445: волнѣ 11, 16, 17, 30, 31, 34, владѣ|л|а|цѣ 31, дѣ|ж|нѣ 33, 34; ЂЛ 1452: старѣ 38. Како показује наведена грађа примери у овој категорији најчешће су везани за лексеме са суфиксом -ѣ|цѣ (најчешће *стѣрѣ|цѣ*, затим *владѣ|л|а|цѣ* и *конѣ|цѣ*, и топоним *Изворѣ|цѣ*) и -ѣ|н: (*волѣ|н*, *дѣ|ж|н*), што се може објаснити правописним угледањем на примере под (ав) у којима се полугласнички знак не пише (уп. и Грковић-Мелѣор 1993: 59, Младеновић 1981: 34–35). Поред овога, испуштање полугласничког знака у речима *волѣ|н* и *дѣ|ж|н* може се објаснити и честим њиховим скраћивањем што је код писара могло створити несигурност у погледу нескраћеног писања.

2.7. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ СЛОГОТВОРНИХ СОНАНАТА. – У српским повељама и писмима XII и XIII века слоготворни сонанти најчешће се обележавају помоћу графемских комбинација рѣ и ѣ, док се знатно ређе срећу и другачија решења (писање р, писање само ѣ, или писање титле) (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 471–474)⁵⁵.

52 У Младеновић 2007: 156 стоји грешком рѣбрѣ 4.

53 Одсуство писања полугласника у овом придеву забележено је и у повељи кнеза Лазара Дубровнику (1387) (Младеновић 2003: 195).

54 У Младеновић 2007: 44 стоји владѣ|л|а|цѣ 35, што ће вероватно бити штампарска грешка.

55 Овде нису поменута специфична правописна решења код писара католика код којих се може претпоставити романски као матерњи језик, а латиница као прва азбука коју су научили (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 474–476).

Враћање у употребу графеме њ у позицијама карактеристичним за ресавски правопис (уп. претходну тачку) одразило се и на обележавање слоготворних сонаната, који се почев од последње четвртине XIV обележавају и графемским комбинацијама рѣ и лѣ⁵⁶.

Употреба графемске комбинације рѣ у функцији обележавања слого-творног /р/ забележена је у двадесет једном документу. Наводе се сви примери:

- ЛП 1400: дрѣзнеть 8, врѣховны|х|ѣ] 10 (уп. Младеновић 2007/2008: 80).
 ЈХ 1394–1402: крѣве 28 (не наводи се у Младеновић 2007/2008: 77).
 СД 1405: срѣв|скон 3, прѣва 6, срѣвска 6, втврѣдило 8, потврѣжд|а 8, вдрѣжати 18, срѣвинн 21, прѣве 26, срѣвинн 28, трѣгове 30, 31, дрѣжати 34, трѣгов|м|ѣ] 38 (уп. и Младеновић 2007/2008: 78), али и срѣв|ске 6.
 СТ 1406: вьсѣдрѣжителѣ 1, скрѣдин 3, одрѣжинн 3, скрѣвн 4, задрѣжн 15, потврѣжда 26, сѣдрѣжителѣ 29 (уп. и Младеновић 2007/2008: 80).
 СМ 1413: срѣв|лемь 10, м(н)лосрѣдїе 11, срѣвскаго 13, четврѣто 24, дрѣзнет|ѣ] 34 (уп. и Младеновић 2007/2008: 81).
 СВ 1417: потврѣжд|аеѣ 38, сѣдрѣжателѣ 40, оутврѣднше се 45/46 (уп. и Младеновић 2007/2008: 81).
 И 1402–1422: оутврѣжд|ено 21 (уп. и Младеновић 2007/2008: 80).
 ЂД 1428: потврѣдн 6, вдрѣжати 18, срѣвин|н|ѣ] 22, прѣве 27, сѣмрѣтн 39, втврѣжд|аеѣ 47, втврѣднше |д|е] 52.
 ЂП 1427–1429: прѣ|дрѣжел|ѣ] 1, вьсѣдрѣжителѣ 1/2, вѣврѣзѣющо|м|ѣ] 3, срѣв|к|м|ѣ] 6, сѣдрѣжитѣлю 6, срѣвскыне 7, дрѣжавн 7, срѣвскы|х|ѣ] 8, м(н)л(о)|срѣдїемь 13, потврѣдн 16, срѣвскаа 22, потврѣдн|х|ѣ] 29, сѣдрѣжнмь 29, дрѣзнет|ѣ] 29/30, вьсѣдрѣжителѣ 30, врѣховны|х|ѣ] 31/32.
 ЂР 1428–1429: сѣдрѣжителю 8, дрѣжавн 8.
 ЂР 1430: дрѣзнет|ѣ] 26.
 РК 1430–1431: оусрѣдїемь 8.
 ЂВ 1432: сѣдрѣжителю 9, самодрѣжавнаго 13/14, дрѣжавы 16, вьсѣдрѣжителѣ 33.
 РВ 1432: срѣвскаго 2, адрѣфатарїе 6/7, оусрѣдїемь 7, адрѣфата 8, тврѣдо 16.
 РК 1433: прѣвод(с)|ч|е(н(н)кь 54.
 ЂЛ 1429–1439: срѣв|лемь 9, сѣдрѣжителю 12, дрѣжавн 12, срѣвскы|х|ѣ] 14, самодрѣжавна|г|о] 16, срѣвскаа|г|о] 18, дрѣжавн 19.
 ЂД1 1445: прѣв|н|х|ѣ] 2, грѣгъръ 6, прѣве 8, 24, 28, срѣв|ске 8, срѣвн 9, срѣв|скы|н|х|ѣ] 10, срѣвинн 15, трѣгов|е|х|ѣ] 18, новомь врѣдв 23, трѣгове 28, сѣмрѣтн 32, прѣво 35, потврѣдн|х|ѣ] 41.
 ЂД2 1445: срѣв|лем|ѣ] 1, трѣгованїе 12, оутврѣднше се 18.
 ЂЛ 1452: сѣдрѣжителѣ 84/85.
 Г 1457: грѣговъ 2, грѣгъра 3.
 С2 1457: сребрѣн {н} 5, грѣгъръ 8, грѣгъра 16, {срѣ}врѣнога 19/20, тврѣда 22, четврѣтн 24.

56 Графемске комбинације рѣ и лѣ забележене су и у повељама из последње четвртине XIV века: у повељи патријарха Спиридона манастиру Хиландару (1379/1380) и у повељи кнеза Лазара манастиру Св. Пантелејмона којом прилаже цркву у Хвосну (1380/1381) налази се рѣ, а у повељи кнеза Лазара о судском спору властелина Црепа (крај XIV века) и рѣ и лѣ (уп. Младеновић 2007/2008: 74, 76; Поломац 2008: 161, 164, 167).

Табела бр. 7: Обележавања слоготворних сонаната помоћу њ, њ, њ и њ									
Повеља	њ	њ	њ	њ	Повеља	њ	њ	њ	њ
МД 1392	–	–	–	–	СЛ 1427	16	–	3	–
ЈП 1395	31	–	8	–	ЂВ 1427–1428	19	–	1	–
ЈЛ 1394–1395	11	–	3	–	ЂД 1428	34	7	3	–
Н 1396	33	–	28	–	ЂП 1427–1429	1	16	–	–
ЈЛ 1398	19	–	–	–	ЂР 1428–1429	28	2	3	–
ЈП 1400	9	2	2	1	ЂЕ 1429	10	–	1	–
СХ 1392–1402	8	–	–	–	ЂР 1429–1430	{31}	{–}	{1}	{–}
ЈХ 1394–1402	4	1	7	–	ЂР 1430	7	1	2	–
ЈД 1397–1402	12	–	4	–	РК 1430–1431	3	1	–	–
СЈ 1404–1405	8	–	3	–	ЂВ 1432	13	4	1	–
СД 1405	24	14	3	–	РВ 1432	–	5	–	–
ГД 1405	34	–	9	–	РК 1433	15	1	3	–
СТ 1406	3	7	1	–	ЂЛ 1429–1439	4	7	1	1
МХ 1406	13	–	–	–	ЂД1 1445	29	15	7	1
Сла 1407	16	–	2	–	ЂД2 1445	4	3	–	1
СЛ6 1407	17	–	2	–	ЂЛ 1452	21	1	1	–
СХ 1406–1407	13	–	1	–	Х1 1454	7	–	–	–
ГП 1403–1408	2	–	1	–	Х2 1454	7	–	–	–
ЂП 1410	4	–	–	–	ЂВ 1456	6	–	–	–
СХ 1411	13	–	1	–	Л1 1454	6	2	–	–
СМ 1413	8	5	–	–	С1 1454	4	3	–	–
СЛ 1414–1415	6	–	–	–	Г 1457	–	2	–	–
СВ 1417	15	3	3	2	ЛР 1457	8	–	–	–
ЂП 1419	4	–	2	–	Л2 1457	4	2	–	–
И 1402–1422	9	1	1	–	С2 1457	–	6	–	–
ЂД 1424	–	–	–	–	ЛД 1457	–	–	–	–

На основу изложене грађе може се закључити следеће:

(а) Графемска комбинација њ није забележена у свим повељама и писмима у којима је присутно дебело јер у другим позицијама (изостаје у ЈЛ 1394, ЈЛ 1398, СХ 1392–1402, ГП 1403–1408, ЂП 1419, СЛ 1427, ЂВ 1427–1428, ЂЕ 1429, ЂР 1429–1430 (према издању), Х1 1454 и ЂВ1456).

(б) У највећем броју повеља и писама у којима се употребљава њ присутни су и примери са њ, с тим да примери са њ преовлађују само у три повеље (у СТ 1406, ЂП 1427–1429 и ЂЛ 1429–1439), док је у осталим повељама број примера неуједначен (од свега једног или два примера, као у ЈП 1400, ЈХ 1394–1402, И 1402–1422, ЂР 1428–1429, ЂР 1430, РК 1430–1431, РК 1433 и ЂЛ 1452, па све до четрнаест или петнаест, како је у СД 1405 и ЂД1 1445) (статистички однос примера за оба манира уп. у таб. бр. 7). Само у трима документима графемска комбинација њ долази као једино правописно решење: РВ 1432, Г 1457 и С2 1457.

(в) Број примера са графемском комбинацијом рѣ начелно је мањи у оним повељама у којима је дебело јер ниже учесталости, и обрнуто, већи је у оним повељама у којима је дебело јер учесталије (изузетак представља само ЋЛ 1452).

Поред поменутих графемских комбинација, забележени су малобројни примери обележавања слоготворног /p/ помоћу графеме ρ (танко или дебело јер изостаје, а изнад p се не налази титла што упућује на то да овде није у питању скраћивање)⁵⁷:

ЈЛ 1394–1395: црквн 2 (уп. Младеновић 2007: 225).

Н 1396: оудршаго 12 (уп. Младеновић 2007: 319).

СХ 1392–1402: стврданн 21, дрзнетл[ъ] 31 (уп. Младеновић 2007: 158).

ЋП 1410: црквм(ъ) 12.

Обележавање слоготворног /p/ помоћу графемске комбинације ρ није забележено у испитиваним документима⁵⁸.

Док је слоготворно /p/ забележено у највећем броју докумената (изузетак су само два кратка писма: МД 1392 и ЋД 1424, као и ЈД 1457), слоготворно /l/ присутно је у тридесет једном документу. Поред уобичајеног обележавања помоћу љ (примере в. у одељку III.1, т. 1.4), у четири повеље забележени су и примери са љ, док је у једној повељи (ЋД2 1445) забележено искључиво љ, додуше само у једном примеру:

ЈП 1400: испљннт 28/29, поред вљкомъ 20, испљннк се 25 (уп. и Младеновић 2007/2008: 80).

СВ 1417: испљннати 28, [н]спљннвъ 28, поред испљннѡце 21, испљннѡ 24, дљжнн(ъ) 27 (уп. Младеновић 2007/2008: 81).

ЋЛ 1429–1439: плѣти 5, поред плѣноу 36.

ЋД1 1445: испљнннти 7, поред вљка 8, 18, 24, ѡкљне 14, вљкѡ 27, дљжнъ 33, 34.

ЋД2 1445: испљнннт(н) 8.

Само у једном примеру из ЈХ 1394–1402 регистровано је обележавање помоћу л (полугласнички знак изостаје): вљкомъ 7 (уп. Младеновић 2007: 166). Обележавање слоготворнога /p/ и /l/ помоћу титле и двоструке варије изнад графеме ρ, односно л забележено је само у СХ 1392–1402 (примере в. у одељку II.2, т. 3.4).

3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ КОНСОНАНАТА

3.1. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /l/. – Графијска и правописна проблематика у вези са обележавањем овога консонанта може се свести на следећа питања: (а) у којој мери је заступљено писање графеме л у функцији обележа-

57 Овакав правописни манир забележен је у једном примеру и у повељи кнеза Лазара Великој Лаври Св. Атанасија на Светој Гори (1975/1976) (уп. Младеновић 2003: 20).

58 Овакав правописни манир забележен је у повељи патријарха Спиридона манастиру Хиландару (1379/1380) и у повељи кнеза Лазара властелину Обраду Драгосаљићу (јануар 1388) (уп. Поломац 2006: 20).

- СХ 1411: бл(а)гоууханна 5, снѧ 16, 18, 33, 43, вагненарнаѧ 22, братна 32/33, грагненна 35 према кнпоурѧѧ 21, хр(н)лстѧнѧ 41, пр(ѣ)ч(н)лстаа 45, юуѧ 50, сѧ 51, патрѧрха 52, сѧ 55.
- БП 1419: небнл(н)ѧ 1, повелѣнна 4, твоѧ 12, проснѧвшагѧ 14, прѣдстоѧнна 15, днѧволикл(ь) 31, ослѣпленна 31, снѧ 32, снѧ 35, ноелѧврна 37 према б(о)ж(ь)ствѧннаа 3/4, пр(ѣ)ч(н)лстаа 33, вншепнсаннаа 35.
- С2 1457: прѧтелѣ 3, прѧтелѣе 9, 15, 17, дамѧнѧ 10, 15, нманѧ 18, декл(е)мврѧ 24, према нманѧ 22.
- ЛД 1457: прѧтелѣкл(ь) 1, дамѧнѧ 3, 13, 14/15, 20, стоѧнѧю 3, б(о)жѧ 4, нманѧ 7, покѧлн(ь) 10, деклѧмврѧ 17, хр(н)лстѧлнскѧ 18, прѧтелѣкл(ь) 1 споља, према деклѧмврѧ 22.

У највећем броју докумената (укупно двадесет и три) примери писања графеме *л* преовлађују над примерима са лигатуром *ла* у овој позицији. Примери са графемом *л* наводе се селективно тако да буду заступљене све позиције, а малобројнија грађа са лигатуром *ла* наводи се у целини (целокупну статистику в. у таб. бр. 8):

- ЛП 1395: бл(а)гоуханѧ 3, еугенѧ 6, 39, прокопѧ 19/20, б(о)жѧ 22, 27, сѧ 25, 27, 31, 48, 54, бл(а)гоуѣстнѧа 6, х(р)л(т)ѧлюбнѧа 6, вншепнсаннаа 40, итд. – према ѡгюѧнн 13, доѧ 18, прѧложеннаа 24, 31, 46, прѧложеннаа 40, снѧ 46, вншепнсаннаа 49, пр(ѣ)ч(н)лстаа 49, вншепнсаннаа 65/66.
- Н 1396: братѧ 9, 10, 15, 19x2, 90, 92, 92/93, 113, вражна 20, прѧложенна 84, андреѧ 107, итд. – према коѧ 44, 50.
- ЛЛ 1398: евлл(е)нѧ 6, афанѧсѧ 7, 12, 25, ѧеремѧ 9, сѧ 24, 26, вншепнсаннаа 24, итд. – према ѡдѧѧвше кл(е) 3, моѧ 11.
- ЛП 1400: градознданѧ 2/3, сѧ 5, 9, прѧложеннаа 6, вншепнсаннаа 9, пр(ѣ)ч(н)лстаа 9, итд. – према гонѧнѧ 4.
- ЛХ 1394–1402: евлл(е)нѧ 6, вьзнелл(е)нѧ 11, 18, блл[8]ѧа 1, бл(а)говѣрна 6, итд. – према ѡдѧѧвше кл(е) 3, лнѧднѧ 41.
- СД 1405: нзлѧ 3, сѧ 4x2, 8, соудѧѧн 14, хтѣнѧ 19, кѧфалѧ 29, 35, 36, итд. – према коѧ 9, стоѧль 18, стоѧтн 18, 33/34.
- МХ 1406: посѧлѧ 29, б(о)жѧ 44, ѡктомврѧ 45 према ѡдѧѧсте 14.
- СЛа 1407: слоужбѧнѧчѧлѧ 24, дарѧѧнѧ 30, пронзѧѧоленѧ 31, бл(а)гоуѣстѧ 34, ц(а)рлствѧ 36, ветхаа 10, многѧразлчнѧа 39/40, монастѧрскаа 40, вншепнсаннаа 57, бл(а)годѧнѧѧ 26, итд. – према снѧ 14, 49, 57, 71, 76, б(о)жнѧ 30, роукопнсаннѧ 62, роукозѧпнсаннѧ 64, ѡбстоѧнѧ 40, своѧ 57, 62, 64.
- СЛб 1407: ц(а)рлствѧ 49, сп(а)сенѧ 50, градоблѧѧденѧ 53, ѡранѧ 53, копѧнѧ 54, сѧѧкошенѧ 54, роукопнсанѧ 63, прѣлдрѧл(е)ннѧ 71, вншерѧл(е)ннѧ 75, бл(а)годѧнѧѧ 29, итд. – према снѧ 16, 52, 59, 71, 75, б(о)жнѧ 32, ѡбстоѧнѧ 42, афанѧснѧ 46, 51, своѧ 58, 63, 64.
- СХ 1406–1407: ѡбнлѧ 26, вьселѧннаа 7/8, велнѧа 14, ѡбнчнѧ 32, добрѧ 38, прѣч(н)лстаа 38, б(о)ж(ь)л[т]вѧнаа 42, итд. – према вьснѧ 15, сп(а)сеннѧ 16, ѡсѣченнѧ 23, начннѧннѧ 38, б(о)жнѧ 39, нспытѧннѧ 39, прѣданнѧ 42.

- ГП 1403–1408: небытїа 1, повѣленїа 3, сїа 22, прѣчнстаа 23, итд. – према братнїаџн 9, твоа 10, {...}навшаго 11, сна 26.
- СЛ 1414–1415: бл(а)говстроенїа 6, слоужбоначелїа 6, приложенна 11, прѣдлреченна 19, итд. – према бл(а)говоленїа 4, сна 7, 13, 19, 20.
- СВ 1417: догоуцїа 3, правецїа 11, нїдѣнїа 30, сїдѣрающаа 3, възносецаа 4, бл(а)годадрїствѣннаа 8, итд. – према неѣ{ы}тїа 3, твоа 12, 13.
- БВ 1427–1428: бл(а)говоленїа 5, бл(а)гооустроенїа 6, славжбоначелїа 6, сїа 23, пр(ѣ)ч(н)лїстаа 31 према сп(а)сенїа 23.
- БД 1428: нзлїа 2, сїа 8, 46, сѣдїаџн 14, 35, хотенїа 19, кїефалїа 29/30, 37, 38, нїланїа 38, ѡзетїа 40, декїеїцїкрїа 53 према приателїе 5, приателїствѣ 7, коа 10, стоаїаљ 18, стоаїтн 19, 35, приател(ь)лїствѣ 49, протовестїарь 54.
- БП 1427–1429: бл(а)говоленїа 4, бл(а)гооустроенїа 5, слоужбоначелїа 5, сїа 15, срѣвскаа 22 према коа 23.
- БР 1428–1429: прѣмѣнїенїа 2/3, догоуцїа 3, небытїа 3, дроугаа 16, 27, 30, 30, довраа 34, горнаа 32, итд. – према коа 15.
- БР 1429–1430 (према издању): благоволенїа 4, слоужбоначелїа 5, прѣчнстаа 21, 32, реченнаа 24, вьсенепорочнаа 33, итд. – према коа 21.
- РК 1433: вьселенїа 1, сїа 2, слоужбоначелїа 6, разоренаа 11, монастр(ь)скаа 45, в(о)ж(ь)лїствѣннаа 50, итд. – према коа 19, 30, 31.
- БД1 1445: нзлїа 2, прїателїе 5, записанїа 5, стоатн 17, 30, вьшеписаннаа 37/38, 42, итд. – према коа 9.
- БД2 1445: прїателствѣ 7/8, сїа 18, сѣпл(тѣм)врїа 20 – према приателїе 3.
- БЛ 1452: свѣдл[ѣ]нїа 3, сїа 17, с(вѣ)таа 13, нераскааннаа 30, твоа 13, бл(а)годѣан'їн 28, итд. – према оустраїає 1, сьстоанїю 28, своа 45.
- ЛР 1457: пронїдрїе 6, пр(ѣ)ч(н)лїстала 6, хр(н)лїстїань 13, итд. – према калоанкѣцѣ 8.

Поређењем изложене грађе са стањем у повељама и писмима кнеза Лазара⁶⁰, могу се извести следећи закључци: (а) употреба графеме а у функцији обележавања гласовне групе [ja] у поствокалском положају сређе се – напореџо са графемом ѡ – у повељама и писмима последње четвртине XIV века; (б) почев од овога периода, а идући ка средини XV века, употреба графеме а у поменутој функцији постепено се шири на рачун графеме ѡ; (в) почев од краја треће деценије XV века може се говорити о стабилизацији овога правописног манира, будући да се у повељама и писмима из овога периода лигатура ѡ сређе само у изолованим примерима (уп. таб. бр. 8), или не сређе уопште⁶¹; (г) одсуство ресавског начина писања у неколико докумената из шесте деценије XV века (X1 1454, X2 1454, С2 1457 и ЛД 1457) може се објаснити њиховим световним карак-

60 У повељама кнеза Лазара лигатура ѡ је једино или преовлађујуће правописно решење. Изузетак чини повеља о судском спору властелина Црепа (препис или концепт с краја XIV века) у којој преовлађује а. Графема а доследно је забележена у повељи патријарха Спиридона властелину Обраду Драгосаљићу (19. јануар 1388. год.), док у повељи патријарха Спиридона Хиландару (1379/1380) и у повељи монаха Доротеја манастиру Дренчи (1382) значајно преовлађује (в. Поломац 2006: 37–38, и у Поломац 2008).

61 До потпуне нормализације писања графеме а не долази ни у споменицима послересавског периода (уп. Јерковић 1970: 9, 1972: 92–93, 1974: 104, 1983: 16–18).

тером, чињеницом да су примери употребе групе [ja] забележени само у ономастичкој грађи (X1 1454 и X2 1454), као и драматичним историјским околностима у којима су документи настали, непосредно пред пад Деспотовине (С2 1457 и ЛД 1457); (д) писање графеме *а* се у испитиваним документима – као што је и очекивано – најчешће налази иза графеме *ї* у гласовној групи [ija] и графеме *а* у гласовној групи [aja]; у групи [oja] претеже -*оа*(-) (примери са -*оа*(-) су ретки), док се у малобројним примерима са групом [eja] употребљава и -*ѣа*(-) и -*ѣа*(-).

3.1.2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [JE] У ИНИЦИЈАЛНОМ ПОЛОЖАЈУ. – Доследно писање *є* и *е* у духу ресавског правописа одликује само пет документа:

- ЛП 1395: *єv(ан)lrl(є)льскыnlxl[ъ]* 1, *єлнцн* 3, *єсмь* 4, *єlcl(ть)* 8, *єvгєнїа* 6, *єльшцн* 10, *єлшаннца* 12, *єще* 16, *єже* 25, *єго* 5, *є* 29, *єсть* 42, итд.
 СТ 1406: *єгда* 3, *єдно* 18, *єсть* 19, *є* 21, *єго* 27, *єгоже* 28, *єзнкъ* 2.
 РВ 1432: *єго* 6, *єще* 8, *єдно* 12, *єсть* 14.
 ЂД2 1445: *є* 6, *єже* 8, *є* 1.
 Г 1457: *єфроснїм[ъ]* 1, 4.

У највећем броју докумената – поред *є* и *е* – забележено је у мањој или већој мери и писање лигатуре *є* у овој позицији.

У следећим документима (укупно двадесет три) *є* и *е* преовлађују, док се лигатура *є* најчешће употребљава у облицима презента глагола *јесьм* (најчешће у 3. л. јд. *јестї* и *је*, што представља више од две трећине укупног броја примера), затим у именици *јесѣьсѣво*, ређе и у облицима заменица *језо*, *јему*, *јеје* и *јеже*, а најређе у речима *једин*, *језик* и презенту *једу* (инф. *јестїи*) Примери са лигатуром се наводе у потпуности, док се многобројнији примери са *є* и *е* наводе селективно тако да буду заступљене све лексеме:

- ЛЛ 1394–1395: *єже* 2, *єгоже* 2, *єнж {є}* 5, *єvrlеннїа* 5, *єго* 26, итд. према *єзцнц* 2, *єзнкъ* 2, *єго* 7, *є* 26, 28.
 Н 1396: *єvгєнн* 27, *єго* 89, *єvфнїїє* 112, *єдннадесете* 52, *єднънадесете* 56, *єгда* 88, *єлнка* 102, *єклнсіарlxl[ъ]* 105, *єгоуменархъ* 111, *єднъ* 59, према *є* 11, 16, 24, 52, 61, 68, 80, *єднноу* 27/28, *єдоу* 65, *єю* 86, *єго* 87, 95, *єlcl(ть)* 88, *єднъ* 96, *єлнка* 101.
 ЛП 1400: *єголжl(є)* 7, *є* 8, *єго* 9, 20, *єlcl(ть)* 11, *єvгєнїє* 19, *єже* 21, према *єlcl(ть)* 10, 11, 29, *єю* 20, *єлнка* 22.
 ЈХ 1394–1402: *єзцнц* 2, *єгоже* 2, *єже* 3, *єзкыкъ* 3, *єнже* 5, *єvrl(є)нїа* 6, *єлнка* 14, *єго* 25x3, *єще* 29, итд. – према *єlcl(ть)* 28, *є* 29.
 СЈ 1404–1405: *єже* 2, *єгоже* 25, *є* 31, *єvгєнїа* 6, *єvпражїа* 10, *єvгєнїоумь* 14, *єго* 34, итд. – према *єю* 2, *єже* 16, *є* 17.
 СЛа 1407: *ємоу* 8, *єv(ан)lrl(є)лскыє* 13, *єже* 59, *єще* 63, *єдною* 66, *єгоже* 69, *є* 55, према *єже* 21, 45, *єlcl(ть)* 73, *єго* 73.
 СЛб 1407: *ємоу* 9, *єже* 23, *є* 56, *єще* 63, *єдною* 65, *єголжl(є)* 69, *єv(ан)rl(є)лскыє* 15, итд. – према *єlcl(ть)* 72, *єго* 72.
 ЂП 1410: *єще* 6, *єгоже* 9, *єго* 15, *є* 4, *єсть* 15, према *єсть* 11, *ємъ* 17.

Табела бр. 9: Обележавање гласовне групе [је] у иницијалном положају							
Повеља	κ(-)	ε(-)	ε(-)	Повеља	κ(-)	ε(-)	ε(-)
МД 1392	2	–	–	СЛ 1427	3	9	1
ЈП 1395	–	31	–	ЂВ 1427–1428	8	1	–
ЈЛ 1394–1395	5	6	–	ЂД 1428	20	5	5
Н 1396	15	33	1	ЂП 1427–1429	3	4	6
ЈЛ 1398	10	9	–	ЂР 1428–1429	5	11	9
ЈП 1400	5	7	–	ЂЕ 1429	3	3	–
СХ 1392–1402	11	5	–	ЂР 1429–1430	{8}	{2}	{5}
ЈХ 1394–1402	2	14	–	ЂР 1430	4	6	1
ЈД 1397–1402	4	4	–	РК 1430–1431	3	3	1
СЈ 1404–1405	3	10	–	ЂВ 1432	4	5	3
СД 1405	15	13	–	РВ 1432	–	1	3
ГД 1405	17	–	–	РК 1433	6	3	5
СТ 1406	–	6	1	ЂЛ 1429–1439	5	3	6
МХ 1406	9	1	2	ЂД1 1445	10	13	4
СЛа 1407	4	6	1	ЂД2 1445	–	2	1
СЛб 1407	2	9	–	ЂЛ 1452	12	8	2
СХ 1406–1407	8	2	–	Х1 1454	4	–	–
ГП 1403–1408	5	2	–	Х2 1454	2	4	–
ЂП 1410	2	3	2	ЂВ 1456	3	–	–
СХ 1411	3	15	–	Л1 1457	5	1	–
СМ 1413	4	2	–	С1 1457	4	2	–
СЛ 1414–1415	2	4	–	Г 1457	–	2	–
СВ 1417	10	8	5	ЛР 1457	3	1	1
ЂП 1419	4	2	–	Л2 1457	7	3	–
И 1402–1422	2	2	2	С2 1457	5	6	–
ЂД 1424	–	–	–	ЛД 1457	12	8	–

СХ 1411: еѡ(ан)ггелскыѡѡ[ъ] 1, еанци 5, еѡ 9, е 14, е 23, еѡ(тъ) 14, еан 25, егѡла 27, 51, еѡже 39/40, итд. – према ѡсьѡ 7, ѡ 21, 22.

СЛ 1414–1415: еанко 3, еже 11, еѡже 18, итд. – према ѡѡ(тъ)ствѡу 4, ѡже 6.

СВ 1417: еанниѡе 1, еанно 2, еѡж(е) 19, 36, еклнѡарьѡѡ[ъ] 21, еже 32, еѡѡже 33, еѡж(е) 39, еанниѡи 2, еанноу 2, еанно 2, еси 12, еанноже 13, према еанно 2х2, еанниѡѡг(ѡ) 4, еанноѡѡ 5, еѡ 10, ѡѡ(тъ) 13, 27, 42, ѡе 17, еѡѡ 43.

И 1402–1422: еклнѡарьѡѡ[ъ] 22, еѡже 32, еанни 18, е 18, према ѡѡ(тъ) 19, 21.

СЛ 1427: еанко 3, еже 6, еанноу 36, е 40, еѡже 42, еѡ 47, еанно 30, итд. – према ѡѡ(тъ)ствѡѡ 4, ѡѡ(тъ) 14, ѡ 21.

ЂП 1427–1429: еже 13, еѡко 14, еѡе 17, еѡж(е) 26, еанко 3, еже 5, е 22, еѡ(тъ) 30, итд. – према ѡѡ(тъ)ствѡу 3, ѡѡ(тъ) 16, ѡ 16.

ЂР 1428–1429: еанниѡи 1, еанноу 2, еже 18, е 22, еѡ 43, еанниѡи(н) 1, еѡ 13, е 14, еанно 16, еѡже 37, итд. – према ѡже 5, ѡ 24, 25, 43, ѡѡ(тъ) 42.

ЂР 1430: еанко 2, еанка 3, еже 9, еанно 15, еѡже 23, еѡ(ан)гг(е)ансте 30, еѡ(тъ) 29, према ѡѡ(тъ)ствѡу 1, ѡѡ(тъ) 1, 3, ѡ 14.

- РК 1430–1431: еше 12, енка 17, еже 18, ел(ть) 15, према ел(ть) 1, 9, к 25.
 БВ 1432: енка 3, ел(ть)ствѣ 3, едно 18, еже 21, егоже 28, еже 5, ег 16, е 26,
 према к 18, ел(ть) 23, 33, ксть 35.
 РК 1433: еднь 24, еше 44, 49, еговѣ 7, е 38, 41, 54, ег 55, према ел(ть) 36,
 44, 55, к 37, 42, 48.
 БЛ 1429–1439: еждоу 34, еше 35, енка 3, ел(ть) 4, ерїною 10, ел(о) 19, е
 39, итд. – према ел(ть)ствоу 1, ел(ть) 1, к 24, 38, 42.
 БД1 1445: ег 1, еже 1, 7, ест 10, е 15, егоже 40, е 14, итд. према к 5, 9,
 18, 19, 23, 24, 25x2, 32, ел(ть) 32.
 Х2 1454: ерѣ 4, 14, ефроснн(ь) 5, еклн {сн} арьхъ 7, према к 8, 14.
 С2 1457: к 4, 6, 7, 22x2, ерна 3, е 8, 14, 16, е {фро}снмъ 17/18, еднѣ 22.

Подједнак број примера за оба манира одликује ЈД 1397–1402 (еже 24, 32, езнкь 41, едннорѣднааго 47, према есн 6, есмь 26, едннѣсгласн 30, ел(д)а 56) и БЕ 1429 (его 2, к 18, ел(ть) 23 према ег 2, ерною 6, егоже 19).

У великом броју докумената (укупно седамнаест) лигатура к преовлађује у иницијалном положају у мањој или већој мери у односу на примере са е и њ. Наводе се најпре повеле у којима лигатура к преовлађује само захваљујући високофреквентним облицима 3. л. јд. през. глагола *јесъм*:

- ЈЛ 1398: к 6, 8, 21x2, 22x2, кст 24, ел(ь) 26, 27, 28, према езнкь 2, егоже 2, еже 2, енже 5, ел(ь)нїа 6, 24, ел(ь)нїн 9, ельхѣ 17, ел(ь)нїе 32.
 СД 1405: к 16x2, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 34x2, 35, 36, 38, 39, еднога 39, према еже 1, ел(ть) 7, 10, 19, 21, 30, егол(ь) 41, егол(ь) 42, ег 1, ефросннъ 7, 20/21, 27, ефросннѣ 30.
 БД 1428: к 6, 8, 16, 20, 22, 25, 26, 30, 36x2, 38, 41, 42, ел(ть) 10, 11, 21, 27, 28, 31, 39 према ефроснн(е) 9, 20, 28, ефроснн(н) 30, егоже 50, ел(о) 1, ел(ь) 1, 7, е 16, ефроснн(е) 33.
 БР 1429–1430 (према издању): естствоу 3, к 14, 15, 17, 27, 32, 33, еже 19 према ег 12, ерною 7, енка 3, еже 5, е 21, 26, едно 27.
 Л1 1457: к 5, 7, 14, 15, еднѣ 14, ерна 3.
 С1 1457: к 7, 13, 15x2, ерна 3, еднѣ 15.
 ЛР 1457: к 10, 15, егоже 12, е 2, е 7.
 Л2 1457: к 6, 7, 8, 11, 15, 21, 22, ерна 3, ефроснн(ь) 16, еднѣ 22.
 ЛД 1457: к 4, 6x2, 7, 9, 10x2, 16, 17, 18, 20, ерѣ 7, 8, 9, 10, 12, 17, еднѣ 13, ерѣ 21.

У осталим документима из ове групе забележена је употреба лигатуре к и у другим речима. Наводи се по један пример за сваку реч:

- СХ 1392–1402: езннц 2, егол(ь) 2, еже 3, к 10, ел(ть) 16, ег 28, ел(ь)нн 34, итд. – према еже 3, езнн(ь) 3, енже 5, енкаа 28, егол(ь) 29.
 МХ 1406: ег 2, еже 2, ел(ть) 9, ел(ть)ств'нын(ь) 22, к 43, итд. – према еже 11, еже 23, егоже 34.
 СХ 1406–1407: еше 8, едоу 12, егоже 24, ег 38, к 38, итд. – према едѣ 11, едѣ 18.
 ГП 1403–1408: есн 7, ег 11, ел(ть) 21, итд. – према едннѣ(ь)л(ь)тнѣ 4, едннѣ 5.

СМ 1413: *кѣл(ть)ствоу* 5, *ѣже* 8, *кѣл(ть)* 25, *к* 26 према *ѣнко* 4, *еголж[е]* 30.
 ЂП 1419: *ѣднїи* 6, *ѣн* 8, *ѣго* 14, *кѣл(ть)* 34 према *ѣдно* {*чѣдне*} 5, *ѣнноу* 12.
 ЂВ 1427–1428: *ѣнко* 3, *кѣл(ть)ствѣ* 4, *к* 15, *ѣств* 20, *кѣл(ть)* 28, итд. – према *ѣже* 6.

ЂЛ 1452: *ѣго* 1, *ѣн* 15, *ѣн* 16, *ѣще* 51, *ѣдноу* 64, *ѣнко* 80, *ѣгоже* 84, *ѣго* 88, итд. – према *ѣм* 9, *ѣже* 12, *его* 25, *ѣе* 52, *ѣрїне* 61, *ѣлене* 63, *ѣ* 13, итд.

Доследно писање лигатуре *к* у иницијалном положају забележено је само у четири документа, у два документа само у 3. л. јд. през. глагола *јесѣм*: МД 1392: *к* 2, 4, ЂВ 1456: *к* 4, 9, 16, а у два документа и изван ове категорије: МД 1405: *к* 9, 14x2, 17, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 31, 32, 34, 35, 37, 38, *ѣднога* 38, Х1 1454: *ѣнсен* 6, *ѣнсеа* 6/7, *к* 13, 14.

Поређењем изложене грађе са стањем у повељама и писмима кнеза Лазара⁶² могу се извести следећи закључци: (а) употреба *ѣ* и *ѣ* у функцији обележавања гласовне групе [је] у иницијалном положају среће се – напредо са графемом *к* – у српским повељама и писмима из последње четвртине XIV века; (б) током прве половине XV века употреба *ѣ* и *ѣ* у поменутој функцији начелно се шири, међутим – како сведоче испитиване повеље и писма – у поменутом периоду не долази ни до стабилизације ни до нормализације оваквога писања; (в) лигатура *к* употребљава се и даље у највећем броју повеља и писама, најчешће у облицима 3. л. јд. презента глагола *јесѣм* (око 2/3 од укупног броја примера са *к* у овој позицији), затим у именици *јесѣство* и придеву *јесѣствѣн*, што је свакако под утицајем писања глагола *јесѣм* у 3. л. јд. презента, а незнатно и у облику *јему*; (г) колебање нормe најизраженије је у писању *јеѣо* (*ѣ* и *ѣ* незнатно претежу), а налази се и у речима *јеѣоже*, *једин-једѣн-*, *јешѣе*, *језик*, *јелик* (*ѣ* и *ѣ* претежу знатније), док се у несловенским речима *ѣ* и *ѣ* пишу доследно.

3.1.3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ЈЕ] ИЗВАН ИНИЦИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА. – Доследно писање *ѣ* или *ѣ* у овој позицији одликује само пет повеља и писама:

ЈП 1395: *дѣлателѣ* 1, *вспрїемше* 1, *достохвалное* 1/2, *повчєнїе* 2, *моѣ* 2, *воѣцен се* 5, *припадаемъ* 7, *подрѣжїе* 31, *радѣвнїкъ* 37, итд.

ЂД2 1445: *кѣпованїе* 12, *ѣ(о)жїеу* 1, *просидѣо* 8, *снѣмоу* 20, *паскоѣ* 21, итд.

С1 1457: *знанїе* 1, *роднтелѣ* 2, *ѣратїе* 3, *роднтелѣ* 5, 7, *ѣѣрованїе* 16.

Г 1457: *нданїе* 3, *прнесѣо* 1, *поклнсарїе* 3.

ЈЛ2 1457: *знанїе* 1, *роднтелѣ* 2/3, 5, *ѣратїе* 4, *рлрднтелѣ* 7, *прїателѣ* 9, 14, 16, итд.

Поред МД 1392 и ЂД 1424, у којима се налази само по један пример са гласовном групом [је] (МД 1392: *моѣн* 3, ЂД 1424: *поздїраклїеннїе* 3), доследно писање графеме *к* одликује још само две повеље:

ЈЛ1 1394–1395: *сѣвнтнїе* 2, *сѣблюденнїемъ* 4, *ѣкрѣплїает* 4, *ѣѣѣщен* 4, *вспрїетнїу* 4, *ѣсрѣднїемъ* 7, *прншѣствнїе* 10, итд.

62 Преовлађујућа употреба графеме *ѣ* у иницијалном положају среће се у обе повеље кнеза Лазара манастиру С. Пантелејмона (обе из 1380/1381), као и у повељи монаха Доротеја манастиру Дренчи (1382) (уп. Поломац 2008: 158, 163).

БП 1419: вѣтнѣ 1, прѣдстоѣщнѣмъ 3, почнвѣен 5, познаваѣмн 6, покланѣемн 6, припадаѣмъ 6/7, въспрѣетн 7, твоѣмъ 10, итд.

У осталим повеља забележено је колебање норме.

Лигатура κ претеже у једном броју повеља и писама (укупно девет) из последње деценије XIV, прве и друге деценије XV века. Примери са лигатуром κ износе се селективно, док се малобројнија грађа са ε и ε наводи у целини:

Н 1396: поменѣ 13, поменуѣ 17, даѣ 19, поствѣ 21, {ε}тоѣ 36, стоѣ 43, помѣноуѣ 46/47, метохиѣ 51, монастырскыѣ 51, поѣ 59, 60, стоѣ 62, коѣ 65, калоугиѣрнѣ 66, итд. – према стоѣ 37, лѣтл[ε]гѣ 16, евл[ε]нѣ 38, 48, 54, 55, 72, калоугиѣрѣ 65/66, 68, метохиѣ 72, евл[ε]нѣ 97, арсениѣ 105, софронѣ 106, игнатѣ 107, иванкиѣ 108, андоннѣ 110, мартирѣ 110, макариѣ 111, еѣнѣ 112.

ЈЛ 1398: съвѣтнѣ 2, красоуѣтѣ се 4, оукрѣплаѣт се 4, боудоуѣнѣ 4, въспрѣетѣю 5, моѣн 6, велнкнѣ 6, пр(ѣ)ч(н)лѣтнѣ 7, лаврскнѣ 10, моѣн 11, итд. – према съблюденѣмъ 4, ѣремѣа 9, пр(ѣ)ч(н)лѣтѣ 10, ѣремѣѣ 13, посланѣмъ 14, сѣ 22, 29, писанѣ 22, 29, аѣанасѣ 28, повелѣнѣмъ 32, монахиѣ евл[ε]нѣ 32.

СХ 1392–1402: красѣлѣт(ѣ) се 4, вкрѣплаѣт(ѣ) се 4, вѣдѣшѣ 4, моѣю 7, потрѣждѣннѣ 12, моѣнѣ 13, моѣн 17, записанѣмъ[ѣ] 23, коѣ 24, итд. – према събытѣ 2, съблюд[ε]нѣмъ 4, въспрѣетѣ 5, вѣл[ε]нѣ 10, 15, прѣлѣт(ѣ) 13, моѣнѣ 13.

ЈД 1397–1402: вл(а)голѣпнѣ 2, твоѣго 2, веселѣмъ 4, вѣпнѣтѣ 5, моѣго 8, прнѣтѣ 9, вѣмноженѣмъ 11, ц(а)рнѣ 15, итд. – према твоѣѣ 3, пѣнѣ 7, оуѣрѣдѣмъ 39, прѣч(н)лѣтѣ 48, сѣ 55, лнкѣтѣуѣтѣ 4.

МД 1405: моѣго 1, вѣврѣждѣннѣ 7, ннѣдѣл(ѣ) 10, своѣ 19, нѣданнѣ 19, оуѣнѣ 21, гостнѣ 23, разѣмъ 24, влѣд[ѣ]ннѣ 28, стоѣ 31, 36, итд. – према своѣ 3, записанѣ 4, соудѣ 12, 30/31, кеѣалѣ 27, свѣдѣ 31.

СХ 1406–1407: моѣго 10, вл(а)гопрнѣтнѣ 16, ревнуѣ 20, оутѣшеннѣмъ 31, запрѣщеннѣмъ 32, снѣ 35, 37, оуѣстнѣ 39, оупованнѣ 41, итд. – према стнхѣ 7, повелѣннѣмъ 26/27, архѣрѣомъ 40/41, моѣн 11.

ГП 1403–1408: прѣдстоѣщнѣмъ 3, познаваѣмн 5, покланѣемн 5, припад[ѣ]мъ 6, вѣмѣленнѣмъ 8, оставѣеннѣ 11/12, итд. – према вѣтѣ 1, прншошенѣ 18.

БП 1410: внѣнѣ 5, вѣврѣждѣннѣ 8, снѣмъ 10, вѣнѣ 14, снѣ 16, итд. – према вѣвоѣа 3, прнложеннѣоѣ 13.

СХ 1411: дѣлателнѣ 1/2, въспрнѣмѣше 2, доѣл(тѣ)хѣвалнѣноѣ 2, моѣ 3, снѣ 14, 21, кѣлнѣ 20, 21, ѣпоѣ 31, хѣтнѣторнѣ 32, снѣга 37, нѣкоѣ 37, итд. – према пооуѣнѣ 2, вѣщен се 9, мнѣшѣвѣн 16, моѣго 40, своѣго 54/55, пр(ѣ)ч(н)лѣтѣ 11.

Табела бр. 10: Обележавање гласовне групе [је] изван иницијалне позиције							
Повеља	κ	ε	ε	Повеља	κ	ε	ε
МД 1392	1	–	–	СЛ 1427	14	9	11
ЈП 1395	–	45	3	ЂВ 1427–1428	8	–	14
ЈЛ 1394–1395	35	–	–	ЂД 1428	10	8	11
Н 1396	32	1	19	ЂП 1427–1429	1	–	27
ЈЛ 1398	18	14	–	ЂР 1428–1429	7	–	25
ЈП 1400	7	9	4	ЂЕ 1429	3	1	16
СХ 1392–1402	13	8	–	ЂР 1429–1430	4	2	22
ЈХ 1394–1402	8	16	11	ЂР 1430	3	1	16
ЈД 1397–1402	36	5	1	РК 1430–1431	10	11	31
СЈ 1404–1405	5	12	8	ЂВ 1432	6	2	19
СД 1405	11	11	–	РВ 1432	5	1	5
ГД 1405	16	6	–	РК 1433	3	–	7
СТ 1406	1	7	12	ЂЛ 1429–1439	1	1	20
МХ 1406	9	1	20	ЂД1 1445	4	7	12
СЛа 1407	25	3	42	ЂД2 1445	–	2	6
СЛб 1407	16	3	52	ЂЛ 1452	18	13	49
СХ 1406–1407	18	3	1	Х1 1454	1	–	1
ГП 1403–1408	18	1	1	Х2 1454	1	1	0
ЂП 1410	7	–	2	ЂВ 1456	2	–	2
СХ 1411	22	5	1	Л1 1457	2	5	–
СМ 1413	12	7	7	С1 1457	–	6	–
СЛ 1414–1415	9	2	11	Г 1457	–	2	1
СВ 1417	27	4	29	ЛР 1457	2	–	4
ЂП 1419	20	–	–	Л2 1457	–	11	–
И 1402–1422	13	6	11	С2 1457	3	6	–
ЂД 1424	1	–	–	ЛД 1457	1	1	–

Подједнак број примера за оба манира забележен је у пет докумената:

СД 1405: *моєго* 1, *своє|Г|о*) 2, *своє* 5, *ниєднь* 12, *оубнє* 23, *разбнє* 25, *стоє* 33, 37, *нданнє|л|ь*) 41, *ратвє* 41, *повелѣннє|л|ь*) 44, *према б(о)жнє* 3, *моємоу* 4, *запнл(а)нїємь* 8, *соудїє* 14, *нданїє* 21, *гостїє* 25, *свдїє* 33, 34, *сїє* 43, *запнл(а)нїє* 44, *коєвода* 46.

Х1 1454: *змєє|в|ь*) *ствдєньць* 5/6, *кметїє* 1.

Х2 1454: *взкоєвнл(ь)* 21, *тетрѣв(ан)|Г|(є)ль* 12

ЂВ 1456: *мнтрополїє* 12, *покоє* 17, *према б(о)жїю* 1, *повѣлѣнїємь* 18/19.

ЛД 1457: *коє* 13, *братнїє* 1 споља.

У највећем броју повеља (укупно двадесет девет) примери са *ε* и *ε* у мањој или већој мери претежу над примерима са лигатуром *κ* (исп. статистику у таб. бр. 10). Наводи се мањи број примера:

ЈХ 1394–1402: *свєнтнє* 2, *грїгорїє* 8, *васнлїєва* 9, *макарїє* 9, *ражднгаємн* 13, *братїє* 14, *просвѣщенїє* 17/18, *вспрїєтн* 22, *сїє* 23, *итд.* – *према красвїєт*

- се 4, зкрьпляет се 4/5, боуд[оу]щенє 5, вьсприєтню 5, вьспоменѣтнє 14, земельное 21, малое 23, зидѣванє 32.
- ЛП 1400: |д[о]хїє 4, ннеднного 4, сїемоу 8, неѡемлемоу 8, архїеп(н)|с|к(о)па 17, смѣренїє 17, 24, прощенїє 22, стврьждїенїє 24, итд. – према нзволенїємь 15, б(о)жїен 15, бл(а)гоч(ь)|с|твнвнє 19, х(рн)|с|т(т)олюбнвнє 19, ієє 20, по|д|пнснє 24, вражїє 26 (сви примери са лигатуром су из повельє патријарха Данила).
- СЈ 1404–1405: бл(а)гоє 13, желанїє 13, своєн 13, сїє 18, коелг(о) 26, хтиторїє 25, ц(а)рїє 25, кралїє 25, итд. – према моего 1, своє 10, некоє 11, хнлан'дар'скнє 22, коє 24.
- СТ 1406: монастырїє 3, коємьждо 6, забытїє 9, запвстѣнїє 9/10, веселїє 4, своєн 5, своє 6, 14, итд. – према моего 8.
- МХ 1406: ннед'не 28, зрнтелное 7, тоє 8, ц(а)р(ь)|с|твїє 12, сїє 16х2, 17, 25, 37, оупокоєнїє 19, итд. – према моегоу 3, моего 11, вьнѣбываєть 16, прнємляємь 16, обглобизаємь(ь) 17, оупокоєнїє 19, оусрьднємь 26, сїєю 35, наваждїеннємь 37.
- СЛа 1407: сьєдннїє 1, прєєдннцн 28/29, дароношенїє 47, сьставленїє 1, сьєдннїє 1, прообразоує 2, сьставленїє 5, оноє 3, итд. – према всемирное 1, сеє 1, б(о)ж(ь)ств(ь)ннє 1, ветхнє 2/3, послѣдн'ншє 7, прнноснмь 7, вдовнє 8, б(о)жнє 11, ц(а)рнє 12, итд.
- СЛБ 1407: сьєдннїє 1, вдовнє 9, сеє 15, повел'нїє 12, слоуженїє 12/13, нзображенїє 13, ц(а)рїє 13, итд. – према сеє 1, б(о)ж(ь)|с|твннє 1, ветхнє 3, законннє 3, прнноснмь 9, прнєтна 16, б(о)ж(ь)|с|тв(ь)ннє 27, м(о)л(н)твннє 28, прѣєдннцн 31, итд.
- СМ 1413: ц(а)рїє 1, сїє 3, 29, 30, архїеп(н)|с|к(о)па 13, третїє 24, некоємь|с| 32, вьсевогатїє 3, моемоу 21, прнношен{ї}є 29, итд. – према врѣменное 3, крьп'кнє 3, подоваєть 4, прѣєдннцн 7, бл(а)гооустроєнїа 8, многоє 11, ходатає 14, моемь 14, итд.
- СЛ 1414–1415: ієромонахь 9/10, моего 17, врѣменное 2, по|д|о|блєть 3, бл(а)говстроєнїа 6, свѣд[ѣ]нїє 8, моего 17, 18, вѣчное 20, итд. – према ц(а)рнє 1, сеє 2, прнєхомь 2, крьпкнє 2/3, всевогатнє 3, прѣєдннцн 5, итд.
- СВ 1417: ієромонах|х|б[ь] 20, 21, сїє 24, прѣч(н)|с|тїє 43, нзволенїємь 1, сьпоспѣшенїємь 1, сьтворенїє 2, смѣренїє 6, вьз'снлає 8, пѣнїє 9, итд. – према хотѣнїє 2, безначалное 2/3, непрѣмѣн'ное 3, вьтїє 3, високнє 4, прнзрѣнїє 6, мое 7, моемь|с| 8, итд.
- И 1402–1422: ієромонахоу 8, ієромонахь 21/22, днонїсїє 26, пансїє 26, б(о)ж(ь)|с|тв(ь)ннє 1, своє 3, братїє 5, лежнмь 6, г(лаго)лємїє 7, моеє 9, послушанїє 9, итд. – према хотєнїємь(ь) 5, моеє 9, мое 9, нгоуменствоує 10, оусрьдїє 14, кїєлнє 14, итд.
- СЛ 1427: крьпкнє 2, вьсевогатїє 3, прѣєдннцн 5, свѣд[ѣ]нїє 8, ієромонахь 10, л[н]тлоургїє 37, моює 13, 31, знданїє 29, градознданїє 30, итд. – према врѣменное 2, снє 2, 12, 18, 30, с(вє)тнє 15, трнєхь 25, коє 27, коєводомо 28, злєдно 30, итд.
- БВ 1427–1428: снє 2, крьпкїє 2/3, подоваєтл(ь) 3, моего 8, срьвскїє 8, свѣд[ѣ]нїє 10, прѣч(н)|с|тїє 12, итд. – према ц(а)рнє 1, врѣменное 2, прнєхомь|х|б[ь] 2, всевогатнє 3, итд.

- БД 1428: пријатеље 5, моего 6, записаніе 7/8, свдіе 14, 35, 36, моего 51, сіема 51, моего 1, своего 2, записаніе 5, просимое 7, итд. — према свѣд[ѣ]ніе 1, потврѣждаетъ 7, нинѣднь 13, свое 21, вѣне 23, стою 35, 40, ратѣе 44, стврѣждаетъ 47, итд.
- БП 1427–1429: ц(а)рѣе 1, врѣменное 2, сіе 2, прѣхоу[м]и(ь) 2, крѣпкѣе 2, всевогатѣе 2, подовае[т]и(ь) 3, прѣтннцн 4, бл(а)гоустроеніа 5, итд. — према сръбскыи 7.
- БР 1428–1429: нзволеніемъ 1, съпоспѣшеніемъ 1, хотѣніе 2, сътвореніе 2, бытіе 3, призрѣніе 6, смѣреніе 6, в(о)жѣю 7, моего 8, 11, свѣд[ѣ]ніе 11, итд. — према высокіе 3, смѣренныи 3, сръбскыи 9, прилоу[ч]ившеи се 18, итд.
- БЕ 1429: іеромонах[и] 10, моего 1, призрѣніе 2, повелѣніемъ 12, просимое 13, хт[и]торіе 13, окрмленіе 15/16, итд. — према мое 3, ч(ь)л[с]тныи 7, с(в)етыи 7.
- БР 1429–1430 (према издању): прѣтннцн 4, прѣдннкоу 12, царѣе 1, сіе 2, прѣхоу[м]и 2, крѣпкѣе 2, подовае[т] 2/3, благоустроеніа 5, итд. — према врѣменное 2, прилоу[ч]ившеи се 20, просимое 20, бывшии 30.
- БР 1430: не[с]в[ѣ]д[ѣ]мо 21/22, наслажденіе 4, ц(а)рѣе 6, тышаніе 6, в[с]с[р]в[ѣ]д[ѣ]мо 8, желаніе 8, итд. — према н[ѣ]к[и] 8/9, в(о)ж(ь)л[с]твыи 9, в(о)годарованныи 10/11.
- РК 1430–1431: оу[с]р[ѣ]д[ѣ]емъ 8, по{вн}нова{н}іемъ 8, моему 18, свѣд[ѣ]ніе 1, възд[ѣ]вн[ѣ]т[и]е 5, {овно}вланіе 5, стое 26, према {пн}саннн 1, с(в)етыи 4, 9.
- БВ 1432: г(а)голюмое 24, ц(а)рѣе 1, врѣменное 1, сіе 1, в[с]с[р]в[ѣ]д[ѣ]мо 2/3, под[ѣ]лае[т] 3, прѣтннцн 5, в(о)говстроеніа 6, итд. — према при[ѣ]хоу[м]и(ь) 2, крѣпкыи 2, сръбскыи 10, зетскыи 10, пр(ѣ)ч(н)л[с]тныи 24, в[о]п[е]д[с]кыи 24.
- РВ 1432: прѣч(н)стыи 4, в[о]п[е]д[с]кыи 4, ч(ь)л[с]тныи 6, итд. — према адрѣфатарѣе 6/7, оу[с]р[ѣ]д[ѣ]емъ 7, келіе 8, бл(а)го[с]л[о]веніе 10/11, оправданіемъ 13, своего 16.
- РК 1433: сіе 13, прѣнокыи 26, нманіемъ 26, бл(а)говоленіем[ъ] 36, моему 40, прѣвывае[т]и[ъ] 44, гостіе 45, потышаніем[ъ] 48, бл(а)голѣпіе 1, твоего 1, твоее 1, {моу}жѣе 1/2, {роуково}дствем[ъ] 2/3, оу[с]р[ѣ]д[ѣ]е 3, своего 5, моеи 10, итд. — према в(о)ж(ь)л[с]твыи 3, м(о)л(н)твыи 3, малое 13, приетн 14, бл(а)говоленіемъ 15, {д}{с}ховныи 19, итд.
- БЛ 1429–1439: прѣдннкоу 18, ц(а)рѣе 6, тышаніе 6, в(о)жѣю 8, моего 11, 17, свѣд[ѣ]ніе 15, итд. — према сръбскыи 13.
- БД1 1445: пріатеље 5, оубіе 21, свдіе 30, стое 30, соудіе 30, нѣе 34, прѣдннка 40, моего 1, просимое 7, потврѣждаетъ 7, итд. — према ннѣднь 12, 37, стою 33, паскоу 43.
- БЛ 1452: пріем[ъ]и(ь) 5, законополагае[т]и(ь) 5, коегождо 7, ншеи 9, нашеи 14, повелѣвае 3, повелѣніе 4/5, съставленіе 6, вѣтхыи 6, онои 6, законніе 6, приносиміе 9, вдовіе 9, итд. — према оу[с]траиак 1, промышланик 3, сіе 14, приетна 17, прѣдннцн 29, моему 33, итд.
- Л1 1457: в(о)жѣю 1, родител[и]и 4/5, према знаніе 1, родителіе 2, 6, итд.
- ЛР 1457: в(о)жѣю 1, свдіе 10, према пославженіе 2, прои[с]аріе 6, записаніе 14, повелѣніем[ъ] 16.
- С2 1457: родителіе 2, 4, 6, према знаніе 1, братіе 3, пріатеље 9, 15, 17, вѣрованіе 23.

На основу целокупне изложене грађе може се закључити да се постепено ширење употребе ϵ и ϵ у неиницијалном положају у функцији гласовне групе [je] може пратити у испитиваним документима почев од последње деценије XIV века, па све до краја треће деценије XV века. У документима од треће до шесте деценије XV века, међутим, не долази до очекиване нормализације писања ϵ и ϵ , па се стога може говорити само о тенденцији ка нормализацији овога правописног манира, али не и о потпуном усвајању његовом (уп. статистику у таб. бр. 10).

3.1.4. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ju]. – У највећем броју испитиваних докумената (укупно тридесет) гласовна група [ju] доследно се обележава помоћу лигатуре ю. По један пример из сваког документа:

тобою ЈЛ 1394–1395: 2, прѣданню Н 1396: 7, багреницею ЈЛ 1398: 3, крѣвню СХ 1392–1402: 3, красноуощи ЈД 1397–1402: 4, призрѣнїю СЈ 1404–1405: 2, наю МД 1405: 2, топлоую МХ 1406: 6, юже СЛа 1407: 3, даемоую СЛб 1407: 10, юностиаго СХ 1406–1407: 4, испльнїаю ГП 1403–1408: 3, записанню ЪП 1410: 18, подоубїю СМ 1413: 4, шною СЛ 1414–1415: 1, послѣдѣюще ЪП 1419: 10, царьствоуѣють ЪР 1429–1430 (према издању): 1, вѣрою ЪР 1430: 2, любовїю РВ 1432: 7, поморїю ЪД1 1445: 3, нмаю ЪД2 1445: 11, повеленїю Х1 1454: 2, в(о)жїею ЪВ 1456: 1, м(н)л(о)лѣтїю Л1 1457: 1, Л2 1457, свою С1 1457: 5, пронїю ЈР 1457: 2, кою С2 1457: 21, здравїю ЈД 1457: 3.

Поред обележавања лигатуром ю, у великом броју повеља (укупно деветнаест) среће се у овој функцији у мањем броју примера и обележавање помоћу графема оу и в. Примери овога типа срећу се у следећим документима искључиво у иницијалној грчкој групи ι + вокал у библијском имену (*Илјуда* и именици (*и*)*јуниј* (в. овде у т. 2.3.4): ι ѣѣ ЈП 1395: 50, ι ѣѣ ЈП 1400: 11, ι ѣѣ ЈХ 1394–1402: 27, ι ѣѣ СХ 1411: 28, ι ѣѣ СЛ 1427: 50, ι ѣѣ ЪР 1428–1429: 42; ι ѣнїа ЈП 1395: 52, ι ѣнїа ЈП 1400: 13, ι ѣнїа СХ 1411: 50.

Изван иницијалне грчке групе ι + вокал среће се у мањем броју повеља графема в редовно написана у комбинацији са ι у функцији гласовне групе [iju], свакако под утицајем обележавања гласовних група [ja] и [je] помоћу ја и је (їе). Највише примера забележено је у СД 1405 (м(н)л(о)лѣтѣ(ь)дїѣ 1, чл(оуѣ)колюбїѣ 1, пѣлм(о)рїѣ 3, кѣфалїѣ 15, приморїѣ 26, владл[а]нїѣ 26, владл[а]нїѣ 30) и ЪД 1428 (чл(оуѣ)колюбїѣ 1, поморїѣ 3, приморїѣ 26, владл[а]нїѣ 31), док је у осталим повељама овај правописни манир ограничен на један или два примера:

СТ 1406: мнлѣнїѣ 1, повелѣнїѣ 28, СВ 1417: повелѣнїѣ 39 и в(о)жїѣ 39, поред ι ѣлїа 47; И 1402–1422: вагїенарїоу 15; ЪВ 1427–1428: ц(а)рлѣтѣѣ 5, ЪП 1427–1429: м(н)л(о)лѣтѣѣ 5, ЪЕ 1429: записанїѣ 21, завнстїѣ 22, РК 1430–1431: записанї{в}10, ЪВ 1432: повелѣнїѣ 26, РК 1433: прѣвкыканїѣ 39, жнтїѣ 45, поред ι ѣѣ 55, ЪЛ 1429–1439: м(н)л(о)лѣтѣѣ 8, ЪЛ 1452: ц(а)рлѣтѣѣ 81.

3.1.5. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ји]. – У складу са правописном традицијом гласовна група [ји] обележава се помоћу графеме и. Наводе се најпре примери са овом гласовном групом иза вокала /е/ и /о/ (по један пример из сваког документа):

- (а) воѡщен се ЈП 1395: 5, жнквѡщен ЈЛ 1394–1395: 19, ннкен ЈЛ 1398: 28, ЈП 1400: 11, МХ: 1406 41, СЈа 1407: 75, СЈб 1407: 74, СВ 1417: 45, приѡдѡлен ЈД 1397–1402: 49, нсходен ГП 1403–1408: 4, ЂП 1419: 5, ходѡщен СХ 1411: 9, старѡн РК 1433: 22, 44.
- (б) кон МД 1392: 2, СЈ 1427: 20, ЂД2 1445: 9, монѡн ЈП 1395: 7, ЈХ 1394–1402: 6, МХ 1406: 4, свон|х|ѡ(ѡ) ЈЛ 1394–1395: 20, стон Н 1396: 16, МД 1405: 17, РК 1430–1431: 26, РК 1433: 38, монѡмь ЈЛ 1398: 14, ЂД1 1445: 2, свон|м|н] СХ 1392–1402: 19, ѡбон СД 1405: 11, свон СТ 1406: 4, свонѡн СЈа 1407: 19, СЈб 1407: 21, твон ГП 1403–1408: 8, мон|х|ѡ(ѡ) СХ 1411: 24, монѡмь СВ 1417: 7, твонѡн ЂП 1419: 8, стронти И 1402–1422: 32, свон|м|ѡ(ѡ) ЂД 1428: 19, мон|х|ѡ(ѡ) ЂП 1427–1429: 27, свон|х|ѡ(ѡ) ЂР 1428–1429: 21, мон|м|ѡ(ѡ) ЂЕ 1429: 3, свонѡмь ЂР 1429–1430: 15, свонѡхь ЂР 1430: 13, свон|х|ѡ(ѡ) ЂВ 1432: 17, стонѡмь ЂЛ 1452: 67; мон|м|н] СХ 1392–1402: 15, кон ЂП 1410: 4, свон|м|ѡ(ѡ) Х2 1454: 2, прнстон Г 1457: 2.

У следећим примерима диграф ѡн прочитан је несажетом – као [ији], мада ни сажето читање [ји] не би било погрешно (в. овде у т. 2.3.2.2): в(о)жѡнѡмь ЈП 1395: 3, СЈа 1407: 16, РК 1433: 3, в(о)жѡн ЈП 1395: 4, РК 1433: 20, еѡ|г|(ѡ)нѡн ЈЛ 1398: 9, арѡн ЈП 1400: 11, РК 1433: 55, ѡсѡн СХ 1406–1407: 17, соѡдѡн СЈа 1407: 7, СЈа 1407: 8, генадѡн СЈ 1414–1415: 12, братѡн СВ 1417: 31, патриѡрѡхѡн ЂЕ 1429: 28, жѡтѡн ЂР 1430: 5, кѡлѡн РК 1433: 21, 22, братѡн ЛД 1457: 1. На исти начин се могу интерпретирати и примери са удвојеним и: ЈП 1395: арѡн 50 и МД 1405: чѡн годѡ 26.

3.1.6. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [јо]. – Ова се гласовна група у складу са старом традицијом (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 488) и овде обележава помоћу графеме ѡ, како (а) у речима словенског, тако и (б) у речима несловенског порекла. Примери:

- (а) в(о)жѡѡм|ѡ(ѡ) ЈП 1395: 56, ЈП 1400: 17, ЛД 1457: 4, коѡн Н 1396: 38, 55, в(о)жѡнѡн СХ 1392–1402: 22; ѡн Н 1396: 33, 42, 44, 45, 83х4, СЈ 1404–1405: 16, 18, 20; ѡще Н 1396: 117, СД 1405: 9, 38, МД 1405: 7, 36, ГП 1403–1408: 15, ЂД 1428: 40, ЂД1 1445: 33; братѡѡм|ѡ(ѡ) И 1402–1422: 11/12, ѡѡц|ѡ(ѡ) ЂД 1428: 44, ЂД1 1445: 36; свѡѡм|ѡ(ѡ) СД 1405: 22, ЂД 1428: 22, ЂР 1428–1429: 22; свѡѡмь МД 1405: 20; свѡѡм|ѡ(ѡ) ЂЛ 1429–1439: 45, ЂД1 1445: 20, свѡѡн ЂР 1428–1429: 20, РК 1433: 22, ЂР 1429–1430: 25, ЂВ 1456: 11, свѡѡ|мь] Г 1457: 4, нѡц|ѡ(ѡ) ЛД 1457: 4.
- (б) ѡѡнна ЈП 1395: 34; Н 1396: ѡѡнѡнкѡ 108, ѡѡ{на}108, еѡ|г|(ѡ)нѡѡм|ѡ(ѡ) 118; еѡгѡнѡѡмь СЈ 1404–1405: 14; ѡѡѡсеѡѡн СЈа 1407: 4, СЈб 1407: 5; ѡѡѡсеѡѡ СЈа 1407: 11, ЂЛ 1452: 11; ѡѡсеѡѡ СЈб 1407: 5, 12; ѡѡнѡн СХ 1406–1407: 22; архѡереѡѡмь СХ 1406–1407: 40/41;

ѡакнѣ СВ 1417: 20; И 1402–1422: ѡаннь 22, ѡна 23; РК 1433: дѡконѣѡлѣ] 44; ѡтоѡлѣ] ЪЛ 1429–1439: 45.

3.1.7. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /j/ ИСПРЕД КОНСОНАНТА И НА КРАЈУ РЕЧИ. – У складу са традиционалним маниром српске средњовековне писмености консонант /j/ испред консонанта и на крају речи обележава се графемом н. Само илустрације ради наводи се мањи део ексцерпираних примера:

- (а) испред консонанта: данте МД 1392: 3, ранцимн ЈП 1395: 2, ненѣ|х|] Н 1396: 34, нанпрѣво ЈЛ 1398: 14, конвода ЈП 1400: 1, ч(ь)|стнѣншн СХ 1392–1402: 8, сла|дѣаншн 1397–1402: 25, манка СЈ 1404–1405: 9, манке СД 1405: 7, нанбанжнѣмъ МД 1405: 9, высѡтаншн СТ 1406: 6, с(ве)тѣнѣмоу МХ 1406: 8, послѣ|днѣншн|х|] СЈа 1407: 6, малѣншн|х|] СЈб 1407: 7, хадатанством СХ 1406–1407: 1, манкомъ ГП 1403–1408: 9, конске ЪП 1410: 5, коннице СХ 1411: 4, СМ 1413: 27, ч(ь)|стнѣншн СЈ 1414–1415: 8, конске СВ 1417: 34/35, манком ЪП 1419: 20, донде И 1402–1422: 18, конскоу СЈ 1427: 27, нанбанжнѣ|л|] ЪД 1428: 12, панделен|мона ЪП 1427–1429: 10, поранскаа ЪР 1428–1429: 24, ч(ь)|стнѣншн ЪЕ 1429: 9, бл(а)женнѣншн 1, РК 1433: 1, ЪЛ 1429–1439: 31, нандѡ ЪД 1445: 10, бл(а)женнѣншн ЪЛ 1452: 12, донковн|к|] Х 1 1454: 18, пенко Х 2 1454: 17, ѡконзи ЪВ 1456: 12.
- (б) на крају речи: ѡньн МД 1392: 2, заповѣден ЈП 1395: 1, петрѡшкон ЈЛ 1394–1395: 15, коон Н 1396: 38, моен ЈЛ 1398: 6, прѣт(н)|стн СХ 1392–1402: 15, покон ЈХ 1394–1402: 18, срѣв|стѣн СЈ 1404–1405: 4, срѣв|скон СД 1405: 3, ѡвакон МД 1405: 7, своен СТ 1406: 5, прѣт(н)|стѣн МХ 1406: 6, ѡбразнон СЈа 1407: 3, н(ь)нашнон СЈб 1407: 4, с(ве)тѣн СХ 1406–1407: 4, твон ГП 1403–1408: 9, тѡмѡн ЪП 1410: 2, мон СХ 1411: 7, С 2 1457: 8, в(о)жѣн СМ 1413: 10, в(о)жнѣн СЈ 1414–1415: 7, моен СВ 1417: 16, твон ЪП 1419: 11, тон И 1402–1422: 10, нашон ЪД 1424: 1, дорофен СЈ 1427: 11, афолн|сѣн ЪВ 1427–1428: 13, ѡноган ЪД 1428: 15, мафен ЪП 1427–1429: 12, своон ЪР 1428–1429: 20, моен ЪР 1429–1430 (према издању): 28, своен ЪР 1430: 10, моужен РК 1433: 9, монастѣрскон ЪЛ 1429–1439: 24, ѡноган ЪД 1 1445: 14, нензрѣ|ч|(е)ннѣн ЪЛ 1452: 1, ѡвѡден Х 1 1454: 13, Х 2 1454: 14, ѡвѡн ЪВ 1456: 4, нен Г 1457: 1, голѡбѣткон ЛР 1457: 3, нашон ЛД 1457: 1.

Посебан случај представља доследно писање ижице у вредности консонанта /j/ у личном имену *Мојси* (грч. Μωσῆς, Μουσῆς) и присвојном придеву од њега изведеном (*Мојсејов*): СЈа 1407: мѡвсн 2, мѡвсѡвн 4, мѡвсѡво 11; СЈб 1407: мѡвсн 2, мѡвсѡвн 5, мѡвсѡво 12; И 1402–1422: мѡвсн 31; ЪЛ 1452: мѡвсѡ 4, мѡвсѡво 11.

3.2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /ѡ/ и /ѡ̄/. – Проблем обележавања /ћ/ и /ћ̄/ није адекватније решен ни у споменицима ресавске епохе, будући да се ови гласови и даље обележавају у складу са традиционалним маниром помоћу

комбинација к и г и одговарајућих лигатура или вокалских графема (уп. Јерковић 1980: 27).

Основни проблем истраживања обележавања ових гласова у корпусу тиче се степена заступљености графемских група *ки*, *кѣ*, *кю*, односно *ги*, *гѣ*, *гю*, у функцији обележавања гласовних група [ha], [he], [hu], односно [ĥa], [ĥe], [ĥu], док се као споредно питање издаваја обележавање гласовних група [hi], [ho], односно [ĥi], [ĥo], као и обележавање ових сугласника испред консонанта и на крају речи.

3.2.1. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ĥa] и [ĥa]. – У повељама и писмима Српске деспотовине нормализовано је обележавање гласовне групе [ha] помоћу графемске групе *ки*:

квѣ ЈП 1395: 19, 20, 21x2, *богдашевѣ* ЈП 1395: 20, *соѣ* ЈЛ 1394–1395: 15, *СХ* 1392–1402: 24, *СЈа* 1407: 51, *СЈб* 1407: 53, *ЂП* 1410: 5, *СХ* 1411: 35, *СЈ* 1414–1415: 14/15, *СВ* 1417: 34, *СЈ* 1427: 24, *драгослаѣ* *СХ* 1392–1402: 10, *храстѣ* *ЈХ* 1394–1402: 35, *растѣ* *СД* 1405: 5, *МД* 1405: 4, *градѣ* *СД* 1405: 5, *плаѣ* *СД* 1405: 22, *плаѣ* *СД* 1405: 23, *ЂД* 1428: 23x2, *ЂД* 1445: 34, *градѣ* *МД* 1405: 4, *соѣ* *ЂП* 1419: 24, *младовѣ* *ЂР* 1428–1429: 28, *бѣѣ* *ЂР* 1428–1429: 31, *петрѣ* *ЂР* 1429–1430 (према издању): 18, *владовѣ* *Х* 1454: 4, *воѣ* *Х* 1454: 19, *прѣ* *Х* 1454: 20, *гю* *Х* 1454: 4.

Гласовна група [ĥa] обележена је у највећем броју примера помоћу графемске групе *ги*:

г(о)лп(о)га *Н* 1396: 25, 33, 41, 43, 46, 52, 63, 87, 100, 102, *С* 1457: 2, *голп(о)га* *ЈЛ* 1398: 5, *меѣ* *СХ* 1392–1402: 19, *ГП* 1403–1408: 14x2, *СХ* 1411: 13, 15, 17, 18, *СВ* 1417: 33, *ЂП* 1419: 18, 22, *ЂР* 1430: 20, *г(о)лп(о)га* *СЈ* 1404–1405: 9, *МХ* 1406: 3, *ЂП* 1410: 1, *Ј* 1457: 2, *Ј* 1457: 3, *меѣ* *ЂП* 1410: 2, *гю* *ЂД* 1424: 1, *гю* *РК* 1433: 8, *ЂЛ* 1452: 93, *меѣ* *Х* 1454: 31, *Х* 1454: 8, 14, *дѣ* *Х* 1454: 23, *гю* *С* 1457: 1.

Колебање правописне норме забележено је у трима документима:

ЈП 1395: *меѣ* 11x3, 12x2, 13x2, 14x3, 15, 16, 17, 22, 23, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, *меѣ* 15, *г(о)лп(о)га* 39, али и *меѣ* 15.
МД 1405: *г(о)лп(о)га* 33, али и *гю* 41.
ЂВ 1456: *меѣ* 5, 7, али и *гю* 18.

Само у једном документу забележено је искључиво графемска комбинација *га*: *РВ* 1432: *гю* 2.

3.2.2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ĥe] и [ĥe]. – Обележавање [he] помоћу графемске комбинације *кѣ* у словенским речима је нормализовано у највећем броју докумената. Примери:

кѣ прѣтѣ(н) ЈЛ 1394–1395: 17, оуѣхокѣ МХ 1406: 30, 32, кѣ даватѣ СЛ 1427: 18, хокѣ ЪД 1428: 40, ЪД1 1445: 33, РК 1433: 26, ЛД 1457: 16, вѣхокѣ ЪР 1428–1429: 20, бракѣвѣщнѣтѣ ЪР 1428–1429: 31, бракѣвѣщнѣца ЪР 1428–1429: 32x2, кѣ бытѣ РК 1430–1431: 13, РК 1433: 39, бракѣвѣщнѣ{н} РК 1430–1431: 25, {оуѣх}кѣ РК 1433: 24/25, сестрѣтѣнѣкѣ РК 1433: 42, кѣкѣ ЪЛ 1452: 51, коуѣкѣ ЪЛ 1452: 75, голѣловнѣкѣлѣ(ь) Х1 1454: 3, бракѣвѣщнѣцѣ ЪВ 1456: 3/4, бракѣвѣщнѣцѣ ЪВ 1456: 5, бракѣвѣщнѣца ЪВ 1456: 6, вѣкѣ ЛП 1457: 10, 15, С1 1457: 10, 16, Л2 1457: 17, 22, С2 1457: 23, кѣ вѣтѣ(н) ЛД 1457: 18, кѣлѣлѣ ЛД 1457: 20.

Писање графемске групе кѣ у овој функцији налази се само у три повеље: ѡстракѣ ЈП 1395: 11 (микротопоним, уп. Младеновић 2007: 302), кѣ Н 1396: 34 (поред хѣкѣрѣн 46, оуѣхокѣ 98) и коуѣкѣ ГП 1403–1408: 16.

Посебан проблем представљају позајмленице из грчког језика у којима је грч. *к* у позицији испред вокала могло бити двојако адаптирано у старосрпском језику, као /к/ или као /ћ/ (уп. VASMER 1944: 31). Писање помоћу графемске групе кѣ не оставља дилеме у погледу читања оваквих примера:

- (а) именица *ћѣфалија* (грч. *κεφαλή*): кѣфалѣа СХ 1392–1402: 23/24, кѣфалнѣ ЈХ 1394–1402: 39/40, кѣфалѣѣ СД 1405: 15, кѣфалѣа СД 1405: 29, 35, 36, ЪД 1428: 29/30, 37, 38, ЪД1 1445: 31, кѣфалнѣ ЪП 1410: 3, кѣфалѣѣ ЪД 1428: 15, кѣфалѣѣо ЪД1 1445: 13/14.
- (б) топоним *Нићеја* (грч. *Νίκαια*) и придев *нићејски*: нѣкѣн СХ 1411: 46, ЪВ 1427–1428: 30, ЪП 1427–1429: 32, ЪЕ 1429: 29, ЪР 1429–1430 (према издању): 34, нѣкѣнѣскѣнѣхѣ ЪР 1430: 32.
- (в) именица *ћѣлија* (грч. *κελλίον*): кѣлнѣ Н 1396: 69, 99, СХ 1411: 20, 21, И 1402–1422: 14, кѣлѣѣ РВ 1432: 8, кѣлѣн РК 1433: 21, 22, кѣлѣѣо РК 1433: 46.
- (г) именица *дѣкѣмвѣриј* (грч. *δεκέμβριος, δεκέμβρις*): дѣкѣлѣлѣвѣрѣа СД 1405: 44, ЪД 1428: 53, Л2 1457: 24, ЛР 1457: 16/17, ЛД 1457: 22, дѣкѣлѣлѣвѣрѣа ЛД 1457: 17.

Уколико се у овим (и сличним) примерима налази писање графемске групе кѣ могуће је претпоставити двојако читање:

кѣфалѣа ЈП 1395: 43, ЈП 1400: 1, кѣфалѣа МД 1405: 32, 35, кѣфалнѣ МД 1405: 13, кѣфалѣѣ МД 1405: 27, нѣкѣн ЈП 1395: 50, ЈЛ 1398: 28, ЈП 1400: 11, МХ 1406: 41, СЛѣ 1407: 75, СЛб 1407: 74, кѣлѣн Н 1396: 64, кѣлѣлѣлѣ(ь) Н 1396: 66, дѣкѣлѣлѣвѣрѣа МД 1405: 41, македоннѣ Н 1396: 7.

Обележавање гласовне групе [ћѣ] помоћу графемске групе кѣ нормализовано је у словенским речима у највећем броју повеља:

г(о)лѣлп(о)гѣ 1395: 58, дѣгѣ ЈП 1395: 16, ЈЛ 1398: 14, ЈХ 1394–1402: 29, 30, 34, 43, 45, СЛ 1404–1405: 19, Х2 1454: 8, рагѣвнѣкѣ ЈП 1395: 18, грагѣ ЈП 1395: 44, ЈП 1400: 3, грагѣннѣ ЈЛ 1394–1395: 16, СХ 1411: 35, г(о)лѣлп(о)гѣ Н 1396: 38, 48, 54, 54, 72, 73, 97, СД 1405: 7, 20, 27, ЪД 1428: 9, 20, 27, 33, догѣ Н 1396: 44, голѣлп(о)гѣ ЈЛ 1398: 32, прѣгѣ СД 1405: 9,

19, 20, 40, ЂД2 1445: 7, 9, 13, 16, Х1 1454: 14, ЈД 1457: 8, такогѣре СД 1405: 13, 14, ЂД 1428: 13, ЂД1 1445: 12, 13, твгѣмь СД 1405: 19, знгѣ СД 1405: 25, ЂД 1428: 25, ЂД1 1445: 23, ѡсвгѣнь СД 1405: 34, гюрѣмь МХ 1406: 5, такогѣрл(е) ЂД 1428: 14, прѣгѣ ЂД 1428: 18, 20, 43, твгѣмь(ь) ЂД 1428: 19, ѡсвгѣнл(ь) ЂД 1428: 36, ѡсургѣнь ЂД1 1445: 31, господѣ ЂЛ 1452: 63, рагѣвнл(ь) Х2 1454: 24.

Графемска група гѣ одликује две повеље Маре Бранковић и њених синова: у МД 1405 налази се колебање норме (тѣмгѣре 6, такогѣ 11, 12, прѣгѣ 18, 40, ѡсургѣнь 32, али и г(о)лп(о)гѣ 41), а у ГП 1403–1408 доследно писање (додуше потврђен је само један пример: гюрѣм {ь} 10).

И у овој категорији посебно се издвајају примери грчких позајмљеница у којима је грчко γ у позицији испред вокала могло бити адаптирано двојако, као /г/ и као /ђ/ (уп. VASMER 1944: 25–26). Писање помоћу графемске групе гѣ не оставља дилеме у погледу читања оваквих примера:

- (а) мушки антропоними *Ђерасим* (Γεράσιμος), *Ђерман* (Γερμανός), *Ђенадије* (Γεννάδιος), *Ђерондије* (Γερόντιος) и *Ђеорђије* (Γεώργιος): гѣраснмь СХ 1392–1402: 8, гѣрмань ЈХ 1394–1402: 9, гѣрмана ЂЛ 1452: 48/49, гѣеннадиѣ СВ 1417: 19, гѣерондиѣ ЂЛ 1429–1439: 22, гѣѡргѣа ЂВ 1456: 3, гѣѡргѣа ЂВ 1456: 15.
- (б) женски антропоним *Јевђенија* (Εὐγενία): евгѣниа СЈ 1404–1405: 6, евгѣниѡмь СЈ 1404–1405: 14.
- (в) именица *вађенарија* (*βαγανάριονу VASMER 1944: 146): вагѣнарнѣмь СХ 1411: 22, вагѣнарѣу И 1402–1422: 15.
- (г) именица *калуђер* (καλόγερος): калоугѣрѣ Н 1396: 65/66, 68, калоугѣрнѣ Н 1396: 66, калоугѣре Н 1396: 69, калвгѣрь СХ 1411: 24, калогѣра СВ 1417: 29, РВ 1432: 16, калогѣрѡмь(ь) РК 1433: 42.
- (д) именица *анђел* (ἄγγελος): ангѣломь СЛ 1427: 49⁶³.
- (ђ) именице *ђенариј* и *ђенвар* (грч. γενοῦάριος, γενοῦάρις, γενάρις, уп. VASMER 1944: 60–61): гѣнарѣа СЛ 1427: 52, гѣнлвалрл(а) Х 1 1454: 22.

Писање графемске групе гѣ у овим (и сличним) примерима оставља могућност двојаког читања:

гѣраснлмь(ь) ЂВ 1427–1428: 14, гѣраснмь Н 1396: 109, гѣраснмѡвске СХ 1411: 20, гѣнадѣ СЛа 1407: 39, СЛб 1407: 41, гѣнадѣю СЛа 1407: 60, СЛб 1407: 60, гѣнадѣн СЛ 1414–1415: 12, гѣѡргѣа РК 1430–1431: 15, 25, евгѣниа ЈП 1395: 6, 39, ЈД 1397–1402: 32, евлрлѣннѣ ЈЛ 1394–1395: 5, евлрл(е)ниа Н 1396: 25, 33, 41, 43, 46, 53, 63, 87, 100, 102, евгѣнн Н 1396: 27, евлрлѣнѣн Н 1396: 29, 31, 36, 49, 71, 73, 82, евлрлѣнѣ Н 1396: 28, 48, 54, 55, 72, 97, евлрл(е)нѣѡмь(ь) Н 1396: 118, евгѣнѣ Н 1396: 58, ЈП 1400: 19, калоугѣре Н 1396: 65, калвгѣрнѣ ЈП 1400: 19, калоугѣрѣ СЛб 1407: 57, калогѣрѡмь(ь)

63 Изворна грчка структура са удвојеним γ графички је одражена у следећим примерима: агг(е)лы ЈЛ 1397–1402: 52, агг(е)ломь ЂЛ 1452: 91, арх(а)гг(е)лв Х2 1454: 3, арх(а)гг(е)лскѣн Х2 1454: 3, арх(а)гг(е)лскн Х2 1454: 4, арх(а)гг(е)лскн Х2 1454: 5, арх(а)гг(е)лскнмь Х2 1454: 6.

РК 1433: 35, калогерь РК 1433: 47, геноуа {рїа} СЛа 1407: 78, генварїа СЛБ 1407: 76 (уп. Младеновић 2007: 243), еv(ан)ггелскы|л[ь] СХ 1411: 1.

Поред горепоменутих примера из ЈП 1395 и ЈП 1400 у којима се [ђе] обележава помоћу гѣ, у овим повељама се у овој функцији употребљава и графемска комбинација гѣ у грецизму *ђеракарстїво*: геракарстѣ ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 3/4 (уп. Младеновић 2007: 305).

3.2.3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ѣу] и [ѣу]. – Са изузетком примера ѡсвобогъ МД 1392: 5, у свим другим повељама и писмима [ђу] и [ђу] се редовно обележавају помоћу графемских група кю и гю:

- (а) сталакю ЈП 1395: 19, плакю МД 1405: 22, црѣповникю СХ 1411: 52, кѣкю ЂП 1427–1429: 21, ЛР 1457: 10, коукю ЂР 1429–1430 (према издању): 17, 24, кю помагати РК 1430–1431: 16, прѣнокюе РК 1433: 26, оуѣокю РК 1433: 35, кюрникъ Х2 1454: 21, вѣзакю ЂВ 1456: 5, вѣзакю Л1 1457: 15, С1 1457: 16, Л2 1457: 23, С2 1457: 23, жвнѣвникю Л2 1457: 10, 14, С2 1457: 10, 15, ЛД 1457: 3, захникю Л2 1457: 17, захникю С2 1457: 18.
- (б) мегюанн ЈП 1395: 13, догю Н 1396: 51/52, мегю ЈХ 1394–1402: 37, 39, 43, СД 1405: 9, 32, МД 1405: 8, 29, ЂД 1428: 10х2, 34, ЂД1 1445: 9, 29, Х1 1454: 3, 9, гюрьл[ь] ЂП 1410: 1, ЂП 1427–1429: 6, ЂР 1430: 8, ЂЛ 1429–1439: 9, Л1 1457: 2, Л2 1457: 3, С2 1457: 2, гюрьгъ МД 1405: 1, ЂП 1419: 11, нагю СД 1405: 11, МД 1405: 9, ЂД 1428: 11, свагю СД 1405: 40, ЂД 1428: 43, знгю МД 1405: 23, гюргъ МД 1405: 33, 34, ЂЛ 1452: 33, ЂВ 1456: 1, гюрга МД 1405: 41, ЂВ 1456: 18, гюргѣмъ МХ 1406: 5, гюргѣм {ь} ГП 1403–1408: 10, гюр(ь)га ЂД 1424: 1, погю СЛ 1427: 26, гюргъ ЂВ 1427–1428: 7, гюргъ ЂР 1428–1429: 7, ЂЕ 1429: 5, ЂР 1429–1430 (према издању): 6, ЂВ 1432: 8, ЂД1 1445: 3, ЂД2 1445: 1, С1 1457: 2, гюрьл[ь] ЂД 1428: 3, панагюръ ЂР 1428–1429: 32, гюрга РВ 1432: 12, гюргю ЂЛ 1452: 61, панагюрьл[ь] ЂЛ 1452: 77, гюрга РК 1433: 8, ЂЛ 1452: 93, гюрашнновникъ Х2 1454: 4, гюралшл[ь] Х2 1454: 16, 19, гюрашнновник[ь] Х2 1454: 25, гюр(гъ) Х2 1454: 20, гюрл[ь] С1 1457: 1, гюрка ЛР 1457: 11.

3.2.4. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /ѣ/ и /ѣ/ у осталим позицијама. – Док се [ђи] обележава искључиво графемском групом гн (примери под а)) гласовна група [ђи] се – поред графемске групе кн – обележава у малом броју примера и помоћу кы, кї, кн и кѣ (примери под б)):

- (а) соу оудегнал ЈЛ 1398: 13/14, г(о)лцпогн Н 1396: 35/36, 49, 71, 82, СД 1405: 30, ЂД 1428: 30, г(о)лцп(о)гн 27, 29, 31, тоугнѣмъ МД 1405: 17, ЂД1 1445.
- (б) копорник ЈП 1395: 10, докн ЈЛ 1394–1395: 18, докн Н 1396: 76, 82, И 1402–1422: 17, повѣкн СД 1405: 12, МД 1405: 11, ЂД1 1445: 12, пекн ЂП 1410: 18, покн СЛ 1427: 26, 29, ѡпкннѣ ЂД 1428: 4, повекн ЂД 1428: 13, ѡпкнна ЂД 1428: 49, вьд[ь]чнкн ЂР 1428–1429: 29,

ѡб'кннѣ ЂД1 1445: 4, ѡбкннѣ ЂД1 1445: 39, ЂД2 1445: 2, долеки ЂЛ 1452: 50, сестрѣткннѣ ЛР 1457: 9, 12, кѡкннѣ ЛР 1457: 11, ѡпкнннн(н) ЛД 1457: 1, ѡпкннѣ ЛД 1457: 2 споља, докы МХ 1406: 30, 32, паракѣновъ бродоу ЈЛ 1398: 10/11, паракѣнъ 76, нанвекѣн Н 1396: 96.

Посебно се издвајају грецизми у којима је претпостављено читање [ћи]: кнпоурѣамн СХ 1411: 21 (уп. Младеновић 2007: 196), кнпѣрѣо И 1402–1422: 15, прнкѣю ЂР 1428–1429: 21 (уп. и VASMER 1944: 123)⁶⁴.

Двоструко читање ([ги] или [ћи]) могуће је претпоставити у грецизмима *унѣија/унћија* односно *онѣија/онћија* (уп. οὐγγία) и *лиѣурѣија/лиѣурћија*, *лиѣурѣисаѣи/лиѣурћиисаѣи* (уп. грч. λειτουργία): οунгѣн МХ 1406: 19, ѡнгѣн МХ 1406: 24, ѡнгнѣ ЂП 1410: 5, οунгѣн СЛ 1427: 24, лѣтл[с]ргѣсаю Н 1396: 11, 18, лѣтл(с)ргѣсаю Н 1396: 90, лѣтл[с]ргѣн Н 1396: 12, 13, лѣтл[с]ргѣ Н 1396: 16, лѣтл(с)ргѣ Н 1396: 58, антоурѣгѣн СХ 1411 30, 31x2, л[н]тлоурѣгѣн СЛ 1427: 35, л[н]тлоурѣгѣ СЛ 1427: 37, л(н)тлоурѣгѣ РК 1433: 50, л(н)тлоурѣгѣ ЂЛ 1452: 65, 70, 73, л(н)тлоурѣгѣ ЂЛ 1452: 66, 72.

Гласовна група [ћо] није забележена у корпусу, док је група [ћо] потврђена у неколико примера и обележена помоћу го и гѡ: г(о)лспгоамъ Н 1396: 118, нагоше ЈЛ 1398: 8, г(о)лспгоамл[ь] СХ 1392–1402: 13, г(о)лсп(о)гоамъ МД 1405: 1x2, г(о)лсп(по)гоамъ ГП 1403–1408: 9, г(о)лспгоамл[ь] ЂП 1419: 20, погоше ЂД 1424: 4/5, погѡсмлѡ Х1 1454: 4, погѡшл(ѣ) Х2 1454: 7.

Сугласник /ћ/ у на крају речи најчешће се обележава помоћу графемске групе кѣ: ЈП 1395: башшевнѣкъ 18, рагевнѣкъ 18, раддвевнѣкъ 37, ЈЛ 1394–1395: кѡкѣ 16 (ген. мн.), Н 1396: коуѣкъ 83 (ген. мн.), ЈХ 1394–1402: нлѣнѣкъ 9, гонсалнѣкъ 29, ненѡевнѣкъ 41, МД 1405: коуѣмнѣкъ 43, СХ 1411: коуѣкъ 35 (ген. мн.), ЂП 1427–1429: копорнѣкъ 19, соѣкъ 24, ЂД1 1445: тамаарнѣкъ 5, бѡбалеѣвнѣкъ 5, итд., Х2 1454: кѡрнѣкъ 21 – али у неколико примера и помоћу кѣ: ЈХ 1394–1402: кнѣкнѣкъ 41, бѡжнѣкъ добрѡевнѣкѣл 42.

Сугласник /ћ/ на крају речи доследно се обележава помоћу графемске групе гѣ. Примери се односе искључиво на лично име *Ђурѣћ*: гѡрѣгѣ МД 1405: 1, ЂП 1419: 11, гѡрѣгѣ МД 1405: 33, 34, ЂЛ 1452: 33, ЂВ 1456: 1, гѡрѣгѣ ЂВ 1427–1428: 7, ЂР 1428–1429: 7, ЂЕ 1429: 5, ЂР 1429–1430 (према издању): 6, ЂВ 1432: 7, ЂД1 1445: 3, ЂД2 1445: 1, С1 1457: 2, гѡрѣ(гѣ) Х2 1454: 20.

3.3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /љ/ и /њ/. – Проблем обележавања консонаната /љ/ и /њ/ није адекватније решен ни у споменицима ресавске епохе (Јерковић 1980: 27), те се стога и у вези са њима – као и у вези са консонантима /ћ/ и /ћ/ – постављају аналогни графѣјски и правописни проблеми: најпре, степен нормализације обележавања гласовних група [ља], [ље], [љу], односно [ња], [ње], [њу] помоћу графемских група лѡ, лѣ, лѡ, односно нѡ, нѣ, нѡ, а онда и питање обележавања гласовних група [љи], [љѡ], односно [њи], [њѡ], као и писање ових консонаната на крају речи и испред других консонаната.

64 Грчке позајмленице кѡр, кѡрѡс, кѡрѡ и Кѡрѡкѡс прочитане су са /к/ (примере в. овде у т. 2.3.3).

3.3.1. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ља] и [ња]. – У свим документима гласовна група [ља] обележава се помоћу графемске групе *ла*. Наводи се по један пример из сваког документа:

полаиѡ 1395: 33, зкрѣплаѣт ЈЛ 1394–1395: 4, исправляю Н 1396: 40, оукрѣплаѣт ЈЛ 1398: 4, оучитѣла ЈП 1400: 17, зкрѣплаѣт(ь) се СХ 1392–1402: 4, липланиа ЈХ 1394–1402: 42, краля ЈД 1397–1402: 36, всѣдрьжнтѣла МХ 1406: 39/40, ЂЕ 1429: 24, вола СД 1405: 37, мнѣлаи(ь) МД 1405: 43, родитѣла СТ 1406: 7/8, ЂВ 1427–1428: 11, ЂВ 1432: 14, ЂД2 1445: 5, съставляше се СЛа 1407: 10, боулиаи СЛБ 1407: 52, СЛ 1414–1415: 14, мьздодатѣла СХ 1406–1407: 37, зацр(ь)к(ь)вляиѣ СХ 1411: 14, гвѣла СМ 1413: 24, наставляѣмы СВ 1417: 22, исправляю ЂП 1419: 25, подмышляю И 1402–1422: 2/3, ѣросалииляиѣ ЂД 1424: 3, ѡпрляти СЛ 1427: 28, вставля ЂД 1428: 29, ѡпрля 22, лѣсковля ЂР 1428–1429: 30, земля ЂР 1429–1430 (према издању): 21, ЂЛ 1429–1439: 39, с(в)ѡпавляиѣ ЂР 1430: 21, {по}ставляѣт РК 1433: 43/44, оуставляля ЂД1 1445: 26, промышляѣ ЂЛ 1452: 3, из двѣлаи(ь) Х1 1454: 19, Х2 1454: 22, приѣтѣла С1 1457: 3, вола ЈД 1457: 4.

Примери из ЈП 1395: *хрисовѣла* 64, ЈП 1400: *хрисовѣла* 19, *хрѣисовѣла* 26/27 и СХ 1392–1402: *хрисовѣла* 23, могу се читати двојачко у складу са двоструким фонетизмом овога грецизма у стсрп. језику (*хрисовул* и *хрисовуль*, уп. РЈа III: 696–697 и Младеновић 2007: 160).

Изузимајући један пример из ЂР 1428–1429 (долна 32, поред покланѣти се 5, трѣвниа 29, горниа 32, кошница 33), гласовна група [ња] доследно се обележава помоћу графемске групе *на*. И овде се наводи само по један пример из сваке повеље:

долна ЈП 1395: 28, кнегинѣ ЈЛ 1398: 6, липланиа ЈХ 1394–1402: 42, вышнѣа ЈД 1397–1402: 21, далниаа СЈ 1404–1405: 27, конѣ СД 1405: 15x2, МД 1405: 13x2, ЂД 1428: 15x2, ЂД1 1445: 14x2, н(ы)ниа СЛа 1407: 22, СЛБ 1407: 24, испльнѣше СХ 1406–1407: 24, испльнѣа ГП 1403–1408: 3, црешнѣа СХ 1411: 13, прѣднѣа СМ 1413: 19, покланѣти се СВ 1417: 6, покланѣѣдѣи ЂП 1419: 6, послѣднѣа И 1402–1422: 2, н(ы)нѣашнѣ(ь) СЛ 1427: 46, г(о)л(под)нѣа ЂЕ 1429: 8, м(н)л(о)лѣтынѣаи ЂР 1430: 3, н(ы)нѣашнѣиѣ РК 1433: 2, ЂЛ 1429–1439: 3, съхранѣѣт ЂЛ 1452: 86, ѡд[ь] трѣнѣиѣскѣ мѣгѣ Х2 1454: 8.

3.3.2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [ље] и [ње]. – У највећем броју повеља и писама гласовна група [ље] доследно је обележена помоћу графемске групе *ле*. Наводи се по један пример из сваког документа:

внѣа ЈЛ 1394–1395: 15, краљѣвь ЈЛ 1398: 17, ревнѣтѣа ЈХ 1394–1402: 22, моленѣ СХ 1392–1402: 13, всѣленѣа ЈД 1397–1402: 2, срьблѣ СД 1405: 13, МД 1405: воле 36, МХ 1406: изволенѣиу 1, СЛа 1407: съставленѣиу 1, СЛБ 1407: пронзволѣнѣиу 11, СХ 1406–1407: свѣдѣтѣа 7, вдыленѣиѣ ГП 1403–1408: 8, дрѣвѣа СХ 1411: 8, бл(а)говолѣнѣа СМ 1413: 6, срьблѣ СЛ 1414–1415: 7, всѣленѣлѣи СВ 1417: 5, ѡслѣплѣнѣнѣа ЂП 1419: 31,

бл(а)говоленію И 1402–1422: 1, позідравленіє БД 1424: 3, прѣдателіємь СЛ 1427: 50, землє БВ 1427–1428: 8, родителіємь(ь) БД 1428: 2, ѿстоупленіи БП 1427–1429: 12, діаволю БР 1428–1429: 41, окръмленіє БЕ 1429: 15/16, неѡ(ь)емлемю БР 1430: 21/22, {ѡбно}вленіє РК 1430–1431: 5, създателіевъ БВ 1432: 28, вѣло полє РВ 1432: 12/13, стронтелє РК 1433: 6, прѣставленіи БЛ 1429–1439: 16, родителіємь БД1 1445: 2, боваліевнл(ь) БД2 1445: 3, подікрѣпеніє БЛ 1452: 80, поставленн Х1 1454: 2, Х2 1454: 2, сръблел(ь) БВ 1456: 1, ЛР 1457: 1, сръблел(ь) Л1 1457: 1, Л2 1457: 1, прнателіємь(ь) ЛД 1457: 1.

У мањем броју повеља и писама забележено је колебање норме које се огледа у писању графемске групе лє или лѣ у изолованим примерима:

Н 1396: колієнь 67, оуставленнын 93, оуставленнодоу 114, оуставленнаго 114/115, али и нанболѣ 64.

ЛП 1400: бнглє 3, нзволієніємь 15, али и неѡемлемоу 8.

СЈ 1404–1405: коупленнцоу 21, али и моленіа 14.

СТ 1406: землє 17, али и квплєнь 22.

БР 1429–1430: благоволеніа 4, прѣставленіи 9/10, сръблємь 27, али и землє 8.

Изоловано у односу на друге повеље и писма стоји ЛП 1395 у којој писање графемске групе лє преовлађује, док су графемске групе лє, ле и лѣ потврђене само по једним примером: дрєвлє 5, г(аго)лє 5, г(аго)лємаго 8, наставленіємь(ь) 26, бл(а)воленіємь 26, неѡемлемъ 48, нзволєніємь(ь) 55, али и врьлє 21/22, бнглє 44 и хрїсовлѣ 24.

У највећем броју повеља и писама нормализовано је обележавање гласовне групе [ње] помоћу графемске групе нє. Наводи се по један пример из сваке повеље:

нємь ЛЛ 1394–1395: 28, жоупанієвци ЛЛ 1398: 30, гонієніа ЛП 1400: 4, нєговъ СХ 1392–1402: 11, горнє ЈХ 1394–1402: 37, ванє ЈД 1397–1402: 13, нєнно СЈ 1404–1405: 12, нєгова СД 1405: 11, нанближнємь МД 1405: 9, МХ 1406: околнє 26, сьдінніє СЛа 1407: 1, испльнієнію СЛб 1407: 20/21, СХ 1406–1407: оустаменіи 20, поустиніє ГП 1403–1408: 19, нєже БП 1410: 6, невел(е)рнємь СХ 1411: 6/7, донєанже СМ 1413: 18/19, нзмѣніє СЛ 1414–1415: 13, нєговл(ь) И 1402–1422: 18, нанближнємь(ь) БД 1428: 12, тогдлашнє БП 1427–1429: 13, прѣдмѣніє БР 1428–1429: 2/3, понієже БР 1430: 1, БЛ 1429–1439: 1, с(вє)тънє РВ 1432: 6, нєгове БД1 1445: 30x2, оутѣскнієніи БЛ 1452: 39/40, нєгова БВ 1456: 17, нєговъ ЛР 1457: 2, нємь(ь) Л2 1457: 13, нєга ЛД 1457: 15.

Примери у којима се ова гласовна група пише помоћу графеме н иза које долази традиционално графема ѣ написана на етимолошком месту не сматрају се колебањем норме: кнегннѣ ЛЛ 1398: 9, послѣднѣншє СЛа 1407: 7, послѣднѣншн(ь) СЛб 1407: 7, н(ь)нѣшнѣн БЛ 1452: 6.

Колебање се огледа у писању графемске групе нє у овој функцији, а забележено је у мањем броју повеља и писама:

ЛП 1395: стръжнє 12, гонєніа 45, али и неветернємь 4, добраніє 17.

Н 1396: нѣннѣ|х| [ъ] 34, али и нѣннѣ|х| [ь] 37, нѣннѣ 43.
 СВ 1417: влад[ы]тнѣ 17, али и даннѣ 35.
 ЪР 1429–1430 (према издању): понѣжѣ 2, али и тогдашнѣ 20.
 ЪВ 1432: понѣжѣ 1, али и нѣговъ 19/20.
 РК 1433: понѣжѣ 12, али и {съ}тѣскнѣнѣ 29/30, тогдашнѣ 50.
 Г 1457: нѣн 1, али и нѣга 2.
 С2 1457: нѣдвн 16, али и жвнѣвнкю 10, жвнѣвн|к| (ь) 14, нѣдв 14, нѣ {говъ} 14, жвнѣвнкю 15.

Само у једном примеру из СЛ 1427 потврђена је графемска група нѣ: понѣжѣ 2, поред вѣзаконѣно 14, зиднѣга 24.

Изоливано у односу на остале документе стоји кратко писмо МД 1392, у коме је забележен само један пример са гласовном групом [нѣ] обележеном графемском групом нѣ: кнѣгнѣ 1.

3.3.3. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ [љу] и [њу]. – У највећем броју повеља и писама нормализовано је обележавање гласовне групе [љу] помоћу графемске групе лю. Наводи се по један пример за сваки документ:

любнѣ ЈП 1395: 2, вѣзлюблѣнн ЈЛ 1394–1395: 7, любндо Н 1396: 103, сѣблюденѣмь ЈЛ 1398: 4, х(рн)|с|(т)олюбнвынѣ ЈП 1400: 19, млолю СХ 1392–1402: 30, людлѣ ЈХ 1394–1402: 32, вѣзлюбнхъ ЈД 1397–1402: 1, роднтѣлю СЈ 1404–1405: 18, чл(овѣ)колюбѣв СД 1405: 1, коуплю МД 1405: 26, людн СТ 1406: 4, нѣдл[е]лю МХ 1406: 9, г(лаго)лю СЛa 1407: 11, градоблюденѣа СЛб 1407: 53, злоютныхъ СХ 1406–1407: 6, хр(н)|с|толюбнвыныхъ ГП 1403–1408: 17, прѣдтѣлю СХ 1411: 48, кого любоѡ СМ 1413: 31, м(о)лю СЛ 1414–1415: 18, бл(а)годѣтѣлю СВ 1417: 8, хр(н)|с|толюбнвн|к| (ь) ЪП 1419: 27/28, любокю И 1402–1422: 4, любоѡкно ЪД 1424: 2, что любо СЛ 1427: 46, любвѣ ЪД 1428: 6/7, ЪВ 1427–1428: сѣдръжнтѣлю 8, люднл ЪП 1427–1429: 18, хрѣсовляю ЪР 1428–1429: 32, что любо ЪЕ 1429: 23, землю ЪР 1429–1430 (према издању): 12, колг(о) любо ЪР 1430: 25, х(рн)|с|(т)олюбнвын ЪВ 1432: 7, любокю РВ 1432: 7, блюда РК 1433: 27, хрѣсоволю ЪЛ 1429–1439: 41, чл(овѣ)колюбѣю ЪД1 1445: 1, любвѣ ЪД2 1445: 7, взнмлю ЪЛ 1452: 43, любнжнѣ Х1 1454: 19, полюбншѣ Х2 1454: 4, землю ЛР 1457: 7.

Само у МД 1392 забележен је један пример у коме се ова гласовна група обележава графемском групом лѣ: ѡквплѣ 3 (али и ѡквплѣ 4х2).

Примери хрѣсовкѣл ЪП 1427–1429: 17, хрѣсовкѣлоу РК 1430–1431: 20 и хрѣсовкѣл Х2 1454: 14 могу се читати двојачко у складу са двоструким фонетизмом овога грецизма у стерп. језику (уп. овде т. 3.3.1).

Гласовна група [њу] доследно се обележава помоћу графемске групе ню. Наводи се по један пример из сваке повеље: г(о)|с|(под)ню ЈП 1395: 8, конюхѣ ЈХ 1394–1402: 45, коню СД 1405: 16, МД 1405: 14, ЪД 1428: 16, ЪД1 1445: 15, вншню СХ 1411: 1, конюша ЪР 1428–1429: 32, ЪВ 1456: 7, горню ЪР 1430: 19, црешню Х1 1454: 7.

3.3.4. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ /љ/ и /њ/ У ОСТАЛИМ ПОЗИЦИЈАМА. – Гласовна група [љи] – као што је и очекивано – обележава се помоћу графемске гру-

пе коју чине графема л и нека од графема за вокал /и/: најчешће н, за шта нема потребе наводити посебне примере, а ретко и њ, ї или ѿ.

Примери за графемску групу љы налазе се само у СД 1405: срьблы 10, роднтель 29.

Изузев примера драгослалика СХ 1392–1402: 10 и землі МД 1405: 33, писање ї у позицији иза л мотивисано је потребом да се означи тзв. редуковано /и/, а не умекшаност претходног консонанта: дѣлателіе ЈП 1395: 1, краліе СЈ 1404–1405: 25, оучителіе СВ 1417: 5, пріателіе ЂД 1428: 5, роднтеліелі(ь) ЂЕ 1429: 3, пріателіе ЂД1 1445: 5, пріателіе ЂД2 1445: 3, стронтеліе ЂЛ 1452: 26, итд.

У два примера из ЂЛ 1452 налази се у вези са л диграф ѿн: добродѣтелін: 26, 41.

Двојако читање могуће је у облицима хрїсовѡл ЈП 1395: 61, 63, хрїсовѡл ЈП 1400: 23, хрїсовѡл 25, хрїсовол ЈД 1397–1402: 60.

Поред очекиваног обележавања помоћу графемске групе нн (за шта нема потребе наводити примере), гласовна група [њи] обележава се у изолованим примерима и помоћу графемских група ны, нын и нїн: ныл(ь) СД 1405: 37, талашнїн(ь) ЂР 1430: 6/7, вьноуѣрїнын СХ 1406–1407: 4.

Нису забележене сигурне потврде за гласовну групу [љо]. Примери хрїсовѡлѡм ЈП 1395: 47 и хрїсовѡлѡм ЈП 1400: 6 могу се читати двојако.

Гласовна група [њо] обележена је – као што је и очекивано – помоћу графемских група но и нѡ: н(ы)нїашнон СЛа 1407: 3, н(ы)нїашнон СЛб 1407: 4, горнон ЂР 1428–1429: 29; кнегнїнѡл(ь) СХ 1392–1402: 7, кнегнїнѡл(ь) СХ 1392–1402: 13/14.

Консонант /љ/ у позицији испред другог консонанта обележен је најчешће помоћу л, а ређе и помоћу л'. Наводи се по један пример из сваког документа за оба правописна манира: (а) добродѣтелмн ЈП 1395: 2, волнн Н 1396: 65, 71, 101, данѡаго СЈ 1404–1405: 27, свѣд[ѣ]телство СД 1405: 4, д{а}лн{н} СХ 1406–1407: 34, общежнтелствоу ГП 1403–1408: 19, ЂП 1419: 30, доволно СВ 1417: 13, РК 1433: 39, добродѣтелмн ЂР 1430: 2, пріателства ЂД2 1445: 7/8; (б) свѣд[ѣ]телства Н 1396: 104, И 1402–1422: 20, с(ве)тнтелства ЈП 1400: 18, добродѣтелмн СХ 1411: 3/4, бл(а)годѣтелс{т}вїн СМ 1413: 20, нзбавнтел'ннцн СВ 1417: 17, свѣд[ѣ]телство РВ 1432: 1, пріателства ЂД1 1445: 7.

Изузимајући примере роднтел' мн СХ 1406–1407: 24 и роднтел мн ЂР 1428–1429: 24, у којима се консонант /љ/ заправо налази испред консонанта у медијалном положају, будући да се пише (и изговара) спојено са заменичком енклитиком, у осталим случајевима на крају речи најчешће се налази љ. Наводи се по један пример из сваког документа⁶⁵: нзбавнтел ЈП 1395: 9, роднтел ЈД 1397–1402: 54, срьбљ СД 1405: 10, ЂД1 1445: 11 (ген. мн.), сьдрьжнтел СТ 1406: 29, сьдрьжнтел СЛб 1407: 69, СЛ 1414–1415: 18, поустнннжнтел ГП 1403–1408: 26, всьдрьжнтел СМ 1413: 2, ЂВ 1427–1428: 2, ЂР 1429–1430 (према издању): 1/2, сьдрьжател СВ 1417: 40, ѿ[в]мьстнтел ЂП 1419: 34, вьсьдрьжнтел СЛ 1427: 2, ЂЛ 1429–1439: 1,

⁶⁵ Примери хрїсовѡл ЈП 1400: 12, хрїсовѡл МХ 1406: 45, хрїсовѡл СХ 1411: 49 и хрїсовѡл ЂЛ 1452: 93 могу се читати двојако.

всѣдръжителъ ЪП 1427–1429: 1/2, краалъ ЪР 1428–1429: 24, стронтелъ РК 1433: 41, 43, радосалъ Х1 1454: 6. Само у једном примеру бележи се и лъ: прѣтателъ С2 1457: 3 (ген. мн.).

Консонант /њ/ испред другог консонанта обележава се помоћу графеме н, а у позицији на крају речи редовно помоћу графемске комбинације нь: любостннѣкы ЈХ 1394–1402: 32, липпанскѣ ЈХ 1394–1402: 46 (уп. Младеновић 2007: 169, 172), нь МД 1392: 3, квканъ СХ 1392–1402: 18, бикниъ СТ 1406: 12 (уп. Младеновић 2007: 355), огнь ЪЛ 1452: 91.

3.4. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ГЛАСА *ц*. – Глас *ц*⁶⁶ – забележен само у лексеми *сведоѹба* – обележен је на два начина: (а) помоћу графеме ч: СД 1405: свѣдоѹбоу 11, МД 1405: свѣдоѹбоу 10, ЪД1 1445: свѣдоѹбъ 11, и (б) помоћу графеме ж: ЪД 1428: свѣдоѹжѣв 12. Оба правописна манира позната су нашој средњовековној писмености (уп. Младеновић 1965: 154–155, 1980: 57).

3.5. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ГРУПЕ [шт]. – Гласовна група [шт] обележава се доследно помоћу лигатуре щ, те стога нема потребе наводити примере. Правописни проблем може представљати традиционално обележавање ове гласовне групе добијене у процесу деафрикатизације од (-)чѣи- (<(-)чѣи-) након губљења полугласника у слабом положају.

Традиционално писање среће се у заменицама *штио* (у мањем броју докумената), *штио љубо* (доследно) и *ништиоже* (само у једном примеру): (а) што ЈХ 1394–1402: 24 (уп. Младеновић 2007: 169), СЛа 1407: 72, СЛБ 1407: 71, СХ 1406–1407: 8, 9, 12 (уп. Младеновић 2007: 187), ГП 1403–1408: 22, СВ 1417: 9, 42 (уп. Младеновић 2007: 375), ЪВ 1432: 32, что ЪП 1419: 32, (б) што люко СЛ 1427: 46, ЪП 1427–1429: 30, ЪЕ 1429: 23, ЪЛ 1452: 87, люко что ЪВ 1427–1428: 27, (в) нштиже ЈХ 1394–1402: 20.

Доследно се пишу на традиционални начин придеви *мноѹоѹштиен* и *ѹоштиен*: мноѹ(о)пѹчѣтннѣ(ѹ) ЪД 1424: 1, пѹчѣтннѣ ЪД 1428: 4, ЪД 1428: 45, Л1 1457: 9, пѹчѣтнѣ ЪР 1428–1429: 13, ЪР 1429–1430 (према издању): 13, ЪВ 1432: 16, ЪД1 1445: 4, ЪД2 1445: 2, пѹчѣтннѣ ЪР 1430: 11/12, пѹчѣтннѣ(ѹ) Л1 1457: 3, пѹчѣтнѣ Л1 1457: 5, пѹчѣтѣ Л1 1457: 9, пѹчѣтнѣ Л1 1457: 12, пѹчѣтннѣ(ѹ) С1 1457: 3, пѹчѣтнѣ С1 1457: 5, 9, пѹчѣтннѣ С1 1457: 9, Л2 1457: 9, 13, 15, пѹчѣтнѣ С1 1457: 12/13, пѹчѣтннѣ(ѹ) Л2 1457: 3/44, пѹчѣтѣ Л2 1457: 20, пѹчѣтнѣ(ѹ) С2 1457: 3, пѹчѣтѣ С2 1457: 21, пѹчѣтнѣ С2 1457: 9, 15, 17, Пѹчѣтѣ ЛД 1457: 1 споља.

3.6. УПОТРЕБА ГРАФЕМА *ѡ*, *ѣ*, *ѹ* и *ѵ*. – У складу са нормом ресавског правописа у повељама и писмима Српске деспотовине очекује се доследније писање графема *ѡ*, *ѣ*, *ѹ* и *ѵ* у позајмљеницама из грчког језика (уп. Јерковић 1983: 27).

Графема *ѡ* пише се доследно у очекиваним позицијама: маѡнѣ Н 1396: 107, И 1402–1422: 55, доѡмоу ЈЛ 1398: 9, еѵпраѡѣ СЈ 1404–1405: 10, маѡѡа ЪП 1410: 18, Х1 1454: 17, оѹтаѡа СЛ 1427: 18, оѹтаѡано ЪР 1429–1430 (према издању): 26, оѹтаѡа(ѹ) РК 1430–1431: 12, ѡтаѡа РК 1433: 39 (τάξις,

66 О питању фонолошког статуса овога гласа в. у одељку III.1, т. 2.2.2.

II.2. ПРАВОПИС

1. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ СЛАБОГ ПОЛУГЛАСНИКА

1.1. Финални положај. – У складу са правописном традицијом (уп. само Ивић–Јерковић 2008а: 435–437, 2008б: 667–668), полугласнички знак – у функцији обележавања краја речи – редовно се пише на месту некадашњег слабог полугласника у финалном положају у свим документима. Посебно питање представља одсуство полугласничког знака испред енклитика, везника или речци (в. овде, т. 1.1.3). Многобројни примери са надредним консонантом у финалном положају сматрају се неутралним у погледу ове правописне црте.

1.1.1. УПОТРЕБА ГРАФЕМЕ њ. – У највећем броју докумената (укупно тридесет и два) среће се искључиво графема њ у финалном положају (примере нема потребе посебно наводити). Међу документима са овим типом правописа налазе се они који иначе не познају графему њ (МД 1392, ЈП 1395, ЈЛ 1394–1395, Н 1396, СЈ 1404–1405, МХ 1406, СЈа 1407, СЈб 1407, СХ 1406–1407, ЂП 1410, СХ 1411, СЛ 1414–1415, Х2 1454 и ЛД 1457 (в. одељак II.1, т. 2.6.1), али и они документи у којима је графема њ присутна у другим функцијама (ЈЛ 1398, ЈД 1397–1402, ГП 1403–1408, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, ЂР 1429–1430 (према издању), ЂР 1430, РК 1430–1431, ЂВ 1432, РК 1433, ЂЛ 1429–1439, ЂЛ 1452, ЂВ 1456, Х1 1454, Л1 1457, С1 1457, ЛР 1457 и ЛР 1457) (в. одељак II.1, т. 2.6.1. и 2.7).

У мањем броју докумената (укупно деветнаест, не рачунајући СЛ 1427 где се графема њ јавља само у једном примеру у потпису: СТЕФАНЪ 53, уп. Младеновић 2007/2008: 79) – поред танког јера – употребљава се у овој функцији и графема њ⁶⁷. Наводи се целокупан инвентар примера:

ЈП 1400: б(ог)њ 27 (не наводи се у Младеновић 2007/2008: 80).

СХ 1392–1402: прѣѡѡѡ(ѡе)ѡеннннѡѡѡ 14, нѡѡѡ 23 (не наводи се у Младеновић 2007/2008: 77; у оба примера графема њ је написана надредно у лигатурном споју са графемом ѡ).

ЈХ 1394–1402: гољкласъ 41, божникъ добреновникѡѡ 42, потокъ 44, делъ 45, никоднѡѡ 46, десетаръ 46х2, павлицъ 46, десетъкъ 47 (уп. и Младеновић 2007/2008: 77); примере лешевъ братъ 41 и кикнѡѡ богѡданъ 41 (Младеновић 2007/2008: 77) треба исправити у лешевъ братъ 41 и кикнѡѡ богданъ 41; овим примерима треба додати и вѡѡѡѡ 7,

67 Графема њ у овој функцији употребљава се и у двама повељама кнеза Лазара: у повељи којом прилаже цркву у Хвосну (између 1380. и 1381. године) (око 23% од укупног броја примера) и у повељи о судском спору властелина Црепа (крај XIV века) (око 11% од укупног броја примера) (уп. Поломац 2008: 161, 167). О писању ове графеме у финалној позицији уп. и у Novaković 1878, као и у *Сказанију о ѡисменех* Константина Констанечког (превод Г. Јовановић): „њ је завршно слово, рецимо петъ, паѡѡ, доѡѡѡ, ѡѡѡ. Природа му је да раздваја како се не би сливало садашње с долазећим [дата реч с наредном], него да се реч ошрто одсеца“ (Повест 1989: 29).

1406, ЂП 1419, ЂД 1424, РВ 1432, ЂД2 1445) или два (СХ 1392–1402, ЂВ 1427–1428, ЂП 1427–1429, ЂД1 1445, Г 1457) до пет (СД 1405) или шест примера (СМ 1413); нешто већи број примера среће се у ЈХ 1394–1402 (око 18% од укупног броја примера), И 1402–1422 (око 15% од укупног броја примера), док у СВ 1417 и С2 1457 примери са дебелим јером незнатно претежу; (в) у двама повељама (СХ 1392–1402 и ЂП 1419) графема њ налази се само у овој функцији.

1.1.2. УПОТРЕБА ПАЈЕРКА. – У мањем броју повеља и писама (укупно једанаест) у изолованим случајевима на месту некадашњег слабог полугласника у финалној позицији написан је пајерак. Изузимајући примере мѣстникѣ ЈП 1400: 11 и монастырѣ ЂЛ 1429–1439: 37 који се налазе на крају реда, у свим осталим случајевима пајерак се пише на крају речи испред енклитика, везника или партикула, што начелно не одступа од ситуације у повељама и писмима XII–XIV века (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 435, Поломац 2006: 53–54):

ЈП 1395: братомѣ мѣ 7, ЈЛ 1398: красочѣтѣ се 4, ЈД 1397–1402: вѣнѣлѣ[нѣ]тѣ се 10, испљѣнаютѣ се 29, п(о)молнѣ се 45, СЈ 1404–1405: манкомѣ мѣ 13, СХ 1406–1407: хѣнтѣрѣ же 4, родителѣ мѣ 24, нѣ же 29, СХ 1411: вѣдварѣютѣ се 6, да нѣ сѣмѣ волѣнь 26, прѣдетѣ мѣ 27, потѣщѣнтѣ се 43, СМ 1413: нѣволѣнтѣ се 19, сѣтворѣнѣ же 25, петѣ же 26, да нѣ же 26, СВ 1417: поѣтѣ се 10, ѡбрѣщѣтѣ се 27, СЛ 1427: госпѡлѣствомѣ мѣ 26/27.

1.1.3. Одсуство полугласничког знака. – У истим категоријама у којима се употребљава пајерак срећу се у знатно већем броју докумената (укупно двадесет девет) и многобројнији примери у којима полугласнички знак изостаје. Само илустрације ради наводи се мањи део грађе тако да буду заступљене све категорије примера:

МД 1392: мѣрнѣ мѣ 2, ЈП 1395: брат мѣ 39, испљѣнѣ се 63, ЈЛ 1394–1395: поклѡнет се 2, ѡ нашнѣ же 18, итд., Н 1396: братом мѡу 21, стефан 22 (крај реда), да нѣ се 52, 56, 58, 91, брат мѣ 68, г(о)лѣ(подн)ном нѣ 84, ЈЛ 1398: оуѣрѣплаѣт се 4, ЈП 1400: хрсѡвѣлом 6 (крај реда), испљѣнѣ се 25, испљѣнт се 28, СХ 1392–1402: поклѡнет се 2, ЈХ 1394–1402: поклѡнет се 2, итд., СД 1405: нѣ св 5, нѣ се 9, 24, оуѣраден мѣ 16, ГД 1405: оуѣраден мѣ 13/14, нѣ се оуѣраде 21, СТ 1406: нѣ же 7, итд., МХ 1406: нѣдѣвѣют се 22, СЛѡ 1407: молнѣ же 42, ѡбрѣтшнѣ се 61, итд., СЛБ 1407: ѡв же 11, ѡбрѣтшнѣ се 61/62, итд., СХ 1406–1407: ходѣтанствѡм же 1, с(вѣ)тынѣ мѣ 1/2, тѣмнѣнѣ бѡ 9, вѣнѣнѣ се 19, итд., ГП 1403–1408: ѡбрѣщѣт се 21/22, ЂП 1410: потѣщѣнт се 13, СЛ 1414–1415: ц(а)рѣлѣствѡм мѣ 11/12, нѣ же 13, 14, СВ 1417: ѡбрѣщѣт лѣ 28, ЂП 1419: м(о)лнѣ се 7, прѣноснѣ тѣ 12, манком мѣ 20, итд., СЛ 1427: боуѣлѣ[оу]щѣм же 47, итд., ЂД 1428: нѣ се 24х2, ЂП 1427–1429: нѣ се 13, снѣ же 17, ЂР 1428–1429: родител мѣ 24, итд., ЂР 1429–1430: вѣвѣреннѡ нам 5, РК 1433: потрѣднѣ се 10, молнѣ же 12, итд., ЂЛ 1429–1439: наслаждѣют се 7, родител мѣ 25, 42, ЂЛ 1452: ѡв же 10, прѣтѣт се 90, итд.

20, с тоугнѣ 17, ЂЛ 1452: с трапезоѣмъ 65, с прилевокѣмъ 66, 70, 73, с трапезѣмъ 70, 73, с панагюрѣмъ 77, Х2 1454: с отрокоѣмъ 3, Х2 1454: с нгѣменоѣмъ 5, Х2 1454: с нгѣменоѣмъ 6.

Посебно се издавајају примери у којима је у писању обележена асимилација по звучности: Н 1396: з г(о)л(подн)ѣмъ 36х2, СД 1405: з доубровчаны 13, з двбровникѣмъ 40, СТ 1406: з двхѣвци 12, ЂП 1419: з г(о)л(погѣ)мъ 20, з г(о)л(подн)ѣмъ 21, И 1402–1422: з братѣмъ 11/12, СЛ 1427: з госпѣдствѣмъ 26/27, ЂД 1428: з двбровчани 13, з двбровникѣмъ 43, ЂД1 1445: з двбровникѣмъ 35, ЂЛ 1452: з дохѣдѣци 45, з дохѣдѣци 51.

Ипак, и код овога предлога преовлађују примери са полугласничким знаком (обележава изговорни полугласник), најчешће танким јером (нема потребе наводити посебне примере), али и дебелим јером и пајерком (в. одељак II.1, т. 2.6).

У највећем броју примера писање полугласничког знака у предлогу *оѣ* и *оѣ* изостаје услед скраћивања (над омегом су надметнути т или д, примере в. у одељку II.1, т. 2.5.3). Забележено је неколико примера у којима писање надредног д над омегом не упућује на скраћивање: ѿъ ЈХ 1394–1402: 35, СХ 1411: 23, ЂД 1428: 4, Г 1457: 1, 2, 3. У малобројним примерима са т и д у сукцесији налази се само један пример са написаним танким јером: ѿдъ ЂД1 1445: 11, према ѿд ЈЛ 1394–1395: 15, СД 1405: 12, ЂД 1428: 12, ѿд ЂР 1430: 15.

Са надредним д најчешће се пишу и предлози *над*, *ѣод* и *ѣред*. Међу изолованим примерима са графемом д написаном у врсти налазе се примери са написаним танким јером, као и један пример са испуштеним полугласничким знаком: прѣдъ тобою ЈЛ 1394–1395: 2, подъ ѿноѣмъ ЂП 1410: 2, надъ селоѣ темъ ЂП 1410: 3, прѣд ѿнези СД 1405: 14.

Предлози *без*, *из*, *низ* и *уз* полугласник су развили још у старословенском језику аналогјом према предлозима *над*, *ѣод* и *ѣред* (уп. Николић 1978: 49–50).

У повељама и писмима Српске деспотовине једино се предлог *без* чешће пише са танким јером: Н 1396: безъ всакога 40, 74, безъ г(о)л(подн)ѣмъ 55, ГД 1405: безъ нѣгоѣа 16, безъ ннхъ 36, РК 1433: безъ оупрошенѣ{а} 20, ЂД1 1445: безъ нѣгоѣа 17, безъ ннхъ 33; – према СД 1405: безъ нѣгоѣа 19, безъ ннхѣмъ СД 1405: 37, РК 1433: безъ ннхъ{ѣ} 18.

Предлог *из* чешће се пише без полугласничког знака: нз хѣрнѣсѣмъ ЈП 1400: 26/27, нз начѣла СХ 1392–1402: 20, нз гнѣвѣани ЈХ 1394–1402: 32, нз лнѣвѣани ЈХ 1394–1402: 41, нз г(о)л(погѣ)мъ СД 1405: 27/28, нз тѣхѣзи СЛ 1407: 55, нз тѣхѣзи СЛ 1407: 57, нз земѣмъ ЂД 1428: 28, {н}з ѿноѣмъ РК 1433: 16/17, нз двбѣлѣмъ Х1 1454: 19, Х2 1454: 22, нз рѣвѣнка Х2 1454: 22, нз брѣнѣлѣмъ Х2 1454: 23, нс ѣрнѣце ЈХ 1394–1402: 31х2, нс ѣрѣвѣнка Х1 1454: 19, нс ѣрѣвѣнка Х1 1454: 19, – према нзъ хѣландѣра СХ 1392–1402: 7, нзъ лнѣвѣани ЈХ 1394–1402: 42, нзъ нашѣ земѣмъ ГД 1405: 26, нзъ земѣмъ ГД 1405: 40, нзъ земѣмъ ЂД1 1445: 25, 36, нзъ желѣтѣнѣцъ Х2 1454: 23, нзъ начѣла СХ 1411: 14, нзъ земѣмъ ЂД 1428: 44.

Малобројни примери са предлозима ннъ и оуъ написани су без полугласничког знака: ннъ доль ЈХ 1394–1402: 36, ннъ делл(ь) Х2 1454: 9, ннъ пслтл[ь] Х2 1454: 10, ннс потокъ ЈХ 1394–1402: 44, вс тьн пьтъ ЈХ 1394–1402: 34.

Предлог *кон* написан је на оба начина: конъ ельховѣ барѣ ЈЛ 1398: 17, конъ нвовога брѣда СХ 1411: 12/13, конъ рибника ЂЛ 1452: 77, али и кон ц(а)ра ЈЛ 1395: 29, 35.

Са полугласничким знаком написани су предлози *освен*, *вслед* и *извѣн*: освѣнь подѣнныл[ь] антоурѣн СХ 1411: 30/31, освѣнь ннога РК 1430–1431: 16, освѣнь смедерева ЂД2 1445: 12, вслѣдъ бл(а)гоуханіа ЈЛ 1395: 3, извѣнь кротости СХ 1406–1407: 12.

1.2.2. ПИСАЊЕ ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА У ПРЕФИКСИМА. – У повељама и писмима Српске деспотовине писање полугласничког знака на месту некадашњег слабог полугласника у префиксима среће се ретко. У малобројним примерима у којима се полугласник обележава налазимо танко јер и пајерак.

Изузимајући пример ѿѣти ЂП 1410: 13, писање полугласничког знака у префикс *оѿ-* и *ог-* редовно изостаје услед скраћивања дизањем т или д над ред (примере в. у одељку II.1, т. 2.4.3).

У префиксу *об-* танко јер се налази само у једном примеру (ѿѣѣтъ ЂП 1419: 31), док је пајерак забележен нешто чешће: ѿѣѣ Н 1396: 17, ѿѣѣнѣ СТ 1406: 7, ѿѣѣа СХ 1411: 27, ѿѣѣе РК 1433: 17, ѿѣѣнѣ ЂД1 1445: 4, ѿѣѣѣю ЂЛ 1452: 30.

Префикси *наг-*, *ѿог-* и *ѿрег-* редовно су скраћени дизањем финалног д над ред (примери се неће посебно наводити). Забележен је само један случај са танким јером у префиксу *ѿрег-*: прѣдѣстоѿѣнл(ь) ЂП 1419: 3.

У целој грађи забележена су само три примера са танким јером у префиксу *из-*: изѿѿѿѿѣнѣ СЛа 1411: 11, ЂЛ 1452: 11, изѿѿѿѿнл(ь) ЂР 1430: 31.

У префиксу *въз-* забележени су изоловани примери са танким јером и пајерком: въѿѿл(а)годѣтън СХ 1406–1407: 17, въѿѿратл[ь] СХ 1411: 51, въѿѿнлѣ СВ 1417: 8.

У двама примерима пајерак је забележен и у префиксу *раз-*: расѿѿѿѿѣнѣнн МХ 1406: 17, расѿѿѿѿѣнѣнѣ ЂЛ 1452: 16.

Писање полугласничког знака у префиксима *сѿ-* и *вѿ-* у функцији изговорног полугласника обрађено је у одељку II.1, т. 2.6.

1.2.3. ПИСАЊЕ ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА У КОРЕНУ РЕЧИ. – Ако изузмемо заменички корен *вѿс-* у коме полугласнички знак обележава изговорни полугласник (в. одељак II.1, т. 2.6), писање полугласничког знака на месту некадашњег слабог полугласника у корену речи најчешће изостаје. Забележени су следећи изоловани примери са танким јером или пајерком: ГД 1405: к'неѿа 18, х'тѣлѣ 31, МХ 1406: въѿѿѿѿѿѿѣхъ 12; СХ 1411: п'шѣнѣца 29, Х1 1454: ѿн'ѿѿѿѿл(ь) 3, 15, Х2 1454: жѣлѣнѣцѣ 23.

1.2.4. ПИСАЊЕ ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА ИЗВАН КОРЕНА. – Писање полугласничког знака у медијалном положају најзаступљеније је у позицији изван корена речи. Изражу се категорије са највећим бројем потврда, док се категорије са малобројним и изолованим примерима не наводе.

Највише потврда налази се у придевском суфиксу *-ьск-*. Примери са танким јером малобројнији су од примера са пајерком (за које се наводи само по један пример из сваког документа):

- (а) *ев(ан)л(ε)льскынлх[ъ]* ЈП 1395: 1, *свходольске* ЈХ 1394–1402: 45, *оугрьскон* СТ 1406: 17, *сръбьскылх[ъ]* ЂП 1427–1429: 8, *ц(а)рьскаго* ЂЕ 1429: 8, *ц(а)рьскыѣ* ЂЛ 1452: 36/37, *арх(а)гг(ε)льскн* Х2 1454: 4, 5, *арх(а)гг(ε)льскнмь* Х2 1454: 6.
- (б) *радоннн'ске* ЈП 1395: 16, *монастир'скидн* Н 1396: 18, *афон'скаго* ЈЛ 1398: 7, 25, *бѣсов'скою* ЈП 1400: 8/9, *хиландар'лскон* СХ 1392–1402: 16, *левьг'скон* СЈ 1404–1405: 17, *подоунав'скимь* СД 1405: 3, *хиландар'скыѣ* МХ 1406: 39, *герасимов'ске* СХ 1411: 20, *мнл'шев'скоим* СМ 1413: 29, *афон'сцѣн* СВ 1417: 17, *монастир'лскаа* И 1402–1422: 32/33, *монастир'ско* ЂЕ 1429: 16, *вафопед'скыѣ* ЂВ 1432: 24, *вафопед'скыѣ* РВ 1432: 4, *сръб'ске* ЂД1 1445: 8, *ѣв(ан)л(г)л(г)ε'скыѣ* ЂЛ 1452: 14/15, *хиландар'скнмь* Х2 1454: 5, *глад'ско* С1 1457: 4.

Велики број примера налази се и код придева и партиципа (ређе и код именица) у секвенци *-нън-*. И у овој категорији доминирају примери са пајерком (наводи се по један пример из сваког документа), док је танко јер забележено само у једном примеру:

- (а) *приложен'наа* ЈП 1395: 40, *вншеписан'наа* ЈЛ 1398: 24, *б(о)годарован'нымн* ЈП 1400: 19/20, *нензрел'л(ε)н'номоу* СЈ 1404–1405: 1, *непотворен'нв* СД 1405: 42/43, *вышерел'л(ε)н'нихъ* ГД 1405: 6, *прѣдл'рел'л(ε)н'на* СТ 1406: 30, *истин'неише* МХ 1406: 10, *доид(тв)хвал'ноѣ* СХ 1411: 2, *рожд'лен'номоу* СМ 1413: 4/5, *непрѣмѣн'ноѣ* СВ 1417: 3, *записан'номоу* И 1402–1422: 33, *врѣмѣн'номоу* ЂВ 1427–1428: 5, *ва(а)жен'нѣиши* ЂЛ 1452: 12, *почтен'нога* С1 1457: 5, *вншеписан'на* ЈР 1457: 4/5.
- (б) *странънън* МХ 1406: 13.

Примери са полугласничким знаком веома су чести и у суфиксу *-ьство*. Писање танког јера и пајерка у овој категорији је уједначено:

- (а) *г(о)л'подьствѣ* ЈХ 1394–1402: 15, *г(о)л'подьство* ЈХ 1394–1402: 15, *когатъство* ЈХ 1394–1402: 21, *г(о)л'подьствѣ* 1394–1402: 39, *ц(а)рьство* СЈ 1404–1405: 2, *ц(а)рьства* 6/7, *свѣдл[ѣ]тельство* ГД 1405: 3, *достоннъство* СТ 1406: 6/7, *ва(а)год(ь)нъствѣ* СЈа 1407: 45, *ва(а)год(ь)нъствѣ* СХ 1406–1407: 48, *господьствовати* ГП 1403–1408: 17.
- (б) *геракар'ства* ЈП 1395: 46, *лаком'ства* ЈП 1395: 64, *свѣдл[ѣ]тел'ства* Н 1396: 104, *геракар'ства* ЈП 1400: 3/4, *с(ве)тнтел'ства* ЈП 1400: 18, *лаком'ства* ЈП 1400: 26, *г(о)л'под'ство* СХ 1411: 20, *недостонн'ствѣ* СМ 1413: 14, *свѣдл[ѣ]тел'ства* И 1402–1422: 20, *свѣдл[ѣ]тел'ство* РВ 1432: 1, *пріател'ства* ЂД1 1445: 7, *пріател'ствоу* ЂД1 1445: 39.

Полугласнички знак (танко јер или пајерак) забележен је и у другим именичким суфиксима:

- (а) суфикс *-ьник*:
 (аа) двѣров'никъ МД 1392: 1, наслѣд'ници ЛП 1395: 6, чѣл'никъ ЛП 1395: 43, настав'ника ЛП 1395: 56, съпър'никъ ЈЛ 1398: 27, доубров'никоу ГД 1405: 7, доубров'никоу ГД 1405: 39, соупър'никъ ГП 1403–1408: 25, сърод'никъ СХ 1411: 41, цѣльб'ника И 1402–1422: 7, прѣжд'ници ЪЛ 1452: 29, старин'ници Х1 1454: 11, роуд'никоу ЪВ 1456: 8.
 (аб) сьродь'никъ ЪЛ 1452: 85.
 (б) суфикс *-ьница*:
 (ба) тьд'ници МХ 1406: 13, бол'нича МХ 1406: 18, соупър'ница МХ 1406: 43, цер'ница СХ 1411: 17/18, жиров'нице СХ 1411: 36, подош'ници СВ 1417: 16, покровител'ници СВ 1417: 16, избавител'ници СВ 1417: 17, коприв'никоу ЪВ 1427–1428: 16, съпър'ница ЪВ 1427–1428: 31.
 (бб) свпър'ница ЈХ 1394–1402: 28.
 (в) суфикс *-ьц* (искључиво пајерак):
 крѣшев'цѣ ЛП 1395: 19, лѣсков'цѣ ЛП 1395: 21, стар'ци ЈЛ 1398: 9, 10, стоуден'ца ЈЛ 1398: 16, свѣт'ца ГД 1405: 14, цнр'ци СХ 1411: 14, роухотин'ци СХ 1411: 15, салодръж'ца СМ 1413: 12, твор'ца СМ 1413: 18, твор'цоу СМ 1413: 20, стар'ци ЪД 1424: 3, кон'ца ЪЛ 1452: 2, глѣм'це ЛР 1457: 3, калоганев'це ЛР 1457: 8, богетин'ци ЛР 1457: 8.
 (г) суфикс *-ьк* (искључиво пајерак):
 засел'ци ЛП 1395: 22, 30, доход'ка Н 1396: 60, засел'коу СЈ 1404–1405: 18/19, довит'ка ГД 1405: 20, дан'ка СХ 1411: 36, доход'ци ЪЛ 1452: 45.

Поред већ поменутог суфикса *-ьск(-)*, некадашњи слаби полугласник обележен је и у другим придевским суфиксима:

- (а) суфикс *-ьн*:
 (аа) лозьноу потокоу ЈЛ 1398: 15, в(о)ж(ь)лствьни СХ 1392–1402: 1, в(о)ж(ь)лствьныи СХ 1406–1407: 1, м(о)л(н)ствьныи СХ 1406–1407: 28, {бо}жлствьнаа ГП 1403–1408: 3, в(о)ж(ь)лствьноу ГП 1403–1408: 8, вожьствьныи|х|ь ГП 1403–1408: 20/21, вожьствьни|д|ь ЪП 1410: 12, в(о)ж(ь)лствьнаго СХ 1411: 5, в(о)ж(ь)лствьны СХ 1411: 8, в(о)ж(ь)ствьнаа ЪП 1419: 3/4, в(о)ж(ь)ствьноу ЪП 1419: 9/10, в(о)ж(ь)лствьни|х|ь ЪП 1419: 30, съдатынъ ЪЛ 1452: 5, в(о)ж(ь)лствьнѣншеѣ ЪЛ 1452: 13/14, 14.
 (аб) лит'нога ГД 1405: 15, свокод'но ГД 1405: 26, 36, 40, немощ'ничи МХ 1406: 20, ниѣд'не МХ 1406: 28, ниѣд'не МХ 1406: 32, свокод'но МХ 1406: 32, разлит'ныи СХ 1411: 3, вол'но СХ 1411: 23, 24, цр(ь)к(ь)в'ноу СХ 1411: 38, православ'ныи|х|ь СХ 1411: 41, безначел'наго СВ 1417: 4, коуп'но СВ 1417: 8, вѣр'но ЛР 1457: 2.
 (б) суфикс *-ьк* (искључиво пајерак):
 крѣп'кыи СМ 1413: 3, слад'каго МХ 1406: 1, крѣп'кѣ ЪП 1427–1429: 2, слад'каго ЪД1 1445: 1.
 (в) суфикс *-ьть* (искључиво пајерак):

неветер'ниѣмъ ЈЛ 1395: 4, сокол'нѣ МХ 1406: 26, невет'л(ε)р'ниѣмъ СХ 1411: 6/7.

Када су у питању наставци за облик највише примера забележено је у облицима партиципа претерита активног:

ѡнеавъше lcl(ε) ЈЛ 1394–1395: 3, нстекъшею ЈЛ 1394–1395: 3, прѣставъшаго Н 1396: 17, въждѣлѣвъше ЈЛ 1395: 6, одежав'ше lcl(ε) ЈЛ 1398: 3, распън'шнмн ЈЛ 1398: 29, приложив'ше МХ 1406: 8, вънды'ше МХ 1406: 9, къв'ше МХ 1406: 18, прѣзрев'ше МХ 1406: 27, въсприѣд'ше СХ 1411: 2, оу'красив'ше се СХ 1411: 4/5, събрьшив'шоу се СХ 1411: 32, вгодив'шихъ СХ 1411: 47, рѣк'шнмъ СХ 1411: 48, събнес'ше РК 1433: 4, съдотрив'ше ЂЛ 1452: 12, вѣровав'ше ЂЛ 1452: 12, рас'соудив'ше ЂЛ 1452: 16, оутврѣдив'ше ЂЛ 1452: 22, вѣровав'ше ЂЛ 1452: 24, плод[о]носив'ше ЂЛ 1452: 28, въсхотѣвшѣ ЂЛ 1452: 44.

Обележавање се среће и испред именичког наставка *-ми*: добродѣтел'мн СХ 1411: 3/4, запнсан'мн ЂЛ 1452: 22, бл(а)годѣан'мн ЂЛ 1452: 28.

Од осталих позиција поменуће се често писање пајерка на месту некадашњег слабог полугласника у лексеми доубровѣтаннѣ у ГД 1405: двбров'тани 8, доубров'танѣ 10, доубров'тани 11, доубров'таннна 12, доубров'танннѣ 13, 17, 37, двбров'танннѣ 14, 15, 16, 19, двбров'танѣ 20, двбров'таномъ 22, доубров'танѣ 29, 40, доубров'танноу 33, 38, доубров'таномъ 35, као и често писање танкога јера у прилогу мољбѣнѣ ЂЕ 1429 10, ЂР 1430: 13, РК 1430–1431: 4/5, ЂД2 1445: 4, мољбѣнѣ ЂВ 1432: 17/18.

Изложена и анализирана грађа упућује на следеће закључке: (а) у позицијама изван корена речи (у деривационим суфиксима и флективним наставцима) некадашњи слаби полугласник обележен је пајерком и танким јером; примери са дебелим јером у СВ 1417: шестъдесѣтъ 23, 30 могу се интерпретирати и као примери за финални положај; (б) бројчани однос примера са пајерком и танким јером у овој позицији померен је у корист пајерка, знатније у односу на повеље XII и XIII века (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 460), незнатније у односу на Дечанске хрисовуље (уп. Ивић–Јерковић 2004б: 674–678); (в) висока фреквенција употребе пајерка – нарочито изражена у ЈЛ 1395, ЈЛ 1398, ЈЛ 1400, СЈ 1404–1405, ГД 1405, МХ 1406, СХ 1411, СМ 1413, СВ 1417, ЂЛ 1452, ЂВ 1456 и ЛР 1457 – у складу је са новим правописним тенденцијама предресавске и ресавске епохе; (г) у односу на рашке повеље XII–XIII века у највећем броју испитаних повеља и писама огледа се тенденција смањења броја примера у којима се некадашњи слаби полугласник обележава изван корена речи.

1.2.5. ПИСАЊЕ ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА У СТРАНИМ РЕЧИМА. – Писање полугласничког знака у страним речима разматра се посебно пошто у овој категорији није било етимолошког оправдања за обележавање полугласника. У испитиваним документима среће се у овој категорији само један пример са танким јером (ннѣднкта ЈЛ 1394–1395: 29), као и нешто више примера са пајерком:

- (а) најчешће у именици *хиландарь* и придеву изведеном од ње: *хиландара* СЈ 1404–1405: 12, *хиландарскыѣ* СЈ 1404–1405: 22, *хиландара* СЈ 1404–1405: 23, *хиландарскаа* СЈ 1404–1405: 31, *хиландарскыѣ* СХ 1411: 12, *хиландарскомоу* СХ 1411: 19.
- (б) у именицама *кунсул*, *унча*, *декемвриј*, *хитишор*, *индиктион*: *коунсоуломь* ГД 1405: 30, *коунсоль* ГД 1405: 30, *коунсаль* ГД 1405: 31, *внче* ЈЛ 1394–1395: 15, *декемвриа* ГД 1405: 41, *хититорне* СХ 1411: 32, *индиктионь* СХ 1411: 50.
- (в) у једном броју личних имена: *марко* ЈЛ 1398: 23, *гюргедь* МХ 1406: 5, *палъвѣ* ЂП 1419: 36, *аверкѣ* И 1402–1422: 31, *венедиктѣ* ЂВ 1456: 3, 15, *гесорѣа* ЂВ 1456: 15, *гюрга* ЂВ 1456: 18.

2. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АСИМИЛАЦИЈЕ ПО ЗВУЧНОСТИ. – Према стсл. правопису асимилација консонаната по звучности бележи се само у консонантским групама које нису раздвојене полугласником (предлог или префикс на -з + нова реч). Оваква се пракса преноси и у српскословенску писменост, иако се испадањем слабог полугласника стварају нове консонантске групе. У испитиваним документима очекује се већи број примера са обележеном асимилацијом по звучности према српском народном језику писара.

2.1. ВЕЗА ПРЕДЛОГА И АКЦЕНТОГЕНЕ РЕЧИ. – Обележавање једначења по звучности у овој категорији најчешће се среће у предлогу *съ*. У следећим повељама асимилација је обележена доследно:

- Н 1396: з г(о)л(под)нол(ъ) 36х2.
 СД 1405: з доу(р)октаны 13, з д(в)еро(в)нн(о)л(ъ) 40.
 СТ 1406: з д(в)р(о)в(н)цн 12.
 ЂП 1419: з г(о)л(по)л(о)л(ъ) 20, з г(о)л(под)нол(ъ) 21.
 И 1402–1422: з б(р)ат(о)л(ъ) 11.
 СЛ 1427: з г(о)сп(о)л(о)л(ъ) 26/27.
 ЂД 1428: з д(в)еро(в)т(н)н 13, з д(в)еро(в)нн(о)л(ъ) 43.
 ЂД1 1445: з д(в)еро(в)нн(о)л(ъ) 35.
 ЂЛ 1452: з до(х)о(д)цн 45, з до(х)о(д)цн 51.
 ЛД 1457: з б(р)ат(о)л(ъ) мн 12.

У једном примеру изостаје обележавање: с бл(а)г(ъ)л(т)нк(о) СХ 1392–1402: 6.

Примери обележавања асимилације по звучности у предлозима на -з забележени су једино у диспозицијама ЈХ 1392–1402 (нс церниче 31х2, нс тѣн 34, нс потокъ 44) и Х1 1454 (нс церовнка 18, нс вокта 19). У осталим повељама и писмима предлог *из* у писању остаје неизмењен испред безвучних консонаната, такође и *низ*, док се одговарајући примери за *без* и *уз* не налазе: нз {ъ} тѣхъ Н 1396: 56, нз х(л)н(о)л(ъ) ЈП 1400: 26, нз х(л)н(о)л(ъ) СХ 1392–1402: 7/8, нз тѣхъ СЛ 1407: 55, СЛ 1407: 57, нз с(в)т(а)го РК 1433: 29, нз п(л)т(ъ) Х2 1454: 9.

Нема примера за обележавање асимилације по звучности у предлозима *над*, *ѿод* и *ѿред*.

У испитиваним повељама и писмима среће се велики број примера употребе предлога *og* (в. одељак II.1, т. 2.4.3). Употреба овога предлога у повељама и писмима Српске деспотовине не зависи од асимилације по звучности, будући да се у корпусу срећу и примери са ѿ испред звучног консонанта, као и испред безвучног (уп. исто стање и у повељама и писмима XII–XIV века према Ивић–Грковић 2008а: 476, 2008б: 688).

Изложена грађа о асимилацији по звучности у вези предлога и акцентогене речи у повељама и писмима Српске деспотовине у начелу се не разликује о стања забележеног у повељама и писмима XII–XIV века (према Ивић–Грковић 2008а: 476, 2008б: 680, Поломац 2006: 61).

2.2. ВЕЗА ПРЕФИКСА И ОСНОВЕ. – У складу са старословенском традицијом асимилација по звучности редовно је обележена у префиксу *из-* (наводи се по један пример из сваког документа):

испльннт се ЈП 1395: 66, нстекъшею ЈЛ 1394–1395: 3, нспадв Н 1396: 75, нстекшею ЈЛ 1398: 3, испльннв се ЈП 1400: 25, нстелкшею СХ 1392–1402: 4, испльннсдо ЈХ 1394–1402: 14, прѣнспьщрена ЈД 1397–1402: 6, испнтаніа СЈ 1404–1405: 32, нспакоствнаъ СТ 1406: 20, испльннѣню СЛа 1407: 19, испльннѣню СЛб 1407: 20/21, нскоущенинхъ СХ 1406–1407: 6, нсходен ГП 1403–1408: 4, испльнъ СХ 1411: 26, испльннѣюсе СВ 1417: 21, нсходен ЂП 1419: 5, испльннѣ И 1402–1422: 9, исправитѣ ЂД 1424: 5, исправити СЛ 1427: 41, испльннті(н) ЂД 1428: 7, испльннти ЂВ 1427–1428: 19, ЂР 1428–1429: 19, ЂЕ 1429: 13, ЂР 1430: 16/17, испльннти ЂР 1429–1430 (према издању): 20/21, испнтанію ЂВ 1432: 36, испроснаъ РК 1433: 22, испльннти ЂД1 1445: 7, испльннті(н) ЂД2 1445: 8, испльннѣню ЂЛ 1452: 21.

У осталим префиксима на *-з* налазе се и изоловани примери без обележене асимилације.

Примери са обележеном асимилацијом у префиксу *вѣз-/уз-* (по један из сваког документа за *вѣз-*, целокупан инвентар за префикс *уз-*):

- (а) вѣспрнѣмше ЈП 1395: 1, вѣспрнѣхомъ ЈЛ 1394–1395: 7, вѣспоменѣхомл[ъ] Н 1396: 86, вѣспрнѣтію ЈЛ 1398: 4/5, вѣспрнѣтѣ СХ 1392–1402: 5, вѣспоменѣше ЈХ 1394–1402: 39, вѣспою ЈД 1397–1402: 7, вѣспоменуѣ СЈ 1404–1405: 9, вѣсхошетъ СТ 1406: 18/19, вѣспоменуѣшоу СЛа 1407: 39, СЛб 1407: 41/42, вѣспоменуѣше СХ 1406–1407: 22/23, вѣспрнѣмше СХ 1411: 2, вѣспрнѣти ЂП 1419: 7, вѣсхотѣ И 1402–1422: 11, вѣспомѣноуше ЂВ 1427–1428: 16/17, вѣспоменѣше ЂД 1428: 44, вѣспоменуѣ ЂР 1428–1429: 14, вѣспоменѣ ЂЕ 1429: 10, вѣспоменуѣ ЂР 1429–1430 (према издању): 18, ЂР 1430: 12/13, вѣспоменуѣ ЂВ 1432: 17, вѣспо{менуѣти} РК 1433: 44, вѣспомѣноуше ЂЛ 1429–1439: 23, вѣспоменѣше ЂД2 1445: 4, вѣсхотѣвѣшв ЂЛ 1452: 44.
- (б) оуѣхотѣ Н 1396: 98, оуѣстрѣвоую Н 1396: 62, вѣспомѣнѣше СХ 1392–1402: 9, оуѣхотѣ СД 1405: 11, оуѣхотѣ ГД 1405: 10, оуѣхотѣ ГД 1405: 36, оуѣхотѣ МХ 1406: 30, 32, вѣхотѣ ЂД 1428: 12, вѣхотѣ ЂР 1428–1429: 20, оуѣхотѣ ЂД1 1445: 11, оуѣспоменуѣше ЂД1 1445: 36.

Само у једном примеру изостаје бележење асимилације: *възъснаа* СВ 1417: 8.

У категорији префиксима *раз-* и *без-* преовлађују примери са обележеном асимилацијом: *распънъшнн* ЈЛ 1398: 29, *растаѣнъно* ЈД 1397–1402: 43, *расхъщенъно* ЈД 1397–1402: 43, *расъсоудѣленнн* МХ 1406: 17, *раславаенъннн* МХ 1406: 20, *нерасказаана* СЛа 1407: 30, *нерасказанна* СЛБ 1407: 32, *распнн* ЂР 1428–1429: 42, РК 1433: 55, *растоварать* РВ 1432: 9/10, *расъсоуднвше* ЂЛ 1452: 16, *нераскаанна* ЂЛ 1452: 30, *растешелол* Х1 1454: 3, *растесалъ* Х1 1454: 5, *раскндена* Л1 1457: 15, С1 1457: 15/16, Л2 1457: 22, С2 1457: 23, *вспаьтънннл(ъ)* ЈД 1397–1402: 47, в {ε} *спецалнаго* СЛа 1407: 46. У мањем броју примера асимилација није обележена: *разъсоуднвше* СЛа 1407: 14, *разсоуднвше* СЛБ 1407: 15, *разстоупнше се* СХ 1406–1407: 15, *взспецалнаго* СЛБ 1407: 49.

Асимилација по звучности редовно је обележена у префиксу *съ-*: *згодн се* Н 1396: 55, *згоьлв[ω]рѣл[ъ]* се СХ 1392–1402: 13, *згоьлв[ω]рнсла* ЂП 1410: 7, *позддравленнн* ЂД 1424: 3, *згодноло* СЛ 1427: 28, *здравѣю* ЛД 1457: 3.

Обележавање асимилације по звучности у префиксу *об-* среће се само у три документа упућена Дубровнику у лексеми *опкнна*: *опкннн* ЂД 1424: 2, *опкннѣ* ЂД 1428: 4, *опкнна* ЂД 1428: 49, *опкнннн(н)* ЛД 1457: 1, *опкннѣ* ЛД 1457: 2 споља. У осталим повељама и писмима обележавање изостаје: *оьшннн* МХ 1406: 24, *оьшоуо* СЛа 1407: 29, *оьшаго* СЛа 1407: 29, *оьстоаннл* СЛа 1407: 40, *оьшоуо* СЛБ 1407: 31, *оьшаго* СЛБ 1407: 32, *оьстоаннл* СЛБ 1407: 42, *оьшннтелствоу* ГП 1403–1408: 19, *оьща* СХ 1411: 27, *оьще* И 1402–1422: 17, *оьщежнтѣ* РК 1433: 16, *оьще* РК 1433: 17, *оьще* РК 1433: 44, *оькннн* ЂД1 1445: 4, *оькннн* ЂД1 1445: 29, *оькннн* ЂД2 1445: 2, *оьшво* ЂЛ 1452: 30, *оьшаго* ЂЛ 1452: 30, *оьшнн* ЂЛ 1452: 72.

У префиксима *прег-* и *пог-* асимилација по звучности није обележена. Оваква правописна пракса устаљена је и не зависи од тога да ли се графема *д* диже над ред. Наводи се само по један пример из сваког документа: *подѣставе* ЈП 1395: 45, *подѣпнсѣ* ЈП 1400: 24, *прѣдѣстателл[ъ]ннн* СХ 1392–1402: 17, *подѣпнснъно* ЈД 1397–1402: 23, *подѣкрѣпнше* СЛа 1407: 27, *подѣпнсатн* СЛБ 1407: 62, *прѣдѣстоѣннн* ГП 1403–1408: 3, *прѣдѣстоанннл* ЂП 1419: 15, *прѣдѣстателъ* РК 1433: 32, 39, *подѣкрѣпленнн* ЂЛ 1452: 80.

Као у случају предлога *ог*, употреба истоветног префикса не зависи од асимилације по звучности (в. претходну тачку). Изузетак не представља ни именица *отѣсь* (*отѣсн* ЈХ 1394–1402: 16) < *отѣсь* (уп. РЈа IX: 23) у којој је након губљења полугласника извршено сажимање сугласника.

Изложени преглед обележених и необележених асимилација по звучности у вези префикса и нове речи начелно не одступа од стања које је регистровано у повељама и писмима XII–XIV века (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 476–482, 2008б: 682–683, Поломац 2006: 61–62).

2.3. ВЕЗА ОСНОВЕ И СУФИКСА. – Асимилација по звучности редовно је обележена у консонанској групи *сг-* у прилогу *зде* (<сѣде, сѣдѣ), као и у консонанској групи (-)кг- у прилозима *зде* (<кѣде, кѣдѣ) и *низде* (<никѣде, никѣдѣ), заменицама *зде доде* (<кѣде годе, кѣдѣ годѣ) и *зде ко* (< кѣде кѣто, кѣдѣ кѣто), као и везнику *дозде* (< докѣде, докѣдѣ):

- (а) *zldle* ЈП 1395: 23, 25, 65, СХ 1392–1402: 33, *zde* Н 1396: 104, ЈП 1400: 27, ГП 1403–1408: 23, 24, 25, СМ 1413: 36, ЂП 1419: 33, ЂР 1428–1429: 41, ЂЛ 1429–1439: 5, 7, *zldf* ЈХ 1394–1402: 28, ЂР 1430: 6, *zldel* ЂП 1410: 15, *zdf* СЈ 1404–1405: 31, ЂП 1419: 32, И 1402–1422: 21, СХ 1406–1407: 38, ЂР 1430: 4, 29.
- (б) *gde* Н 1396: 3, 30, 36, 77, СД 1405: 23, ГД 1405: 15, 21, ЂД 1428: 18, 23, РК 1433: 36, ЂД1 1445: 16, 21, ЂД2 1445: 16, *gdf* СД 1405: 18, СТ 1406: 13, *ngldle* СД 1405: 32, ЂД1 1445: 28, *ngde* ГД 1405: 29, ЂД 1428: 33, РК 1433: 45, *gde godf* Н 1396: 77, *gdf godf* СЈ 1404–1405: 7, *gde koga* СЛа 1407: 56, *gdf koga* СЛб 1407: 58, *dogde* Н 1396: 16, ЂД 1428: 48, ЂЕ 1429: 18, РК 1433: 32, РК 1433: 41, *dogldle* СД 1405: 34, ЂД1 1445: 38, ЛД 1457: 9.

Асимилација је обележена у консонантској групи *-gū-* (> *-ūū-* > *-ū-*) у глаголу нти ЂД 1428: 29, ЂД1 1445: 25.

У највећем броју испитиваних докумената асимилација по звучности није обележена у консонантској групи *-gc-* (> *-ūc-*). Готово сви примери везани су за основу *gocnog-* и одговарајући суфикс (најчешће *-civo*, *-ski*). Асимилација у овој консонантској групи обележена је у писању само у СХ 1392–1402 и ЂП 1410, што се може објаснити чињеницом да ове две повеље представљају концепте или преписе (в. одељак I, т. 3). Примери: СХ 1392–1402: *г(о)лпоцтвoлм[ъ]* 25, *г(о)лпоцтвoкати* 29/30 (али и *г(о)лпoлдствъицил[ъ]* 31), ЂП 1410: *гoспoцкa* 11 (али и *гoспoлдствa* 5). Посебно су интересантни примери из СХ 1392–1402: *г(о)лпoлдцтвa* 11 и *г(о)лпoлдцтвo* 20, у којима се огледа напорада егзистенција правописног манира писања надредног слова и продор српског народног говора писара повеље.

Асимилација по звучности у консонантској групи *-bc-* (> *-ūc-*) обележена је у писању у следећим повељама и писмима (потврде једино у вези основе *срб-* и суфикса): *српскыл[ъ]* ЈП 1395: 55, *српск{а}го* ЈП 1395: 57, *српскoю* ЈЛ 1394–1395: 6, *срп{с}кв* ЈЛ 1394–1395: 18, *српско{н}* ЈЛ 1394–1395: 24, *ср(ь)пскаго* ЈП 1400: 18 (али и *срѣв'скыл[ъ]* ЈП 1400: 16), *ср(ь)пскнл[ъ]* СХ 1392–1402: 21, *ср(ь)пскoю* СХ 1392–1402: 30, *ср(ь)пскнл(ь)* СХ 1392–1402: 34, *српскыѣ* СЛа 1407: 34, *српскыѣ* СЛб 1407: 36. У већем броју повеља и писама изостаје обележавање асимилације у овој групи. Наводи се само по један пример из сваког документа: *срѣв'скыѣ* ЈД 1397–1402: 34, *срѣв'стѣн* СЈ 1404–1405: 4, *срѣв'скаа* СЈ 1404–1405: 25, *срѣв'лскон* СД 1405: 3, *срѣв'скаго* СХ 1406–1407: 3/4, *срѣв'скыхъ* СМ 1413: 12, *срѣв'скою* СЛ 1427: 42, *срѣв'скіѣ* ЂВ 1427–1428: 8, *срѣв'лске* ЂД 1428: 8/9, *срѣв'скыѣ* ЂП 1427–1429: 7, *срѣв'скыѣ* ЂР 1428–1429: 9, *срѣв'скыѣ* ЂР 1429–1430 (према издању): 8, *срѣв'скыѣ* ЂВ 1432: 10, *срѣв'скаго* РВ 1432: 2, *срѣв'скын* РК 1433: 8, *срѣв'скыѣ* ЂЛ 1429–1439: 13, *срѣв'ске* ЂД1 1445: 8, *срѣв'цѣн* ЂЛ 1452: 85.

Асимилација по звучности у консонантској групи *-gk-* (> *-ūk-*) најчешће није обележена: *дол[ъ]о[д]ка* ЈП 1395: 41, *доход'ка* Н 1396: 60, *доходкы* СЛа 1407: 17, СЛб 1407: 19, РВ 1432: 17, *доход'дка* СХ 1406–1407: 23, *слад'каго* СЈ 1404–1405: 1, СД 1405: 1, ЂД 1428: 1, ЂЕ 1429: 1, *слад'каго*

МХ 1406: 1, ЂД1 1445: 1, сладкини ЂП 1419: 9, владико Х1 1454: 17. Обележавање је присутно у изолованим примерима: влатковскы ЈЛ 1398: 18, слаткыни ГП 1403–1408: 7, дохолдткы ЂЛ 1452: 20, ратковник[ь] ЂВ 1456: 19, ратковник[ь] ЛР 1457: 16. Пример дохолдткы ЂЛ 1452: 20 посебно је значајан, будући да је у њему писар обележио асимилацију по звучности, али је такође, напоредо са тим, написао и надредно д у складу са правописном традицијом.

Асимилација по звучности у консонантској групи *-гц-* (> *-гц-*) обележена је у двама примерима: свѣтца СД 1405: 16, свѣтца ГД 1405: 14 (свѣдѣць, „сведок“, уп. Младеновић 1980: 60); уп. у истој лексеми и необележено свѣдѣца ЂД 1428: 16, свѣдѣца ЂД1 1445: 15. Обележавање изостаје у облицима лексеме *доходѣк*: доходци ЂЛ 1429–1439: 43, доходци РВ 1432: 13, ЂЛ 1452: 36, доходци ЂЛ 1452: 45, дохолдци ЂЛ 1452: 51.

У консонантској групи *-гч-* (> *-гч-*) асимилација по звучности обележена је у примерима хотчог МХ 1406: 31 (у истој повељи и необележено ходчн 9), холчѣ Х1 1454: 3, 14, као и у примерима грачанницѣ ЈХ 1394–1402: 40 и грачанскѣ ЈХ 1394–1402: 43 (поред градчанискоуѣ ЂВ 1456: 2). Обележавање изостаје и у облицима компаратива придева: сладчанши ЈД 1397–1402: 25, сладчаншаго МХ 1406: 10.

Асимилација у консонантској групи *-тѣб-* (> *-гб-*) обележена је само у једном примеру: татѣ ЂД 1428: 16 (татѣ „крађа“); необележено у татѣ СД 1405: 16; татѣ ГД 1405: 14; татѣ ЂД1 1445: 15.

Забележена је асимилација у консонантској групи *-би-* (> *-би-*) у глаголу *завѣшиши* (уп. РЈА XXII: 328): завши СД 1405: 21, ЂД1 1445: 19; у једном примеру и необележено завши ЂД 1428: 22.

Нема примера обележавања асимилације у консонантским групама *-жц-* (> *-шц-*) и *-бц-* (> *-шц-*): самодръжца ЈД 1397–1402: 34, СМ 1413: 12, чл(овѣ)колюбца ГП 1403–1408: 6, чл(овѣ)колюбца ЂП 1419: 8.

Асимилација по звучности у речи *нокѣтѣ* потврђена је једним примером у СХ 1406–1407: *нокѣтѣ* 5.

Потврђени су и појединачни примери за одсуство обележавања асимилације у консонантским групама *-жб-* (> *-шб-*) и *-жк-* (> *-шк-*): стражвы ЂП 1419: 9, божково ЂЛ 1452: 77.

Изложена грађа о асимилацији консонаната по звучности у овој категорији начелно се не разликује од стања које карактерише повеље и писма XII–XIV века (уп. Ивић–Јерковић 2008а: 476–482, 2008б: 679–685, Младеновић 1980: 61, Поломац 2006: 62–63).

2.4. ВЕЗА ДВЕЈУ ОСНОВА. – У ову категорију сврстани су примери асимилације по звучности у консонантској групи *-гг-* (> *-гг-* > *-г-*) у бројевима: шестѣдесѣтъ СВ 1417 23, 30, шестѣдесѣтъ СЛ 1427: 16, ЂВ 1427–1428: 15/16, 22, шестѣдѣл(ѣ)тъ ЂЛ 1429–1439: 30, петѣдесѣтъ ЂЕ 1429: 17. Како показују примери асимилација није обележена у писању.

3. УПОТРЕБА СПИРИТА И АКЦЕНАТА. – У складу са правописним маниром ресавске епохе очекује се у повељама и писмима Српске деспотовине редовнија употреба надредних акценатских знакова (два спирита:

spiritus asper –' и *spiritus lenis* –'; три акценатска знака: оксија –' (такође и двострука оксија –"), варија –' (такође и двострука варија, или кендема –") и периспомени –')⁶⁸. Правописна и језичка проблематика у вези са употребом ових знакова у испитиваним документима може се свести на следеће: (а) испитивање степена присуства спирита и акцената у појединачним повељама и писмима (посебно у поређењу са стањем повеља и писама последње четвртине XIV века); и (б) испитивање функције ових знакова, посебно оксије и варије, нарочито у светлу историјске акцентологије и дијалектологије српског језика⁶⁹. Овакав приступ вишеструко је ограничен: (а) изостаје могућност поређења са другим световним споменицима епохе, најпре због њихове малобројности, али и због њихове слабе проучености⁷⁰; (б) поређења са стањем савремених говора са територије Српске деспотовине имају ограничену вредност, с обзиром на то да су након великих миграција (почев од XV века) акценатске прилике у великој мери промењене; (в) акценатски знаци се употребљавају мање или више систематично, али никада без остатка доследно, те смо стога приликом разматрања појединачних докумената често принуђени да апстрахујемо немали број примера који се опиру сврставању у познате и могуће акценатске системе⁷¹.

Истраживање спирита и акцената није проведено у ЋР 1429–1430 (нисмо располагали снимком), као ни у ГП 1403–1408, чији је снимак био недовољно читљив за овај тип истраживања.

3.1. УПОТРЕБА СПИРИТА. – Употреба спирита није забележена у четири документа. У кратком тексту МД 1392 – према запажањима О. Недељковић (1971: 248) – јавља се искључиво квачица, и то само у четири примера у улози оксије: *пѡаьс* 2, 3, *кѡн* љ 2, *цѡ* љ 4. Према истој ауторки (уп.

68 Употреба надредних акценатских знакова у словенској писмености јавља се под утицајем грчког правописа. У грчким текстовима IX века пишу се доследно три акценатска знака: *оксија*, *варија* и *периспомени*, те два спирита, *spiritus asper*, дословно „оштри дах“ и *spiritus lenis*, дословно „благ дах“, сви само као правописни знаци без прозодијске вредности. Уколико су присутни у споменицима стел. језика они представљају само механичко подражавања грч. правописа (за Кијевске листиће уп. НЕДЕЉКОВИЋ 1964, за Супрасаљски зборник уп. Ђорђевић 1991³: 180). У српским средњовековним споменицима писање акцената и спирита спорадично се среће од друге половине XIII (уп. Недељкович 1967 и 1967а), а системски тек од средине XIV века у склопу „предресавање еволуције српског правописа“ (уп. Недељковић 1971).

69 Истраживање функције ових знакова у српској средњовековној писмености започето је још у XIX веку у радовима Ђ. Даничића (1872) и С. Новаковића (1877). Овим су се питањем у XX веку најчешће и најуспешније бавиле О. Недељковић (1967, 1967а, 1971) и, посебно, Р. Булагова (1975, 1976, 1977, 1989, 1990, 1995). Уп. и радове других аутора: Стефановић 1970, Пешикан 1977, Трифуновић 1979, Загребин 1995, Савић 2001, 2006. Од посебне важности за ову расправу су и разматрања Д. Јовића о акценацији у „Закону о рудницима“ деспота Стефана (Јовић 1968/1969: 393–396), као и разматрања П. Ивића о акценатским приликама у писмима султаније Маре (Ивић 1973: 341–342) и, посебно, у Есфигенској повељи деспота Ђурђа (Ивић 1989: 16–17).

70 Доступна су само писма султаније Маре из друге половине XV века (уп. Ивић 1973), као и препис *Закона о рудницима* деспота Стефана из XVI века (уп. Јовић 1968/1969).

71 О оваквим примерима у *Закону о рудницима* деспота Стефана исп. у Јовић 1968/1969: 394 (посебно напомена 88). У вези са примерима који се опиру сврставању уп. речи П. Ивића (1989: 17) уз ЋЕ 1429: „У могућа објашњења малобројних одступања не могу се овде упуштати. Долазе у обзир писарске неуредности, али и особености некадашњег изговора појединих речи или морфолошких категорија“.

Недельковић 1971: 250), у ЈЛ 1394–1395 употребљава се од акценатских знакова једино двострука варија (кендема), која се налази и у позицијама где очекујемо спирите, нпр. изнад омеге у иницијалној, медијалној и финалној позицији: тѣѡфанѣ 9, всет(ь)лстнагѡ 9, прѣподобнагѡ 9, ѡ(тъ)ца 10, 14, ѡкѡ 10, нашегѡ 14, ѡтъць 28. Употреба спирита није забележена у СХ 1392–1402 и ЂП 1410, што је свакако у вези са чињеницом да ова два документа представљају концепте или незавршене преписе.

Посебан коменатар заслужује кратак текст ЂД 1424, у коме се често на месту спирита употребљава квачица која подсећа на *spiritus lenis*: прѣѡтелѡл(ь) 1, њ 2, всоѡ 2, ѡлпкѡне 2, ѡбѡлѡно 2, ѣросалнѡлѡнѣ 3, пакѡ 3, погѡше 3/4, ѡсправнѣ 4, ѡвнѣлно 5; у једном примеру нетипично и изнад иницијалне консонантске графеме: ѡладѡцѡ 2.

У осталим испитиваним документима (укупно четрдесет пет) спирити су присутни мањим или већим бројем примера. Наводи се само мањи део примера за *spiritus lenis*, док се примери за *spiritus asper* – уколико је потврђен – наводе у целини⁷².

ЈЛ 1395: а) ѣв(ан)л(г)л(е)льскын|х|ѡ 1, оѡмѣ 1, ѣсмь 4, њ 4, ѡже 5, 8, ѣвгенѡ 6, ѣго 7, ѡко 8, ѣљщцн 10, ѡстракѣ 11, оѡ 12, ѣлшѡннца 12, итд. б) ннѣднога 45, итд. в) ѡѡ 3, селѡ 11, селѡ 14, 16, итд.

Н 1396: а) ѡблада 6, оѡпоуцаю 10, оѡбога 10, оѡ 11, оѡмршаго 12, ѡ 15, оѡпоуцаю 15, оѡбога 15, оѡмрѡломоу 16, ѡблада 22, ѡдрѡфаты 23х2, ѣвл(е)нѡ 25, ѡстаю 27, итд.

ЈЛ 1398: а) ѡзарнѡше 1, ѡ 1, ѣзницн 2, ѣгоже 2, ѣже 2, ѣзникѡ 2, ѡкоже 3, ѡдеѡкѡше 3, ѡже 3, оѡкрѣпѡлет се 4, ѣнже 5, ѡзь 4, ѡже 5, ѣвл(е)нѡ 6, ѡвнтѣлн 6, ѡфанѡлѡ ѡфонскаго 7, итд. б) крѡсоуѣт се 4, ѣремѡ 9.

ЈП 1400: а) ѡ 2, 4, 5, ѡмь 2, ѡброка 4, ѡнде 5, итд. б) повѡза 3, ннѣдѡнога 4; у последњем примеру као да је употребљен и *spiritus asper*.

ЈХ 1394–1402: а) ѡзарнѡше 1, ѡ 1, ѣзницн 2, ѣгоже 2, ѣже 3, ѡдѡѡѡше 3, ѣже 4, ѡстекшею 4, ѣвл(е)нѡ 6, ѡ(тъ)ца 13, ѡгѡмена 13; б) нема примера; в) добродѣтелнѡ 14/15; г) ѣзыкѡ 3, ѡко 3.

ЈД 1397–1402: а) ѡзь 26, ѣсмь 26, ѣвгенѡ 32, итд. б) тѡѡѡго 2, тѡѡѡѣ 3, ѡлѡкѡстѡуѡѣтъ 4, крѡсоуѡщѡ 4⁷³, ѡпнѡѣтъ 5, оѡкрашеннѡлѡ 17, ѡл(а)гоговѡннѡлѡ 17/18, итд. в) ѡѡѡ 1, ѡл(а)голѡпнѡ 2, ѡѡ 3, тѡѡѡ 9, ц(а)рѡлѡкоѡ 10, порѡфѡроѡ 10, ѡ(о)жнѡ 12, ѡл(а)голѡѡннѡ 13, дарѡвѡннѡ 19, ц(а)рѡлѡтѡнѡ 22, итд. г) ѡ 1, 7, 14, тѡѡѡѣ 3, ѡѡѡ 8, ѡзѡнѡѡѡѡѡѡ 24, ѡсплѡнѡѡѡѡѡѡ 29.

СЈ 1404–1405: а) ѡ 1, ѡ 1, ѣго 2, ѣже 2, ѡкоже 2, ѡзѡнѡ 4, ѡзь 4, ѡже 4, ѡбрѡѣте 7, ѡѡѡѡщн 7, ѣвпѡѡѡѡ 10, ѡвнтѣлн 11, итд. б) ѡѡзрѡл(е)нѡѡѡѡѡѡ 1, ѡл(а)гоѡѡѡѡѡѡѡѡ 1, ѡѡѡѡѡ 1, ѡѡѡѡѡ 9, итд. в) сѡѡѡѡѡѡѡѡ 4, прѡѡл(н)лѡѡѡѡѡѡ 8, сѡѡѡѡѡ 10, ѡѡѡѡѡ 11, прѡѡл(н)лѡѡѡѡѡѡ 11, с(ѡ)ѡѡѡѡѡ 12, итд.

СД 1405: а) ѡ 1, 2, 4, 5х2, 7, ѡѡѡѡл(е) 2, ѡ 2, ѡѡѡѡл(ь) 5, ѡѡѡѡѡ 6, ѡѡ 9, ѡѡѡѡѡ 9, ѡѡѡѡѡѡ 11, ѡѡѡѡѡѡѡ 11, ѡѡѡѡѡѡѡ 25, ѡѡѡѡѡѡѡ 34, ѡѡѡѡѡѡѡ 36, итд.

72 Примери за *spiritus lenis* у иницијалном положају наводе се под а), примери у медијалном положају под б), а примери у финалном положају под в). Примери за *spiritus asper* наводе се под г).

73 У примерима у којима се над медијалном лигатуром сређе заједно са оксијом *spiritus lenis* је једва видљив и подсећа обликом на тачку.

- ГД 1405: а) њ 1, ѡвакоѡ 7, оўчнннсмо 7/8, ѡко 8, оўчннн 8, ѡндезы 9, ѡще 36, оўсхотѣ 36, итд. б) моѡго 1, итд. в) м(н)л(о)л(р(ь)днѡ 1, рѡстнкѡ 4, записанїѣ 4, лазарѣ 5, записанїѡ 6, коѡ 8, нагѡ 9, взнмаѡ 11, срьбннѣ 13, сѡсннѣ 13, итд. г) њ 22, 27, 31, 43, итд.
- СТ 1406: а) њ 3, ѡноцн 3, ѡдрѣжнн 3, ѡже 4, ѡбрѣтохъ 7, ѡмена 11, ѡбрѣтаѡ 13, ѡще 16, оў 17, оўгрѣскон 17, ѡднѡ 18, ѣсть 19, итд.
- МХ 1406: а) ѡзволѣнїю 1, ѡ 1, ѡго 2, ѡже 2, ѡ 3, 5, ѡдѣѡсте 14, ѡно 15, ѡвловнзаѡл(ь) 17, ѡко 18, ѡстало 23, ѡвщнноу 24, итд. б) моѡмоу 3, прнѡмнѡмъ 16, оўтврѣжлѡѡще 19/20, итд. в) нагѡн 14, итд. г) моѡго 11.
- СЛа 1407а: оўбо 1, сьѡднннїѣ 1, ѡже 1, ѡбразнон 3, ѡбразоу 5, ѡвь 9, ѡнѡ 11, 14, ѡнн 11, ѡлн 14, ѡзь 32, ѡкоже 34, ѡца 43, итд. б) проѡбразоуѣ 2, ѡзьѡбразенїѣ 11, итд.
- СЛб 1407: а) ѡбразнон 3, ѡже 4, ѡнѡ 11, ѡнѡ 12, ѡзьѡбразенїѣ 13, ѡвѣ 14, ѡвѣтованїю 25, ѡже 40, итд. б) ѡзьѡбразенїѣ 13, итд.
- СХ 1406–1407: а) ѡ-ѡн-сѣн 4, ѡностнааго 4, ѡм 7, ѡзбавн 8, ѡще 8, ѡзбавнтѣ 8, ѡблакѡхъ 9, ѡ(ть)ца 9, ѡдва 11, ѡзь 11, ѡблѡцн 14/15, итд. б) несѡскоудннмъ 31, итд.
- СХ 1411: а) оўлвчнтн 1, ѡ(ан)гелскыл(ь) 1, оўмѣ 2, ѡще 3, ѡкоже 3, ѡко 4, ѡкраснвѣше 4, ѡлнцн 5, ѡдѣже 7, ѡзь 7, ѡже 8, итд. б) поўчтенїѣ 2, сьблѡдѣте 3, бл(а)гоўдохнннѡ 5, итд. в) заповѣдѣн 1, дѣлателнѣ 1/2, боещѣн 9, итд.
- СМ 1413: а) ѡ 1, ѡлнко 4, ѡко 6, ѡже 8, ѡко 11, ѡже 13, ѡ 14, ѡхъ 15, итд. б) ц(а)рл(т)воуѡтъ 1, прнѡхѡл(ь) 3, подобаѣтъ 4, прѣѡмннцн 7, бл(а)гоўдустрѡїенїѡ 8, моѡмъ 20, итд. в) всѡко 6, тькѡ 6, вѣроѡ 9, итд.
- СЛ 1414–1415: а) ѡ 1, ѡлко 3, ѡко 5, ѡже 6, ѡзь 6, ѡже 6, 9, ѡгоумень 8/9, ѡ-ѡнѡ 9, ѡндонїѣмъ 11, ѡже 11, итд. б) с(вѣ)щѣннѡннѡкѡхъ 8, ѡѣромѡнахъ 9/10, с(вѣ)щѣннѡннѡкѡл(ь) 10.
- СВ 1417: а) ѡднннцѣ 1, ѡдннѡ 2, ѡдннѡ 2, ѡдннѡ 2, ѡ 3, ѡ 3, оўчнтелѡѣ 5, ѡзь 7, ѡ 9, ѡкоже 11, ѡсн 12, ѡбѡте 14, итд.
- БП 1419: а) ѡ 2, ѡспльнѡющнл(ь) 3, ѡже 6, ѡ 7, ѡ 8, ѡбрѣщете 9, ѡ 13, ѡго 14, ѡвозн 19, ѡлн 27, ѡнол(ѡ) 27, ѡбрѣтаѣт се 28, итд.
- И 1402–1422: а) ѡвал 1, оўбо 1, ѡже 3, ѡ 3, ѡже 5, ѡ-ѡнѡ 6, ѡвнтѣлн 6, ѡннл(ь) 7, ѡмѣ 9, ѡспльнѡѣ 9, ѡще 9, итд. б) ѡѣромѡнахоу 8.
- СЛ 1427: а) ѡлко 3, ѡ 4, ѡко 5, ѡзь 7, ѡца 10, ѡ-ѡнасїѡ 10, ѡже 10, ѡ-ѡна 10, ѡзбѡлн 12, ѡко 12, ѡкоже 13, оўтаза 18, итд. б) полд[о]бѡѣтъ 3, прѣѡмннцн 5, проѡгоумень 9, ѡѣромѡнахъ 10, заѡдно 30, итд.
- БВ 1427–1428: а) ѡ 1, 2, ѡже 6, ѡже 7, ѡкоже 9, ѡвнтѣлн 12, ѡ-ѡнл(сѣ)н 13, ѡнозн 17, итд. б) ѡврѣзѡющѡмоу 4, наснщѡющѡмъ 4, прнѡтннцн 5, моѡго 8, в) сѣѣ 2.
- БД 1428: а) ѡколжл[ѣ] 2, ѡзлѡѡ 2, ѡпкннѣ 4, ѡмѣ 6, ѡчнннл(ь) 6, ѡнозн 6, ѡмѡлн 8, ѡфроснлн(ь) 9, ѡндезн 11, ѡко 12, ѡсхоте 12, ѡвон 12, итд. б) неѡзрѣчл(ѣ)ннѡмъ 1, моѡго 1, моѡго 6, своѡго 2, моѡмъ 3, прнѡтелл(т)ва 7, итд. в) коѡ 12, итд.
- БП 1427–1429: а) ѡ 1, ѡлко 3, ѡкѡл 4, ѡже 5, ѡзь 5, ѡбытѣлн 10, итд. б) ѡѣромѡнал(ь) 11, моѡго 17, моѡго 27, моѡмъ 28, итд.
- БР 1428–1429: а) ѡ(ть)ца 1, ѡдннѡу 2, ѡдннѡ 2х2, ѡдннѡго 4, ѡ 4, 5, ѡдннѡмоу 5, ѡзь 7, оўсрьдѡѡ 18, ѡже 18, ѡспльннтн 19, ѡлн 21, итд.

- БЕ 1429: а) њ 5, ѡкръмлѣнїе 15/16, њного 21, итд. (уп. и Ивиѣ 1989: 17).
 БР 1430: а) њ 1, ѡсѣватн 2, ѣліка 3, ѡднже 3, ѡставнѣ(ь) 4, ѡкоже 5, оѣтворѣженїе 10, ѣдно 15, итд. в) словеснооѣ 1.
 РК 1430–1431: њ 1, ѡ(ть)ца 1, ѡрхїдіакѡна 3, оѣсрѣдїемъ 8, њгоумень 10, ѡу 11, ѣще 12, ѡртаѣахѣ[ь] 12, ѡвозн 15, итд. (уп. и Поломац 2009б).
 БВ 1432: а) њ 1, 2, ѣанко 3, ѣсѣ(ть)ствѣлѣ 4, ѡко 5, ѡже 7, ѡкоже 10, ѡже 11, нспѣлннн 22, итд. б) прѣѣтннцн 5.
 РВ 1432: а) ѡже 1, ѡрнне 2, ѡхъ 3, ѡвтѣлн 4, ѣго 6, ѡдрѣфатарїе 6/7, оѣсрѣдїемъ 8, итд.
 РК 1433: а) њ 1, ѡко 6, ѣговоу 7, ѡже 9, ѡнѣхъ 9, ѡна 11, ѡбновнѣ[ь] 11, ѡного 14, ѡ(ть)ца 15, итд. б) прїѣтн 13, прѣѡс(ве)щенаго 15, итд.
 БЛ 1429–1439: а) ѣанко 2, ѡсѣватн 2, ѣліка 3, оѣгождїенїю 3, ѡставнѣ(ь) 5, ѡмоуше 6, ѡкоже 13, итд. б) прѣѣдннкоу 18.
 БД1 1445: а) њ 1, ѣго 1, ѣже 1, ѡкѡлѣ(е) 1, ѡдрѡшко 5, оѣчнннло 6, ѡнозн 6, ѣже 7, ѡмъ 7, ѡнде 10, итд. б) неѡзрѣлї(е)ннѡмѣлѣ 1, наѡдѡ 10, итд.
 БД2 1445: а) њ 1, ѡбкнне 2, ѡдрѡшко 3, ѡ 4, оѣчнннло 6, оѣчннн 7, ѡмѡлн 7, ѣже 7, оѣ 9, 10, ѡмъ 9, оѣчннн 9, ѡмоу 11, ѡсѣвнъ 12, итд.
 БЛ 1452: а) ѡн, оѣстраѡн 1, оѣво 2, ѡбразн 2, оѣво 3, ѡное 6, ѡбразнон 6, ѡже 7, ѣмѡ 9, ѡвь 10, итд. б) неѡзрѣлї(е)ннѣѡ 1, ѡѣгождїо 7, ѡвоусеѡво 11, ѡсѡчѡнїше 14, прїѣтна 17, ѡногѡбразне 19, итд.
 Х1 1454: нема примера за а) и б); само в) повеленїю 2, мегю 3, 9, црешнїю 8.
 Х2 1454: а) ѣфроснїнѣ(ь) 5, ѣклн {сн} дрѣхъ 7, ѣ 8, итд. б) ѡлѡбнше 4, ѡснфъ 7.
 БВ 1456: а) њ 1, оѣ 3, ѡвнн 4, ѡсннцн 5, ѡноуѡ 9, ѡвоуѡн 12, ѡконзы 14, ѡсѡводн 15, итд. б) прѣѡс(ве)щен'номѡ 2.
 Л1 1457: а) ѡзнѣлѣ(е) 1, ѡвлн 1, ѡтворенї 1, ѡ 2, 3, 4, ѣрна 3, ѡспрн 4, ѡпѣтѣ(ь) 4, ѡстало 4, итд. б) ѡнѡка 2, ѡнскѡлѣ(ь) 12, 14.
 С1 1457: а) ѡзнѣлѣ(е) 1, ѡван 1, ѡтворенн 1, ѡ 2, 3, 4, ѣрна 3, ѡпетъ 4, ѡстало 5, итд. б) прїѡтелѡ 3, ѡнскѡ 12, 14.
 Г 1457: а) ѣфроснїнѣ[ь] 1, б) прїѣмо 1.
 ЛР 1457: а) ѡвнн 4, ѡстанѡ 5, ѡ 6, 7, ѡвнн 7, ѡмъ 8, итд. б) ѡѡфнла 11.
 Л2 1457: а) ѡ 3, 4х2, ѡспрн 4, ѡпѣтѣ(ь) 5, ѡсѣлѣ[ь] 11, итд. б) ѡнѡка 3, ѡхннїю 17.
 С2 1457: а) ѡ 3, 4, 5, ѡпѣтѣ[ь] 5, ѡстало 6, ѡнѣлн 6, итд. б) тнѡ {кѡ} 12, в) ѡспрн 4, ѡнѣвннїю 10.
 ЛД 1457: а) ѡ 3, б) ѡнѡко 6, в) ѡн 2, нн 5, ѡвоу ѡшоу 7, ѡкоу 9, итд.

На основу изложено грађе могу се извести следећи закључци:

(а) У највећем броју повеља и писама употребљава се искључиво *spiritus lenis*; *spiritus asper* забележен је малим бројем примера само у ЈХ 1394–1402, ЈД 1397–1402, ГД 1405 и МХ 1406 (један несигуран пример и у ЈП 1400).

(б) *Spiritus lenis* пише се у највећем броју повеља и писама на традиционалном месту, над вокалском графемом или лигатуром, најчешће у иницијалној позицији, а знатно ређе и у позицији иза вокала у средини и на крају речи. Одступања од овакве дистрибуције забележена су ретко: (ба) у ЈД 1397–1402 забележено је више примера у средини и на крају

речи, при томе је *spiritus lenis* у средини речи написан заједно са оксијом, а обликом се приближава тачки; (бб) у истој повељи *spiritus lenis* је забележен и изнад консонанта; (бв) у ЈП 1395 и ЈП 1400 забележен је у постконсонантској позицији, где се употребљава самостално, ређе и заједно са оксијом, искључиво у правописној функцији без икаквих прозодијских функција; (бг) у Х1 1454 употребљава се у малом броју примера искључиво изнад лигатуре на крају речи, а у ЛД 1457 најчешће на крају речи, знатно ређе у другим позицијама.

(в) У већини повеља и писама *spiritus lenis* нема устаљен облик и положај, те се често приближава другим знацима, најчешће периспомени, ређе обичној тачки или варији. Поред већ поменутог облика у ЈД 1397–1402, посебно истицање заслужују облици у РВ 1432 (подсећа на тачку), Л2 1457 (подсећа на двотачку) и ЛД 1457 (подсећа на оксију).

(г) Међу наведеним документима редовнијом употребом спирита посебно се одликују ЈЛ 1398, ЈД 1397–1402, СЈ 1404–1405, МХ 1406, СХ 1406–1407, СХ 1411, СМ 1413, СЛ 1414–1415, СВ 1417, И 1402–1422, ЂВ 1427–1429, ЂД 1428, РК 1430–1431, РК 1433, ЂД1 1445 и ЂД 1452. У поређењу са стањем у повељама и писмима из времена кнеза Лазара (уп. Недељковић 1971 и Поломац 2008), спирити су – као што је и очекивано – знатно заступљенији, како у погледу броја повеља и писама обухваћених овом правописном појавом, тако и у погледу фреквенције примера у појединачним документима. Ипак, забележена грађа не упућује на то да је ова правописна црта у повељама и писмима Српске деспотовине доследно стабилизована.

3.2. УПОТРЕБА ОКСИЈЕ. – Целокупна испитивана грађа може се поделити на три групе: (а) повеље и писма у којима оксија није присутна: МД 1392, СХ 1392–1402, ЈЛ 1394–1395, ЂП 1410, ЂД 1424, Х1 1454 и С2 1457; (б) повеље и писма (укупно двадесет два) у којима се оксија употребљава, али нередовно: ЈП 1395, Н 1396, ЈЛ 1398, ЈП 1400, ЈХ 1394–1402, СД 1405, ГД 1405, СТ 1406, СЛа 1407, СЛб 1407, ЂП 1419, СЛ 1427, ЂВ 1427–1428, ЂД 1428, ЂР 1430, Х2 1454, ЂВ 1456, Л1 1457, Л2 1457, Г 1457, ЛР 1457, ЛД 1457; (в) повеље и писма (укупно двадесет један) у којима се оксија употребљава редовније: ЈД 1397–1402, СЈ 1404–1405, МХ 1406, СХ 1406–1407, СХ 1411, СМ 1413, СЛ 1414–1415, СВ 1417, И 1402–1422, ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, РК 1430–1431, ЂВ 1432, РВ 1432, РК 1433, ЂЛ 1429–1439, ЂД1 1445, ЂД2 1445, ЂЛ 1452, С1 1457.

3.2.1. Одсуство оксије у наведеним повељама и писмима може се објаснити временом настанка докумената (МД 1392 и ЈЛ 1394–1395), њиховим дипломатичким статусом (СХ 1392–1402 и ЂП 1410 представљају преписе или недовршене концепте) или њиховим световним карактером (МД 1392, ЂД 1424, Х1 1454 и С2 1457).

3.2.2. С обзиром на релативно мали број примера са оксијом у документима из друге групе наводи се целокупна ексцерпирана грађа⁷⁴:

- ПІ 1395: (а) кнѣзѡмь 7, брѣтомь 7, мѣтерн 7, мѣлоє 9, свѣрта 12, дѣтнно 12, гѣкнице 14, солн 18, дѡта 18, рѡша 18, стѣнко 19, кѣкѣ 19, 21, вѣгарннь 19, оу новомь брѣдѡ 21, пѣтръ 30, приложн 32, (б) заповѣдн 2, съблюдѣте 2, топлицн 12, ѣлѣшѣница 12, мегѡбѣнн 13, мегѣмн 14, 16, гьбѡтѣнн 15, мѡнастѣрска 18, рагѣвнѣкь 18, внѡградь 20/21, дафѣна 22, мнѣхѣлова 28, хлаповѣ полѣнѣ 33.
- Н 1396: (а) сѣце 7, трапезѡу 10, брѣтѣа 15, 19, колнво 16, 89, 90, стѣфанѡмь 21, злѡбоу 22, стѣфанѡу 24, 71, вѣшеѡупнсаѡѡмь[ь] 47, кнѣза 50, 55, дѡгѣ 50, вѣлѡзу 51, 53, стѣфань 87, брѣта 55, дѣватн 61, срѣброу 63, коє нмь гѡдѣ 65, тѣре 70, вѣше пѣсаннє 70, вѡлнн 71, вѣмн 72, кнѣзѡ 73, хрѣне 79, стѣрѡу 80x2, прѣвннѡмн 86, лѣзарѡу 88, брѣтѣн 91x2, боуде 100, итд. (б) полѣнѣю 14, правослѣвнѣн 14, хр(н)лстѣанє 14, прѣстѣвльшаго 17, мѡнастѣрскѣмн 18, дѣвѡль 22, прѣстѣвн 26, нспрѣвѣлю 40, прѣкослѡвѣа 41, гѡдѣще 57, парѣкнѣсь 59, ѡпѣдоше 67, постѣвѣатн 69, нспрѣла 73, боудѣнскоу 86, оуѣкнѡвѣнѣа 89, правослѣвнѣмь[ь] 94, вѣпѣсаннѣхь[ь] 98, вѣшепѣсаннѣа 99, итд.
- ПІ 1398: (а) зрѣнн 2, крѣсоуѣтѣ се 4, слѣвѣ 5, нѣше 7, 10, 12, 25, 27, нѣшего 7, 12, сѣсоу 7, 11, нѣнпрѣво 14, хѣтарь 14, 18, 19, крѣлѣвоу брѡдоу 17/18, вѣнѡградє 20, на вѣлѣдѡвѣь лѣзѣ 21, ѡ лѣза вѣлѣдѡвѣа 21, вѣнѡградѣ[ь] 22, прѣде 23, стрѣшноѡмь[ь] 27, соуднщн 27, пѣсанѣ 29, пѣса 32, (б) в(о)гонѡснѣаго 7, запѣсѣхь[ь] 23, внѣпѣсанѣнаа 24, вѣшепѣсанѣа 26, запѣсѣа 29; (в) оупрѣвѣ 18.
- ПІ 1400: (а) вѣгѣ 3, грѣгѣ 3, мнѡгѡсвѣтѣмь[ь] 6, мѡбнѡ 7, нѣшнѣхь 7, вѣтн 8, вѣшепѣсанѣнаа 8, рѣзарѣтн 9, спѣса 12, лѣто 12, прѣвѣаго 17, тѣды 20, слѣвоу 21, пѣмѣть 22, рѣщн 29, прѡклетѣ 29, нѣшнѣмь 29, (б) градѡздѣнѣа 2/3, понѡса 3, лѡкѣнѣкь 4, прѣсѣлѣце 5, прѣтрѣжнѣце 5, хрѣсѡвѣлѡм 6, закнѣнѣаго 7, нзвѡлн 7, жнвѡтѡвѡрѣщаго 10, хрѣсѡвѣвѣль 12, нзвѡлѣнѣнѣмь 15, трѣсѣлѣнѣаго 15, патрѣа {рх} 15, настѣвннѣа 17, кѣлѣгерѣце 19, в(о)годѣрѡвѣнѣмь 19/20, вѣ(а)говѣѣрнѣмь[ь] 20, прѣлѡжнѣста 21, прѣлѡжнѣше 22, полдѣпѣсѣе 24, нзѣмѣтн 26, ѡнѣмѣть 27.
- ПІ 1394–1402: (а) рѣвѣрь 4, рѣдѣвѡщн 4, жѣзнн 5, слѣвѣ 5, чѣстн 5, мѡнахѡ 6, кнѣзѡмь[ь] 7, стѣрѣцн 8, стѣрѣць 8, гѣрмань 9, мѡры 10, жѣвѣщѣнѣхь[ь] 11/12, сѣлѣ 12, вѣвшѣ 12, пѣрга 15, прѣложн 15, пѣргѣ 15, сѣло 16, лѣвѡчѡ 16, мѡрѣвѣкь 16, сѣла 16, тѡзн 17, прѡсѣвѣщѣнѣе 17/18, хрѣмѣ 18, жѣвѣщѣнѣхь[ь] 18, прѡщѣнѣе 20, мнѡгѣхь[ь] 20, прѣнѡшенѣе 23, рѡждѣлѣшѡмѣ се 24, прѡклетѣе 26, чѣсть 27, лѣвѡчѣ 29, лѣвѡчѣ 37, (б) мѡмн 6, покѡн 18, нѣнзрѣчѣ(є)ннѡ 24, лнѡвѣчн 38; (в) нѣнѡкь 12, нѣнѡкѣ 19.
- СД 1405: (а) слѣдѣаго 1, стрѣнѣмь 3, дѣспѡлѣ[ь] 3, стѣфань 3, прѣсла 4, нѣгѡ 11, нѣгова 19, стѣфанѣа 20, 44, кнѣзн 29, лѣзарн 29, слѣннѣце 31, пѣтн 39, вѣтн

74 Изузетак једно представља Н 1396 из које је изостављен мањи број примера. Примери са оксијом изнад иницијалног слога наведени су под (а), изнад унутрашњег слога под (б), а примери изнад финалног слога под (в). Из разматрања су изузети примери са оксијом на једносложним речима. Ови примери нису релевантни за истраживање процеса преношења акцената.

- 43, деспота 44, славнѣлѣ(ь) 44, градѣ 44, бѣри 44, (б) чл(овѣ)колюбѣи 1, прозрѣнїи 1, православыиѣ(ь) 2, подоунав'скимъ 3, с(вє)топочѣше 7, маїке 7, стврѣдїло 8, законѣ 8, двбровѣннѣ 14, ннѣмо 14, вхвѣти 15, ѣмѣнїе 21, покрадѣ 23, вкрѣдѣ 23, двбровѣннѣ 35, ѣмѣнїа 35; (в) с(вє)тѣмъ 29.
- ГД 1405: (а) рѣднѣла 2, 5, влѣстеле 3х2, рѣстнїкѣ 4, влѣка 5, кѣко 5, стѣфанъ 5, 43, рѣднѣла 5/6, градѣ 6, 7, соудѣн 8, тѣкоге 12, соудѣамн 12, кѣна 13, сѣсннѣ 13, дрѣго 14, стѣноу 16х2, стѣль 16, хотѣнїа 16, влѣка 18, плѣти 20, 21х2, 32, 38, плѣкю 22, зѣконь 24, рѣдѣтѣла 18, чїн годѣ 26, ѣде 26, трѣгове 27, соудн 31, грѣдоу 36, (б) маарѣмъ 2, лазарѣмъ 2, нашегѣ 5, постѣвн 8, полѣвннѣ 10, вхвѣти 13, лазѣра 18, рѣдѣтѣла 25, законь 25, соудѣамн 30, законѣ 32, доубров'ннѣкѣмъ 39, ѣмннїемъ 40; (в) сѣсн 11, коу'нсѣла 31, лазѣрѣ 33, лоу'кѣч 43.
- СТ 1406: (а) стѣфанъ 1, мнѣгоу 2, кѣпно 3, прѣведе 5, мѣне 5, мѣншаа 5, тѣгда 6, свѣбѣда 6, вїкннѣ 12, свѣбѣдно 14, кѣждѣ 14, всѣке 16, свѣбѣднѣ 19, вѣдѣть 20, пѣкраль 21, вѣтн 29, пѣмѣть 30, стѣфана 32, (б) вл(а)гѣчѣстнвоу 1, прѣвѣде 5, монастѣре 7, сѣздаше 8, ннѣкѣмъ 15, побѣгне 16, ѣдїно 18, вѣзвѣртннѣ 19, нспѣкѣстнлѣ 20, влѣстѣлїна 20/21, вл(а)говѣантѣ 29, сѣхрѣаннѣ 29, монастѣрѣхѣ 31; (в) подѣхѣ 6, прѣвѣвѣ 18.
- СЛа 1407: (а) свѣтлоѣ 1, сѣнмоу 3, чѣшоу 8, слоуженїе 11, нѣкако 12, всѣкого 17, рѣдоу 20, воудѣоушоу 22, вѣвшоу 33, градѣвлюденїа 51, прѣсто 53, рѣкше 53, вѣрѣшоу 56, сїмоноу 60, старѣць 63/64, хтїторѣу 65, (б) вѣемїрноѣ 1, сѣставлѣнїе 1, сѣдннїенїе 1, вѣдроузн 1, нѣсѣдѣтнѣоу 2, сѣвѣртннѣ 4, законѣполаѣге 4, сѣпрнвѣнѣстн 5, х(рн)л(т)ѣолюбнвѣншїн 12, сѣмотрѣвшѣ 12, вѣсѣтаншѣ 12, прнѣтна 14, похвѣлн 14, н(є)в(є)сѣзрѣчнѣ 15, вѣсѣтѣ 16, оу'срѣдїе 16, сѣвнѣсше 17, плѣдонѣшенмн 18, своїмн 19, вл(а)годѣамн 26, прннѣснмѣхѣ 30, сѣдрѣжїтѣлю 33, нарїцаемѣкѣ 38, прѣстрѣаннѣ се 46, монастѣроу 48, сѣглѣстн се 61, роу'копнѣсннѣ 62.
- СЛБ 1407⁷⁵: (а) сѣмоу 5, нїкако 8, соудѣн 8, вѣрн 9, лѣптѣ 9, тѣже 10, дѣемѣоу 10, тѣмѣже 10, сѣставлѣашѣ 12, нѣше 15, свѣтан 17, всѣкого 19, плѣдонѣшенмн 20, всѣкоѣ 20, рѣбы 26, вѣрнн 26, рѣдоу 28/29, вѣровавшѣ 33, вѣвшѣоу 36, сїце 38, лїшѣнѣ 38, вѣтн 38, двїжнмн 43, вѣднмн 43, лѣвн 51, градѣвлюденїа 53, (б) сѣвѣртннѣ 5, сѣвѣртншн 5, прннѣснмѣкѣ 9, оу'ченїка 10, сѣмотрѣвшѣ 13, вѣсѣтѣ 18, дарѣнѣшенмн 19, вѣзвѣщѣатн се 23, стрѣитѣле 26, слоужѣвѣнѣлїа 26, сѣставлѣнїю 29/30, нарїцаемѣкѣ 40, мнѣгорѣзлїчнѣа 42, нзвѣлнхѣлѣ(ь) 43, надѣжлїдн 45, монастѣроу 51.
- ЪП 1419: (а) гѣорѣ 14, мѣнастѣрѣ 20, кѣго 27, мѣнастѣрѣа 32, вншѣпнсннѣа 35, (б) недѣмнслѣне 2.
- СЛ 1427: (а) мнѣноу 1, влѣстн 1, тѣкѣо 5, сѣмоу 5, гѣорѣ 10, сѣбѣра 17/18, сѣла 30, воудѣ 39, пѣте 45, чѣто лѣбо 46, прѣвѣднѣмн 48, (б) прѣдрѣжѣть 1, солѣмѣнолѣ(ь) 1, насѣщѣающѣмъ 4, нзвѣлн 12, воїскѣ 27, ѣдїноу 36; (в) прнчѣтѣт 48.
- ЪВ 1427–1428: (а) сїлнїи 1, вѣрѣмннѣоѣ 2, прнїѣхѣлѣ[ь] 2, нѣслѣдннѣн 6, нѣдѣжлїдн 24, сїлы 28, (б) вѣстѣвлѣно 23.

75 Након педесет трѣгѣ реда снимѣк је скоро потпуно неупѣтреблїв за истражнвѣнѣ акѣнатскнх знаѣоѣ.

БД 1428: (а) рѡднѣла 45.

БР 1430: (а) плѣты 4, скрѡвнѣ 5, вѣвшѣн 5, чѣлныкѣ(ь) 12, дѣлаа 17, чѣлннкоу 18, вѣшерѣтѣнно 19, гѡрню 19, прѣвннамн 20, пѣче 26, (б) доврѡдѣтелнн 2, ѣлика 3, вѣзвѡдѣтѣ(ь) 3, вѣзмѡжно 3, сѣстѣвнмь 5, ѣкѡже 5, желѣнїе 8, крѣпнїтн 9, вѣздаватн 9, своѣн 10, дрѣжѣвн 11, прнлѡжїн 13, запнсѣло 14, оутврѣдїло 14, браннїтѣвоу 15, пешчѣннцоу 15, велїкомоу 18, раднїтоу 18, ѡнѡзн 18/19, прнлѡжїн 19, бл(а)гоч(ь)лстївннхї(ь) 25, сїѣмоу 25, запнсѣнїю 25, дїаволїю 27, такѡвааго 28, б(о)гонѡсннхї(ь) 32.

Х2 1454: (б) мнхѣлв 1.

БВ 1456: (а) гѣворѣа 3, врѣкѣвѣщнцѣ 3/4, сѣла 4, 11, влѣстн 4, 6, сѣло 5, 6, 7, 10, мѣтамн 5, прѣвннамн 6, пїса 18, нїегова 17, (б) деспѡта 18.

Л1 1457: (а) ѡсвєнь 13.

Г 1457: (а) ѣфроснїл[ь] 1, (б) прнѣсмо 1.

ЛР 1457: (а) сѣла 4, вїшепнсаннѣа 4/5, сѣло 8, вїшепнсаннѣа 14, (б) острѡвцн 8.

Л2 1457: (а) влѣстѣлї(ь) 4 (ген. мн.), (б) прїѣтѣлї(ь) 3.

ЛД 1457: (в) стѣ послалї 4, нестѣ вчннї(н)лї 6, нашѡї 7, ѡвої 7, тої 9, внсмо вї вчнннлї 11.

Како показују наведени примери нередовна употреба оксије одликује повеље и писма настала током последње деценије XIV, те прве и друге деценије XV века, али и највећи број повеља и писама световног карактера насталих у шестој деценији XV века у канцеларији наследника деспота Ђурђа Бранковића.

С обзиром на то да се у наведеним документима оксија употребљава нередовно и несистематично, тешко је рећи у којој мери овај знак означава место акцента, а самим тим, и колико је изнета грађа релевантна за закључивање о стању акценатског система српских народних говора са територије Српске деспотовине.

На основу једног броја примера са оксијом на иницијалном слогу може се крајње обазриво претпоставити да је процес преношења силазних акцената већ био започет⁷⁶:

ЛП 1395: дѡта 18 (лично име), рѣша 18 (лично име), кѣкта 19, 21, прнлѡжн 32, Н 1396: брѣтїа 15, 19, кѡлнво 16, 89, 90, дѡгн 50, блнзоу 51, 53, дѣвати 61, ЈЛ 1398: крѣлнѣвоу брѡдоу 17/18, вїнограде 20, на влѣдоѣвѣ лазѣ 21, ѡ лаза влѣдоѣва 21, вїноградлї(ь) 22, ЈХ 1394–1402: прнлѡжн 15, мѡравѣ 16, СД 1405: нїегова 19, слѣннцѣ 31, слѣвнѣлї(ь) 44, градѣ 44, ГД 1405: рѡднѣла 2, 5, рѡднѣлѣ 5/6, градѣ 6, 7, соуднн 8, соудѣамн 12, плѣтн 20, 21x2, 32, 38, плѣкю 22, зѣконѣ 24, рѡдѣтѣла 18, нѣде 26, СТ 1406: прѣведе 5, пѡкралѣ 21, СЛБ 1407: соуднн 8, вѣрн 9, сѣставлѣше 12, БВ 1427–1428: нѣслѣдннцн 6, БВ 1456: врѣкѣвѣщнцѣ 3/4, нїегова 17.

76 Исти закључак износи Д. Јовић (1968/1969: 393–396) поводом Закона о рудннцнма деспота Стефана Лазаревића.

Ипак, у већини наведених докумената налазе се и примери са оксијом на унутрашњем слогу, што би могло указивати на чување старог места акцента:

ЈП 1395: гљвотѣнци 15, рагѣвникъ 18, вниоградъ 20/21, мнхаилова 28, Н 1396: прѣстѣвн 26, њсправљаю 40, шпѣдоше 67, постѣвлатн 69, њспрѣла 73, ЈП 1400: ловѣинѣ 4, прнсеѣнце 5, прнтрѣжнице 5, закѣинамо 7, настѣвника 17, калвгерѣце 19, СД 1405: стврѣдило 8, законе 8, свѣати 15, покрѣдв 23, свкрѣде 23, с(в)тѣмь 29, ГД 1405: постѣвн 8, свѣати 13, родѣтелеа 25, законе 25, соудѣамн 30, лоукаѣъ 43 (лично име), СТ 1406: прѣвде 5, създаше 8, повѣгне 16, ѣдино 18; СЛа 1407: сьдрьжѣтелеу 33, СЛб 1407: сьмотрѣвшѣ 13, строѣтелек 26, ЫВ 1427–1428: встѣвѣно 23, 6, ЫР 1430: сьстѣвнмь 5, крѣпѣтн 9, вьздаватн 9, дрьжѣвн 11, прнлѣжѣн 13, записѣло 14, оутврѣдило 14, бранѣтѣвоу 15, прнлѣжѣн 19.

Изнанађује мали број оваквих примера у ЈП 1398: оуправь 18 и у ЈХ 1394–1402: ѣнокъ 12, ѣнокъ 19 (ген. мн.), вероватно и лнвочн 38 (топоним, уп. лѣвочю 16, лѣвоче 29, лѣвоче 37). Колебање у писању оксије у последњем наведеном примеру може указивати на то да је процес преношења био у току. Оваквих примера има и у другим документима, посебно у ГД 1405: рѣдтелеа 2, 5, рѣднтель 5/6, соудѣамн 12, рѣдѣтелеа 18, законе 24 према родѣтелеа 25, законе 25, соудѣамн 30.

3.2.3. Редовнија употреба оксије одликује велики број повеља из прве половине XV века, што сведочи о ширењу и стабилизацији овога правописног манира у наведеном периоду. Ексерпирани материјал биће представљен према канцеларијама у којима су документи настали.

1. Међу повељама и писмима кнегиње Милице и деспота Стефана Лазаревића посебно стоји ЈД 1397–1402, у којој оксија у највећем броју примера долази заједно са спиритом изнад лигатура или омеге, те као таква има искључиво правописну вредност: (а) ѣсн 6, ѣко 10, 11, 12, ѡдѣѣн'чнаа 10, оѣкрашен'нѣ 18/19, ѡблѣгреннѣмь 23/24, ѣже 27, еугеннѣ 32, ѡбнтѣл 36; (б) тѣоѣго 2, вѣпнѣтъ 5, моѣго 8, прнѣтъ 9, ѡдѣѣн'чнаа 10, вноженнѣмь 11, бл(а)годѣѣннѣ 13, бл(а)гопѣкорннѣмь 16, бл(а)гоговѣннѣмь 17/18, ѣзлнѣвшоѡ 24, вькаѣтъ 27, попоушеннѣмь 40, пѣваѣмын 46; (в) вьспоѡ 7, оѣкрашеннѣмь 17, ѡблѣгреннѣмь 23/24, ѣзлнѣвшоѡ 24.

Материјал осталих повеља из канцеларије деспота Стефана указује на чување места акцента према правилима старије акцентуације. О овоме би могли сведочити следећи примери⁷⁷:

СЈ 1404–1405: постѣвн 4, х(рн)лс(т)олюбѣваа 5/6, ѡбрѣте 7, дарѡвахъ 16, такѡзн 18, хатѣрн 19, правѣнѣ 19, дарѡва 20, ц(а)р(ь)лс(т)во мн 20, коупленѣцоу 21, вьноука 26, вндѣвь 12, дрьжѣл 17.

СХ 1406–1407: велѣкааго 1, 3, ѣзѣвнтъ 8, велѣкаа 14, ѡблѣцн 14/15, ѡстроѡвн 16, вьвѣренъ 19, прнлѣжн 24, господѣнъ 24, деспѡтъ 2.

⁷⁷ Целокупна грађа из ових повеља не наводи се због изузетно великог броја примера.

- СХ 1411: г(о)лсподствѣ дн 19, 21, 25, г(о)лсподствѣ дн 20, приложн 19, встѣвѣ 28, хтитѣрнѣ 32, образѡмь 33, ѿ позѡба 35, нѣкѡе 37, непотвѡреноу 42, порази́ть 45, хтитѣрѣ 51.
- СМ 1413: ѣлико 4, моѣмь 14, сп(а)сѣнь 15, принесѡхъ 21, рѣпелѣво 25, итд.
- СЛ 1414–1415: всѣдръжителъ 2, четыремь 14, даровѣхъ 15, повѡза 16, понѡса 16, съдръжителъ 18.
- СВ 1417: ѣтитъ 11, врьхѡвннхл[ь] 25, копривннцѣ 32/33, понѡса 34, проклѣтъ 42, врьхѡвннхл[ь] 45.

У највећем броју наведених повеља налазе се и малобројнији примери који би могли упућивати на почетак процеса преношења силазних акцената: СЈ 1404–1405: вѣлнкоу 15, прѡнїю 17, вїле 19, приложн 22, вѣлнкѡго 23, тѡковаѡѡ 30; СХ 1406–1407: лиѡвнть 13, рѡднтелъ 24, СХ 1411: мѡнастроу 19, тѡковн 43, СМ 1413: дѣспоть 9, вѣлнкынхъ 20, мѡравнцахл[ь] 23, вѣлнкынхл[ь] 27, СЛ 1414–1415: врѡнково 14, прѣбывають 16, замѣннтн 11, СВ 1417: вѡдн 14, дрѣжавѣ 35, прношѣнїе 15, всѣдръжнтеля 43.

Међу повељама из ове групе, у којима се оксија употребљава веома фреквентно, налази се и И 1402–1422. Велики број потврда из ове повеље отпада на лична имена или српскословенске форме, као и на неочекиване категорије (нпр. хѡтенїеѡл(ь) 5, пѡнѡдѣленѡна 7, послоушанїе 9, сїлвестъръ 27, трапезаръ 28, итд.), што додатно компликује истраживање. На преношење акцената могли би упућивати примери лиѡбовїю 4, лиѡбовъ 14, нїегоѡл 18. Старо место се може огледати у сѣтворїтн 12 и ѡсѡдоуль 31.

Фреквентна употреба оксије у наведеним документима одражава се и на њену функцију, тако да се срећу примери у којима оксија стоји на месту других акценатских знакова: (а) двоструке варије: СЈ 1404–1405: вѡ(а)гѡчїстїваѡ 5, мѡнастїра 11/12, лѣжещѡго 12, далнѡго 27, СМ 1413: вѣлнкѡго 13, мѡна{с}тїрѣ 22, мѡнастїрѣ 29, СЛ 1414–1415: мѡнастїра 9, мѡнастїроу 12, И 1402–1422: слѡвнаѡго 6, (б) обичне варије: СХ 1411: свѣтлѡ 2, горѣ 12, мѡнастїра 26, 28, какоѡѡ 32, приложнї 34.

У малом броју примера оксија је стављена изнад оба саставна дела сложенице: СХ 1406–1407: дѡрѡнѡснть 27, мѡздѡдатѣла 37, СХ 1411: жнвѡтвѡрешѡго 45/46, СМ 1413: вїшепнсѡнна 20, СВ 1417: прѡвѡслѡвнаѡ 11, шѣстѣдѣсѣтъ 23, вїшепнсѡннѡ 36.

2. Материјал повеља и писама насталих у канцеларији деспота Ђурђа биће анализиран у односу на овде већ више пута поменуте ставове П. Ивића о акцентуацији ЂЕ 1429.

На основу примера из ЂЕ 1429:

- (а) гѡргъ 5, пїшетъ 6, кѡко 7, гѡры 8, ѡвнтѣлн 8, вѣспоменъ 10, зѡповѣдн 12, вѣдѣмо 13, прѡснѡѡе 13, вїше 14, 15, тѣмже 15, приложн 15, нѡвѡбрьѡдске 16, лїтрь 17, вїтн 19, нѡшѣмоу 20, лѡкомствѡлѡл(ь) 22, нѡдн 23, нѡшѣлѡл 23, прѡклѣтл(ь) 24, вѣроу 27.
- (б) наслѣднїка 3, рѡднтелѣѡл(ь) 3, вѡ(а)говѣрннн 4, в(о)годарѡвѡнноу 5, свѣдѡл[ѣ]нїе 7, мѡнастїра 8, с(вѣ)щѣннѡннѡкѡл[ь] 9, прїнѡдїсѡ 13, нсплѡннтн 13, вїшерѣтл(ѣ)ннѡмоу 14, 15, гѡднщѣ 16, зѡпнсѡннѣ 21, сѣмѡ

21, непотврѣноу 21, съдрѣжнѣи(ь) 22, разорѣти 23, въсѣдрѣжитѣла 24, животвѣрецаго 25, вышеписанныи|х|ѣ] 23.

– П. Ивић (1989: 17) изводи следеће закључке: (а) „Функција оксије је јасна: она означава место акцента. У највећем броју случајева оксија је стављена на вокал наглашен у старосрпскохрватској акцентуацији коју је реконструисала лингвистичка наука.” (б) „Дворски писар деспота Ђурђа имао је у свом језику доследно непренесене старе акценте (...)”

Наведени Ивићев закључак, донесен на основу релативно ограничене грађе, у великој мери је потврђен и на материјалу других повеља и писама из канцеларије деспота Ђурђа. О овоме сведочи велики број примера са оксијом у функцији означавања места акцента на унутрашњем или финалном слогу⁷⁸:

БП 1427–1429: всебогѣтѣ 2, даровѣнномоу 6, съдрѣжитѣлю 6, дрѣжавн 7, прѣстола 7, деспѣта 9, прѣдѣше 9/10, прилѣти 13, движили 13, ѣблѣсти 15, потврѣри 16, потврѣди 16, ѣмѣю 16, оустѣвѣлено 16, записано 16, сътворѣн 17, ѣмѣю 18, ѣсковѣдн 20, ѣнѣзи 21, събѣраа 21, ѣпрѣла 22, ѣствѣило 23, ѣствѣила 23, ѣмѣю 23, ѣмѣли 23, пристоупѣ 25, ѣпѣтъ 25, такѣзи 25, ѣблѣда 26, такѣви 30, проклѣтъ 30, въсѣдрѣжитѣла 30, врѣховныи|х|ѣ] 31/32, пандѣленѣѣнѣ 33, итд.

БР 1428–1429: ѣдиного 4, вѣрѣвати 5, даровѣнномоу 8, съдрѣжитѣлю 8, прѣстолю 9, б(о)годаровѣнною 12, дрѣжавн 13, записѣ 19, родѣтелѣ 15, записѣ 16, негѣвѣ 17, заложѣти 22, ѣнили 23, церѣвѣцѣ 28, съдрѣжитѣлю 38, разорѣти 41, итд.

РК 1430–1431: приѣисмо 6, прѣбывѣю 11, ѣнѣзи 15, ѣвѣзи 15, записана 20, помѣгаа 21, ѣнѣзи 22, итд.

БВ 1432: въсѣдрѣжитѣлѣ 2, всебогѣтѣ 2/3, слоужбѣначѣла 6, наслѣднѣи 6, прѣстолю 10, самодрѣжавнаго 13/14, родѣтелѣ 14, с(вѣ)топочѣвшаго 14, властѣинѣ 17, велѣкыи 17, прилѣжи 18, исплѣнѣти 22, вѣнѣграда|а] 26, приложѣилѣ 26, прѣстола 29, съдрѣжитѣлю 29, разарѣти 32, вышеписанныи|х|ѣ] 32, въсѣдрѣжитѣла 33, събѣрѣнѣца 35, итд.

РВ 1432: послѣшнѣи|ѣ] 1, велѣкыи 3, ѣеѣфанѣ 5, потрѣбовѣсмо 5, монастѣрска 6, ѣдрѣфатѣрѣ 6/7, кѣлѣѣ 8, монастѣрѣ 8, корѣвѣ 9, корѣвѣ 10, вѣнѣграда 15, итд.

РК 1433: съматрѣюще 2, стрѣитѣлѣ 6, послушнѣи 8, велѣкыи 8, мѣѣн 10, създѣхѣ 10, оустѣвѣисмо 16, полиѣбе 17, раѣѣте 18, велѣка 19, велѣко 20, своѣѣн 22, ѣгоуѣменѣ 23, дѣнѣѣти 24, ѣгоуѣмена 24, гѣстѣнско 26, нѣзѣде 26, прѣдѣти 29, заложѣти 29, сѣстрѣичнѣкѣ 42, стрѣитѣлѣ 43, прихѣде 45, записѣхѣи|ѣ] 56, итд.

БЛ 1429–1439: м(н)л(о)лѣтѣи|ѣ] 3, ѣлика 3, вл(а)гѣтѣстѣвѣи 8, г(о)лѣп(о)жѣлѣѣю 10, съдрѣжитѣлю 12, прѣстола 12, вл(а)гѣтѣстѣвѣи|х|ѣ] 14, вл(а)гѣтѣстѣвѣааго 16, хрѣстолюѣвѣааго 16, велѣкыѣ 20, приложѣилѣ 24, ѣрѣѣнѣѣ 33, велѣкаа 41, приложѣилѣ 42, дохѣдѣи 43, итд.

БД1 1445: (б) постѣвн 2, потѣѣнѣи 4, ѣмѣли 8, родѣтелѣ 8, родѣтелѣ 8/9, записѣло 9, оустѣвѣило 9, постѣвн 9, двѣрѣвѣкѣи|х|ѣ] 10, коѣ 10х2, двѣрѣвѣчѣнѣ 10,

78 Примери су навођени и коментарисани и у Поломац 2009б: 316, 2012б: 130–134.

поставе 11, ѡхвѣтѣн 14, ѡнѡзи 16, родѣтелеа 18, 19, покрѣли 21, платѣла 21, прилѡрѣю 23, родѣтелею 27, владѣлецъ 31, нарѣчѣль 32, нскѣти 34, родѣтелеа 36/37, прѣвѣвѣають 38, нзвѡлнтъ 40, итд.

БД2 1445: дзвѣрѡвника 2, оуѣтнѣло 6, коѣ 7, ѣмѣли 7, коѣ 9, ѣмѣли 9, коѣ 13, ѣмѣли 13, итд.

БЛ 1452: покѣзаннѡмѣлѣ 4, врѣхѡвнѡмѣлѣ 15, похвѣли 17, вѣздѣвѣгоше 27, прѣѣднѣка 34, родѣтелею 54, ѡнѣко 54, подѣти 59, ѣдѣною 64, ѣтѣри 68, ѣдѣною 72, нзвѡрѣ 78, ѣлѣко 80, итд.

Мало је примера у наведеним повељама који би могли указивати на почетак процеса преношења акцената:

БР 1428–1429: дѣспѡта 12, 15, тѣковѣго 41.

РК 1430–1431: мѡнастѣрѣ 5, стѡн 26.

БВ 1432: х(рн)л(т)ѡлѡбнѣвнѣн 7, дѣспѡть 8, дѣспѡта 14, прѣстола 16.

РК 1432: ѡвладѣати 17/18, свѣирѣти 18, записѣше л(ѣ) 18.

РК 1433: дѣспѡта 7, 8, тѣкожѣде 8, 19, тѣковѣн 26, стѡн 38, тѣковнѣн 43, 44, стѣрѣн 44.

БЛ 1429–1439: дѣспѡть 9.

БД1 1445: тѣкожѣде 2, дѣспѡта 9, 25, свѣдѡчѣвѣ 11, слоуѣтнѡло 35, рѣзнѣчкѣн 43.

БД2 1445: дѣспѡть 1, дѣспѡта 5, 10, 14, 17, рѣзнѣчкѣн 21, ѣмѣло 14.

БЛ 1452: дѡходѣци 45, дѣспѡтѣ 54, 61, вѣлнѣкѣе 69, вѣрѣнѣко 77.

Примери из БП 1427–1429 који би евентуално могли указивати на овај процес, имају само правописну вредност: рѡднтѣла 9, рѡднтѣла 17, рѡднтѣло 20, лѡжнѣкѣ(ѣ) 19, рѡднтѣла 24.

Међу повељама Бранковића посебно стоји МХ 1406. Упркос редовном стављању овога знака, мало је примера релевантних за нашу расправу. На евентуално преношење акцената могли би указивати ѣмѣ 27, зѣкаве 33, всѣдрѣжнѣтелеа 39/40, док би на чување старѡга места могли упућивати приложѣвѣше 8, ѡсѣхѡкѣе 30, оуѣхѡкѣе 32, царѣне 33.

3. Редовнија употреба оксѣје забележена је само у једном документу (С1 1457) из канцеларије наследника деспѡта Ђурђа⁷⁹:

(а) знѣнѣе 1, кѡга 1, кѣко цѡ 2, рѡднтѣлѣе 2, гѡргѣ 2, вѣрѣтѣе 3, в вѣлѣстѣла 3, дѣвѣровѣчѣкѣхъ 3, сѣвѣро 4, жѣвѡтѣ 4, в вѣлѣстѣлѣ 5, дѣвѣ стѣ лѣтѣрѣ бх2, лѣзарѣ 7, лѣзарѣ 8, дѣвѣровѣчѣкѣлѣ(ѣ) 9, дѣвѣровѣчѣкѣ 10, в сѣвѣ 10, нѣщо 10, мнѡгѡ 11, сѣвѣра 11, кѡва 11, сѣвѣрѣнѡга 11, нѣсь 12, кнѣгѣ 12, ѡ вѣлѣстѣлѣ 13, дѣвѣ стѣ лѣтѣрѣ 13/14, вѣрѣта 14, кнѣга 15, лѣхо 15, нѣшоуѣлѣ(ѣ) 15, кнѣгѡуѣлѣ(ѣ) 15.

(б) вѣсѣкѡмѣлѣ 1, ѡтѣвѣрѣнѣн 1, с(вѣ)тѡпѡчѣнѣвшн 2, ерѣна 3, покѣлѣдѣ 3, ѡстѣло 5, 10, на пѣно 9, ѡ потѣнѣнѡга 9, 12/13, вѣдрѣжѣше 10, нѣмѣнѣа 10, нѣтѣса 12, ѡ нѣмѣнѣа 13, ѡдѣвѣше 14, раскѣдѣна 15/16, постѣвѣнѣлѣ(ѣ) 16, вѣгѣста 17.

Изнесена грађа не представља довољно добру подлогу за извођење сигурних закључака. Ипак, може се претпоставити да један број примера

79 Примери су навођени и коментарисани у Поломац 2012а: 338–343.

упућује на познавање процеса померања акцента са финалног слога: *кога* 1, *срѣбро* 4, *жѣвотъ* 4, *в сѣвѣ* 10, *нищо* 10, *срѣбра* 11. Недовољно су јасне и акценатске прилике на унутрашњем слогу. Поред примера који би могли означавати место акцента према правилима старије акцентуације: *ѡтврѣнн* 1, *ерѣна* 3, *ѡстѣло* 5, 10, *постѣвнѣх*(ѣ) 16, налазе се и примери који могу упућивати на познавање померања акцената: *рѡднтелѣ* 2, *дѣбровѣх*(ѣ) 3, *дѣбровѣх*(ѣ) 9, *дѣбровѣх* 10.

3.3. УПОТРЕБА ВАРИЈЕ. – Обична варија није забележена у једанаест повеља и писама Српске деспотовине, што се – као и у случају употребе оксиде – може објаснити: (а) временом настанка документа (МД 1392), (б) његовим дипломатичким статусом (СХ 1392–1402 и ЂП 1410 представљају преписе или недовршене концепте), и (в) световним карактером документа (ЂД 1424, Х1 1454, Х2 1454, Л1 1457, Г 1457, Л2 1457, ЛД 1457). Тешко је одредити разлог изостанка обичне варије у ЈД 1397–1402, будући да су у овој повељи присутни остали акценатски знаци (уп. Поломац 2013д: 253).

У осталим повељама и писмима варија се употребљава са вишом или нижом учесталашћу. Наводе се најпре сви ексцерпирани примери⁸⁰:

- ЈП 1395: а) *слѣга* 4, *ѡстракѣ* 11, *мартнна врьлѣ* 21/22.
 ЈЛ 1394–1395: а) *ѡвнтелѣ* 19/20⁸¹, б) *тѡѣ* 20, *вѣс(в)тѣу* 22.
 Н 1396: а) *кѣдѣ* 14, *дѣ* 83 (3. л. јд. през.).
 ЈЛ 1398: а) *радѣ* 4 (предлог), *на поутѣ влѣтѣковскы* 18, б) *лаврьско* 22.
 ЈП 1400: а) *сѣл* 9, *здѣ* 27, б) *сѣмѣѡна* 16, *сѣмѣ* 23.
 ЈХ 1394–1402: а) *евѡ* 30.
 СЈ 1404–1405: а) *кврѣ* 6, *ц(а)ръствѣ* 6/7, *сѣ* 21 (дат. јд.), *сърѡдннкѣ* 27 (ген. мн.), *ѡтврѣднтѣ сѣ* 29, *дрѣзнѣ* 29, *тѣковагѡ* 30, б) *ѣѣкоѣ* 2, *стѣфанѣ* 5, *пѡмошнѣ* 7, *прѣложѣ* 10, *пѣснѣ* 17, *вѣлнкѣ* 23, *непѡкѡлѣбѣнѡ* 29.
 СД 1405: а) *землѣ* 3, 22, 35, 36, 42, *прѣ* 9, *срѣблѣ* 10, *прѣ* 10, 12, *доуброкѣтанѣ* 13, *срѣблѣ* 13, *конѣ* 15, 17х2, *прѣгѣ* 20, *роднтелѣ* 26, *ѣфроснѣ* 27, *сѣдѣ* 27, *землѣ* 28, 41, *стѣфанѣ* 29, *прѣ* 32, *всѣ* 41.
 ГД 1405: а) *моѣгѡ* 1⁸², *сѣсѣ* 12.
 СТ 1406: а) *землѣ* 7, *наѣ* 17.
 МХ 1406: а) *нашеѣ* 7, *дѣлѣ* 7, *вѡ* 12, 25, *ѡколѣнѣ* 26, *докѣ* 30, 32, *ктѡ* 36, *всѣдрѣжнтелѣ* 39/40, б) *ѣзволѣнѣ* 1, *вѣвѣдѡсте* 13, *свѣтѣлѣ* 15, *неѣсѣлѣнѣ* 23, *непѡколѣбѣлѣмоу* 28, *проклѣтъ* 39.
 СЛа 1407: а) *мѡвсѣ* 2, *горѣ* 4, *зрѣ* 4, *всѣ* 5, *ѡнѣ* 10, *ѡнѡ* 11, 14, *ѡнѣ* 11, *ѣлѣ* 14, *землѣ* 34, *томоу* 59; б) *всѣмѣрнѣ* 1, *всѣмоу* 3.
 СЛБ 1407: а) *всѣ* 6, *горѣ* 6, *ниѣ* 9, *дѣ* 9, *мѣздѣ* 10, *всѣ* 11, *ѡнѡ* 11, *ѡнѣ* 12, б) *сѣ* 15, *хрѣмѣ* 17, 28.

80 Под а) се наводе примери са варијом у финалном положају; уколико постоје примери са варијом у унутрашњем слогу они се наводе под б).

81 Недовољно читљив пример.

82 Недовољно читљив пример.

- СХ 1406–1407: а) вьсл 5, 38, мѣ 8, нѣ 8х2, 12, 32, 36, вѣ 9, 12, ѿлн 33, ктѣ 34, б) хтнтѣрь 2, свмѣѡна 2, ѿфѡн'сцѣн 4, ѡблакѡхъ 9, ревновахѡмъ 12, почнхѡмъ 14, ѿнокѡхъ 21, ѿфѡн'сцѣн 30, вьсѣбл(а)гын 30, свмѣѡномъ 40, ѿрхѣреѡмъ 40/41.
- СХ 1411: а) б(о)ж(ь)сѣтвьнагѣ 5, сегѣ 6, ѣгѣ 9, тогѣ 16, двѣ 24, калыгерѣ 24 (ген. мн.), дѣ 31, г[о]сѣподѣствѣ мн 36, ннктѣ 39, моѣгѣ 40, ѿлн 40, 41, ѣгѣ 45, 47, 55, ч(ь)сѣтнагѣ 45, сѣа 51, 55, б(о)годарѡван'нагѣ 55, б) срѣблѣмѣ(ь) 10, ѿфѡн'сцѣн 12, мегѣамн 15, глогѣвнца 16, гѣраснмов'скѣ 20, ѿдрѣфатѣ 24, ѿдрѣфата 25, ѿдрѣфатъ 26, ѣгѣже 39/40, правѣслѣв'ныхъ[хъ] 41, снѣмоу 41/42.
- СМ 1413: а) врѣменноѣ 3, роу'кы 3, бл(а)говолѣнѣа 6, нѣ 7, многоѣ 10, хѣдатаѣ 14, радн 20, х{ра}сно полѣ 24, мѣлоѣ 29, прннесенноѣ 29/30, ѿлн 31, ктѣ 34, б) понѣже 2, вьсѣбѡгатѣ 3/4, свмѣѡна 12, ѿрхѣп(н)сѣк(о)па 13, втѣрнцеу 18, дѡнѣлнже 18/19, с{вм}ѣѡнъ 37.
- СЛ 1414–1415: а) сѣѣ 2, ѿфѡнѣ 9, томоу 12, вѣ 17, вѣл 20, б) мнѡю 1, соломонѡмъ 1, вѣковѡмъ 2, понѣже 2, роу'кы 3, роу'коу 4, вѣчнѡмоу 5, вѣчнѡе 20.
- СВ 1417: а) вьсл 3, сегѣ 4, сегѣ 6, ѿжѣ 6, 17, тѣмжѣ 7, ѿжѣ 9, ѣгѣ 10, ѿмѣ 10, твоѣа 12, вѣ 12, 18, ѣсн 12, твоѣа 13, сегѣ 13, своѣ 15, ѣѣ 17, срѣбра 24, ктѣ лѡбѣ 27, всакогѣ 28, своѣгѣ 30, прнхѡдецѣдн 31, всѣмн 33, тогѣ 33, томоу 33, нн 33, сѣа 36, вьсл 36, моѣгѣ 36, мѡѣгѣ 39, ѿцѣ 39, ѣгѣ 43, б) вьсѣнепорѡтнѣн 16, вьсѣдрѣжнтѣла 43.
- БП 1419: почнвѣкн 5, прншьствнн 16, мѡнастнрскѣ 25/26, ѿлн 27, ктѣ 30, чтѣ 32, б) вѣмннѣ 3, ѣднннн 6, сладкнмн 9.
- И 1402–1422: а) ѡвѣл 1, ѿжѣ 3, своѣ 3, свѡра 5, ѿфѡнѣ 6, моѣѣ 8, ѿмѣ 8, ѿцѣ 9, срѣбра 13, сн 16, 18, ѡвѣ 16, всѣмѣ 20, радн 20, ѿкѣ 21, ѿкожѣ 34.
- СЛ 1427: а) снѣ 12, радн 15, 38, двѣ 16, ѡнн 26, землн 39, вѣ 41, нѣ 45, 48, покн 26, 29, б) вьсѣдрѣжнтѣль 2, ѣрѣмѡнахъ 10, двѣдѣсѣтн 17.
- БВ 1427–1428: а) тогѣ 3, мошнѣ 3, вьвѣреннагѣ 6, моѣгѣ 8, 11, ч(ь)сѣтнагѣ 12, запнсѣнѣ 21, б) всѣбѡгатнѣ 3, подѣбнѡ 3, рѣждѣленномоу 3/4, мѡнастнроу 16.
- БД 1428: а) нема прнмера, б) свѣго 2, пѣттеннн 4, мѣго 6, како нѣмѣ[ь] гѣде 26, рѣднтѣла 28, в неквѣднѣв 53, лѡгофѣгъ 54.
- БП 1427–1429: а) ѿжѣ 5, 7, 10, землѣ 7, менѣ 7, 28, радн 8, 29, х(рнсто)вѣ 10, землѣа 22, ѿлн 27, когѣ 27, б) понѣже 2, вьшепнсѣнннхъ[хъ] 30.
- БП 1428–1429: ѿмоуцѣ 2, вьсл 3, вьсл 3, сегѣ 4, 5, 10, землѣ 12, радн 18, ѣ 22, когѣ 38, сѣа 39, тврѣдѣ 39, нѣ 40.
- БЕ 1429⁸³: моѣ 3, нжѣ 4, х(рнст)ѣ 9, когѣ 20, 21, чтѣ лѡбо 23, б) ц(а)рьскѣго 8, ѣрѣмѡнахъ[хъ] 10, мѡнастнрь 14, мѡнастнрѣ 15, мѡнастнрьско 16, мѡнастнра 18, в'сѣхвалннхъ[хъ] 25.
- БР 1430: а) вѣл 4, сѣѣ 5, господѣ 6 (ном. јд.), сѣлѣ 19, мнѣ 23, здѣ 29.
- РК 1430–1431⁸⁴: а) сѣа 2, 27, мѡнастнра 4, вѣ 10, тогѣ 10, роу'кѣ 17, б) мѡнастнра 10, двѣдѣсѣтн 13, хрѣнѣ 13, {м}ѡнастнрь 19, мѡнастнрь 24, мѡнастнроу 25.

83 Примери који следе наведени су и у Ивнѣ 1989: 17.

84 Примери који следе наведени су и у Поломац 2009б: 316–317.

- ЂВ 1432: а) сѣ 2, тогò 2, 3, 21, 25, нѣ 5, сѣгò 12, землѹ 15, егò 16, вл(а)говолѣн 22, томѣ 22, ѣлѣн 29x2, когò 30, ктò 31, чтò 32, б) вѣсѣдрѣжѣтель 2, вѣсѣкогѣтѣ 2/3, мѣнастѣрѣ 27, вѣсѣдрѣжѣтеля 33.
- РВ 1432: а) сѣ 1, кѣрѣ 2, с(ы)новѣ 2, ѣгò 6, своѹ 15.
- РК 1433: а) твоѣе 1, сѣ 1, тогò 6, сѣ 13, концѣ 21, когò 23, ѣлѣн 23x2, вѣ 25, пакѣ 26, коѣ 30, пакѣ 31, гдѣ 36, сѣ 37, добрѣ 45, вѣзмѣ 55, б) хрѣ {мн} 3, мѣнастѣрѣ 12, 16, 23, 27, 49, мѣнастѣра 17, мѣнастѣрѣ 42, мѣнастѣроу 43.
- ЂЛ 1429–1439: а) всѣ 4, здѣ 5, господѣ 6, ѣжѣ 8, 21, землѣ 13, мѣнѣ 14, никакѣжѣ 15, землѹ 18, жѣ 26, лаврѣ 28, пакѣ 30, прѣндѣ 30, лаврѣ 32, своѹ 41, б) вѣзмѣжно 4, сѣце 14, всѣкѣ 29.
- ЂД1 1445: а) прѣ 9, гдѣ 16, землѣн 31, стоѣ 33, сѣ 37, молѹ 40, когò 40, нѣ 41x2, вѣсѣ 42, б) вѣсѣм(н)л(о)сѣтнвоу 1.
- ЂД2 1445: а) лѹбвѣ 7, гдѣ 16, сѣ 18.
- ЂД 1452: а) нѣ 6, 31, вѣщѣ 7, твоѣ 13, в(о)ж(ь)сѣтвѣвѣнѣшѣе 13/14, вѣсѣчѣлѣшѣе 14, в(о)ж(ь)сѣтвѣвѣнѣшѣе 14, кѣн 16, ѣлѣн 17, ед 17, сѣ 17, ѣгò 25, санѣ 33, землѣ 35, моѣгò 36, чинѣ 54, мѣнѣ 61, сѣ 74, всѣ 83, чтò 87, б) сѣтворѣши 4, вѣсѣкѣмѣ 6, вѣнѣтн 25, соуѣе 25, прѣвѣнѣн 32, вѣзѣше 35, мѣнастѣрѣ 42, чѣсть 43, мѣнастѣрѣ 56, нѣн 60, помѣнѣ 60, мѣнастѣрѣ 66/67, стоѣтѣ 67.
- ЂВ 1456: а) ѣлѣн 9, б) гѣвѣрѣгѣ 15.
- С1 1457: а) своѹ 5, своѣ 8x2, коѹ 12, поѣсѣкѣ 12, 14, нн на ѣдноѣ 15, моѹ 16.
- ЈР 1457: а) сѣлѣдѣ[сѣ]рѣвѣскоѣ 3, воѹ 6, б) рѣзнѣчѣрѣ 1, вѣлѣстн 3, вѣшѣпѣсанѣна 4/5, радѣвлѣн {с} 5, дрѣжѣ 5, прѣмѣнѣл(ь) 6, вѣзелн 7, тѣрѣцн 7, ѣ вѣло дѣло 7, вѣлѣстн 7, петрѣшѣкѣн 8, рѣзнѣчѣра 11, пѣса 18,
- С2 1457: а) нѣма прѣмера, б) злѣтн 4, пѣтѣ тѣсѣ {кѣ} 13.

На основу изложене грађе могу се дати следећи коментари:

(а) Обична варија не употребљава се у свим повељама и писмима са једнаком фреквенцијом. У документима из последње деценије XIV века (ЈП 1395, ЈЛ 1394–1395, Н 1396, ЈП 1400, ЈХ 1394–1402) примера је најмање. Нешто више примера забележено је у документима из прве и друге деценије XV века (посебно у СЈ 1404–1405, СД 1405, МХ 1406, СХ 1406–1407, СХ 1411, СМ 1413, СЛ 1414–1415, СВ 1417). Ни у документима насталим од треће деценије XV века употреба овога знака не стабилизује се у потпуности (о чему посебно сведочи стање у ЂР 1430, ЂД2 1445 и ЂВ 1456).

(б) У највећем броју наведених примера (око три четвртине) обична варија се употребљава изнад финалног вокала. Међу примерима са варијом на унутрашњем слогу посебно треба указати на сложенице са заменичким кореном *вѣс-*, као и на сложени број *двадесетѣ*: вѣс(вѣ)тѣвѣ ЈЛ 1394–1395: 22, вѣсѣмѣрноѣ СЛ 1407: 1, вѣсѣкогѣтѣ СМ 1413: 3/4, вѣсѣнѣпорѣчѣнѣ СВ 1417: 16, вѣсѣдрѣжѣтеля СВ 1417: 43, вѣсѣдрѣжѣтель СЛ 1427: 2, вѣсѣхвалѣнѣлѣ [ь] ЂЕ 1429: 25, вѣсѣм(н)л(о)сѣтнвоу ЂД1 1445: 1, вѣсѣдрѣжѣтель ЂВ 1432: 2, вѣсѣкогѣтѣ ЂВ 1432: 2/3, вѣсѣдрѣжѣтеля ЂВ 1432: 33, двѣдѣсетн СЛ 1427: 17, РК 1430–1431: 13. У овим категоријама варија заправо стоји на финалном вокалу првог дела сложенице. Аналогијом према облицима вѣсѣмѣрноѣ СЛ 1407: 1,

1407: 1 и всѧ ЂЛ 1429–1439: 4, долазе у овим повељама и облици вѣмоу СЛѧ 1407: 3 и всѧкѧ ЂЛ 1429–1439: 29.

(в) Функцију обичне варије над финалним вокалом није једноставно одредити. Говорећи о овом акценатском знаку у ЂЕ 1429 П. Ивић (1989: 17) истиче да „варија на крајњем вокалу обележава место нагласка по старој акцентуацији“. Ипак, у осталим повељама и писмима нема много примера за које би се са нешто већом сигурношћу могло рећи да упућују на овакву акценатску ситуацију: ЈП 1395: сѧгѧ 4, Н 1396: кѧдѧ 14, СД 1405: зѣмлѣ 28, 41, СЛѧ 1407: ѡнѧ 10, ѡнѧ 11, 14, ѡнѧ 11, зѣмлѣ 34, СЛБ 1407: ѡнѧ 11, ѡнѧ 12, И 1402–1422: свѡѣ 3, СЛ 1427: снѣ 12, ѡнѧ 26, ЂП 1427–1429: зѣмлѣ 7, РК 1430–1431: роуѧѧ 17, ЂВ 1432: зѣмлѧ 15, мѡнастѣрѧ 27, РК 1433: коѧ 30, ЂЛ 1429–1439: зѣмлѣ 13, прѣндѣ 30, ЂД1 1445: стоѣ 33, ЂЛ 1452: зѣмлѣ 35, чнѣ 54, С1 1457: коѧ 12.

У свим наведеним документима овакви примери стоје усамљено или пак у контрасту са другим примерима, који су често недовољно јасни или који упућују на правописне функције овога знака (најчешће изнад финалног вокала или лигатуре у функцији спирита; долази у обзир и делимитативна функција, тј. означавање краја речи). Уп. само: ЈП 1395: ѡстракѣ 11, мѧртнѧ вѣрѣѣ 21/22, СД 1405: сѣрѣѣ 10, ѣфросннѣ 27, стѣфанѣ 29, И 1402–1422: всѣмѣ 20, радѧ 20, гѧкѡ 21, гѧкожѣ 34, СЛ 1427: радѧ 15, 38, ЂР 1427–1429: радѧ 8, 29, ЂВ 1432: ѧлѧ 29x2, РК 1433: ѧлѧ 23x2, пакѣѣ 31, ЂЛ 1429–1439: жѣ 26, пакѣѣ 30, ЂЛ 1452: в(ѡ)ж(ѣ)ѣствѣнѣнѣшѣѣ 13/14, вѣсѡчѧйшѣѣ 14, в(ѡ)ж(ѣ)ствѣнѣнѣшѣѣ 14, ѧн 16, ѧлѧ 17, вѡ 17. Овакви примери долазе и у другим документима: ЈП 1398: радѧ 4, СТ 1406: нѧн 17, МХ 1406: нашѣн 7, вѡ 12, 25, докѣѣ 30, 32, СХ 1411: дѡ 31, ѧлѧ 40, 41, СМ 1413: вѣрѣмѣнѡѣ 3, мѡногѡѣ 10, хѡдѧтѧѣ 14, радѧ 20, мѧлоѣѣ 29, прнѣсенѡѣѣ 29/30, ѧлѧ 31, СВ 1417: вѡ 12, 18, прнхѡдѣщѡн 31, нѧ 33, ЂП 1419: почнѣвѧѣн 5, ѧлѧ 27, ЂП 1427–1429: радѧ 8, 29, ѧлѧ 27, ЂП 1428–1429: радѧ 18, ЂВ 1456: ѧлѧ 9.

Обична варија употребљава се веома често на месту двоструке варије (кендеме) у следећим позицијама: (а) изнад изговорног полугласника: сѣрѡдннѣѣ СЈ 1404–1405: 27, кѧлѧгѣрѣѣ СХ 1411: 24, с(ѣ)новѣѣ ЂВ 1432: 2 (ген. мн.), нѣ СХ 1406–1407: 8x2, 12, 32, 36, СЛ 1427: 45, 48, ЂР 1428–1429: 40, ЂВ 1432: 5, ЂД 1452: 6, 31, нѣ СМ 1413: 7, ЂД1 1445: 41x2; (б) изнад дугог вокала, акцентованог или неакцентованог: СЈ 1404–1405: вѣлнѧѧѡ 23, непѡкѡлѣвѣнѧѡ 29, СД 1405: прѣ 10, 12, прѧ 32, МХ 1406: свѣтѧѧѡ 15, нѣнѣцѣлнѧѡ 23, СХ 1411: двѣ 24, ЂП 1419: прнѣшѣствѧнѣн 16, сладѧнѧн 9, мѡнастѣрѣѣѣ 25/26, СЛ 1427: двѧ 16, двѧдѣсетн 17, ЂВ 1427–1428: вѣвѣрѣннаѧѡ 6, ч(ѣ)ѣствѧнѧѡ 12, запнѣсѧнѡ 21, ЂП 1428–1429: тѣврѣдѧ 39, ЂЕ 1429: ц(ѧ)рѣѣскѧѡ 8, мѡнастѣрѣѣ 14, мѡнастѣрѣѣ 15, мѡнастѣрѣѣѣѣѣ 16, мѡнастѣрѧ 18, РК 1430–1431: двѧдѣсетн 13, мѡнастѣрѧ 10, {м}ѡнастѣрѣѣ 19, мѡнастѣрѣѣ 24, мѡнастѣрѡу 25, ЂВ 1432: вѧ(ѧ)говѡлѧн 22, РК 1433: добрѧн 45, мѡнастѣрѣѣ 12, 16, 23, 27, 49, мѡнастѣрѧ 17, мѡнастѣрѣѣ 42, мѡнастѣрѡу 43, ЂД 1452: мѡнастѣрѣѣ 42, мѡнастѣрѣѣ 56, мѡнастѣрѣѣ 66/67, ЈР 1457: рнзннѣѧѣрѣѣ 1, рнзннѣѧѣрѧ 11, рѣѣлѧ 7, вѣнѧѡ дѧѡ 7, С2 1457: зѧлѧтн 4, пѣтѣѣ тнѣѣ{кѣѣ} 13; (в) изнад једносложних речи под логичким акцентом: ЈП 1400: зѧѣ 27, СХ 1406–1407: кѣѡ 34, СМ 1413: кѣѡ

34, ЂП 1419: ктò 30, ттò 32, ЂЕ 1429: ттò любо 23, ЂР 1430: здѣ 29, ЂВ 1432: ктò 31, ттò 32, ЂД 1452: ттò 87.

Употреба обичне варије изнад вокалских графема и лигатура у медијалном положају уместо спирита посебно је фреквентна у СХ 1406–1407 (хтнтòрь 2, смѣòна 2, ѡ-òн'сѣн 4, óблакòхъ 9, ревновахòмь 12, почнхòмь 14, ѡнокòхъ 21, ѡ-òн'сѣн 30, смѣòномь 40, архієреòмь 40/41) и СМ 1413 (понієже 2, смѣòна 12, ѡрхїєп(н)лск(о)па 13, втòрицею 18, донієлиже 18/19, с{вм}єòнъ 37). Овако највероватније треба тумачити и следеће примере: ЈЛ 1394–1395: тòїє 20, ЈП 1400: смѣòна 16, МХ 1406: ѡзволієнію 1, непоколѣблїємоу 28, СХ 1411: мегїамн 15, глогòвнца 16, гєраснїмов'скє 20, снїємоу 41/42, СЛ 1414–1415: мнòю 1, соломонòмь 1, вѣковòмь 2, понієже 2, вѣтнòмоу 5, вѣтнє 20, ЂП 1419: ієдннїн 6, ЂП 1427–1429: понієже 2, ЂЛ 1429–1439: вѣздòжно 4, ЂВ 1456: гнєòр'гїа 15.

Обична варија може бити употребљена и на месту оксије, о чему добро сведоче примери из ЂД 1428: свòго 2, пòттенн 4, мòго 6, како нлм[ь] гòде 26, рòднтелѡ 28, в неквднмѡ 53, лòгòєть 54.

3.4. УПОТРЕБА ДВОСТРУКЕ ВАРИЈЕ (КЕНДЕМЕ). – Испитивани корпус се у погледу употребе овога акценатског знака може поделити на неколико група: (а) документи у којима двострука варија није забележена; (б) документи у којима се двострука варија употребљава као једини акценатски знак; (в) документи у којима се двострука варија употребљава у очекиваним позицијама у релативно малом броју примера; и (г) документи у којима је употреба двоструке варије фреквентнија (у односу на документна из претходне групе).

Двострука варија није забележена у три документа: МД 1392, ЂП 1410 и Г 1457. Одсуство употребе овога знака у ЂП 1410 условљено је дипломатичким статусом документа (недовршен препис или неуредно исписан концепт), а у случају Г 1457 вероватно дужином документа: свега четири реда, тако да употреба овога знака није ни могла доћи до изражаја.

У двама документима из последње деценије XIV века двострука варија се употребљава као једини акценатски знак у различитим функцијама.

У ЈЛ 1394–1395 овај се знак налази у следећим позицијама: (а) изнад графеме *ω* у свим позицијама на месту очекиваног спирита: теòфанъ 9, всет(ь)лстнагò 9, прѣподòбнагò 9, ò(ть)ца 10, 14, такò 10, нашегò 14, òтьць 28; (б) изнад консонантских графема на месту на коме би се очекивао пајерак: цркѡн 2, царскòю 3, приннесїа 8, петрѡшкнл(ь) 11, срѣп{с}кѡ 18, срѣпско{н} 24; (в) изнад повратне заменице *се* (аналогijом према хомоформним облицима показне заменице): поклонєт сє 2, красѡют сє 3, вкрѣпѡнѡєт сє 4, шєрѣтѡют сє 11; (г) на крају речи или првог дела сложенице уместо очекиване обичне варије: всн 12, вѣсс(вє)тѡмѡ 26. Недовољно је јасна употреба у следећим примерима: мнслн 1 (акуз. мн.), прѣзрєшє 1 (3. л. мн. аориста), лаврн 8 (ген. јд.). Само у трима примерима употребљена је двострука варија у очекиваним позицијама у функцији означавања вокалског квантитета: мн 12 (ном. јд.), квкѡ 16 (ген. мн.), велнкѡнє 17 (ген. јд.).

Још је интересантнија употреба двоструке варије у СХ 1392–1402 (повеља представља концепт или недовршен препис). Овај се знак

употребљава: (а) у функцији скраћивања изнад вокалног /р/ и /л/ (заједно са титлом): кр(ь)вню, цр(ь)кви, сѣлєкл(ь), сѣлєкл[ь], цр(ь)кowl(ь), вл(ь)кowl(ь), вл(ь)кв (уп. Младеновић 2007: 158); (б) у функцији скраћивања (заједно са титлом) и у другим позицијама: бл(а)говѣрнїѣ 5, стар(ь)ць 8, с(вє)тѣпwтнїкшєга 21, в(о)жнѣон 22, с(вє)тѣпwтнїкшємѣ 26, бл(а)говѣтрoлнїѣ 28; (в) уместо оксије у функцији означавања места акцента: сѣвѣтїє 2, зрѣще 2, кнѣзь 6, 22, кѣко 7, оупнїлѣ 11. Недовољно је јасна употреба у следећим примерима: изнекѣрїє сє 11 (3. л. јд. аориста), старѣць 13 (ген. мн.), стврѣднїл[ь] 23. У малобројним примерима употребљен је овај знак у очекиваним позицијама у функцији означавања вокалског квантитета: в(о)ж(ь)лстѣннїѣ 1, ч(ь)лстнїншїѣ 8 (ном. јд.), хїландарлцїѣ 8 (ном. мн.), рєбрѣ 4, сєлѣ 20 (ген. мн.).

Двострука варија представља једини акценатски знак и у Х1 1454, а у Х2 1454 се поред двоструке варије само у једном примеру среће и оксија: мнхїлѣ 1. Одсуство других акценатских знакова у овим документима може се објаснити чињеницом да они имају изразито световни карактер, те да у њима нису доследније заступљене ни друге одлике ресавског правописа. У оба документа двострука варија се употребљава у очекиваним категоријама означавајући наглашени или ненаглашени квантитет: а) у облику ном. мн. личне заменице 1. лица: мн Х1 1454: 1, 10, Х2 1454: 1, б) у облику ген. мн. именица: мѣжн Х1 1454: 10, Х2 1454: 12, и в) у облицима сложене придевске промене: дрх(а)гг(є)лскїѣ Х2 1454: 4, 5 (акуз. јд.), хїландарскїѣ Х2 1454: 4/5 (ном. јд.), дрх(а)гг(є)лскїѣмѣ Х2 1454: 6 (инстр. јд.), мєдлѣвєдчїкїѣ Х2 1454: 10 (акуз. јд.). У примеру знахѣ Х1 1454: 10 вероватно је у питању писарска немарност, будући да двоструку варију очекујемо изнад контрахованог вокала у наставку имперфекта.

3.4.1. У највећем броју испитиваних повеља и писама (укупно двадесет четири) двострука варија се среће у малом броју примера: ЈЛ 1398, ЈП 1400, СЈ 1404–1405, СТ 1406, МХ 1406, СХ 1406–1407, СЛа 1407, СЛБ 1407, СМ 1413, СЛ 1414–1415, ЂП 1419, ЂД 1424, СЛ 1427, ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, ЂР 1430, РК 1430–1431, ЂВ 1432, РВ 1432, РК 1433, ЂЛ 1429–1439, ЂД2 1445, ЈР 1457.

3.4.1.1. У наведеним документима двострука варија се најчешће јавља у облицима сложене придевске деклинације у функцији означавања квантитета добијеног сажимањем. Примери:

ЈЛ 1398: воудуцїѣ 1 (акуз. мн.), бл(а)говѣрнїѣ 5 (ном. јд.).

ЈП 1400: сѣлѣреннїѣ 15 (ном. јд.).

СТ 1406: прѣлдрєчї(є)ннїѣ 30 (акуз. мн.).

МХ 1406: заповѣднїѣ 16, прѣч(н)лстїѣ 44 (ном. јд.).

СХ 1406–1407: соуцїлго 4 (ген. јд.), ш(ь)тѣскѣмѣ 19 (инстр. јд.).

ЂП 1419: в(о)гноноснїѣго 13 (ген. јд.), тврскѣ 25 (ген. јд.), колшїмн 30 (инстр. мн.), таковлѣго 32/33 (акуз. јд.).

ЂД 1424: влѣдшїлго 2 (ген. јд.).

ЂР 1428–1429: дрѣгїѣ 31 (ном. јд.).

ЂЕ 1429: ч(ь)лстнїѣго 8 (ген. јд.), всакѣ 16, всакѣ 17, мѣнастїрскѣ 16 (акуз. јд.).

У свим примерима из категорије именица двострука варија може означавати наглашену или ненаглашену дужину. У облицима глагола принти, као и у облику 3. л. јд. през. нѣ (*нѣ<неје*), овим се знаком обележава квантитет добијен сажимањем. Употреба двоструке варије у облицима глагола *биѣти* и *даѣти* може указивати и на наглашени и на ненаглашени квантитет.

3.4.1.4. У великом броју примера употребљена је двострука варија у облицима заменица, заменичких прилога и бројева.

(А) Заменице и заменички прилози:

ѣ МХ 1406: 3, ѣ РК 1430–1431: 2, 12, РК 1433: 27, 33, мѣ СХ 1406–1407: 37, мѣ СМ 1413: 33, ЂР 1428–1429: 17, ЂЕ 1429: 11, мѣ ЂП 1419: 10, 26, ЂВ 1432: 20, РВ 1432: 5, 11 (ном. јд.), сѣ МХ 1406: 27 (акуз. јд.), сѣ МХ 1406: 38, СЛ 1427: 16 (акуз. јд.), сѣ СХ 1406–1407: 15, 16, 25 (ном./акуз. јд.), СЛа 1407: 9, 11, 14, СЛб 1407: 12 (ном./акуз. јд.), сѣ СЛб 1407: 16, СЛ 1414–1415: 7, 13, 19, 20 (акуз. мн.), свѣмоу ЂР 1428–1429: 21 (дат. јд.), тѣ СХ 1406–1407: 20, тѣ ЛО 1388: 29, ѿѣ ЂВ 1432: 22, кѣ СТ 1406: 24, ѿѣ ЛО 1388: 22.

(Б) Бројеви:

двѣ СМ 1413: 24, двѣ СТ 1406: 18, СМ 1413: 26, двѣ ЂР 1428–1429: 28, РК 1433: 13, двѣдесетн СЛ 1427: 19, 33, 35, двѣдѣл(ѣ){тн} ЂЛ 1429–1439: 36, двѣнадѣл(ѣ)те ЂП 1427–1429: 32, трѣ ЂР 1428–1429: 30, стѣ СХ 1406–1407: 27.

Наглашену дужину означава двострука варија у облику ном. јд. и мн. личне заменице 1. лица, о чему сведочи и удвајање графема у неким од примера: ѣ и мѣ. У облицима показне заменице сѣ, у примерима заменица тѣ, тѣ, ѿѣ и кѣ, као и у заменичком прилогу ѿѣ, двоструком варијом се може обележити наглашени квантитет, али и логички акценат једносложних речи. У примеру свѣмоу двоструком варијом се обележава квантитет добијен сажимањем. Наглашени квантитет означава се двоструком варијом у свим наведеним примерима из категорије бројева.

3.4.1.5. Међу малобројним осталим примерима најпре треба издвојити честу употребу овога знака изнад изговорног полугласника у везнику нѣ ЈП 1400: 8, СЈ 1404–1405: 14, 28, СЛа 1407: 15, СЛб 1407: 6, 16, СЛ 1414–1415: 1, РК 1430–1431: 6, ЂЛ 1429–1439: 5, а затим и употребу изнад заменичког прилога зѣ СЈ 1404–1405: 31, зѣ СМ 1413: 36, ЂП 1419: 33, вероватно у функцији означавања логичког акцента једносложних речи.

Малобројни примери у којима је двострука варија погрешно употребљена налазе се: (а) у ном. јд. именица трѣ МХ 1406: сѣ СМ 1413: 28, нѣнѣдрѣ ЂД 1424: 3, вероватно аналогично према хомоформним облицима ген. множине; (б) изнад финалне лигатуре поздѣравлѣнѣ ЂД 1424: 3, вѣлавѣ ЂР 1428–1429: 31, кѣ РК 1430–1431: 16, вероватно уместо очекиваног спирита; (в) у страним речима: кѣра ЈЛ 1398: 6, 9, 24, 32, монахѣ

ЛЛ 1398: 9; у првом примеру може бити у питању дужина, али и писање двоструке варије уместо очекиване две тачке изнад ижице, док у другој лексеми може бити дужина, али и погрешно писање изнад финалног вокала на месту спирита; (г) остаје нејасно да ли у примеру *госпѡдъ* ЂР 1428–1429: 10 двострука варија означава квантитет претпоследњег слога или се и овде ради о погрешној употреби.

3.4.1.6. Презентирана грађа из наведених повеља и писама није увек била довољно репрезентативна за закључивање о стању вокалског квантитета у говорима са територије Српске деспотовине. Нешто више позданог материјала налази се у ЂЕ 1429, ЂР 1428–1429, РК 1430–1431, РК 1433, посебно у категорији сложене придевске промене и облика 3. л. јд. и мн. презента. Стога се закључак П. Ивића (1989: 16) о чувању старог система вокалског квантитета у језику писара ЂЕ 1429 може пренети и на остале три повеље из ове групе.

3.4.2. Редовнија употреба двоструке варије одликује осамнаест докумената: ЛП 1395, Н 1396, ЈХ 1394–1402, ЈД 1397–1402, СД 1405, СХ 1411, СВ 1417, И 1402–1422, ГД 1405, ЂВ 1427–1428, ЂД 1428, ЂД1 1445, ЂЛ 1452, ЛП 1457, С1 1457, Л2 1457, С2 1457 и ЛД 1457.

3.4.2.1. Као и у документима из претходне групе (в. овде т. 3.4.1.1), и у овој групи повеља и писама највише примера употребе двоструке варије забележено је у облицима сложене придевске деклинације у функцији означавања квантитета добијеног сажимањем⁸⁵. Наводи се целокупна грађа:

- ЛП 1395: велнкѣ 5, калнѣ доль 22/23 (ном. јд.), с(вє)тѣ 57 (акуз. јд.), бл(а)говѣрнѣмь 59 (инстр. јд.), б(о)жїи 4 (ном. мн.).
 Н 1396: вцрѣлїи 12/13 (ном. јд.).
 ЈХ 1394–1402: всєч(ь)лстнѣи 7, хыландарскѣи 8 (ном. јд.), вѣчнѣи 19 (акуз. јд.), люкостннлскѣи 32, б(о)ж(ь)лстѣв(ь)нѣи 1 (ном. мн.), ч(ь)лстнѣици 8 (инстр. мн.).
 ЈД 1397–1402: красоуѣиши 4, с(вє)топочнѣиши 54 (ном. јд.), дєтаньскѣиши 35, краснѣи 37, толнкѣи 39 (акуз. јд.), пришьдлїиши 35 (ном. мн.), оукрашеннїи 18/19 (акуз. мн.).
 СД 1405: двєровѣчлкѣи 37 (ном. јд.), прѣвѣи 6, сръвскѣи 6 (ном. јд.), прѣвѣи 20, 31, прѣвѣи 26, с(вє)топочнѣиши 20 (ген. јд.), поморскѣи 30 (акуз. мн.).
 СХ 1411: велнкѣи 8, б(о)ж(ь)лстѣвнѣи 8 (ном. јд.), гераснмоѣскѣи 20 (ген. јд.), всакѣи 29 (акуз. јд.), сицѣвнѣи 33 (инстр. јд.).
 СВ 1417: бл(а)говѣрнѣи 7, ч(ь)лстнѣиши 20х2, такѣи 29, 42 (ном. јд.), славнѣиго 6, новѣврьдлскѣиго 36, далнѣи 35 (ген. јд.), єдннѣи 2, єдннѣи 2, єдннѣи 2х2, всакѣи 23 (акуз. јд.), наставлєицѣи 22 (ном. мн.), вншєписаннїи 36 (акуз. мн.).

85 Вероватно аналогијом према овим примерима употребљава се двострука варија и у облицима неодређеног вида: *вмладлїиши* СВ 1417: 14, *долстннїи* ЂЛ 1452: 17, као и у облицима партиципа претерита активног: *идѣиши* ЈД 1397–1402: 25, *испљннѣиши* СВ 1417: 21.

- И 1402–1422: последній 2, свѣдѣн 3 (ном. јд.), ѡб'щѣ 17 (акуз. јд.).
 МД 1405: великѣн 5, с(ве)тѣн 5 (ном. јд.), прѣвѣ 18 (ген. јд.),
 прѣвѣзлюбленнѣмъ 2, тоугѣмъ 17, доубров'чкѣмъ 30 (инстр. јд.), ѡу
 влѣѣмъ трѣноу 41 (лок. јд.), вѣшерел'ч(е)н'нѣхъ 6 (ген. мн.).
 ЂД 1428: х(рн)л(т)ѡлюбнвѣго 5 (ген. јд.).
 ЂД1 1445: срѣв'скѣ 8 (ген. јд.), тоугѣмъ 17 (инстр. јд.), помѡрскѣ 28 (акуз.
 мн.), двѡров'чкѣмъ 29 (инстр. мн.)⁸⁶.
 ЂЛ 1452: вѣт'хѣ 10/11, горнѣ 78 (ном. јд.), новѡврьдскѣ 43 (ген. јд.),
 вѣтнѣ 91 (акуз. јд.), пользнѣ 3, вѣсокѣ 18 (ном. мн.), вѣсакѣмъ 20,
 ц(а)рскѣмъ 22, вѣсакѣмъ 27/28, праведнѣмъ 90 (инстр. мн.).
 Л1 1457: ѡтворенѣ 1, почтеннѣ 9 (ном. јд.), глал'скѣ 4, златѣ 4, срѣбрьнѣ 4,
 вѣсвкѣ 15 (акуз. јд.), светопочнвѣшѣ 2, светопочнвѣшѣ 6 (ном. мн.).
 С1 1457: почтеннѣ 9, третѣ 14, вторѣ 17 (ном. јд.), срѣбрьнѣга 11, ннѣга 12
 (ген. јд.), златѣ 4, срѣбрьнѣ 4, третѣ 8x2, 9, ннѣ 14, вѣкѣ 16, вѣсвкѣ 17
 (акуз. јд.), с(ве)топочнвѣшѣ 6, двѡров'чкѣ 10 (ном. мн.), двѡров'чкѣхъ 3
 (ген. мн.).
 Л2 1457: ѡтворенѣ 2, третѣ 15 (ном. јд.), глал'скѣ 4, срѣбрьнѣ 5 (акуз. јд.),
 светопочнвѣшѣ 2, светл'почнвѣшѣ 7, пол'тѣнѣ 9, двѡв'чкѣ 10 (ном. мн.).
 С2 1457: ѡтворенѣ 1 (ном. јд.).
 ЛД 1457: згрѣскѣ 17 (ном. јд.), х(рн)л(т)ѡл'нскѣ 18 (акуз. јд.).

И овде је, као и у документима из претходне групе (в. т. 3.4.3.1), највише примера са двоструком варијом забележено на отвореној ултими у облицима ном./акуз. јд./мн. м./с. рода и ген. јд. ж. рода. У односу на претходну групу докумената забележено је више примера у другим облицима: у ген./акуз. јд. м./с. рода, у инстр. јд. м./с. рода, у ген. и инстр. мн. свих родова. Новину у односу на претходну групу примера представља и употреба двоструке варије у основинском делу придева. Примери су забележени најчешће у повељама и писмима наследника деспота Ђурђа: ѡ новѣга брѣда СВ 1417: 23, крѣвѣ ЂД1 1445: 34x2, вѣло С1 1457: 4, С2 1457: 4, вѣло Л1 1457: 4, Л2 1457: 5, вѣлога С1 1457: 11, вѣлога Л1 1457: 11 (ген. јд.), златѣга С1 1457: 11, Л1 1457: 11, С2 1457: 19 (ген. јд.), тврѣда С1 1457: 15, Л1 1457: 14 (ном. јд.), жѣвн ЛД 1457: 9 (ном. мн.), ѡв'рѣномъ ЛД 1457: 1 (дат. јд.), дрѣгъ ЛД 1457: 13 (акуз. јд.). У највећем броју ових примера (облици једносложних придева *крив*, *бео*, *злати*, *тврѣ* и *жив*) двострука варија се употребљава у функцији означавања наглашеног квантитета.

3.4.1.2. Примери употребе двоструке варије у функцији обележавања наглашеног или ненаглашеног квантитета у наставцима именица и глагола потврђени су великим бројем примера. Целокупна грађа:

(А) Ген. мн. именица са наставком *-ь/-а*:

ннокѣ ЈХ 1394–1402: 19, ЂЛ 1452: 49, г(о)лпн(о)дѣ СД 1405: 43,
 с(н)новѣ Н 1396: 34, ѡ(ь)цѣ Н 1396: 14, коу'кѣ Н 1396: 83, селѣ Н
 1396: 87, СХ 1411: 17, 18, дѣлѣ ЈД 1397–1402: 11, рѣврѣ ЈД 1397–

⁸⁶ Овде треба додати и предлог прѣвѣ ЂД1 1445: 35, будући да је настао конверзијом редног броја (који има облике сложене придевске промене).

1402: 24, езикѣ ЈД 1397–1402: 41, вѣкѣ ЈД 1397–1402: 46, силѣ ЈД 1397–1402: 47, свѣдокѣ СД 1405: 12, работѣ СХ 1411: 34, коукѣ СХ 1411: 35, чюдл[е]сѣ СВ 1417: 13, антѣрѣ И 1402–1422: 13, сръбьлѣ МД 1405: 8, доубровчанѣ МД 1405: 10, свѣдокѣ МД 1405: 10, сасѣ МД 1405: 11, ЂД 1428: 13, м(ѣ)л(е)цѣ МД 1405: 40, господѣ ЂВ 1427–1428: 9, 26, властеѣ ЂД 1428: 4, дубровчанѣ ЂД 1428: 12, ц(а)рѣ ЂД1 1445: 1, потрѣбѣ ЂЛ 1452: 8, властеѣ ЛД 1457: 2, споља, С1 1457: 5, пријатеѣ С1 1457: 3, пријатеѣ С2 1457: 3.

- (Б) Наставак *-и* у ген. мн. именица:
сѣдѣ ЂД 1428: 11, 13, соудѣн МД 1405: 8.
- (В) Наставак *-е* у ген. јд. именица:
землѣ ЈД 1397–1402: 34, г(о)лцподѣ СД 1405: 20, 26, царинѣ СВ 1417: 23, конскѣ СВ 1417: 34/35, 35, в(о)гом(а)терѣ СВ 1417: 43, землѣ ЂД1 1445: 25, г(о)лцподѣ ЛД 1457: 10.
- (Г) Наставак *-и* у дат./лок. јд. и акуз. дв. именица:
вратѣ СХ 1411: 30 (дат. јд.), вл(а)говѣрѣ ЈД 1397–1402: 52 (лок. јд.), оу македонѣ Н 1396: 77 (лок. јд.), келѣ Н 1396: 64 (акуз. дв.).
- (Д) Наставци ном. и акуз. јд. именице пра: прѣ МД 1405: 8, проу СД 1405: 13, МД 1405: 11, прѣ ЂД1 1445: 12.
- (Ђ) Наставци 3. л. јд. през. глагола:
потврѣдѣ СД 1405: 6, сѣтворѣ СД 1405: 9, поставѣ СД 1405: 10, ѡкљанѣ СД 1405: 16, коудѣ СД 1405: 17, запшѣ СД 1405: 21, ЂД1 1445: 19, плакѣ СД 1405: 22, сѣмѣ СД 1405: 23, 24, ЂД 1428: 24, ЂД1 1445: 15, знгѣ СД 1405: 25, ЂД1 1445: 23, вѣдѣ СД 1405: 32, сѣдѣ СД 1405: 33, сѣстѣ СД 1405: 35, 40, нѣлѣ СД 1405: 36, нѣѣ СД 1405: 38, ЂД1 1445: 34, потврѣ СД 1405: 43, дѣ МД 1405: 19, 35, испљанѣ СВ 1417: 24, 26, платѣ СВ 1417: 29, ЂД1 1445: 30, прилоуѣ И 1402–1422: 16/17, прѣ ЂД 1428: 11, 14, нѣѣ ЂД 1428: 19, ЂД1 1445: 17, прѣ ЂД 1428: 34, сѣмѣ ЂД 1428: 24, вѣрадѣ ЂД 1428: 24, рѣѣ ЂД1 1445: 20, оуѣѣ ЂД1 1445: 21, оуѣмѣ ЂД1 1445: 21, 22, хокѣ ЂД1 1445: 33, приповѣ ЂД1 1445: 35, давѣ ЂЛ 1452: 51, 75, нѣлѣ ЂЛ 1452: 59, прѣставѣ ЂЛ 1452: 67, сѣ вратѣ ЛД 1457: 19, нѣнѣѣ С2 1457: 1.
- (Е) Наставци 3. л. мн. през. глагола:
соудѣ СД 1405: 13, прѣ СД 1405: 14, 32, МД 1405: 9, 10, 29, 30, ЂД 1428: 14, ЂД1 1445: 10, 11, 13, 29x2, мѣѣ СД 1405: 15, нѣѣ СД 1405: 22, стоѣ СД 1405: 33, проу МД 1405: 12, нѣѣ ЂД1 1445: 20, стоѣ ЂД1 1445: 30, сѣнѣлѣ ЂЛ 1452: 43, мѣѣ ЛД 1457: 13, нѣѣрѣ ЛД 1457: 18.
- (Ж) Наставак 3. л. мн. имперф. глагола:
сѣприкѣношѣѣ ЂЛ 1452: 10.

У вези са примерима наведеним под (А) довољно је упутити на коментар у т. 3.4.1.2. У примерима наведеним под (Б) и (Г) двоструком варијом се означава ненаглашени квантитет добијен сажимањем. Новину у односу на повеље и писма из претходне групе (в. овде т. 3.4.3) представља већи број примера са двоструком варијом изнад наставак *-е* у ген. јд.

именица ж. р. рода (примери под (В)) у функцији означавања вокалског квантитета према правилима старије акцентуације. Двострука варија у облицима именице *ѡра* (примери под Д) употребљава се у функцији означавања наглашеног квантитета. Већи број примера употребе двоструке варије у овој групи повеља и писама забележен је и изнад наставака 3. л. јд. и мн. презента (примери под (Ђ) и (Е)). Посебно истицање заслужује велики број примера забележених у повељама упућеним Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), што упућује на чување вокалског квантитета у језику писара ових докумената. У примеру под (Ж) употребљава се двострука варија у функцији ненаглашеног квантитета добијеног сажимањем, у позицији у којој је уобичајенија употреба удвојене вокалске графеме: уп. *възрѡахъ* СХ 1406–1407: 11, *вѣщаашѣ* ЈП 1395: 5, *г(лаго)лаашѣ* ЈХ 1394–1402: 2, *съпрѣвѣношааху* СЛа 1407: 9, СЛб 1407: 11, итд.

У мањем броју примера може се претпоставити да је двострука варија изнад обличких наставака именица употребљена уместо очекиваног спирита: *властѣй* ЈП 1395: 31 (инстр. мн.), *родителѣй* СД 1405: 20 (ген. јд.), *црѣповѣнкѡ* СХ 1411: 52 (дат. јд.).

3.4.1.3. Велики број примера употребе двоструке варије забележен је у основинском делу именица и глагола. Целокупна грађа:

(А) Именице:

лещѣиѣ СХ 1411: 51, *ѡакѣмъ* СВ 1417: 20, *влѣстѣ* ЂВ 1427–1428: 1, *мѡнастѣроу* ЂВ 1427–1428: 16, *копрѣвѣнѣцѣ* ЂВ 1427–1428: 23, *сѣдѣ* ЂД 1428: 14 (ном. јд.), *стѣнѣ* ЂД 1428: 18, *ЂД1 1445: 16* (лок. јд.), *хѣса* ЂД 1428: 23 (ном. јд.), *сѣдѣ* ЂД 1428: 36 (лок. јд.), *хоѣса* ЂД1 1445: 21, *госпѡдѣ* ЂД 1445: 2, *госпѡдѣ* ЂД1 1445: 41, *старѣцѣ* ЂЛ 1452: 49 (ген. мн.), *колѣво* ЂЛ 1452: 70, *нѡдѣ* ЂЛ 1452: 49, *лѣтѣрь* ЂЛ 1452: 75 (ген. мн.), *лѣстѣ* С1 1457: 1, *ѣ кнѣза* С1 1457: 5, 9, 12/13 (ген. јд.), *злѣто* С1 1457: 3, *злѣта* С1 1457: 6х2, 11 (ген. јд.), *чѣстѣ* С1 1457: 7/8, *кнѣзь* С1 1457: 10 (ном. јд.), *лазѣра* С2 1457: 14 (ген. јд.), *по стѣпѣнѣ захѣнкю* С2 1457: 18 (лок. јд.), *лазѣра* ЛД 1457: 1 (ген. јд.), *дамѣтанѣ* жѣнѣвѣнкю ЛД 1457: 2/3 (лок. јд.).

(Б) Глаголи:

прѣдетѣ СХ 1411: 27, *ѡкрѣдѣ* ЂД 1428: 24 (3. л. јд. през.), *сѣдѣ* ЂД 1428: 35 (3. л. јд. през.), *пѣтѣтѣ* ЂД 1428: 41, *нзѣдѣ* ЂД 1428: 43 (3. л. мн.), *нѣгю* ЂД 1428: 11, *ѡтѣдѣтѣ* ЂЛ 1452: 90, *ѡзѣшѣ* С1 1457: 5 (3. л. мн. аориста), *ѡзѣхъ* С1 1457: 9 (1. л. јд. аориста), *ѡ ѡн стѣ пѣсали* ЛД 1457: 2 (2. л. мн. перф.), *ѡ ѡн стѣ порѣчили* ЛД 1457: 2 (2. л. мн. перф.), *како ни стѣ ѡпѣсали* ЛД 1457: 5 (2. л. мн. перф.), *захѣлѣлѣлѣ(ѣ)* ЛД 1457: 5/6 (1. л. јд. през.), *вл(а)годѣрѣлѣлѣ(ѣ)* ЛД 1457: 6 (1. л. јд. през.), *вл(а)годѣрѣлѣ* ЛД 1457: 8 (1. л. мн. през.), *ѡ ѡ ѡнѣ* ЛД 1457: 11 (1. л. мн. перфекта), *ѡ ѡ ѡн стѣ пѣсали* ЛД 1457: 11 (2. л. мн. перф.), *ѡ ѡ ѡн прѣмили* ЛД 1457: 12 (1. л. мн. перфекта), *ѡ ѡ ѡн стѣ пѣсали* ЛД 1457: 15 (2. л. мн. перф.), *ѡпѣшѣ* ЛД 1457: 15 (1. л. мн. през.), *знѣтѣ* ЛД 1457: 16, 19, 20 (2. л. мн. през.), *ѡпѣсати*

вн кѣмѣлѣ ЛД 1457: 20 (1. л. мн. футура), сѣмѣ(ь) ѿдѣпорѣчнѣмѣ(ь) ЛД 1457: 20/21 (1. л. јд. перфекта), вѣлѣнн ЛД 1457: 21 (ном. мн.), прѣмѣна ЛД 1457: 11, сѣ С1 1457: 8 (3. л. јд. аориста), плакѣмѣ ВХ 1392: 9 (1. л. јд. през.), давѣмѣ С1 1457: 1 (1. л. јд. през.), нѣ СД 1405: 12, С1 1457: 10, 15, Л1 1457: 10, 14, Л2 1457: 17, 21 (3. л. јд. през.), нѣ СД 1405: 16, 18, 35, 37, 38, МД 1405: 35, 38, ЂД 1428: 12, 16, 18, 24, 41, 42, ЂД1 1445: 15, 16, 17, 22, 31, 32, 34, 36, 37, С2 1457: 18 (3. л. јд. през.), нѣсть бѣло записано ЂД 1428: 45, нѣ бѣло записано ЂД1 1445: 36 (3. л. јд. плусквамперфекта пасива), к бѣло записано ЂД1 1445: 5, 9 (3. л. јд. плусквамперфекта), цо к бѣло ЛД 1457: 5 (3. л. јд. перфекта), к бѣло ѿстало Л2 1457: 6 (3. л. јд. плусквамперфекта), вѣде дѣмѣ ЂД1 1445: 15, коуде дѣмѣ ЂД1 1445: 19 (3. л. јд. футура II), е бѣмѣ ЂД1 1445: 26 (3. л. јд. перфекта), св бѣмѣ ЂД1 1445: 28 (3. л. мн. перфекта), св бѣмѣ поставнѣн С1 1457: 2 (3. л. мн. плусквамперфекта), св бѣмѣ ѿдѣрнѣсалн С1 1457: 6 (3. л. мн. плусквамперфекта).

У највећем броју примера наведених под (А) двоструком варијом неумњиво се обележава наглашени или ненаглашени квантитет. У облицима именица *власѣи*, *суд*, *сѣан*, *лисѣи*, *кнез*, *златѣо* и *чесѣи* означен је наглашени квантитет. Посебно истицање заслужује писање двоструке варије у облицима личних имена *Лазар* и *Сѣејан*: *лазѣра* С2 1457: 14, ЛД 1457: 1 (ген. јд.), по стѣпѣнѣ С2 1457: 18 (лок. јд.), ЛД 1457: стѣпѣна 13 (ген. јд.), највероватније у функцији обележавања наглашеног квантитета, о чему сведоче и примери са удвојеним графемама на истом слогу у ЂП 1410 (*лазаарѣ* 6, *лазаарѣ* 6) и СМ 1413 (*стѣфалнѣ* 9), али и ситуација у неким савременим говорима косовско-ресавског дијалекта (уп. у трстеничком говору ном. јд.: *Јовѣн*, *Вукашѣн*, *Вукомѣн*, *Веселѣн*; ген./акуз. јд.: *Јовѣна*, *Вукашѣна*, *Вукомѣна*, *Веселѣна*) (примери према Јовић 1968: 91–93)⁸⁷. Посебно је интересантна употреба двоструке варије у следећим примерима ген. мн. именица: *старѣцѣ* ЂЛ 1452: 49, *нѣдѣкѣ* ЂЛ 1452: 49, *лѣтѣрѣ* ЂЛ 1452: 75, *госпѣдѣ* ЂД 1445: 2, *госпѣдѣ* ЂД1 1445: 41. Није јасно да ли је у овим примерима двострука варија употребљена за означавање квантитета претпоследњег слога или је у питању погрешна употреба овога знака (уместо очекиване позиције изнад полугласничког знака).

У категорији глагола издвајају се најпре примери у којима се двоструком варијом означава квантитет добијен сажимањем: (а) одрични облик 3. л. јд. през. глагола *кѣмѣ*: нѣ СД 1405: 12, С1 1457: 10, 15, Л1 1457: 10, 14, Л2 1457: 17, 21, нѣ СД 1405: 16, 18, 35, 37, 38, МД 1405: 35, 38, ЂД 1428: 12, 16, 18, 24, 41, 42, ЂД1 1445: 15, 16, 17, 22, 31, 32, 34, 36, 37, С2 1457: 18 (3. л. јд. през.)⁸⁸, (б) 2. л. мн. през. глагола *знати*: *знѣтѣ* ЛД 1457: 16, 19, 20 (уп. и облике 3. л. јд. и 1. л. мн. през. у којима се наглашени квантитет означава удвајањем графеме *зна* 6, 21, *знамѣлѣ* 9), (в) облици глагола

87 Могуће је да на исти начин треба тумачити и пример *ѿакѣдѣ* СВ 1417: 20.

88 Аналогјом према овим примерима употребљава се двострука варија и изнад хомоформне одричне речце: *нѣѿѣмѣлѣ* ЂВ 1427–1428: 21/22.

прииѣти, приимати, пријемати: прѣдет^р СХ 1411: 27, прѣдана Л2 1457: 11, *сидло* прѣднан Л2 1457: 12 (1. л. мн. перф.).

Посебан коментар заслужују облици презент глагола: *вкрѣде* ЂД 1428: 24, *сѣдн* ЂД 1428: 35 (3. л. јд. през.), *нѣгю* ЂД 1428: 11, *нзѣдв* ЂД 1428: 43 (3. л. мн.), *давѣмь* С1 1457: 1 (1. л. јд.) (уп. и *даваалм(ь)* Л1 1457: 1, *даваалм(ь)* Л2 1457: 1), *вл(а)годѣрнм(ь)* ЛД 1457: 6 (1. л. јд.), *вл(а)годѣрнмо* ЛД 1457: 8 (1. л. мн.) (уп. *наадамло* ЛД 1457: 9 и *ндаамо* ЛД 1457: 4), *впѣшв* 15 (1. л. јд.), *захвѣлм(ь)* ЛД 1457: 5/6 (1. л. јд.) – у којима се не може увек са сигурношћу утврдити када двострука варија (или удвојена графема *л*) означавају наглашени, а када ненаглашени квантитет. На исти проблем упућују и многобројни други облици глагола: *пѣтати* ЂД 1428: 41, *нѣсть* бѣло записано ЂД 1428: 45, *нѣ бѣло* записано ЂД1 1445: 36 (3. л. јд. плусквамперф. пасива), *к бѣло* записано ЂД1 1445: 5, 9 (3. л. јд. плусквамперф.), *шо к бѣло* ЛД 1457: 5 (3. л. јд. перф.), *к бѣло* остало Л2 1457: 6 (3. л. јд. плусквамперф.), *св бѣм* ЂД1 1445: 28 (3. л. мн. перф.), *св бѣн* поставнан С1 1457: 2 (3. л. мн. плусквамперф.), *св бѣн* одврсали С1 1457: 6 (3. л. мн. плусквамперф.), *сте пѣсан* ЛД 1457: 2, 11, 15 (2. л. мн. перф.), *сте впѣсали* ЛД 1457: 5 (2. л. мн. перф.), *впѣсати* *вн кѣмло* ЛД 1457: 20 (1. л. мн. футура), *сте порѣтинл* ЛД 1457: 2 (2. л. мн. перф.), *сѣм(ь)* *оѣлпорѣтинл(ь)* ЛД 1457: 20/21 (1. л. јд. перф.). С обзиром на то да остале језичке одлике ових докумената упућују на југоисточне српске говоре (косовско-ресавске и призренско-јужноморавске) (уп. Поломац 2012б: 144), може се претпоставити да се у наведеним примерима огледа старија акцентуација (са очуваним старим системом ненаглашених дужина и непренесеним акцентом).

У двома категоријама двострука варија може означавати чување старога ненаглашеног квантитета, што би посредно упућивало на то да се акценат налази на иницијалном слогу: (а) облици аориста глагола *взѣти*: *взѣхь* С1 1457: 9 (1. л. јд.), *взѣ* С1 1457: 8 (3. л. јд.), *взѣше* С1 1457: 5 (3. л. мн.); (б) облици трпног придева глагола *вфати*: *сѣо вфѣнн* ЛД 1457: 11 (1. л. мн. пасива перф.), *вѣдѣт[ѣ]* *вфѣнн* ЛД 1457: 21 (2. л. мн. футура II).

3.4.1.4. Велики број примера употребе двоструке варије забележен је и у облицима заменица, заменичких прилога и бројева. Примери:

(А) Заменице и заменички прилози:

мѣ ЈХ 1394–1402: 20, ЂД 1428: 6, ЛД 1457: 4, С1 1457: 1, *мѣ* ЈХ 1394–1402: 22, МД 1405: 5, 6, 27, ЂД1 1445: 6, *мѣн* И 1402–1422: 13 (ном. мн.), *нѣ* МД 1405: 27, 34х3 (дат. мн.), *тѣ* ЂЛ 1452: 15 (ном. јд.), *тѣ* ЈП 1395: 4, Н 1396: 6, СХ 1411: 7, ЂЛ 1452: 34, *тѣзѣ* МД 1405: 27 (ном. јд.), *тѣ* ЈП 1395: 29, 32, 36, *тѣ* ЈП 1395: 35 (ген. јд.), *тѣ* ЈХ 1394–1402: 11, ЂЛ 1452: 35, *тѣ* И 1402–1422: 8, 10, *тѣзн* С1 1457: 4, С2 1457: 5, 8 (акуз. јд.), *тѣзн* МД 1405: 23, *оѣнѣ* ЂЛ 1452: 17, *оѣнѣзн* С1 1457: 7, С2 1457: 7 (ном. јд.), *оѣнѣзнѣ* МД 1405: 12 (инстр. мн.), *сѣ* СХ 1411: 14 (ном. јд.), *сѣ* ЂЛ 1452: 10, 17 (ном. јд.), *сѣо* ЈД 1397–1402: 32, ЂВ 1427–1428: 10 (ген. јд.), *сѣ* ЂЛ 1452: 4 (акуз. јд.), *сѣ* ЈД 1397–1402: 25 (акуз. јд.), *сѣ* ЂВ 1427–1428: 2 (акуз. јд.), *сѣ* СХ 1411: 21 (ном. мн.), *сѣмв* ЂВ 1427–1428: 5 (дат.

јд.), сѣ ЈП 1395: 51, 57, СХ 1411: 49 (акуз. јд.), сѣ ЈД 1397–1402: 29, СХ 1411: 6 (ном. мн.), сѣа СХ 1411: 33, 43 (акуз. мн.), коѣ ЂД1 1445: 13, 24, коѣа ЂД1 1445: 9 (ном. јд.), коѣ СД 1405: 13, коѣ ЂД1 1445: 12 (акуз. јд.), коѣмь ЂД1 1445: 24 (дат. јд.), свѣга ЂД 1428: 8 (ген. јд.), тѣд ЈХ 1394–1402: 24, СВ 1417: 9, 42, люко тѣд ЂВ 1427–1428: 27, кѣд ЈХ 1394–1402: 24, 30, СД 1405: 36, СХ 1411: 41х2, СВ 1417: 15, 28, 42, ЂВ 1427–1428: 26, ЂЛ 1452: 87, кѣд люкѣд СВ 1417: 27, тѣо МД 1405: 23, 25, 27, 35, ѿд МД 1405: 15, 19, 24, 31, ЂД1 1445: 33, тѣмь ЂД 1428: 41, 42 (инстр. јд.), тѣ годѣ СД 1405: 28, ЂД 1428: 29, гѣд МД 1405: 15, 21, гѣк СД 1405: 18, нѣгѣд МД 1405: 29, нѣдѣ МД 1405: 29, тѣу СХ 1411: 7, зѣк И 1402–1422: 21.

(Б) Бројеви:

дѣѣ Н 1396: 46, 56, 64, 66, ЈХ 1394–1402: 23, И 1402–1422: 13, 17, ЂЛ 1452: 9, дѣѣ С1 1457: 13/14, дѣѣю СХ 1411: 25, дѣѣма И 1402–1422: 17, трѣ Н 1396: 29, 46, 56, ЂЛ 1452: 66, 72, Л1 1457: 7, С2 1457: 7, двѣдѣл(ѣ)тн ЂЛ 1452: 65, 70, 75, двѣдѣл(ѣ)тѣн ЂЛ 1452: 68, трѣдѣсетн СВ 1417: 25/26, стѣ Н 1396: 12, ЂЛ 1452: 75, дѣѣ стѣ С1 1457: 6, Л1 1457: 6, дѣѣ стѣ Л1 1457: 5/6, петѣ тисѣ {кѣ} и ѿсѣл(ѣ) сѣтъ и петѣ дѣл(ѣ)тѣ и двѣ двката С2 1457: 12/13.

У највећем броју примера заменица наведених под (А) двострука варија може означавати наглашени квантитет. Посебно су интересантни облици ѿнѣ ЂЛ 1452: 17, ѿнѣзн С1 1457: 7, С2 1457: 7 (ном. јд.), коѣ ЂД1 1445: 13, 24, коѣа ЂД1 1445: 9 (ном. јд.), коѣ СД 1405: 13, коѣ ЂД1 1445: 12 (акуз. јд.), коѣмь ЂД1 1445: 24 (дат. јд.), у којима се двоструком варијом обележава квантитет (наглашени или ненаглашени) према правилима старије акцентуације. Квантитет добијен сажимањем илуструју примери свѣга ЂД 1428: 8 (ген. јд.) и тѣ годѣ СД 1405: 28, ЂД 1428: 29. Двострука варија у заменицама тѣд, ѿд и кѣд (и заменицама сложеним од њих), као и у облицима заменичких прилога може упућивати на квантитет, али и на логички акценат једносложних речи. У двама примерима из МД 1405: тѣзѣ 27 (ном. јд.) и ѿнѣмнѣ 12 (инстр. мн.), овај се знак вероватно употребљава уместо очекиваног спирита изнда вокалске графеме на крају речи.

Двострука варија у свим наведеним облицима бројева (примери под Б) означава наглашени квантитет.

Изван наведених категорија употребљава се двострука варија веома ретко и у другим позицијама: (а) изнад полугласничког знака у везнику нѣ Н 1396: 30, 68, 73, 76, 98, СХ 1411: 42, И 1402–1422: 34, ЂВ 1427–1428: 17, ЂЛ 1452: 17, (б) изнад финалне вокалске графеме уместо очекиваног спирита: ѿстѣ ДД 1382: 27, пакѣ ЈД 1397–1402: 56, еѣ И 1402–1422: 10, повѣкѣ ГД 1405: 11, на трѣѣ С1 1457: 8, векѣ С1 1457: 16, итд. (в) уместо очекиване оксије: вѣше СХ 1379–1380: 15, зрѣще ЈХ 1394–1402: 3, вѣшеписан'номѣ СХ 1411: 42.

3.4.1.5. Анализирана грађа из наведених повеља и писама знатно је репрезентативнија за разматрање судбине вокалског квантитета у народ-

вѣ с(вѣ)щеннонокѡлѣ[ѣ] РВ 1432: 5, с(вѣ)щенне РК 1433: 27, дарованномоу ЪЛ 1429–1439: 11, вишерѣтл(ѣ)ннын ЪД1 1445: 36, показанномлѣ ЪЛ 1452: 4, потѣнни Л1 1457: 9, потѣннилѣ(ѣ) С1 1457: 3, вишеписаннагол ЛР 1457: 14.

Посебно истицање заслужује удвајање нн- у топонимима винна ЛП 1395: 15, Н 1396: 119 и брѣнницѡу СЛ 1427: 22, као и у именицима подѣнницѣ Н 1396: 96, подѣнницѡу Н 1396: 98, старннникѣ ЈХ 1394–1402: 30, старннницѣ Х1 1454: 15, Х2 1454: 15. У свим наведеним примерима у основи леже придеви на *-ьнъ* од основа на *-н*.

Удвајање *-нн-* у примерима ѡанна ЛП 1395: 34 и ѡаннѣ СХ 1406–1407: 22 графички репрезентује грчки фонетизам (Ἰωάννης, уп. Јовићевић 1992: 76–77).

У једном примеру из ЛП 1400 забележено је удвајање консонанта с: ссада 4. У питању је лексема ссадь (уп. ссада у ЛП 1395: 45) која подразумева обавезу обезбеђивања смештаја владару, његовој пратњи, његовим службеницима, вероватно и властелинима (в. одељак III.3, т. 1.2.4).

Удвајање консонанта г у примерима агг(ѣ)лы ЈЛ 1397–1402: 52, агг(ѣ)лодь ЪЛ 1452: 91, арх(а)гг(ѣ)лѣ Х2 1454: 3, арх(а)гг(ѣ)льскѣн Х2 1454: 3, арх(а)гг(ѣ)льскѣн Х2 1454: 4, арх(а)гг(ѣ)льскѣн Х2 1454: 5, арх(а)гг(ѣ)льскѣнь Х2 1454: 6, одражава графички лик изворника (ἄγγελος) (в. одељак II.1, т. 3.2.2).

5. ИНТЕРПУНКЦИЈА. – Основни правописни проблеми у вези са овим питањем своде се на следеће: (а) степен присуства новије интерпункције са тачком на доњој линији реда и запетом (уп. Недељковић 1971), (б) евентуално присуство и функција осталих интерпункцијских знакова: нпр. тачке и запете у функцији упитника, дупле квачице у функцији наводника, итд. (уп. Недељковић 1971, Јовановић 1998).

Према употреби тачке и запете испитивани документи се могу поделити на три групе. У првој групи се налазе кратка писама, МД 1392 и ЪД 1424, у којима нису забележени примери употребе тачке и запете. Другој групи припадају ЈЛ 1394–1395, ЈЛ 1398, ЪП 1410, Х1 1454, Л1 1457 и Л2 1457, документи у којима је присутна тачка (у ЈЛ 1394–1395 и Х1 1454 чешће на средини реда, у ЈЛ 1398, ЪП 1410, Л2 1457 чешће на доњој линији, а у Л1 1457 релативно уједначен однос оба правописна манира), док запета изостаје.

Све остале повеље и писма сврстали смо у трећу групу докумената, будући да је у свима њима присутна новија интерпункција са тачком на доњој линији реда и запетом. Степен заступљености новије интерпункције у свим повељама и писмима из ове групе ипак није једнак. Број примера са запетом варира од минималног (један у ГП 1403–1408, Х2 1454, С1 1457, С2 1457 и ЛД 1457, два у СХ 1392–1402, ЪД 1428, ЪЛ 1429–1439), преко неколико примера (ЈХ 1394–1402, ЪВ 1427–1429, ЪЕ 1429, РК 1430–1431, ЪВ 1456, Г 1457), до пар десетина или неколико десетина примера (највише у ЛП 1395). Однос примера са тачком на средини и на доњој линији реда такође варира, при чему посебно треба напоменути да

тачан однос (у сваки пример) често није могуће утврдити, будући да се на снимцима повеља положај тачке често не види најјасније. Искључиво тачку на доњој линији имају МХ 1406, ЂП 1427–1429, ЂР 1430, ЂЛ 1452 и Г 1457. Тачка на средини реда налази се у малом броју примера у СЈ 1404–1405 (x7), ГД 1405 (x5), СХ 1406–1407 (x7), ГП 1403–1408 (x1), СМ 1413 (x4), СЛ 1414–1415 (x2), ЂП 1419 (x1), ЂВ 1427–1428 (x2), ЂЛ 1429–1439 (x1), Х2 1454 (x6), ЂВ 1456 (x2), С1 1457 (x1), ЛР 1457 (x1). Нешто је више примера са тачком на средини реда у СД 1405, СТ 1406, СЛб 1407, РК 1430–1431, ЂВ 1432, РВ 1432, РК 1433 и С2 1457, с тим да у овим повељама писање тачке на дну реда претеже (или је број примера релативно уједначен као у РК 1430–1431, ЂВ 1432, РВ 1432 и ЛД 1457). Тачка на средини реда преовлађује у ЈП 1395, Н 1396, ЈП 1400, СХ 1392–1402, ЈХ 1394–1402, ЈД 1397–1402, СЛа 1407, СХ 1411, СВ 1417, И 1402–1422, СЛ 1427, ЂД 1428, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, ЂД1 1445, ЂД2 1445 и ЛД 1457.

У малом броју примера, најчешће на крају текста повеље и(ли) потписа, а ређе и на крају веће смисаоне целине, срећу се у повељама и писмима Српске деспотовине и други интерпункцијски знаци у складу са правописном традицијом (уп. Ђорђевић 1991³: 183):

- (а) две тачке, најчешће употребљене са додатном водоравном линијом различитог облика, написаном са десне стране: ЈП 1395: 51, 53, Н 1396: 112, 115x2, 119, ЈЛ 1398: 29, 30x2, ЈП 1400: 13, 30, СЈ 1404–1405: 34, 36x2, СТ 1406: 32, МХ 1406: 45, СЛб 1407: 76, СХ 1406–1407: 31, СЛ 1427: 53, ЂП 1427–1429: 34, РВ 1432: 18, РК 1433: 54, ЂЛ 1429–1439: 36, ЂД1 1445: 42, 43, 44, ЂД2 1445: 21, 22, ЂВ 1456: 19, С1 1457: 17, Л2 1457: 24, С2 1457: 24, а само у једном примеру употребљене и самостално: ЂВ 1427–1428: 22.
- (б) три тачке, (ба) употребљене самостално: ∴ Н 1396: 110, ЈП 1400: 12, ГД 1405: 7, СЛа 1407: 78, 79, СЛб 1407: 77, СЛ 1414–1415: 22, СВ 1417: 47, 48, ЂП 1419: 37, И 1402–1422: 34, СЛ 1427: 52, ЂВ 1427–1428: 10, (бб) написане са водоравном линијом различитог облика: ∴ – ЈП 1395: 54, 66, ЈД 1397–1402: 31, СЈ 1404–1405: 34, СД 1405: 44x2, 45, 46, Л1 1457: 16, ∴ – ГД 1405: 42, 43, ЂВ 1427–1428: 31, – ∴ И 1402–1422: 35, ∴ – ЂЛ 1452: 95.
- (в) четири тачке, (ва) самостално: ∷ Н 1396: 116, СМ 1413: 38, (вб) са додатном водоравном линијом: ∷ – ЈП 1400: 14, 31.
- (г) неколико тачака у облику крста са водоравном линијом: ✦ – СМ 1413: 38.
- (д) водоравна линија различитог облика употребљена самостално: ЈП 1395: 24, СЈ 1404–1405: 35, СХ 1406–1407: 42.

III. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ

III.1. ФОНЕТСКЕ И ФОНОЛОШКЕ ОДЛИКЕ

1. ВОКАЛИЗАМ

1.1. ГЛАСОВНА ВРЕДНОСТ ГРАФЕМЕ Ћ

1.1.1. ЕКАВИЗАМ. – У највећем броју повеља и писама Српске деспотовине забележени су поуздани примери екавске замене стсрп. /ѣ/⁹⁰. Наводе се најпре примери из повеља и писама деспота Стефана Лазаревића, и то најпре они које доноси А. Младеновић (2007), а затим и један мањи број других примера који се у овој монографији не наводе:

ЈЛ 1395: *всѣмн* 28, 32, 38 (уп. Младеновић 2007: 304), као и *повѣленієл(ѣ)* 25⁹¹.

ЈЛ 1394–1395: *бл(а)говерница* 5, *светомь* 1, *вьсе|х|ѣ* 10, *тедже* 11, *нметн* 13, *сенокоса* 16, *лето* 28 (уп. Младеновић 2007: 226), као и *прѣзреше* 1, *тедже* 1, 5, 23, *повелени* 4, *въж|д|елехомь* 5, *бл(а)говерни* 6/7, *с(вє)тен* 10 (лок. јд.), *прѣделехъ* 11, *обнтелн* 13, 19/20, *разве* 17, *велице|х|ѣ* (ген. мн.) 18/19.

Н 1396: *рети* 71 (уп. Младеновић 2007: 323), као и *ѡпєка* 58 и *ѡскєнь* 60/61.

ЈЛ 1398: *мєнє* 9 (дат. јд), *несьмь* 12, *места* 19 (уп. Младеновић 2007: 232), као и *ѡдєтєв'ше |с|є* 3, *повелени* 4, *въж|д|елехомь* 5.

ЈХ 1394–1402: *делє* 43, *делъ* 45 (уп. Младеновић 2007: 168), али и *завєла* 44.

ЈД 1397–1402: *възрєв'ши* 44 (уп. Младеновић 2007: 395).

СЈ 1404–1405: *обнтелн* 11, *чєдєхъ* 34 (лок. мн.) (уп. Младеновић 2007: 178), али и *оу жоупѣ оу лєвь'скєн* 16/17.

СД 1405: *хтєль* 33, *онєднзи* 14, *онєхзи* 12, *нє* 12, 40 (3. л. јд. през.), *тєгїємь* 19 (уп. Младеновић 2007: 48), као и *тєговє|х|ѣ* 19, 24 (лок. мн.), *манце* 30 (дат. јд), *прнповє|л|ѣ* 40 (1. л. јд. през.).

СХ 1411: *всѣмн* 13, 15, *вьсѣмн* 17, *ѡвєх'зи* 23, *ѡнєх'зи* 24, *свокоднєхъ* 26, *юудє* 48 (дат. јд.), *нє* 39, *лєшнїє* 51, *повелєн* 37 (уп. Младеновић 2007: 195), као и *обнтелн* 11, *обнтелн* 49, *ѡскєнь* 30.

СМ 1413: *вь мнл'шєкє* 23 (лок. мн.) (уп. Младеновић 2007: 364).

СВ 1417: *вьсе|х|ѣ* 9, *всѣмн* 33, *всє|х|ѣ* 45 (уп. Младеновић 2007: 375).

90 Примери дублетних форми на ѣ и є, лексичких екавишама, аналошких образовања и примери екавске замене у страним именима не узимају се као поуздани за одређивање гласовне вредности ѣ (уп. Драгин 2007). О овим примерима в. овде, т. 1.1.3.

91 На екавизам указује и аналошки наставак лок. јд. именица меке промене у примеру *оу двєрєвннцє* ЈЛ 1395: 14.

- X1 1454: ω вселѡ(ь) 1 (лок. јд.), по повеленію 1, холѣче 3 (дат. јд.), велегъ 4, на прьвелѡ(ь) велегъ 5/6 (лок. јд.), прѣдѡ[ь] 9, несѡлѡ 11 (1. л. мн. през.), велези 13, лѣт[ѡ] 22.
- X2 1454: ω вкселѡ(ь) 1 (лок. јд.), сѣлѡ ѡѡлѡше и сѣлѡ ннстрѣ 8, 14 (дат. јд.), велѡ[ѣ]гъ 9, велегъ 10, несѡ 13 (1. л. мн. през.), господаревѣлѡ[ь] 15, мнтрѡп[ѡ]лнговѣлѡ[ь] 16 (ген. мн.), велнклѡ(ь) 17 (пропоним), свхѣ рекѣ 20.
- ЂВ 1456: в'сѣмн 5, всѣмн 7 (инстр. мн.), телѡ(ь) 6, 7 (ген. мн.), делѡвѣ 10, свѣлѡ[ь] 15 (ген. мн.), голѣмнѡ[ь] 16.
- ЛП 1457: двѣ стѣ 5/6, двѣ стѣ 6 (ном./акуз. дв. с. р.), разѣ 5⁹³, белѡ 4, ѡнѣлѡзи 6 (ген. мн.), дѣѡ 8x2, 9, 13, нѣ 10, 14 (3. л. јд. през.), послѣдннѡ[ь] 12, белѡга 11, ѡсвѣнь 13, {ѡ} велѡзи 13 (ген. мн.), нн на ѣднѡн правдѣ 14 (лок. мн.), верѡвнѣ 15.
- С1 1457: двѣ стѣ 6, 13, двѣ стѣ 6 (ном./акуз. дв. с. р.), разѣ 6, нѣ 10, 15 (3. л. јд. през.), ѡсвѣнѡ(ь) 13, ѡвелѡзи 13 (ген. мн.).
- ЛР 1457: нѣговѣлѡ(ь) 5 (дат. мн. м. р.), по нѣговѣ сьдѡрѣнн 11/12 (лок. јд.), на страшнѣмъ сьдѡ 15 (лок. јд.).
- Л2 1457: белѡ 5, разѣ 6, двѣ стѣ 6, 6/7 (ном./акуз. дв. с. р.), ѡнѣлѡзи 7 (ген. мн.), дѣѡ 9, 12, 13x2, 15, нѣ 17, 21 (3. л. јд. през.), белѡга 18, послѣдннѡ[ь] 20, нн на ѣднѡн правдѣ 22 (лок. јд.), верѡвнѣ 23.
- С2 1457: ѡ поттѣнѣлѡ[ь] 2 (ген. мн.), ѡнѣлѡзи 5 (ген. мн.), послѣдннѡ[ь] 21.
- ЛД 1457: добрѣ 4, нѣстѣ 6 (2. л. мн. през.), потрѣлѡ(ѣ) 7 (дат. јд.), на ѡбѡн вѣлѡ(ѣ) 7, потрѣба 7, на прѣдѡ[ь] 11, 19, ѡ гласѡвѣлѡ(ь) 15 (лок. мн.), свѣта 17 (ген. јд.) (дат. јд.).

О екавизму једног броја ових повеља (МД 1405, ЂП 1419, ЂВ 1427–1428, ЂП 1427–1429, ЂД 1428, ЂЛ 1429–1439, ЂД1 1445, ЂЛ 1452, X1 1454, X2 1454, ЂВ 1456, С1 1457 и ЛД 1457) сведоче и примери писања графеме ѣ на неетимолошком месту (в. одељак II.1, т. 2.2.1).

У мањем броју повеља и писама Српске деспотовине (укупно дванаест: МД 1392, ЈП 1400, СХ 1392–1402, СТ 1406, СЛа 1407, СЛБ 1407, СХ 1406–1407, СЛ 1414–1415, ЂЕ 1429, РВ 1432, ЂР 1429–1430 и Г 1457) нису забележени поуздани примери екавизма. О гласовној вредности графеме ѣ у овим документима може се рећи следеће: (а) у ЈП 1400, СХ 1392–1402, ЂД 1424 и ЂР 1429–1430 забележени су примери писања графеме ѣ у неетимолошкој позицији (в. одељак II.1, т. 2.2.1), што упућује на то да се и у осталим случајевима ова графема изговарала као /e/; (б) о екавизму СТ 1406 посредно може сведочити пример из потписа **К[ь]ѣѣмъ** 33 (дат. мн.), као и примери на оугрѣхъ 14 и въ тѣлѡ[ь] ѡнастѣрѣхъ 30/31 (лок. мн.), у којима се налази аналошки наставак лок. мн. *-ex* (< *-ѣхъ*) (уп. Младеновић 2007: 354); (в) као и у СТ 1406, о екавизму СХ 1406–1407 и СЛа 1407 могу сведочити примери из потписа: **Кѣѣмъ** 43 (уп. Младеновић 2007: 187) и **Кѣѣм(ь)** 79 (уп. Младеновић 2007: 243); (г) за осталих шест повеља и писама, у којима нема ни посредних ни непосредних сведочанстава екавизма (МД 1392, СЛБ 1407, СЛ 1414–1415, ЂЕ 1429, РВ

93 Уп. стѣрп. развѣ и разѣ у Ркс III: 21–22, 30.

1432 и Г1457), теоретски се могу претпоставити две могућности: (а) писари ових повеља и писама графему **ѣ** пишу доследно на етимолошком месту у складу са традицијом, иако се у њиховом језику стерп. вокал /ѣ/ изједначио са /е/; и (б) доследно писање графеме **ѣ** на етимолошком месту представља одраз чувања фонолошке индивидуалности стерп. вокала /ѣ/ у српском народном језику писара ових повеља.

Прва могућност представља вероватније објашњење у случају МД 1392, СЛБ 1407, СЛ 1414–1415, Г 1457 и РВ 1432. У прилог овоме могу се навести следеће чињенице: (а) МД 1392 и Г 1457 представљају кратка писма са малим бројем примера у којима се очекује *jaŷ*: **кѣрѣ** МД 1392: 3/4 (лок. јд.), **дѣѡ** Г 1457: 2, **дѣѣ** стѣ Г 1457: 3, (б) с обзиром на то да је СЛБ 1407, СЛБ 1407 и СЛ 1414–1415 писала иста рука (уп. Младеновић 2007: 13), према примеру екавске замене из потписа у СЛБ 1407, екавизам се може претпоставити и за друге две повеље; (в) примери графеме **ѣ** на етимолошком месту долазе у РВ 1432 најчешће у српкословенским примерима, док малобројни примери у духу народног језика могу указивати на екавизам косовско-ресавског типа: на **дѡрѡѣ** 13 (лок. јд.), **онѣмзи** 16 (инстр. јд.); (г) писање графеме **ѣ** на етимолошком месту у Г 1457 може бити условљено и традицијом, о чему може сведочити и чињеница да је писмо писало црквено лице, игуман Јефросим.

У случају ЋЕ 1429 – према речима П. Ивића (1989: 15–16) – постоје озбиљне индиције да је у питању чување овога старог гласа у народном говору писара. У прилог овој тврдњи П. Ивић (1989: 16) наводи да из XV века имамо и друге споменике са неизмењеним јатом, али и да на територији некадашње Деспотовине и данас понегде има дијалеката којима је *jaŷ* посебан вокал различит од других. Први Ивићев аргумент донекле је релативизиран стањем осталих повеља и писама Српске деспотовине у којима је – како је показано – екавизам неспорно утврђен. Иако се другом Ивићевом аргументу начелно не може ништа приговорити⁹⁴, према стању у осталим повељама и писмима деспота Ђурђа, и у ЋЕ 1429 претпостављена је екавска вредност графеме **ѣ**. У прилог екавизма ове повеље сведочи и одсуство других црта које би указивале на првобитне говоре северне и североисточне Србије⁹⁵.

На основу изложене грађе и досадашњих разматрања о гласовној вредности графеме **ѣ** у повељама и писмима Српске деспотовине може се закључити следеће:

(а) У највећем броју повеља и писама (укупно четрдесет) екавизам је потврђен несумњивим примерима. У четири документа (ЈП 1400, СХ 1392–1402, ЂД 1424 и ЋР 1429–1430) екавизам је потврђен примерима

94 Према речима П. Ивића (1994: 230) замена **ѣ** у говорима на северу – тј. у оним крајевима који су у средњем веку припадали угарској круни, а како се чини и у најсевернијим пределима тадашње српске државе – спроведена је много касније него у говорима на југу.

Говори са незамењеним јатом заузимају данас велики део северозападне Србије (уп. само Ремеџић 1981: 7–105 и 1981: 75–84), која је у у првој половини XV века улазила у област тадашње Деспотовине (према карти Деспотовине из 1423. год. из Благојевић–Медаковић 2000: 272–273).

95 Несумњив доказ чувања фонеме *jaŷ* у језику писара било би писање **ѣ** на месту графеме **ѣ**.

писања графеме **ѣ** у неетимолошкој позицији. Само у три повеље (СТ 1406, СХ 1406–1407, СЛа 1407) екавска замена је утврђена посредно, на основу екавских примера у потпису или на основу аналошких примера у наставку лок. мн. За осталих шест документа у којима се графема **ѣ** пише доследно на етимолошком месту (МД 1392, СЛб 1407, СЛ 1414–1415, ЂЕ 1429, РВ 1432 и Г 1457) претпостављен је екавизам на основу осталих повеља и писама Српске деспотовине.

(б) Екавизам је потврђен у различитим категоријама (у корену, изван корена и наставка, у наставцима за облик). Нешто већи број примера среће се у категорији множинских наставака придевских заменица.

(в) Већим бројем примера екавизма истичу се ЈЛ 1394–1395, Х1 1454, Х2 1454, Л1 1457, Л2 1457, ЛД 1457, посебно ЂП 1410, у којој је Новак дијак графему **ѣ** написао само у два примера.

(г) Посебан значај за историјску дијалектологију српског језика имају примери екавизма у одређеним морфонолошким категоријама које могу представљати заједничко обележје савремених говора косовско-ресавског и призренско-јужноморавског дијалекта или могу указивати на процес раздавајања ова два дијалекта у првој половини XV века.

Заједничко обележје ова два дијалекта представљају: (а) примери дат. јд. личних заменица: *цѣнѣ* ЈЛ 1398: 9, *ѣлѣ* ЂЛ 1452: 61, *сѣкѣ* ЂР 1430: 5, РК 1433: 24 (савремени дијалекатски материјал уп. у Ивић 2009: 167), (б) примери лок. јд. присвојне заменице *њѣзов*: по *њѣгове сѣмрѣти* ЈР 1457: 11/12 (савремени дијалекатски материјал уп. у Ивић 2009: 107, Букумирић 2003: 245, Младеновић 2010: 289) и (в) примери одричних облика глагола *јѣсѣм*: *несѣмѣ* ЈЛ 1398: 12, *несѣн* ЂД 1428: 22, *не* СД 1405: 12, 40, СХ 1411: 39, Л1 1457: 10, 14, С1 1457: 10, 15, Л2 1457: 7, 21, *несѣмо* Х1 1454: 11, *несѣмо* Х2 1454: 13, *несѣте* ЛД 1457: 6, *несѣв* ЂД 1428: 26 (савремени дијалекатски материјал уп. у Ивић 2009: 167; у овој категорији треба посебно издвојити облик *нѣ* који се данас налази само у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне, уп. Белић 1999б: 403, Павловић 1939: 192–193, 240, Стевановић 1940: 49, Богдановић 1987: 252, Реметић 1996: 507–508)⁹⁶.

На раздавајање косовско-ресавског и призренско-јужноморавског дијалекта упућују примери у следећим категоријама: (а) у дат. и лок. јд. именица ж. р. некадашње тврде промене: *манѣ* СД 1405: 30, *срѣне* ЂЛ 1452: 61, *катакоуѣнѣ* ЂЛ 1452: 62, *сѣнѣ* ЂЛ 1452: 63, *сѣлѣ* ннстрѣ Х2 1454: 8, 14, *вѣ* *мнѣ*ѣшѣкѣ СМ 1413: 23, *вѣ* *мнѣ*ѣѣ ЂР 1428–1429: 32, *вѣ* *с(вѣ)ѣтѣн* *мнѣ*ѣре ЂЛ 1452: 39, *нн* на *ѣднѣн* *мнѣ*ѣре Л1 1457: 14, *нн* на *ѣднѣн* *мнѣ*ѣре Л2 1457: 22 (за овакве примере у савременим говорима косовско-ресавског дијалекта уп. Ивић 1994: 222; ово је одлика и савремених призренско-јужноморавских говора који чувају флексију, уп. Реметић 1996: 460–461)⁹⁷; (б) у инстр.

96 У савременим говорима косовско-ресавског дијалекта потврђен је само несажети облик *неје* (за говор Приштине и прешевско-бујановачку зону уп. Барјактаревић 1977: 194, 312; за копаонички говор уп. Радић 2010: 60).

97 Овакви примери, као и примери са аналошким наставком *-е* код именица некадашње меке промене, забележени су и у другим средњовековним споменицима од краја XIV и током XV века: у Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкат 1975: 134), у повељама и писмима кнеза

и лок. јд. заменица и придева некадашње тврде промене: *тѣмъ* ЋП 1410: 3, *тѣмзи* ЋЛ 1429–1439: 37 (инстр. јд.), на *прѣвѣмъ*(ь) *вѣлѣгъ* Х1 1454: 5/6, на *страшнѣмъ* *сѣдъ* ЛР 1457: 15 (лок. јд.); аналошки и у једном примеру код придева некадашње меке промене: *тѣгѣмъ* СД 1405: 19 (за примере овога типа у говорима косовско-ресавског дијалекта уп. Ивић 1994а: 223, 2009: 65; ово је и одлика призренско-јужноморавских говора који чувају флексију: уп. РЕМЕТИЋ 1996: 492, 494, 496).

1.1.2. ИКАВИЗАМ. – С обзиром на хронологију настанка повеља и писама Српске деспотовине, као и с обзиром на досадашња сазнања о постанку шумадијско-војвођанског и смедеревско-вршачког дијалекта, поставља се питање евентуалног присуства икавизама у категоријама карактеристичним за ова два дијалекта. Забележен је само један пример у ЋЛ 1452 (Смедерево, 16. П 1452) који би могао указивати на икавизам шумадијског или смедеревско-вршачког типа: *вѣ вѣтѣмъ*(ь) *оуко* *зѣвѣте* и *вѣ новѣмъ*(ь) 2 (лок. јд.). На опрез приликом доношења коначног суда о дијалекатској припадности овога примера упућује чињеница да је забележен у српскословенском контексту, као и чињеница да је наставак *-им* у лок. јд. придева забележен и у неким савременим говорима косовско-ресавског дијалекта (уп. примере за копаонички говор у Радић 2010: 141, 207). Сигурније сведочанство о икавизму шумадијског или смедеревско-вршачког типа представља пример *ни на чнмъ*(ь) *несьмъ*(ь) *нмъ*(ь) *в мѣмъ*(ь) *вкогѣмъ*(ь) *домъ* *чнннѣ*[н] *тѣтѣмѣ*[н]тъ, забележен у повељи деспота Стефана Бранковића Дубровнику (1. октобар 1476. године) (уп. Поломац 2012а: 346).

1.1.3. ПИСАЊЕ ГРАФЕМЕ Ћ У ДУБЛЕТНИМ ФОРМАМА. – У одређеном броју категорија – познатих још стсл. споменицима (уп. Николић 1978: 54–55, 61–63, Куљбакин 1925: 97–100, Драгин 2007: 214–215) – налазе се дублетне форме са *ѣ* и са *ѣ* (које може бити и пореклом и од **ѣ*). Иако примери овога типа не представљају поуздан материјал за закључивање о екавској замени, преовлађујуће писање *ѣ* или *ѣ* може посредно указивати и на гласовну вредност графеме *ѣ*.

1.1.3.1. Разматрају се најпре примери стсл. дублета (према Куљбакин 1925: 97–100).

Основа *помен-/подѣн-* у највећем броју повеља и писама пише се помоћу графеме *ѣ*. Писање *ѣ* среће се доследно само СХ 1392–1402 (*вспомѣнѣше* 9, *подѣнъ* 26) и ЋЛ 1429–1439 (*вѣсподѣноуше* 23, *вѣсподѣноуше* 33/34), а колебање два манира у Н 1396 и СХ 1411 (у обе повеље ипак претеже писање *ѣ*). Примери за Н 1396: *подѣноуѣ* 46/47, *подѣноу* 47, *подѣнъ* 94 према *поменѣ* 13, *поменѣ* 14, *поменѣ* 17, *вѣспоменѣхѣмъ*[ѣ] 86, *поменъ* 88, 94, итд. Примери за СХ 1411: *подѣнъ*[н]ѣ[ѣ] 30/31, *поменъ* 28, 29, *подѣнѣ*(ь) 29.

У именицама *дрѣво/дрѣво*, *дрѣвѣ/дрѣвѣ* и придеву *дрѣвѣнъ/дрѣвѣнъ* писање са графемом *ѣ* забележено је у ЈП 1395: *дрѣвѣ* 5, СХ 1411: *дрѣвѣ* 8, ЋД

Лазара (уп. Поломац 2006: 141, Стиловић 2008: 462), у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића (уп. Поломац 2012: 325–327), у писмима султаније Маре (уп. Ивић 1973: 338), у Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића (уп. Јовић 1968–1969: 406–407).

1428: древо 26, и у РК 1433: дрѣвнїихъ 2; графема ѣ у овим примерима долази само у СД 1405: дрѣво 25 и МД 1405: дрѣво 24.

Писање са графемом є преовлађује и у прилогу снѣ/снѣѣ: снѣ Н 1396: 7, СЛ 1407: 15, 35, СХ 1411: 14, 34, ЂР 1428–1429: 10, итд; само у двама примерима забележено је писање са графемом ѣ: снѣѣ ЂВ 1427–1428: 9, снѣѣ ЂП 1427–1429: 8.

Именица багрѣница/багрѣница пише се двојачко: у ЈЛ 1394–1395: 2 и ЈЛ 1398: 3 долази багрѣницею, док се у СХ 1392–1402 и ЈХ 1394–1402 налази писање са графемом ѣ: багрѣницею 3, односно багрѣницею 3.

Доследно писање графеме є налази се у именицама надежда/надѣжда и ѡдежда/ѡдѣжда: надежда/надежда ЈЛ 1394–1395: 4, ЈЛ 1398: 4, ЈД 1397–1402: 27, надежда/ѡдежда МХ 1406: 6, итд; РК 1433: ѡдежда 21, ѡдежда 28.

Именица прѣвѣнство/прѣвѣнство, предлог прѣма/прѣма и прилог вѣкѣ/вѣкѣ написани су редовно са графемом ѣ: прѣвѣнства ЈД 1397–1402: 13/14, прѣма ЈЛ 1394–1395: 18, ЈЛ 1398: 17, ЂР 1428–1429: 29, вѣкѣ МХ 1406: 5.

Лично име стѣфань/стефань (и остале фонетске варијанте) у највећем броју повеља и писама Српске деспотовине пише се графемом є. Колебање је забележено само у следећим документима: ЂД1 1445: стѣпань 3, 6, али и стефана 8, 9, 18, 19, 24, 25, 27, 37, стѣфань 26; ЂД2 144: стѣпана 11, 15, али стефана 5, 10, 14, 17. Писање ѣ среће се само у МД 1392: стѣпана 1, ЈЛ 1394–1395: стѣфань 7, ЈХ 1394–1402: стѣфанѡѡ(ь) 7, С1 1457: стѣпань 1, Г 1457: стѣпань 1, С2 1457: стѣпань 1, стѣпань 18.

У личном имену раденко ЈЛ 1398: 8 потврђен је суфикс *-ej*, написан са ен. Није забележено писање ѣн у овом суфиксу.

1.1.3.2. Код највећег броја прилога са дублетним формама на *-дѣ/-де* или *-лѣ/-ле* налази се графема є као једино или преовлађујуће решење.

Искључиво писање са є налази се код прилога ннде: ЈП 1395: ннде 46, СХ 1392–1402: ннде 25, ЂВ1456: ннде 13, итд; доде (у функцији везника): Н 1396: доде 16, СД 1405: доде 34, итд; тде: СД 1405: тдези 31, МД 1405: тоудезы 28, ЂД1 1445: тден 28, итд; ннде: МД 1405: ннде 29, СД 1405: ннде 32; и ѡде: ЂД 1424: ѡде 4.

У највећем броју осталих прилога присутно је колебање, с тим да примери са графемом є претежу у мањем или већем броју.

Највише примера са ѣ има у прилогу зде/зде (укупно девет): зде ЈХ 1394–1402: 28, зде СЈ 1404–1405: 31, итд. – насупрот петнаест примера са графемом є: зде ЈП 1395: 23, 25, 65, зде Н 1396: 104, зде ЂП 1410: 15, итд.

Прилог гдѣ/гдѣ написан је са ѣ само у четири примера: гдѣ гдѣ СЈ 1404–1405: 7, гдѣ СД 1405: 18, СТ 1406: 13, СЛБ 1407: 58, насупрот четрнаест примера са графемом є: гдѣ Н 1396: 3, 30, 36, 77, СД 1405: 23, МД 1405: 15, 21, итд.

Писање са графемом є преовлађује и у писању прилога кде/кдеѣ: кде ЈХ 1394–1402: 42, коуде МД 1405: 20, 28, итд. (укупно дванаест примера), према коудѣ ЈЛ 1398: 13, 21x2, ЂД1 1445: 20, кде ЈХ 1394–1402: 33.

У прилозима ѡнде/ѡндеѣ, дондеже/дондеже и вѣсде/вѣсдеѣ забележени су изоловани примери писања са графемом ѣ: ѡндези СД 1405: 19, ѡндеѣ СВ

1417: 35 према девет потврда са ϵ : ω ндези СД 1405: 11, ω ндезы МД 1405: 9, ω ндези МД 1405: 17, ω нде ЂД 1428: 19, итд; дондеже ЂЛ 1452: 43, 76 према осам потврда са ϵ : дондеже СЛа 1407: 66, дондежл(ϵ) РК 1430–1431: 11, 26, ω {н}де{же} РК 1430–1431: 18, итд; в'судѣ МД 1405: 36 према всде СД 1405: 38, ЂД 1428: 40, свде ЂД1 1445: 33. Овој групи прилога припада и докле/доклѣ: докле МД 1405: 16, 32, ЂД1 1445: 30, ЂВ 1456: 13, 16, ЂД 1428: доклѣ 36.

Само у прилогу ндеже/ндеже преовлађује писање са графемом ѣ : ндеже СХ 1411: 7, СВ 1417: 10, ЂП 1419: 28 према ндеже ЈП 1395: 4.

1.1.3.3. Поузвано сведочанство о гласовној вредности ѣ не представљају ни примери лексичких екавизама у појединим основама (уп. Драгин 2007: 215–216). Преглед писања у овој категорији: (а) забележен је само један пример у корену $\text{ѣл-}/\text{цел-}$: ѣлѣв'ника И 1402–1422: 7; (б) у корену $\text{ѣш-}/\text{веш-}$ писање графема ѣ и ϵ приближно је уједначено: ѣшаше ЈП 1395: 5, нзѣша СТ 1406: 24/25, взѣшати се СЛа 1407: 21, СЛБ 1407: 23; свешахомь ЈЛ 1394–1395: 12, вешь Н 1396: 54, свешахь СЈ 1404–1405: 13, вешаше СХ 1411: 8, вешн РК 1433: 19, ЂЛ 1452: 7, вешн СЛа 1407: 6; (в) у глаголу $\text{обрѣсти}/\text{обрести}$ доследно се пише графема ѣ : ЈЛ 1394–1395: обрѣтают се 11, обрѣщемь 21, ЈЛ 1398: се обрѣте 26, СЈ 1404–1405: обрѣте 7, СТ 1406: обрѣтохь 7, обрѣтаю 13, итд; (г) паралелно са обликом прлѣвѣк у документима се јавља и прлнѣвѣк : Н 1396: прлнѣвѣкь 9, 19, 93, СЛ 1427: прлнѣвѣкомь 34, прлнѣвѣкомь 37, што представља дублетизам потврђен и у РЈа XII: 427.

1.1.3.4. На основу целокупне изложене грађе може се закључити да у највећем броју категорија преовлађује писање са графемом ϵ , што је и очекивано с обзиром на екавизам повеља и писама Српске деспотовине.

1.2. ГЛАСОВНА ВРЕДНОСТ ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА

1.2.1. ПРОМЕНА $/\epsilon/ > /a/$. – С обзиром на досадашња сазнања о хронологији промене $/\epsilon/ > /a/$ у повељама и писмима из источних и јужних штокавских крајева (промена је забележена нешто касније него у западним штокавским и чакавским крајевима, уп. Ивић–Грковић 1971: 53–59, Гвић 1988: 51, Ивић 1991а: 206), као и с обзиром на стање у повељама кнеза Лазара (одсуство промене, уп. коментаре уз издања у Младеновић 2003, као и Поломац 2006: 104 и Стиловић 2008: 458), испитивање гласовне вредности полугласничког знака у повељама и писмима Српске деспотовине има посебан значај за историјску дијалектологију српског језика.

Системска испитивања ове језичке црте у повељама и писмима деспота Стефана Лазаревића проведена су у Младеновић 2007. Резултати указују на одсуство промене $/\epsilon/ > /a/$ у поменутих повељама и писмима, односно на чување изговорног полугласника како у оним деловима који

су писани српским народним језиком, тако и у онима писаним српско-словенским⁹⁸.

Како је већ наведено у одељку II.1, т. 2.1, примери промене /ə/ > /a/ забележени су у једној повељи госпође Маре и синова Дубровнику (МД 1405, Вучитрн, непознати писар), као и у неколико повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића (ЂВ 1456, С1 1457, Л2 1457, С2 1457, ЛД 1457). Упркос одсуству конкретних примера, промена је претпостављена у Г1 457, Л1 1457 и ЛР 1457, у ослонцу на већ поменуते, хронолошки и територијално блиске повеље и писма наследника деспота Ђурђа.

Забележени примери промене /ə/ > /a/ упућују на то да је ова језичка особина током прве половине XV века несумњиво била позната неким говорима са територије Српске деспотовине⁹⁹. У осталим повељама и писмима Бранковића нема примера писања графеме а на месту изговорног полугласника, као ни обратно, примера писања полугласничког знака на етимолошком месту вокала /a/. Изговорни полугласник – написан дакле на етимолошком месту – у овим је документима обележен на различите начине. Примери са дебелим јером или пајерком, као и примери у којима обележавање изостаје наведени су у одељку II.1, т. 2.6. Овде се додају и примери у којима је изговорни полугласник обележен танким јером¹⁰⁰:

МХ 1406: а) сь 3, 25, 27, кь 6, вь 13, 17, 18, 24, 27, 41, вькоупѣ 5, вьнѣм'ше 9, вьзаал'кахъ 12, вьждѣдахъ 12/13, вьвѣдосте 13, вьнѣвываеѣт 16, вьзлюбихомъ 16/17, вьзымаеѣтъ lclε 18, ськроушише lcl(ε) 22, сьстава 22, сьтворихомъ l(ь) 26, вьмѣсто 43, б) вьси 5, в) нема примера, г) коньного 10, тьм'ници 13, больнь 14, кьждю 15, вьнѣ 22, тьк'мо 29, тьк'мо 33, нь 36, приложькъ 38, причестьнь 42, соупьр'ница 43.

ГП 1403–1408: а) вь 1x2, 12x2, 17, 24x2, 25, сьвѣлзначелне 3/4, сьпрѣстолене 4, сь 5, 8, 9, 18, 25, кь 16, прѣдвѣзвивающе 18/19, вьзложен... 21, вьписанныхъ 23, сьврѣшише сє 26, б) вьса 1, в) литрѣ 15, господь 17, г) пришьствѣн 12, вожьствьнынъ lх|ъ] 20/21, соупьр'никъ 25.

ЂП 1410: а) вь 1, 9, 6x2, 7, 15, 17x2, сь 2, кь 8, б) нема примера, в) нема примера, г) гюрьг l(ь) 1, вожьствьнынъ l(ь) 12, потьщнт сє 13.

ЂП 1419: а) вь 1, 6, 13, 14x2, 16, 17, 28, 33, 34, 36, сьдѣтелю 1, сьвѣлзначелни 1, сьпрѣстолене 4, сьпрѣстоленѣ 5, сьславниъ 5, вьсприети 7, сь 10, кь 26, вьписанны l(ь) 32, сьврѣшише lcl(ε) 35, б) нема примера, в) равотѣ 24, повирнѣ 24, г(о) lclп(о)дѣ 28, г) рѣкъль кси 8, пришьствьни 16, нь 29, ѡмьстителъ 34.

ЂД 1424: нема примера.

98 Један број примера из повеља и писама деспота Стефана наведен је у одељку II.1, т. 2.6. За остале примере уп. одговарајуће коментаре уз издања докумената у Младеновић 2007.

99 О овоме могу сведочити и примери промене у Закону о рудницима деспота Стефана (уп. Јовић 1968/1969: 381).

100 Примери се наводе на следећи начин: а) предлози и префикси сь(-), вь(-), вьз(-) и кь, б) заменички корен вьс-, в) облици ген. мн. и г) остали примери.

- ЂВ 1427–1428: а) въвѣреннааго 6, въ 7, 10, 13х3, 30, 31х2, съдръжнтелю 8, къ 12, 18, съдръжнѣи 19, въспом{е}ноуше 16/17, съдръжнѣи[ъ] 27, б) въседръжнтель 2, всевогатнѣ 3, въсако 4, въсьм[ъ] 10, въсьх[ъ] 24, въседръжнтела 28, въсѣхвалнѣи[ъ] 29, в) господѣ 26, г) тѣню 5, нѣ 5, 17, 26, антѣрь 16, осьм[ъ] на десете 30, сьпѣрница 31.
- ЂД 1428: а) въ 3х2, сь 43, сьмрьт[ъ] 37, б) въса 46, в) властелѣ 4, двѣровѣтанѣ 12, сасѣ 13, г) гюрьг[ъ] 3, двѣровѣткн[ъ] 11, воьлн[ъ] 12, 18х2, 36, 37, тѣкло 14, 38, тѣзн 25, 28, двѣровѣтко 26, д(ь)нѣс[ъ] 31, влад[ъ]льць 37, дльжнѣи[ъ] 41, нстьць 41, нѣ 51.
- ЂП 1427–1429: а) нема примера, б) нема примера, в) сьродннѣ 27, г) нѣ 4, 16, 29, гюрьг[ъ] 6, старьц[ъ] 11/12, ложнѣи[ъ] 19, лоьжнѣи[ъ] 24.
- ЂР 1428–1429: а) въ 1х2, 3, 7, 11, 12, 36, 41, сьтворенѣ 2, възносеца 3, сьтворша 3, сь 7, съдръжнтелю 8, въспоменоу 14, сьмрьтн 17, къ 18, сьмрьтн 20, сьгрѣшенѣ 23, съдръжнтелю 38, сьхраннѣ 39, възмн 42х2, въдѣсто 43, сьпѣрница 43, б) въса 3, 35, въселенсѣи 5, въсьмѣ 11, въсенепорѣтнаа 43, въсн 43, в) сьродннѣ 21, сьродннѣ 38, ц(а)рѣ 40, господѣ 40, г) прншьд[ъ]шоу 12, сьда 15, вьд[ъ]ткн 29, граховьц[ъ] 32, вьтѣрь 35, нѣ 40, сьпѣрница 43.
- ЂЕ 1429: а) въ 4, 7, 9, 26, сь 5, възлюбленнѣ 9/10, въспоменѣ 10, съдръжнѣи[ъ] 22, б) въсьм[ъ] 7, въседръжнтела 24, в) ап(о)л(то)лѣ 25, г) д(ь)нѣс[ъ] 13, нѣ 21.
- ЂР 1430: а) възможно 2, къ 3, възведе[ъ]т[ъ] 3, възможно 3, въ 5, 7, 9, 10, 21, 29, въздаватн 9, въспоменоу 12/13, съдръжатн 23, б) въсакомоу 1, въсеср(ь)д[ъ]тное 8, в) бл(а)гѣ 7, селѣ 13, 15, сьродннѣ 24, г) в(о)ж(ь)сѣтвьннѣи[ъ] 2, нѣ 5, 26, тѣщанѣ 6, 8, гюрьг[ъ] 8, в(о)ж(ь)сѣтвьннѣ 9, сьдѣл[ъ]десет[ъ] 31.
- РК 1430–1431: а) въ 1, 3, сь 4, 8, въздвнгнуѣтѣ 5, къ 18, б) въсакомоу 1, в) сьель 19, 20, 22, г) нѣ 6.
- ЂВ 1432: а) въ 6, съдръжнтелю 9, съдръжнтелю 27, сьздѣлателѣвѣ 28, сьхраннѣ 30, сьпѣрница 35, б) въсьмѣ 13, въседръжнтела 33, в) селѣ 18, сьродннѣ 29/30, г) тѣтѣю 5, нѣ 5, бл(а)гочѣстнвнѣи[ъ] 11, бл(а)гочѣстнвнѣаго 13, прншьдшоу 15, мьтѣи 26, бл(а)гочѣстнвнѣи[ъ] 30, сьпѣрница 35.
- ЂЛ 1429–1439: а) възведе[ъ]т[ъ] 3/4, възможно 4, въ 15, 18, 21, сьвоузь 27, въдѣсто 38, б) въсьм[ъ] 15, в) нема примера, г) нѣ 5, гюрьг[ъ] 9, прншьд[ъ]шоу 17, велнчьство 34, осьм[ъ]десетѣ 36, сьда 39.
- ЂД1 1445: а) къ 7, 39, сьмрьтѣ 31, сь 33, 35, б) въса 38, 42, в) двѣровѣтанѣ 11, срьбелѣ 11, сьродннѣ 40, г) двѣровѣткн[ъ] 10, ннѣднѣ 12, тѣкло 13, 32, 33, 34, нѣ 15, тѣзн 23, 25, 27, двѣровѣтѣко 23, сьда 25, д(ь)нѣс[ъ] 27, двѣровѣткьмн 29, нстьць 34.
- ЂД2 1445: а) къ 8, б) нема примера, в) нема примера, г) къдѣ 5, тѣзн 10, 14, сьда 17.
- ЂЛ 1452: а) къ 1, 15, 28, 38, 42, 90х2, сьздѣланноч 2, сьтворнтн 3, въ 4, 6, 13, 18, 23, 24х2, 32, 36, 37х2, 38, 39, 42, 44, сьтворншн 4, сьдѣтнѣ 5, сьставленѣ 6, въдовѣ 9, сьпрнвношахѣ 10, сьстави се 11, възлюбн[ъ] 12, сьзнѣдоу 16, сьвънесоше 17, сьвънесоше 20, възврѣшатн се 24, сьпрѣбыватн 24, вьнтн 25, сь 25, въвѣреннааго 26, въздвнгоше 27, сьстоанѣю 28, възеше 35, въспоменѣ 39, възвратнтн 44, въсхотѣвшѣ 44, сьборно[ъ]

66, сьдирѣн 67, съборнѡмѡ|ъ| 70, съхраняеть 86, б) вьса 4, 74, вьсемѡ 5, вьсакомѡ 6, вьсебл(а)гомѡ 8, вьси 10, вьсакого 20, вьсакымѡ 20, вьсакоѡ 21, вьсакымѡ 27/28, вьсѣ|х|ъ| 39, 40, 50, вьсакомѡ 70, в) нема примера, г) чл(овѣ)чьско|мѡ| 1, пользна 3, сь 4 (зам.), сьнѣмѡ 5, нь 6, 17, 31, 34, 90, потрѣбѡ 8, къждѡ 10, прѡлр(о)чьскы|мѡ|(ь) 12, в(о)ж(ь)|стѣвьнѣнше 13/14, 14, чьстн 14, мьздѡ|ы 17, непотькновѣнѣн 23, нельжномѡ 25, мьздѡ|у 30, множьство 31, в(о)гачьство 31, ть 34, ѿ|ъ|чьства 35, 36, 44, бл(а)гочьствѣнѣмѡ 40/41, старьць 49, потьнши 63, коньць 69, прѣшьствѣн 71, антрѡ 75, шалѡдовьць 78.

У вези са примерима наведеним овде под а) (као и онима наведеним под а) у одељку II.1, т. 2.6.1) потребно је дати следеће коментаре: (а) изговорни полугласник у предлозима *сь* и *къ* може представљати одлику српскословенског, али и српског народног језика (уп. Младеновић 1977: 12); (б) српскословенску норму представља изговорни полугласник у предлогу *вь(-)* и префиксу *вьз-* (уп. Јерковић 2004а: 72), као и у префиксу *сь-* (уп. Младеновић 1977: 12).

Примери наведени овде под б) (као и они наведени под б) у одељку II.1, т. 2.6.1) имају изговорни полугласник у складу са српскословенском нормом (уп. Јерковић 2004а: 72).

Уз примере наведене овде под в) треба напоменути следеће: (а) на изговорност полугласника у облику ген. мн. указује писање двоструке варије изнад танког јера, а у једном примеру из ГП 1403–1408 и писање удвојеног танког јера (уп. Младеновић 2008: 136–138, Недељковић 2003: 319–323), и (б) изговорни полугласник у ген. мн. примарно је био одлика српског народног језика, а спорадично се могао уносити и у српскословенске форме (уп. Младеновић 1992: 7–37). Опширније о овим и другим примерима в. у одељку III.2, т. 1.11.

Из групе разноврсних примера наведених под г) (као и оних наведених под в) у одељку II.1, т. 2.6.1) посебан коментар заслужују: (а) фреквентни везник *нь* – написан најчешће са двоструком варијом изнад полугласничког знака – заједнички српском народном и српскословенском језику (уп. Младеновић 1991: 43–46); (б) именице *вѣнчѣство* (ЂЛ 1429–1439), *богачѣство*, *множьство*, *отѣчьство* (ЂЛ 1452) и придеви *члѡвѣчьскн* и *прѡрѡчьскн* (ЂЛ 1452) у којима се налази изговорни полугласник у духу српскословенског језика (уп. Младеновић 1977: 12–13); (в) од осталих примера са изговорним полугласником у духу српскословенског језика издвајају се само фреквентније лексеме: *прншьствѣнѣ*, *тънѡ*, *тъкмѡ*, *сѡпърннѣ*, *сѡпърннѣца*, затим лексеме са основом *чьст-*; (г) изговорни полугласник у духу српског народног језика најчешће се употребљава у облицима временских прилога *къдѡ*, *къда*, *съда*, *съдн*, код показних заменица (нпр. *тъзн*), у облицима придева *дѡбровѣкн*, као и у неким топонимима.

1.2.2. Промена /ѡ/ > /о/ или /е/. – У повељама и писмима Српске деспотовине забележен је фонетизам *љубѡвь-* и *црѣковѡвь-*, познат и другим српским средњовековним споменицима од најранијих времена (уп. РЈа VI: 303, II: 827–829). Примери: *љубѡвь* ЈЛ 1394–1395: 13, СЈ 1404–1405: 15,

МХ 1406: 6, И 1402–1422: 14, люковъ СВ 1417: 21, люковѣю ЈХ 1394–1402: 12/13, И 1402–1422: 4, РВ 1432: 8, ЂЛ 1452: 55, люковѣно ЂД 1424: 2; цр(ь)ковъ ЈП 1395: 22, 27, 29x2, 32, 34, 35, Н 1396: 86, 117, цр(ь)ковъ ЂР 1429–1430: 15, ЂР 1429–1430: 23, цр(ь)кѣлѣвъ ЂЛ 1452: 16, цр(ь)ковны СТ 1406: 13, цр(ь)ковници Н 1396: 111, И 1402–1422: 30, цр(ь)ковнаа СТ 1406: 19, цр(ь)ковнодоу СЛа 1407: 65, цр(ь)ковнодѣ СЛБ 1407: 65, цр(ь)ковнодѣлѣ ЂЛ 1452: 65.

Поменути примери не сведоче о евентуалној промени /ə/ > /o/ у српском народном језику писара повеља, већ представљају српскословенске форме настале под раним утицајем македонске редакције, чија је виталност била осигурана уклапањем у систем придевских образовања са суфиксалном комбинацијом *-овн-* (*врховни*, *духовни*, итд.) (уп. Ивић 1973: 339). А. Лома (2002: 177) ове облике тумачи као превојни ступањ некадашњих *-ѣ-* основа.

Утицај македонске редакције може се претпоставити и у српско-словенским примерима оупованнѣ СХ 1406–1407: 41 и оуповаѣ СВ 1417: 14 (стсл. оупѣвати, оупѣваннѣ, уп. и Младеновић 2007: 187)¹⁰¹, као и у примеру непрѣстѣнь ЈП 1395: 65, ЈП 1400: 28, у коме се на месту изговорног полугласника налази /e/ (уп. Младеновић 2007: 297).

1.2.3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. – На основу материјала изложеног у одељку II.1, т. 2.1, као и на основу грађе изнете овде у т. 1.2.1, можемо извести неколико важних закључака о гласовној вредности полугласничког знака у повељама и писмима Српске деспотовине.

Примери вољанъ 16, 31, 32, 38 и дѣжанъ 37, 38 из МД 1405 (Вучитрн) представљају једне од најстаријих потврда промене /ə/ > /a/ у повељама и писмима из источних и јужних штокавских крајева¹⁰². Ови примери потврђују изнето мишљење да се процес замене /ə/ > /a/ у овим крајевима јавља почетком XV века, касније него у повељама из западних штокавских и чакавских крајева (уп. Ивић–Грковић 1973: 53–59). Наведени примери, даље, упућују на процес раздвајања косовско-ресавских од призренско-јужноморавских говора у наведеном периоду. На основу ових примера не може се са сигурношћу тврдити да је вокал /a/ на месту некадашњег изговорног полугласника био одлика вучитрнског говора, с обзиром на то да писару не знамо ни име, а камоли порекло, као и с обзиром на чињеницу да је двор госпође Маре и њених синова у време тетрархије Бранковића био веома покретан (уп. Спремић 1996: 55). На крају, наведени примери упућују на то да су променом /ə/ > /a/ најпре могли бити захваћени суфиксални слогови, а касније корен речи (на исто упућује савремени материјал неких призренско-јужноморавских говора, уп. Реметић 1996: 358–363).

¹⁰¹ Ови се облици могу тумачити и аналошким утицајем деноминала на *-овати* (сугестија проф. А. Ломе).

¹⁰² Најраније сведочанство промене /ə/ у /a/ пружа нам Бањска хрисовуља. Уп. речи А. Ломе (2013: 290): „Један несумњив (градаѣца) и још два-три могућа случаја са *ь > а* (неветѣранъ, хоѣдѣч и скорѣнѣнѣх < **skorъnъ ѣн-*) не оповргавају налаз да у БХ полуглас чува свој фонемски карактер, већ пре указују на почетке његовог развоја у правцу *а* на старосрпском терену, можда на глас попут савременог *æ < а* у зетско-сјеничким говорима”

Пример краткон из ЂВ 1456 од изузетне је важности за историјску дијалектологију српског језика будући да упућује на познавање промене /ə/ > /a/ на територији средњовековне Груже средином XV века.

Примери промене /ə/ > /a/ у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића упућују на то да је овај процес средином XV века потврђен не само у суфиксалним морфемама, већ и корену речи и наставцима за облик, међу којима посебно треба издвојити примере ген. мн. у С1 1457: 8 поттени|x| (ь) наши|x| (ь) приатеца 3, 8 властеца дврѡвьчкнхъ 3. Примери из ових докумената упућују на даље диференцирање косовско-ресавских и призренско-јужноморавских говора у овом периоду.

С обзиром на чињеницу да је промена /ə/ > /a/ забележена у хронолошки најстаријој, и у неким од најмлађих повеља Бранковића (МД 1405, ЂВ 1456, С1 1457, Л2 1457, С2 1457, ЛД 1457), поставља се питање може ли се – према стању у овим документима – претпоставити да полугласнички знак написан на етимолошком месту има гласовну вредност /a/ и у другим повељама и писмима из канцеларија Бранковића.

Одговор на ово питање већ је дат за Л1 1457, Г 1457 и ЛР 1457. У овим документима вероватније је претпоставити /a/ на месту некадашњег изговорног полугласника, у прилог чему се може навести следеће: (а) ЛР 1457 је писао Степан Ратковић, писар ЂВ 1456, у којој је – како је показано – забележен пример /ə/ > /a/; (б) Л1 1457 хронолошки и територијално припада групи докумената (ЂВ 1456, Л2 1457, С1 1457, С2 1457, СД 1457) у којима је потврђена промена /ə/ > /a/; (в) Г 1457 представља кратак текст у коме нема много примера у којима се може очекивати промена /ə/ > /a/.

За повеље и писма госпође Маре и синова, као и за повеље и писма деспота Ђурђа, вероватније је претпоставити да писање изговорног полугласника на етимолошком месту представља одраз чувања ове фонеме у дијалектима писара. У прилог овоме начелно се могу навести следећи аргументи.

(а) Стање у МД 1405 не може се механички пренети на стање осталих повеља које су заједнички издали Мара Бранковић и њени синови, будући да ни палеографска, ни правописна, ни језичка анализа ових повеља не упућује на могућност да је писар МД 1405 писао друге повеље.

(б) Нема непосредних доказа који би упућивали на то да је Степан Ратковић, велики логотет деспота Ђурђа, могао писати још неку од испитиваних повеља. С обзиром на чињеницу да је Степан Ратковић постао велики логотет деспота Ђурђа 1450. године недоумице у вези са питањем гласовне вредности полугласничког знака могу постојати само за ЂЛ 1452 (писана у Смедереву, 16. фебруара, 1452. године).

(в) Поводом истог проблема у писмима султаније Маре из друге половине XV века П. Ивић (1973: 343) каже следеће: „Доследно писање знака за фонему које нема у језичком осећању по себи није вероватно. Писарска традиција у нашем средњем веку није била праћена учењем научно фундираних прецизних спискова речи у којима је место неком слову“. Наведени Ивићев став може се у потпуности применити и на наве-

/y/¹⁰³. Испитивани документи се у погледу ове језичке црте могу поделити на неколико група.

Прву групу чине повеље и писма (укупно четрнаест) у којима нема потврда за слоготворно /л/, као ни за /y/ које би било пореклом од њега: МД 1392, ЈЛ 1398, СХ 1392–1402, МХ 1406, ЂП 1410, СМ 1413, СЛ 1414–1415, ЂД 1424, ЂП 1427–1429, РК 1430–1431, РВ 1432, ЂВ 1456, Г 1457, ЛР 1457.

Другој групи припадају повеље и писма (укупно 28) у којима се чува неизмењено слоготворно /л/. Наводи се комплетан инвентар примера:

- ЈЛ 1394–1395: вљк|л(ь) 7, нспљнн|т|л(н) 13, нспљннѣ 25.
 Н 1396: вљка 1, 47, 50, 55, 58, 95, 98, вљкѡ|л|л[ь] 21, вљкь 23, 26, 53, 63, 68, 75, 81, 101, 103, вљкоу 24, 28, 30, 42, 49, 64, 71, вљкѡ|л|л[ь] 36, 118, адљфата 99, дљбѡтнцн 118/119.
 ЈП 1400: вљкѡдъ 20, нспљннв се 25, нспљннт 28/29.
 ЈХ 1394–1402: нспљннсѡ 4, ѡдљноѡ 21, вљка 30, ѡбљка 35, ѡбљкѣ 35, вљтн грљдъ 35, ѡбљкѡ 45.
 ЈД 1397–1402: нспљннѣнѣ 21, нспљннѡт се 29, вљка 34, бесплѣтнн|л|л(ь) 47.
 СЈ 1404–1405: вљкь 7, нспљннтн 15, ѡбљтѣ 16.
 СД 1405: ѡкљнѣ 16, дљж|л(ь)нѣ 38, дљж|л(ь)нѣ 39.
 МД 1405: вљка 3, 5, 18, 25, вљкь 6, се ѡкљнѣ 14, дљжань 37, 38, вљѣдъ трьноу 41.
 СТ 1406: вљгарскѡн 17.
 СЛа 1407: нспљннѣнѣю 19, дљголѣтнѣдъ 45.
 СЛб 1407: нспљннѣнѣю 20/21, дљголѣтнѣл|л[ь] 48.
 СХ 1406–1407: нспљннѡше 24, нсп{л}ннѡтн 36.
 ГП 1403–1408: нспљннѡю 3.
 СХ 1411: нспљннъ 12;
 СВ 1417: нспљннѡтн 28, {н}спљннвѣ 28, нспљннѡѡѣ 21, нспљннѡ 24, дљжн|л(ь) 27.
 ЂП 1419: нспљннѡѡнн|л(ь) 3, вљтнѣл|л(ь) трьнъ 37.
 И 1402–1422: нспљннѡѣ 9.
 СЛ 1427: дљжнн 27/28, дљжнѣ 40, наплъно 41.
 ЂВ 1427–1428: нспљннтн 19.
 ЂЕ 1429: нспљннтн 10.
 ЂР 1429–1430 (према издању): ѣспљннтн 20/21.
 ЂР 1430: плъгы 4, нспљннтн 16/17.
 ЂВ 1432: нспљннтн 22.
 РК 1433: дљжнѣ 36, 47, дљж|л[ь]нѣ 42, дљж|л[ь]но 44.
 ЂЛ 1429–1439: плътн 5, плъноу 36.
 ЂД2 1445: нспљнн|т|л(н) 8.

103 Слоготворно /л/ чувало се неизмењено на целом простору српскохрватског језика до пред крај XIV века (уп. Ивић 1991б: 64). Стање у повељама кнеза Лазара одговара поменутој констатацији (уп. Поломац 2006: 109–110). Слоготворно /л/ чува се и у Струшком препису Душановог законика (Грицкат 1975: 130). Неколико примера са /y/ на месту слоготворног /л/ забележено је у Закону о рудницима деспота Стефана (уп. Јовић 1968/1969: 383).

ЂЛ 1452: испљњенію 21.

У вези са изнетом грађом треба учинити пар напомена: (а) слоготворно /л/ потврђено је у ограниченом броју лексема: најчешће у корену *џлн-*, у облицима глагола *исџлнџи* и у глаголској именици *исџлњеније*, као и у личном имену *Влк*; остале малобројне лексеме забележене су само у појединачним примерима; (б) међу наведеним примерима, изумимајући топониме, тешко је наћи оне чија би провенијенција била изразито народна. Обе чињенице у великој мери отежавају закључивање о судбини слоготворног /л/ у језику писара наведених повеља и писама.

Трећа, најмалобројнија, група повеља и писама сведочи о томе да је промена слоготворног /л/ у /у/ од краја XIV века била позната и српским народним говорима са територије Српске деспотовине. Примери:

ЈП 1395: радославъ вџгарнњ 19 (стерп. вџгарнњ, РКС I: 51; уп. и *бџгарин* у БЕР I: 99), поред вџкомъ 7, 59, вџботици 15, 37, вџкоте 20, вџкъ 39, испљннв 63, испљннт 66.

ЂД 1428: џквнџ 16 (уп. џкљнџ СД 1405: 16, се џкљнџ МД 1405: 14, џкљнџ ЂД1 1445:14), поред испљннџ(н) 7, дџж(џ)н(џ) 41, дџж(џ)н(џ) 42.

ЂР 1428–1429: џвџџџ 30 (микротопоним, уп. џвџџџ СЈ 1404–1405: 16), поред испљннџи 19, вџкославъ 34, вџкосалџ 35.

Х1 1454: вџкота 16.

Х2 1454: вџкџвнџ(џ) 17, вџкџвнџ(џ) 21.

Л1 1457¹⁰⁴: на пџно 8х2.

С1 1457: на пџно 8, 9.

Л2 1457: на пџно 19, на пџнџ 10, 13, 15.

С2 1457: на пџно 11, 14, 16, 20.

ЛД 1457: на пџно 5.

О овим се примерима са аспекта историјске дијалектологије српског језика може рећи следеће: (а) с обзиром на то да је фонетизам *Бџгарин* забележен у споменицима још у шестој деценији XIV века (уп. Лома 2011: 191), лично име радославъ вџгарнњ из ЈП 1395, име једног од зависних људи деспота Стефана Лазаревића из Крушевца, не представља поуздан пример за закључивање о судбини слоготворног /л/ у српским говорима са територије Српске деспотовине (уп. и Стиловић 2008: 459); (б) топоним џвџџџ из ЂР 1428–1429, идентификован као данашње село Јабучје источно од Крагујевца (уп. Шкриванић 1973: 130), несумњиво упућује на то да је промена слоготворног /л/ у /у/ била позната говорима косовско-ресавског дијалекта у трећој деценији XV века; (в) иако је пример џквнџ забележен у ЂД 1428 која је настала у Некудиму, на терену данашњег смедеревско-вршачког дијалекта, у овој повељи, као ни у другим испитиваним повељама и писмима нису забележени примери других језичких црта које би упућивале на овај дијалекатски тип; (г) примери у антропонимском

¹⁰⁴ Примери из повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића забележени су и у Младеновић 2009/2010: 11–12.

корену *Вук-* у Х1 1454 и Х2 1454 сведоче о присуству ове промене у Метохији (носиоци имена су стариници из метохијских села, в. одељак III.3, т. 2.2.3); (д) иако су забележени само у једној лексеми, у корену *џун-*, примери из повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића изузетно су значајни јер упућују на то да је ова промена системска одлика језика ових докумената, о чему сведочи и одсуство примера за чување слоготворно /л/; (ђ) примери чувања слоготворног /л/ у ЈП 1395, ЂД 1428 и ЂР 1428–1429 могу се објаснити писарским конзервативизмом или утицајем српскословенске норме која слоготворно /л/ чува непромењено.

1.5. ГЛАСОВНЕ ПРОМЕНЕ У ВЕЗИ СА ВОКАЛИМА

1.5.1. АСИМИЛАЦИЈА ВОКАЛА ПРЕТХОДНОМ ПАЛАТАЛНОМ КОНСОНАНТУ. – У различитим морфолошким категоријама у повељама и писмима Српске деспотовине начелно се одражавају супротне тенденције у вези са овим гласовним законом: (а) чување његовога важења у складу са нормом српскословенског језика (уп. Јерковић 1984: 61, Грковић-Мелџор 1993: 62), или (б) престанак функционисања закона у складу са променама у фонетској и морфолошкој структури српског народног језика¹⁰⁵.

Прву тврдњу донекле оповргава велики број примера са новим наставком *-ому* иза консонанта *-ш-* и консонантске групе *-шш-* у дат. јд. м. р. придева одређеног вида меке промене: *рѡждѣшомѡ* СЈа 1394–1402: 24, *ч(ѣ)стѣнѣшомѡ* СЈа 1407: 59, 60x2, *прѣдѣпѡчѣшомѡ* СЈа 1407: 66, *с(вѣ)топѡчѣшомѡ* ЂР 1427–1429: 20, итд. (в. одељак III.2, т. 3.2.4). Примери овога типа забележени су и у другим српскословенским споменицима (уп. само Јерковић 1983: 110, Грковић-Мелџор 1993: 62), што – према речима Ј. Грковић-Мејџор (1993: 62) – указује на то да се примери оваквог писања не схватају као нарушавање српскословенске норме. Забележено је и неколико примера поштовања закона прегласа у овој категорији: *владѣшѡ* МД 1392: 1, *с(вѣ)топѡчѣшѡ* СХ 1392–1402: 26, *с(вѣ)тѣшѡ* МХ 1406: 8, *с(вѣ)топѡчѣшѡ* ЂЛ 1452: 53, *с(вѣ)топѡчѣшѡ* ЂЛ 1452: 53/54.

У неколико примера одступање од закона прегласа забележено је и у облику лок. јд. сложене придевске промене: *боудѡшѡ* СЈа 1407: 22, СЈб 1407: 24, поред чешћег *боудѡшѡ* СХ 1406–1407: 38, *вѡ{дѡ}шѡ* СМ 1413: 36, *боудѡшѡ* ЂЛ 1452: 24, итд. (деталтније у одељку III.2, т. 3.2.8).

Највише примера нарушавања закона прегласа забележено је у облику инстр. јд. и дат./лок. јд. ж. р. заменица и придева: (а) *вѡмѡ* ЈП 1395: 20, *своѡмѡ(ѣ)* СД 1405: 22, ЂР 1428–1429: 22, *своѡмѡ(ѣ)* ЂЛ 1429–1439: 45, ЂД1 1445: 20, *своѡмѡ* МД 1405: 20, *в(о)жѡмѡ(ѣ)* ЈП 1400: 16, ЛД 1457: 4, *соуѡмѡ(ѣ)* ЂР 1428–1429: 22, *внѡмѡ(ѣ)* ЛД 1457: 11, 14; (б) *ѡн* Н 1396: 33, 42, 44, 45, 83x4, СЈ 1404–1405: 16, 18, 20, *вѡн* Н 1396: 9, СХ 1411: 11, ЂД 1424: 2, ЛД 1457: 1, *зѡмѡ*, *ѡѡн* Н 1396: 38, *наѡн* МД 1405: 34, ЂД 1424:

¹⁰⁵ Нарушавање прасловенског и старословенског закона прегласа у српском народном језику пада у епоху пре првих сачуваних писаних споменика, о чему сведоче примери из Повеље Кулина бана (инстр. јд. ж. р.: *воловѣ*, *побеловѣ*) и Хиландарске повеље Стефана Немањића (инстр. јд. ж. р.: *сновоѣ*, *земловѣ*, итд., уп. Јерковић 1997: 128).

1, ЛД 1457: 1, 7, Іспоља, свѡон ЂР 1428–1429: 20x2, РК 1433: 22, ЂВ 1456: 11, б(о)жнѡн СХ 1392–1402: 22, с(вє)топѡчнѡн СД 1405: 29/30, ЂД 1428: 30, н(ы)нѡшнѡн СЛа 1407: 3, чюждѡн СЛ 1427: 39, сьдѡшнѡн ЛД 1457: 7.

У инстр. јд./дат. мн. м. р. именица наставак некадашње тврде промене проширио се аналошки и на именице некадашње меке промене (в. одељак III.2, т. 1.1 и 1.2): лѡзарѡлѡ(ь) ЈП 1395: 24, МХ 1406: 5, ГП 1403–1408: 10, хрнсовѡлѡмъ ЈП 1395: 47, хрнсовѡлѡмъ ЈП 1400: 6, лѡзарѡмъ МД 1405: 2, мѡнастырѡмъ СТ 1406: 6, мѡнастырѡмъ СТ 1406: 11, архїєрѡмъ СХ 1406–1407: 40/41.

Нарушавање гласовног закона прегласа забележено је и у дат. јд. личног имена *Мојси*, као и у присвојном придеву од њега изведеном: мѡвсѡвн СЛа 1407: 4, СЛБ 1407: 5, мѡвсѡво СЛа 1407: 11, мѡвсѡво СЛБ 1407: 12.

Поред речце *јешїѡе*: ѡѡѡ ЈП 1395: 16, 38, 39, ЈХ 1394–1402: 29, 39, СЛа 1407: 63, СЛБ 1407: 63, ЂП 1410: 6, ѡѡѡ СХ 1406–1407: 8, 17, итд. – забележено је у нешто мањем броју примера и *јошїѡе*: ѡѡѡ Н 1396: 117, СД 1405: 9, 38, 7, МД 1405: 36, ГП 1403–1408: 15, ѡѡѡ ЂД 1428: 40, ѡлѡл(ѡ) ЂД 1428: 44, ЂД1 1445: 36, ѡлѡл(ѡ) ЛД 1457: 14.

1.5.2. АСИМИЛАЦИЈА И САЖИМАЊЕ НАКОН ГУБЉЕЊА СОНАНТА /j/. – Процес асимилације и сажимања након губљења сонанта /j/ у облицима сложене придевске деклинације сва три рода веома је стар, и пада у епоху пре првих сачуваних писаних споменика (уп. примере из стсл. језика у Ђорђевић 1975: 60–61, Николић 1978: 81). Ова је појава широко заступљена и у повељама и писмима Српске деспотовине (примере придева одређеног вида в. у одељку III.2, т. 3.2; примере редних бројева у одељку III.2, т. 4.2; примере партиципа у одељку III.2, т. 5.1.6).

Асимилација вокала и сажимање након губљења сонанта /j/ посведочени су од најстаријих времена и у облицима неличних заменица (уп. Белић 1999а: 234–235). Поред несажетих српскословенских форми, у повељама и писмима Српске деспотовине посведочени су и сажети примери у духу српског народног језика (примери су наведени у одељку III.2, т. 2.2.1 и 2.2.2).

Заменица *чнн* забележена је искључиво у сажетом облику: чн годѡ СД 1405: 28, ЂД 1428: 29, нѡчїн Н 1396: 96, чнн годѡ МД 1405: 26¹⁰⁶. Истога типа је и сажимање у топониму *вѡчн грѡмъ* ЈХ 1394–1402: 35. Сажети и несажети облици забележени су у топониму *Влчи Трн*: ѡѡ вѡчѡмъ трѡнѡѡ МД 1405: 41 и в вѡчнѡлѡ(ь) трѡнѡ ЂП 1419: 37. Исти тип сажимања регистрован је у придеву *вражнѡмъ* МХ 1406: 37 (инстр. јд.).

О транскрипцији придева *б(о)жїн* ЈП 1395: 4, СХ 1411: 6 (ном. мн.) било је речи у одељку II.1, т. 2.3.2.2 (посебно и напомена 37).

Сажимање након губљења сонанта /j/ забележено је у одричном облику 3. л. јд. през. глагола *јесмь*: нѡ СД 1405: 12, 40, СХ 1411: 39, Л1 1457: 10, 14, С1 1457: 10, 15, Л2 1457: 7, 21, нѡ СХ 1392–1402: 25, СД

¹⁰⁶ Диграф *ћн*, као и удвојено *нн*, у наведеним примерима несумњиво имају вредност дугог /и/.

1405: 16, 18x2, 24, 35, 37, 39, МД 1405: 10, 14, 15, 16, 22, 32, 35, 39, ЂД 1428: 12, 16, 18x2, 24, 37, 39, 41, 42, РК 1433: 28, 32, ЂД1 1445: 11, 15, 16, 17, 22, 31, 32, 34, 36, 37, С2 1457: 18, 22. Забележен је само један несажете облик: нѣе ЂД1 1445: 34.

Примери сажимања након губљења сонанта /j/ у групи *-ији* обележени диграфом *ин* навођени су одељку II.1, т. 2.3.2.2. Овим се примерима овде додају и примери у којима је дуго /и/ добијено сажимањем обележено помоћу *н*, *ї* или *ин*:

ЈЛ 1394–1395: повелени 4 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 226).

Н 1396: еугени 27 (дат. јд.), келн 64 (акуз. дв.), македонн 77 (лок. јд.) (уп. Младеновић 2007: 324);

ЈЛ 1398: повелени 4 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 233).

СХ 1392–1402: повѣлѣни 4 (ген. мн.) (уп. Младеновић 2007: 160).

ЈД 1397–1402: ел(а)говѣри 52 (лок. јд.).

СЛа 1407: прѣложени 69 (лок. јд.) (уп. Младеновић 2007: 243).

СЛБ 1407: прѣложени 68 (лок. јд.) (уп. Младеновић 2007: 243).

СХ 1411: прѣставлени 24 (лок. јд.), брати 30 (дат. јд.) (уп. Младеновић 2007: 196).

СЛ 1414–1415: прѣложени 17 (лок. јд.) (уп. Младеновић 2007: 255).

ЂД 1424: брати 1 (дат. јд.).

ЂД 1428: седи 11, 13 (ген. мн.).

ЂВ 1432: прѣложени 27 (лок. јд.).

ЂЛ 1452: соудї 8 (дат. јд.).

Асимилација и сажимање након губљења /j/ у групи *-оја-* забележени су у облику глагола *стојати*, *стати* („боравити“, уп. РЈа XVI: 345, 460): *стале* МД 1405: 16, ЂД1 1445: 17; уп. и несажете облике *стојале* СД 1405: 18, ЂД 1428: 18. Исти гласовни процес забележен је у групи *-аје-* у облицима *знајати* ЛД 1457: 9, *знате* ЛД 1457: 16, 20.

Сажимање изостаје у именици *поис* МД 1392: 2, 3.

1.5.3. Сажимања у вокалским групама *-ии-* и *-аа-*. Сажимања у вокалским групама *-ии-* и *-аа-* обрађена су у одељку о морфологији, уз облике сложене придевске деklinације (в. одељак III.2, т. 3.2 и 5.1.6) и уз облике имперфекта (в. одељак III.2, т. 5.1.5).

1.5.4. Покретни вокали. – С обзиром на чињеницу да је употреба покретних вокала забележена у повељама и писмима XIV века (уп. Белић 1999а: 90, Младеновић 1980: 69), примере очекујемо и у повељама и писмима Српске деспотовине.

Покретно /а/ потврђено је у прилогу *кѣдѣ* ЂП 1427–1429: 25, *кѣдѣ* ЂД2 1445: 5 (уп. *кѣда* ЈЛ 1398: 23, Н 1396: 14, 90, *кѣда* РК 1433: 40, *кѣди* Н 1396: 17, 34, 67, 93). Иако је највероватније у питању скраћивање надметањем слова *д* над два иста вокалска слова (при чему се друго испушта), примери *кѣд[ѣ]* Н 1396: 42, РК 1433: 46, ЂВ 1456: 11, *кѣд[ѣ]* ЛД 1457: 14 не могу се у погледу овога узети као сигурни.

У прилозима *съда* и *тъда* покретно /a/ није забележено: *съдн* СД 1405: 27, 32, МД 1405: 19, 25, 27, 29, *съдн* СД 1405: 30, *ЪД1* 1445: 28, *съда* *ЪД* 1428: 28, 33, *ЪЛ* 1452: 63, *съда* *ЪР* 1428–1429: 15, *ЪЛ* 1429–1439: 39, *ЪД1* 1445: 25, *ЪД2* 1445: 17, *ЈД* 1457: 6, *тъда* *Н* 1396: 14, *тъдн* *СЛ* 1427:29, итд.

Покретно /e/ и покретно /y/ забележени су у неколико примера лок. јд. заменица и придева: на *ономен станв* *ЪД1* 1445: 17 (према на *онолмѣн станв* СД 1405: 18, на *онолмѣн станов* МД 1405: 16, итд.), затим при г(осподн)ноу *мн* и родителю с(ве)томоу *кнезоу* *СЛ* 1404–1405: 17/18, 19/20 (према при г(осподн)ноу *велнкоу ц(а)роу стефанов* МД 1405: 27, при г(осподн)нв с(ве)толм(ь) *кнезв лазарв* *ЪД* 1428: 30, итд.), при старцв хотьчкоу *кврл(ь) фелд[о]рв* *Х1* 1454: 23 (лок. јд.), као и оу *нововрѣдскомоу метохоу* *СВ* 1417: 32 (према оу *рвдннчкоу метохоу* *ЪВ* 1456: 9, итд.).

Само у једном примеру инстр. јд. заменице *ннкон* јавља се покретно /e/: *ннкнцере* *ЈП* 1400: 24 (уп. и Младеновић 2007: 301) (уп. пример без покретног вокала: *ннкнцждере* *ЈП* 1395: 62).

У облицима ген. јд. м. и с. р. заменица и придева јављају се само облици са наставком *-аѡ/-оѡа* (примере в. у одељку III.2, т. 2.1.2, т. 2.2, т. 3.2.2 и т. 5.1.6). Покретни вокали нису забележени ни у облику дат. јд. заменица и придева м. и с. рода (примере са наставцима *-ому/-ему* в. у одељку III.2, т. 2.2, т. 3.2.4 и т. 5.1.6).

Покретно /a/ забележено је у неколико примера у прилогу *наѡрега*: *ЪД1* 1445: *напрѣдъ* 19, *напрѣдъ* 28, *ЪД2* 1445: *напрѣдъ* 11, *напрѣдъ* 15 – према СД 1405: *напрѣда* 21, *ЪД* 1428: *напрѣда* 21 (уп. различите облике у РКС II: 120–121, као и *РЈа* VII: 530–533).

Покретно /e/ потврђено је у прилогу *оуноутре* *ЈЛ* 1398: 21 (уп. *вьноутре* и *вьноутра* у РКС I: 179, уп. и *РЈа* XIX: 653–655).

У осталим категоријама у којима су у савременим дијалектима и(ли) у савременом књижевном језику забележени покретни вокали јављају се само старији облици без покретних вокала.

1.5.5. СУПСТИТУЦИЈЕ ВОКАЛА

1.5.5.1. Супституције вокала у словенским речима. – Супституција вокала /a/ и /и/ забележена је у облицима прилога *съда*, *къда*, *шьда* односно *съди*, *къди*, *шьди*. Примери су навођени у претходној тачки.

Супституција вокала /e/ и /o/ забележена је у *ЈХ* 1394–1402 у речцама *ѡво* 30, *ѡво* 33 и *ѡво* 42 (уп. Младеновић 2007: 166). У истом значењу *долази* *аво* у *ЈЛ* 1398: 14, *Х1* 1454: 15, *Х2* 1454: 14.

Поред чешћег облика *нв* са изговорним полугласником (примери су навођени у одељку II.1, т. 2.6 и III.1, т. 1.2.1), овај *везник* је потврђен и са фонетизмом *ноу* МД 1405: 14, *ГП* 1403–1408: 20, *нв* *ЪД* 1428: 16), што је особина добро позната нашим средњовековним споменицима (уп. Младеновић 1991).

Забележена је супституција вокала у придевима *шьйл* и *шьйл*: *теплон* *СХ* 1392–1402: 17, *топан* *ЈП* 1395: 8, *топоуо* *МХ* 1406: 6.

1.5.5.2. Супституције вокала у позајмљеницама. – Различита адаптација вокала приликом позајмљивања страних речи условила је појаву различитих фонетских ликова једног броја лексема.

Према грч. γενούαριος, γενούαρις, γενάρις долазе облици генова {ρiа} СЛa 1407: 78, генварiа СЛб 1407: 76 и генарiа СЛ 1427: 52, гкѣнiквaрl(а) X1 1454: 22, што је познато и другим средњовековним споменицима (уп. РКС I: 539, РЈА III: 4).

Грч. лексема ἡγοούμενος потврђена је у облицима *иџумен* и *иџумњн*, што је познато и другим српским средњовековним споменицима (уп. VASMER 1944: 65, РКС I: 391–392, РЈА III: 760–761). Први облик знатно преовлађује (потврде в. у одељку III.3, т. 1.3.4), док се други облик среће само у три документа: Н 1396: нгоуињн 105 (искључиво ова форма), СХ 1392–1402: нгџмњн 9 (поред нгџменi 15) и Г 1457: нгџмњн 1, 4 (искључиво ова форма). Слично је и са грч. речју προηοούμενος, која је најчешће адаптирана као *проиџумен* (потврде в. у одељку III.3, т. 1.3.4), а само у Н 1396 као проигоуињн 105x2. Са двоструким фонетизмом адаптирано је и грч. ἡγοουμενάρχηс: нгоуињнарџх И 1402–1422: 28 и егоуињнарџх Н 1396: 111 (уп. VASMER 1944: 65).

Поред *индикџи*, *индикџио* и *индикџион* (грч. ἰνδикτιών), у једном примеру среће се и ендикџа ЈЛ 1398: 30, грч. ἐνδикτιών, ἰνδикτιών, уп. VASMER 1944: 56).

Грч. καλόγερос адаптирано је најчешће у облику *калуђер* (потврде у одељку III.3, т. 1.3.4), док се у три повеље среће и облик *калођер*: СВ 1417: калогџера 29, РВ 1432: калогџера 16, РК 1433: калогџерωiл[ъ] 35, калогџерωiл(ъ) 42, калогџеръ 47), што је познато и другим нашим средњовековним споменицима (уп. VASMER 1944: 72, РКС I: 434, РЈА IV: 774).

Од различитих фонетских ликова грч. речи κρυσόβουλλον потврђених у нашим средњовековним споменицима (уп. VASMER 1944: 64, РКС III: 430–431, РЈА III: 696–697), забележени су *хрисовуљ* (примере в. у одељку II.1, 2.3.3) и *хрисовољ*: ЈД 1397–1402: хрисовоiл 60, ЂВ 1427–1428: хрисовољу 21 (али и хрисовоуљ 14, хрисовоуљ 20), ЂЛ 1429–1439: хрiсовољу 41, X2 1454: хрисовоiл 14 (али и хрисовкiл(с) 3, 8).

Грч. οὐγγία (уп. VASMER 1944: 146) адаптирано је као оунгiа МХ 1406: 19, СЛ 1427: 24, знгнiе ЂП 1410: 5, зньiч(ъ) Г 1457: 1, знiчiе Л2 1457: 11, С2 1457: 11, али и онгiа МХ 1406: 24, што је познато и другим српским средњовековним споменицима (уп. РКС II: 219, III: 371).

Поред великог броја примера у којима је грч. кура адаптирано као *кура* (в. одељак II.1, т. 2.3.3), у једном примеру из РВ 1432 забележен је фонетизам *ћера*: 2.

Лат. consul адаптирано је најчешће као *кунсул*: СД 1405: квнсвωiл(ъ) 32/33, квнсвљ 33, 34, ЂД 1428: квнсвωiл[ъ] 34, квнсвљ 35, квнсвљ 36, ЂД1 1445: коуиисвiл 29, коуиисвљ 29, коуиисвљ 30. Само у МД 1405 забележен је – поред овог облика (коуиисвљωiл 30, коуиисвљ 31) – и облик коуиисвљωiл 30), што судећи према РКС I: 507 и РЈА V: 787 представља једини пример оваквога фонетизма у нашим средњовековним споменицима.

Један број позајмљеница – иначе различито адаптираних у српском језику – забележен је само једним обликом.

2. КОНСОНАНТИЗАМ

2.1. ИНВЕНТАР СОНАНАТА. – Инвентар сонаната у повељама и писмима Српске деспотовине не разликује се од инвентара савременог стандардног језика: /в/, /м/, /р/, /л/, /н/, /ј/, /љ/, /њ/.

2.1.1. ПРОМЕНА /л/ > /о/ НА КРАЈУ СЛОГА. – Примери промене сонанта /л/ на крају слога забележени су у следећим повељама и писмима Српске деспотовине:

БР 1428–1429: *раонница* 26, али и *челникъ* 14, 20, *є дрѣжалъ* 14, 39, *вн наслоиниъ* 17, *є запискал(ь)* 24.

X1 1454: *чѣонник(ь)* 5, 14, али и *бешѣ растесалъ* 5, *є ѿтесал(ь)* 13/14.

Л1 1457: *дѣѡ* 8x2, 9, 13, али и *вн нзнѣсъл(ь)* 11, *вн понскал(ь)* 12, 13/14.

С1 1457: *дѣѡ* 8x2, 9, 14, *вн понскаѡ* 12, 14.

Г 1457: *дѣѡ* 2.

ЛР 1457: *вн дрѣзнѡ* 14.

Л2 1457: *дѣѡ* 9, 12, 13x2, 15, али и *вн нзнѣсъл(ь)* 19/20, *вн понскал(ь)* 19/20.

С2 1457: *дѣѡ* 8, 12, 14, 15, 16, али и *вн нзнѣслъ* 20/21, *вн понскал(ь)* 20/21.

У вези са наведеним примерима могу се дати следећи коментари: (а) топоним *раонница* из БР 1428–1429 вероватно упућује на брдо Рамница измеђа села Баре и Тополовник, југозападно од Великог Градишта (уп. ШКРИВАНИЋ 1973: 127); претпостављени фонетски развој (Ралница > Раонница (промена /л/ у /о/) > Равница (неутрализација вокалске групе, уп. *равник* < *раоник* у говору Галипољских Срба према Ивић 1994а: 87) > Рамница (асимилација *-вн-* > *-мн-*) подупире тезу о промени /л/ у /о/ на крају слога, на основу чега се може претпоставити да је промена била присутна у једном делу српских говора са територије Деспотовине, прецизније у говору косовско-ресавског дијалекта, већ у трећој деценији XV века; (б) примери из шесте деценије XV века упућују на то да је у овоме периоду промена /л/ у /о/ на крају слога постала системска одлика језика повеља и писама Српске деспотовине; (в) у овим документима промена /л/ у /о/ забележена је у различитим категоријама речи: у лексемама *чеоник* и *гео*, али и у облицима партиципа перфекта глагола мушког рода; (г) пример из С1 1457: *вн нзнѣса* 12 који би могао представљати призренско-јужноморавски рефлекс /л/ на крају слога¹⁰⁷ не може се узети као поуздан будући да одмах иза њега долази облик са /о/ < /л/: *н ако вн тко ѿ насъ нли ѿ нашин(ь) послѣднн(ь) нзнѣса кою книгъ* и *понскаѡ*; стога у овоме примеру треба реконструисати и *нзнѣса* {ѡ} (према *понскаѡ*), како и чини А. Младеновић (2009/2010: 11).

У осталим повељама и писмима Српске деспотовине нису нађени примери за промену /л/ у /о/ на крају слога. Илустрације ради наводи се

¹⁰⁷ Према Д. Јовићу (1968/1969: 436) овакви облици могли су бити одлика протографа Закона о рудницима деспота Стефана.

само по један пример из сваког документа за (а) медијални и (б) финални положај:

- (а) заселци ЈП 1395: 11, СХ 1392–1402: 19, оу бол'ваноу Н 1396: 119, чѣлник[о]л[ъ] ЈП 1400: 5, чѣлника ЈХ 1394–1402: 30, засел'комъ СЈ 1404–1405: 18/19, чѣлник[ъ] СД 1405: 46, чѣлникъ МД 1405: 43, ЂР 1429–1430 (према издању): 13, РК 1430–1431: 2, ЂВ 1432: 17, РВ 1432: 2, РК 1433: 8, ЂД1 1445: 43x2, ЂД2 1445: 21x2, властѣлске СТ 1406: 16, страд[а]цѣмъ МХ 1406: 21, еу(ан)г[е]лскыѣ СЛа 1407: 13, еу(ан)г[е]лскыѣ СЛб 1407: 15, молбою СХ 1406–1407: 32, еу(ан)г[е]лскы[х]л[ъ] СХ 1411: 1, белграда СЛ 1427: 29, чѣлникъ ЂД 1428: 53/54, чѣлник[ъ] ЂР 1430: 12, ЂЛ 1452: молбѣ 81, властѣл[ъ]скн[х]л[ъ] Х2 1454: 18.
- (б) каалны доль ЈП 1395: 23, би былъ Н 1396: 96, ѣ дръжалъ ЈЛ 1398: 8, прѣстолъ ЈП 1400: 18, ѣ вилъ собрѣклъ СХ 1392–1402: 10, ѣ взелъ ЈХ 1394–1402: 29, ѣ дръжалъ СЈ 1404–1405: 17, ѣ квинъ СД 1405: 16, боуде даль МД 1405: 15, вадеть испакостилъ СТ 1406: 20, ѣ повѣгъ СЛа 1407: 55, ѣ повѣгъ СЛб 1407: 56, рекъ ѣси ГП 1403–1408: 7, рѣкъъ ѣси ЂП 1419: 19, ѣ записалъ ЂВ 1427–1428: 15, ѣ вил[ъ] записалъ ЂД 1428: 6, ѣ създадъ ЂР 1429–1430 (према издању): 15, повинъъ РК 1430–1431: 9/10, ѣ приложилъ ЂВ 1432: 26, естъ доходилъ РВ 1432: 14, би испросилъ РК 1433: 22, ѣ приложилъ ЂЛ 1429–1439: 42, боуде стаъ ЂД1 1445: 16/17, дел[ъ] Х2 1454: 9, би вил[ъ] ЂВ 1456: 13, сьл[ъ] ѿдпорѣтил[ъ] ЛД 1457: 20/21.

Одсуство промене /л/ на крају слога у наведеним повељама и писмима не мора нужно значити и да се овај глас у поменутој позицији чувао у српском народном језику писара. Ову тврдњу добро илуструје језик великог логотета Степана Ратковића, писара ЂВ 1456 и ЛР 1457. Иако је у ЂВ 1456 забележено чување сонанта /л/ на крају слога у примеру би вил[ъ] 13, језику Степана Ратковића је била позната ова промена, о чему сведочи пример би дръзнѣо 14 из ЛР 1457. Писање /л/ на крају слога у ЂВ 1456, али и у другим повељама и писмима Српске деспотовине, може бити резултат писарског конзервативизма (вероватније у случају повеља упућених Дубровнику) или утицаја српскословенске норме (вероватније у манастирским и властеоским даровницама).

2.1.2. ПРОМЕНА *вь(-) > /y/(-)*. – У повељама и писмима Српске деспотовине очекивани су примери промене *вь(-) > /y/(-)* у духу српског народног језика онога времена, али и примери чувања групе *вь(-)* у складу са нормом српскословенског језика. Статистички преглед ова два манира приказан је у табели 11.

Искључиво облике са *ѣ(-)* налазимо у писмима упућеним Дубровнику (МД 1392 и ЛД 1457), као и у Х2 1454 и Г 1457. Примери: МД 1392: *ѣ злагъ 2*, Г 1457: *ѣ 1*, *ѣзесмо 3*, ЛД 1457: *ѣ 17, 18, 19, 20*, *ѣзнакшн 3*, итд. Х2 1457: *ѣ 9*, *ѣзесмо 3*.

Фонетизам српског народног језика значајно преовлађује у повељама и писмима упућеним Дубровнику, у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића, као и у Н 1396 и Х1 1454. Малобројни примери са српскословенским фонетизмом у овим документима углавном су ограничени на уводне и завршне делове повеља (примери под а)), док се изван ове позиције налазе веома ретко (примери под б)).

Наводе се најпре примери из текстолошки сличних повеља упућених Дубровнику:

СД 1405: само под а) вљ 3 (у интитулацији), вљ 4 (у промулгацији), вљ 44x2 (датум, место).

МД 1405: а) прѣвъзлюбленнѣ 2, вљ 3 (у промулгацији), вљ 42 (датум), али и оу влѣтѣмь тръноу 41; б) вљ 7.

БД 1428: а) вљ 3x2 (у интитулацији и промулгацији), вљ 52 (датум), али 8 некаднѣмь 53 (место); б) вљ 38, 47, въспоменше 44.

БД1 1445: само у а) вљ 2, 3 (у интитулацији), вљ 42 (датум), али и оу смѣд[ѣ]рѣвѣ 42 (место).

Примери из осталих повеља и писама:

Н 1396: вљ 85, въспоменехо[д]л[ъ] 86, въписахом се 104.

Х1 1454: вљ 22 (у датуму).

ЂВ 1456: вљ 19 (у датуму).

Л1 1457: вљ 16 (у датуму).

С1 1457: вљ 16 (у датуму).

ЛР 1457: вљ 16 (у датуму), вљѣсто 16 (у санкцији).

Л2 1457: вљ 23 (у датуму).

С2 1457: вљ 23 (у датуму).

Фонетизам српског народног језика потврђен је у овим документима великим бројем примера, и то не само у диспозицијама повеља, где га традиционално очекујемо, већ – додуше, не тако често – и у есхатоколу који традиционално представља упориште српскословенског језика.

Само илустрације ради наводи се мањи део примера у духу српског народног језика из повеља упућених Дубровнику:

СД 1405: 8 8, оуѣхотѣ 11, ѣзидѣю 12/13, ѣзѣти 17, ѣзѣмѣ 23, ѣзѣтѣа 37, итд.

МД 1405: оу 9, оуѣхотѣ 10, ѣзидѣю 11, ѣзѣти 15, оуѣзѣмѣ 21, 8 24, оуѣзѣтѣа 36, оуѣхотѣѣ 36, итд. – издваја се пример оу влѣтѣмь тръноу 41 из есхатокола.

БД 1428: 8 12, ѣхотѣ 12, ѣзидѣю 13, ѣзѣти 17, ѣзѣмѣ 24x2, ѣзѣтѣа 40, итд. – издваја се пример 8 некаднѣмь 53 из есхатокола.

БД1 1445: оу 11, оуѣхотѣ 11, оуѣзидѣю 12, оуѣзѣти 15, оуѣзѣмѣ 21, 22, оуѣспоменуѣше 36, ѣзѣмѣ 15, 8 22, ѣзѣтѣа 32/33, итд. – издваја се пример 8 смѣд[ѣ]рѣвѣ 42 из есхатокола.

Примери српског народног фонетизма из осталих повеља:

Н 1396: оу 10, оупнсахоиѡ[ъ] 47, оуторника 58, оу лоутроу 61, оузможе 77, оусхокиє 98, оузнматн 111, оупнсатн 117, итд.

Х1 1454: справь 7x2.

ЂВ 1456: оу 3, 4, 6, 7, 9, 11, 8 8; у есхатоколу 8 смедеревъ 19.

Л1 1457: 8 5, ѕзехъ 8, ѕзе 8, ѕдрьжаше 9.

С1 1457: 8 5, ѕзе 8, ѕзехъ 9, ѕдрьжаше 10.

ЛР 1457: 8 2, 3, 5, 7, 9, 10, ѕзелн 7; у есхатоколу 8 смед[е]ревъ 17.

Л2 1457: ѕзелш[е] 6, 8 6; у есхатоколу 8 смед[е]ревъ 24.

С2 1457: ѕзешє 5, 8 5; у есхатоколу 8 смед[е]ревъ 24.

Једнак број српскословенских и српских народних форми у ЂД2 1445 може се објаснити краћом диспозицијом ове повеље. Иначе, дистрибуција једних и других форми спроведена је према истом начелу као и у другим повељама упућеним Дубровнику: српскословенске форме у протоколу (въ 1, въспоменъше 4) и есхатоколу (въ 19), српске народне форме у диспозицији (оу 9, 8 13), али и у есхатоколу у једном примеру оу смедеревъ 20.

Бројчано уједначен однос примера са српскословенским и српским народним фонетизмом обележје је следећих манастирских даровница:

ЈЛ 1398: въсприетію 4/5, възждіелехомъ 5, въ 5, 28, 29, въспоменоуше 9, въспоменоу 23, въдѣсто 27, према оу 9, 10, 12, 30, 32, 8 10x2, 30, 32, оуправь 18, оуноутре 21.

ЂР 1428–1429: въ 1x2, 3, 7, 11, 12, 36, 41, възносеца 3, въ 5, 18, 44, въспоменоу 14, възди 42x2, въдѣсто 43, према оу 15, 16, 19, 20, 21x2, 22, 24, 27, 28x2, всхокиє 20, 8 25, 28, 29, 30, 32x2.

ЂР 1429–1430 (према издању): въвѣреннаго 5, въ 6, 10, 12, 20, 34, въспоменоу 18, въдѣсто 32, въ 35, према оу 16, 17x2, 21, 22, 24x3, 26.

РК 1430–1431: Въ 1, 2, 27, въ 1, 3, въздвигнвгтїє 5, въдѣсто 20, према оу 10, 11, 20, 22, 23x2, оузнмаю 15.

РВ 1432: въ 1, въ 5, 18, према 8 8, 18.

РК 1433: възлюбн[и]ѡ(ъ) 1, въ 2, 5x2, 10, 11, 12, 13, 14, 23, 25, 35, 53, 54x2, 57, въздвигноше 3, съвънес'ше 4, въннти 5, въвѣреннаго 6, въ 39, 49, 50, 53, въдѣсто 41, въспо{деноутн} 44, в{ъ} 49, въместо 54, възди 55, према оу 19, 20, 21x2, 22x2, 25, 28, 30, 31x2, 33, 34, 35x2, 37, 38, 40, 41, 46, оусхокою 35, оузнмаю 37, 8 16, 26, 35, 38, 50.

Број српских народних форми у поменутих даровницама нешто је већи у односу на друге даровнице, што се може објаснити великом фреквенцијом предлога 8 у диспозицијама повеља, приликом набрајања дарованих поседа. Изван средишњег дела повеље (експозиције и диспозиције) фонетизам српског народног језика среће се ретко (нпр. оу ЈЛ 1398: 30, 32, 8 ЈЛ 1398: 30, 32; 8 РК 1433: 50). Осим у предлогу, фонетизам српског народног језика чешће је присутан у облицима глагола *узети* и *усхоиети*.

У највећем броју осталих даровница примера српскословенског фонетизма знатно је више од примера фонетизма српског народног језика. Примери:

- ЛП 1395: въ 1, 4, 5х2, 8, 9, итд., въспрнедше 1, въслѣдъ 3, въдварают се 4, въждѣлѣвъше 6, възвѣд[е]но 57, итд. – према оу 12, 14, 15, 17, 19х2, 21х2, 8 20, 22, 28/29, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 52, 53.
- ЛП 1400: възвѣд[е]но 17/18, въшевъписан'ны|х|ъ 25, въ 2, 11, итд. – према 8 13х2.
- СХ 1392–1402: въспрїетїе 5, въждѣлѣ|х|ъ 5, прѣвъзлюбленнїи|м|ъ 7, въвѣд[е]нїе 10, 15, възлюбленномъ 27, 29, въ 5, 8, 10, итд. – према 8спомѣнше 9, 8 10, 11, 18, оуписаль 11, оу 12, 8зель|ъ| 12.
- ЛХ 1394–1402: въспрїетню 5, въждѣлѣ|х|ъ 5, въспоменше 10, възнел[е]нїа 11, въ 12, въспоменштїю 12, въспоменштїе 14, въ 17, 18х2, 19х2, 28, 31, възнел[е]нїа 18, възеше се 21, итд. – према 8 8зель 29, 8с 34, 8 34, 35, 45, 8зесмо 47.
- ЛД 1397–1402: възлюбнхъ 1, въселенїа 2, въпнїеть 5, въспоу 7, прѣвъсходеше 14, прѣвъзлюблен'наго 33, възрев'ши 44, 46, въл(о)в(ѣ)ченнїемъ 47, въ 12, 20, 29, итд. – према оу|д|носрѣдн се 51.
- СЛ 1404–1405: въ 4, 12, 23, 31, прѣвъзлюблен'нынъ 6, въспомену 9, въноука 26, въмѣсто 31, 35, према оу 7, 16, 17х2.
- СТ 1406: въсходъ 1, въ 7, 31, 32, въсхоцеть 18/19, възвратити се 19, въ 1, 4, 7, итд. – према 8 13, оу 17х2, 19, 24.
- МХ 1406: въкоупѣ 5, вънм'ше 9, възал'кахъ 12, въждѣдахъ 12/13, въвѣдоте 13, въ 13, 17, итд. – вънѣбывають 16, възлюбнхомъ 16/17, възымаеть 16 18, въмѣсто 43, према оу 9х2, 30, 31, оу|с|хокк 30, 32.
- СЛа 1407: въдрозн 1, въдовнє 8, съпривношааху 9, съвънесоше 14, възд[а]внгоше 16, 26, съвънесше 17, възвѣщати 21, въннн 22, въвѣреннаго 24, въспоменувшоу 39, въ 2х2, итд. – према оу 57.
- СЛб 1407: въдрозн 2, съпривноснн 6, въдовнє 9, съпривношааху 11, съвънесоше 16, възд[а]внгоше 18, 28, съвънесше 19, възвѣщати 23, въннн 25, въвѣреннаго 26, въ 2, 3, 10, 24х2, итд. – према 8 58.
- ЛП 1403–1408: въ 10, 27, в{ъ} 11, прѣд[а]взвивающе 18/19, възложен... 21, въписанныхъ 23, въ 1х2, итд. – према 8 15.
- ЛП 1410: въ 1, 6х2, 7, 9, 15, 17х2, према {8} 18.
- СХ 1411: въспрнед'ше 2, въдварают се 6, въждѣлѣвъ 10, {в}ъ 50, въз'вратн|х|ъ 51, въ 2, 5, 6, итд. – према оу 17, 50.
- СМ 1413: въвѣрен'наго 8, въ 9, 10, итд. – въ 15, възвратнше 17, вторнцю 18, въмѣсто 36, према оу 23.
- СВ 1417: възносеца 4, въз'снла 8, въпїю 9, възд[а]мъ 9, въздасть 9, въ 1, 2, 6, 7, 10, въ 3, 15, 16, према оу 27х2, 29, 32, 35х2.
- ЛП 1419: въспрїетн 7, вторѣмъ 16, въписаннн|х|ъ 32, въ 1, 6, 13, 14х2, према 8 22, 37.
- И 1402–1422: въ 5, 8, 10х2, 12, въсхотѣ 11, према оу 15, 8 15х2.
- СЛ 1427: въвѣреннаго 6, въ 7, 8, итд. – према възаконїено 14, оу 20х3, 23/24, 39.
- ЛВ 1427–1428: въвѣреннаго 6, въ 7, 10, 13х3, 30, 31, въспоменуше 16/17, према према 8 21
- ЛП 1427–1429: въвереннаго 5, въспоменуше 12, въ 5, 8, итд. – према оу 18, 21, 8 17, 22, 23.

Табела бр. 11: Статистички преглед употребе <i>вь(-)</i> и <i>у(-)</i>					
Повеља	вь(-)	у(-)	Повеља	вь(-)	у(-)
МД 1392	–	1	СЛ 1427	14	5
ЛП 1395	27	19	ЂВ 1427–1428	9	1
ЈЛ 1394–1395	16	–	ЂД 1428	6	21
Н 1396	3	50	ЂП 1427–1429	12	5
ЈЛ 1398	8	11	ЂР 1428–1429	16	18
ЛП 1400	15	2	ЂЕ 1429	8	2
СХ 1392–1402	17	7	ЂР 1429–1430	{9}	{9}
ЈХ 1394–1402	23	6	ЂР 1430	12	5
ЈД 1397–1402	24	1	РК 1430–1431	7	7
СЈ 1404–1405	9	4	ЂВ 1432	8	1
СД 1405	4	21	РВ 1432	3	–
ГД 1405	4	18	РК 1433	29	27
СТ 1406	12	5	ЂЛ 1429–1439	16	4
МХ 1406	15	6	ЂД1 1445	3	23
СЛа 1407	33	1	ЂД2 1445	3	3
СЛб 1407	35	1	ЂЛ 1452	55	2
СХ 1406–1407	23	–	Х1 1454	1	2
ГП 1403–1408	14	1	Х2 1454	–	2
ЂП 1410	8	1	ЂВ 1456	1	8
СХ 1411	14	2	ЛП 1457	1	4
СМ 1413	12	1	С1 1457	1	4
СЛ 1414–1415	11	–	Г 1457	–	2
СВ 1417	27	6	ЛР 1457	2	8
ЂП 1419	14	2	Л2 1457	1	3
И 1402–1422	6	3	С2 1457	1	3
ЂД 1424	–	–	ЛД 1457	–	14

ЂЕ 1429: вь 4, 7, 9, 26, възнеі(е)ніа 8, възлюбленніи 9/10, вьспоменѹ 10, вь 28, према ѹ 28x2.

ЂР 1430: възможно 2, възведеіт(ь) 3, възможно 3, въздавати 9, вьспоменуѹ 12/13, вь 18, вь 5, 7, итд. – према оу 15, 19, 20, 22, ѹ 15.

ЂВ 1432: вьвѣреннаго 6, вь 7, вь 12, 15, 36, вьспоменуѹ 17, вьмѣсто 35, према оу 20.

ЂЛ 1429–1439: възможно 2, възведеіт[ь] 3/4, възможно 4, вьсподѣноуше 23, вь 5, 8, 20, 22, вь 15, 18, 21, итд. – према оу 40, ѹ 26, 40x2.

ЂЛ 1452: вьдовіе 9, сьпрнвьношахѹ 10, възлюбн[х] [ь] 12, сьвьнесоше 17, възд[в]нгоше 19, сьвьнесоше 20, възврѣщати се 24, вьнннн 25, вьвѣреннааго 26, възд[в]нгоше 27, възеше 35, вь 2x2, 3, вь 4, 6, 13, 18, итд. – према ѹ 43, ѹ 94.

Највише примера са српским фонетизмом међу горепоменутиим даровницама налази се у ЛП 1395, што се може објаснити нешто већом диспозицијом у којој је предлог употребљен у великом броју примера при-

ликом набрајања поседа. И у овим даровницама, изузев у предлогу, фонетизам српског народног језика ретко је забележен и у малом броју других лексема: *узетиши, усхоишеиши, уиисаиши, усйоменуиши*, итд.

Само у трима даровницама примери српског народног фонетизма нису забележени:

ЈЛ 1394–1395: *въсприѣтию 4, въждѣлехомъ 5, въ 6, 9, 10, 11, 15, 19, 20, 21x2, 24, 28, въздюблѣни 7, въсприѣхомъ 7, въспоменюють 20.*

СХ 1406–1407: *въ 4, 5, 7, въноуѣрѣнын 4, възраста 5, въздираахъ 11, възьба(а)годѣтънь 17, въвѣрѣнь 19, въспоменуше 22/23, итд.*

СЛ 1414–1415: *въ 7, 8x2, 9, 10, 13, 16, 17, 19, 20, 21.*

На основу изложеног прегледа грађе могу се извести следећи закључци: (а) фонетизам српског народног језика преовлађује у документима световне садржине: у повељама и писмима упућеним Дубровнику (МД 1392, СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића (ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457, ЛД 1457), у актима о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454), као и у Н 1396; (б) у највећем броју манастирских даровница српскословенски фонетизам знатно је присутнији од фонетизма српског народног језика; изузетно, у једном мањем броју даровница, број српских народних форми уједначен је са српскословенским формама, што је последица развијеније диспозиције, тј. повећане фреквенције употребе предлога приликом набрајања дарованих поседа; (в) дистрибуција двају фонетизама начелно прати дипломатичку структуру документа; одступања, која се срећу у једном броју повеља, најчешће се налазе у завршном делу повеље, и то приликом навођења места издавања документа, што највероватније настаје под утицајем набрајања поседа у диспозицији; (г) фонетизам српског народног језика у највећем броју повеља ограничен је на предлог, док се префикс среће веома ретко и у малом броју примера.

2.2. ИНВЕНТАР КОНСОНАНТА

2.2.1. АФРИКАТЕ /ћ/ и /ѣ/. – У повељама и писмима Српске деспотовине забележене су африкате /ћ/ и /ѣ/ тројаког порекла: најпре /ћ/ и /ѣ/ добијени старим јотовањем (в. наредну тачку), затим /ћ/ и /ѣ/ добијени новим (тзв. првим српским) јотовањем у XIV веку (в. овде т. 2.3.2), и на крају, /ћ/ и /ѣ/ добијени позајмљивањем. Примери позајмљеница наведени су одељку II.1, т. 3.2.2 и 3.2.4, као и у одељку III.3, т. 2.2.1 и 2.2.3.

Посебно истицање заслужује /ћ/ у лексеми *соће* „основни и стални порез у српској средњовековној држави у износу од једне перпере или једног кабла жита“ (уп. Благолевић 2001б: 2) (у вези са грч. *σακκίον*). Етимолошко објашњење и потврде в. у одељку III.2, т. 1.2.4 и 1.7.1.

Нејасно је порекло африкате /ћ/ у следећим топонимима: *паракиновъ бродоу* ЈЛ 1398: 10/11, *паракинь* ЂЛ 1452: 76.

2.2.1.1. АФРИКАТЕ /ѣ/ и /ѣ/ ПРЕМА СРПСЛ. ГРУПАМА ШТ И ЖД

2.2.1.1.1. У највећем броју манастирских даровница (укупно осамнаест), као и у И 1402–1422, у резултату старог јотовања прасл. /*t/ налази се искључиво консонантска група ц у духу српскословенског језика. Наводи се само мањи део грађе илустрације ради:

- ЛЛ 1398: боудоуца 1, рајдоуцин се 3, овоцине 22, помоцин 27, итд.
 ЛП 1400: аще 8, 25, животворецаго 10, боудоуцинь 27, итд.
 ЈД 1397–1402: красоуцин се 4, рајдоуцин се 5, носече 13, итд.
 СЈ 1404–1405: помоциника 7, ндоуцин 7, лежешаго 12, помоцин 31, итд.
 СТ 1406: немоцин 4, помоциню 7, аще 16, 20, 23, вьсоцеть 18/19, итд.
 СЛа 1407: ѿрѣваующюу 7/8, оулишаваующюу 9, немоцин 18, итд.
 СЛБ 1407: немоцин 20, с(ве)щенныи 40, помоцин 44, врацаю 58, итд.
 СХ 1406–1407: живоуцинхъ 30, запрѣщенниемъ 32, итд.
 СМ 1413: моцино 4, аще 34, вѣ{дѣ}щель 36, помоцин 36, итд.
 СЛ 1414–1415: моцино 3, ѿврѣзаующюмоу 4, насыщаующюмоу 4, итд.
 СВ 1417: могоуциа 3, помоцинници 16, живзцинми 18, итд.
 ЂП 1419: прѣдстоюцини(ь) 3, испльняуюцини(ь) 3, итд.
 И 1402–1422: немоцин 3, аще 9, об'ще 17, итд.
 ЂВ 1427–1428: моцино 3, ѿврѣзаующюмоу 4, итд.
 ЂЕ 1429: с(ве)щеннонокѡл[ь] 9, аще 22, животворецаго 25, итд.
 ЂР 1430: ндоуце 6, аще 26, итд.
 ЂВ 1432: моцино 3, насыщаующюмъ 4, аще 28, 31, итд.
 РВ 1432: с(ве)щеннонокѡл[ь] 5, хоцеть 16.
 ЂЛ 1429–1439: с(ве)щеннонокѡл[ь] 20, 22, ндоуциъ 27, аще 38, итд.

Велики број даровница (укупно петнаест), као и Н 1396, поред српскословенске групе ц, познаје у мањем броју примера и консонант /ћ/ у резултату старога јотовања прасл. /*t/. Примери:

- ЛП 1395: квкка 19, 20, 21x2 (као и у проепонимима богдашевкка 20, балашевкк 18, рагивкк 18, радвевкк 37), према желуюце 1, аще 2, 42, 48, 63, боещен 5, ходещен 5, м(о)леще се 7, помоцинник 8, животворецаго 49, вѣдвцинми 65, итд.
 ЛЛ 1394–1395: мокн 18, квкк 16, према вѣдвца 1, зрещи 2, радвюце |с|е 3, вѣдвщек 4, госпоствѣющ[н]ма 4, ѡс(ве)щенни 8, с(ве)щенноноцѣл[ь] 9, живзцинл[ь] 10, итд.
 Н 1396: ке 32, хкиерн 46, коукъ 83, оускок 98, према свѣще 9, аще 24, 27, дьщерь 38, дьщери 43, дьцин 44, дьщери 54, дьщереми 71/72, свѣще 91, итд.
 СХ 1392–1402: само у проепониму драгослаликка 10, према рајдоуцин се 4, вѣдвщек 4, прѣѡл(ве)щенни(ь) 14, полд[о]щцин 17, хощешн 28, аще 31, 34, г(о)лподлствюцинл[ь] 31, вѣдл[с]щельл[ь] 33, итд.
 ЈХ 1394–1402: само у суфигу -ић у деминутиву хрестикка 35, као и у личним именима нлинк 9, гонсалнк 29, неноевнк 41, кикнк 41, мнховнкл[ь] 42, божникъ добреновнкѣл 42, према вѣдл[с]щца 1, радвюцин се 4, помоциъ 11, живзцинл[ь] 11/12, просвѣщеніе 17/18, чаюце 22, итд.

- МХ 1406: оу҃схокіє 30, 32, према нмоу҃ще 6, рещи 10, оутврѣждѣлюще 19/20, с(вє)щеннаго 20, ѡбщнноу 24, запрѣщало 25, 34, помошн 43, итд.
- ГП 1403–1408: коу҃ке 16, према прѣдстоющїи҃мъ 3, припа[д]а[ю]ще 9, приводеще 10, аще 16, 21, прѣдвѣзвѣлюще 18/19, итд.
- БП 1410: само у топониму пекн 18, према запрещало 8, вѣд(с)шнмъ 15, итд.
- СХ 1411: коу҃къ 35 (као и у проепониму црѣповнкю 52), према желающе 1, аще 3, боещен 9, ходещен 9, ѡб'ща 27, животворещаго 45/46, итд.
- СЛ 1427: кіє давати 18, према мошно 3, свѣщника 16, позлашена 16, аще 45, итд.
- БП 1427–1429: кѣкю 21, према мошно 3, аще 22, 29, животворещаго 31, итд.
- БР 1428–1429: ҃схокіє 20 (као и у проепониму мнладовнкѣ 28), према нмоу҃ще 2, могоу҃ща 3, смѣрающа 3, вѣзносеща 3, вѣд(с)щел(ь) 41, помошн 43, итд.
- БР 1429–1430 (према издању): коу҃кю 17, 24 (као и у проепониму петрѣвабнкѣ 18), према мошно 3, аще 21, 31, помошн 32, животворещаго 33, итд.
- РК 1430–1431: кіє быти 13, кю помагати 16, према с(вє)щеннонокол(ь) 2, помощници 5, итд.
- РК 1433: {оу҃схо}кіє 24/25, прѣнокює 26, хокіє 26, оу҃схокою 35, кіє бнти 39, сестричнкѣ 42, према съматрающе 2, боудьшомъ 2, прѣвос(вє)щеннаго 15, ѡбщежитїє 16, свѣщникѣ 27, аще 34, 39, 43, 44, живоу҃щїи҃м[ь] 49, ѡбещалн 51, помошн 54, итд.
- БЛ 1452: кѣкѣ 51, коу҃кѣ 75, молекн 50, према ѡрѣвѣлюща 9, славеще 13, немощн 21, боу҃д[оу]щель 24, ѡб'щю 30, мѣрещѣ 32, живоу҃щїи҃х[ь] 39, 42, аще 43, помошн 59, итд.

У повељама упућеним Дубровнику српскословенска група щ среће се веома ретко, док је консонант /h/ потврђен већим бројем примера у духу српског народног језика:

- СД 1405: побѣкн 12, плакта 22, плаакта 23 (као и у проепонимима растникѣ 5, граднкѣ 5), према съдръжещѣ 4, вл(а)говолещѣ 4, владоу҃щїи 5.
- МД 1405: побѣкы 11, плакю 22 (као и у проепонимима растникѣ 4, градїкѣ 4, коу҃злнкъ 43), према ѡбла[д]а[ю]щнмъ 2.
- БД 1428: побекн 13, плаакта 23, плаакта 23, хокіє 40, ѡпкннѣ 4, ѡпкннѣ 49 (као и у проепонимима растнїк(ь) 5, гвндванїк(ь) 5), према владьщаго 4.
- БД1 1445: побѣкн 12, плактаа 34, хокіє 33, ѡб'кннѣ 4, ѡбкннѣ 39 (као и у проепонимима тамакнѣ 5, боалаквнѣ 5), према владьщаго 4.
- БД2 1445: ѡбкннѣ 2 (као и у проепонимима тамакнѣ 3, боалаквнїк(ь) 3), према владьщаго 2.

Изузетак од овога тврђења представљају кратко писмо МД 1392, у коме је забележен само један пример са щ: владьщель 1, као и кратко писмо БД 1424 у коме нису потврђени ни српскословенски ни српски народни фонетизам.

У актима о разграничењу хиландарских међа, као и у највећем броју повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића забележени су само примери у духу српског народног језика:

- X1 1454: само у проепонимима: голѣмовникѣм(ь) 3, владовникѣ 4, вѣзникѣ(ь) 15, итд.
 X2 1454: само у проепонимима: голѣмовникѣ(ь) 3, радошевникѣ(ь) 16, дабникѣ[н]вовникѣ(ь) 16, итд.
 Л1 1457: векѣ 10, 15, вѣсѣкю 15.
 С1 1457: векѣ 10, 15, вѣсѣкѣ 16.
 Г 1457: само у проепониму захникѣ 1.
 Л2 1457: векѣ 17, 22, вѣсѣкю 23, тѣсѣкѣ(ь) 12, као и у проепонимима: жвнѣвникю 10, жвнѣвникѣ(ь) 13, захникю 17.
 С2 1457: вѣкѣ(ѣ) 18, векѣ 23, вѣсѣкю 23, као и у проепонимима: жвнѣвникю 10, 15, жвнѣвникѣ(ь) 14, захникю 18.
 ЛД 1457: ѡпкнѣнн(н) 1, хокѣ 16, ѡпкнѣ 2 споља, као и у проепониму: жвнѣвникю 3.

Изузетак представљају повеље у којима је српскословенским фонетизам забележен у изолованим примерима:

- ЂВ 1456: ратковникѣ[ь] 19 према прѣвос(вѣ)щен'номъ 2.
 ЛР 1457: квѣкю 10, квѣкнѣ 11, ратковникѣ[ь] 16, сестричникѣм(ь) 5, сестричник 9, 12, према помошн 15.

2.2.1.1.2. У највећем броју манастирских даровница (укупно осамнаест), као и у И 1402–1402, у резултату старог јотовања прасл. /*d/ налази се искључиво жд у духу српскословенског језика. Наводи се мањи број примера само илустрације ради:

- ЈД 1397–1402: потроуждѣннѣ 39, прѣждѣ 42, 46, 59/60, итд.
 И 1402–1422: чоуждѣлоу 4, оутврѣждѣлено 21, потврѣждѣленноу 34, итд.
 СТ 1406: прѣждѣ 1, прѣжде 10, 13, такожде 27, итд.
 СЛа 1407: оутврѣждѣленію 18, прѣждѣ 35, потврѣждѣлаеть 68, итд.
 СЛБ 1407: оутврѣждѣленію 20, прѣждѣ 37, потврѣждаеть[ь] 67, итд.
 СХ 1406–1407: чоуждѣ 34, та {ко} воуждѣ 36, итд.
 ЂП 1410: стврѣждѣннѣ 8, потврѣждати 11, потврѣждѣлати 11, итд.
 СМ 1413: рождѣн'номоу 4/5, нахождѣннѣ 16, наваждѣннѣ 32, итд.
 СЛ 1414–1415: рождѣн'номъ 3, оутврѣждѣннаа 21, итд.
 СЛ 1427: междѣлоу 12, прѣждѣ 13/14, такожде 36, чоуждѣлоу 39, итд.
 ЂВ 1427–1428: рождѣн'номоу 3/4, прѣждѣ 9, 26, потврѣждѣлаеть 19, итд.
 ЂП 1427–1429: рождѣн'номѣ 3, прѣждѣ 7, 28, нанпрѣждѣ 15, итд.
 ЂР 1428–1429: прѣждѣ 9, 40, итд.
 ЂЕ 1429: г(о)л(по)ждѣю 6, потврѣждѣнъ 22, итд.
 ЂР 1429–1430 (према издању): рождѣн'номъ 3, госпождеу 7, прѣжде 9, 30, итд.
 РК 1430–1431: м {ѣ} ждѣю 26.
 ЂВ 1432: рождѣн'номъ 3, прѣждѣ 11, итд.
 РВ 1432: г[оспо]ждѣ 2.
 РК 1433: такождѣ 8, 19, прѣждѣ 9, 40, ѡдеждѣла 21, тѣмждѣ 32, итд.
 ЂЛ 1429–1439: оугождѣленію 3, прѣждѣ 6, 13, наслаждают се 7, г(о)л(о)ждѣю 10, итд.

У мањем броју манастирских даровница (укупно осам) – поред српскословенске групе жд – у резултату старог јотовања прасл. /*d/ потврђен је у мањем броју примера и консонант /ђ/. Примери:

- ЈЛ 1394–1395: грагиѣнна 16, према нвжѣдахъ 21, втврѣжѣдѣнъ 25, итд.
 ЈП 1400: грагѣ 3, према потврѣждат {н} 8, втврѣжѣдѣнѣ 18/19, потврѣжда 24, втврѣжѣдѣнѣ 24, итд.
 СХ 1392–1402: мегѣмн 19, г(о)лспоголм[ъ] 13, према потврѣжѣдѣнѣ 12, втврѣжѣдѣнѣ 16, втврѣжѣдѣнѣ 20, такожѣдѣ 22, потврѣжѣ(дѣ)ннъ 31, итд.
 СЈ 1404–1405: г(о)лспога 9, мегѣ 19, према такожѣдѣ 3, господѣда 6, г(о)лспожѣдоу 8, гол(по)жѣдомъ 13, тоужѣднхъ 28, итд.
 МХ 1406: г(о)лспога 3, према рассоужѣдѣннѣ 17, оутврѣжѣдающе 19/20, потврѣжѣдѣннѣ 36, навѣжѣдѣннѣ 37, итд.
 СВ 1417: мегѣмн 33, према прѣжѣдѣ 22, рождѣ[ъ]ства 24, того {ж} дѣ 25, потврѣжѣдаеть 38, итд.
 ЂР 1430: мегѣмн 20, према оугожѣдѣнѣ 3, наслажѣдѣнѣ 4, прѣжѣдѣ 5, 14, наслаждают се 7, оутврѣжѣдѣнѣ 10, потврѣжѣдѣннѣ 26, итд.
 ЂЛ 1452: госпогѣ 63, према съзжѣдоу 16, оутврѣжѣдѣнѣ 21, прѣжѣдѣ 40, господѣдѣ 61, 62, томоужѣдѣ 69, оутврѣжѣдѣнѣ 82, итд.

У малом броју манастирских даровница (укупно четири), као и у Н 1396 и ЂВ 1456, консонант /ђ/ се налази или као преовлађујући или као једини резултат старог јотовања прасл. /*d/, што је – показују доленаведени примери – најчешће последица високе фреквенције употребе лексеме мегѣ у диспозицијама повелѣа, као и високе фреквенције употребе лексеме госпога. Примери:

- ЈП 1395: мегѣмн 11x3, 12x2, 13x2, 14x3, 15, 16, 17, 22, 23, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, мегѣмн 15, мегѣ 15, г(о)лсп(о)га 39, г(о)лсп(о)гѣ 58, мегѣ 16, грагѣ 44 (као и упропонимуграгѣвникъ 18 и топонимугмегѣмн 13), према потврѣжѣдѣнѣлм[ъ] 25, потврѣжѣдѣнѣлм[ъ] 26, прѣжѣдѣ 27, потврѣжѣдѣнѣдѣ 41, потврѣжѣдѣтн 48, потврѣжѣдѣ 62, втврѣжѣдѣнѣ 62, ннкыжѣдѣре 62.
 Н 1396: г(о)лсп(о)га 25, 33, 41, 43, 46, 52, 63, 87, 100, 102, г(о)лсп(о)гн 27, 29, 31, г(о)лспогн 35/36, 49, 71, 82, г(о)лспогѣ 38, 48, 54, 54, 72, 73, 97, према такожѣдѣ 19, 92, междоу 20, 21, 22, прѣжѣдѣ 24, 114.
 ЈЛ 1398: голспога 5, мегѣ 14, голспогѣ 32, соу оумегнн 13/14, према томѣдѣ 15, томѣдѣ 20, оутврѣжѣдѣннѣ 24.
 ЈХ 1394–1402: мегѣ 29, 30, 34, 43, 45, мегѣ 37, 39, 43, према прѣжѣдѣ 21, рождѣшомъ се 24, чюждѣ 27.
 ГП 1403–1408: мегѣмн 14x2, г(о)л(по)гомъ 9, према поврѣжѣдѣннѣ 20, потвр {ъ} жѣдѣтн 20.
 ЂВ 1456: мегѣмн 5, 7, група жд није забележена.

Само у два манастирским даровницама забележен је подједнак број примера за оба фонетизма:

СХ 1411: *цѣтади* 13, 15, 17, 18, *грагѣнни* 35, према *прѣждѣ* 21, *ноуждѣ* 37, *потврѣждѣноу* 42/43, *оутврѣждѣнна* 44, *тоуждѣнхъ* 54.

ЂП 1419: *цѣтади* 18, 22, *г(о)лспоглм(ь)* 20, према *г(оспо)ждѣю* 12, *прѣжде* 20, *потврѣждати* сѣ 30.

Као што је и очекивано, фонетизам српског народног језика преовлађује у повељама и писмима Дубровнику:

МД 1392: *освобогъ* 5; група *жд* није забележена.

СД 1405: *г(о)лспогѣ* 7, 20, 27, *прѣгѣ* 9, 19, 20, 40, *цѣгю* 9, 32, *такогѣре* 13, 14, *твгѣмь* 19, *знгѣ* 25, *г(о)лспогн* 30, *освгѣнь* 34, *свагю* 40, према *такождѣ* 2, *потврѣждѣла* 8, *потврѣждѣнь* 43, *прѣждѣ* 43.

МД 1405: *г(о)лсп(о)гта* 33, *тѣмгере* 6, *такогѣ* 11, 12, *прѣгѣ* 18, 40, *осоугѣнь* 32, *г(о)лсп(о)гѣ* 41, *цѣгю* 8, 29, *знгю* 23, *тоугнмь* 17, *г(о)лсп(о)гомь* 1x2, према *стврѣждѣннѣ* 7.

ЂД1 1445: *такогѣре* 12, 13, *знгѣ* 23, *осоугѣнь* 31, *цѣгю* 9, 29, *тоугнмь* 17, према *такождѣ* 2, *потврѣждѣаеть* 7, *оутврѣждѣаеть* 38, *потврѣждѣнь* 41, *прѣждѣ* 41.

ЂД2 1445: *прѣгѣ* 7, 9, 13, 16, група *жд* није забележена.

Из ове групе повеља издаваја се ЂД 1428, у којој се оба фонетизма срећу у подједнаком броју примера: *цѣгю* 10x2, *цѣгю* 34, *свагю* 43, *г(о)лспогн* 30; према *такождѣ* 2, *потврѣждѣаеть* 7, *стврѣждѣаеть* 47, *потврѣждѣннѣ* 51, *прѣждѣ* 52; као и кратак текст ЂД 1424, у коме примери за ову фонетску појаву нису забележени.

У актима о разграничењу хиландарских међа, као и у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића, доминира фонетизам српског народног језика: Х2 1454: *цѣгта* 8, 14, *цѣгѣ* 8, Л1 1457: *г(о)лспогта* 2, С1 1457: *г(о)лсп(о)гта* 2, Л2 1457: *г(о)лспогта* 3, ЛД 1457: *прѣгѣ* 8. Само у Х2 1454 бележимо један пример са српскословенским фонетизмом: *прѣждѣ* 5, према *цѣгю* 3, 9, *цѣгта* 13, *прѣгѣ* 14.

2.2.1.1.3. На основу изложене грађе о односу српскословенских група *щ* и *жд* и српских консонаната /h/ и /h̃/ може се закључити следеће: (а) дистрибуција српскословенских група *щ* и *жд* и консонаната /h/ и /h̃/, добијених у резултату старог јотовања прасл. /*t/ и /*d/, начелно зависи од жанра документа: српскословенске форме срећу се као једини или преовлађујући манир у манастирским даровницама, и обрнуто, форме у духу српског народног језика налазе се као једини или преовлађујући манир у повељама и писмима упућеним Дубровнику, у актима о разграничењу хиландарских међа, као и у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића; (б) одступања од описаног стања тичу се: (ба) нешто већег присуства консонанта /h̃/ у мањем броју манастирских даровница (ЈП 1395, ЈЛ 1398, ЈХ 1394–1402, ГП 1403–1408, СХ 1411, ЂП 1419, што је резултат веће фреквенције лексема *међа* и *ѡсѡѡђа*); (бб) нешто већег присуства фонетизма српског народног језика у Н 1396.

2.2.2. АФРИКАТА /џ/. – Примери употребе ове африкате у лексеми *све-гоџба* и начини њене графемске репрезентације наведени су у одељку II.1, т. 3.4.

На основу ове лексеме тешко је рећи да ли глас [џ] у језику писара повеља представља позициону варијанту (алофон) гласа [ч], добијену у процесу асимилације по звучности, или пак праву фонему, што је могуће, будући да је прва половина XV века време осетнијег продора оријенталне лексике посредством турског језика, а то значи и време у коме се може очекивати успостављање минималних разликовних парова.

2.2.3. ФРИКАТИВ /ф/. – У повељама и писмима Српске деспотовине фрикатив /ф/ најчешће је потврђен у позајмљеницама из грчког језика. Највише примера долази у личном имену *Стефан* (грч. Στέφανος) (наводи се по један пример из сваке повеље):

стефаномъ ЈП 1395: 7, ЈП 1400: 20, стѣфанъ ЈЛ 1394–1395: 7, стефанъ Н 1396: 22, СХ 1392–1402: 6, СЈ 1404–1405: 5, СД 1405: 3, СТ 1406 1, СЛа 1407 32, СЛб 1407: 35, СХ 1406–1407: 3, ГПа 1403–1408: 9, СХ 1411: 11, СЛ 1414–1415: 7, СВ 1417: 8, СЛ 1427: 7, стѣфанолџ(ь) ЈХ 1392–1402: 7, стефана ЈД 1397–1402: 33, МД 1405: 3, И 1402–1422: 11, ЂВ 1427–1428: 12, ЂД 1428: 6, ЂП 1427–1429: 17, ЂР 1428–1429: 12, ЂР 1429–1430: 11, РК 1430–1431: 3, ЂВ 1432: 14, РК 1433: 7, ЂД1 1445: 8, ЂД2 1445: 5, ст{еф}аанъ СМ 1413: 9, стефанл(а) ЂЛ 1429–1439: 17, стефанъ ЂЛ 1452: 53.

Овај је консонант забележен и у другим личним именима позајмљеним преко грчког језика: *Дафина* (грч. Δάφνη): дафѣна ЈП 1395: 22; *(И)јосиф* (грч. Ἰωσήφ): њоснфъ Х2 1454: 7; *Јефросим* (грч. Εὐφρόσυνος): ефроснџ(ь) Г 1457: 1, 4, ефроснџл Ј2 1457: 16, С2 1457: 17/18; *Јефросин* (грч. Εὐφρόσυνος): ефроснл(ь) Х2 1454: 5; *Јефросина* (грч. Εὐφροσύνη): ефросны СД 1405: 7, 20/21, 27, ефроснџ СД 1405: 30, ефроснл(е) ЂД 1428: 9, 20, 28, 33; *Неофити* (грч. Νεόφυτος): неофнтъ Н 1396: 107, 111, неофн{тъ} РК 1430–1431: 3, неофнта ЂЛ 1452: 48; *Софроније* (грч. Σωφρόνιος): софроніе Н 1396: 106; *Нифон* (грч. Νήφωνος): ннфωл(ь) И 1402–1422: 26; *Рафаил* (грч. Ῥαφαήλ): рафанъ Н 1396: 109/110, 111, И 1402–1422: 24; *Теофан* (грч. Θεοφάνης): ђеофанъ Н 1396: 111, СЛ 1414–1415: 10, И 1402–1422: 30/31, ЂЛ 1429–1439: 22, теофанъ ЈЛ 1394–1395: 9, ђеофанъ РВ 1432: 5; *Теофил* (грч. Θεόφιλος): ђеофила ЈР 1457: 11, *Филимон* (грч. Φιλήμων): филмонъ Н 1396: 110, филџωл(ь) И 1402–1422: 25.

Осим у поменутиим личним именима фрикатив /ф/ забележен је и у другим именицама: *кефалија/нефалија* (према грч. κεφαλή) (примере в. у одељку II.1, т. 3.2.2); *адрџфай(о)/адрџфай(о)*, *адрџфайор* (грч. ἀδερφάτον, ἀδελφάτον, ἀδερφάτωρ): адрџфаты Н 1396: 23, адрџфата Н 1396: 99, адрџфать СХ 1411: 20, адрџфатаролџ(ь) И 1402–1422: 20, адрџфатаріе РВ 1432: 6/7 (наведен је по један пример из сваке повеље); *фервар* (грч. φερβάρι(ο)ς): фервара ЂЛ 1452: 94; *џорџура* (грч. πορφύρα): порџџору ЈД 1397–1402: 10.

Изван категорије грецизама, фрикатив /ф/ је забележен само у глаголу *уфати* (стсл. оупѣвати) у ЛД 1457: 8фанѣн 9, 8фѣни 11, 21, што је познато и другим нашим средњовековним споменицима (уп. РКС III: 395).

Не може се говорити о супституцији консонанта /ф/ консонантом /п/ у личном имену *Степан* (бележи се само у документима световне садржине: стѣпана МД 1392: 1, ЂД2 1445: 11, 15, стѣпанъ ЂД1 1445: 3, 6, С1 1457: 1, С2 1457: 2, степанъ Л2 1457: 8, Л2 1457: 16/17, С2 1457: 18, Л1 1457: 7, степанъ ЂВ 1456: 18, степан Х1 1454: 19, стѣпанѣ(ь) Х2 1454: 24, Л1 1457: 8, ЛР 1457: 16, стѣпанѣ(ь) Г 1457: 1, стѣпанѣ(а) Л2 1457: 13, степанолѣ(ь) ЛД 1457: 12, степана ЛД 1457: 13), будући да је стсрп. *й* примљено преко лат. *ph* [p] које је настало од грч. φ док се ово још изговарало као [p^h], а не као [f] (према сугестији проф. А. Ломе).

Супституција се вероватно огледа и у имену *Раѣаш*: вероватно од *Раѣ(а)* (варијанта имена Рафаѣл) и суфикса *-аш* (уп. Грковић 1977: 170): рапаѣш(ь) и {z} жегре ЈХ 1394–1402: 34.

Супституција консонанта /ф/ са /в/ забележена је само у имену манастира свѣтень ЂЕ 1429: 9 (грч. Ἐσφιμένου) (уп. овде т. 1.5.7).

Грч. именица λογοθέτης (Vasmer 1944: 91) адаптирана је у повељама и писмима Српске деспотовине као логотетъ. Фонетизам логотетъ, потврђен у повељи кнеза Лазара великој Лаври Св. Атанасија (8. август 1381) (Поломац 2006: 121), као и у другим српским средњовековним споменицима (уп. РКС II: 18–19, РЈА VI: 135), није забележен.

2.3. ГЛАСОВНЕ ПРОМЕНЕ У ВЕЗИ СА КОНСОНАНТИМА

2.3.1. РЕЗУЛТАТИ ПАЛАТАЛИЗАЦИЈА. – Будући да су палатализације прасловенске гласовне промене, овде ће бити речи углавном о специфичним случајевима који представљају одступање од очекиваног стања, при чему се начелно разликују (а) категорије у којима је дошло до аналошког успостављања велара и (б) категорије у којима су се резултати палатализација аналошки проширили и тамо где није било услова за вршење ове гласовне промене.

Резултати I палатализације добро су очувани како у флексији тако и у творби речи. Од многобројних примера посебно треба истаћи чување резултата палатализације у облику присвојног придева од личног имена *Дука* (уп. Грковић 1977: 85): село двѣнно прѣцрѣшна ЈП 1395: 12/13; у овој категорији очекивало би се аналошко успостављање велара.

Резултати II палатализације очувани су у облику лок. јд. именица м. р. некадашњих -ѡ- основа у малом броју лексема: вѣцѣ ЈП 1400: 27, СХ 1392–1402: 29, 33, ЈХ 1394–1402: 28, СХ 1406–1407: 38, ГП 1403–1408: 24, 26, СМ 1413: 36, ЂП 1419: 34, СЛ 1427: 47, ЂР 1428–1429: 42, ЂР 1430: 29, ЂЛ 1452: 88, вѣце ЂП 1410: 15, праздѣнницѣ СВ 1417: 25, 26, помѣнницѣ Н 1396: 96, в(о)цѣ ЂР 1430: 1, ЂЛ 1429–1439: 1. Велики број потврда лексеме вѣкъ резултат је високе фреквенције српскословенске конструкције вѣ боудушѣмъ вѣцѣ која се употребљава у санкцијама повеља. Разноврснији су примери са аналошким наставком -у у овој категорији:

злогъ МД 1392: 2, влькоу Н 1396: 42, поденникоу Н 1396: 98, трьгъ ЈЛ 1398: 10, потокоу ЈЛ 1398: 15х2, двбровникъ СД 1405: 32, ЂД 1428: 34, ЂД1 1445: 29, доубровникоу СД 1405: 32, метохоу СВ 1417: 32, ЂВ 1456: 9, рвдникъ ЂР 1428–1429: 30, ЂВ 1456: 8, празникъ ЂР 1428–1429: 32/33, метоухъ ЂР 1428–1429: 31, празникоу РК 1430–1431: 14, рвдникоу РК 1430–1431: 22, страхъ РК 1433: 20, влькъ ЂД1 1445: 27, роуд'никоу ЂВ 1456: 8, белегъ Х1 1454: 6, животъ Л1 1457: 4, С1 1457: 4, градъ ЛР 1457: 10, сьдъ ЛР 1457: 15, братъ Л2 1457: 10, С2 1457: 10, властелинъ Л2 1457: 10, С2 1457: 10.

Аналошко успостављање велара није забележено у облицима дат. и лок. јд. именица ж. р. некадашњих *-ā-* основа. Резултати II палатализације се чувају: вл[а]д[ь]цѣ МХ 1406: 3, СЛа 1407: 7, вл[а]д[ь]цѣ СЛБ 1407: 8, вл[а]д[ь]цѣ ЂЛ 1452: 8, вл[а]д[ь]цѣ МХ 1406: 3; моуцѣ ГП 1403–1408: 24, мьцѣ ЂП 1419: 34, рѣцѣ ЈХ 1394–1402: 35, ЂР 1429–1430: 15, манце СД 1405: 30.

Велики број примера са сачуваним резултатима II палатализације налази се у облицима лок. мн. именица м. р. некадашњих *-ǫ-* основа. Овде се наводе малобројнији примери са аналошки успостављеним веларом испред наставка *-ох*, најчешће у лексеми *ннокъ* и лексемама сложеним од ње:

облакохъ СХ 1406–1407: 9, нноκ|κ(ω)хъ СХ 1392–1402 8, ннокохъ СХ 1406–1407: 21, нноκo|x|ъ СВ 1417: 19, 19/20, 20, нноloκoхъ СВ 1417: 20/21, нноκo|x|ъ ЂВ 1427–1428: 13/14, нноκo|x|ъ ЂП 1427–1429: 11, нноκo|x|ъ ЂЛ 1429–1439: 32, с(вe)щeннoннoκoхъ СХ 1406–1407: 22, СЛ 1414–1415: 8, с(вe)щeннoннoκo|x|ъ СЛ 1414–1415: 10, СЛ 1427: 9, 11, ЂЕ 1429: 9, РВ 1432: 5, ЂЛ 1452: 48, с(вe)щeн'нoннoκo|x|ъ ЂЛ 1452: 47, с(вe)щeн'нoннoκo|x|ъ ЂЛ 1452: 48, с(вe)щeннoннoκo|x|ъ ЂВ 1427–1428: 13, с(вe)щeннoннoκo|x|ъ РК 1430–1431: 2, с(вe)щeннoннoκo|x|ъ ЂЛ 1429–1439: 31, с(вe)щeннoннoκo|x|ъ ЂЛ 1429–1439: 33, пр[ѣ]пoд[о]бнoннoκo|x|ъ ЂЛ 1452: 38.

У облику ном. мн. заменица и придева у великом броју примера дошло је до аналошког успостављања велара. Резултати II палатализације чувају се у духу српскословенског језика у малобројним примерима: елнцн ЈП 1395: 3, СХ 1411: 5, хїландар|сцн СХ 1392–1402: 8, двбровьцїн МД 1405: 3, велнцн СТ 1406: 2, вьсоцн СЛа 1407: 15, СЛБ 1407: 17, лаврьсцїн СЛа 1407: 56, СЛБ 1407: 57, блазїн СЛа 1407: 23, блазн СЛБ 1407: 26, РК 1433: 6, ЂЛ 1452: 26, вьсeлeн|сцїн СВ 1417: 5, вьсeлeн'сцїн ЂР 1428–1429: 5.

Малобројни су и српскословенски примери дат. и лок. јд. придева у којима се чувају резултати II палатализације: велнцѣн ЂЛ 1452: 74/75, срьбсцѣн ЂЛ 1452: 85 (дат. јд.); афонсцѣн ЈП 1395: 8, афон|н|сцѣн СХ 1392–1402: 16, сннансцѣн СЛа 1407: 4, СЛБ 1407: 4, афонсцѣн СЛа 1407: 38, СХ 1411: 12, афонсцѣн СЛБ 1407: 41, афон'сцѣн СХ 1406–1407: 4, 30, ЂЛ 1452: 37, афон'сцѣн СВ 1417: 17, афoсцѣн ЂВ 1427–1428: 13 (лок. јд.).

Резултати II палатализације аналошки су се проширили и на неке категорије у којима није било услова за њено вршење. Највише примера

забележено је у облику инстр. мн. именица м. р. некадашњих *-ѡ-* основа (иза наставка *-и < -ы*): *цетоси* ЈП 1395: 28, 29, 32, 36/37, 38, *цаселци* ЈП 1395: 11, 33, *СХ* 1392–1402: 19, *цаселци* ЈП 1395: 22, 30, *вѣтанци* *СХ* 1392–1402: 19, *доходци* *РВ* 1432: 13, *доходци* *ЂЛ* 1429–1439: 43, *тръзи* *ЂД1* 1445: 33, *доходци* *ЂЛ* 1452: 45, *доходци* *ЂЛ* 1452: 51. Примери са очуваним веларом у овој категорији малобројнији су: *доходки* *СЛа* 1407: 17, *СЛБ* 1407: 19, *златопечатники* *СЛа* 1407: 20, *СЛБ* 1407: 21/22, *доходци* *ЂЛ* 1452: 20, *златопечатники* *ЂЛ* 1452: 22.

Аналошко ширење резултата *П* палатализације забележено је и у следећим изолованим категоријама: *ранцини* ЈП 1395: 2 (инстр. мн.), *мнозѣл(ь)* *Н* 1396: 75/76 (дат. мн.), *доубровыцѣхъ* *МД* 1405: 8 (ген. мн.).

2.3.2. Ново јотовање у групама *-л-* и *-лд-*. – У повељама и писмима Српске деспотовине забележени су примери новог јотовања у консонантским групама *-jii-* и *-jg-*, што је и очекивано с обзиром на то да су примери ове промене потврђени још у XIV веку (уп. Белић 1999: 95).

Примери јотовања у групи *-jii-* забележени су у инфинитиву глагола: *доки* *Н* 1396: 76, 82, *И* 1402–1422: 17, *доки* *МХ* 1406: 30, 32, *И* 1402–1422: 17, *поки* *СЛ* 1427: 26, 29.

Примери јотовања у групи *-jg-* забележени су у облицима презента и/или аориста глагола следећих глагола: *догѣ* *Н* 1396: 44, 50, 93 (3. л. јд. през.), *догю* *Н* 1396: 51/52 (3. л. мн. през.), *погю* *СЛ* 1427: 26 (3. л. мн. през.), *погосмѡл* *Х1* 1454: 4 (1. л. јд. аориста), *погосѣ* *ЂД* 1424: 3/4, *погѡлш(ѣ)* *Х2* 1454: 7 (3. л. мн. аориста), *нагю* *СД* 1405: 11, *МД* 1405: 9, *ЂД* 1428: 11 (3. л. мн. през.), *нагосѣ* *ЈЛ* 1398: 8 (3. л. мн. аориста).

Само у три случаја забележени су нејотовани облици: *СТ* 1406: *прѣидѣтъ* 19 (3. л. јд. през.), *И* 1402–1422: *донде* 18 (3. л. јд. през.) и *ЂД1* 1445: *нанда* 10 (3. л. мн. през.), што се може објаснити утицајем српскословенске гласовне норме. У прилог овоме закључку могу се навести следеће чињенице: (а) писар *И* 1402–1422 несумњиво је познавао ову промену, о чему, поред нејотавањег облика *донде* 18, сведочи и јотована форма инфинитива *доки* 17; (б) неочекивани облик *нанда* 10 из *ЂД1* 1445 не може се тумачити као евентуални траг тимочко-лужничких говора, будући да се ови говори средином XV века нису налазили у оквиру територије Српске деспотовине, као и с обзиром на чињеницу да у повељи нису забележене друге језичке црте које би упућивале на овај говорни тип; (в) српскословенски фонетизам у облику *прѣидѣтъ* 19 из *СТ* 1406 не треба доводити у питање, с обзиром на целокупно језичко устројство повеље, у којој доминира српскословенски језик.

Ни у једном документу није забележен аналошки облик инфинитива глагола *ићи*, већ само старији облик: *ити* *ЈЛ* 1398: 8, *СД* 1405: 28, *МД* 1405: 28, *ЂД* 1428: 29, *ЂД1* 1445: 25.

2.3.3. АСИМИЛАЦИЈА КОНСОНАТА ПО ЗВУЧНОСТИ. – О овој гласовној промени било је речи у одељку II.2, т. 2.

2.3.4. АСИМИЛАЦИЈА КОНСОНАНАТА ПО МЕСТУ ИЗГОВОРА. – Асимилација консонаната /с/ према следећем предњонепчаном консонанту потврђена је малобројним примерима у следећим категоријама: (а) у предлогу ш ниди Н 1396: 36 (насупрот с нидь ЈП 1395: 42, сь нидь СЛ 1427: 11, с ниди СЛ 1427: 30, с чнл(ь) ЂР 1428–1429: 34), (б) у облицима итеративног глагола *йомишъаити* и *йромишъаити*: помышляю И 1402–1422: 2/3, промышляе ЂЛ 1452: 3; (в) у придеву д(ь)нъшнѣго СД 1405: 8; (г) у топонимима пешчанница ЂР 1428–1429: 26, 27, пешчанницѣу ЂР 1430: 15, пешчанницѣу ЂР 1430: 19, сѣл(о) бошницаи ЂР 1428–1429: 33.

Асимилација консонанта /з/ забележена је само у придеву *ближњи*: СЈ 1404–1405: ближнѣго 27, СД 1405: нанближнѣл(ь) 11, МД 1405: нанближнѣмь 9, СХ 1406–1407: ближни 34, ЂД 1428: нанближнѣл[ь] 12, ЂД1 1445: нанближнѣмь 11.

2.3.5. ДИСИМИЛАЦИЈА И ГУБЉЕЊЕ КОНСОНАНАТА. – У повељама и писмима Српске деспотовине нису потврђени примери група (-)мл- и (-)мв- добијених дисимилацијом од (-)мн-.

Дисимилација (даљинска) није забележена ни у основи *свобод-*, што је изненађујуће с обзиром на присуство фонетизма *слобод-* у повељама кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 125). Наводи се по један пример са осномом *свобод-* из сваког документа:

МД 1392: ѿсвокоднѣ 5, ЈП 1395: ѿсвокоднѣмо 41, ЈЛ 1394–1395: ѿсвокоднѣомь 14, ЈЛ 1398: ѿсвокоднѣл(ь) 22, СД 1405: свѣкоднѣно 28, МД 1405: свѣкоднѣно 26, СТ 1406: свѣкоднѣ 5, 6, МХ 1406: свѣкоднѣно 33, СЛа 1407: свѣкоднѣ 54, СЛБ 1407: свѣкоднѣу 53, ЂП 1410: свѣкода 4, СХ 1411: свѣкоднѣхъ 26, СМ 1413: свѣкода 25/26, СЛ 1414–1415: свѣл(о)дѣ 16/17, СВ 1417: свѣкоднѣу 33, И 1402–1422: свѣкоднѣно 19, СЛ 1427: свѣкоднѣ 23/24, ЂД 1428: свѣл(о)днѣно 29, ЂП 1427–1429: ѿсвокоднѣн 19, ЂД1 1445: свѣкоднѣно 26, ЂВ 1456: ѿсвокоднѣ 15.

Даљинска дисимилација није забележена ни у личноме имену *Гриџорије* (>*Глиџорије*): гриџоріе ЈХ 1392–1402: 8, гриџорнѣ СЛа 1407: 61, гриџорію СЛБ 1407: 61, гриџоріемь СЛ 1414–1415: 10, што је и очекивано с обзиром на то да се у свим наведеним примерима овим именом означавају монаси. Насупрот овоме, дисимилација је забележена у именици *йоклисар* (грч. *ἰοκλισάριον*): покласаре МД 1405: 3, покласаре Г 1457: 3.

Иако се од XV века у штокавским споменицима налази фонетизам *човек* (уп. Белић 1999а: 127), у повељама и писмима Српске деспотовине бележи се само старији фонетизам *чловек*.

Процес дисимилације и губљења консонанта /л/ у групи *-сл-* у сложеним словенским именима, као и у патронимима и посесивним придевима од њих изведеним, потврђен је у неколико повеља и писама:

ЈХ 1392–1402: вонсавь 31, радосавь 40, богосавь 41, као и проепоним гонсаанкь 29.

ЂР 1428–1429: влькѣслакь 35 (посесивни придев), али непромењено у влькѣславь 34.

2.3.7. Метатеза *кт-* и *вс-*. – Примери метатезе у консонантској групи *кѣи-* у облику ном. јд. упитне заменице за лица забележени су у неколико повеља и писама световне садржине: тко МД 1405, 23, 25, 27, 35, 38, Л1 1457: 11, С1 1457: 12, 14, ЛР 1457: 14, Л2 1457: 19, ЛД 1457: 10x2, тклл Л1 1457: 13. У РК 1433 налазе се двојаки примери: тко 22, 23, али чешће и тко 25, 42, 43. Примере са групом *кѣи-* из осталих повеља и писама Српске деспотовине в. у одељку III.2, т. 2.1.3.

Иако је метатеза у групи *вс-* позната српским народним говорима још у XIII и XIV (уп. Младеновић 1978: 14), примери ове гласовне промене забележени су у изолованим примерима, у повељама и писмима световне садржине: у ЂД1 1445 налази се *свѣдѣ* 33, у ЂВ 1456: *свѣ|х|л|р|* 15 (ген. мн.), у Г 1457 *свѣга* 2 (ген. јд.), а у ЛД 1457 *свѣ|к|л|*(ь) 18. Постојање већег броја примера са чувањем групе *вс-* у повељама и писмима Српске деспотовине несумњиво је последица утицаја српскословенског језика, у коме се ова група чува непромењена (уп. Младеновић 1977: 12, 1978: 14).

2.3.8. Упрошћавање консонантских група. – Забележене су потврде губљења експлозивних консонаната /т/ и /д/ у трочланим консонантским групама у којима је први консонант /с/ или /з/, а други /н/.

Консонант /т/ губи се у консонантској групи *-сѣи-*: *хвоснѣ* ЛП 1395: 28/29, *хвосноу* Н 1396: 117 (топоним *Хвосно*<*Хвосѣно*), *мносноци* ЂД1 1445: 43. Писање консонантске групе *-сѣи-* сведочи о конзервативној природи правописа, а не о одражавању изговара: *мѣстникъ* ЛП 1395: 51, *мѣстникъ* ЛЛ 1398: 11, *ѣмѣстница* СХ 1406–1407: 39, *властник|л|*(ь) ЂП 1410: 4, *мѣстникъ* СХ 1411: 45, *властникъ* ЂД1 1445: 26, *мноствница* ЂД2 1445: 20, *прѣстницн* ЂЛ 1452: 29, *незавѣстнааго* ЂЛ 1452: 30, итд.

Консонант /д/ губи се у консонантској групи *-згн-*: *празникъ* ЂР 1428–1429: 32/33, *празникоу* РК 1430–1431: 14. Овакав изговор треба претпоставити и за следеће примере из СВ 1417, у којима се консонантска група традиционално пише: *праз|д|ника* 24, *праз|д|ника* 25, *праз|д|ницѣ* 25, *праз|д|ницѣ* 26.

У повељама и писмима Српске деспотовине нису забележени примери у којима би се очекивало упрошћавање консонантске групе *-жгн-*.

Консонант /д/ из консонантске групе *-гс-* асимилован је по звучности, а онда и изгубљен, у следећим примерима у духу српског народног језика: *ЈЛ* 1394–1395: *госпствѣюш|н|ма* 6, *госпствовати* 23/24, *ЂЛ* 1429–1439: *госпства* 18. О промени консонантске групе *-гс-* > *-ѣс-* > *-ц-* у СХ 1392–1402 и ЂП 1410 говорено је у одељку II.1, т. 2.3.

Консонант /с/ – као што је и очекивано – губи се у придевском наставку иза консонаната /ч/ и /ш/. Највише примера забележено је у придеву *дубровѣчки|дубровачки*: МД 1392: *дѣбровѣч|к|н|м* 2, СД 1405: *дѣбровѣко* 25/26, МД 1405: *доуѣбровѣко* 24, ЂД 1428: *дѣбровѣч|к|л|*(ь) 11, ЂД1 1445: *дѣбровѣч|к|м* 29, итд. Остали примери редукције из консонанта /ч/: *петрѣчкы* Н 1396: 109, *коуѣчкы* ЛЛ 1398: 19, *ѣрашѣч|к|н* СХ 1392–1402: 9, *леѣч|к|он* СЈ 1404–1405: 17, *ѣраѣч|к|н* ЂР 1428–1429: 31, *коруѣч|к|он* ЂР 1429–1430: 16/17, *риѣч|к|н* ЂД1 1445: 43, *срѣбруч|к|н* ЂД2 1445: 4, *риѣч|к|н* ЂД2 1445: 21, *ѣструѣч|к|он* ЂВ 1456: 4/5, *ѣрач|к|он* ЂВ 1456: 6, *ѣдн|ч|комъ* ЂВ 1456:

1419: 12, ЂЛ 1452: 57/58, катакоузиною ЂЛ 1429–1439: 10, катакоузиње ЂЛ 1452: 62.

У највећем броју докумената грч. κτήτωρ адаптирано је као *хѣиѣиѣор*, при чему се иницијална група *хѣи*-уместо *кѣи*- може тумачити према новогрчком изговору (уп. Ивић 1989: 16), али и као домаћи развој у ослонцу на промену *кћ-* у *хћ-* (уп. петл[ѣ] хкиѣри Н 1396: 46): СХ 1392–1402: хѣитѣоръ 34, ЈД 1397–1402: хѣитѣора 40, хѣитѣори 55, СЈ 1404–1405: хѣитѣорѣ 25, СЈа 1407: хѣитѣороу 65, СЛБ 1407: хѣитѣоръ 65, СХ 1411: хѣитѣорне 32, хѣитѣоръ 51, СМ 1413: хѣитѣоръ 12, ЂЕ 1429: хѣитѣорѣ 11, хѣитѣорѣ 13, РК 1430–1431: хѣитѣора 8, хѣитѣороу 9, ЂЛ 1452: хѣитѣорѣл[ѣ] 65. Само у две повеље долазе и форме са *кѣи*-. Н 1396: хѣитѣоръ 18, али и кѣитѣорѣл[ѣ] 84, СХ 1406–1407: хѣитѣоръ 2, хѣитѣор' 4, али и кѣитѣори 40.

Интересантан је фонетизам назива месеци позајмљених преко грчког језика:

(а) Према грч. σεπτέμβριος долазе форме *сеπτѣ(ѣ)врѣа* ЂЕ 1429: 28, *септѣлѣврѣа* ЂД1 1445: 42, *септ(ѣ)врѣа* ЂД2 1445: 20, али и *секлѣлѣврѣа* ЂВ 1456: 19; фонетизам *-кѣи-* у овој лексеми забележен је још у повељама XIV века (уп. VASMER 1944: 130), док се грчка група *-μβ-* адаптира се као *-мв-* у стврп. језику.

(б) Према грч. δεκέμβριος у повељама и писмима Српске деспотовине долазе форме *деклелѣврѣа* СД 1405: 44, *декем'врѣа* МД 1405: 41, *деклелѣврѣа* ЂД 1428: 53, Л2 1457: 24, ЛД 1457: 22, али и *деклеврѣа* ЛР 1457: 16/17, *декле(ѣ)врѣа* С2 1457: 24.

(в) Према грч. νοέμβριος налази се у ЂП 1419 *нојѣлѣврѣа* 37; поред већ поменутог грч. *-μβ-* које се адаптира као *-мв-*, треба поменути неутралисање грч. вокалске групе уметањем сонанта /j/.

(г) Према грч. ὀκτώβριος налази се *октоѣврѣа* у МХ 1406: 45 и ГП 1403–1408: 27. Консонантска група *-мв-* у називу овога месеца добијена је аналогично према називима за *сејѣтембар*, *новембар* и *децембар*.

(д) Према грч. φεβρουάριος налази се *фѣврѣа* у ЂЛ 1452: 94. Фонетски развој ишао је од грч. *-βρ-* ка стврп. *-вр-* које је метатезом веома рано, још почетком XIII века, дало *-рв-* (уп. VASMER 1944: 59).

Грч. διάβολος адаптирано је увек на исти начин: *дѣволъ* Н 1396: 22, *дѣволнѣ* ГП 1403–1408: 22, *днѣволнѣл[ѣ]* ЂП 1419: 31, *дѣволъ* СЛ 1427: 49, ЂЛ 1452: 91, *дѣволѣю* ЂР 1428–1429: 41, ЂР 1430: 27, ЂВ 1432: 30.

У повељама упућеним Дубровнику забележен је двоструки фонетизам средњелатинског *cursa*: *ѣуса* и *хуса*, и изведени глаголи *ѣусиѣи* и *хусиѣи*, што је забележено и у другим средњовековним споменицима (уп. РКС I: 246, III: 438). Примери: СД 1405: гѣшенъ 16, гѣса 23, али и хѣсе 16, хѣса 23, МД 1405: гоушенъ 14, гоусе 14, гоуса 21x2, ЂД 1428: хѣшелн[ѣ] 16, хѣсе 16, хѣса 23, 24, ЂД1 1445: оухушенъ 14, хѣсѣ 15, хоуса 21, хѣса 21.

Према лат. *Benediktus* потврђено је само *Венедикѣи*: СХ 1411: венедикѣу 52, И 1402–1422: венедикѣъ 30, ЂВ 1456: венедикѣъ 3, венедикѣъ 11, венедикѣъ 15, Х2 1454: венедикѣл[ѣ] 6.

О супституцији у примеру *сѣиѣенъ* ЂЕ 1429: 9 било је речи у т. 1.5.7 и 2.2.3.

III.2. МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ

1. ИМЕНИЦЕ

1.1. ИМЕНИЦЕ *-ǫ- и *-jǫ- ОСНОВА У ЈЕДНИНИ. – Поред очекиваног наставка -ǫ у (нема потребе наводити посебне примере), налази се код именица м. р. у номинативу и неколико примера за наставке -o и -e, искључиво код мушких личних имена (потврде су наведене у одељку III.3, т. 2.2). Неколико личних имена хришћанског порекла која данас имају аналошке наставке -o и -e потврђена су само са старијим наставком -ǫ: *Данил, Рафаил, Гаврил, Павл* (потврде у одељку III.3, т. 2.2.3).

У великом броју примера – као што је и очекивано – потврђен је у генитиву мушког и средњег рода наставак -a, који представља обележје овога облика још од прасл. епохе, те се стога примери неће посебно наводити. Наставак -y, пореклом од именица м. р. некадашњих *-ǫ- основа, забележен још у споменицима стсл. канона (уп. Николић 1978: 117), а ретким примерима потврђен и у српским средњовековним споменицима (уп. Даничић 1874: 14), није забележен у повељама и писмима Српске деспотовине.

Поред очекиваног наставка -y, забележено је у дативу мушког рода неколико примера са наставком -ови, пореклом од некадашњих *-ǫ- основа: *цѡвѡѡвн* СЛ_а 1407: 4, *цѡвѡѡвн* СЛ_б 1407: 5 (у једном примеру и *цѡвѡѡ* у ЂЛ 1452: 4), *в(о)вн* ГП 1403–1408: 31, СВ 1417: 11¹¹². Овај је наставак забележен у једном примеру и код именица некадашњих *-ǫ- основа (в. овде, т. 1.4).

У СХ 1392–1402 долази у интитулацији облик генитива уместо очекиваног датива: *г(о)п(о)д(н)нѡ ср(ь)блѡм(ь)* и *пѡсавѡѡ* и *стрѡнѡм(ь) пѡдѡнавѡскѡм(ь)* б. Овај пример не мора нужно упућивати на нарушавање падежног система писара повеље. Вероватније је у питању грешка, на шта упућују и друге граfiјске, правописне и језичке одлике повеље (в. одељак IV.1, т. 1.2 и одељак IV.2, т. 1.2), као и више пута истицана чињеница да рукопис представља недовршен препис или концепт (в. одељак I.2).

У повељама и писмима Српске деспотовине нису забележени примери нарушавања синкретизма генитива и акузатива код именица м. р. са семантичким обележјем живо [+], као ни номинатива и акузатива код именица са семантичким обележјем живо [-]¹¹³. Именице с. р. у овоме падежу имају доследно, као што је и очекивано, облик једнак номинативу, па стога нема потребе наводити посебне примере.

112 Примери су забележени и у споменицима друге половине XIV века (уп. SVANE 1958: 26). За старије епохе уп. и Даничић 1874: 21.

113 Ова се особина недоследно среће још у споменицима стсл. језика, док у српскословенском језику она има статус нормe (уп. Јерковић 1984: 63).

Малобројни забележени примери вокатива не показују одступање у односу на очекивано стање: (а) наставак *-е* код именица мушког рода **-ѡ-* основа: *ѡ(тъ)ѣ* ГП 1403–1408: 2, *ѡ(ж)ѣ* ЈД 1397–1402: 46, ГП 1403–1408: 5, ЂП 1419: 6, *творѣ* ЂП 1419: 1, *ѡѣ* ЂП 1419: 2, *д(с)шѣ* ЂП 1419: 4, итд. (б) наставак *-у* код именица мушког рода **-јѡ-* основа: *сѡдѣтелю* ЂП 1419: 1.

Дистрибуција наслеђених *-ом* и *-ем* у инструменталу мушког рода нарушена је у корист наставка **-ѡ-* промене. Тако се у овоме облику налази искључиво *кнезѡмъ* ЈП 1395: 7, *кнезѡмъ(ь)* Н 1396: 21, 36, 84, 117, ЈП 1395: 24, 27, 40, ЈП 1400: 20¹¹⁴. У примеру *архѣреѡмъ* СХ 1406–1407: 40/41 потврђен је новији наставак непалаталне промене. Код личног имена *лазарь* и именице *хрѡсовѡль* налазе се оба наставка, с тим да наставак некадашње непалаталне промене преовлађује: *лазарѡмъ(ь)* ЈП 1395: 24, *лазарѡмъ[ь]* Н 1396: 84, *лазарѡмъ* МД 1405: 2, *лазарѡмъ(ь)* МХ 1406: 5, *лазарѡмъ(ь)* ГП 1403–1408: 10, *лазарѡмъ* ЂП 1419: 21, *хрѡсовѡмъ* ЈП 1395: 47, *хрѡсовѡмъ* ЈП 1400: 6, *хрѡсовѡмъ* СХ 1406–1407: 32. У следећим примерима потврђен је наставак *-ем*: *мѡжѡмъ* ЈП 1395: 22, *мѡрѡтѡтѡѡмъ* СХ 1406–1407: 40, *прѣдатѡѡмъ* СЛ 1427: 50, *крѡлѡмъ(ь)* ЛД 1457: 18.

У повељама и писмима Српске деспотовине нису забележени примери инструментала са наставком *-ем* код именица некадашњих **-ѡ-* основа (тип *човекем*), присутни данас на простору косовско-ресавског дијалекта (уп. само Ивић 2001б: 137).

Именице с. р. чувају у овоме облику наслеђену дистрибуцију наставака.

1.1.1. Локатив **-ѡ-* основа. – Именице м. и с. р. **-ѡ-* основа имају наставка: *-е* (< *-ѡ*) и *-у* (пореклом од именица м. р. **-ѡ-* основа); у изолованим примерима и наставак *-и* (пореклом од именица м. и с. р. **-јѡ-* основа).

Примери лок. јд. именица м. и с. р. **-ѡ-* основа нису потврђени у осам докумената: ЈП 1394–1395, МХ 1406, ЂД 1424, И 1402–1422, ЂВ 1427–1428, ЂВ 1432, Х2 1454 и Г 1457.

У десет докумената (манастирских даровница) налази се искључиво наставак *-е* у овом облику. Примери: ЈД 1397–1402: *въ страннѡствѣ* 30, СТ 1406: *при животѣ* 26/27, СЛа 1407: *въ бл(а)год(ь)нѡствѣ* 45, СЛБ 1407: *въ бл(а)год(ь)нѡствѣ* 48, СХ 1406–1407: *въ вѣцѣ* 38, ЂП 1410: *въ вѣцѣ* 15, *при ѡсѡдаѣ* 17, *въ местѣ* 9, СХ 1411: *въ оумѣ* 2, *въ свѣтѣ* 6, СМ 1413: *въ вѣцѣ* 36, *ѡ недѡстѡннѡствѣ* 14, СЛ 1414–1415: *при нгоумѣ* 12, *на ц(а)рѡствѣ* 11, ЂЕ 1429: *ѡ х(рѡст)ѣ* 9.

У шеснаест докумената налазимо оба наставка. Примери:

ЈП 1395: *въ оумѣ* 1, *въ свѣтѣ(ѣ)* 4, *на двѡствѣ* 39, *али и оу градѣ* 19х2, *ѡ градѣ* 20, 52, *ѡ лѡвѣ* 30, *оу новѡмъ брѣдѣ* 21, *ѡ хвоснѣ* 28/29, *ѡ нѡкѡ(о)мъ брѣдоу* 53.

Н 1396: *ѡ ц(а)рнградѣ* 55/56, *оу поленнѡцѣ* 96, *ѡ г{ѡс}подѡствѣ* 36, *али и оу ц(а)рнградѡу* 45, *ѡ поленѡу* 47, *ѡ поленѡу* 95, *оу поленнѡкѡу* 98, *оу болѡванѡу* 119, *оу лоутроу* 61, 81, *ѡ среброу* 62, *оу хвосноу* 117.

¹¹⁴ Овакво је стање и у повељама кнеза Лазара (Поломац 2006: 134), као и у другим споменицима друге половине XIV века (SvANE 1958: 27). Облик *кнезем* среће се и током XV века (Даничић 1874: 36).

Л1 1457: при жикотъ 4.

С1 1457: при жикотъ 4.

ЛР 1457: в градъ 10, на дворъ 11, на сѣдъ 15.

Л2 1457: при животѣ 5, плѣ братъ 10, плѣ властелинъ 10, по дамѣанъ жвнѣвникю 10, 14, по степанъ захникю 16/17, по нгѣменъ попъ кѣрѣ(ь) ефросимѣ 16, в сѣдѣ[е]рѣвъ 24.

С2 1457: при жикотъ 5, по братъ 10, по властелинъ 10, по дамѣанъ жвнѣвникю 10, 15, по нгѣменъ попъ кѣрѣ(ь) е{фро}симъ 17/18, в сѣдѣ[е]рѣвъ 24.

ЛД 1457: по властелинѣ 2, по дамѣанъ жвнѣвникю 2/3, по дамѣанъ 4/5, по дамѣанъ 13, 21.

Наставак *-и*, аналошки преузет од именица **-jǫ-* основа, потврђен је само у једном примеру у СД 1405: при ц(а)ри стѣфаны 29, највероватније према именици *цар* из синтагматског споја. Пример в сѣмни из Н 1396: 76 не представља сигурну потврду, будући да се овде може претпоставити двоструко читање (Солуни и Солуњи), тј. именица може припадати и палаталним основама (уп. Младеновић 2007: 324).

На основу целокупне изнете грађе могу се дати следећи коментари:

(а) Дистрибуција наставка *-е* и *-у* у лок. јд. именица м. и с. р. некадашњих **-ǫ-* основа није до краја функционално разграничена.

(аа) Наставак *-е* употребљен је најчешће у уводним и завршним деловима повеља у духу српскословенског језика. Највећи број примера са овим наставком отпада на именицу *век* која се употребљава у санкцијама повеља. Једини пример који несумњиво припада српском народном језику налази се у ЈП 1395: на дѣнавѣ 39. Да је наставка *-е* у овоме облику био обележје српског народног језика писара ЈП 1395 сведоче и примери са овим наставком аналошки проширеним и на две именице са палаталном променом: въ златопечатнѣмъ(ь) хрѣсовѣѣ сѣмъ 24, в црьколѣзѣ 34. У првом примеру ради се о именици *хрисовуљ*, о чему сведоче и други облици ове именице у истој повељи: мнѡлѣ(ѡ)с{в}ѣтан хрѣсовѣѣ 51 (ном. јд.), златопечатнѣмъ хрѣсовѣѣ 47 (инстр. јд.), као и примери лок. јд. са очекиваним наставком именица м. р. некадашњих **-jǫ-* основа: въ хрѣсовѣѣ сѣм 61/62, въ хрѣсовѣѣ сѣм 63; у другом примеру ради се о топониму *Црколез* (и данас североисточно од Пећи, в. одељак III.3, т. 2.3.6).

(аб) У односу на наставка *-е*, наставка *-у* заступљен је већим бројем примера, од којих највећи број несумњиво припада српском народном језику, будући да се најчешће налази у топонимима. Ипак, код једног броја именица потврђени су облици са оба наставка: нпр. *ѣразник*, *живоѣи*, *ѣомен*, *ѣосѣодство*, *ѣрад*. Посебно је интересантна употреба оба наставка у истим именицама (*Цариѣрад*, *ѣоменик*) у Н 1396, што такође може упућивати на чување оба наставка у српском народном језику писара овог акта.

(б) Ексерцирана грађа најчешће није довољно репрезентативна за изношење поузданих закључака о стању именица м. и с. р. **-ǫ-* основа у појединачним повељама и писмима, док у неким, како је показано, потврде овога облика у потпуности изостају. Ипак, поред већ поменутих ЈП 1395, Н 1396, ЂД1 1445, ЂЛ 1452, одређенији закључци могу се најпре

понудити за повеље упућене Дубровнику: наставак -у забележен је у великом броју примера и као једини наставак у МД 1405, ЂД 1428; у СД 1405 употребљава се и -е, али искључиво у српскословенским деловима повеља. Већи број примера употребе наставка -у у духу српског народног језика забележен је и у ЈЛ 1398, ЂР 1428–1429, Л2 1457, С2 1457 и ЛД 1457.

(в) На основу анализираних грађе јасно се оцртава развојна перспектива стања народних говора са територије Српске деспотовине у погледу овога облика. У последњој деценији XIV века чувају се још увек оба наставка. Прва половина XV века време је стабилизације наставка -у.

1.1.1.1. Аналитичке тенденције. – У повељама и писмима Српске деспотовине забележена су два примера која би могла указивати на аналитичке тенденције у деκлинацији именица.

Најпре треба указати на један пример употребе генитива уместо локатива у ЂД1 1445: *а що є вѣль законѣн(ь) при ц(а)рѣ стѣфанѣ и при г(осподн)нѣ и родитѣлю мѣ вѣлькѣ и при с(вѣ)топочинѣшаго кнеза лазара, и при с(вѣ)топочинѣшаго г(оспо)л(а)н(и)на и родитѣла мѣ деспота стѣфана, и оу господ(а)ства нѣ до д(ь)нѣс(ь) 26/27.*

У овоме примеру употребљене су у истоме значењу (темпорална инклузија, уп. Павловић 2007: 156–157) две предлошко-падежна конструкције: најпре очекивано *при + локатив*, а одмах затим и *при + генитив*. Ова друга конструкција, судећи према Павловић 2007, није забележена у срп. пословноправним споменицима XII–XV века. У старијим повељама о истом предмету (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428) на поменутом месту употребљава се само *при + локатив*, док у се на другим местима употребљава у истом значењу и *у + генитив*. Важно је поменути да се у ЂД2 1445, писаној истога дана када и ЂД1 1445, у овоме значењу употребљавају само *за + ген.* и *у + ген.* Имајући све ово у виду, поменута конструкција *при + ген.* може указивати на продор аналитизма и на губљење облика локатива у једини, што у овом случају може бити подстакнуто синонимијом предлошко-падежних конструкција за исказивање темпоралне инклузије (*при + лок.*, *у + ген.* и *за + ген.*). У ослонцу на пример из ЂП 1427–1429: 24: *при животѣ с(вѣ)топочинѣшаго г(осподн)на и родитѣла мѣ деспота, могуће је да је предлошко-падежна конструкција *при+ген.* добијена елидирањем именице *живоит*.*

Несумњиво сведочанство о процесу неутралисања разлике између падежа места и падежа правца половином XV века представља један пример из ЛД 1457¹¹⁶: *єрє є г(осподн)нѣ крал(ь) прѣднѣн(ь) сеган света в прагъ 17. Колико нам је познато ово је најстарији пример овога типа у повељама и писмима из источних штокавских области. Из осме деценије XV века располажемо двама примерима из повеље царице Маре манастирима Хиландару и Св. Павлу: *єрє тан црква на єрѣнѣ єс поуста и що даваю доуѣровтанѣ на єрѣнѣ да даваю оу стору горѣ* (уп. Јовановић 2007: 331). Иако је неразликовање падежа кретања и падежа правца данас присутно у широком ареалу*

¹¹⁶ У вези са овим примером треба напоменути да је у Поломац 2012а: 351 и 2013а: 321 ова реченица погрешно приписана повељи деспота Стефана Бранковића Дубровнику из 1476. Ради се о техничкој грешци, која се овде исправља.

на југоистоку српске језичке територије: поред косовско-ресавских и призренско-тимочких, обухвата и смедеревско-вршачке и зетско-сјеничке говоре (уп. Ивић 2001б: 142), у ослонцу на друге језичке особине повеља и писама Српске деспотовине, и за ову особину претпостављамо да је средином XV века одликовала југоисточни српски дијалекат из кога су се развили данашњи косовско-ресавски и призренско-тимочки говори.

1.1.2. Локатив ЈД. *-jǫ- основа. – Именице м. и. с. р. *-jǫ- основа имају у лок. јд. следеће наставке: -и, односно -ī (само код именица с. р. сажимањем од -ију), као и -у (добијен аналошки према именицама м. р. *-ī- основа); у изолованим примерима налази се и наставак -е (в. овде т. 1.1.1), добијен аналошки према именицама *-ǫ- основа.

Потврде за лок. јд. именица *-jǫ- основа изостају у укупно дванаест докумената: МД 1392, ЈЛ 1394–1395, ЈП 1400, СХ 1392–1402, ЂД 1424, ЂЕ 1429, ЂД2 1445, ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, Г 1457 и ЈР 1457.

Петнаест повеља и писама познаје искључиво наставак -и у овом облику: ЈХ 1394–1402: на моры 9, 10, ЈД 1397–1402: въ хрѣсован 60, въ єднносъгласн 30, въ бл(а)говѣрн и въ бл(а)год(ь)нствѣн 52/53, въ бл(а)год(ь)лстѣн 53, СТ 1406: на нмѣнѣн 22, по прѣложенѣн 28, СЛа 1407: по прѣложенн 69, СЛБ 1407: по прѣложенн 68, СХ 1406–1407: въ оустроєнѣн 20, въ оустамєнєнѣн 20, ЂП 1410: при старци 17, въ монастирн 17, СХ 1411: въ монастирн 20, по прѣставленн 24, СМ 1413: въ морн 15, въ нахождєнѣн 16, СЛ 1414–1415: въ монастирн 19/20, при генадѣн 12, по прѣложенн 17, ЂП 1419: въ пришьствєнн 16, ЂР 1429–1430: по прѣставленѣн 10/11, ЂР 1430: въ житѣн 5, ЂЛ 1452: ѿ оутѣскнєнѣн 39/40, по прѣшьствѣн 71, Х1 1454: по повелєнїю 2.

Оба наставка (-и и -у) забележена су у четрнаест повеља и писама:

ЈП 1395: в драгованн 35, въ хрѣсованн 61/62, въ хрѣсованн 63, оу сталакю 19, оу крѣшєвѣцѣ 19, оу лѣсковѣцѣ 21, при дѣтошѣ 36.

Н 1396: въ монастирн 85, оу монастирн 89, на монастирн 103, оу монастирѣ 11, 33, 62, в монастирѣ 38, оу монастироу 64.

ЈЛ 1398: оу монастирн 30, в жоупанєвци 30, в жвпанєвци 32, на соудници 28, ѿ писанїю 23, оу монастирѣ 32.

СД 1405: при ц(а)ри 29, при родитєлы 29, при кнези ладари 29, въ борци 44, в приморѣ 26, в влад[а]нѣ 26, 30.

МХ 1406: въ расоуждєннѣн 17, на соудницоу 44.

ГП 1403–1408: въ пришьствѣн 12, при старцоу 27.

СВ 1417: по прѣложенѣн 39, ѿ кранцѣ 35.

И 1402–1422: въ монастирн 12, в монастироу 15.

ЂВ 1427–1428: по прѣставленѣн 11, в хрѣсоволю 21.

ЂП 1427–1429: по прѣставленѣн 8/9, о ѿстоупленѣн 12, в хрѣсованн 17, на пронзволенїю 25.

ЂР 1428–1429: по прѣставленєнн 11, оу церовцѣ 28, в хрѣсовану 32.

ЂР 1432: по прѣставленѣн 12, по прѣложенн 25, на испнтанїю 34.

ЂЛ 1429–1439: въ житєн 5, по прѣставленѣн 16, по хрѣсоволю 41.

ЛД 1457: по дамѣанѣ жднєвнкю 2/3, по божицкю 17, ѿ здравїю и стоанїю 3.

Искључиво наставак -у налази се у једанаест докумената. Примери: СЈ 1404–1405: при родителю с(вѣ)томоу кнезоу 17, 19/20, МД 1405: при ц(а)роу 27, в приморно 24, СЛ 1427: на краицоу 27, ЂД 1428: при ц(а)рѣ 30, при кнезѣ лазарѣ 30, при родителю 30/31, в приморѣ 26, в влад[а]нѣ 31, РК 1430–1431: оу хрѣсовѣлоу 20, РВ 1432: в с(вѣ)томи монастырѣ 8, РК 1433: въ монастырѣ 12, 23, в монастырѣ 16, оу монастырѣ 19, 28, 35, 41, въ монастырѣ 25, въ монастырѣ 49, в {ъ} монастырѣ 49, въ мо{настир}ѣ 53, оу прѣбыванію 33, въ прѣбываніѣ 39, оу житіѣ 44/45, ЂД1 1445: при ц(а)рѣ 26, при родителю 26/27, на двѣрочанинѣ 37, в приморію 23, оу владанію 28, Х2 1454: по хрѣсовѣ 14, Л2 1457: по дамѣанѣ жвнѣвнѣкю 10, 14, по степанѣ захннѣкю 16/17, С2 1457: по дамѣанѣ жвнѣвнѣкю 10, 15.

На основу изложене грађе могуће је понудити следеће закључке:

(а) Као и код именица *-ѡ- основа, дистрибуција наставака ни овде није до краја функционално разграничена. Највећи број примера са наставком -и налази се у категорији именица с. р. са суфиксом -ије. У питању је заправо српсл. наставак -ији, измењен у духу српског народног језика (губљењем *j* у интервокалском положају и сажимањем) у -и, што се правописно обележава на различите начине (в. одељак II.1, т. 2.3.2).

(б) Поред примера у којима је несумњиво употребљен у духу српског народног језика (топоними *Крушевѣц*, *Лесковѣц* и *Сѣпалаћ* у ЈП 1395), наставак -у налази се и у српсл. лексемама (нпр. код једног броја апстрактних именица на -ије).

(в) За закључке о стању у појединачним документима и овде недостаје више грађе. Нешто више примера, и то увек са наставком -у, забележено је у повељама упућеним Дубровнику (МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), као и у РК 1433.

1.2. Именице *-ѡ- и *-јѡ- основа у множини. – Поред очекиваног наставака -и (потврде се не наводе), забележени су у номинативу и примери именица м. р. са аналошким наставцима -(ов)е (према именицама *-ѣ- основа) и -ије (према именицама *-ѣ- основа).

Наставак -(ов)е у ном. мн. забележен је само у примеру поповѣ Н 1396: 18, 109.

Наставак -ије, обичнији код именица на -ин, -иѣ и -ар (в. овде т. 1.5.2), забележен је само у гречизмима *калуђер*, *хѣиѣтор* и *монаѣтор*¹¹⁷: калѡугѣрѣ Н 1396: 65/66, 66, 68, СЛБ 1407: 57, калѡуг{ѣр}ѣ СЛа 1407: 56, хѣитѡрѣ СЈ 1404–1405: 25, хѣитѡрѣ СХ 1411: 32, хѣитѡрѣ ЂЕ 1429: 11, 13, монаѣторѣ СТ 1406: 3. Изван ове категорије налазе се само три примера: краљѣ СЈ 1404–1405: 25, {ѡу}жѣ РК 1433: 1/2, кѣетѣ Х1 1454: 1¹¹⁸.

Поред ових наставака, забележен је у једном примеру у позајмљеној лексеми *Измаиѣи* и наставак -е: изѣанѣтѣ ЂЛ 1452: 35/36, добијен аналогично према именицама на -ин, -иѣ и -ар које у овом облику имају наставак -е према некадашњој консонантској промени.

¹¹⁷ Наставак -ије код именица овога типа бележи се и у споменицама друге половине XIV века (уп. SVANE 1958: 45).

¹¹⁸ У првом примеру наставак -ије добијен је аналогично према другим облицима у синтагматском споју: и хѣитѡрѣ и ц(а)рѣ и краљѣ СЈ 1404–1405: 25.

1452: 27, хра {ин} РК 1433: 3, въ вѣкы ЪР 1430: 21. Инфикс *-ов* долази у примеру чинови ЈД 1397–1402: 14. Остали примери са наставком *-и* у духу српскословенског језика: хрнсовалн СХ 1392–1402: 22¹¹⁹, метохы СТ 1406: 9, остаткы СВ 1417: 12, доходкы РВ 1432: 17, доходци ЪЛ 1452: 36.

О акуз. мн. именица на *-ин*, *-иель*, и *-ар* в. у т. 1.5.2.

Забележен је само један пример вок. мн.: н ц(о)лнцъ въ ощи н братѣа Н 1396: 113.

Именице м. р. **-ѡ/-јѡ* основа у INSTR. мн. познају само само стари наставак *-и* (<*-ы/-и*). Примери:

ЈП 1395: цвѣтци 2, заселци 11, 33, заселци 22, 30, метоси 28, 29, 32, 36/37, 38, Н 1396: поповы 18, СХ 1392–1402: цнтролп(о)лѣти 14, нгѣменї 15, влїтанїци 19, ЈХ 1394–1402: старци 8, втесн 16, ЈД 1397–1402: агг(е)лы 57, СТ 1406: двховци 12, СЛѧ 1407: доходкы 17, златопечатники 20, СЛБ 1407: доходкы 19, златопечатники 21/22, СХ 1406–1407: свѣтл'ннїк(н) 40, ктитори 40, СХ 1411: цвѣтци 4, цнтролп(о)лѣти 51, СЛ 1414–1415: старци 10, СВ 1417: старци 21, ЪВ 1432: синори 23, РВ 1432: с доходци 13, РК 1433: г(лаго)лы 3, ЪЛ 1429–1439: доходци 43, ЪД1 1445: коунсван 29, ЪЛ 1452: образи 2, доходлѣткы 20, златопечатники 22, доходци 45, доходци 51.

Наставак *-и* забележен је и код именица с. р. некадашњих **-ѡ-* основа: ЈП 1395: чеди 6, селн 27, 29, 32, 34, 35, Н 1396: адрьфаты 23x2, 44, селы 86, ЈП 1400: чеды 20, МХ 1406: дѣлн 7, СЛѧ 1407: цѣрнлн 31, СЛБ 1407: цѣрнлн 34, ГП 1403–1408: встн 7, ЪП 1419: встн 9, ЪЛ 1452: цѣрнлн 32, чеди 58.

Именице с. р. некадашњих **-јѡ-* основа на *-ије* познају у INSTR. мн. искључиво српсл. наставак *-ми*, аналошки проширен од именица м. р. некадашњих **-ї-* основа¹²⁰: СЛѧ 1407: дароношенци 17/18, плодоношенци 18, запнсанци 19, бл(а)годѣанци 26, СЛБ 1407: дароношенци 19, плодоношенци 20, запнсанци 21, бл(а)годѣанци 29, ЪЛ 1452: дароношенци 20, плод[о]ношенци 21, запнсанци 22, бл(а)годѣанци 28.

Именице м. р. **-ѡ-* основа у највећем броју примера долазе са очекиваним наставком *-ех* (< *-ѣхъ*) у лок. мн.:

ЈП 1395: пр(о)роцѣлѣ 5, ЈЛ 1394–1395: с(ве)щенноцѣлѣ(ь) 9, прѣделехъ 11, ЈД 1397–1402: ѡ грѣсѣлѣ(ь) 52, МД 1405: по градовелѣ(ь) 23, СЛѧ 1407: прлор(о)цѣлѣ[ь] 2, с(ве)щеннонн(о)цѣлѣ[ь] 37, с(ве)щеннонн(о)цѣхъ 59, 60, нн(о)цѣлѣ[ь] 61, СЛБ 1407: прлор(о)цѣлѣ[ь] 2, с(ве)щеннонн(о)цѣхъ[ь] 39, 60, 61, нн(о)цѣлѣ 61, ГП 1403–1408: законѣхъ 20, СХ 1411: прлор(о)цѣлѣ(ь) 8, ЪП 1419: законѣхъ 30, РК 1433: родоѣхъ 2, ЪЛ 1452: прлор(о)цѣлѣ(ь) 3, ѡ гласовелѣ(ь) 15.

Наставак *-ох*, познат још у споменицима стсл. канона (VONDRÁK 1912: 402), забележен је у духу српскословенског језика у једном примеру код именице *облак*: облакохъ СХ 1406–1407: 9, као и у великом броју при-

119 У питању је лексема *хрисовул* (в. Младеновић 2007: 160).

120 Примери са наставком *-ми* потврђени су и у другим средњовековним споменицима (уп. Даничић 1874: 116–118, SVANE 1958: 47–48, Грковић-Мелѡр 1993: 79).

мера код именице *инок* и именица сложених са њом. Примери очекивано долазе искључиво у манастирским даровницама: СХ 1392–1402: *ннокл(о)хъ* 8, СХ 1406–1407: *ннокохъ* 21, *с(ве)щенноннокохъ* 22, СЛ 1414–1415: *с(ве)щенноннокохъ* 8, *с(ве)щеннонноколх[ь]* 10, СВ 1417: *нноколх[ь]* 19, 19/20, 20, *ннолкохъ* 20/21, СЛ 1427: *с(ве)щеннонноколх[ь]* 9, 11, ЪВ 1427–1428: *с(ве)щеннонноколх[ь]* 13, *нноколх[ь]* 13/14, ЪП 1427–1429: *нноколх[ь]* 11, ЪЕ 1429: *с(ве)щеннонноколх[ь]* 9, РК 1430–1431: *с(ве)щеннонноколх[ь]* 2, ЪЛ 1429–1439: *с(ве)щеннонноколх[ь]* 20, 22, *с(ве)щеннонноколх[ь]* 31, *нноколх[ь]* 32, *с(ве)щеннонноколх[ь]* 33, ЪЛ 1452: *пр[ѣ]полд[о]внонноколх[ь]* 38, 46, *с(ве)щеннонноколх[ь]* 47, *с(ве)щеннонноколх[ь]* 48, *с(ве)щеннонноколх[ь]* 48.

У двома повељама упућеним Дубровнику именице *цар* и *ѡсѡдог* долазе у лок. мн. са обликом ген. мн.¹²¹: (а) ЪД 1428: *н на прѣвнх[ь]* *с(ве)тѣнх[ь]* и *православнѣнх[ь]* *ц(а)рь* и *г(о)лп(о)дъ* 2; (б) ЪД1 1445: *н на прѣвнх[ь]* *тѣхъ* *православнѣнх[ь]* *ц(а)рь* и *господъ* 1/2. Наведени примери добро илуструју почетак реструктурирања множинских облика под утицајем двојине. Синкретизам ген. и лок. мн. потврђен у овим примерима налази се и данас у говорима косовско-ресавске и смедеревско-вршачке дијалекатске зоне (уп. само Ивић 1994: 222, 1999: 334, 2001б: 119).

Именице с. р. *-*ѡ*- основа долазе у лок. мн. редовно са очекиваним наставком *-ex* (<-*ѣхъ*): ЈД 1397–1402: *въ мѣстѣх[ь]* 31, СЈ 1404–1405: *на ѣдѣхъ* 34, СТ 1406: *оу селѣхъ* 24, ГП 1403–1408: *мѣстѣхъ* 17, *на ѣдѣхъ* 25, СХ 1411: *ѣдѣхъ* 48, СВ 1417: *въ лѣтѣхъ* 26, ЪП 1419: *въ мѣстѣхъ* 28, ЪР 1428–1429: *ѣдѣхъ* 43, РК 1433: *м {ѣ}стѣх[ь]* 31, *селѣх[ь]* 40.

Старији наставак лок. мн. именица с. р. некадашњих *-*ѡ*- основа потврђен је само у једном примеру: ЈД 1397–1402: *въ монастирнх[ь]* 29. У неколико примера забележен је аналошки наставак именица непалаталне промене: *въ монастырѣхъ* СТ 1406: 30/31, *въ лицѣхъ* ЪП 1419: 6, *по монастырѣхъ* СЛ 1427: 14.

Наставак *-и* (<-*ији*) код именица с. р. на *-ије* забележен је само у ЪП 1419: *ѡ нашнх[ь]* *грѣхопадѣнѣн* 7.

1.3. Именице *-*и*- основа. – Од малобројних именица које су се у стсл. језику деклинирале по овој промени потврђене су само именице *син* и *ѡм*. Именица *син* задржала је само облик ном. јд. и мн. и ген. мн. према некадашњој промени: *с(ы)нъ* С1 1457: 1 (ном. јд.), *с(н)новѣ* ЛП 1395: 4, СХ 1411: 6, *с(ы)новѣ* ЈД 1397–1402: 12, ЪР 1432: 27, ЪД1 1445: 3, 6, *сыновѣ* ЪР 1429–1430: 29 (ном. мн.), *с(ы)новѣ* Н 1396: 95, СД 1405: 42, ЪД 1428: 50, ЪР 1428–1429: 23, 37, РВ 1432: 2, ЪД1 1445: 38, 39, 40, ЪД2 1445: 11, 15, 18, *синовѣ* ЪД 1428: 48, *с(ы)новѣ* ЪР 1430: 22, 24. У ген. мн. долази ова именица у мањем броју примера са изговорним полугласником у наставку, што се обележава двоструком варијом: *с(ы)новѣ* Н 1396: 95, *с(ы)новѣ* СЛа 1407: 3, СЛб 1407: 4 (в. овде т. 1.11).

121 У истом контексту долази у СД 1405: 2 облик *царихъ*: *н на прѣвнх[ь]* *светѣнх[ь]* и *православнѣнх[ь]* *ц(а)рѣхъ*; такође и у повељи кнеза Лазара Дубровнику из 1387. године: *н на прѣвнѣхъ* *светѣнѣхъ* и *православнѣнѣхъ* *царѣхъ* (Младеновић 2003: 192).

Именица *гостѣ* чува стари облик ном. мн.: *гостѣ* СД 1405: 25, РК 1433: 45, *гостнѣ* МД 1405: 23, *гостѣ* ЂД 1428: 26, ЂД1 1445: 23.

Старије облике у ном. и акуз. мн. чува и именица *людн*: *людѣ* ЈХ 1394–1402: 32, *людѣ* СТ 1406: 2; *людн* СТ 1406: 4, *людн* ЂП 1427–1429: 18.

У једном примеру забележен је ген. мн. *ноктен* СХ 1406–1407: 5 (ном. *ногътъ*), који је добијен разједначавањем старијег наставка *-ни* (уп. Даничић 1874: 85).

1.5. ИМЕНИЦЕ М. Р. НЕКАДАШЊИХ КОНСОНАНТСКИХ ОСНОВА

1.5.1. ИМЕНИЦЕ *дън* И *КАМЕН*. – Осим у ном. и акуз. једине, именица *дън* ретко је забележена у другим облицима: (а) ген. јд. познаје два облика: до *д(ъ)нъшнѣ* *д(ъ)нѣ* СД 1405: 8 (чување наставка некадашње консонантске промене), до *д(ъ)ни* ЈЛ 1398: 26, *оу прѣвѣ д(ъ)ни* ЂД1 1445: 28 (аналошки облик према именицама **-ѣ*-основа), (б) лок. јд.: *оу днѣ* РК 1433: 34, (в) на четридесети *д(ъ)ни* СЛ 1427: 33 (аналошки облик према именицама **-ѣ*-основа), (г) акуз. мн.: *все дъни* ЈД 1397–1402: 7, *въ все д(ъ)ни* СЛ 1414–1415: 17 (чување старог наставка консонантске промене).

У ген. јд. именице *камен* чува се наставак старе консонантске промене: *камѣн* СЛа 1407: 17, СЛб 1407: 19, РК 1433: 4, али је потврђен и нови, аналошки облик: *коѣн(ъ)* *камѣна* Х2 1454: 11. Облици лок. јд. и ген. мн. ове именице имају наставка добијене аналогијом према именицама м. р. **-ѣ*-основа: на *сѣм(ъ)* *камѣни* ЂЛ 1452: 15/16, *камѣни* СЛа 1407: 5/6, СЛб 1407: 7, ЂЛ 1452: 7¹²².

1.5.2. МНОЖИНА ИМЕНИЦА НА *-ин*, *-теъ* И *-ар*. – Именице које су се у једини завршавале на *-ин* у ном. мн. чувају стари наставак *-е*: (а) *доуброкѣнѣ* СД 1405: 11x2, МД 1405: 22/23, ЂД1 1445: 12, *двѣрокѣнѣ* СД 1405: 22, 41, МД 1405: 9x2, ЂД 1428: 11/12, 23, ЂД1 1445: 20, 29, *двѣрокѣнѣ* МД 1405: 20, *доуброкѣнѣ* МД 1405: 29, 40, *двѣрокѣн(ѣ)* ЂД 1428: 43¹²³, (б) *срѣблѣ* СД 1405: 13, МД 1405: 11, ЂД 1428: 13, (в): *ѣросалнѣ* *ѣланѣ* ЂД 1424: 3, (г) *с(вѣ)топавланѣ* ЂР 1430: 21, (д) *властѣ* СД 1405: 5, МД 1405: 3, ЂД1 1445: 4, ЂД1 1445: 36, ЂД2 1445: 2, Л1 1457: 9, *владѣ* ЂД 1424: 3, *властѣ* ЂД 1428: 4, ЂД 1428: 45, 48, С1 1457: 10, *властѣ(ѣ)* Л2 1457: 9, 14, 16, С2 1457: 9, 15, 17, (ђ) *хр(н)ѣтѣнѣ* Н 1396: 14.

Новији наставак *-и* у овој категорији доследно се среће само код именице *Сасин*: *сасн* СД 1405: 13, 14, МД 1405: 11, 12, ЂД 1428: 13, 14, ЂД1 1445: 13; само у једном примеру и *срѣблн* ЂД1 1445: 12.

Следеће именице имају у ном. мн. доследно српскословенски наставак *-ије*, преузет аналошки од именица м. р. некадашњих **-ѣ*-основа: (а) *ц(а)риѣ* ЈД 1397–1402: 15, СЛ 1414–1415: 1, СЛа 1407: 12, ЂВ 1427–1428: 1, *ц(а)риѣ* СЈ 1404–1405: 25, СЛб 1407: 13, СЛ 1427: 1, ЂП 1427–1429: 1,

¹²² Један пример бележи и Даничић (1874: 87) у покладници госпође Јелене, удове војводе Сандаља (13. новембар 1436. год.).

¹²³ Облик *доуброкѣнн* – посведочен у споменицима од XIV века (Даничић 1874: 62) – није забележен у испитиваним повељама и писмима.

ЂР 1429–1430: 1, ЂР 1430: 6, ЂР 1432: 1, ЂЛ 1429–1439: 6, ЂЛ 1452: 12, ц(а)рѣ СМ 1413: 1, (б) адрѣфатарѣ РВ 1432: 6/7, (в) покларѣ Г 1457: 3, (г) пронѣрѣ ЛР 1457: 6, (д) дѣлателѣ ЛП 1395: 1, дѣлателнѣ СХ 1411: 1, (ђ) приателѣ ЂД 1428: 5, приателѣ ЂД1 1445: 4, Л2 1457: 9, 14, 16, приателѣ ЂД2 1445: 3, приателѣ С2 1457: 9, 15, 17, (е) роднтелѣ ЛП 1457: 2, 6, С1 1457: 2, 5, 7, Л2 1457: 2/3, 5, роднтелл(т)ѣ ЛП 1457: 4/5, рлоднтелѣ Л2 1457: 7, роднтелѣ С2 1457: 2, 5, 7.

Колебање илуструју примери ном. мн. оуѣнтелѣ СВ 1417: 5 и оуѣнтел ЂР 1428–1429: 4/5 (према именицама *-ѡ- основа), стронтелѣ ЂЛ 1452: 26, али и чување старог облика стронтелѣ СЛа 1407: 24, СЛБ 1407: 26, РК 1433: 6. Само старији облици по некадашњој консонантској промени долазе у именицама рѣвнтелѣ ЈХ 1394–1402: 22, свѣдѣтелѣ СХ 1406–1407: 7, слышателѣ СХ 1406–1407: 7.

Уместо старијег дативског наставка -ѡм све именице овога типа аналошки су преузеле наставке именица м. р. *-ѡ-/-јѡ- основа. Само илустрације ради наводи се по један пример за сваку именицу: адрѣфатарѡл(ѡ) И 1402–1422: 20, властелѡм МД 1392: 1/2, двѣрѡвѡл(ѡ) СД 1405: 24, 37, с(в)ѡпапавѡл(ѡ) ЂР 1430: 16, хр(н)лѡтѡнол(ѡ) Н 1396: 94, ср(ѡ)вѡл(ѡ) СХ 1392–1402: 6, рѡл(н)ѡл(ѡ) СХ 1392–1402: 26, приателѡл(ѡ) ЂД 1424: 1, прѣдателѡм ЂЛ 1452: 92, итд. У примеру роднтелѡл(ѡ) ЂЕ 1429: 3 дошло је до контаминације номинативног форманта -ѡј, које се сада осећа као део основе, и дативског наставка -ѡм.

У акуз. мн. се доследно налази новији наставак -ѡ, добијен аналогично према именицама м. р. *-јѡ- основа: властелѡ СД 1405: 5, МД 1405: 3¹²⁴, покларѡ МД 1405: 3, оуѡуѡрѡ СВ 1417: 35.

Искључиво у ЛД 1457 потврђени су очекивани облици вок. мн.: властелл(ѡ) 2, 4, 6х2, 11, 15х2, 16х2, 19, 21, властелѡ 8, 12.

Забележен је само старији наставак -ѡ (пореклом од -ѡл) у инстр. мн.: ЛП 1395: властелл 31, 41, СХ 1392–1402: властелл 15, СЈ 1404–1405: властелл 14, СД 1405: двѣрѡвѡлнѡ 9/10, срѡблѡ 10, доуѡвѡлнѡ 13, МД 1405: двѣрѡвѡлнѡ 8, срѡблѡ 8, доуѡвѡлнѡ 11, СХ 1411: властелл 53, ЂД 1428: двѣрѡвѡлнѡ 10, срѡблѡ 10, двѣрѡвѡлнѡ 13, ЂД1 1445: двѣрѡвѡлнѡ 9, срѡблѡ 9, слѡн 12.

Следеће именице долазе у лок. мн. са наставцима -ѡх (аналогично према именицама *-ѡ- основа) и -ѡх (аналогично према именицама -јѡ- основа)¹²⁵: по царѡл(ѡ) Н 1396: 98, на ц(а)рѡх СЈ 1404–1405: 3, СД 1405: 2; 8 срѡблѡл(ѡ) ЂД 1428: 34, ЂД1 1445: 29, 8 срѡблѡл(ѡ) СД 1405: 32, 8 срѡблѡх МД 1405: 30. Само са наставком -ѡх долази именица *Уѡрин*: на оуѡрѡх СТ 1406: 14.

Наставак -ѡх забележен је у лок. мн. топонима *Храшѡѡанѡ*: хрѡл(ѡ) СХ 1392–1402: 18/19, у коме је долазило „до фонетског деформисања именичке основе, тј. до губљења у њој сугласника -н- у споју са суглас-

124 У повељи кнеза Лазара о истом предмету (1387) налази се старији облик властелл 4 (уп. Младеновић 1980: 73).

125 У повељама кнеза Лазара долазе искључиво облици са -ѡх (Поломац 2006: 139).

ничким наставком: *Храишѣан-* + *хъ* > *Храишѣанхъ* > *Храишѣахъ*“ (уп. Младеновић 2003: 232).

1.6. Именице с. р. некадашњих консонантских основа. – Од некадашњих именица с. р. консонантске *-n-* основе потврђене су само облици следећих именица: (а) на нмє Х1 1454: 15 (акуз. јд.), нменелмл(ь) СД 1405: 5, нменемь СХ 1406–1407: 35 (инстр. јд.), по нменн Н 1396: 104, по нмєны И 1402–1422: 21 (лок. јд.), нмена СТ 1406: 11, СМ 1413: 23, СЛ 1414–1415: 13, ЂР 1428–1429: 25, ЂЛ 1452: 76 (ном. мн.), (б) до врѣмене РК 1433: 32, врѣмене СЛа 1407: 42, СЛБ 1407: 45 (ген. јд.), врѣмени СВ 1417: 18 (дат. јд.), на ѿвон врѣмл(є) ЛД 1457: 7, по врѣмени РК 1433: 31 (лок. јд.), (в) племене СХ 1406–1407: 35 (ген. јд.). Посебан коментар заслужују: (а) наставак *-em* у инстр. јд. нменемь, добијен аналогично према именицама **-j-* основа (уп. Даничић 1874: 43), (б) облици врѣмене, племене (ген. јд.), врѣмени (дат. јд.) и по нмєны, по врѣмени (лок. јд.) чувају наставке некадашње консонантске промене¹²⁶.

Од некадашњих именица с. р. консонантске *-t-* основе потврђен је само облик дат. јд. дѣтетѣу ЂР 1428–1429: 21, који има аналошки наставак *-у* према именицама м. и с. р. **-ǫ-/jǫ-* основа.

Међу именицама с. р. некадашње консонантске *-s-* основе долазе са старијим облицима само *небо* и *чедо*: на н(є)б(є)лн ГП 1403–1408: 2, ЂП 1419: 2, 3, на н(є)б(є)сн ГП 1403–1408: 3 – лок. јд. са аналошким наставком *-и*, познатим још у стсл. споменицима (уп. Даничић 1874: 55); чюдл[є]сѣ СВ 1417: 13 (ген. мн.).

Именице *слово* и *ѿело* имају облике као и друге именице с. р. **-ǫ-/jǫ-* основа: слов{8} ЂП 1410: 10, тѣлоу ЈП 1400: 28 (дат. јд.); словѿл(ь) И 1402–1422: 4 (инстр. јд.).

1.7. Именице **-ā-/jā* основа

1.7.1. Номинатив једнине. – Посебан коментар уз облике номинатива заслужује једино именица *монахи*, која представља морфолошки неадаптирано грч. *μοναχῆ*¹²⁷: монахн ЈП 1395: 6, ЈЛ 1394–1395: 5, ЈЛ 1398: 9, монахн ЈЛ 1398: 6, 24, монахы ЈХ 1394–1402: 6. Очекивани облик забележен је у ЈЛ 1398, само у потпису: МОНЯХІЯ 31, док облик *монахиња* није забележен у испитиваним повељама и писмима.

1.7.2. Генитив једнине. – У ген. јд. именица некадашњих *-jā* основа налази се искључиво очекивани наставак *-е* (пореклом од **-ē*), тако да примере нема потребе посебно наводити. Именице некадашњих *-ā-* основа познају у овоме облику два наставка: (а) аналошки наставак *-е* у духу српског народног језика¹²⁸, и (б) наслеђени наставак *-и* (пореклом од

¹²⁶ Ови облици долазе до краја XV века (уп. Даничић 1874: 19).

¹²⁷ Примери су забележени и у другој половини XIV века (уп. SVANE 1958: 63).

¹²⁸ Усвајање наставак *-е* код именица некадашњих **-ā-* основа пада у епоху пре првих сачуваних писаних споменика, о чему сведоче подаци из најстаријих сачуваних споменика с краја XII и почетка XIII века (уп. податке у Даничић 1874: 16–17, Белић 1999: 180, Ivić 1988: 56, Пецо 1989: 76).

ЂЛ 1429–1439: ѿ вл[а]д[ы]кы 11, дрѣжавн 12, 19, лаврн 20, лаврн 24, 32, али и ѿ ц(а)рнне 29.

ЂД1 1445: вл[а]д[ы]кы 1, али и ѿбкнне 4, оу господа 8, 24, 37, хвст 15, татѣ 15, ѿбкнне 39.

ЂЛ 1452: ѿ вѣрн 9, похвалн 17, мьзд[ы] 17, потрѣбы 21, снаы 26, вл[а]д[ы]кы 30, 33, вѣры 31, лаврн 47, али и ѿ царнне 43.

На основу целокупне изложене грађе могу се дати следећи коментари: (а) наставак *-е* употребљава се у манастирским даровницама претежно у диспозицијама, и то у оним одредбама у којима се манастири ослобађају феудалних обавеза, или, у оним одредбама у којима се набрајају манастирски поседи и њихове међе (посебно уп. ЈП 1395, ЈХ 1394–1402, ЈЛ 1398, ЈП 1400, СВ 1417); (б) за извођење поузданих закључака о стању појединачних повеља и писама најчешће недостаје више грађе; међу испитиваним повељама и писмима издавајају се: (ба) повеље упућене Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445, ЂД2 1445), у којима – као што је и очекивано – доминира наставак *-е*, док се наставак *-и* налази само у именици *Владика* која је употребљена у српскословенском уводу, изузетно у СД 1405 и у имену *Јефросина*; (бб) неколико повеља са великим бројем српскословенских форми: најпре, повеље упућене Великој Лаври Св. Атанасија (СЛа 1407, СЛБ 1407, ЂЛ 1429–1439, ЂЛ 1452), затим и ЂР 1429–1430 и ЂВ 1432.

1.7.3. Датив једнине. – Код именица **-ā* основа преовлађује у овоме облику наставак *-е* (пореклом од *-ě*)¹²⁹, док се наставак *-и*, аналошког порекла (према именицама **-jā* основа), налази веома ретко.

Тринаест повеља и писама познаје искључиво наставак *-е*: ЈП 1395: слакѣ 6, ѿдѣ 50, ЈЛ 1394–1395: слакѣ 5, ЈЛ 1398: слакѣ 5, ЈП 1400: ѿдѣ 11, СХ 1392–1402: слакѣ 5, СХ 1411: слакѣ 9, јоуде 48, ЂД 1424: ѿпкнне 2, ЂР 1428–1429: јоуде 42, ЂВ 1432: зетѣ 8, РК 1433: јоуде 55, ЂД1 1445: лоунѣ 42, ЂД2 1445: лоунѣ 19, Х2 1454: селв ннстрѣ 8.

Пет докумената познаје оба наставка: МХ 1406: вл[а]д[ы]цѣ 3, јоуде 43, али кѣ вл[а]д[ы]цн 6, лаврѣ 8, СЛа 1407: вл[а]д[ы]цѣ 7, снаѣ 10, дрѣжавѣ 44, али лаврн 42, СЛБ 1407: вл[а]д[ы]цѣ 8, снаѣ 11, дрѣжавѣ 47/48, али {ла}врн 44/45, ЂЛ 1452: вл[а]д[ы]цѣ 8, снаѣ 10, дрѣжавѣ 35, ерѣне 61, маарѣ 62, катакоузнне 62, елене 63, лаврѣ 75, 80, али и лаврн 59, ЛД 1457: потрѣб[е] 7, ѿпкннѣ 2, али и ѿпкнн[н] 1.

Само наставак *-и* познаје ЂЛ 1429–1439: лаврн 28.

У највећем броју наведених примера наставак *-е* несумњиво је употребљен у духу српскословенског језика. На процес раздвајања косовско-ресавског и призренско-јужноморавског дијалекта (уп. Ивић 1994: 222, 2002: 9) упућују следећи примери: ѿпкнне из ЂД 1424: 2, ерѣне 61, маарѣ

¹²⁹ Овај је наставак једино морфолошко обележје датива у Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкат 1975: 134) и Закону о рудницама деспота Стефана (уп. Јовић 1968/1069: 406). У повељама кнеза Лазара овај наставак преовлађује (уп. Поломац 2006: 141).

62, катакоузнѣ 62, еленѣ 63 из ЂЛ 1452, селѣ ннстрѣ 8 из Х2 1454: 8, као и шпкннѣ 2 из ЛД 1457.

Највећи број повеља и писама Српске деспотовине познаје искључиво очекивани наставак *-и* код именица **-jā* основа у овоме облику. Илустрације ради наводи се само мањи број ексцерпираних примера:

ЈП 1395: *арин* 50, ЈП 1400: *арин* 11, СХ 1392–1402: *прѣдѣстателнѣ* 17, *полѣл[о]щнѣ* 17, итд., СЈ 1404–1405: *землн* 4, СД 1405: *землн* 3, 42, СТ 1406: *в(огородн)ци* 8, СЈа 1407: *соудѣн* 7, *надеждѣн* 42, 47, *ц(а)р(н)ци* 43, 48, итд., СЈб 1407: *соудѣн* 8, *надеждѣн* 45, 50, *ц(а)р(н)ци* 46, 50, итд., СХ 1406–1407: *вл[а]д[ы]ч[н]ци* 28, *в(огородн)ци* 28, СХ 1411: *братн* 30, СВ 1417: *в(огородн)ци* 16, *помощнѣ* 16, итд., ЂД 1424: *братн* 1, СЈ 1427: *цетохѣн* 29, ЂВ 1427–1428: *надеждѣн* 24, *ц(а)р(н)ци* 24, итд., ЂП 1427–1429: *цетохѣн* 12, ЂР 1430: *д(оу)шн* 10, РК 1433: *арин* 55.

У мањем броју повеља и писама налази се код ових именица и аналошки наставак *-е* у духу српског народног језика, присутан данас у великом броју говора косовско-ресавског дијалекта (уп. Ивић 1994: 222, 2002: 9): Н 1396: *г(о)лпогѣ* 73; али и *братн* 9, 91, *г(о)лп(о)гн* 27, 29, 31, *евлр(е)нѣ* 36, 49, 71, 73, 82, *евгенн* 27, итд., ЈП 1398: *кнегинѣ* 9; али и *евлр(е)нѣ* 9, *землн* 14, ЈХ 1394–1402: *цѣрнѣ* 34, ЂР 1428–1429: *дѣтѣ* 15, али и *арин* 42, ЂЛ 1452: *госпождѣ* 61, 62, *деспотнѣ* 61, *ц(а)рѣ* 61, *госпогѣ* 63, *деспотнѣ* 63, *палеологѣ* 63, али и *соудѣ* 8, *землн* 85, Х1 1454: *холѣ* 3, 14, Х2 1454: *селѣ моушѣ* 8, ЛД 1457: *братнѣ* 1 споља.

У примеру *арѣ* из МХ 1406: 43 вероватно се ради о аналошком утицају облика *юде* 43, који је са њим употребљен у синтагматском споју. Иначе у овој повељи у облику датива и *в(огородн)ци* 6.

Примери *евгенн* Н 1396: 27 и *братн* СХ 1411: 30, ЂД 1424: 1 коментари-сани су са фонетског аспекта у одељку Ш.1, т. 1.5.2.

1.7.4. Акузатив, вокатив и инструментал једине. – Будући да се код именица оба типа у акузативу налази само очекивани наставак *-у*, нема потребе посебно наводити примере.

Малобројни примери вокатива не показују много одступања у односу на очекивано стање. Именице **-ā-* основа: *д(ѣ)во* СХ 1392–1402: 28, *вл[а]д[ы]ко* ЈД 1397–1402: 50, ГП 1403–1408: 7, 10, *вл(а)д(н)ко* ЂП 1419: 8, 13. Именице **-jā-* основа: *в(огоро)д(н)це* СХ 1392–1402: 28. Посебан коментар заслужује пример *соудѣ* ЈД 1397–1402: 58, у коме је вокатив једнак номинативу, што је забележено код именица овога типа још у стсл. споменицима (уп. Николић 1978: 128). Синкретизам овога типа забележен у примеру *братѣ* Н 1396: 113 представља иновацију¹³⁰.

У једанаест повеља и писама у инструменталу се налази искључиво наставак *-ом* у духу српског народног језика. Примери долазе код именица обеју некадашњих основа: ЈП 1395: *ващномѣ* 20, Н 1396: *г(о)лпогомѣ* 118, *евлр(е)нѣомѣ* 118, СЈ 1404–1405: *гол(по)ждѣомѣ* 13, *манкомѣ* 13, *евгенѣомѣ*

130 Ђ. Даничић (1874: 32–33) овакве примере бележи тек од XV века.

љама упућеним Великој Лаври Св. Атанасија (ЂЛ 1429–1439 и ЂЛ 1452). Грађа осталих повеља и писама оскудна је за извођење одређе-нијих закључака.

1.7.5. ЛОКАТИВ ЈЕДНИНЕ. – Новији наставак *-и* код именица **-ā-* осно-ва забележен је само у два повељама¹³¹ у именици *лавра*: СЛ_а 1407: на горѣ 4, 5, по висотѣ 12, въ горѣ 39, въ скокодѣ 54, али и въ лаври 44, въ лаври 63, СЛ_б 1407: на горѣ 4, 6, по висотѣ 14, въ горѣ 41, въ скокодѣ 56, али и въ лаври 47, лаври 63. Ови се облици (као и исти облици у дат. јд.) могу објаснити наслањањем на промену именица некадашњих *-i-* основа ж. р.

У осталим повељама и писмима налази се у овоме облику једино *-е* (< *-ѣ*). Највећи број примера са овим наставком представља обележје српскословенског језика:

МД 1392: на вѣрѣ 3, ЈЛ 1394–1395: въ лаврѣ 10, ЈП 1395: въ горѣ 8, ЈЛ 1398: оу клетѣ 12, на лнвѣдѣ 18, СХ 1392–1402: въ горѣ 16, ЈД 1397–1402: по мѣрѣ 19, СЈ 1404–1405: въ горѣ 12, СД 1405: при ефросинѣ 29/30, СХ 1406–1407: въ горѣ 4, 30, ГП 1403–1408: в {ѣ} горѣ 11, въ горѣ 13, въ моуцѣ 24, СХ 1411: въ горѣ 12, СЛ 1414–1415: въ горѣ 9, въ сколѣ(о)дѣ 16/17, СВ 1417: въ горѣ 17, въ дрѣжавѣ 31, оу дрѣжавѣ 35, ЂП 1419: въ горѣ 14, 17, въ мѣцѣ 34, И 1402–1422: въ горѣ 5/6, оу трапезѣ 15/16; СЛ 1427: въ горѣ 10, въ лаврѣ 13, оу скокодѣ 23/24, въ годниѣ 36, ЂВ 1427–1428: въ горѣ 13, ЂП 1427–1429: по снаѣ 14, оу дрѣжавѣ 18, ЂР 1428–1429: оу роуцѣ 15, РК 1433: {по} снаѣ 9/10, въ горѣ 10, ЂЛ 1452: на горѣ 4, по снаѣ 7, по висотѣ 14, въ горѣ 37, въ лавре 39, въ лаврѣ 49, по снаѣ 80.

Мањи број примера са овим наставком (најчешће топоними, ређе и апелативи), употребљен у духу српског народног језика, упућује на ко-совско-ресавски дијалекат (уп. само Ивић 1994: 222, 1999: 333, 2001б: 135)¹³²:

ЈП 1395: на морѣвѣ 33.
 ЈЛ 1398: на лнвѣдѣ 18.
 ЈХ 1394–1402: на морѣвѣ 16, на странѣ 35, на рѣцѣ 35.
 СЈ 1404–1405: оу жоупѣ 16/17.
 СД 1405: при манѣ 29/30.
 СМ 1413: въ мнѣшѣвѣ 23.
 ЂР 1428–1429: в горнон морѣвѣ 29, в мѣтѣ 32.
 ЂР 1429–1430 (према издању): на рѣцѣ 15, на расниѣ 16, на морѣвѣ 23.

¹³¹ Овај се наставак – према Даничић 1874: 51 – јавља у споменицима XIV и XV века. Примери су углавном са територије средњовековне Босне.

Примери са овим наставком нису забележени у сачуваним повељама и писмима кнеза Лазара из последње четвртине XIV века. Г. Сване (1958: 65) за другу половину XV века наводи пример рѣци из повеље кнеза Лазара манастиру Горњаку на Млави (1380). Пример је несигуран, будући да је цитиран према Миклошичевом издању (Миклошич 1858: 194), које није приређено на основу оригинала, већ на основу ранијег издања Ј. Вујића. Подробније о издањима ове повеље уп. у Младеновић 2003: 30–31.

¹³² У Закону о рудницима деспота Стефана налазе се искључиво облици са овим наставком (уп. Јо-вић 1968/1969: 407).

- РВ 1432: на моравѣ 13.
 Л1 1457: на на једнон правде 14.
 С1 1457: на на једнон правде 15.
 Л2 1457: на на једнон правде 22.
 С2 1457: на на једнон правде 23.

На исто дијалекатско изходиште упућују и примери са наставком *-e* аналошки проширеним и на именице некадашњих **-jā-* основа¹³³:

- ЛП 1395: оу двербрвнице 14 (о топониму в. одељак Ш.3, т. 2.3.6), али и оу топанци 12, оу гљбочици 15, оу бѣлци 17, в хол'гощи 22, в сребрѣнници 32, в гљбочици 37, на топанци 38, вь никен 50.
 ЂП 1410: на ситнице 2 (о топониму в. одељак Ш.3, т. 2.3.6).
 ГП 1403–1408: на дрен{н}це 13/14, в троуповнице 15 (о топонимима в. одељак Ш.3, т. 2.3.6), али и на земли 2, 3.
 ЂД 1428: на воле 26, али и по земли 19, 23, при г(о)лпогн 30, в земли 37, вь земли 38.
 РК 1430–1431: оу каменце 23 (о топониму в. одељак Ш.3, т. 2.3.6).
 ЂЛ 1429–1439: в мѣстохѣ монастирскоу 24, али и вь с(в)ѣтѣн горѣ 21.
 ЂВ 1456: оу своон митрополиѣ 11/12.

Поред поменутих топонима, са овим наставком, посебно је значајно, долазе и апелативи *воља*, *мѣстохија* и *митрополија*.

Уколико се у осталим повељама и писмима налазе примери овога облика код именица **-jā-* основа, онда они долазе искључиво са очекиваним наставком *-и* (примере нема потребе посебно наводити).

1.7.6. Облици множине. – Старији наставак ном. мн. именица **-ā-* основа сачуван је у духу српскословенског језика у примеру слоугы СЛа 1407: 23, СЛб 1407: 25, РК 1433: 6, ЂЛ 1452: 25¹³⁴. У примерима правинѣ СЈ 1404–1405: 19, царинѣ ЂД2 1445: 16 долази новији наставак *-e*. Именице **-jā-* основа имају у овоме облику очекивани наставак *-e* (< *-e*) (посебно примере нема потребе наводити).

У дат. мн. забележени су само примери са старијим наставком *-ам*: (а) г(о)лподалѣ Н 1396: 76, сестрамѣ Н 1396: 50, м(о)л(н)твамѣ СЛа 1407: 44, СЛб 1407: 47, страналѣ(ь) СХ 1392–1402: 6, странамѣ СД 1405: 3, зарамѣ СХ 1406–1407: 10, широтамѣ СХ 1406–1407: 19, силалѣ(ь) ЂП 1419: 3, господамѣ СЛ 1427: 14/15, 32, (б) мѣстохѣлѣ(ь) СХ 1392–1402: 24, братѣлѣ РК 1433: 49.

Именице обеју некадашњих промена у акуз. мн. долазе са очекиваним наставком *-e*: (а) ЈЛ 1398: на нивѣ 19, на нивѣ 19, СД 1405: простагѣ 6, СЛ 1427: вонске 27, ЂД 1428: за вдавѣ 45, ЂП 1427–1429: в рвкѣ 22, в роукѣ 23,

133 Из последње деценије XIV века Даничић (1874: 52) наводи неколико примера из трију исправа дубровачке општине. За другу половину XIV века Сване (1958: 65) наводи примере из Душановог законика. Један пример је забележен у повељи монаха Доротеја манастиру Дренчи (1982): на рѣцѣ витанце 46. У Струшком препису Душановог законика нема оваквих примера (уп. Грицкаг 1975: 134). У Закону о рудницама деспота Стефана – како је већ речено у претходној напомени – долазе искључиво облици са наставком *-e*.

134 У све четири повеље овај облик долази у истом контексту.

(б) акузатив, наслеђени наставак *-и*: заповѣдн ЈП 1395: 2, мнслн ЈЛ 1394–1395: 1, костн МХ 1406: 21/22, плѣтн ЂЛ 1429–1439: 5, добродѣтелн ЈД 1397–1402: 19/20, итд., (в) инструментал, очекивани наставак *-ми*: добродѣтелн ЈП 1395: 2, ЂР 1430: 2, добродѣтелн СХ 1411: 3/4, добродѣтелн ЂЛ 1429–1439: 3, скрѣбн СТ 1406: 3, (г) локатив, српскословенски наставак *-ех*: сьмрьтєхъ СХ 1406–1407: 6, въ ратєхъ СМ 1413: 16, напастє|х|ѣ СВ 1417: 17.

1.9. Именице **-ī-* основа. – Од малобројних именица које су у стел. језику припадале овој групи, у повељама и писмима Српске деспотовине потврђени су само облици данашњих именица *црква*, *љубав* и *крв*.

Међу забележеним облицима именице црквы посебно истицање заслужују: (а) ном. јд.: црквн ЈЛ 1394–1395: 2, цр(ь)квн ЈЛ 1398: 3, СХ 1392–1402: 3, ЂЛ 1452: 13, цр(ь)квы ЈД 1397–1402: 5, ЈХ 1394–1402: 3, са аналошким проширењем из зависних падежа; (б) ном. јд. цр(ь)ковъ ЈП 1395: 22, 27, 28/29, 29, у коме се огледа продор акузативног облика; (в) акуз. јд. цр(ь)квѣ 4, 10, црквѣ 9 у ЂВ 1456, добијен аналогичном према именицама **-ā-/jā-* основа; уп. у истој повељи српскословенски облик цр(ь)квѣ 3, као и бројније српскословенске облике из других повеља: цр(ь)ковъ ЈП 1395: 32, 34, 35, Н 1396: 86, 117, за цркω|вл(ь) СХ 1392–1402: 9/10, цркω|вл(ь) СХ 1392–1402: 15, цркѡвъ ЂР 1429–1430: 15, 23, цр(ь)к|ѡ|въ ЂЛ 1452: 16; (г) INSTR. и ЛОК. јд. с цр(ь)квѡ|вл(ь) СХ 1392–1402: 17, в цр(ь)кѣ И 1402–1422: 15, такође имају аналошке наставке **-ā-/jā-* основа; (д) акуз. мн. цр(ь)квы ЂР 1430: 9 у духу српскословенског, али и цр(ь)квѣ ЂР 1428–1429: 31, у духу српског народног језика.

На губљење двојине као посебне граматичке категорије указује употреба дат. мн. у следећем примеру: ѡбон|л|л(ь) цр(ь)квал|л(ь) хнл|л|ндаръ н др|х|агг(є)лв Х2 1454: 2/3.

Малобројни примери именице љубы указују на чување старије деклинације у духу српскословенског језика: (а) ген. јд.: љубѣвѣ ЈД 1397–1402: 20, љубѣвѣ ЂД 1428: 6/7, ЂД1 1445: 6, ЂД2 1445: 7; (б) акуз. јд.: љубѡвъ ЈЛ 1394–1395: 13, СЈ 1404–1405: 15, МХ 1406: 6, љубѡвъ СВ 1417: 21; (в) INSTR. јд.: љубѡвѣ ЈХ 1394–1402: 12/13, И 1402–1422: 4, РВ 1432: 7, ЂЛ 1452: 55. Посебан коментар захтевају једино двојаки облици ЛОК. јд.: наслеђено в љубѣвѣ ЂД 1428: 49, новије оу љубѣвн ЂД1 1445: 39, са наставком преузетим од именица **-ī-* основа¹³⁶.

Очекивани облици долазе и у деклинацији именице крвь: (а) ном. и акуз. јд.: крвь СХ 1411: 48, СЈ 1404–1405: 34, ГП 1403–1408: 25; крвь ЂР 1428–1429: 42, РК 1433: 55, (б) ген. јд.: старији облик крѣвѣ ЈХ 1394–1402: 28, али и крѣвн ЂР 1428–1429: 42, према именицама **-ī-* основа; (в) дат. јд.: крѣвн ЈЛ 1400: 28; (г) INSTR. јд.: крѣвнѡ ЈЛ 1394–1395: 3, СХ 1392–1402: 3, ЈД 1397–1402: 24/25, крѣвнѡ ЈХ 1394–1402: 3, крѣвнѡ ЈЛ 1398: 3.

1.10. Именице Ж. Р. НЕКАДАШЊИХ КОНСОНАНТСКИХ ОСНОВА. – Малобројни забележени облици именице *маѣи* не дају повода за значајније опсервације. У ном. јд. бележе се облици *маѣи* и *Бѡѡмаѣи*, док се облик *Бѡѡмаѣи*

¹³⁶ Облик са *-и* забележен је још у стел. споменицима (Николић 1978: 132).

из ЂР 1429–1430: 33 мора узети са резервом, будући да је забележен само према издању Љ. Стојановића. У ген. јд. долазе старији облици, док се само у једном примеру бележи и облик в(о)гом(а)т(е)рн СЈ 1404–1405: 11, са аналошким наставком према именицама *-ā-/*-jā- основа. У осталим падежима долазе само очекивани облици: матерн ЈП 1395: 7, богоматерн ЈП 1395: 10, м(а)терї СХ 1392–1402: 15, 27, в(о)гом(а)терн ЂЛ 1452: 18, Х2 1454: в(о)гоматерн 1 (дат. јд.), м(а)т(е)рї ЈП 1395: 35 (акуз. јд.), м(а)терїюл СХ 1392–1402: 6 (инстр. јд.).

Облици именице дѣци забележени су само у Н 1396. Примери са српсл. фонетизмом не показују одступања од стсл. обрасца промене: дѣци 44 (ном. јд.), ѿ дѣцерь 38 (ген. мн.), дѣцери 54 (ном. мн.), дѣцереѿ 71/72 (дат. мн.)¹³⁷, за нѣнне дѣцери 43 (акуз. мн.).

Пример пѣт[ъ] хѣкери 46 (ген. мн.) из истог документа и фонетски и морфолошки припада српском народном језику: наставак -и долази аналогно према именицама *-ī- основа.

1.11. Ген. мн. именица *-ō-/*-jō-, *-ā- /*-jā- и консонантских основа. – Непосредне потврде наставка -а у ген. мн. забележене су само у С1 1457: в поттенил(ъ) нашил(ъ) пријатеља 3, в властѣла двѣровѣчлкъхъ 3. Наведени примери представљају најстарије потврде овога наставка у повељама и писмима из источних штокавских крајева¹³⁸. На основу ових примера претпостављамо да се наставак -а крије иза полугласничког знака и у следећим примерима из ове повеље: властѣлѿ 5, властѣлѿ 9, 13 и антрѿ 6х2, 14.

Будући да се у овом раду прихвата становиште А. Младеновића о полугласничком пореклу овога наставка (уп. Младеновић 1992), може се претпоставити да се наставак -а налази и у оним повељама и писмима у којима је потврђена (МД 1405, ЂВ 1456, Ј2 1457, С2 1457 и ЈД 1457) или претпостављена (Г 1457, Ј1 1457 и ЈР 1457) промена /ə/ > /a/. На овакво стање може указивати и начин обележавања наставка, или (а) помоћу удвојеног танког јера: господѣлѿ МД 1405: 6, сръблѣлѿ МД 1405: 10, доуѣровѣчанѣлѿ МД 1405: 11, или (б) помоћу танког јера са двоструком варијом: сръблѣлѿ МД 1405: 8, доуѣровѣчанѣлѿ МД 1405: 10, свѣдокѣлѿ МД 1405: 10, сасѣлѿ МД 1405: 11, м(ѣ)л(е)цѣлѿ МД 1405: 39, в пријатељѿ С2 1457: 3, властѣлѿ ЈД 1457: 2х2. Ипак, већина примера ген. мн. у овим повељама и писмима не даје повода за шире опсервације будући да се наставак мора реконструисати пошто се реч завршава надредним словом и титлом: ЂВ 1456: сѣл(ъ) 6, 7, Ј1 1457: пријатѣл(ъ) 3, в властѣл(ъ) 3, 5, ѿд[ъ] властѣл(ъ) 9, 12, Г 1457: ѿдѣ властѣл(ъ) 1, знѣл(ъ) 1, ЈР 1457: ѿ сръднл(ъ) 13, Ј2 1457: в пријатѣл(ъ) и властѣл(ъ) 3/4, тнѣл(ъ) 12, властѣл(ъ) 21, С2 1457: властѣл(ъ) 21, ЈД 1457: ѿд[ъ] тѣрѣл(ъ) 19. У осталим малобројним примерима наставак ген. мн. обележава се танким јером: ЂВ 1456: раѣѣлѿ 15/16, Ј1 1457: антрѿ 6, нлѣтрѿ 6, Г 1457: нлѣтрѿ 1, антрѿ 3, ЈР 1457: ѿд[ъ] хр(н)лѣтѣлѿ 13, Ј2 1457: нлѣтрѿ 6, 7, антрѿ 10/11, двѣлѿ 11, С2 1457: антрѿ 6х2, 11.

¹³⁷ Наставак -ем у дат. мн. бележи се и у стсл. споменицима (Николић 1978: 132).

¹³⁸ Наставак -а није забележен у повељама и писмима кнеза Лазара (Поломац 2006: 144–145).

У великом броју повеља и писама (укупно двадесет девет) долазе примери са изговорним полугласником као наставком ген. мн. ових именица. Примери могу представљати обележје српског народног, али и српскословенског језика, и најчешће су посебно обележени танким јером (ређе и дебелим) изнад којег је написан надредни акценатски знак, најчешће двострука варија (кендема), а ређе и обична. Комплетан списак примера:

ЈП 1395: зем'љ 55, ЈЛ 1394–1395: квк'љ 16, Н 1396: ѿ(ь)ц'љ 14, коу'к'љ 83, сел'љ 87, ЈЛ 1398: старьц'љ 13, ЈП 1400: зем'љ 16, СХ 1392–1402: ребрь'љ 4, сел'љ 20, крал'љ 20, хтнтор'љ 34, ЈХ 1394–1402: ннок'љ 19, ЈД 1397–1402: д'љ'љ 11, ребрь'љ 24, езнк'љ 41, в'к'к'љ 46, сн'љ 47, СЈ 1404–1405: сьродннк'љ 27, СД 1405: св'ѣдок'љ 12, г(о)л(т)о'љ 43, СТ 1406: внн'љ 20, СЛа 1407: потр'ѣб'љ 6, д(оу)ховннк'љ 63, сьродннк'љ 71, ап(о)л(т)о'љ 74, ѿ[ь]ц'љ 75, СЛБ 1407: потр'ѣб'љ 7, работ'љ 55, сел'љ 57, д(оу)ховннк'љ 63, старьц'љ 63/64, сьрол'дннк'љ 70, ѿ[ь]ц'љ 74, ГП 1403–1408: лнтр'љ 15, СХ 1411: сел'љ 17, 18, калвгер'љ 24, работ'љ 34, коу'к'љ 35, СМ 1413: господ'љ 11, 21, хт'тор'љ 12, {се}љ 23, сьродннк'љ 31; СВ 1417: ч'ол'д[е]с'љ 13, ап(о)л(т)о'љ 44, ЫП 1419: побнрнц'љ 24, г(о)л(т)о'љ 24, И 1402–1422: лнтр'љ 13, ЪВ 1427–1428: господ'љ 26, ЪД 1428: властел'љ 4, двбровчан'љ 12, сас'љ 13, ЪП 1427–1429: сьрол'дннк'љ 27, ЪР 1428–1429: ц(а)р'љ 40, господ'љ 40, ЪЕ 1429: ап(о)л(т)о'љ 25, ЪР 1430: сел'љ 13, 15, РК 1430–1431: сел'љ 20, 22, РК 1433: сел'љ 37, ЪД1 1445: двбровчан'љ 11, срьбл'љ 11, ЪЛ 1452: потр'ѣб'љ 8.

Овим примерима треба додати и облике именице *син*: с(ы)нов'љ Н 1396: 95, с(ы)нов'љ СЛа 1407: 3, СЛБ 1407: 4, о којима је говорено у овом одељку, т. 1.2.

Само у једном примеру налази се удвојено танко јер у функцији обележавања изговорног полугласника у наставку ген. мн.: господ'љ ГП 1403–1408: 17.

У знатно већем броју примера танко или дебело јер у овоме облику долазе без надредних акценатских знакова, што може указивати на (а) наставак -о у духу српскословенског језика, или на (б) несистематску употребу надредних акценатских знакова у појединачним повељама и писмима¹³⁹. Наводи се комплетан списак ових примера¹⁴⁰:

ЈП 1395: крвшьц'љ 18, властел'љ 26, сел'љ 28, 31, 32, 33, работ'љ 42, сьрол'дннк'љ 47/48, ап(о)л(т)о'љ 50, ѿ[ь]ц'љ 50.

ЈЛ 1394–1395: езнк'љ 2, ребрь'љ 3, ѿ[ь]ц'љ 10, работ'љ 18, штьц'љ 28.

Н 1396: ѿ(ь)ц'љ 6, л(ѣ)л(е)ц'љ 8, попов'љ 11, 89, адр'фат'љ 26, 29, 31, 42х2, 43, 52, 78, дьщер'љ 38, лнтр'љ 45, 57, 61, 79.

ЈЛ 1398: езнк'љ 2, ребрь'љ 3, знонц'љ 15 (топоним, в. одељак III.3, 2.3.6), ѿ'љц'љ 28.

ЈП 1400: сьродннк'љ 7, ап(о)л(т)о'љ 10, ѿ[ь]ц'љ 11, гр'ѣхов'љ 22.

139 У бројним примерима није увек могуће јасно одредити која је могућност у питању.

140 Из разматрања су изузети примери са финалним надредним словом.

- СХ 1392–1402: старьць 13.
 ЈХ 1394–1402: езыкь 3, ребрь 4, ннокь 12, м(о)л(н)твь 19, сѣлнщъ 43.
 СД 1405: срьбаль 10, 12, доуброкчань 12, 13, сась 13, м(ѣ)л(є)ць 40.
 СТ 1406: деспоть 2, езнкь 2, властель 15, глобарь 16, вннь 23.
 МХ 1406: ап(о)л(то)ль 41, ѿ[ь]ць 41.
 СЛа 1407: работь 53, сель 55, старьць 63/64.
 СХ 1406–1407: господь 2, ѿ[ь]ць 2, 29, 30, прѣдѣь 2, хтитсорь 2, антръ 28, грѣхъ 34.
 ЂП 1410: работь 4.
 СХ 1411: адрьфать 20, 23, 26, ѿ[ь]ць 29, дворовь 35, поносъ 35, сьрѡд'нникъ 41, хр(н)л(т)ань 41, ѿ[ь]ць 46, троудовь 54.
 СМ 1413: вратъ 17, вньць 26, работь 26/27.
 СВ 1417: ап(о)л(то)ль 25, антьрь 30, сьрол'д'нникъ 40, ѿ[ь]ць 44.
 ЂП 1419: сель 22, работь 24.
 И 1402–1422: ѿ(ь)ць 5.
 СЛ 1427: грѣхъ 38, сьродникъ 43, антръ 17х2, 19, работь 24/25.
 ЂВ 1427–1428: господь 9, антьрь 16, антръ 22, ап(о)л(то)ль 29, ѡ(ть)ць 30.
 ЂД 1428: срьбл(ь)ль 11, 12, м(ѣ)л(є)ць 43, г(о)л(п)одь 52.
 ЂП 1427–1429: роукъ 13, грѣхъ 13, копорникъ 19, ѡ(ть)ць 32.
 ЂР 1428–1429: господь 10, сьродникъ 21, 38.
 ЂЕ 1429: антръ 17, ѡ(ть)ць 26.
 ЂР 1430: бл(а)гъ 4, 7, сьрѡл'д'нникъ 24, ап(о)л(то)ль 31, ѿ[ь]ць 32.
 РК 1430–1431: сель 19, дѣловь 23, антръ 13, 21.
 ЂВ 1432: сель 18, сьродникъ 29/30.
 РВ 1432: с(ь)новь 3, двкать 11, ѡл[ь] сель 12.
 РК 1433: чловѣкъ 17, лнл'рь 34, чл(ѡвѣ)къ 37, дохѡдѣкъ 37.
 ЂЛ 1429–1439: бл(а)гъ 4, 7, антръ 30, 36.
 ЂД1 1445: властель 4, 39, свѣдокъ 11, сась 12, двброкчань 12, м(ѣ)л(є)ць 35, сьродникъ 40, господь 41.
 ЂД2 1445: властель 2.
 ЂЛ 1452: ѿ[ь]ць 39, антръ 43, 75, с(вє)щенникъ 49, старьць 49, ннокъ 49, чедь 85, сьредьнникъ 85.
 Х2 1454: нзь жельнщъ 23 (топоним, в. одељак III.3, т. 2.3.6).

У вези са овим примерима посебно треба указати на доследно присуство инфикса *-ов* у ген. мн. лексема *йой*, *дввор*, *шруд* и *дел*, недоследно у лексеми *ѡрех*.

У неколико примера именица с. р. на *-ије* забележен је наставак *-и* (обележава се различито: помоћу *н*, *ї* и *їн*), добијен сажимањем старијег наставка *-ији*. Примери: ЈЛ 1394–1395: повелени 4, ЈЛ 1398: повелени 4, СХ 1392–1402: повѣлѣнї 4, ЈХ 1392–1402: повѣлѣнїн 4, сьгрѣшенїн 20, СЛа 1407: ѡснованїн 15, 25, СЛБ 1407: ѡснованїн 17, 27, СМ 1413: бл(а)годѣтел'с {т}вїн 20, данїн 28, СЛ 1427: сьгрѣшенїн 44, ЂЛ 1452: ѡснованїн 17/18.

Исти наставак долази и код именица *лїтурѡија*, *мѣшохїја* и *судїја*: лл'л[ь]рїн Н 1396: 12х2, антоурїн СХ 1411: 30, 31х2, л[н]л'л'урїн СЛ 1427: 35,

л(н)т|оургн ЂЛ 1452: 65, 70, 73, метохн Н 1396: 39, 51, соудн СД 1405: 10, 13, ЂД1 1445: 10x2, 12, соудн МД 1405: 8, 11, свдн ЂД 1428: 11, 13.

Двоструко се може објаснити наставак *-и* у примерима: МХ 1406: оунгн 19, онгн 24, СЛ 1427: оунгн 24. Уколико се претпостави номинатив онга или знга (уп. РКС II: 219) онда је наставак аналошког порекла (према именицама ж. р. *-jǫ- основа, уп. Даничић 1874: 84–85). Ако се пође од облика онгна или знгна (РКС III: 371–372) онда је наставак етимолошки. Наставак *-и* потврђен је и у позајмљеници *аспра*: алспрн Л1 1457: 4, аспрн Л1 1457: 11, С1 1457: 11, аспрн С1 1457: 4, Л2 1457: 5, 18, С2 1457: 4, 19.

Српскословенски наставак *-ej*, аналошки преузет од именица м. р. некадашњих *-j- основа (уп. овде т. 1.3), забележен је само у два именицама: ц(а)рен СЛа 1407: 35, СЛБ 1407: 37, моужен РК 1433: 9¹⁴¹.

1.12. Трагови двојине у деклинацији именица. – Двојински облици у конструкцијама са бројевима *два* и *оба* углавном су добро очувани: (а) примери ном./акуз. дв. м. р.: два чл(о)в(ѣ)ка ЛП 1395: 18, два чл(овѣ)ка ЛП 1395: 20, 21, на два цера ЈХ 1394–1402: 34, два гвгала СМ 1413: 24 (топоним, уп. одељак III.3, т. 2.3.6), два свѣщника СЛ 1427: 16, оба [монастира] РК 1430–1431: 26; (б) примери ном./акуз. дв. ж. р.: двѣ келн Н 1396: 64, двѣ лептѣ ЈХ 1394–1402: 23, двѣ годниѣ СМ 1413: 26, двѣ цетѣ СВ 1417: 15/16, две лептѣ РК 1433: 13, по две антре РК 1433: 34, двѣ лѣпте ЂЛ 1452: 9; (в) примери ном./акуз. дв. с. р.: двѣ адрѣфатѣ Н 1396: 66, СХ 1411: 24, И 1402–1422: 13, овѣ адрѣфатѣ И 1402–1422: 16, двѣ адрѣфате И 1402–1422: 17, две селнщн ЂР 1428–1429: 28.

На губљење двојине као семантичке категорије упућују (а) пример ген. дв. двѣю братн СХ 1411: 25, морфолошки измењен у односу на стел. стање дѣвою брат(р)ню (уп. Младеновић 2007: 194), и (б) пример шонл(л)ь цр(ь)квал(л)ь хлалн(л)дар н архагг(е)лв Х2 1454: 2/3, у коме је уместо дат. дв. употребљен облик дат. мн.

У облицима двѣма нан трема 39 и овѣма 58 из Н 1396 огледа се стари облик дат. дв. ж. р. бројева *два* и *оба*¹⁴². Двојински облик пренесен је аналогично и на број три, што је свакако и у вези са чињеницом да се оба броја јављају у синтагматском споју. У вези са наведеним примером треба померити хронологију јављања овога облика у нашим споменицима у последњу деценију XIV века¹⁴³.

Изван конструкције са бројем два облици двојине потврђени су само у два примерима: (а) азѣ евлгленна монахн· н съ бл(а)говернница синома мон{м}а госпствѣющ{н}ма въ землн ЛЛ 1398: 5/6; (б) възрев'ши на н(е)во ср[ь]д[ь]чннма ѿчнма ЈД 1397–1402: 44/45.

141 Примере са овим наставаком бележи Даничић (1874: 74) од XIV века. За споменике друге половине XIV века уп. SVANE 1958: 72.

142 У овим бројним конструкцијама именица није експлицирана, али се из ширег контекста види да је у питању именица дѣщи.

143 Ђ. Даничић (1874: 239) облик бележи у покладници деспота Ђурђа из 1441. године (запис Никше Звијездића). Облик није забележен у SVANE 1958.

У вези са првим примером треба навести и сличне конструкције у којима се употребљава множина: (а) ЈП 1395: сь в(о)годарованнѣмъ ѣднѣмъ мѡнѡхѣмъ бл(а)гѡч(ь)лѣтнѣмъ кнезѡмъ стѣфанѡмъ, н братѡмъ мѡ влькомъ 6/7; (б) ЈП 1400: сь в(о)годарованнѣмъ ѣднѣмъ кнезѡмъ бл(а)гѡч(ь)лѣтнѣмъ стѣфанѡмъ н сь братѡмъ[ь] его влькомъ 19/20; (в) ЈХ 1394–1402: н сь в(о)годарованнѣмъ с(ы)новнѣмъ мѡнѡхѣмъ г(о)л(подн)номъ кнезѡмъ стѣфанѡмъ н г(о)л(подн)номъ влькомъ 6/7; (г) СЛ 1414–1415: н сь ч(ь)лѣтнѣмъ старцѣмъ вь с(в)ещеннокоу[ь] кѡнѡстѡнтину[ь] григорѣемъ, н кѡнѡстѡнтину[ь] анѡнѣемъ 10/11; – док у вези са другим примером треба напоменути да се у осталим повељама и писмима Српске деспотовине не налазе други примери именица у којима би се очекивали облици двојине.

1.13. ИЗ ПРОБЛЕМАТИКЕ РОДА ИМЕНИЦА. – Посебан коментар у вези са категоријом рода захтева неколико именица: (а) именица *нравъ* има облик дат. јд. према промени именица м. р. некадашњих -ѡ- основа: *нравѡу* СЛа 1407: 28, СЛб 1407: 31, што одговара стсл. стању, а што је забележено и у другим српским средњовековним споменицима (уп. РЈа VII: 556)¹⁴⁴; (б) према грч. *κρυσθουλλων* у повељама и писмима Српске деспотовине долазе само облици мушког рода (потврде в. у одељку II.1, т. 2.3.3)¹⁴⁵; (в) именица *печатъ* долази у облицима женског рода: *печатѣ[ь]* Л1 1457: 15, Л2 1457: 23, С2 1457: 23, *печатѣ* С1 1457: 16 (акуз. јд.), *печатѣю* ЛД 1457: 12, 14 (инстр. јд.), што се разликује од савременог српског језика; (г) колебање у роду забележено је и у топониму Ливоч/Ливоча (в. одељак III.3, т. 2.3.6).

1.14. НЕПРОМЕНЉИВЕ ИМЕНИЦЕ. – У повељама и писмима Српске деспотовине искључиво се налази облик *Ису Христ*, у коме је први део синтагме непроменљив, а други има регуларне облике: *ѣѣ хѣ* СХ 1406–1407: 1, 35, СЈ 1404–1405: 8, *ѣѣ* 1429: 1, *ѣѣ хѣ* ЈД 1397–1402: 48¹⁴⁶. Непроменљивост грецизама *кир*, *кира* и *ћера*, посведочена бројним потврдама (в. одељак III.3, т. 1.7.1), позната је и другим српским средњовековним споменицима (уп. само материјал из VASMER 1944: 87, РЈа II: 138).

Пример *всподенѡуше ѡне кнегинѣ кѡра еѣл(ѣ)нѣнѣ мѡнахѣ* ЈЛ 1398: 9 може упућивати на непроменљивост именице *монахи*. С обзиром на то да је у истој повељи у потпису забележен и ном. *монахија*, овај се облик може тумачити и као регуларни датив у коме је извршено сажимање у наставку *-ији*.

144 У савременом српском језику именица *нрав* женског је рода (РКС 2007: 787).

145 Облици *хрисовуѣ* или *хрисовѡѣ* потврђени су и у другим средњовековним споменицима (уп. Ркс III: 430–431).

146 У споменицима друге половине XIV века налазе се и примери променљивости оба члана синтагме (уп. SVANE 1958: 84).

2. ЗАМЕНИЦЕ

2.1. ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

2.1.1. Личне заменице 1. и 2. лица и заменица *СЕБЕ*, *СЕ*. – Инвентар облика посведочен у повељама и писмима Српске деспотовине приказан је у табели бр. 12¹⁴⁷.

Таб. бр. 12: Облици личних заменица 1. и 2. лица и заменице <i>себе</i> , <i>се</i>						
Једнина	Множина			Двојина		
Н <i>аз, ја</i>	<i>ѿи</i>	/	<i>ми</i>	/	/	
Г <i>мене</i>	<i>ѿебе</i>	<i>себе</i>	<i>нас</i>	<i>вас</i>	<i>нају</i>	
Д <i>мене, мене, ми</i>	<i>ѿебе, ѿи</i>	<i>себе, си</i>	<i>нам, ни</i>	<i>вам, ви, вами</i>	/	
А <i>мене, ме</i>	<i>ѿе</i>	<i>(се)</i>	<i>нас, ни</i>	<i>ви</i>	/	
И <i>мноју</i>	<i>ѿобоју</i>	<i>собом</i>	<i>нами</i>	<i>вами</i>	/	
Л <i>мене</i>	<i>ѿебе</i>	<i>себе</i>	<i>нас</i>	/	/	

Облици ном. јд. 1. л. најчешће долазе у уводним деловима повеља и писама у формули интитулације, те је стога очекивана изразита бројчана доминација српскословенске форме. Примери:

азъ ЈП 1395: 4, 6, ЈЛ 1394–1395: 5, ЈЛ 1398: 5, ЈП 1400: 15, СХ 1392–1402: 5, 22, ЈХ 1394–1402: 6, ЈД 1397–1402: 26, 32, СЈ 1404–1405 4, СТ 1406: 1, 3, 6, СЛа 1407: 32, СЛб 1407: 34, СХ 1406–1407: 4, СХ 1406–1407: 11, 17, ГП 1403–1408: 9, СХ 1411: 7, 10, СМ 1413: 9, СЛ 1414–1415: 6, СВ 1417: 7, СВ 1417: 13, ЂП 1419: 11, СЛ 1427: 7 ЂВ 1427–1428: 7, ЂВ 1427–1428: 26 ЂД 1428: 3, 52, ЂП 1427–1429: 5, 28, ЂР 1428–1429: 7, 40, ЂЕ 1429: 4, ЂР 1429–1430: 6, ЂР 1429–1430: 30, ЂР 1430: 7, ЂВ 1432: 6, РВ 1432: 1, ЂЛ 1429–1439: 8, ЂЛ 1452: 32, азъ СД 1405: 3, ЂД1 1445: 41, аз ЈД 1397–1402: 55, ЂЛ 1452: 40.

Облик *ја* у духу српског народног језика присутан је у трима документима издатим Дубровнику, као и у повељама и писмима Стефана и Лазара Бранковића: ѿ МД 1392 4, МД 1405 1, 22, 32, 34x4, С1 1457: 8, Г 1457: 1, 4, ѿ С2 1457: 1, ѿа ЛД 1457: 20, што је разумљиво с обзиром на њихов световни карактер. Изненађује употреба овога облика у неколико манастирских даровница: ѿ ЈЛ 1398: 24, МХ 1406: 3, ЂЛ 1452: 52, ѿа ЂП 1419: 19, ѿа РК 1430–1431: 2, 12, РК 1433: 27, 33. Удвајање вокала и писање двоструке варије у овом облику несумњиво упућује на наглашени квантитет (в. одељак II.2, т. 3.4 и 3.5).

У ген. јд. потврђени су само акцентовани облици: мене СЛа 1407: 35, СЛб 1407: 37, СЛ 1427: 49, ЂВ 1427–1428: 9, 26, ЂД 1428: 52, ЂП 1427–1429: 7, 28, ЂР 1428–1429: 9, ЂР 1428–1429: 40, ЂР 1429–1430: 9, 28, 30, ЂВ 1432: 10, РК 1433: 41, ЂЛ 1429–1439: 14, ЂД1 1445: 41, ЂЛ 1452: 40,

147 Цртом је обележено одсуство потврда за одређени облик. Облик *се* наведен је у загради будући да се ова енклитика схвата као саставни део повратних глагола.

мєнн(є) ЂЛ 1452: 90, тєбє ЈХ 1394–1402: 24, ГП 1403–1408: 6, ЂП 1419: 7, сєбє РК 1433: 24, Х2 1454: 4, сєбѣ С1 1457: 10, сєбл(є) ЈЛ 1457: 10.

У дат. јд. нема сигурних примера нових аналошких облика *мени, шеби, себи*. У примеру сѣ{н} из РК 1433: 53 наставак је реконструисан према издању Љ. Стојановића (1890: 36), пошто је на снимку ово место нечитко. Заменаца 1. лица познаје у овом облику мнѣ ЈЛ 1398: 23, СХ 1392–1402: 7, СХ 1406–1407: 5, 17, 21, СВ 1417: 9, И 1402–1422: 8, али и мєнѣ СЛ 1427: 38, 40, РК 1433: 39, С2 1457: 8 и мєнє ЈЛ 1398: 9, ЂЛ 1452: 61, који са одговарајућим облицима заменице 2. лица и повратне заменице: тєбѣ ЈД 1397–1402: 53, ГП 1403–1408: 3, 6, 10, ЂП 1419: 3, 6, 7, сєбѣ ЈП 1400: 22, СХ 1392–1402: 26, ЂР 1429–1430: 24, сєбє ЂР 1430: 5, ЂЛ 1429–1439: 5, несумњиво представљају особеност југоисточног српског дијалекта прве половине XV века, из кога су се развили савремени косовско-ресавски и призренско-јужноморавски говори¹⁴⁸.

Новији однос акцентованог и енклитичког облика акуз. јд. потврђен је код заменице 1. лица: мєнє ЈЛ 1398: 11, ЈД 1397–1402: 8, СТ 1406: 5, ЂЛ 1452: 52; мє ЈП 1395: 2, ЈЛ 1398: 8, ЈД 1397–1402: 57, СЈ 1404–1405: 4, СД 1405: 2, МХ 1406: 15, СХ 1406–1407: 8, СХ 1411: 3, СВ 1417: 7, ЂД 1428: 2, ЂР 1428–1429: 6, ЂЕ 1429: 3, РК 1433: 36, ЂД1 1445: 2, ЂЛ 1452: 34. У једноме примеру из ЂЛ 1452 забележен је и старији акцентовани облик: н славєше є мє прослављю 13. Заменаца 2. лица потврђена је само енклитичким обликом: тє ЈД 1397–1402 1, 7. Енклитика сє саставни је део глагола.

У инстр. јд. заменице 1. и 2. лица потврђене су само српскословенске форме: мною СТ 1406: 2, СХ 1411: 44, СМ 1413: 1, СЛ 1414–1415: 1, СЛ 1427: 1, ЂВ 1427–1428: 1, ЂП 1427–1429: 1, ЂР 1428–1429: 39, 41, ЂР 1429–1430: 1, ЂВ 1432: 1, тобою ЈЛ 1394–1395: 2, ЈЛ 1398: 2, тωєл(ω)ю СХ 1392–1402: 2. Облик у духу српског народног језика долази у инстр. јд. рефлексивне заменице, што је и разумљиво с обзиром на то да примери потичу само из повеља упућених Дубровнику: совωл(ь) СД 1405: 32, собоць МД 1405: 29, ЂД1 1445: 29, совωл(ь) ЂД 1428: 34.

Само старија форма потврђена је у лок. јд. заменице 1. лица: мнѣ СД 1405: 41, СХ 1411: 40, СМ 1413: 30, И 1402–1422: 3, СЛ 1427: 42, ЂП 1427–1429: 27, ЂР 1430: 23, ЈР 1457: 13. Синкретизам датива и локатива огледа се и код заменице 2. лица, као и код рефлексивне заменице: тєбѣ ЈД 1397–1402: 8, ω сєбѣ РК 1433: 20.

Од множинских облика посебан коментар захтевају најпре облици датива, инструментала и локатива. У овим падежима великим бројем примера забележени су старији облици:

- (а) дат. мн.: намѣ ЈЛ 1394–1395: 8, 9, СЈ 1404–1405: 16, МД 1405: 2, СЛа 1407: 62, СЛб 1407: 62, СХ 1406–1407: 14, 15, ГП 1403–1408: 11, ЂП 1419: 15, ЂЕ 1429: 9, ЂВ 1432: 5, ЂД1 1445: 5, СМ 1413: 8, СЛ 1414–1415: 6, СЛ 1427: 6, РК 1430–1431: 2, РВ 1432:

¹⁴⁸ Ови облици представљају заједничку особеност савремених косовско-ресавских и призренско-јужноморавских говора (уп. Ивић 2009: 167).

- 14, ЛП 1457: 7, С1 1457: 7, на|л| [ь] СХ 1392–1402: 29, ЂД 1428: 5, на|л| (ь) ЈХ 1394–1402: 12, 19, МД 1405: 3, 4, СВ 1417: 19, 22, ЂП 1427–1429: 5, ЂР 1428–1429: 18, С2 1457: 7, 8, на|мь ЂВ 1427–1428: 6, на|мь ЂР 1429–1430: 5, ЂЛ 1452: 81, на|л| ЂР 1429–1430: 20, ва|мь МХ 1406: 12, ва|л| (ь) ЂД 1424: 4.
- (б) инстр. мн.: на|н ЈП 1395: 23, 41, 46, Н 1396: 114, ЈП 1400: 6, ЈХ 1394–1402: 25, СХ 1406–1407: 35, ЂП 1410: 14, СМ 1413: 30, СЛ 1427: 44, ЂЕ 1429: 23, РК 1430–1431: 4, Х1 1454: 9/10, на|мы И 1402–1422: 33, ва|н Н 1396: 72, ЈД 1397–1402: 26.
- (в) по на|сь ЈП 1395: 47, по на|л (ь) ЈП 1400: 7, Н 1396: 113, СХ 1392–1402: 29, СЈ 1404–1405: 26, МХ 1406: 34, СХ 1406–1407: 33, ЂД 1428: 50, ЂЕ 1429: 19, ЂД1 1445: 40, ЂЛ 1452: 71, на на|л (ь) СЈ 1404–1405: 34, СХ 1411: 48, РК 1433: 55, на на|сь ГП 1403–1408: 25.

Посебно истицање заслужује пример употребе облика инструментала уместо очекиваног облика датива множине у ЛД 1457: ва|кн ꙗь в|л|л (ь) м|р|ь|л|л (ь) и по|ко|л|л (ь) ва|нн 10/11. Наведени пример добро илуструје почетак реструктурирања мужинских падежа услед губљења двојине као посебне граматичке категорије.

Дативске енклитике *ни* и *ви* могу представљати одлику српскословенског, али и српског народног језика. Примери:

нн ЈП 1395 43, 46, ЈП 1400: 2, 5, ЈХ 1394–1402: 10, 15х2, 20, 29, 39х3, МД 1405: 1, 28, 37, МХ 1406: 1, 2, 28, ЂЕ 1429: 7, 11, 15, 19, 27, ЂР 1429–1430: 7, 10, 13х2, 17, 18х2, 20х2, 22, 25, 27, 28, 32, ЂД1 1445: 7х3, 18, 19, 21, 22х3, 25, 26х2, 27, 28х2, 32х2, 33, 35, 36х2, 37, 38, 39х2, ЂД2 1445: 12, ЂЛ 1452: 60х2, 64, 67, 71, 74, 76, 79, 83, ЂВ 1456: 2, 4, 8, 9, 10, 15, 16, РВ 1432: 8, Х1 1457: 4, 12х2, Х2 1454: 24, ЛР 1457: 7, ЛД 1457: 19, С2 1457: 20, ЛД 1457: 5, 6х2, 13, н| ЛД 1457: 7, н| Н 1396: 61, 62, 84, в| Н 1396: 67, ЂД 1424: 4х2, ЛД 1457: 8, 12х2, 15, 16, 20х2, в| Н 1396: 72, в| ЛД 1457: 9.

Старије акузативне енклитике забележене су у изолованим примерима: нн СХ 1392–1402: 29, в| Н 1396: 113, в| ЛД 1457: 21.

Са становишта судбине двојине посебно је интересантна употреба облика личних заменица у следећем примеру из МД 1405: ꙗь ра|ь х(рн)|л(т)оу ꙗ(ог)оу |мо|е|моу г(о)|л(подн)нъ гьгьръ. и г(о)|л(подн)нъ гьр|гъ и съ г(о)|лп(о)гьомъ и ма|н|ко|л|л (ь) нн г(о)|лп(о)гьомъ ма|ро|ь. и съ прѣв|з|а|ю|б|л|енн|и|нь наю б|ро|то|ь ла|ро|ь. 1/2. У истом синтаксичком контексту употребљава се у једном случају (уз именицу *мајка*) енклитички облик дат. мн. *ни*, а у другом (уз именицу *брајом*) облик ген. дв. *нају*, оба облика у посевном значењу. Одсуство двојинског облика у првом примеру сведочи о губљењу двојине као посебне граматичке категорије у овом периоду.

2.1.2. Лична заменица 3. лица. – Инвентар облика личне заменице 3. лица у повељама и писмима Српске деспотовине наведен је у табели бр. 13.

Таб. бр. 13: Облици личне заменице 3. лица		
Једнина	Множина	
Н <i>он, онзи</i>	<i>они</i>	
Г <i>јеџо, њеџо, њеџа</i>	<i>јеје</i>	<i>њих, их</i>
Д <i>јему, њему, њемуј, му</i>	<i>јеј, јој</i>	<i>им</i>
А <i>јеџо, њеџа, џа, њ</i>	<i>ју, је</i>	<i>их</i>
И <i>њим</i>	–	<i>њими</i>
Л <i>њем</i>	<i>њеј, ње</i>	<i>њих</i>

У ном. јд. потврђени су само облици м. р.: ѿнъ СД 1405: 18, МД 1405: 16, 17, 38, ЂД 1428: 18, ЂР 1428–1429: 17, ЂД1 1445: 16, онъ СД 1405: 39, онзи ЂД 1428: 42, ЂД1 1445: 34.

У великом броју примера употребљава се у ген. јд. српскословенски облик м./с. р. *јеџо* у функцији посесивне заменице. У истој функцији долази и облик ж. р. *јеје*, потврђен у изолованим случајевима. Само у једном примеру употребљен је српскословенски облик *њеџо* изван ове функције: ѿ нѣго ЂЛ 1452: 2. Исту фреквенцију има и српски народни облик: ѿ нѣга ю гледанте. ЛД 1457: 15.

Највећи број примера дат. јд. м./с. рода отпада на енклитику *му* у посесивном значењу. Ређе се ова енклитика употребљава и у другим значењима. Наводи се мањи део грађе илустрације ради: мѡ ЈП 1395: 51, ЈЛ 1394–1395: 26, СХ 1392–1402: 12, ЈХ 1394–1402: 28, СД 1405: 17, итд.; мѡу ЈЛ 1398: 27, ЈП 1400: 11, СЈ 1404–1405: 31, МД 1405: 15, СТ 1406: 25, МХ 1406: 28, СХ 1406–1407: 38, итд.

У малом броју примера потврђен је пуни облик дат. јд.: у духу српскословенског језика: ѡмѡу СЛа 1407: 8, СЛБ 1407: 9 ЂЛ 1452: 9, ѡмѡу СХ 1406–1407: 12, ЂП 1410: 17; у духу српског народног језика: нѣмѡу ЂР 1428–1429: 16, нѣмѡ С2 1457: 14, нѣмѡл ЈЛ 1457: 13, нѣмѡн С2 1457: 16.

Дативска енклитика ж. р. у духу српског народног језика забележена је у двама документима: ѿн Н 1396: 33, 42, 44, 45, 83x4, СЈ 1404–1405: 16, 18, 20. Само у једном примеру из ЂЛ 1452 долази српскословенска форма: ѡн 16.

Српскословенски облик акуз. јд. м. и с. р. забележен је мањим бројем примера у неколико манастирских даровница: ѡго ЈЛ 1394–1395: 26, ЈХ 1394–1402: 25x2, ѡго СХ 1392–1402: 28. Само у једном примеру из МД 1392 налази се старији облик *њ* у вези са предлогом: мѡрнн мн говорн *џа њ* да га ѿкѡпѡл 2/3. Употреба овога облика, необична за источне штокавске говоре, највероватније представља пример прилагођавања језичког узуса адресату. Ниску фреквенцију има и облик *нѣга* Г 1457: 2, ЛД 1457: 15.

У великом броју примера долази у духу српског народног језика акузативна енклитика м. и с. р.: га МД 1392: 3x2, 4x2, 5, ЈП 1395: 49, ЈП 1400: 9, СХ 1392–1402: 33, СД 1405: 16, 23, 28, 36, МД 1405: 14, 21x2, 26, 35, СЛа 1407: 56, ЂП 1410: 7, СХ 1411: 45, ЂД 1428: 16, 23, 39, ЂР 1428–1429: 34, ЂР 1430: 21, ЂД1 1445: 15x2, 21x2, 32, ЈЛ 1457: 11.

У акуз. јд. ж. р. потврђена је старија еклитика *ју*¹⁴⁹, али и млађа еклитика *је*¹⁵⁰, пореклом из генитива: ако он дьцин кога доге да ю храни монастирь Н 1396: 44, како ю ќе бнаь обрѣкл(ь)ль СХ 1392–1402: 10, прѣдали ю сѣлѣ рѣч(є)чнѣмѣлѣ дамѣтанѣ ѿ неѣга ю гледантє. ЛД 1457: 14/15, и славеце є мє прославлю ЂЛ 1452: 13.

У инстр. мн. м. и с. р. забележен је само старији облик: с ннѣь ЛП 1395: 42, СХ 1392–1402: 8, Сла 1407: 61, СЛБ 1407: 62 СЛ 1427: 11, сь ннѣь ЂЛ 1429–1439: 22. Нема потврда за облик са покретним вокалом.

Старије форме потврђене су и у лок. јд.: (а) мушки род: на нѣьь ЛЛ 1394–1395: 28, ЛП 1400: 29, вь нѣьл(ь) ЈХ 1394–1402: 12, вь нѣьл(ь) ЈХ 1394–1402: 18, в нѣьл(ь) ЈХ 1394–1402: 35, вь нѣьл(ь) ЂЛ 1452: 42, вь нѣьь ЂЛ 1452: 56, (б) женски род: ѿ нѣн ЂЛ 1452: 15, вь нѣн ЂЛ 1452: 36, вь нѣн ЂЛ 1452: 60, 81, в нѣн Г1 1457: 1.

У ном. мн. бележи се само облик м. р.: ѿнн ЛЛ 1394–1395: 18, Н 1396: 98, ЈД 1397–1402: 57, СЛ 1427: 26, РВ 1432: 7, ЂЛ 1452: 52.

У облицим ген. и акуз. мн. сва три рода долазе у великом броју примера *њих* и *их* у функцији посесивне заменице. Примери са осталим значењима заступљени су нешто ређе: (а) ген. мн.: ѿ ннѣл(ь) ЈХ 1394–1402: 21, ѿ ннѣл[ь] Сла 1407: 56, СЛБ 1407: 58, СЛ 1427: 12, И 1402–1422: 18, РК 1433: 42, 43, в ннѣл[ь] Л1 1457: 10, С1 1457: 10, Л2 1457: 6, 17, С2 1457: 6, 18, колн(ь) ннѣл[ь] ЂР 1428–1429: 28, (б) акуз. мн.: нхь Н 1396: 30, СЈ 1404–1405: 21, ЂП 1427–1429: 23, РВ 1432: 3, нѣл[ь] Н 1396: 53, 62, 77, СЈ 1404–1405: 21, ЂД 1428: 44, ЂП 1427–1429: 23, ЂР 1428–1429: 20, РК 1433: 42, ЂД1 1445: 36, ЛР 1457: 5, нѣл(ь) СД 1405: 41, нх СТ 1406: 10, нх СХ 1411: 26.

Многобројне примере дативске еклитике *им* нема потребе посебно наводити.

У инстр. и лок. мн. потврђени су само старији облици: (а) инстр.: мѣждѣу ннѣн Н 1396: 22, ш ннѣн Н 1396: 35, ннѣл[н] СХ 1392–1402: 24, прѣдл[ь] ннѣн СД 1405: 10, МД 1405: 8/9, ЂД 1428: 11, ЂД1 1445: 10, с ннѣн СЛ 1427: 30, (б) лок.: ѣу ннѣл[ь] Н 1396: 65, вь ннѣ СТ 1406: 7, на ннѣ СХ 1406–1407: 41, на ннѣл[ь] ЂП 1427–1429: 18.

2.1.3. Именичка заменица *кто/тко* и заменице сложене од ње. – Номинативни облик *ѣко* забележен је у мањем броју повеља и писама Српске деспотовине¹⁵¹. Како показују примери у питању су најчешће документи световне садржине:

- (а) МД 1405: *тко лн соу гостнє н нѣсоу се забацинннлн да нѣь є на волн 23.*
 (б) МД 1405: *тко сн любн нтн нзъ наше землє ѣу двѣровнннѣ ... в'сакъ да нѣь свѣбѣд'но 25/26.*

149 Облик *ју* доследно се употребљава у *Закону о рудницима* деспота Стефана, што је одлика савремених призренско-тимочких и косовско-ресавских говора (уп. Јовић 1968/1969: 410).

150 Облик *је* бележи се данас у левачком говору (уп. Симић 1972).

151 Облик *ѣко* забележен је у повељама кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 150), Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкал 1975: 135), као и у *Закону о рудницима* деспота Стефана (уп. Јовић 1968/1969: 413).

- (в) МД 1405: да га не оусталиамо мы ни кѣфаліе наше нни нни тко 26/27.
 (г) МД 1405: ни мон кѣфаліа. ни нни тко 34/35.
 (д) МД 1405: тькѣмо тко је дльжань. нан чимь крнвь, сонь да плати н патн 38.
 (ђ) ЛП 1457: н ако би тко ѿ насъ ... изнесълл(ь) кою кннгъ 11/12.
 (е) ЛП 1457: а за нно ако би тклѡ що олдѣвише понскал(ь) 14/15.
 (ж) С1 1457: н ако би тко ѿ насъ ... изнеса кою кннгъ н понскаѡ 12/13.
 (з) С1 1457: а за ннѡ ако би тко що понскаѡ олдѣвише 14.
 (и) ЛР 1457: ако ли би тко дръзнѡѡ ѡвози записаніе 14.
 (ј) Л2 1457: н ако би тко ѿ нал(ь) ... изнесълл(ь) коѣ записаніе 19/20.
 (к) ЛД 1457: н по нал(ь) тко вѣдл(ѡ) 10.

Оба номинативна облика потврђена су у РК 1433: н що би тко ѿ братіе испросилъ 22, нан тко ѿ братіе ѡбрѣтающнм се въ с(вѣ)т(о)мь монастирѡ 23, али и кто ли би хтѣлъ нлѣ {нї}е своѣ дръжати 25, ако прѣнде кто ѿ ннхл(ь) 42, аще ли кто ѡбрѣщет се ѿ ннхл(ь) развнчнъ 43.

Наведени примери добро илуструју синкретизам значења ове заменице. У примерима под *a*, *b*, *g* и *k*, заменица је употребљена у функцији релативизатора релативних реченица, док се у осталим примерима налази у значењу именичке неодређене заменице (*неко*).

На поменута два значења отпада и највећи део примера са заменицом *кто* из осталих повеља и писама. Овде ће бити изнете само потврде са значењем именичке неодређене заменице. Примери се најчешће налазе у (а) санкцијама, ређе и (б) у осталим деловима повеља и писама. Илустрације ради наводи се мањи део грађе:

Примери под (1):

- ЛП 1395: аще ли же кто дръзнеть 48.
 ЛП 1400: аще ли кто дръзнеть 25.
 СХ 1406–1407: аще л(н) кто дръзнеть разорнтн 37.
 ГП 1403–1408: аще ли кто ѡбрѣщет се 21/22.
 СМ 1413: аще ли |ж|е| кто дръзнѣтл(ь) 34.
 БП 1427–1429: аще ли кто завѣстїю вѣсовскою съдръжнмь 29/30.
 БР 1428–1429: аще ли кто дръзнѣтл(ь) завнстїю дїаволюю 40/41.
 БЕ 1429: аще ли кто завнстїѡ нан лакодствѡл(ь) 22/23.
 БР 1430: аще ли кто дръзнѣтл(ь), раждег се завнстїю 26/27.
 БЛ 1452: аще ли кто дръзнеть ... разорнтн что любо 86/87.

Примери под (2):

- СД 1405: ни кѣфаліа г(о)л(п)ол(д)ства ли ни ннъ кто ѡ землн 36.
 СТ 1406: аще кто повѣгне ѿ землѣ ц(а)р(с)тва ли 16/17.
 СХ 1411: нан ѿ сьрѡд'ннкъ монхл(ь) кто нан ннъ кто 40/41.
 СВ 1417: аще чашѡ стоуденн водн подал(ть) кто въ нлѣ 14/15.

Дативски облик *кому* долази у значењу именичке неодређене заменице у повељама упућеним Дубровнику, као и у једној манастирској даровници. Примери:

- СД 1405: н ако се савѣн сьмрътѣ(ь) коѣмъ дѣбровѣчаннѣхъ 35.
 СД 1405: ако ѣ кон дѣбровѣчаннѣхъ коѣмъ дѣлѣ(ь)нь 38.
 МД 1405: ако ѣ кон доѣбровѣчаннѣхъ коѣмоу дѣлѣжанѣхъ 37.
 ЪД 1428: н ако се савѣн сьмрътѣ(ь) коѣмъ дѣбровѣчаннѣхъ 37.
 ЪД 1428: ако ѣ коѣмѣ кон дѣбровѣчаннѣхъ дѣлѣжѣнѣ(ь) 41.
 ЪР 1428–1429: нѣн коѣмоу ѿ свѣнѣхѣ[ь] сьродннѣхъ 21.
 ЪР 1429–1430: нѣн коѣмоу ѿтѣ сьродннѣхъ господѣства дн 29.
 ЪД1 1445: н ако се савѣн сьмрътѣ коѣмоу дѣбровѣчаннѣхъ 31.
 ЪД1 1445: ако ѣ коѣмоу кон доѣбровѣчаннѣхъ ѿ дѣлѣжѣнѣхъ 33.

Акузативни облик *коѣа* у духу српског народног језика долази у малобројним примерима у следећим повелема и писмима:

- (а) где га оубиѣ гвса нѣн кога покрадѣ СД 1405: 23.
 (б) где га збѣнѣ хвса нѣн кога покрадѣ ЪД 1428: 23.
 (в) по нѣговѣ сьмрътѣ на кога бн ѿнѣ наслоннѣхъ ЪР 1428–1429: 17.
 (г) а по свѣнѣ сьмрътѣ на кога ѿставѣн, нѣн на сьродннѣхъ нѣн ннога кога ЪР 1429–1430 (према издању): 25.
 (д) да кѣлѣ(тѣ) вѣ свѣлѣ[ѣ]нѣ вьсакоѣмоу прѣлѣ[ь] кога се ѿвози {пн} саннѣ нзнесе РК 1430–1431: 1.
 (ђ) с ѿтроколѣ(ь) кога вѣлѣ(ѣ) послалѣ(ь) ѿнверѣ Х2 1454: 3.
 (е) прѣлѣ[ь] кога се нзнелѣ(ѣ) С1 1457: 1, Л2 1457: 1/2, С2 1457: 1.
 (ж) да нзверѣ кога те кракѣлѣ(ь) поставѣнѣ ЛД 1457: 18.

Наведени примери илуструју различита значења ове заменице: у примерима а–б значење неодређене заменице са нијансом кондиционалности (уп. Грицкат 2004: 270), у примерима в–г значење облика на кога налази се између неодређеног и општег, у осталим примерима значење релативизатора односне реченице.

Пример (г) посебно је интересантан и због употребе предлошко-падежне конструкције *на + акуз.* уместо беспредлошког датива уз глагол *ѿставиѣти*, што највероватније представља рано сведочанство аналитизације у српским говорима са територије Српске деспотовине. На опрез у закључивању упућује чињеница да је пример забележен према издању.

Од многобројнијих примера српскословенског облика коѣо наводе се они са значењем неодређене именичке заменице.

- СД 1405: нѣн коѣо ѿ с(н)новѣ монѣлѣ(ь) 42.
 СЛа 1407: нѣн коѣо ѿ сьродннѣхъ монѣлѣ[ь] 70/71.
 СЛб 1407: нѣн коѣо ѿ сьролѣдннѣхъ монѣлѣ[ь] 70.
 ГП 1403–1408: аще коѣо вл(а)говѣнтѣ в(ог)ѣ 16/17.
 СВ 1417: нѣн коѣо ѿ сьролѣдннѣхъ монѣлѣ[ь] 40.
 СЛ 1427: нѣн коѣо ѿ сьродннѣхъ монѣхъ, нѣн коѣо ннога 43.
 ЪП 1427–1429: нѣн колѣ(о) ѿ сьролѣдннѣхъ монѣлѣ(ь) нѣн ннолѣ(о) коѣо 27.
 ЪР 1428–1429: нѣн коѣо ѿ сьродннѣхъ господѣства дн. нѣн ннога коѣо 38/39.
 ЪЕ 1429: нѣн коѣо ѿ рода нашѣлѣ. нѣн ннога коѣо 20/21.
 ЪД1 1445: нѣн коѣо ѿ сьродннѣхъ господѣства дн. нѣн ннога коѣо 40.
 ЪП 1419: аще коѣо {нз} вѣнтѣ в(ог)ѣ 26/27.

2.1.7. Одрична именичка заменица *НИШТО/НИШТА*. – Забележен је један пример употребе одричне заменице *нишитоже* у прилошкој функцији: *пониџ(е) н цн видѣвшѣ љко ншитоже ползева {...} земљное богатство* ЈХ 1394–1402: 20/21.

У осталим примерима одрична заменица реферира на именички садржај:

- (а) ЈП 1457: {...} нн кова златога нн сребрѣнога. нн инога ничеса 11.
- (б) ЈП 1400: ничемоу же никидере изетоу быти 24/25.
- (в) СД 1405: да нн се не потвори ни за цю. 9.
- (г) РК 1433: да се не ннлаю ни за цю 30.
- (д) РК 1433: да {н}ε чинѣ нищо ω себѣ нн мало нн велнко 20.
- (ђ) РК 1433: нищо да не ннлаа оу кнелн оу сво {ω} н 21.
- (е) ЈП 1457: н веке 8 нн|х|ѣ] нищо нѣ ωстало ωд|ѣ] нашега ннлнѣа 10.
- (ж) Н 1396: да нѣсцо волнн ретн {...} не дамо вы нища 70/71/72.

У примеру (а) забележен је старији облик ген. јд. Примери (б) представља новији облик дат. јд. (према старијем *чесому*). Примери (в–е) илуструју старији облик акузатива, док се у примеру (ж), у реченици са управним говором налази новији облик акузатива *нишита*, несумњиво употребљен у духу српског народног језика, што упућује на то да је крајем XIV века овај облик био у употреби у народним говорима са територије Деспотовине¹⁵².

2.1.8. НЕОДРЕЂЕНА ИМЕНИЧКА ЗАМЕНИЦА *НЕШТО*. – Бележи се само један пример: *лице ли кто {...} начне нѣщо разарати* ЈП 1400: 26. У истом контексту и са истим значењем обичнија је употреба заменице *цю* (в. овде, т. 2.1.6).

2.1.9. ОПШТА ИМЕНИЧКА ЗАМЕНИЦА *ШТО ЛУБО*. – Примери се налазе у санкцијама манастирских даровница, најчешће у акузативу: *что любо* СЛ 1427: 46, *ѣЕ* 1429: 23, *ѣП* 1427–1429: 30, *ѣЛ* 1452: 87, *любо что ѣВ* 1427–1428: 27, а само у једном примеру у генитиву, и то у духу српско-словенског језика: *чесо любо* СХ 1392–1402: 31.

2.2. ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

2.2.1. ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ

2.2.1.1. ПОКАЗНА ЗАМЕНИЦА *СЪ, СЕ, СИ*. – Инвентар облика ове заменице забележен у повељама и писмима Српске деспотовине приказан је у табели бр. 14.

Само у једном примеру забележен је стари облик ном. јд. м. р.: *съ МХ* 1406: 27. У с.р. забележен је само облик *снѣ* СХ 1411: 14, *сѣ* И 1402–1422: 10. Облици ж. р. нису потврђени.

¹⁵² Облик је посведочен и у Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкат 1975: 135).

Таб. бр. 14: Инвентар облика показне заменице <i>сь, се, си</i>		
м./с. р. јд.	ж.р. јд.	мн.
Н <i>сь, сије</i>	–	<i>си, сија</i>
Г <i>сеџо, сијеџа, сеџај</i>	<i>сије, сеје</i>	<i>сих</i>
Д <i>сему, сијему, семуј</i>	–	<i>сим</i>
А <i>си, сије, се, съ, сеје,</i>	–	<i>сија, сије</i>
И <i>сим</i>	<i>сеју, сијеју</i>	–
Л <i>сем</i>	<i>сијеј</i>	<i>сих</i>

У највећем броју повеља и писама потврђен је у ген. јд. м. и с. р. искључиво српскословенски облик *сео*. Српски народни облици забележени су само у двама документима: у СХ 1411 бележи се *снѣга* 37, али и *сео* 6, док се у ЛД 1457 налази само *сѣган* 17. У ген. јд. ж.р. преовлађује српскословенски облик: *се* СЛа 1407: 1, 13, СЛБ 1407: 1, ЂЛ 1452: 14, *се* СЛб 1407: 15. Само у једном примеру из ЈД 1397–1402 налази се облик *се*, вероватно добијен аналогijом према придеву одређеног вида са којим се налази у синтагматској вези: *се* *с(в)тыѣ ѿвнтѣлн* ЈД 1397–1402: 55¹⁵³.

Поред великог броја потврда за дативске облике *сему* и *сијему* (примере нема потребе наводити), забележен је у једноме примеру и облик *сѣмн* ЂД 1428: 53, у духу српског народног језика. Облици ж. р. нису потврђени.

У акуз. м. р. налази се искључиво *си* ЈП 1395: 51, МХ 1406: 38, СХ 1411: 49, СЛ 1427: 16, ЂП 1427–1429: 33, РК 1433: 53, *си* ЈП 1400: 18, 30, МХ 1406: 45, СЛ 1427: 51, ЂВ 1427–1428: 31, ЂВ 432: 34, ЂЛ 1452: 93, *си* ЈП 1400: 12.

У с. р. најчешће долази *сије*: *се* ЈП 1395: 9, 23, ЈЛ1398: 22, 29, СЈ 1404–1405: 18, 29, СД 1405: 43, СМ 1413: 3, 29, 30, СВ 1417: 24, СЛ 1427: 43, РК 1433: 13, *снѣ* ЈЛ 1394–1395: 19, СХ 1392–1402: 25, СХ 1406–1407: 37, ЂП 1410: 16, ЂП 1419: 16, 28, СЛ 1427: 2, 12, 18, 30, *се* ЈХ 1394–1402: 23, МХ 1406: 16x2, 25, 37, ЂД 1427–1429: 2, ЂР 1429–1430: 2, ЂР 1430: 27, ЂВ 1432: 1, ЂЛ 1452: 11, *се* СВ 1417: 28, *снѣ* ЂВ 1427–1428: 2, док се други облици срећу знатно ређе: *се* ЈД 1397–1402: 25, СЛа 1407: 9, 11, 14, СЛб 1407: 11, 12, 15, ЂЛ 1452: 10, 17, ЛД 1457: 4, *сь* ЂЛ 1452: 4, *се* СЛ 1414–1415: 2.

У инстр. јд. м. и р. налази се искључиво *снѣ* ЈП 1395: 47, СД 1405: 8, *снѣ* ЈП 1400: 6, итд. – док се у ж. р. налазе само српскословенски облици: *сею* ЈД 1397–1402: 27, *сею* МХ 1406: 25.

У лок. јд. м. и с. р. забележен је искључиво очекивани облик: *се* ЈП 1395: 24, ЈП 1400: 23, 25, СВ 1417: 29, ЂЛ 1429–1439: 6, ЂД 1445: 4, *сѣ* ЈЛ 1398: 23, ЂР 1430: 6, 8, *сѣ* ЂЛ 1452: 15. Само једна потврда за облик ж. р.: *сѣн* РК 1433: 13.

Забележени су само облици м. и с. р. у ном. мн.: *си* ЈП 1395: 3, ЈД 1397–1402: 29, СХ 1411: 6 (м. р.), *си* СТ 1406: 11, СМ 1413: 24, ЂР 1428–1429: 44, РК 1430–1431: 27 (с. р.). У акуз. мн. налази се велики број по-

153 Овај је облик забележен и у повељи кнеза Лазара о судском спору властелина Црепа (крај XIV века) у истом контексту *снѣ великѣ цркви* 22 (уп. фотографски снимак у Младеновић 2003: 319–321).

тврда за облик с. р.: *ѿа* ЈП 1395: 25, 27, 31, 40, 48, Н 1396: 99, 102, 104, 113, ЈЛ 1398: 24, 26, ЈП 1400: 5, 9, СД 1405: 4x2, 8, ЋР 1428–1429: 25, 35, 39, 41, 44, *ѿа* ЈП 1395: 46, *ѿа* СХ 1392–1402: 17, 19, итд. Само у једном примеру бележи се српскословенски облик акуз. ж. р.: *ѿне* СХ 1411: 21.

И у ген. и у лок. мн. долазе само очекивани облик: (а) ген.: *ѿнѿ|ѿь* СХ 1392–1402: 31, СЛа 1407: 72, СЛб 1407: 71, СВ 1417: 42, *ѿнѿ* ЈХ 1394–1402: 22, СТ 1406: 20, 23, СЛа 1407: 24, 27, СЛб 1407: 27, 30, СЛ 1427: 45, *ѿнѿ|ѿь* ЈХ 1394–1402: 24, ЋП 1419: 32, *ѿнѿ* СМ 1413: 20, *ѿнѿ|ѿь* ЋЛ 1452: 19, (б) лок.: *ѿнѿ* ЈП 1395: 4, СХ 1406–1407: 8,9, СХ 1411: 7, *ѿнѿ* ЋЛ 1452: 45.

У дат. мн. бележи се само очекивано *ѿнѿ* ЈП 1395: 24, ЋП 1427–1429: 17, *ѿнѿ* СТ 1406: 11, 16, СВ 1417: 30.

2.2.1.2. Показна заменица *овь, ова, ово*. – Ова показна заменица није забележена у повељама и писмима кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 152), а у повељама и писмима Српске деспотовине потврђена је у мањем броју докумената (укупно шеснаест).

Наводи се целокупан инвентар забележених облика: (а) ном. јд. м. р.: *овь* СЛа 1407: 9x2, СЛб 1407: 11, ЋЛ 1452: 10, *ов* СЛб 1407: 11, ЋЛ 1452: 10, *овѿн* Л1 1457: 1, Л2 1457: 2, *овѿн* С2 1457: 1, *ован* С1 1457: 1; (б) ном. јд. с. р.: *овоѿн* РК 1430–1431: 1, 15, 17, 25/26, *овон* ЛД 1457: 7; (в) ген. јд. м. и с. р.: *овоган* Л1 1457: 7/8, С1 1457: 8, 13, ЛР 1457: 14, *овлоган* Л2 1457: 21, *овога{н}* С2 1457: 21; (г) дат. јд. ж. р.: *к оvon* ЛД 1457: 7; (д) акуз. јд. с. р.: *овоѿн* ЋП 1419: 19, СЛ 1427: 41, ЋЕ 1429: 17, РК 1430–1431: 14, ЛР 1457: 14, *ово* СЛ 1427: 39, *овонѿн* ЋВ 1456: 12, *овонѿы* ЋВ 1456: 14, на *овон* ЛД 1457: 7; (ђ) акуз. јд. ж. р.: *овѿн* ЋВ 1456: 4, 10; (е) INSTR. јд. ж. р.: *овоѿнѿн* Л1 1457: 14, С1 1457: 15, Л2 1457: 22, С2 1457: 22; (ж) ном. мн. м. р.: *овн* СЛа 1407: 24, 26, СЛб 1407: 27, 28, *овн* ЋЛ 1452: 27, *овн* ЋЛ 1452: 27; (и) ном. мн. с. р.: *овѿн* СЛ 1427: 29; (ј) ген. мн.: *овѿнѿн* СХ 1411: 23, *овѿнѿн* С1 1457: 13; (к) акуз. мн. с. р.: *овѿн* СХ 1411: 28, ЛР 1457: 4, 9, 10, *оваа* И 1402–1422: 1, 2, *ованѿы* ЋВ 1456: 14.

У вези са наведеним облицима неопходно је дати следеће коментаре: (а) примери употребљени са партикулама *ј* и *зи* долазе у духу српског народног језика; међу њима посебно истицање заслужују облици са удвојеним партикулама из ЋВ 1456: *овонѿн* 12, *овонѿы* 14 (акуз. јд. с. р.), *ованѿы* 14 (акуз. мн. с. р.); (б) примери ген. мн. са очуваним наставцима непалаталне промене: *овѿнѿн* СХ 1411: 23, *овѿнѿн* С1 1457: 13, сведоче о процесу одвајања косовско-ресавских од призренско-јужноморавских говора (уп. Ивић 1994: 223, 2002: 9, 2009: 65); (в) примери из СЛа 1407, СЛб 1407 и ЋЛ 1452 употребљени су у духу српскословенског језика.

2.2.1.3. Показна заменица *ть, та, то*. – Инвентар облика ове заменице забележен у повељама и писмима Српске деспотовине наведен је у таб. бр. 15.

томоужиде ЂЛ 1452: 69¹⁵⁶. Само у једном примеру забележен је очекивани облик дат. јд. ж. р.: тон ЈЛ 1398: 14.

Највише потврда у акуз. јд. забележено је за облике средњег рода: (а) то ЈХ 1394–1402: 11, СЈ 1404–1405: 7, СХ 1411: 21, 22, И 1402–1422: 8, ЂВ 1427–1428: 16, ЂЛ 1452: 35, то СХ 1406–1407: 20, ЂП 1410: 6, И 1402–1422: 10, (б) тозн Н 1396: 63, ЈХ 1394–1402: 17, СД 1405: 17, 26, 36, ЂП 1419: 22, ЂД 1428: 17, 27, 38, ЂП 1427–1429: 20, ЂР 1428–1429: 22, 23, 25, РК 1433: 22, 24, ЂД1 1445: 24, 32, 37, ЂД2 1445: 13, Л1 1457: 4, С1 1457: 4, ЛР 1457: 11, Л2 1457: 5, С2 1457: 5, 9, 16, тозы МД 1405: 15, 24, 34; този ЂД 1428: 46; тозн ЂП 1410: 7, тлозн Л2 1457: 15. Само у неколико примера из повеља упућених Дубровнику забележен је облик средњег рода са партикулом *j* у духу српског народног језика: како нидь ље былъ заколн(ь) прѣге за тон оу прѣе господѣ. МД 1405: 18/19, ере тон знаамлол и вфаннн смлол за тон ЛД 1457: 9, за тон вѣде[т]ѣ[е] вфѣнн ЛД 1457: 21. У примеру из МХ 1406: 8/9: и показаходь дѣлн не ннамо зрнтелное на наше. прнложнвше тоѣ храмоу, долази облик с. р. по сложеној придевској промени, што представља одлику српскословенског језика¹⁵⁷.

Поред српскословенског облика тога СЈ 1404–1405: 8, забележени су у м. р. и облици са партикулама у духу српског народног језика: тѣн ЈХ 1394–1402: 34, тѣзн ЂД2 1445: 10, 14. Само у једном примеру долази облик акуз. јд. женскога рода, и то у духу српског народног језика: тѣн ЈХ 1394–1402: 45.

У INSTR. јд. м. и с. р. долазе само облици са очуваним наставцима непалаталне промене: теѣь ЂП 1410: 3, теѣь ЂП 1427–1429: 14, теѣл(ь) ЂВ 1427–1428: 19, теѣл[ь] ЂД 1428: 7, итд.; теѣзн Н 1396: 79, ЂП 1427–1429: 22, теѣзн ЂЛ 1429–1439: 37¹⁵⁸. Овакви облици представљају и данас особеност косовско-ресавског дијалекта (уп. само Ивић 2009: 65).

Поред очекиваног облика лок. јд. м. и с. рода: тол(ь) ЈЛ 1398: 18, СД 1405: 33, тол(ь) СД 1405: 4, 34, 41, ЂП 1410: 9, 17, ЂП 1427–1429: 25, томь МД 1405: 31, СЛ 1414–1415: 20, ЂД1 1445: 30, ЂД2 1445: 9, тол[ь] ЂД 1428: 35, 44, тол[ь] ЂД1 1445: 36, у мањем броју примера налазе се облици са партикулама, у духу српског народног језика: томзн Н 1396: 62, РК 1430–1431: 11, тол[ь]зн ЈХ 1394–1402: 14, ЂД 1428: 36, ЂД1 1445: 30, али и у духу српскословенског језика: томлжиде ЈЛ 1398: 15, томлжиде ЈЛ 1398: 20. Облик ж. р. забележен је само једним примером: тон И 1402–1422: 10.

У ном. мн. потврђени су само облиц м. и с. рода у духу српског народног језика: тнзн МД 1405: 23, тнлз(н) ЂД 1424: 3, тазн ЂВ 1432: 24¹⁵⁹.

156 Облици *шомузи* и *шомужде* долазе и у повељама кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 152).

157 Облици ове показне заменице по сложеној придевској промени потврђени су још у споменицима стсл. језика (уп. Николић 1978: 142–143).

158 Оба облика су забележена и у повељама кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 152). Облик *шемзи* забележен је и у Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкат 1975: 135).

159 Облик *шазн* забележен је и у повељама кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 152).

У ген. мн. долазе само облици са очуваним наставком непалаталне промене, што представља особност и савремених говора косовско-ресавског дијалекта (уп. само Ивић 2009: 65): (а) тѣх|л|ѣ ЈП 1395: 28, Н 1396: 87, СХ 1392–1402: 20, СЛа 1407: 21, СЛб 1407: 23, ЂД 1428: 7, ЂП 1427–1429: 8, РК 1433: 9, ЂД2 1445: 7, ЂЛ 1452: 7, тѣх|л|ѣ СХ 1411: 17, ЂП 1419: 22, ЂВ 1432: 11, тѣхъ СЛа 1407: 28, ЂВ 1427–1428: 10, ЂР 1428–1429: 10, РК 1433: 4, ЂЛ 1452: 51, тѣх СЛа 1407: 15, СЛб 1407: 16, тѣхъ ЂД1 1445: 6; тѣх|л|ѣ ЂВ 1456: 6, 7, итд. (б) тѣхзи Н 1396: 56, тѣхзи СЛа 1407: 55, СЛб 1407: 57.

Чување наставка непалаталне промене особеност је и дат. мн.: тѣмъ СЛа 1407: 51 СЛб 1407: 53, ГП 1403–1408: 2, СЛ 1414–1415: 15, ЂП 1419: 3, РК 1433: 55, тѣм|л|ѣ СМ 1413: 25, итд.

У акуз. мн. м. и ж. р. долази новији облик у духу српског народног језика: теџи законѣ СД 1405: 8, теџи двкатѣ Л2 1457: 12, С2 1457: 13, теџи метохнѣ Н 1396: 67¹⁶⁰. Српском народном језику припада и облик с. р. тазн Н 1396: 52, СЈ 1404–1405: 20, ЂР 1428–1429: 19. Српскословенски облик с. р. тал СВ 1417: 38 може се интерпретирати двојако: (а) као облик *ша*, при чему онда удвојена графема означава дуги вокал, и (б) као облик *шаја* (што чини Младеновић 2007: 375), што онда указује на промену по сложеној привдевој деклинацији (уп. горе и облик ген. јд. *шоје*).

У инстр. и лок. мн. бележе се малобројни примери са очуваним наставцима непалаталне промене: (а) тѣмн СЈ 1404–1405: 33, (б) тѣх|л|ѣ СТ 1406: 30, тѣхъ ЂП 1419: 28, ЂД1 1445: 2.

2.2.1.4. ПОКАЗНА ЗАМЕНИЦА *онъ, она, оно*. – Инвентар облика ове заменице забележен у повељама и писмима Српске деспотовине наведен је у таб. бр. 16.

Таб. бр. 16: Инвентар облика показне заменице <i>онъ, она, оно</i>		
м./с. р. јд.	ж.р. јд.	мн.
Н <i>онзи</i>	<i>она, онази</i>	<i>они, онизи, онази</i>
Г <i>оноџо, оноџај</i>	<i>оноје, онези</i>	<i>онех, онехзи</i>
Д <i>ономуј</i>	–	–
А <i>онај, оноџази, оноџај, оно, онози</i>	<i>онуј</i>	<i>онази, онези</i>
И <i>онемзи</i>	–	<i>онемн, онемнзи</i>
Л <i>ономзи, ономѣј</i>	<i>оној</i>	–

У повељама упућеним Дубровнику забележен је облик ном. јд. м. р. у духу српског народног језика: онзи СД 1405: 36, онзи МД 1405: 35, онзи ЂД 1428: 39¹⁶¹. У ж. р. долазе српскословенски облици без партикуле, али и облици са партикулом у духу српског народног језика: она ЈХ 1394–1402: 23, СЛа 1407: 10, СЛб 1407: 12, ЂЛ 1452: 11, али и онази ЂР 1429–1430: 21, ЂЛ 1429–1439: 26, 39.

160 Облик *шези* забележен је у повељама кнеза Лазара (уп. Поломац 2006: 153), као и у Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкат 1975: 135).

161 Уп. исти облик и у повељи кнеза Лазара Дубровнику (уп. Поломац 2006: 153).

Осим српскословенског облика ω ног СЛа 1407: 46, СЛб 1407: 49, РК 1433: 14, забележен је и облик ген. јд. м. и с. р. у духу српског народног језика: ω ноган Л2 1457: 8, С2 1457: 9. Исту ситуацију налазимо и у ген. јд. ж. р.: српскословенски облик ω ноє СЛа 1407: 3, СЛб 1407: 3, ЂЛ 1452: 6, насупротив српском народном облику ω нѣзи ЂЛ 1429–1439: 39.

У дат. јд. м. и с. р. бележи се само облик у духу српског народног језика у повељама упућеним Дубровнику: ω нодвн СД 1405: 16, ЂД 1428: 16, 39, ЂД1 1445: 32, ω нодоуи МД 1405: 14, ЂД1 1445: 15.

Облици акуз. јд. м. р. забележени у повељама упућеним Дубровнику очекивано долазе у духу српског народног језика: ω нѣн МД 1392: 2, ω ноган СД 1405: 17, МД 1405: 13, 15x2, ЂД 1428: 15, 17, 36, ЂД1 1445: 14, 16, 30, ω ноган СД 1405: 34, МД 1405: 32, ω ногази СД 1405: 15. У с. р. народни облици са партикулом преовлађују: ω нози СЛ 1427: 23, ЂВ 1427–1428: 17, ЂД 1428: 6, ЂП 1427–1429: 21, ЂР 1429–1430: 18, РК 1430–1431: 15, ЂД1 1445: 6, 16, ω нози ЂП 1427–1429: 15, 19, ЂР 1430: 18/19, док се српскословенски облици без партикуле налазе само у неколико манастирских даровница: ω но МХ 1406: 15, СЛа 1407: 10, 11, 14, СЛб 1407: 11, 13, 16, ЂЛ 1452: 10, 11, 17, 52. Само у двама примерима потврђен је облик ж. р. у духу српског народног језика: ω ноуи ЂВ 1456: 9, ω нвн ЛР 1457: 7.

Само у једном примеру је забележен облик инстр. јд. м. р. са очуваним наставком непалаталне промене (уп. овакве облике у савременим говорима косовско-ресавског дијалекта у Ивић 2009: 65) и партикулом: ω нѣзи РВ 1432: 16.

И у лок. јд. м. и с. р. долазе само примери из повеља упућених Дубровнику у духу српског народног језика: ω нолѣзи СД 1405: 18, ω нодзи МД 1405: 16, ЂД 1428: 18, ω нодѣн ЂД1 1445: 17. Само у једном примеру из ЈХ 1394–1402 налази се очекивани облик лок. јд. ж. р.: ω нон 35.

У ном. мн. бележи се српскословенско ω ни у ЈД 1397–1402: 55, али и ω низи 66, ω низи 34, 65, 68 (м. р.), ω нази 35, 43, 67 (с. р.) у Н 1396 у духу српског народног језика.

У великом броју примера долази у ген. мн. облик са очуваним наставком непалаталне промене (уп. овакве облике у савременим говорима косовско-ресавског дијалекта у Ивић 2009: 65) и партикулом у духу српског народног језика: ω нѣзи Н 1396: 78, МД 1405: 10, ЂД1 1445: 11, С1 1457: 6, ω нѣзи СХ 1411: 24, ω нѣлѣзи РК 1430–1431: 20, ω нѣзи ЂД 1428: 12, ЂР 1430: 15, ω нѣзи СД 1405: 12, РК 1430–1431: 22, ω нѣлѣзи Л1 1457: 6, Л2 1457: 6, С2 1457: 6. Само у једном примеру из РК 1433 забележен је облик без партикуле: ω нѣхъ 9. Облик ω нихъ 1 забележен у РК 1433 према Стојановићевом издању (1890: 34), није било могуће проверити пошто је снимак на овоме месту избледео.

Забележени примери акуз. мн. с. и ж. р. долазе са партикулом у духу српског народног језика: (а) ω нази Н 1396: 40, 42, 69, СХ 1411: 25, СЈ 1404–1405: 23, ЂР 1428–1429: 16, (б) ω нѣзи СД 1405: 14, МД 1405: 12, ЂД1 1445: 13, ω нѣзи ЂД 1428: 14.

У инстр. мн. забележени су облици са очуваним наставком непалаталне промене (уп. овакве облике у савременим говорима косовско-ресав-

ског дијалекта у Ивић 2009: 65) и партикулом у духу српског народног језика. Примери долазе у повељама упућеним Дубровнику и у Н 1396: онѣмнзи СД 1405: 14, онѣмнзи МД 1405: 12, ЂД 1428: 14, Н 1396: 44. Изненађује одсуство партикуле у примеру онѣмн из ЂД1 1445: 13.

2.2.1.5. ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦА *ТАКОВЬ* И *СИКОВЬ*. – Забележени су следећи облици заменице *таковь*: (а) ном. јд. м. р.: *таковн* ЈЛ 1398: 26, СХ 1411: 43, *таковы* СЛа 1407: 73, СЛб 1407: 72, СВ 1417: 29, 42, *таковын* ГП 1403–1408: 22, ЂЕ 1429: 23, ЂВ 1432: 30, РК 1433: 43, 44, *таковѣн* ЂП 1419: 31, ЂВ 1427–1428: 28, ЂП 1427–1429: 30, РК 1433: 26; (б) ном. јд. ж. р. *таковази* Н 1396: 54; (в) ген. јд. м. р.: *таков {а}го* ЈП 1395: 64, *таковаго* ЈП 1400: 27; (г) акуз. јд. м. р.: *таковаго* ЈП 1395: 49, ЈП 1400: 9, СЈ 1404–1405: 30, СЛ 1427: 46, ЂР 1428–1429: 41, ЂР 1429–1430: 32, РК 1433: 53, ЂЛ 1452: 88, *таковаго* СХ 1392–1402: 31, ЂП 1419: 32/33, *таковааго* ГП 1403–1408: 23, СМ 1413: 35, ЂР 1430: 28, ЂП 1410: 14; (д) акуз. јд. с. р.: *оу таковон врѣме* РК 1433: 30; (ђ) акуз. јд. ж. р.: *та {ко}воуждѣ* СХ 1406–1407: 36; (е) дат. мн.: *таковѣмь* СТ 1406: 22.

У вези са наведеним облицима могу се дати следећи коментари: (а) облици ген. и акуз. јд. (примери под в и г) употребљени су у духу српскословенског језика, као и пример са партикулом *ждѣ* (под љ); (б) у духу српског народног језика долазе малобројни примери са партикулама *зи* и *ј* (наведени под б и д); (в) највећи број примера ове заменице долази у санкцијама повеља реферирајући на именички садржај; само у трима примерима употребљена је ова заменица са правим придевским значењем: *и ако се таковази вещь прилачн* Н 1396: 54, *та {ко}воуждѣ мьздоу* СХ 1406–1407: 36, *оу таковон врѣме* РК 1433: 30.

Посебно истицање заслужује облик ном. јд. ж. р. са српским народним фонетизмом забележним у ЛД 1457: *таква* 7.

Забележени облици заменице *сиковь* увек долазе у придевској употреби: (а) акуз. јд.: *сицевн* СХ 1411: 28, (б) INSTR. јд.: *сицевнѣ* СХ 1411: 18, 31, *сицевѣмь* СЛ 1427: 22, *сицевѣнѣмѣ* РК 1433: 16, *сицевѣнѣ* ЂЛ 1452: 60, (в) лок. јд. с. р.: *въ сицевѣмь* СХ 1406–1407: 20.

2.2.2. ПРИСВОЈНЕ ЗАМЕНИЦЕ. – Систем присвојних заменица у повељама и писмима Српске деспотовине још увек је у фази формирања. Поред облика присвојних заменица *мој*, *твој*, *свој*, *његов*, *њејн*, *наш*, *ваш*, забележени су и многобројни примери употребе облика личне заменице 3. лица у значењу присвојних заменица (овде се посебно не наводе).

2.2.2.1. ПРИСВОЈНЕ ЗАМЕНИЦЕ *МОЈ*, *ТВОЈ* И *СВОЈ*. – У ном. јд. бележе се облици (а) мушког и (б) женског рода заменица *мој* и *твој*: (а) *мон* ЈП 1395: 4, ЈЛ 1394–1395: 7, СХ 1392–1402: 23, МД 1405: 33, 34, СТ 1406: 17, СХ 1411: 7, РК 1433: 40, С2 1457: 9, 12, *твон* ГП 1403–1408: 9, (б) *моѣ* ЈЛ 1398: 11, ЈД 1397–1402: 6, 8, МД 1405: 22, *моѣ* СЈ 1404–1405: 24, *твоѣ* ЈД 1397–1402: 9, ГП 1403–1408: 10, *твоѣ* ЂЛ 1452: 13.

У ген. и акуз. јд. м. и с. рода заменица *мој* и *твој* значајно преовлађују српскословенски облици: *моѣго* ЈД 1397–1402: 8, СЈ 1404–1405: 1, СД

1405: 1, МД 1405: 1, СТ 1406: 8, МХ 1406: 11, СХ 1406–1407: 1, 10, итд., моєго СХ 1411: 40, СЛ 1414–1415: 17, ЂД 1428: 6, 51, моєл(о) ЂВ 1427–1428: 24, ЂД 1428: 48, моєл(о) СВ 1417: 18, твоєл(о) ЂЛ 1452: 13, твоєго ЈД 1397–1402: 2, 47, твоєго РК 1433: 1. Само једним примером потврђен је облик у духу српског народног језика: мога СЛ 1427: 40.

Другачији је однос српскословенских и српских народних облика ген. и акуз. јд. м. и с. р. код присвојне заменице *свој*. Према српскословенским облицима: своєл(о) СД 1405: 2, своєго СЛа 1407: 22, СЛб 1407: 25, ЂД 1428: 2, РК 1433: 5, своєго СХ 1411: 54/55, своєго СВ 1417: 30, своєл(о) ЂЛ 1452: 24, долазе облици (а) ген. јд. и (б) акуз. јд. м. и с. рода у духу српског народног језика: (а) свога Н 1396: 75, ЂД 1428: 8, ЂР 1429–1430: 24, ЂВ 1432: 23/24, ЂВ 1456: 11, 13, 14, ЛД 1457: 6, (б) свога СД 1405: 17, ЂД 1428: 17, ЂД1 1445: 15, своєга РВ 1432: 16.

Осим у повељама и писмима упућеним Дубровнику (СД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445, ЛД 1457), српски народни облици долазе у Н 1396 и ЂВ 1456, али и у четири манастирске даровнице: СЛ 1427: 40, ЂР 1429–1430: 24, ЂВ 1432: 23/24, РВ 1432.

У примерима (а) мушког и (б) средњег рода огледа се једнакост облика номинатива и акузатива ових заменица: (а) свон ЂР 1428–1429: 21, РК 1433: 35, Л1 1457: 8x2, С1 1457: 8x2, (б) моє ЈД 1397–1402: 52, СВ 1417: 7, ЂР 1428–1429: 6, ЂЕ 1429: 3, моє СЛ 1427: 43, своє СД 1405: 21, МД 1405: 19, ЂД 1428: 21, своє СТ 1406: 6, 14, РК 1433: 23, 25, ЂД1 1445: 19.

У ген. јд. ж. р. подједнако су заступљене сажете и несажете форме: моєк И 1402–1422: 9, твоєк ЈД 1397–1402: 3, твоєк РК 1433: 1, али и моє И 1402–1422: 9, своє СЈ 1404–1405: 10, своє И 1402–1422: 3.

Поред несажетих облика дат. јд. м. и с. р.: моємоу СД 1405: 4, моємв СМ 1413: 20, РК 1433: 40, моємоу МД 1405: 1, моємоу ЈД 1397–1402: 45, МХ 1406: 3, СХ 1406–1407: 25, СХ 1411: 42, моємоу СМ 1413: 21, ЂП 1427–1429: 28, ЂР 1430: 25, моємлв СВ 1417: 8, моємв ЂЛ 1452: 33, твоємв ЂП 1419: 10, своємоу ЈД 1397–1402: 53, забележена су и два примера добијена асимилацијом и сажимањем након губљења сонанта /j/: моомоу СХ 1392–1402: 12, своомоу ЂР 1428–1429: 21.

Потврђени су само старији облици дат. јд. ж. р.: моєн СХ 1392–1402: 17, моєн СЛа 1407: 42, СЛб 1407: 45/46, СВ 1417: 16, СЛ 1427: 13, 31, ЂР 1429–1430: 28, своен ЂР 1430: 10.

Очекивани облици потврђени су у акуз. јд. ж. р.: мою СЛа 1407: 64, СЛб 1407: 64, СМ 1413: 17, ЂЛ 1452: 16, С1 1457: 16, свою ЈП 1395: 65, Н 1396: 22, ЈП 1400: 27, СХ 1392–1402: 32, ЈХ 1394–1402: 17, СЈ 1404–1405: 21, СМ 1413: 14, СВ 1417: 15, ЂЛ 1429–1439: 41, ЂВ 1456: 13, свою Л1 1457: 15, С1 1457: 5, Л2 1457: 6, 23, С2 1457: 23.

Забележен је само један пример вок. јд. ж. р.: мога ЈД 1397–1402: 1.

У инстр. јд. м. и с. р. нису забележене иновације: монмъ ЈЛ 1398: 14, монлм[ъ] ЂЛ 1452: 57, свонлм[ъ] СД 1405: 19, 38, ЂД 1428: 19, РК 1433: 26, свонмъ МД 1405: 17, 36 ЂП 1419: 33, ЂР 1429–1430: 15, свонмъ ЂД 1428: 40. У ж. р. преовлађују новији облици у духу српског народног језика: своомл[ъ] СД 1405: 22, ЂД 1428: 22, ЂР 1428–1429: 22, своомъ МД 1405:

20, своѡлм[ь] ЂЛ 1429–1439: 45, ЂД1 1445: 20. Само у једном случају долази српскословенски облик: мою СХ 1392–1402: 7.

У лок. јд. м. и с. р. налазимо подједнак број несажетих и сажетих форми. Примери: (а) моємь Сла 1407: 69, СЛб 1407: 68, РК 1430–1431: 18, моємь СМ 1413: 14, моємь СВ 1417: 39, твоємь ГП 1403–1408: 12, ЂП 1419: 16, своємь Н 1396: 103, (б) сволм(ь) ЈЛ 1398: 10, Л1 1457: 4, 10, Л2 1457: 5, 10, своьмь ЂР 1428–1429: 20, РК 1430–1431: 10, сволм(ь) С2 1457: 5.

Поред српскословенских облика лок. јд. ж. р.: моен МД 1392: 3, ЈЛ 1398: 6, 11, моен СХ 1406–1407: 11, РК 1433: 10, своен СЈ 1404–1405: 13, забележени су и новији облици своон ЂР 1428–1429: 20, ЂВ 1456: 11, РК 1433: 22, сво{ω}н РК 1433: 21, добијени аналогijом према облицима показних заменица.

Међу забележеним облицима множине нема иновација: (а) ном. м. р.: твон ГП 1403–1408: 8, ЂП 1419: 10, (б) ном. с. р.: твоа СВ 1417: 13, (в) ген. мн.: монхл(ь) СД 1405: 42, ЂП 1427–1429: 27, И 1402–1422: 5, РК 1430–1431: 19, монхл[ь] Сла 1407: 71, СЛб 1407: 70, СХ 1411: 24, 41, СМ 1413: 11, 21, СВ 1417: 40, ЂД 1428: 50, монхь СЛ 1427: 38, СЛ 1427: 43, твонхь ГП 1403–1408: 10, твонхл[ь] СВ 1417: 12, 13, свонхл[ь] Н 1396: 42, ЂР 1428–1429: 21, свонхь ЂР 1430: 13, свонхл(ь) ЂВ 1432: 17, (г) дат. мн.: монлм[ь] СХ 1392–1402: 26, ЂР 1428–1429: 6, монмь СВ 1417: 7, монмь ЂД 1428: 3, ЂД1 1445: 2, монлм(ь) ЂЕ 1429: 3, (д) акуз. мн. с. р.: твоа СВ 1417: 12, своа Сла 1407: 57, 62, 64, СЛб 1407: 58, 63, 64, ЂЛ 1452: 45, (ђ) акуз. мн. ж. р.: мое ЈП 1395: 2, мое СХ 1411: 3, своє Н 1396: 69, СД 1405: 5, своє МД 1405: 3, своє МХ 1406: 26, (е) INSTR. мн.: мондн ЈП 1395: 7, ЈХ 1394–1402: 6, МХ 1406: 4, ГП 1403–1408: 9, монлм[н] СХ 1392–1402: 15, твондн ЈД 1397–1402: 57, 58/59, ЂП 1419: 8, свонлм[н] СХ 1392–1402: 19, свондн СЛа 1407: 19, 31, 62, СЛб 1407: 21, 34, 62, ЂД1 1445: 33, ЂЛ 1452: 22, 32, (ж) лок. мн.: монхь ЈД 1397–1402: 51, свонхл(ь) ЈЛ 1394–1395: 20.

Посебан коментар заслужује једино облик акуз. мн. м. р. свон добијен аналогijом према именици у синтагматском споју: егда же бл(а)гонзволн бл(а)гы б(ог)ъ посѣтити людн свон СТ 1406: 4.

Забележен је само један облик INSTR. дв.: съ бл(а)говерннда сннома мон{м}а госпствуюци{н}ма въ землн ЈЛ 1394–1395: 5.

2.2.2.2. ПРИСВОЈНЕ ЗАМЕНИЦЕ *НАШ* И *ВАШ*. – У повељама и писмима Српске деспотовине потврђен је само један пример употребе присвојне заменице *ваш* у ЛД 1457: ω вашелм(ь) 3 (лок. јд.). Насупрот овоме, присвојна заменица *наш* потврђена је великим бројем примера.

У следећим једнинским облицима забележене су иновације у духу српског народног језика:

- (а) ген. м. и с. р.: нашега МД 1405 2, 13, 18, 25, РВ 1432: 14, Л1 1457: 10, С1 1457: 10, Л2 1457: 17, С2 1457: 18, н(а)шега ЛД 1457: 5, према бројнијим српскословенским облицима: нашего ЈП 1395: 56, ЈЛ 1394–1395: 6, 23, 24, ЈЛ 1398: 7, 12, 25, ЈП 1400: 17, СХ 1392–1402: 16, 28, ЈД 1397–1402: 48, МД 1405: 5, МХ 1406: 1, Сла 1407: 39, 43 СЛб 1407 41, 46, СХ 1406–1407: 34, 35x2, ГП

- 1403–1408: 17, 18, ЂЕ 1429: 20x2, ЂЛ 1429–1439: 21, ЂЛ 1452: 38, СЛ 1427: 10, ЂП 1427–1429: 12/13, нашегω ЈЛ 1394–1395: 14, ЂП 1419: 8, 27, 29, ЂП 1410: 9, нашегrl(о) ГП 1403–1408: 6, 11, 13, ЂЕ 1429: 14, ЂЛ 1452: 83, нашег{ω} ЂП 1419: 13, нашегrlol ЂЕ 1429: 20.
- (б) ген. ж. р.: наше ЈЛ 1394–1395: 13, 16, ЈЛ 1398: 7, 10, 12, 25, 27, МД 1405: 26, 40, ГП 1403–1408: 16, СХ 1411: 12, ЂР 1429–1430: 15, 23, ЂЛ 1452: 37, према малобројнијим несажетим облицима нашеε СЛа 1407: 13, нашеε СЛа 1407: 38, СЛб 1407: 15, 40, нашеε ЂЛ 1452: 14.
- (в) дат. ж. р.: нашон СХ 1406–1407: 28, ЂД 1424: 1, ЛД 1457: 1, 7, Ђпоља, према српскословенским облицима нашеи МХ 1406: 7, ЂП 1427–1429: 14, ЂЛ 1452: 80.
- (г) лок. ж. р.: нашон МД 1405: 17, 20, 22, према српскословенском облику нашеи ЂП 1427–1429: 15, 18.

Остали забележени једински облици не захтевају посебан коментар: (а) ном. м. р.: нашъ ЈЛ 1394–1395: 27, ЈЛ 1398: 28, МД 1405: 6, ЂП 1419: 34, наш ГП 1403–1408: 26, нашl(ь) С1 1457: 1, Л2 1457: 2, (б) ном. с. р.: наше ЈЛ 1394–1395: 19, МД 1405: 28, СХ 1406–1407: 41, ЂД1 1445: 39, (в) ном. ж. р.: наша ЈП 1395: 31, ЈЛ 1394–1395: 26, МД 1405: 33, СВ 1417: 11, (г) дат. м. и с. р.: нашемоу СЛа 1407: 44, 45, СЛб 1407: 47, 48, ЂЕ 1429: 21, ЂД1 1445: 41, нашеmlsl ЂД 1428: 51, ЂП 1427–1429: 18, нашеmls ЂЛ 1452: 82, ЛД 1457: 8, нашеmlsl ЛД 1457: 8, (д) акуз. м. р.: нашl(ь) С2 1457: 1, 5, нашего СЈ 1404–1405: 8, (ђ) акуз. с. р.: наше МХ 1406: 8, РК 1433: 13, (е) акуз. ж. р.: нашъ ЈЛ 1394–1395: 22, СТ 1406: 30, РК 1433: 53, нашоу МД 1405: 24, СЛ 1414–1415: 19, (ж) INSTR. м. и с. р.: нашнlml[ь] ЈП 1395: 24, нашнlml(ь) ЈП 1395: 26, 27, 40, Х2 1454: 12, нашнml ЈП 1400: 29, (з) INSTR. ж. р.: нашoml(ь) Л2 1457: 22, (и) лок. м. и с. р.: нашеml(ь) ЂЛ 1429–1439: 40, Л2 1457: 10, С2 1457: 10, ЛД 1457: 2, нашеml[ь] ЂЛ 1452: 84.

Потврђени су следећи множински облици присвојне заменице *наш*: (а) ном. м. р.: нашн ЂД 1428: 4, ЂД1 1445: 5, ЂД2 1445: 3, нашн Л2 1457: 2, 5/6, 7, 9, 14, 15, С2 1457: 2, 7, 9, 15, 17, (б) ном. с. р.: наше МД 1405: 27, (в) ген.: нашнxl[ь] ЈП 1395: 26, 48, ЂП 1427–1429: 13, ЂЛ 1429–1439: 26, ЂЛ 1452: 85, РВ 1432: 12, Л1 1457: 3, Л1 1457: 12, Л2 1457: 4, Л2 1457: 20, нашнxl(ь) ЈД 1397–1402: 40, СЈ 1404–1405: 27, С1 1457: 3, 12, С2 1457: 3, нашнх ЈЛ 1394–1395: 18, нашнх ЈП 1400: 7, СХ 1406–1407: 29, СХ 1406–1407: 34, ЂР 1428–1429: 43, (г) дат. с. р.: нашнlml[ь] ЂЛ 1452: 61, (д) акуз. ж. р.: наше ЂП 1427–1429: 22, (ђ) INSTR.: нашнml ЈП 1395: 31, 41, СХ 1406–1407: 40, ЂЛ 1452: 58, нашеml Х2 1454: 12/13, (е) лок.: нашнх СЈ 1404–1405: 34, нашнxl(ь) МД 1405: 23, ГП 1403–1408: 25, ЂП 1419: 7, нашнxl[ь] СХ 1411: 48, СМ 1413: 31.

Међу наведеним множинским облицима посебан коментар захтева једино INSTR. мн. нашеml Х2 1454: 12/13, у коме је дошло до аналошког

ширења наставка непалаталне промене, што је одлика и савремених говора косовско-ресавског дијалекта (уп. Ивић 1994: 223, 2002: 9, 2009: 65)¹⁶².

2.2.2.3. Присвојна заменица *ЊЕГОВ*. – У повељама и писмима Српске деспотовине забележени су следећи облици ове присвојне заменице: (а) ном. јд. м. р.: *нѣговѣ*(ь) Л2 1457: 13, (б) ном. јд. с. р.: *нѣговѣ* И 1402–1422: 18, (в) ном. јд. ж. р.: *нѣгова* СД 1405: 11, МД 1405: 9, ЂД 1428: 11, ЂД1 1445: 10, (г) ген. јд. м. и с. р.: *нѣгова* СД 1405: 19, 35, МД 1405: 16, 34, ЂД 1428: 19, 38, ЂД1 1445: 17, 32, ЂВ 1456: 17, (д) дат. јд. ж. р.: *нѣдоу* и *нѣговѣ* *дѣтце* ЂР 1428–1429: 16, (ђ) дат. јд. с. р.: по *еговоу* *прѣставленію* РК 1433: 7, (е) акуз. јд. ж. р.: *нѣговѣ* СХ 1392–1402: 11, 12, *нѣговѣ* ЂВ 1432: 18/19, ЛР 1457: 2, (ж) лок. јд. ж. р.: по *нѣговѣ* *сѣмрѣти* ЂР 1428–1429: 17, по *нѣгове* *сѣмрѣти* ЛР 1457: 11/12, (з) ном. мн. ж. р.: *нѣгове* СД 1405: 33, 34, МД 1405: 30, 31, ЂД 1428: 35, 36, ЂД1 1445: 30x2, (и) дат. мн.: *нѣговѣ*м(ь) ЛР 1457: 5.

У вези са наведеним облицима могу се дати следећи коментари: (а) у повељама и писмима Српске деспотовине преовлађује новији фонетизам ове заменице; забележен је само један пример са старијим фонетизмом у духу српскословенског језика: по *еговоу* *прѣставленію* РК 1433: 7; (б) облици дат. *нѣговѣ* ЂР 1428–1429: 16 и лок. по *нѣговѣ* ЂР 1428–1429: 17, по *нѣгове* ЛР 1457: 11/12 представљају обележје југоисточног српског дијалекта XV века, а познати су и савременим говорима косовско-ресавског (уп. Ивић 2009: 107, Букумирић 2003: 245) и призренско-јужноморавског дијалекта (уп. Младеновић 2010: 289); (в) иновацију у духу српског народног језика представља облик ном. мн. ж. р. *нѣгове*, забележен само у повељама и писмима упућеним Дубровнику; (г) о процесу губљења двојине као посебне граматичке категорије добро сведочи пример дат. мн. из ЛР 1457: *да ѿстанѣ сестричкѣ*м(ь) *нѣговѣ*м(ь) *ра*{доса}авѣ и *радѡван*{8} 4/5.

2.2.2.4. Присвојна заменица *ЊЕЈН*. – Изразиту одлику српског народног језика представља употреба присвојне заменице *нѣјн* у акту игумана Никодима (Н 1396) и у једној даровници деспота Стефана Лазаревића (СЈ 1404–1405). Ова присвојна заменица, највероватније пореклом од дат. јд. ж. р. личне заменице 3. лица (*нѣј*) и придевског суфикса *-н*, забележена је и у Закону о рудницима деспота Стефана (облик *нѡјно*, уп. Јовић 1968/1969: 419), као и у савременим призренско-тимочким (за *нѣјн* уп. Младеновић 2010: 121, за *нѡјн* Белић 1999б: 21, 90, 423, 456) и косовско-ресавским говорима (уп. *нѡјан* у Јовић 1968: 123–124).

Забележени су следећи облици: (а) акуз. јд. с. р.: *нѣнно* *в(а)гоѣ* *желаніѣ* СЈ 1404–1405: 12, (б) акуз. јд. ж. р.: *нѣнноу* *вѣлнкоу* *любовѣ* СЈ 1404–1405: 15, (в) ген. мн. м. р.: *за* *д(8)шоу* *нѣннѣ*х(ь) *с(ы)новѣ* Н 1396: 33/34, (г) ген. мн. с. р.: *ѿ* *нѣннѣ*х(ь) *десетн*х(ь) *адрѣфалт*х(ь) Н 1396: 37, (д) акуз. мн. с. р.: *нѣ* *прѣзрѣтн* *н*{ѣ} *нна* *моленіа* СЈ 1404–1405: 14, (ђ) акуз. мн. ж. р.: *за* *нѣннѣ* *дѣцѣрѣ* Н 1396: 43.

¹⁶² Облик инстр. мн. наѣнн забележен је и у повељи деспота Стефана Бранковића Дубровнику из 1476. године (уп. Поломац 2012а: 346).

Посебан коментар заслужују: (а) облици акуз. јд. и мн. с. и ж. р. (примери под а, б, г и д) у којим је извршено сажимање након губљења сонанта /j/; као и (б) облици ген. мн. (наведени под в и г) у којима се налази наставак *-ex* аналошки преузет од показних заменица (тип тѣхъ).

2.2.3. Упитно-односне заменице. – Забележен је велики број заменица *и*-типа у духу српскословенског језика. Бројем примера издвајају се облици заменице *нже* (ѡже, кже). Овде ће бити приказани само облици ове заменице, тако да буде заступљен само по један пример за сваки документ:

- (а) ном. јд. м. р.: *нже* ЈП 1395: 8, ЈЛ 1394–1395: 11, ЈЛ 1398: 5, ЈХ 1394–1402: 9, ЈД 1397–1402: 46, СЈ 1404–1405: 4, СТ 1406: 4, МХ 1406: 27, СЈа 1407: 30, СЈб 1407: 33, СХ 1406–1407: 42, ГП 1403–1408: 1, ЂП 1410: 1, СХ 1411: 8, СМ 1413: 9, СЛ 1414–1415: 6, СВ 1417: 6, ЂП 1419: 1, И 1402–1422: 5, СЛ 1427: 7, ЂВ 1427–1428: 7, ЂП 1427–1429: 5, ЂР 1428–1429: 42, ЂЕ 1429: 4, ЂР 1429–1430: 9, ЂР 1429–1430: 34x2, ЂР 1430: 33, ЂВ 1432: 10, РК 1433: 9, ЂЛ 1429–1439: 8, ЂЛ 1452: 15, итд.
- (б) ном. јд. с. р.: *еже* ЈП 1395: 25, ЈЛ 1394–1395: 2, ЈЛ 1398: 2, ЈП 1400: 21, СХ 1392–1402: 3, ЈХ 1394–1402: 3, ЈД 1397–1402: 24, СЈ 1404–1405: 2, СД 1405: 1, МХ 1406: 11, СЈа 1407: 59, СЈб 1407: 60, СЛ 1414–1415: 11, СВ 1417: 32, СЛ 1427: 6, ЂВ 1427–1428: 6, ЂП 1427–1429: 13, ЂР 1428–1429: 18, ЂР 1430: 9, РК 1430–1431: 18, ЂД1 1445: 1, ЂД2 1445: 8, ЂЛ 1452: 12; *еже* МХ 1406: 23, ЂП 1427–1429: 5, ЂР 1429–1430: 5, ЂВ 1432: 5; *кже* СХ 1392–1402: 3, СЈ 1404–1405: 16, МХ 1406: 2, СЈа 1407: 21, СМ 1413: 8, СЛ 1414–1415: 6, ЂР 1428–1429: 5, ЂР 1429–1430: 19, итд.
- (в) ном. јд. ж. р.: *ѡже* ЈП 1395: 23, Н 1396: 85x2, ЈП 1400: 23, СХ 1392–1402: 16, ЈХ 1394–1402: 22, ЈД 1397–1402: 27, СТ 1406: 9, СЈа 1407: 49, СЈб 1407: 52, ГП 1403–1408: 2, СВ 1417: 9, ЂП 1419: 2, И 1402–1422: 3, ЂД 1428: 8, ЂР 1430: 4, ЂЛ 1429–1439: 4, ЂЛ 1452: 7, итд.
- (г) ген. јд. м. и с. р.: *егоже* ЈЛ 1394–1395: 2, ЈЛ 1398: 2, ЈХ 1394–1402: 2, СЈ 1404–1405: 4, СТ 1406: 28, СЈа 1407: 69, СХ 1411: 39/40, СЛ 1414–1415: 18, СЛ 1427: 42, ЂД 1428: 50, ЂЕ 1429: 19, ЂР 1430: 23, ЂВ 1432: 26, ЂД1 1445: 40, *егоже* ЂП 1410: 9, И 1402–1422: 32, *егоже* МХ 1406: 34, ЂР 1428–1429: 37, *егоже* СХ 1406–1407: 26, ЂЛ 1452: 84, итд.
- (д) акуз. јд. ж. р.: *юже* ЈЛ 1394–1395: 3, ЈЛ 1398: 3, СЈа 1407: 1, СЈб 1407: 1/2, итд.

Примери употребе заменице *нже* (ѡже, кже) очекивано долазе у манастирским и властeosким даровницама (изузев РВ 1432), као и у актима игумана Св. Пантелејмона (Н 1396 и И 1402–1422). Примери изостају из кратких писама упућених Дубровнику (МД 1392, ЂД 1424), из већине повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића (ЂВ 1456, ЈЛ 1457, С1 1457, Г 1457, Ј2 1457, С2 1457 и ЈД 1457), као и из аката о разграни-

чењу хиландарских међа (X1 1454 и X2 1454). Изузимајући МД 1405, у осталим повељама упућеним Дубровнику ова заменица долази искључиво у уводним и завршним деловима повеља у којима се традиционално употребљава српскословенски језик: њже ЂД 1428: 8, еже СД 1405: 1, ЂД1 1445: 1, 7, ЂД2 1445: 8, егоже ЂД 1428: 50, ЂД1 1445: 40.

Заменице *κ*-типа долазе у српским средњовековним световним споменицима од најстаријих времена (уп. Грицкат 2004: 71). Бројем потврда у повељама и писмима Српске деспотовине издвајају се именичке заменице *кѣо* (в. овде, т. 2.1.3) и *шѣо* (в. т. 2.1.6), затим *шѣо* у функцији везника зависних реченица (примери се не наводе), као и заменица *који* (у функцији неодређене придевске заменице, в. овде, т. 2.2.4, као и у функцији везника зависних реченица).

У повељама и писмима Српске деспотовине потврђена је и упитно-односна заменица за количину *јеликъ*. Забележени су само примери ном. јд. с. р. у манастирским даровницама: по елико мошно рождѣн'номоу кѣ(тъ)ствоу подобити се. СМ 1413: 4/5 (исти пример и у СЛ 1414–1415: 3/4, СЛ 1427: 3/4, ЂВ 1427–1428: 3/4, ЂП 1427–1429: 3, ЂР 1429–1430: 3, ЂВ 1432: 2/3), елико възможно ославати се ЂР 1430: 2, елико възможно ославати се ЂЛ 1429–1439: 2.

Лексема *колик* употребљена је само као заменички прилог: (а) и колико је поповъ оу монастирѣ всн да лѣтѣ[в]рѣсаю Н 1396: 11, (б) и колико соу поповъ оу монастирѣ всн да ѿпѣваю Н 1396: 89/90, (в) да си нхъ нѣа колико соуцоу свою башиноу СЈ 1404–1405: 21.

2.2.4. НЕОДРЕЂЕНЕ ЗАМЕНИЦЕ. – Забележене су само заменице *некоји* и *нечији*: (а) ном. јд. м. р.: кѣдѣ[в] се прилоуѣтин нѣкон гостѣ РК 1433: 46, и кон годѣ се прилоуѣтин приш {ъ}дын нѣкон добръ чл(овѣ)къ РК 1433: 47, (б) ген. јд. ж. р.: аще повелн г[о]л[с]по[д]ство мн- нѣкоѣ радѣ[н] ноуждѣ СХ 1411: 37, (в) дат. јд. с. р.: по некоѣдѣлѣ наваждѣнѣю СМ 1413: 32, (г) дат./лок. јд.: по ннон нѣкон ноуждѣн СЛ 1427: 40, (д) акуз. јд. с. р.: да приложн своѣ радн д(оу)ше, сѣло некоѣ. СЈ 1404–1405: 10/11, (ђ) акуз. јд. м. р.: и ни за кѣднь приложькъ нѣтин Н 1396: 96.

У вези са наведеним облицима треба дати следеће коментаре: (а) облик ном. јд. м. р. нѣкон забележен само у РК 1433 може се прочитати двојако: као [некоји] и као [некој]; уколико претпоставимо друго читање, онда би се пред нама налазила изразита одлика српског народног језика (неодређена заменица *некој* позната је призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, уп. Младеновић 2010: 83–90); (б) у облицима ген. јд. и дат./лок. јд. ж. р. (примери под б и г) огледа се фонетска иновација (асимилација и сажимање након губљења /j/).

У једноме примеру забележена је неодређена заменица *некоји* именички употребљена: нѣн брата ц(а)р(ь)ства мн, нѣн с(ы)на, нѣн вѣноука. нѣн коел(о) ѿ сѣродникъ нашн(ь). ближнѣаго. нѣн даанѣаго, нѣн по [п](о)поуценѣю в(о)жѣю нѣкоѣго ѿ тоуждѣнхъ на(ь) СЈ 1404–1405: 26/27/28.

2.2.6. ОПШТЕ ЗАМЕНИЦЕ

2.2.6.1. ОПШТЕ ЗАМЕНИЦЕ *КЪЖДО* И *КИЖДО*. – У мањем броју манастирских даровница употребљене су ове заменице у духу српскословенског језика. Заменица *къждо* у свим забележеним примерима употребљена је именички: (а) ном. јд.: и сѣа вса къждѡ съ свонѡлѡ[н] мѣгѡдѡи СХ 1392–1402: 19, къждѡ по дарованню д(оу)ха ЈД 1397–1402: 19, къждѡ вѣнѣ бываѣтъ МХ 1406: 15/16, да ндѣтъ свободно къждо на своѣ мѣсто СТ 1406: 14, протнвоу пронзволѣнѣю и снаѣ къждѡ СЛѡ 1407: 10, протнвкв пронзволѣнѣю и снаѣ къждѡ СЛБ 1407: 11, протнвкв пронзволѣнѣю и снаѣ къждѡ ЂЛ 1452: 10, (б) дат. јд.: и вѣрни стронтеѡе вѣвѣренаго комоужѡдѡе слоужбонатеѡѡа РК 1433: 6.

Заменица *киждо* чешће је употребљена именички (примери а и б), а само у једном случају и придевски (пример в): (а) ген. јд.: нѣ вѣсакомѡх принносѡти ѡже по коѣгождѡ снаѣ и пронзволѣнѣю ЂЛ 1452: 6/7, (б) дат. јд.: азъ свободѡх подахѣ монастырѡмѡх. и коѣмъждо своѣ достоннѣство СТ 1406: 6/7, (в) акуз. јд. с. р.: и сѣе на коѣждѡ лѣто СВ 1417: 24.

2.2.6.2. ОПШТА ЗАМЕНИЦА *КОЈИ ЛИБО*. – Забележен је само један пример придевске употребе ове заменице: кон либо аще сѡчѡнтѣ се доѡлѡ[о]дѡкъ ЈП 1395: 42 (између заменице и именице интерполирана је зависна условна реченица).

2.2.6.3. ОПШТЕ ЗАМЕНИЦЕ СЛОЖЕНЕ СА *ГОДЕ*. – Највише потврда забележено је за општу заменицу *који доде*. Примери су забележени у повељама упућеним Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), као и у Н 1396 и РК 1433.

Именичку употребу илуструју следећи примери: (а) ном. јд. м. р.: и кон годѣ се прилоуѣтѡи приш {ь} дѡн нѣкон добрь чл(овѣ)къ РК 1433: 47, (б) дат. јд. ж. р.: и згодѡи се коѡон годѣ 8 ц(а)риградѣ быти Н 1396: 55/56, (в) акуз. јд. м. р.: да ѣ вољнѣ г(о)л(подн)нѣ кнѣзѡ(ь) стѣфанѣ и г(о)л(подн)нѣ вѡлѣкъ поставѡити оу лоуѣтроу {к}ога нѡлѣ годѣ Н 1396: 80/81.

Придевску употребу имамо у следећим примерима: (а) ном. јд. м. р.: и кон годѣ двѣровѡтаннѣ нѣе с трѣгоѡлѡ(ь) свонѡлѡ(ь) СД 1405: 19 (исти пример и у МД 1405: 17, ЂД 1428: 19 и ЂД1 1445: 17), (б) акуз. мн. м. р.: и да соу вољнѡи поставѡити {...} кѡлоуѣре коѣ нѡлѣ годѣ Н 1396: 64/65, поставѡѡити оу своѣм кѣѡнѣ {...} кѡлоуѣре коѣ нѡлѣ годѣ Н 1396: 69.

У повељама упућеним Дубровнику забележена је општа придевска заменица *чији доде*: (а) ном. јд. м. р.: нѡн чѡи годѣ чл(овѣ)къ СД 1405: 28, нѡн чѡи годѣ чл(овѣ)къ МД 1405: 26, нѡн чѡи годѣ чл(овѣ)къ ЂД 1428: 29, нѡн чѡи годѣ чл(овѣ)къ ЂД1 1445: 26. О сажимању након губљења /j/ у овом примеру говорено је у одељку III.1, т. 1.5.2.

Забележено је неколико примера опште заменице *кѡо доде*, односно *ѡко доде*, именички употребљене: ере тко се ѣ голѡ[ь] на вѡше вѡлѡтѡство насѡнѡлѡ(ь) ѡлѡ[ь] вѣе г(о)л(подѣ) ЛД 1457: 10 (ном. јд.), и пакы да нѣ сѡмѣ вољнѣ ѡдатѡи комоу мѡи годѣ СХ 1411: 27 (дат. јд.), нѡн кога годѣ ѡлѡ[ь] хр(н)лѣтѡнѣ ЛР 1457: 13 (акуз. јд.).

У неколико примера потврђени су заменички прилози *штоо* *џоге* и како *џоге*: (а) да нмъ је на волн и цю нмъ годѣ СД 1405: 25, (б) а напред[ъ] цю год[ъ] вѣде ЛД 1457: 19/20, (в) ерѣ мн цю год[ъ] можемо радн сдо вашемъ всакомъ добрѣ ЛД 1457: 21, (г) да нмъ је на волн како нмъ годѣ. МД 1405: 23/24, (д) да нмъ је на нн[ъ] волѣ и како нм[ъ] годѣ ЂД 1428: 26, (ђ) да нмъ је на ннхъ волю како нм[ъ] годѣ ЂД1 1445: 23.

2.2.6.4. ОПШТА ЗАМЕНИЦА *ВСАК*. – Мали је број потврда у којима је ова заменица именички употребљена: (а) ном. јд. м. р.: всакъ да гред[ѣ] своко[д]но СД 1405: 28, в'сакъ да нде своко[д]но МД 1405: 26, всакъ да гред[ѣ] своко[д]но ЂД 1428: 29, да гредѣ всакъ своко[д]но ЂД1 1445: 26, всакн је енл[ъ] мнрн[ъ] и покотлн[ъ] ЛД 1457: 10, да је свак[ъ] ввднл[ъ] ЛД 1457: 18, (б) дат. јд. м. и с. р.: пишѣмо въ свѣд[ѣ]тѣаство всакомоу МД 1405: 3, да кел[ъ] въ свѣд[ѣ]тнѣ всакомоу РК 1430–1431: 1, нъ всакомъ приноснн ЂЛ 1452: 6, всакомъ ѿ нл[ъ] на м[ъ]л[ъ] по трн л[ъ]тлоргѣ ЂЛ 1452: 66, всакомъ ѿ нл[ъ] по трн л[ъ]тлоргѣ ЂЛ 1452: 71, давалъ на знаннѣ всакомл[ъ] С1 1457: 1, (в) акуз. јд. м. и с. р.: н м[о]лю всакого негоже в[о]г[ъ] пронзволнтъ ЛР 1457:12.

Следећи једински облици употребљени су придевски: (а) ном. ж. р.: всакаа И 1402–1422: 19, Л1 1457: 14, Л2 1457: 21, всака С1 1457: 14, в[ъ]скаа С2 1457: 22, (б) ген. м. и с. р.: всакого ЈП 1395: 41, СЛа 1407: 17, СЛб 1407: 19, СВ 1417: 28, всакого РК 1433: 4, всакого ЂЛ 1452: 20, всакога Н 1396: 40, 57, 74, 81, РК 1433: 47, (в) ген. ж. р.: всакоѣ ЈЛ 1394–1395: 16, всакоѣ СЛа 1407: 18, СЛб 1407: 20, всакоѣ ЂЛ 1452: 21, всакѣ СТ 1406: 16, (г) дат. м. и с. р.: всакомоу СЛа 1407: 65, СЛб 1407: 65, ЂР 1430: 17, всакомоу ЂР 1430: 1, всакомоу ЂЛ 1429–1439: 1, всакомл[ъ] ЂЛ 1452: 64, всакомл[ъ] Л1 1457: 1, в[ъ]сакомъ С2 1457: 1, всакомъ ЛД 1457: 21x2, (д) акуз. м. р.: всакы СХ 1411: 29, РК 1433: 50, всакын СЛ 1427: 34, 37, (ђ) акуз. с. р.: всако ЈП 1395: 17/18, Н 1396: 17, 45, 61, 78, 88, ЈП 1400: 24, СЛа 1407: 66, СЛб 1407: 65, ГП 1403–1408: 15, СВ 1417: 23, СЛ 1427: 17, ЂВ 1427–1428: 15, 22, ЂЕ 1429: 17, РК 1430–1431: 14, ЂВ 1432: 3, ЂЛ 1452: 43, 76, всако СМ 1413: 6, СЛ 1414–1415: 4, ЂР 1429–1430: 4, СЛ 1427: 4, ЂВ 1427–1428: 4, всако ЈП 1395: 62, ЂЕ 1429: 16, РК 1430–1431: 15, в'сако МД 1405: 7, всако ЂП 1427–1429: 4, (е) акуз. ж. р.: всакоу Н 1396: 12x2, 15x2, СЛа 1407: 56, всакв СЛб 1407: 57, ЂЛ 1429–1439: 29, всакв РВ 1432: 16, (ж) INSTR. с. р.: всакыл[ъ] ЈП 1395: 25, 26, 41, РК 1433: 36, РК 1433: 48, всакынл[ъ] РК 1430–1431: 8, (з) лок. м. р.: всакомъ ЂЛ 1452: 70, (и) лок. ж. р.: всакон СЛ 1427: 23.

У вези са наведеним облицима неопходно је дати следеће коментаре: (а) облик ном. јд. всакн ЛД 1457: 10 и облик ном. јд. ж. р. всакаа И 1402–1422: 19, Л1 1457: 14, Л2 1457: 21, деклинирају се по сложеној придевској промени, (б) облик ном. јд. из свак[ъ] ЛД 1457: 18 илустрuje метатезу иницијалне групе *вс-* (в. одељак III.1, т. 2.3.7), (в) иновације у духу српског народног језика ограничене су на облике ген. јд. сва три рода: у м. и с. р. долази облик всакога Н 1396: 40, 57, 74, 81, РК 1433: 47, у ж. р. долази облик всакѣ СТ 1406: 16.

Међу малобројним придевски употребљеним множинским облицима иновацију представља једино облик ном. мн. ж. р. всакѣ СЈ 1404–1405: 19.

Облици ген. и инстр. представљају континуитет старијег стања: (а) ген.: *всакы|х|ѣ* ЈП 1395: 41, (б) инстр.: *всакыѣн* ЈП 1395: 61, ЈП 1400: 23, СЛа 1407: 17, 26, СЛБ 1407: 19, СЛБ 1407: 29, *всакыѣн* ЂЛ 1452: 20, 27/28.

2.2.6.5. ОПШТА ЗАМЕНИЦА *вс.* – У највећем броју повеља и писама Српске деспотовине ова заменица долази без метатезе, само је у ЂВ 1456 потврђен облик *всѣ|х|ѣ* 15 (ген. мн.), и у Г 1457 облик *свѣга* 2 (ген. јд. м. р.) (в. одељак III.1, т. 2.3.7).

Потврђени су следећи облици једнине: (а) ном. с. р.: *всѣ* РК 1430–1431: 10, (б) ном. ж. р.: *вса* СД 1405: 6, ЂЛ 1452: 1, *вса* ЂД 1428: 48, (в) ген. м. р.: *свѣго* СХ 1411: 52/53, *свѣга* Г 1457: 2, (г) ген. ж. р.: *всѣ* ЂД 1428: 4, ЂД1 1445: 4, 39, ЂД2 1445: 2, ЛД 1457: 10, (д) дат. м. р.: *всѣмоу* СЛа 1407: 3, СЛБ 1407: 4, *всѣмѣ* ЂЛ 1452: 5, (ђ) дат. ж. р.: *всон* Н 1396: 9, СХ 1411: 30, ЂД 1424: 2, ЛД 1457: 1, *испоља*, (е) акуз. м. р.: *всѣ*(ѣ) ЛД 1457: 13, (ж) акуз. с. р.: *всѣ* Н 1396: 73, ЈЛ 1398: 22, ЂП 1419: 22, И 1402–1422: 18, СЛ 1427: 41, ЈП 1457: 4, С1 1457: 4, Л2 1457: 5, 10, 13, 15, ЛД 1457: 5, *всѣ*(ѣ) С2 1457: 5, *всѣ* С2 1457: 14, 16, 20, (з) акуз. ж. р.: *всѣ* ЈЛ 1394–1395: 17, (и) инстр. м. и с. р.: *всѣмѣ* ЈП 1395: 17, СХ 1411: 22, ЂВ 1432: 23, (ј) инстр. ж. р.: *всѣмѣ* ЈП 1395: 20, (к) лок. м. и с. р.: *ѿ всѣмѣ*(ѣ) Х1 1454: 1, ЛД 1457: 21, *ѿ всѣмѣ*(ѣ) Х2 1454: 1.

Знатно вишом фреквенцијом долазе множински облици. Наводи се мањи део грађе тако да буду заступљени сви граfiјски ликови: (а) ном. м. р.: *всн* ЈП 1395: 5, *всн* МХ 1406: 5, *всн* ЈЛ 1398: 2, (б) ном. ж. р.: *всѣ* Н 1396: 51, 56, (в) ген.: *всѣ|х|ѣ* ЈП 1395: 55, *всѣ|х|ѣ* ЂВ 1427–1428: 30, *всѣхѣ* ЂР 1429–1430: 34, *всѣ|х|ѣ* СЛа 1407: 63, *всѣ|х|ѣ* ЂП 1410: 4, 16, *всѣ|х|ѣ* СВ 1417: 45, *всѣхѣ* СЛ 1427: 24, *всѣ|х|ѣ* ЈЛ 1394–1395: 10, *всѣхѣ* СХ 1406–1407: 8, 35, *всѣ|х|ѣ* ЂВ 1427–1428: 24, *всѣ|х|ѣ* ЂЛ 1452: 39, *всѣхѣ* СВ 1417: 37, *всѣхѣ* ЂЛ 1452: 71, *всѣ|х|ѣ* ЂЛ 1452: 49, *всѣхѣ* СМ 1413: 18, (г) дат.: *всѣмѣ* ЂЛ 1452: 72, *всѣмѣ*(ѣ) ЂП 1419: 2, *всѣмѣ*(ѣ) ЂД 1428: 3, *всѣмѣ* И 1402–1422: 17, 19, 20, *всѣмѣ*(ѣ) И 1402–1422: 18, *всѣмѣ* ЂД2 1445: 1, *всѣмѣ*(ѣ) СМ 1413: 10, *всѣмѣ*(ѣ) ЂП 1427–1429: 8, *всѣмѣ* СЛа 1407: 61, *всѣмѣ* Н 1396: 93, 94, *всѣмѣ*(ѣ) ЂВ 1427–1428: 10, (д) акуз. м. р.: *всѣ* ЈД 1397–1402: 7, (ђ) акуз. с. р.: *вса* ЈП 1395: 40, 46, 61, ЂЛ 1452: 73, *в{ѣ}са* СХ 1406–1407: 38, *вса* ЂР 1428–1429: 3, *вса* СВ 1417: 38, *вса* ЂП 1419: 1, (е) инстр.: *всѣмѣ* ЂВ 1456: 7, *всѣмѣ* ЂЛ 1429–1439: 43, *всѣмѣ* СХ 1406–1407: 41, *всѣмѣ* СХ 1411: 17, *всѣмѣ* ЂВ 1456: 5, *всѣмѣ* ЂЛ 1452: 2, (ж) лок.: *всѣ|х|ѣ* СВ 1417: 9, *всѣ|х|ѣ* ЂЛ 1452: 40, 50.

У вези са наведеним примерима неопходно је дати следеће коментаре: (а) иновације у јединској промени у духу српског народног језика забележене су у ген. м. р. *свѣга*, у ген. ж. р. (примери под г), дат. ж. р. (примери под љ) и у инстр. јд. ж. р. (пример *всѣмѣ*); (б) једине иновације у множинским облицима ове заменице налазимо у ном. и акуз. ж. р.: *всѣ* Н 1396: 51, 56 (ном.) и *всѣ* СЛ 1414–1415: 17 (акуз.), као и у акуз. м. р. *всѣ* ЈД 1397–1402: 7; (в) у инструменталу и локативу једнине, као и у генитиву, дативу, инструменталу и локативу једнине ове заменице очувани су наставци нека-

дашње непалаталне промене, што представља особеност и савремених говора косовско-ресавског дијалекта (уп. Ивић 2009: 65).

Посебно истицање заслужује облик ове заменице у примеру ако ли н ксе пѣт[ъ] хкѣри боудоу [у Цариграду] Н 1396: 45/46. Употреба облика ксе уместо очекиваног ген. мн. представља један од најстаријих примера анализације у српским средњовековним споменицима. Употреба облика *все* (<*все*) уместо очекиваног ген. мн. посведочена је и у савременим косовско-ресавским говорима (уп. само Јовић 1968: 127, Радић 2000: 394).

3. ПРИДЕВИ

3.1. ОБЛИЦИ НЕОДРЕЂЕНОГ ВИДА. – Забележен је велики број примера ном. јд. м. р. Наводи се по један пример за сваку лексему и њену графичку реализацију:

вол'нь ЈП 1395: 42, вољнь СХ 1411: 39, волнь ЂР 1428–1429: 22, вољнь СД 1405: 12, вољнл(ь) ЂД 1428: 12, волань МД 1405: 16, дљжьнь РК 1433: 36, дљьжл(ь)нь СД 1405: 39, дљжьнл(ь) ЂД 1428: 41, дљж(ь)нл(ь) ЂД 1428: 42, дљьжл[ъ]нь РК 1433: 42x2, дљжань МД 1405: 37, кривь МД 1405: 38, кривь ЂД 1428: 41, непрчестень ЈП 1400: 28, прчестень МХ 1406: 42, живь Н 1396: 100, ц(н)л(о)лѣтивь СХ 1392–1402: 29, свободнь СТ 1406: 19, възьбл(а)годѣтьнь СХ 1406–1407: 17, маль ЂП 1410: 4, голелл(ь) ЂП 1410: 4, недостоннь СВ 1417: 13/14, развдичнь РК 1433: 43, добрь РК 1433: 46, тоужлдь СХ 1406–1407: 34, мнрьнл(ь) ЛД 1457: 10, покотлнл(ь) ЛД 1457: 10.

Посебно се издвајају присвојни придеви: х(рн)л(т)овь ЈП 1395: 51, ЈП 1400: 12, х(рнсто)вь РК 1433: 54, лешевь ЈХ 1394–1402: 41, вранинь доль ГП 1403–1408: 14, вранинь долл(ь) ЂП 1419: 21 (топоним, в. одељак Ш.3, т. 2.3.6), кнежь чл(овѣ)къ ЈХ 1394–1402: 32.

Знатно је мање забележених примера ном. јд. с. р.: дљьжл[ъ]но РК 1433: 44, вол'но СХ 1411 23, 24, доволно СВ 1417: 13, тврѣдо ЂР 1428–1429: 22, 25, свобод'но И 1402–1422: 19. И у овој категорији посебно издвајамо присвојне придеве: монастирско ЈЛ 1398: 6, лаврьско ЈЛ 1398: 22, двчнно ЈП 1395: 12, вљькосалѣ ЂР 1428–1429: 35, в(о)жнѣ СЛа 1407: 11, СЛб 1407: 12.

Потврде ном. јд. ж. р. најчешће долазе у категорији присвојних придева: прѣцрѣшнѣ парцанова ЈП 1395: 13, гасниковѣ мнханлова ЈП 1395: 28, цр(ь)ковь сп(а)сова ЈП 1395: 29, медоева рѣка ЂР 1428–1429: 34 (топоним, в. одељак Ш.3, т. 2.3.6), вражна Н 1396: 20, в(о)жѣа ЈП 1395: 22, 27, Н 1396: 31, МХ 1406: 44. Изван ове категорије бележи се још само у једној лексеми: тврѣда Л1 1457: 14, С1 1457: 15, тврѣда С2 1457: 22, тврѣда Л2 1457: 21.

У ген. јд. м. р. очекивано долази наставак *-а*. Највише примера забележено је код присвојних придева: г(осподн)нѣ СХ 1411: 2, 52, ЂР 1430: 30, г(о)л(под)нѣ ЈХ 1394–1402: 11, 18, ѿ лаза владоева ЈЛ 1398: 21 (топоним, в. одељак Ш.3, т. 2.3.6), х(рнсто)ва Н 1396: 85, СВ 1417: 25, 26, И 1402–1422: 7, РК 1430–1431: 25, х(рн)л(то)ва СХ 1392–1402: 32, хасанова СЛа 1407: 55, СЛб 1407: 56, сп(а)сова МХ 1406: 9, васнаѣва ЈХ 1394–1402: 9, васѣѣва ЈХ

1394–1402: 15, царева ЂП 1410: 6, фоднна ЈР 1457: 11. Остали примери долазе у РК 1433: камене чьстна 4, посла нн дала нн ванка 19.

Само у једном примеру долази облик ген. јд. с. р.: г(о)л(под)на ЂЕ 1429: 8.

У ген. јд. ж. р. бележимо два наставка: *-и* у духу српскословенског језика: стоудени СЛа 1407: 8, СЛБ 1407: 10, СВ 1417: 14, сп(а)совн ЂЕ 1429: 8, али и *-е* у духу српског народног језика: конь ельховѣ блре ЈЛ 1398: 17 (топоним, в. одељак III.3, т. 2.3.6), крѣвн х(рн)стоѣ ЂР 1428–1429: 42. Последњи пример је посебно интересантан јер долази у санкцији, у којој се традиционално очекује српскословенски језик.

Придеви м. и с. р. долазе са очекиваним наставком. Потврде се углавном бележе код присвојних придева: г(о)л(под)ню ЈП 1395: 8, х(рн)л(то)вѣ ЈП 1395: 60, прѣма краљевоу бродоу ЈЛ 1398: 17/18 (топоним, в. одељак III.3, т. 2.3.6), пиргѣ васіліевѣ ЈХ 1394–1402: 16, ѿнзр(а)лєкѣв ЂЛ 1452: 5, кѣ б(о)жїю ЂР 1430: 3, а у мањем броју и изван ове категорије: жнѣв ЂП 1410: 6, бл(а)гопрїетнѣ ЈХ 1394–1402: 12.

Издаја се велики број потврда за дативско-локативну хомоформу с. р. придева кожїн: по б(о)жїю СЛ 1404–1405: 27, СТ 1406: 28, СЛа 1407: 69, СЛБ 1407: 69, СЛ 1427: 38, ЂР 1428–1429: 37, ЂЛ 1429–1439: 3, по б(о)жнїю СЛ 1414–1415: 18, по б(о)жїѣ СВ 1417: 39.

У дат. јд. ж. р. бележе се наставци *-е* (< -ѣ) и *-и* у зависности од типа промене: тѣлоу н крѣвн х(рн)л(то)вѣ ЈП 1400: 28, хвалѣ г(оспод)ни СЛа 1407: 21, ЂЛ 1452: 23, хвалѣ г(о)л(под)ни СЛБ 1407: 23.

У акуз. јд. потврђени су само очекивани облици: (а) мушки род: за пиргѣ васіліевѣ ЈХ 1394–1402: 10, за помень лалзл(а)ревѣ ЂП 1410: 7, на васілієвл(ѣ) д(ѣ)нѣ ЛД 1457: 18, као и у топонимима: на владоєвѣ лазѣ ЈЛ 1398: 21, на краљевѣ бродѣ ЈЛ 1398: 17, на радосалѣ стѣдєнѣл(ѣ) Х1 1454: 6, на змєкєвл(ѣ) стѣдєнѣцѣ Х1 1454: 6/7; (б) средњи род: мовсєво СЛа 1407: 11, ЂЛ 1452: 11, мовсєво СЛБ 1407: 12; (в) средњи род, мека промена: б(о)жнє СЛа 1407: 11, б(о)жїє СЛБ 1407: 12, ЂЛ 1452: 11, на повєлѣнїє владл(ѣ)нїє СВ 1417: 14; (г) женски род: цр(ѣ)ковѣ м(а)т(є)рѣ б(о)жїю ЈП 1395: 35, као и у топонима на зоуковоу ннвоу ЈЛ 1398: 19/20 и хлаповѣ полянѣ ЈП 1395: 33.

Стари облици вок. јд. м. р. бележе се у двама даровница светогорском манастиру Св. Павлу: блѣзначєлнє ГП 1403–1408: 3/4, єдннч(ѣ)л(т)нє ГП 1403–1408: 4, сѣпрѣстоанє ГП 1403–1408: 4, безначєлнє ЂП 1419: 2, непостижнє ЂП 1419: 2, недоимсєнє ЂП 1419: 2. Само у једном примеру долази облик вок. јд. ж. р.: вл[а]л[ѣ]л[ѣ]ко нєнслѣднмалѣ прѣмоудростн ѿбѣа ЈД 1397–1402: 51.

Забележен је само један пример инстр. јд. м. р.: д(оу)хомѣ б(о)жнєлѣ СХ 1411: 5. Примери ж. р. долазе код присвојних придева: х(рн)л(то)воу ЈД 1397–1402: 29, вл{а}д{ѣ}ннїю ЈЛ 1398: 3, вл(а)л(ѣ)ннїю СХ 1392–1402: 3, владѣннїю ЈХ 1394–1402: 3. У примеру владннїю ЈЛ 1394–1395: 3 дошло је до преузимања наставка тврде промене.

У малобројним примерима лок. јд. м. р. потврђени су двојаки наставци: в паракїновѣ бродоу ЈЛ 1398: 11 (топоним, в. одељак III.1, т. 2.3.6), на страшнл(ѣ) сѣдѣ х(рн)л(то)вѣ ЂП 1419: 35, вѣ врѣмєннѣ РК 1433: 13. У ж. р. долази само један пример: по заповѣдн б(о)жїн РК 1433: 20.

Забележени су следећи множински облици: (а) ном. м. р.: в(о)жѣн ЈП 1395: 4, СХ 1411: 6, сководни ЈЛ 1394–1395: 19, ЂВ 1456: 16, сководны СТ 1406: 15/16, дљжин СЛ 1427: 27/28, непотъкновени ЂЛ 1452: 23, колни Н 1396: 65, 71, 101, проклетн Х2 1454: 13, жнви ЛД 1457: 9, радосаан ЈР 1457: 9, 12, (б) ном. с. р.: сководна ЈП 1395: 41, адова ЂЛ 1452: 16, тврѣда ЂВ 1427–1428: 25, ЂР 1428–1429: 36, 39, ЂВ 1432: 24, 29, ЂЛ 1452: 83, (в) ген. м. р.: и(зра)накѣкѣ СЛа 1407: 3, СЛб 1407: 4, (г) акуз. м. р.: нагѣн МХ 1406: 14, тѣха СХ 1406–1407: 13.

Посебан коментар захтева облик нагѣн МХ 1406: 14, употребљен у духу српскословенског језика.

Само у једном примеру бележе се облици м. р. у везаном дуалу: два свѣщника сребрѣна позлащена СЛ 1427: 16.

3.2. Облици одређеног вида

3.2.1. Номинатив јединице. – У облику м. р. редовно долази очекивани новији наставак *-ѣ* (добијен сажимањем *-ѣи* или *-ѣи*). Од многобројних забележених примера овде се посебно истичу само они у којима се налази двострука варија (кендема) као показатељ дужине наставка (в. одељак II.2, 3.4):

ЈП 1395: велнкѣ 5, каанѣ доль 22/23, ЈП 1400: смѣреннѣ 15, СХ 1392–1402: в(о)ж(ь)лствѣннѣ 1, хѣландарлѣцѣ 8, ЈХ 1394–1402: в(о)ж(ь)лств(ь)ннѣ 1, всеч(ь)лствннѣ 7, хыландарлѣкѣ 8, МД 1405: велнкѣн 5, с(вѣ)тѣн 5, СХ 1411: велнкѣ 8, в(о)ж(ь)лствѣннѣ 8, СВ 1417: бл(а)говѣрнѣ 7, ЈП 1457: отворенѣ 1, златѣ 4, сребрѣннѣ 4, поттеннѣ 9, С1 1457: златѣ 4, сребрѣннѣ 4, поттѣлннѣ 9, Ј2 1457: сребрѣннѣ 5, С2 1457: отворенѣ 1, ЛД 1457: вгрѣскѣ ЛД 1457: 17.

Несажети облици ном. јд. с. р. долазе у духу српскословенског језика у малом броју примера: обычноѣ Н 1396: 89, земљноѣ ЈХ 1394–1402: 21, свѣтлоѣ СЛа 1407: 1, СЛб 1407: 1, всемирноѣ СЛа 1407: 1, СЛб 1407: 1, с(вѣ)тоѣ СВ 1417: 12. Сажети облици долазе у духу српског народног језика у повељама упућеним Дубровнику, у признаницама о покладу деспота Ђурђа (ЈП 1457, С1 1457, Ј2 1457, С2 1457), али и у неколико манастирских даровница: двѣровѣчко СД 1405: 25/26, ЂД 1428: 26, двѣровѣчко СД 1405: 37, ЂД1 1445: 23, доѣровѣчко МД 1405: 24, доѣровѣчко МД 1405: 35, двѣровѣчко ЂД 1428: 39, пѣсто ЂР 1428–1429: 33, съборно ЂЛ 1452: 72, бл(а)гопрнѣтно СХ 1406–1407: 16, ново СХ 1406–1407: 16, монастирско ЂП 1419: 25/26, гламлѣско ЈП 1457: 4, Ј2 1457: 4, гламлѣско С1 1457: 4, гламлѣско С2 1457: 4, бело ЈП 1457: 4, Ј2 1457: 5, бѣло С1 1457: 4, С2 1457: 4.

Несажети српскословенски облици преовлађују у женском роду¹⁶⁴. Наводи се по једна потврда за сваки пример:

пр(ѣ)ч(н)лѣтаа ЈП 1395: 49, прѣнепорочнаа ЈЛ 1394–1395: 26, с(вѣ)таа СХ 1392–1402: 15, прѣч(н)лѣтаа СХ 1392–1402: 33, бл(а)гоѣстиваа ЈП 1395:

¹⁶⁴ Овде треба подсетити да смо графичку секвенцу *-аа* читали као *[-аја]* (в. одељак II.1, т. 3.1.1).

6, х(рн)л(т)ољубнѣа ЈП 1395: 6, вѣс(вѣ)таа ЈЛ 1394–1395: 26, с(вѣ)таа СХ 1392–1402: 10, прѣч(н)л(т)аа ЂЛ 1429–1439: 39, прѣч(н)л(т)аа ЂР 1428–1429: 43, прѣч(н)стаа ГП 1403–1408: 23, бл(а)говѣрнаа ЈХ 1394–1402: 6, х(рн)л(т)ољубнѣа СЈ 1404–1405: 5, срѣбскаа СЈ 1404–1405: 25, хиландарскаа СЈ 1404–1405: 31, ннаа СТ 1406: 9, вѣтхаа СЈа 1407: 10, велнкаа ЂЛ 1429–1439: 41, ѡбнѣнаа СХ 1406–1407: 32, православнаа СВ 1417: 11, срѣбскаа ЂП 1427–1429: 22, горнаа ЂР 1428–1429: 32, долнаа ЂР 1428–1429: 32, добраа ЂР 1428–1429: 34, вѣсенепорѣтнаа ЂР 1428–1429: 43, вѣсенепорѣтнаа ЂР 1429–1430: 33, б(о)ж(ь)л(т)вѣнаа ЈД 1397–1402: 4/5, плодѡвнтаа ЈД 1397–1402: 11, бл(а)говѣрнаа ЈД 1397–1402: 32, монастир(ь)скаа РК 1433: 45, б(о)ж(ь)л(т)вѣнаа РК 1433: 50, прѣч(н)л(т)аа ЈР 1457: 6, прѣч(вѣ)таа ЈР 1457: 15.

Знатно је мањи број сажетих облика у духу српског народног језика: вѣчанска ЈП 1395: 27, долна ЈП 1395: 28, бл(а)говѣрна ЈЛ 1398: 5, прѣч(н)л(т)а МХ 1406: 44, срѣбска СД 1405: 6, нова СХ 1406–1407: 16, гѡспоцка ЂП 1410: 11, прѣч(н)ста ЂП 1410: 15, ѡбѣца СХ 1411: 27, монастирска СХ 1411: 33, вѣтха ЂЛ 1452: 10/11, оубога Н 1396: 10, 15, 19, 90, 92, монастирска Н 1396: 92, монастирска РВ 1432: 6, права Х1 1454: 13, главна ЈД 1457: 7/8.

Превласт српскословенских облика објашњава се честом употребом великог броја ових придева у уводним деловима повеља (у интитулацији), а нарочито њиховом атрибутом употребом уз сакралне именице (Владичица, Богородица, и сл.).

3.2.2. Генитив и акузатив јединице мушког и средњег рода. – Искључива употреба наставка *-оѡа/-еѡа* у ген. и акуз. м. и с. р. у духу српског народног језика одликује признанице о подизању поклада деспота Ђурђа, као и један акт о разграничењу хиландарских међа. Примери:

Х1 1454: ч(ь)л(т)нога 12.

ЈЛ 1457: потѣнога 5, 12, потѣнога 9, главлскога 10, златога 11, сребрѣнога 11, белога 11.

С1 1457: потѣнога 5, 9, 12/13, главлскога 11, златога 11, сребрѣнога 11, бѣлого 11.

Г 1457: внѣпнсанага 2.

Ј2 1457: главлскога 18, белога 18, златога 18, сребрѣнога 18/19, потѣнога 20.

С2 1457: главлскога 19, бѣлого 19, златога 19, {сре}брѣнога 19, потѣнога 21.

У следећим повељама и писмима забележени су и српски народни и српскословенски облици. Примери:

ЈЛ 1394–1395: велнога 17, али и вѣс(ь)л(т)нога 9, прѣподѡбнаго 9, с(вѣ)т(а)го 14, б(о)гоноснаго 14, 22, страшнога 21, прѣподѡбнаго 22.

Н 1396: ѡ копорскога дохѡд'ка 60, али и с(вѣ)т(а)го 84, 97, нзвѣстнаго 104.

СХ 1392–1402: с(вѣ)тѡпѡчнѡвѣшега 21, али и стралшѡнаго 32, ч(ь)л(т)нога 33.

ЈХ 1394–1402: до пѣти старога скѡланѡвскога 44, принцевскога 40, али и л(вѣ)т(а)го 8, сп(а)снаго 28.

- СД 1405: посланога 37, ннога 37, лнчнога 17, али и сладкаго 1, прѣс(ве)т(а)го 2, с(ве)т(а)го 7, 20, 31, д(ь)нъшнаго 8, с(ве)т(а)гоl 26.
- МД 1405: посланога 35, ннога 36, лнчнога 15, али и велнкааго 4, 18, 25, с(ве)т(а)го 4, 18, 25.
- СХ 1411: конь новога брьда 13, али и б(о)ж(ь)лствьнаго 5, ч(ь)лстнаго 45, б(о)годароуван'наго 53, б(о)годарован'наго 55.
- СВ 1417: ѿ новога брьда 23, новобрьдскога 36, али и с(ве)тааго 1, 31, безначаел'наго 4, братнааго 14, монастїр'скааго 29, ч(ь)лстнааго 43.
- СЛ 1427: ѿ данка зиднєга 24, али и прѣпоlд[о]бнаго 9/10.
- ЂВ 1427–1428: с(ве)топочнвшега 11, 14, 20, ѿ новога брьда 15, али и бл(а)гоч(ь)лствнааl(о) 11, хр(нст)олюбнвааго 11, ч(ь)лстнааго 12, ч(ь)лстнааl(о) 28.
- ЂД 1428: с(ве)топочнвшега 5, 8, 9, 20/21, 28, 33, 45, посланога 39, ннога 40, ннога 42, срьбскога 50, лнчнога 17, али и сладкаго 1, прѣс(ве)т(а)го 2, бл(а)гоч(ь)лствнааго 5, х(рн)л(т)олюбнвааго 5, с(ве)т(а)го 20, 27, 32.
- ЂР 1428–1429: коупиннаго 24, с(ве)т(а)го 1, 33, безначаел'наго 4, бл(а)гоч(ь)лствнааго 11, х(рн)л(т)олюбнвааго 11, самодрьжавнааго 11, срьбскога 12.
- ЂР 1429–1430: ннога 25, али и благочствнааго 11, хрнстолубнвааго 11, срьбскога 12, чьстнааго 33.
- РК 1430–1431: ннога 17, али и с(ве)т(а)го 1, 3, 10, 14, 25.
- РК 1433: старѣнага 20, 21, {благочствнааго 6/7, с(ве)топочнвшаго 7, бл(а)гочствнааго 7, вѣчнаго 14, д(с)ховнааго 15, прѣос(ве)щеннааго 15, с(ве)т(а)го 29, страшнааго 55.
- ЂД1 1445: посланога 32, лнчнога 16, ннога 34, дрьвога 34, сладкаго 1, прѣс(ве)т(а)го 2, с(ве)топочнвшааго 8x2, 24, 27x2, с(ве)топочнвшаl(о) 18x2, 24, срьбскога 40.

У осталим повељама и писмима налази се једино српскословенски наставак *-аго*. Наводи се илустрације ради само по један пример генитива за сваки документ:

- ЈП 1395: бл(а)гаго 26, ЈЛ 1398: б(о)гоноснаго 7, ЈП 1400: ср(ь)пскаго 18, ЈД 1397–1402: прѣвзлюблен'наго 33, СЈ 1404–1405: ближнааго 27, СТ 1406: велнкааго 8, МХ 1406: сладкаго 1, СЈа 1407: недавнстнааго 29, СЛБ 1407: вѣчнааго 49, СХ 1406–1407: юностнааго 4, ГП 1403–1408: деснааго 12, ЂП 1410: светаго 1, СМ 1413: срьбскога 13, СЛ 1414–1415: врьдменнааго 6, ЂП 1419: прѣподобнааго 17, И 1402–1422: славнааго 6, ЂП 1427–1429: бл(а)гочствнааго 9, ЂЕ 1429: сладкаго 1, ЂР 1430: ч(ь)лст(н)ааго 29, ЂВ 1432: х(рнст)олюбнвааго 12, РВ 1432: кастамоннтскааго 9, ЂЛ 1429–1439: хрнстолубнвааго 16, ЂД2 1445: с(ве)топочнвшааго 5, 9/10, ЂЛ 1452: ѿбцааго 30, ЂВ 1456: с(ве)т(а)го 16, ЈР 1457: вншеписаннагоl 14.

На основу изнесене грађе могу се понудити следећи закључци: (а) највећи број примера наставака у духу српског народног језика бележи се у повељама упућеним Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), као и у признаницама о покладу деспота Ђурђа (ЈЛ 1457, С1 1457, Г 1457, Ј2 1457, С2 1457); (б) српскословенски наставак *-аго* у пове-

љама упућеним Дубровнику најчешће долази у придевима који припадају средњовековној сакралној (хришћанској) терминологији; (в) српски народни наставак забележен је и у неколико манастирских и властеоских даровница, као и у акту игумана Никодима (Н 1396), а у већини ових докумената најчешће долази у топонимима или придевима изведеним од њих; (г) велики број повеља и писама (укупно двадесет пет даровница и И 1402–1422) познаје искључиво облике придева са српскословенским наставком *-аџо*.

3.2.3. Генитив јединине женског рода. – Искључиво наставак *-е* у духу српског народног језика налази се у следећим повељама и писмима:

СХ 1392–1402: нне 24.

ЈХ 1394–1402: грачанске 14, свходольске 45, горње ливоте 37.

СД 1405: сръбскє 6, с(вє)топочнѡше 7, 20, 27.

СТ 1406: властєскє 16.

ЂП 1419: тѡрске 25.

ЂД 1428: сръбскє 8/9, с(вє)топочнѡше 9, 20, 27.

ЂД1 1445: сръбскє 8.

Х1 1454: пр(ѣ)ч(н)лѣтє 11.

Х2 1454: пр(ѣ)ч(н)лѣтє 13, ѡд[ъ] равне двєрєкє 17, ѡд[ъ] свєхє рекє 20, ѡд[ъ] трьнаиискє мєгє 8.

У вези са наведеним примерима потребно је указати на следеће: (а) наставак *-е* очекивано долази у повељама упућеним Дубровнику (СД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), као и у актима о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454); (б) у овим повељама посебно треба истаћи употребу наставка *-е* у српскословенским придевима *свєтѡйѡчѡвиши* и *ѡрєчисѡй*; (в) наставак *-е* забележен је и у четири манастирске даровнице, и то увек у диспозицијама даровница, у имунитетским формулама (СХ 1392–1402, СТ 1405, ЂП 1419) или приликом набрајања међа дарованих поседа (ЈХ 1392–1402).

Шест манастирских даровница познаје у овој категорији и српске народне и српскословенске облике. Примери:

ЈП 1395: до радоннискє мєгє 16, али и х(рн)лѣтолюбнѡвѡе 58.

МХ 1406: правє 29, 33, цр(ь)к(ь)внє 30, закончє 30, 33, али и прѣч(н)лѣтє 38, хїланѡларскє 39, прѣч(н)лѣтє 40.

СЛ 1427: новобрьдскє 17, новобрьдскє 18/19, али и крѣпкє 2, вьсєвогатє 3, с(вє)тє 9, 15, велнкє 9.

ЂЕ 1429: новобрьдскє 16, али и ч(ь)лѣтнє 7, с(вє)тє 7, пр(ѣ)ч(н)лѣтє 24.

ЂЛ 1429–1439: новобрьдскє 29, али и сръбскє 13, с(вє)тє 20, 24, 32, велнкє 20, с(вє)тє 24.

ЂЛ 1452: новобрьдскє 43, али и вѣтхє 6, законнє 6, вьдовє 9, їєв(ан)лг(гє)лскє 14/15, сръбскє 35, ч(ь)лѣтнє 36, с(вє)щєннє 36, ц(а)рьскє 36/37, ч(ь)лѣтнє 46, с(вє)щєннє 46, велнкє 64, 69, в(о)ж(ь)лѣтѡвнѡшє 13/14, вьсѡтаншє 14, в(о)ж(ь)стѡвнѡшє 14.

И у овим манастирским даровницама српски народни облици долазе искључиво у диспозицијама.

У ову групу даровница могла би се условно сместити и ЂР 1429–1430. У њој се налази један пример са наставком *-е* у уводном делу повеље: *всьекогате* 2 (према *крѣпкѣ* 2, *срѣбскыє* 8, *прѣтнстѣ* 15, *прѣтнстѣ* 23), што се не може узети као поуздано, будући да је пример преузет према издању Љ. Стојановића, а не према снимку.

У осталим манастирским даровницама, као и у акту игумана Илариона, долазе искључиво српскословенски облици. Наводи се по један пример из сваке даровнице само илустрације ради:

ЈЛ 1394–1395: *дланѣ* 17, ЈЛ 1398: *веланкнѣ* 6, ЈП 1400: *х(рн)л(т)олюбнвыѣ* 19, ЈД 1397–1402: *срѣбскыє* 34, СЈ 1404–1405: *хланндарскыє* 22, СЈа 1407: *ветхыѣ* 2/3, СЈб 1407: *ев(ан)г(е)лскыє* 15, СХ 1406–1407: *прѣс(ве)тыѣ* 1, СХ 1411: *пр(ѣ)ч(н)л(т)ыѣ* 11, СМ 1413: *крѣпкыѣ* 3, СЈ 1414–1415: *с(ве)щенныѣ* 9, СВ 1417: *прѣч(н)л(т)ѣ* 43, И 1402–1422: *в(о)ж(ь)л(т)в(ь)ныѣ* 1, ЂВ 1427–1428: *всьекогатнѣ* 3, ЂП 1427–1429: *прѣч(н)л(т)ѣ* 30/31, ЂР 1428–1429: *срѣбскыє* 9, РК 1430–1431: *с(ве)тыѣ* 4, ЂВ 1432: *зѣтскыѣ* 10, РВ 1432: *ватопедскыѣ* 4, РК 1433: *{д}(в)ховныѣ* 19.

Примери ген. јд. ж. р. нису забележени у МД 1392, Н 1396, МД 1405, ЂД 1424, ГП 1403–1408, ЂП 1410, ЂД 1445, ЂР 1430, ЂВ 1456, ЛП 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457 и ЛД 1457.

3.2.4. Датив једнине мушког и средњег рода. – Потврђени су искључиво новији облици са наставком *-ому/-ему* унесеним из деklinације придевских заменица.

Наводи се по један пример из сваке повеље за наставак *-ому*:

ЈП 1395: *с(ве)томуѣ* 7, Н 1396: *с(ве)томоуѣ* 60, ЈЛ 1398: *веланкомоуѣ* 8, ЈП 1400: *с(ве)томоуѣ* 21, СХ 1392–1402: *хр(н)л(т)нианскомуѣ* 17, ЈД 1397–1402: *ночѣскомоуѣ* 38, СЈ 1404–1405: *всьем(н)л(о)л(т)нвномоуѣ* 2, СД 1405: *нензрел(е)ннѣомл(л) 1*, МД 1405: *славномоуѣ* 7, МХ 1406: *прѣнензрел(е)ннѣомуѣ* 2, СЈа 1407: *всьем(а)гомоуѣ* 6/7, СЈб 1407: *праведномоуѣ* 8, СХ 1406–1407: *с(ве)томоуѣ* 25, ГП 1403–1408: *в(о)ж(ь)л(т)внѣномоуѣ* 8, СХ 1411: *хланндарскомоуѣ* 19, СМ 1413: *днлѣшевскомуѣ* 29, СЈ 1414–1415: *вѣчномуѣ* 5, СВ 1417: *ч(ь)л(т)номуѣ* 17, ЂП 1419: *в(о)ж(ь)ствннѣномуѣ* 9/10, И 1402–1422: *чл(овѣ)ч(ь)л(т)комуѣ* 1, СЈ 1427: *лаврскомоуѣ* 19, ЂВ 1427–1428: *с(ве)томоуѣ* 18, ЂД 1428: *всьем(н)л(о)л(т)нвнѣномл(л) 1*, ЂП 1427–1429: *вѣчнѣомл(л) 4*, ЂР 1429–1430: *врѣменномоуѣ* 4, ЂР 1430: *словесномоуѣ* 1, РК 1430–1431: *с(ве)томуѣ* 12, ЂВ 1432: *вафопедскомуѣ* 32, РВ 1432: *с(ве)томуѣ* 11, РК 1433: *кастамѣннл(т)скомуѣ* 33, ЂЛ 1429–1439: *с(ве)т(о)моуѣ* 44, ЂД1 1445: *всьем(н)л(о)л(т)нвномоуѣ* 1, ЂЛ 1452: *чл(овѣ)чскомуѣ* 1, ЂВ 1456: *прѣос(ве)щеннѣномуѣ* 2, ЛД 1457: *вбранѣомл(л) 2* споља.

Наставак *-ему* долази само у четири примера: *с(ве)тѣннѣомуѣ* МХ 1406: 8, *с(ве)топочнвнѣмуѣ* СХ 1392–1402: 26, *с(ве)топочнвнѣмуѣ* ЂЛ 1452: 53, *с(ве)топочнвнѣмл(л) 1* ЂЛ 1452: 53/54. У истом фонетском контексту употре-

бљава се у другим повељама и наставак *-ому*: ЂП 1427–1429: с(ве)топочинџшомџ 20, СЛа 1407: џстнџншомџ 36/37, ч(ь)лстнџншомџ 59, ч(ь)лстнџншомџ 60, ч(ь)лстнџншомџ 60, СЛБ 1407: ч(ь)лстнџншомџ 39, ч(ь)лстнџншомџ 60, ч(ь)лстнџншомџ 61, ч(ь)лстнџншомџ 61.

3.2.5. ДАТИВ И ЛОКАТИВ ЈЕДНИНЕ ЖЕНСКОГ РОДА. – У десет повеља и писама забележен је само новији наставак *-ој* (преузет из тврде заменичке промене). Примери:

- Н 1396: пр(џ)ч(н)лстн 59, монастыр'скон 91 (дат.).
 ЈЛ 1398: велнкон 13, лавр'скон 13, 22 (дат.).
 СТ 1406: пр(џ)ч(н)лстн 6 (дат.), влашкон 7, тисменон 8, оугр'скон 17, вљгар'скон 17 (лок.).
 ЂД 1428: с(ве)топочинџшон 30 (лок.).
 ЂР 1428–1429: неквдїдскон 28, горнон 29 (лок.).
 ЂР 1429–1430: кроушев'кнкон 16/17 (лок.).
 ЂР 1430: с(ве)тон 15, 20 (лок.).
 ЂВ 1456: џстрвн'кнкон 4/5, борач'кнкон 6 (лок.).
 ЈР 1457: смелд[е]рел'скон 2/3, голв'кнкон 3, петрв'шкон 7/8 (лок.).
 ЈД 1457: пол'тнкон 1, Поттнкон 1 споља, сьд'шнкон 7 (дат.).

Тринаест повеља и писама познаје и новији и старији наставак у овој облику. Примери:

- ЈЛ 1394–1395: петрв'шкон 15 (лок.), али и с(ве)тен 10 (лок.).
 СХ 1392–1402: прџч(н)лстн 15, хнландар'лскон 16, теплон 17 (дат.), в(о)жнкон 22 (дат./лок.), али и прџч(н)лстџн 26 (дат.), с(ве)тџн 16, а-фон'сџн 16 (лок.).
 СЈ 1404–1405: лев'г'скон 17 (лок.), али и срьб'стџн 4 (дат.), с(ве)тџн 12 (лок.).
 СД 1405: срьб'лскон 3, срьб'скон 42 (дат.), с(ве)топочинџшон 29/30 (лок.), али и в(о)жнкон 3 (дат./лок.).
 СЛа 1407: џобразнон 3, н(ы)нашнон 3, полд[о]џобразнон 13 (дат.), али и сннансџн 4, с(ве)тџн 38, а-фонсџн 38 (лок.).
 СЛБ 1407: џобразнон 3, н(ы)нашнон 4, полд[о]џџобразнон 15 (дат.), али и сннансџн 4, с(ве)тџн 41 (лок.).
 СХ 1406–1407: прџч(н)лстн 28, хнландар'скон 28 (дат.), али и с(ве)тџн 4, 30, а-фон'сџн 4, а-фон'сџн 30 (лок.).
 СХ 1411: гаоднон 50 (лок.), али и с(ве)тџн 12, а-фонсџн 12 (лок.).
 СВ 1417: скорон 17 (дат.), али и вьсенепороч'нџн 16 (дат.), а-фон'сџн 17 (лок.).
 И 1402–1422: с(ве)тџн 5 (дат.), али и с(ве)тон 10 (лок.).
 СЛ 1427: лавр'скон 29 (дат.), џужд'лон 39 (лок.), али и с(ве)тџн 10, 13 (лок.), в(о)жїен 8 (дат./лок.).
 ЂЛ 1429–1439: монастїр'скон 24 (лок.), али и с(ве)тџн 21 (лок.).
 ЂЛ 1452: џобразнон 6, полд[о]џџобразнон 15 (дат.), али и с(ве)щеннџн 75, 80, н(ы)нашнон 6, велнцџн 74/75, срьбсџн 85 (дат.), нензрел'ч(е)ннџн 1, с(ве)тџн 37, 39, 49, а-фон'сџн 37 (лок.).

Изложени примери показују да је наставак *-oj* могао бити обележје не само придева који припадају српском народном језику, већ и придева који представљају особеност српскословенског језика.

Једанаест повелја и писама познаје једино старији наставак *-ej* у овој категорији. Наводи се по један пример за сваки документ: ЈП 1395: прѣч(н)лѣтѣн 7 (дат.), ЈП 1400: в(о)жѣн 15 (дат./лок.), МХ 1406: прѣч(н)лѣтѣн 6 (дат.), ГП 1403–1408: вѣчнѣн 24 (лок.), ЂП 1410: светѣн 1 (лок.), СМ 1413: в(о)жѣн 13 (дат./лок.), СЛ 1414–1415: в(о)жнѣн 7 (дат./лок.), ЂП 1419: вѣчнѣн 34 (лок.), ЂВ 1427–1428: аѡсѣчѣн 13 (лок.), РК 1433: с(вѣ)тѣн 10 (лок.), прѣч(н)лѣтѣн Х2 1454: 1 (дат.).

3.2.6. АКУЗАТИВ И ВОКАТИВ ЈЕДНИНЕ. – Облици акуз. м. р. [живо-] долазе са наставком *-ѣ* као и у номинативу. Илустрације ради наводи се само мањи део грађе: с(вѣ)ты ЈП 1395: 57, влат'ков'скы ЈЛ 1398: 18, с(вѣ)тын ЈП 1400: 18, вѣл'нѣн СХ 1392–1402: 26, вѣчны ЈХ 1394–1402: 19, слад'чанѣн ЈД 1397–1402: 25, годнѣн СХ 1411: 29, вѣчнѣн СЛ 1427: 23, с(вѣ)тѣн РК 1430–1431: 7, с(вѣ)тын РК 1433: 40, сребр'ничкын ЂД2 1445: 4, вѣчны ЂЛ 1452: 91, итд.

У акуз. с. р. чешће долазе несажети облици у духу српскословенског језика. Наводи се по један пример за сваки документ: малоѣ ЈП 1395: 9, ч(ь)лѣтноѣ ЈЛ 1394–1395: 8, малоѣ ЈХ 1394–1402: 23, вл(а)гоѣ СЈ 1404–1405: 13, вѣчноѣ СТ 1406: 31, ср[ь]д[ь]чноѣ СЛа 1407: 16, ср(ь)д[ь]чноѣ СЛб 1407: 18, тогд'лашнѣ ЂР 1428–1429: 18, тогд'лашнѣ ЂР 1429–1430: 20, до[л]ц(т[о]у)хвал'нѣн СХ 1411: 2, многоѣ СМ 1413: 11, вѣчноѣ СЛ 1414–1415: 20, безнача[л]ноѣ СВ 1417: 2/3, малоѣ СЛ 1427: 43, врѣменноѣ ЂВ 1427–1428: 2, врѣменноѣ ЂП 1427–1429: 2, врѣменноѣ ЂР 1429–1430: 2, вьс[с]р(ь)д[ь]чноѣ ЂР 1430: 8, врѣменноѣ ЂВ 1432: 1, тогд'лашнѣ РК 1433: 50.

Примери са извршеном асимилацијом и сажимањем у духу српског народног језика долазе у неколико даровница, као и у двама писмима упућеним Дубровнику (ЂД 1424 и ЈД 1457): срьд'но СХ 1392–1402: 12, вѣчно ЂП 1410: 8, м[о]настѣрско ЂП 1419: 25/26, люб[о]л[у]бно ЂД 1424: 2, нно СЛ 1427: 30, тогд'лашнѣ ЂП 1427–1429: 13, 15, безнача[л]но ЂР 1428–1429: 2, м[о]настѣрско ЂЕ 1429: 16, ц(а)р[ь]ско ЈД 1397–1402: 23, вѣло полѣ РВ 1432: 12/13, гостинско РК 1433: 26, вѣр'но ЈР 1457: 2, хр(н)лѣт'н[ь]скѣ ЈД 1457: 18.

Наставак *-у* у акуз. јд. ж. р. у духу српског народног језика (добијен сажимањем старијег *-ују*) забележен је у следећим повелјама и писмима:

ЈЛ 1394–1395: срьп{с}кѣ 18.

Н 1396: обычнѣ 21, с(вѣ)тоу 76, м[о]настѣр'скоу 82, боу'тѣнскоу 86.

ЈХ 1394–1402: сѣцоу 17, на поповѣ главѣ 37, за мегю конюшкѣ 39.

СЈ 1404–1405: велнкоу 15, соуцоу 21.

ЂР 1428–1429: вѣчноу 19.

ЂР 1429–1430: вѣчноу 24.

ЂВ 1432: вѣчноу 19.

РК 1433: с(вѣ)тоу 35, дрѣгѣ 41, 42.

ЂЛ 1452: м[о]лаѣ 36.

Х1 1454: на стрьдн[о]у странѣ 9, на сораховѣткѣ мегю 9.

Л1 1457: в[ь]с[с]кѣ 15.

- С1 1457: внсвкю 16.
 Л2 1457: внсвкю 23.
 С2 1457: внсвкю 23.
 ЛД 1457: ѿтѣворѣнѣ 14.

Нешто више примера са овим наставком – како показује наведена грађа – налази се у Н 1396, ЈХ 1394–1402 и РК 1433. Посебно се истичу придеви у двочланим топонимима Попова глава, Коњушка међа, Стрмна страна и Ораховачка међа (в. одељак III.3, 2.3.6) забележени у диспозицијама ЈХ 1394–1402 и Х1 1454. У осталим повељама и писмима налазе се изоловани примери.

Српскословенски наставак -ују потврђен је знатно већим бројем примера: кышнюю ЈП 1395: 1, кѣтнюю ЈП 1395: 60, всс(вє)тзю ЈЛ 1394–1395: 22, прѣнепорочную ЈЛ 1394–1395: 22, кѣтноую ЈП 1400: 22, д(с)шеквѣнню СХ 1392–1402: 26, десною ЈД 1397–1402: 57, прѣч(н)лѣтоую СЈ 1404–1405: 8, топлоую МХ 1406: 6, д(оу)шевкноую СЛа 1407: 17, ѿбщоую СЛа 1407: 29, д(оу)шевкноую СЛБ 1407: 18, ѿбщоую СЛБ 1407: 31, зѣлноую СХ 1406–1407: 23, монастырскоую СХ 1406–1407: 23, кышнюю СХ 1411: 1, многую СМ 1413: 14, ѿкаан'нню СМ 1413: 17, в(о)годарованною БР 1428–1429: 12, богодарованною БР 1429–1430: 12, в(о)годарованною БВ 1432: 14, д(с)шеквѣноую РК 1433: 4, в(о)годарованною ЂЛ 1429–1439: 18, д(с)шевкню ЂЛ 1452: 19, ѿбщю ЂЛ 1452: 30.

Малобројни забележени облици вокатива јединине не изискују посебне напомене. Примери: (а) мушки род: соудї праведѣнын ЈД 1397–1402: 58, в(о)жє єднын ГП 1403–1408: 5, д(с)ше с(вє)тїн ЂП 1419: 4, в(о)жє єднїннїн ЂП 1419: 6, Ђъсєбл(а)гын в(о)жѣ ЂЛ 1452: 1, (б) женски род: прѣч(н)лѣтаѿ в(о)горо)д(н)це СХ 1392–1402: 27.

3.2.7. ИНСТРУМЕНТАЛ ЈЕДНИНЕ. – У облику м. и с. р. најчешће долази очекивани наставак -им. Наводи се по један пример за сваки документ:

- златопечатныиѣмъ ЈП 1395: 47, Мысльниѣмъ ЈЛ 1394–1395: 1, с(вє)тыиѣмъ(ь) Н 1396: 84, Мысльниѣмъ ЈЛ 1398: 1, многосвѣтлыиѣмъ(ь) ЈП 1400: 6, прѣвъзлюбленнїиѣмъ(ь) СХ 1392–1402: 7, вранианскїиѣмъ(ь) ЈХ 1394–1402: 34, двєровьчїкнїиѣмъ(ь) СД 1405: 33, тоугнїѣмъ МД 1405: 17, велнкыѣмъ МХ 1406: 25/26, в(о)ж(ь)лѣтвѣныиѣмъ СХ 1406–1407: 26, прилежныѣмъ ГП 1403–1408: 16, прѣмоудрїиѣмъ СМ 1413: 1/2, БР 1429–1430: 1, прѣмоудрїиѣмъ СЛ 1414–1415: 1, кранцннїѣмъ СЛ 1427: 28, прѣмоудрїиѣмъ(ь) БВ 1427–1428: 1, двєровьчїкнїиѣмъ(ь) ЂД 1428: 34/35, прѣмудрїиѣмъ(ь) ЂП 1427–1429: 1, в(о)ж(ь)лѣтвѣныиѣмъ(ь) БР 1430: 2, прѣмудрїиѣмъ(ь) БВ 1432: 1, братскїиѣмъ(ь) РК 1433: 51, в(о)ж(ь)лѣт{ъ}внїѣмъ ЂЛ 1429–1439: 2, тоугнїѣмъ ЂД1 1445: 17, хїлалнїдарскїѣмъ Х2 1454: 5.

У двама повељама упућеним Дубровнику налазе се потврде наставак -ем (пореком из промене придевских заменица): с твгїѣмъ СД 1405: 19, с твгїѣмъ(ь) ЂД 1428: 19 (уп. с тоугнїѣмъ МД 1405: 17, ЂД1 1445: 17). Употреба овога наставак посведочена је у српским споменицима од XIII века (уп. Даничић 1878: 175; један пример у повељама кнеза Лазара уп. Поломац 2006: 160; неколико примера у Закону о рудницима деспота Стефана, уп.

Јовић 1968/1969: 425–426), а данас представља једну од најмаркантнијих морфолошких одлика косовско-ресавског дијалекта (уп. Ивић 2001б: 137, Пецо 1991: 61, Радић 1997: 227–239).

У облику ж. р. преовлађује српскословенски наставак *-oju/-eju*. Наводи се по један пример за сваки документ:

вѣсовскою ЈП 1395: 48, сръпскскою ЈЛ 1394–1395: 6, ц(а)рскскою ЈЛ 1398: 3, вѣсовскою ЈП 1400: 8/9, вл(а)гоч(ь)лстнскою СХ 1392–1402: 6, ц(а)рскскою ЈХ 1394–1402: 3, х(рн)л(то)вою ЈД 1397–1402: 29, вл(а)гочьстнскою СТ 1406: 1, вл(а)гочьстнскою СМ 1413: 9, вл(а)гочьстнскою СЛ 1414–1415: 7, ннзрѣч(ε)нною ЫП 1419: 1, в(о)жѣю И 1402–1422: 4, сръбскою СЛ 1427: 42, вѣсовскою ЫВ 1427–1428: 27, вѣсовскою ЫП 1427–1429: 29, дѣволюю ЫР 1428–1429: 41, х(рн)л(т)олюбною ЫЕ 1429: 5/6, хрнстолюбною ЫР 1429–1430: 6/7, дѣволюю ЫР 1430: 27, дѣволюю ЫВ 1432: 30, вл(а)гочьстнскою ЫЛ 1429–1439: 9, в(о)жѣю ЫД2 1445: 1, хр(н)лстолубною ЫЛ 1452: 57, в(о)жѣю ЫВ 1456: 1, в(о)жѣю ЛП 1457: 1, в(о)жѣю ЛР 1457: 1.

Наставак *-ом* у духу српског народног језика забележен је малим бројем примера: м(н)л(о)лстнл(о) в(о)жѣюл[ь] ЈП 1395: 56, м(н)л(о)лстнл(о) в(о)жѣюл[ь] ЈП 1400: 16, с царинномь мнмоходномь СЛ 1427: 21, с съборномь трапезомь СЛ 1427: 34, 36, соушол[ь] своюл[ь] вашинол[ь] ЫР 1428–1429: 22, с трапезол[ь] съборнол[ь] ЫЛ 1452: 66, с трапезол[ь] съборномь ЫЛ 1452: 73, м(н)л(о)лстнл(о) в(о)жѣюл[ь] ЛД 1457: 4, внсволю(ь) печалтнл(о) ЛД 1457: 11/12, 14.

3.2.8. Локатив једнине мушког и средњег рода. – У малом броју примера среће се српскословенски наставак *-ем*: (а) тврда основа: вь золотопчатнѣл[ь] ЈП 1395: 24, при с(вѣ)тѣл[ь] СД 1405: 29, вь славнѣл[ь] СД 1405: 44, вь страшнѣл[ь] ЫП 1419: 16, вь вѣтсел[ь] ЫЛ 1452: 2, 3, на страшнемь ЛР 1457: 15, (б) мека основа: вь невѣтернѣл[ь] ЈП 1395: 4, вь дьголѣтнѣл[ь] СЛа 1407: 45, вь дьголѣтнѣл[ь] СЛБ 1407: 48, вь невѣч(ε)рнѣл[ь] СХ 1411: 6/7, вь н(ы)нашнѣл[ь] СЛ 1427: 47, вь н(ы)нашнѣл[ь] ЫЛ 1452: 88.

Далеко је више примера са наставцима *-ом* и *-ем* у духу српског народног језика. Примери за наставак *-ом*:

ЈП 1395: оу новомь брьдѣ 21, 8 нолк(о)л[ь] брьдоу 53, ЈП 1400: 8 новомь брьдоу 13, ЈЛ 1398: на велнкомь поутоу 15, на страшнол[ь] 27, МХ 1406: на страшномь 44, СД 1405: 8 новол[ь] брьдѣ 25, на ннол[ь] 39, МД 1405: на нномь 37/38, СВ 1417: оу новол[ь] брьдѣ 27, ЫП 1419: на страшнол[ь] 35, ЫД 1428: 8 правомь н истиннл[ь] 49, 8 новол[ь] брьдѣ 25, при с(вѣ)тол[ь] 30, на ннол[ь] 41, ЫЕ 1429: по всем(н)л(о)лстнл[ь] 2, ЫР 1429–1430: оу новомь брьдоу 17, оу новомь брьдоу 24, ЫР 1430: вь вѣчнл[ь] 5, РК 1430–1431: оу гостол[ь] 20, ЫВ 1432: на страшномь 36, РВ 1432: 8 с(вѣ)томь 8, РК 1433: 8 с(вѣ)томь 16, оу с(вѣ)томь 19, 28, 35, вь с(вѣ)т(о)л[ь] 23, вь с(вѣ)томь 25, оу новол[ь] брьд{оу} 31, оу мнрскл[ь] 33, вь мнрскл[ь] 39, вь с(вѣ)тол[ь] 49, в{ь} с(вѣ)томь 49, вь с(вѣ)томь 53, ЫЛ 1429–1439: вь вѣчнл[ь] 5, ЫД1 1445: 8 новомь брьдѣ 23, на нномь 34, оу правомь н

истинноиъ 39, ЋВ 1456: оу рѣдннѣкомъ мѣстоуоу 9, ЛД 1457: полѣтеноиѣ(ь) 3, рѣчѣ(е)ноиѣ(ь) 4, 20.

Примери за наставак *-ем*: оу вѣтеиъ тръноу МД 1405: 41, в вѣтнѣиѣ(ь) трънѣ ЋП 1419: 37, в нанближнѣиѣ(ь) СД 1405: 11, оу нанближнѣиъ МД 1405: 9, в нанближнѣиѣ[ь] ЋД 1428: 12, оу нанближнѣиъ ЋД1 1445: 11.

Посебан коментар заслужују двојаки облици топонима оу вѣтеиъ тръноу МД 1405: 41 и в вѣтнѣиѣ(ь) трънѣ ЋП 1419: 37. У првоне примеру налази се сажета форма (в. одељак III.1, т. 1.5.2).

У три примера забележен је новији наставак *-ому* са покретним вокалом у духу српског народног језика: при с(вѣ)тоиѣоу кнезоу СЈ 1404–1405: 18, оу новобрѣдскоиѣоу мѣстоуоу СВ 1417: 32, при старѣ хотѣчѣкомъ Х1 1454: 23 (в. одељак III.1, т. 1.5.4).

Посебно су занимљиви примери у којима се налази наставак *-им*: (а) при с(вѣ)топочившииѣ(ь) г(осподн)нѣ и родитѣлю ии деспотѣ стѣфанѣ ЋД 1428: 31, и (б) вѣ вѣтѣиѣ(ь) оубо завѣте и вѣ новѣиѣ(ь) ЋЛ 1452: 2. У првоне примеру наставак *-им* највероватније представља стари наставак придева одређеног вида меке промене. Наставак *-им* у другоге примеру може се тумачити као иновација која представља једну од најзначајнијих особености савремених шумадијских и смедеревско-вршачких говора (уп. Ивић 1994: 164, 1999: 329). С друге стране, на неопходан опрез приликом извођења коначног закључка о овоме упућује и присуство наставка *-им* у овој категорији у савременом копаоничком говору (в. Радић 2010: 207) (уп. и одељак III.1, т. 1.1.2).

3.2.9. Облици множине и двојине. – У ном. м. р. налазе се очекивани облици са наставком *-и*. Наводи се по један пример за сваки документ:

с(вѣ)ти ЈЛ 1394–1395: 19, православнѣи Н 1396: 14, в(о)ж(ь)лѣтв(ь)ны ЈЛ 1398: 1, ч(ь)лѣтнѣи СХ 1392–1402: 8, љубостнѣиѣкы ЈХ 1394–1402: 32, силнѣи ЈД 1397–1402: 16, двѣровѣцѣи МД 1405: 3, цр(ь)ковны СТ 1406: 13, в(лаго)словенин МХ 1406: 11, лаврьсѣи СЛа 1407: 56, лаврьсѣи СЛБ 1407: 57, тѣмнѣи СХ 1406–1407: 15, силнѣи СМ 1413: 1, силнѣи СЛ 1414–1415: 1, с(вѣ)ти СВ 1417: 5, силнѣи СЛ 1427: 1, добри ЋД 1428: 4, силнѣи ЋП 1427–1429: 1, в(о)ж(ь)лѣтвнѣи ЋР 1428–1429: 4, силнѣи ЋВ 1432: 1, вѣрнѣи РК 1433: 6, почтенѣи ЋД1 1445: 4, добрѣи ЋД2 1445: 3, високи ЋЛ 1452: 18, правн Х1 1454: 13, светопочивши ЈЛ 1457: 2, двѣровѣцѣи С1 1457: 10, полѣтенѣи Л2 1457: 9, с(вѣ)топочивши С2 1457: 6, итд.

Забележен је један пример за новији облик ном. мн. ж. р.: ннѣ СЈ 1404–1405: 24.

У средњем роду преовлађују примери са несажетим наставком у духу српскословенског језика: монастырѣскаа Н 1396: 113, ннотѣскаа ЈД 1397–1402: 28, ннаа СТ 1406: 9, цр(ь)ковнаа СТ 1406: 19, многоразнѣнаа СЛа 1407: 39/40, монастирѣскаа СЛа 1407: 40, многоразнѣнаа СЛБ 1407: 42, монастирѣскаа СЛБ 1407: 42, добраа СХ 1406–1407: 38, в(о)ж(ь)лѣ[т]вѣнаа СХ 1406–1407: 42, ап(о)лѣ(то)льс{к}аа СХ 1406–1407: 42, ѿ[ь]тѣскаа СХ 1406–1407: 42, прѣднѣнаа СМ 1413: 19, бл(а)годарѣтвѣнаа СВ 1417: 8, в(о)ж(ь)ствѣннаа ЋП 1419: 3/4,

малаа ЂП 1419: 12, монастир'скаа И 1402–1422: 32/33, разоренаа РК 1433: 11, монастирскаа ЂЛ 1452: 50, итд.

Ретко је сажимање у духу српског народног језика: госпоцка ЂП 1410: 11, тврѣда СВ 1417: 38, ЂВ 1427–1428: 25, ЂД 1428: 47, ЂР 1428–1429: 39, ЂД1 1445: 38, итд.

Очекивани наставак *-их* у ген. мн. потврђен је великим бројем примера. Наводи се по један пример за сваки документ:

ЈП 1395: еѡ(ан)ѡ(є)льскыиѡ[ѡ] 1, ЈЛ 1394–1395: с(вє)тѡхъ 10, Н 1396: монастир'скыиѡ[ѡ] 39/40, ЈЛ 1398: с(вє)т(н)хъ 28, ЈП 1400: врѡховныиѡ[ѡ] 10, СХ 1392–1402: ср(ь)пскыиѡ[ѡ] 21, ЈХ 1394–1402: конюшкыиѡ[ѡ] 43, ЈД 1397–1402: добрыиѡ[ѡ] 10, СЈ 1404–1405: с(вє)тыиѡ[ѡ] 33, СД 1405: двѡровыкыиѡ[ѡ] 10, МХ 1406: боѡиѡхъ 15, СЛа 1407: бл(а)гочѡстивыиѡ[ѡ] 35, СЛб 1407: свѡтлыиѡ[ѡ] 7, СХ 1406–1407: младаѡиѡхъ 5, ГП 1403–1408: хр(н)с'тѡлюбивыиѡхъ 17, ЂП 1410: големиѡхъ 4, СХ 1411: православыиѡ[ѡ] 41, СМ 1413: съдрѡтныиѡхъ 17, СВ 1417: бл(а)гоч(ь)стивѡиѡхъ 41, ЂП 1419: малиѡ[ѡ] 24, И 1402–1422: с(вє)тѡиѡхъ 5, СЛ 1427: мнѡгыиѡ[ѡ] 44, ЂВ 1427–1428: срѡбскѡиѡ[ѡ] 9, ЂД 1428: двѡровыкыиѡ[ѡ] 11, ЂП 1427–1429: срѡбскыиѡ[ѡ] 8, ЂР 1428–1429: срѡбскыиѡ[ѡ] 10, ЂЕ 1429: врѡховныиѡ[ѡ] 25, ЂР 1429–1430: вѡсѡхвалныиѡхъ 34, ЂР 1430: вѡчныиѡ[ѡ] 4, ЂВ 1432: с(вє)тѡиѡ[ѡ] 32, РВ 1432: вѡшинскыѡхъ 12, РК 1433: бл(а)гоч(ь)стивыиѡ[ѡ] 9, ЂЛ 1429–1439: вѡчныиѡ[ѡ] 4, ЂД1 1445: двѡровыкѡиѡ[ѡ] 10, ЂЛ 1452: свѡтѡиѡ[ѡ] 7, ЂВ 1456: големиѡ[ѡ] 16, Х2 1454: властѡл(ь)скыиѡ[ѡ] 18, ЈЛ 1457: поттєниѡ[ѡ] 3, С1 1457: послѡдныиѡ[ѡ] 12, Г 1457: двѡровыкыиѡ[ѡ] 1, Ј2 1457: двѡроваткыиѡ[ѡ] 4, С2 1457: послѡдныиѡ[ѡ] 21, двѡровыкѡиѡ[ѡ] 1, ЈД 1457: 2, итд.

У неколико примера забележен је у овоме облику и аналошки наставак *-ех* (према промени придевских заменица): велѡцѡиѡ[ѡ] ЈЛ 1394–1395: 18/19, ѡцѡѡиѡ[ѡ] Н 1396: 83, хр(н)с'тѡвѡхъ ЈД 1397–1402: 24, двѡровыцѡѡхъ МД 1405: 8, свѡбѡднѡхъ СХ 1411: 26, х(р)нстѡвѡхъ ЂР 1430: 31, двѡрѡѡиѡ[ѡ] РК 1433: 17, господарѡвѡиѡ[ѡ] Х2 1454: 15, мнѡроп[ѡ]лѡнтоѡвѡиѡ[ѡ] Х2 1454: 16, поттєнѡиѡ[ѡ] С2 1457: 3. Употреба овога наставака представља рано сведочанство формирања косовско-ресавског дијалекта, односно његовог одвајања од призренско-јужноморавских говора (уп. Ивић 1994: 223, 1999: 313, 2002: 9).

У дат. мн. бележи се искључиво очекивани наставак *-им*. Наводи се по једна потврда за сваки документ: двѡровѡиѡ[ѡ] МД 1392: 2, православыиѡ[ѡ] Н 1396: 94, живыиѡ[ѡ] ЈД 1397–1402: 56, слѡпныиѡ[ѡ] МХ 1406: 21, б(о)гоносныиѡ[ѡ] СЛа 1407: 44, б(о)гоносѡиѡ[ѡ] СЛб 1407: 47, подѡнавскѡиѡ[ѡ] СХ 1392–1402: 6, с(вє)т(ы)иѡ[ѡ] ЈХ 1394–1402: 13, подѡнавскыиѡ[ѡ] СД 1405: 3, сл(ь)нѡч(ь)ныиѡ[ѡ] СХ 1406–1407: 10, боѡжѡствєнныиѡ[ѡ] ЂП 1410: 12, ч(ь)лѡстѡиѡ[ѡ] СВ 1417: 18, плѡлѡ(є)нитѡиѡ[ѡ] ЂД 1424: 1, бл(а)гочѡстивыиѡ[ѡ] СЛ 1427: 14; болѡиѡ[ѡ] РК 1433: 39, прѡлѡр(о)чскыиѡ[ѡ] ЂЛ 1452: 12, двѡрѡиѡ[ѡ] ЈД 1457: 1; споља, итд.

Пример и да не прѡчтѡт се кѡ правѡдныиѡ[ѡ] ЂЛ 1452: 90 не може се узети као сигурна потврда синкретизације датива и инструментала множине, будући да је предлог на снимку повеље тешко читљив.

Српскословенски облици акузатива мушкога рода бележе се само у манастирским даровницама: б(о)ж(ь)лѣтв(ь)ныѣ СЛа 1407: 25, СЛБ 1407: 27, РК 1433: 3, б(о)ж(ь)лѣтв(ь)ныѣ ЂЛ 1452: 26/27, м(о)л(н)тв(ь)нныѣ СЛа 1407: 25, м(о)л(н)тв(ь)ныѣ СЛБ 1407: 28, м(о)л(н)тв(ь)ныѣ РК 1433: 3, послѣднѣишеѣ СЛа 1407: 7, послѣднѣишеѣ СЛБ 1407: 8, манастирскыѣ РВ 1432: 17, итд.

Малобројнији српски народни облици акузатива мушкога рода долазе у повељама упућеним Дубровнику, као и у МХ 1406: поморске СД 1405: 30, поморске МД 1405: 28, поморске ЂД 1428: 31, поморске ЂД1 1445: 28, окопне МХ 1406: 26.

Српскословенски облици претежу и у акузативу средњег рода. Наводи се по један пример за сваки документ: манастирскаа Н 1396: 113, нночьскаа ЈД 1397–1402: 28, цр(ь)ковнаа СТ 1406: 19, добраа СХ 1406–1407: 38, многоразличнаа СЛа 1407: 39/40, манастирскаа СЛБ 1407: 42, прѣднѣаа СМ 1413: 19, бл(а)годарствѣнаа СВ 1417: 8, б(о)ж(ь)ствѣннаа ЂП 1419: 3/4, манастирскаа И 1402–1422: 32/33, разоренаа РК 1433: 11, манастирскаа ЂЛ 1452: 50, итд.

Облици акузатива средњег рода у духу српског народног језика: госпоцка ЂП 1410: 11, тврѣда СВ 1417: 38, ЂВ 1427–1428: 25, ЂД 1428: 47, ЂР 1428–1429: 39, ЂД1 1445: 38.

У женскоме роду преовлађују српски народни облици захваљујући великом броју примера у РК 1433: зиднѣ ЂП 1427–1429: 18/19, лѣтнѣ ЂП 1427–1429: 21, бракевѣнѣишеѣ ЂР 1428–1429: 31, герасимовске СХ 1411: 20, манастирске РК 1433: 18, мале РК 1433: 18, голѣме РК 1433: 18, с(ве)щенне РК 1433: 27, сребрѣне РК 1433: 27, с(ве)щеннѣишеѣ РК 1433: 28, нне РК 1433: 28, с(ве)те Х2 1454: 12. Српскословенски облици су малобројни: манастирскыѣ Н 1396: 51, б(о)ж(ь)лѣтв(ь)ныѣ ЂР 1430: 9.

У инструменталу множине забележени су једино примери са очекиваним наставком *-ими*. Наводи се по један пример за сваки документ:

различнѣиши ЈП 1395: 2, манастирскиши Н 1396: 18, б(о)годарованѣиши ЈП 1400: 19/20, ч(ь)лѣтнѣиши СХ 1392–1402: 14, б(о)годарованнѣиши ЈХ 1394–1402: 6, с(ве)тыши ЈД 1397–1402: 57, б(о)годарованѣиши МХ 1406: 3/4, ц(а)лѣкыши СЛа 1407: 19, правыши СЛа 1407: 31, велѣкыши СХ 1406–1407: 39/40, слаткыши ГП 1403–1408: 7, различнѣиши СХ 1411: 3, с(ве)тыши СМ 1413: 33, ч(ь)лѣтнѣиши СЛ 1414–1415: 10, ннѣиши СВ 1417: 21, сладкыши ЂП 1419: 9, манастирскиши СЛ 1427: 11, б(о)годарованнѣиши ЂР 1428–1429: 7, б(о)годарованнѣиши ЂВ 1432: 7, манастирскиши ЂЛ 1429–1439: 23, дворовѣиши ЂД1 1445: 29, правѣиши ЂЛ 1452: 32, итд.

И у локативу множине налази се једино очекивани наставка *-их*. Наводи се по један пример за сваки документ:

ЈЛ 1394–1395: петрѣшкѣиши 11, СХ 1392–1402: с(ве)тѣиши 10, ЈД 1397–1402: поустынѣиши 31, СЈ 1404–1405: православнѣиши 3, СД 1405: светѣиши 2, МХ 1406: добрѣиши 17, СЛа 1407: с(ве)тѣиши 38, СЛБ 1407: с(ве)тѣиши 41, СХ 1406–1407: злоютнѣиши 6, ГП 1403–1408: божѣствѣнѣиши 20/21, СМ 1413: различнѣиши 16, СВ 1417: многѣиши

16, ЂП 1419: в(о)ж(ь)лѣтвѣннѣхл(ь) 30, СЛ 1427: велнкынхъ 14, ЂД 1428: с(вѣ)тѣнлхл[ь] 2, РК 1433: слшкнлхл(ь) 31, ЂЛ 1429–1439: тоурскылхл[ь] 26, ЂД1 1445: православнынлхл[ь] 2, ЂЛ 1452: с(вѣ)тынлхл[ь] 37, итд.

Забележена су само два примера инструментала двојине: сь бл(а)говѣрнѣца синода ЈЛ 1394–1395: 5, ср[ь]л[д]л[ь]тнѣца ѿтѣца ЈД 1397–1402: 44/45. На губљење двојине као граматичке категорије указује употреба дат. мн. у примеру: с(вѣ)т(н)мъ архистратѣгол(ь) мнханав и гаврѣнав Х2 1454: 1.

3.3. ПОРЕЂЕЊЕ ПРИДЕВА. – Највећи број забележених потврда компаратива придева употребљава се у духу српскословенског језика. Примери: (а) ном. јд. м. р.: велен СВ 1417: 12, старѣн РК 1433 22, 44, ч(ь)лѣтнѣншн СХ 1392–1402: 8, СЛ 1414–1415: 8, РВ 1432: 5, ч(ь)лѣтнѣншн СЛ 1427: 9, ЂЕ 1429: 9, ЂЛ 1429–1439: 19, ЂЛ 1429–1439: 31, чѣстнѣншн СХ 1406–1407 21, 22, (б) ген. јд. м. р.: сладчаншаго МХ 1406: 10, (в) ген. јд. ж. р.: в(о)ж(ь)лѣтвѣнѣше СЛа 1407: 13, в(о)ж(ь)лѣтвѣнѣше СЛб 1407: 14, (г) дат. јд. м. р.: с(вѣ)тѣнѣмоу МХ 1406: 8, чѣстнѣншмоу СЛа 1407: 36/37, ч(ь)лѣтнѣншмоу СЛа 1407: 59, 60х2, СЛб 1407: 59, 60, 61, ч(ь)лѣтнѣншомв СЛб 1407: 61, (д) акуз. јд. м. р.: высочаншн СТ 1406: 6, сладчаншн ЈД 1397–1402: 25, (ђ) инстр. јд. м. р.: колшнлмъ ЂП 1410: 10/11, (е) ном. мн. м. р.: блаженѣншн СЛа 1407: 11, бл(а)женѣншн СЛб 1407: 13, х(рн)лѣ(т)олюбнѣншн СЛа 1407: 12, х(рн)лѣ(т)олюбнѣншн СЛб 1407: 13, (ж) ном. мн. ж. р.: в(о)ж(ь)ствѣнѣше СЛа 1407: 12, в(о)ж(ь)лѣтвѣнѣше СЛб 1407: 14, высочанше СЛа 1407: 12, СЛб 1407: 14, (з) ген. мн.: ч(ь)лѣтнѣншнлхл[ь] СЛа 1407: 6, СЛб 1407: 7, послѣднѣншнлхл[ь] СЛа 1407: 6, СЛб 1407: 7, малѣншнлхл[ь] СЛа 1407: 6, СЛб 1407: 7, (и) дат. мн.: свѣтлѣншнмъ СХ 1406–1407: 10.

У вези са наведеним облицима могу се дати следећи коментари: (а) у ном. и акуз. јд. м. р. (примери наведени под а и д) посведочен је продор форманта -ш- из зависних падежа; (б) новији облици ном. мн. м. р. (примери под е) бележе се и у споменицима стсл. језика (уп. Николић 1978: 163); (в) облици компаратива са формантом -ш- редовно се употребљавају са суперлативним значењем.

Малобројни су примери компаратива употребљеног у духу српског народног језика: старѣнѣга РК 1433: 20, 21 (ген. јд. м. р.) и коле ЛД 1457: 16 (акуз. мн. м. р.).

Облици суперлатива грађени помоћу речце *нај-* ретки су у испитиваним повељама и писмима. Примери долазе у повељама упућеним Дубровнику и у акту игумана Никодима: навекѣн Н 1396: 96 (ном. јд. м. р.), навколѣ Н 1396: 64 (акуз. дв. ж. р.), 8 навближнѣл(ь) СД 1405: 11, оу навближнѣмъ МД 1405: 9, 8 навближнѣл(ь) ЂД 1428: 12, оу навближнѣмъ ЂД1 1445: 11 (лок. јд. с. р.).

О примеру на *напрѣбл* РК 1433: 48 говорено је у овом одељку, т. 4.2.

4. БРОЈЕВИ

4.1. Основни бројеви. – Облици са превојним ступњем *једин-* долазе у духу српскословенског језика. Примери углавном потичу из манастирских или властеоских даровница: (а) ном. јд. м. р.: *ѣдннь* И 1402–1422: 18, (б) ном. и акуз. јд. с.р.: *ѣдно* СТ 1406: 18, СВ 1417: 2, ЂР 1428–1429: 2х4, *ѣдно* СВ 1417: 2, *ѣдно* СВ 1417: 2, (в) акуз. јд. ж. р.: *ѣдноу* СВ 1417: 2, *ѣдноу* ЂР 1428–1429: 2. Мањим бројем примера долазе и облици са превојним ступњем *једьн-* у духу српског народног језика: (а) акуз. јд. м. р.: *ѣднь* Н 1396: 59, РК 1433: 24; *ѣднога* СД 1405: 39/40, МД 1405: 39, (б) акуз. јд. с. р.: *ѣдно* ЂР 1430: 15, ЂВ 1432: 17, *ѣдно* РВ 1432: 12, (в) акуз. јд. ж. р.: *ѣднѧ* ЛД 1457: 13, (г) акуз. мн. с. р.: *ѣдна* ЂР 1428–1429: 16.

Облик *ѣднога* СД 1405: 39/40, МД 1405: 39 долази у значењу неодређене заменице.

Осим већ поменутог примера ген. дв. ж. р. *двѣю* брати СХ 1411: 25 (в. овде т. 1.11), у осталим забележеним примерима бројева *два* и *оба* добро се чува наслеђена двојинска промена: (а) ном. и акуз. м. р.: *два* ЈП 1395: 18, 20, 21, ЈХ 1394–1402: 34, СМ 1413: 24, СЛ 1427: 16, *оба* РК 1430–1431: 26, (б) ном. и акуз. с. р.: *двѣ* Н 1396: 66, СТ 1406: 18, СХ 1411: 24, И 1402–1422: 13, 17, *двѣ* ЂР 1428–1429: 28, *обѣ* И 1402–1422: 16, (в) ном. и акуз. ж. р.: *двѣ* Н 1396: 46, 64, ЈХ 1394–1402: 23, СЛ_а 1407: 8 СЛ_б 1407: 9, СМ 1413: 26, СВ 1417: 15/16, ЂЛ 1452: 9, *двѣ* РК 1433: 13, (г) дат. ж. р.: *двѣма* Н 1396: 39, *обѣма* Н 1396: 58.

Старија конструкција са бројем *ѣтри* уз који долази множински облик (уп. Ivić 1988: 58) потврђена је у примеру *н ѡ хрѡцѡхл[ѡ] трѣ заселци* СХ 1392–1402: 18/19. Старији облик ном. мн. р. потврђен је у ЈЛ 1394–1395: *вси трѣ мн съвѣщахомѣ* 12. У ген. мн. потврђени су двојаки облици: *ѡ {т}рѣхѣ* Н 1396: 100, добијен према именицама ж. р. *- *ѣ*- основа, и *кромѣ трѣнѣхѣ вѣщѣи* СЛ 1427: 25, коме се највероватније огледа старија основа. Двојаки облици броја *ѣтри* долазе у дат. мн.: *всемѣ трѣемѣ* И 1402–1422: 17, 19 (од старије основе) и *трѣл[ѡ] ѡ* Л1 1457: 7, Л2 1457: 7, С2 1457: 7, 8, *трѣмѣ* С1 1457: 7, *трѣма* Н 1396: 39 (аналогично према облицима броја *два*). У једном примеру забележен је и облик лок. мн.: *въ трѣхл[ѡ] лицѣхѣ* ЂП 1419: 6.

Примери употребе броја *четири* упућују на почетак процеса губљења променљивости: *ѡ четыры еѡ(ан)л(ѣ)лнсте* ЂР 1430: 30, *вѣзл[ѡ] четнл[н] знлѣ* Л2 1457: 11, *вѣзл[ѡ] четнн знлѣ* С2 1457: 11. Променљивост је посведочена у примеру *всемѣ четыремѣ* из СЛ 1414–1415: 14 (дат. мн.).

Забележен је само један пример променљивости код осталих бројева прве десетице: *кромѣ вѡснхѣ шестнл[ѡ] ѡ* МХ 1406: 15. Уп. друге примере у којима број *шест* долази у основном облику: *шестѣ адѣфатѣ* Н 1396: 26, 31, 42, 43, 49, СХ 1411: 20, 26, *шестѣ адѣфатл[ѡ] ѡ* Н 1396: 53, на *шестѣ м(ѣ)л(ѣ)цѣ* ЂД 1428: 43, *шестѣ чловѣкѣ* РК 1433: 17, *шестѣ м(ѣ)л(ѣ)цѣ* ЂД1 1445: 35. Остале потврде за бројеве прве десетице: (а) *петѣ адѣфатл[ѡ] ѡ* Н 1396: 37х2, 40, 53, *петлѣ литрѣ среѡра* Н 1396: 45, *петл[ѡ] хккерн* Н 1396: 45/46, *петѣ {се}лѣ* СМ 1413: 23, *петѣ же годнл[н] ѡ* СМ 1413: 26, *петл[ѡ] сѣлал[ѡ] ѡ* ЂР 1428–1429: 32, (б)

се|д|мь сель РК 1430–1431: 20, 22, (в) осмь мьтѣн лозѣа ЪВ 1432: 24, осмь мьтѣн РВ 1432: 15.

У неколико примера из Н 1396 посведочена је променљивост броја *десетѣ*: десетн|х|ѣ адрѣфатъ Н 1396: 29, десетн|х|ѣ адрѣфат|ѣ 37 (ген. мн.), десетнн адрѣфаты Н 1396: 4, 23x2 (инстр. мн.). Примери у којима долази основни облик: десет|ѣ Н 1396: 32, десет|ѣ антръ сребра Н 1396: 57, десет|ѣ коукъ Н 1396: 83, по дел(е)тъ антоуригѣн СХ 1411: 30.

Поред превојног односа, у примерима единадесете Н 1396: 52 и еднѣнадесете Н 1396: 56 огледа се и почетак фонетског преобликовања старије конструкције (уп. одељак III.1, т. 2.3.8).

Променљивост бројева друге десетице потврђена је само у примеру ѿ ап(о)|д(то)лъ дванадесетѣтѣн|х|ѣ ЪВ 1427–1428: 29. Уп. у истој конструкцији и непроменљиво ѿ ап(о)|д(то)лъ дванадесете СВ 1417: 44, ѿ ап(о)|д(то)лъ дванадел(е)те ЪП 1427–1429: 32. Од осталих бројева друге десетице посведочени су само четирнадесете Н 1396: 27, четирнадесете Н 1396: 32 и шестъ на десете И 1402–1422: 13.

У примерима: двадесетн Н 1396: 78, 79, СЛ 1427: 17/18, 33, 35, 19, РК 1430–1431: 13, 20/21, РК 1433: 34, ЪЛ 1452: 72/73, двадел(е)ти ЪЛ 1452: 65, 75, тндесетн СВ 1417: 26x2, огледају се старије форме ових бројева. Старије и новије форме бројева десетица потврђују следећи примери: четирдесетн Н 1396: 11, четирдесетн СЛ 1427: 33, али новији облик четирдесетъ СХ 1411: 31, добијен аналогично према бројевима петъдесетъ ЪЕ 1429: 17, шестъдесетъ СВ 1417: 24, 30, шестъдесетъ СЛ 1427: 17, ЪВ 1427–1428: 15/16, ЪВ 1427–1428: 22, шестъдел(е)тъ ЪЛ 1429–1439: 30, седьм|ѣ| десет|ѣ| ЪР 1430: 31, седьм|ѣ| дел(е)тъ Л2 1457: 10, седьм|ѣ| дел(е)тъ С2 1457: 11, осьм|ѣ| десетъ ЪЛ 1429–1439: 36.

Забележени су очекивани облици бројева стотица: сто Н 1396: 12, СХ 1411: 31, ЪЛ 1452: 43, РВ 1432: 11, стѡ СХ 1406–1407: 28, сто н двадел(е)ти ЪЛ 1452: 75, две стѣ ЛП 1457: 5/6, 6, две стѣ ЛП 1457: 13, С1 1457: 6, двѣ стѣ Г 1457: 3, две стѣ н девет|ѣ| Л2 1457: 6, 6/7, двѣ стѣ н деветъ С2 1457: 6x2, ѿ триста н осьм|ѣ| на дел(е)те ЈЛ 1398: 28, ѿ триста н осьм|ѣ| на десете ЪВ 1427–1428: 30, по пет|ѣ| сътъ крвшьць солн ЛП 1395: 18, ѣ съг солн Н 1396: 119.

Само у двама примерима долазе облици бројева хиљада: пет|ѣ| тис|ѣ| ѣ| н осьм|ѣ| сът|ѣ| н пет|ѣ| десет|ѣ| н два Л2 1457: 12, петъ тисѣ {къ} н осал|ѣ| сътъ н петъ дел(е)тъ н два С2 1457: 12/13.

4.2. Редни бројеви. – Забележени су следећи облици редног броја *ѣрви*: (а) ном. јд. с. р.: прѣво СЛ 1427: 35, ЪЛ 1452: 71, (б) ном. јд. ж. р.: прѣва СД 1405: 6, (в) ген. јд. м. р.: прѣваго ЛП 1400: 17, (г) ген. јд. ж. р.: прѣве СД 1405: 6, 20, 31, МД 1405: 18, 24, 28, ЪД 1428: 8/9, 20, 32, прѣве СД 1405: 26, ЪД 1428: 27, ЪД1 1445: 8, 24, 28, (д) акуз. јд. ж. р.: нанпрѣваа почъсть РК 1433: 48, (ђ) лок. јд. м. р.: на прѣвел|ѣ| велегъ Х1 1454: 5/6, (е) лок. мн.: прѣввѣхъ СЈ 1404–1405: 3, прѣввѣх|ѣ| СД 1405: 2, прѣвн|х|ѣ ЪД 1428: 2, прѣвѣн|х|ѣ ЪД1 1445: 2.

У вези са наведеним облицима неопходно је указати на следеће: (а) овај редни број деклинира се по сложеној придевској промени; (б) облици

5. Глаголи

5.1. Прости глаголки облици

5.1.1. ПРЕЗЕНТ АТЕМАТСКИХ ГЛАГОЛА. – Забележени су следећи облици 1. л. јд.: *есъмь* ЈП 1395: 4, *есъмь* ЈД 1397–1402: 26, *есъмь* СХ 1411: 7 (такође и одрични облик *несъмь* ЈЛ 1398: 12, као и енклитика *съмь* СХ 1411: 26, *съмь* РК 1430–1431: 18, РК 1433: 33), *дамь* СТ 1406: 25 (такође и у префиксалној твореници *въздѣдамь* СВ 1417: 9), *ндамь* СХ 1411: 28, РК 1430–1431: 22. Посебно истицање заслужује облик *прнповѣлм(ь)* СД 1405: 40, у коме се огледа чување облика атематског глагола *вѣдѣти*.

У 2. л. јд. забележени су облици *есн* СВ 1417: 12, *есн* ЈД 1397–1402: 6, *ѡл* 1452: 15 и *подасн* ГП 1403–1408: 11, *{п}одасн* ЂП 1419: 14/15.

Великим бројем примера забележени су облици 3. л. јд. глагола *есъмь*. Поред облика *естъ*, великим бројем примера забележен је и енклитички облик *є* (примери у одељку II.1, т. 3.1.2).

Српкословенски облик 3. л. јд. глагола *ндаѣти* потврђен је само у трима манастирским даровницама: *ндатъ* СХ 1406–1407: 41, ГП 1403–1408: *ндатъ* 24, 35, СЛ 1427: 13. Знатно су бројнији примери у духу српског народног језика: *нда* Н 1396: 12, СЈ 1404–1405: 21, СД 1405: 36, СТ 1406: 15, МХ 1406: 27, ЂП 1410: 3, СХ 1411: 19, 25, СЛ 1427: 22/23, ЂД 1428: 38, *ѡл* 1452: 59, *ндаа* ЂП 1427–1429: 20, *ѡр* 1429–1430: 24, РК 1430–1431: 19, 23/24, РК 1433: 21, 22, *ѡл* 1429–1439: 41.

Потврђене су само српске народне форме глагола датн: *да* Н 1396: 33, 56, 83, МД 1405: 19, *даа* СД 1405: 36, МД 1405: 21, *ѡд* 1428: 39, *ѡд1* 1445: 16, *пода* Н 1396: 76.

Траг атематског глагола *вѣдѣти* огледа се у примерима *прнповѣ* *ѡд* 1428: 43 и *прнповѣ* *ѡд1* 1445: 35.

У 1. л. мн. забележен је само један српкословенски облик: *єлѣмн* СХ 1392–1402: 34. Више је примера са наставком у духу српског народног језика: *сѣлѣ* ЛД 1457: 9, *нѣсѣ* Н 1396: 70, *несѣлѣ* Х1 1454: 11, *несѣ* Х2 1454: 13, *дамо* Н 1396: 64, 72, *ндамо* МД 1405: 39, *ндаамо* ЛД 1457: 4, *прнповѣмо* МД 1405: 39.

Забележен је само један облик 2. л. мн.: *стѣ* ЛД 1457: 8.

У облику 3. л. мн. преовлађују облици у духу српског народног језика. Највише потврда бележи се за глагол *есъмь*. Примери: *сѣ* ЈП 1395: 41, ЈЛ 1394–1395: 19, СД 1405: 11, 25, 30, 31, *ѡд* 1424: 3, *ѡд* 1428: 11, 26, 31, 33, *ѡр* 1429–1430: 24, *ѡп* 1427–1429: 18, *ѡд1* 1445: 23, 28, *ѡв* 1456: 16, *соу* Н 1396: 29, 31, 65, 89, 101, СЈ 1404–1405: 23, МД 1405: 9, 23, СТ 1406: 15, СЛ 1427: 27, *ѡп* 1427–1429: 15, 21, РК 1430–1431: 20, *ѡд1* 1445: 10, 28, *нѣсѣ* *ѡд2* 1445: 17; – према српкословенским формама: *сѣтъ* ЈП 1395: 18, 27, 61, *соутъ* СЛа 1407: 49, СХ 1411: 6х3, *сѣтѣ[ь]* ЈЛ 1394–1395: 23, *ѡд* 1428: 8, *ѡп* 1427–1429: 15, *соуѣтѣ[ь]* СЛб 1407: 52, *соуѣтѣ(ь)* *ѡл* 1452: 76.

Ређе су потврде других атематских глагола: *ндамо* СД 1405: 8, СЛа 1407: 55, И 1402–1422: 16, 17, *ѡв* 1427–1428: 23, *ѡп* 1427–1429: 16, 18, 23, *ѡр* 1430: 21, РВ 1432: 15, РК 1433: 30, *ѡд2* 1445: 11, 14, ЈР 1457: 11

(али и српскословенски облици ндають ЈХ 1394–1402: 17, ндають[ъ] СЛБ 1407: 57), подадв РК 1433: 24, љдоу Н 1396: 65.

5.1.2. ПРЕЗЕНТ ТЕМАТСКИХ ГЛАГОЛА

5.1.2.1. Прво лице једнине. – У овој категорији преовлађује старији наставак -у. Највише примера забележено је у облику глагола *молийи* (осамнаест): молю СХ 1392–1402: 30, м(о)лю СЈ 1404–1405: 25, итд. Примери овог наставака код других глагола:

ѡкѡпав МД 1392: 3, 4, ѡсвобогѡ МД 1392: 5, вѡспоу ЈД 1397–1402: 7, скагю СД 1405: 40, ЂД 1428: 28, плакю МД 1405: 22, г(лаго)лю СЈа 1407: 11, СЛБ 1407: 13, СХ 1406–1407: 10, ЂЛ 1452: 11, рекоу СЈа 1407: 16, СЛБ 1407: 17, И 1402–1422: 4x2, пншѡ СМ 1413: 10, СЛ 1427: 8, РВ 1432: 1, пншоу СЛ 1414–1415: 7, РК 1430–1431: 2, вѡпїю СВ 1417: 9, приношѡ СВ 1417: 15, помышляю И 1402–1422: 2/3, чоужидлоу И 1402–1422: 4, оуѡхокю РК 1433: 35, сѡзнжидлоу ЂЛ 1452: 16, ѡпншѡ ЛД 1457: 15.

Наставак -и, добијен аналогijом према атематским глаголима, потврђен је код глагола чија се инфинитивна основа завршава на -а: поминимъ СХ 1411: 32, давамъ РК 1430–1431: 12, РК 1433: 33, С1 1457: 1, даавааим(ь) Л1 1457: 1, даавааим(ь) Л2 1457: 1, давааим(ь) С2 1457: 1, дѡѡим(ь) 49, дѡѡимъ 51, захваааим(ь) ЛД 1457: 5/6, као и код глагола чија се инфинитивна основа завршава на -и: молнимъ РК 1433: 49, молнимъ РК 1433: 51, оуѡиннимъ ЂЛ 1452: 52, приимим(ь) ЛР 1457: 6, вл(а)годѡрним(ь) ЛД 1457: 6.

5.1.2.2. Друго лице једнине. – Малобројни забележени примери употребљени су у духу српскословенског језика: можешн СХ 1392–1402: 28, хоощешн СХ 1392–1402: 28, сѡтворншн СЈа 1407: 4/5, СЛБ 1407: 5, ЂЛ 1452: 4, споид(о)вншн ЂП 1419: 15.

5.1.2.3. Треће лице једнине. – У повељама и писмима Српске деспотовине очекује се знатније присуство српских народних облика без форманта -и.

Међу повељама и писмима упућеним Дубровнику налазе се (а) документи у којима се искључиво среће наставак српског народног језика, или пак (б) документи у којима овај наставак знатно преовлађује.

Примери из категорије (а):

МД 1392: говорн 3, донесе 3.

МД 1405: се оуѡинн 8, се поставн 8, познѡ 12, коупн 13, схвати 13, рѡч(е) 13, 19x2, се ѡкљане 14, боуде 14, 28, стане 16, стон 17, нде 17, запнше 19, платн 20, 21x2, 38, оубне 21, оузде 21, се оукраде 21, се разбне 24, оутѡч(е) 24, любн 25, поможе 28, соудн 30, оуѡхотѡ 36, се нце 37, патн 38, се слоучн 39.

ЂД2 1445: оуѡинн 7, вл(а)говолн 8.

Примери из категорије (б):

- СД 1405: пише 4, се 8тинн 9, се поставн 10, познба 13/14, к8пн 15, 8хватн 15, рел(е) 16, 21, 22, се ѿкльнє 16, вратн 17, станє 18, нде 19, запшн 21, плакта 22, 23, оубнє 23, 8зде 23, 24, плаатн 23/24, 24, 39, се 8краде 23, знгє 25, 8ва 25, се разбнє 25, любн 27, гред[е] 28, 8стала 28, прн 32, свдн 33, се сл8чн 35, хоте 38, се нше 38, патн 39, сл8чн 40, рат8є 41, потворн 43; само у двама примерима српскословенске форме: нзволн(ь) 41, 42.
- БД 1428: потврѣдн 6, бл(а)говолн 7, се 8тинн(н) 10, се поставн 10, станє 18, познба 14, к8пн 15, 8хватн 15, рел(е) 15, 22x2, се ѿк8нє 16, 8вде 16, вратн 17, нде 19, запшн 22, плаакта 23x2, 8бнє 23, 8зде 24x2, се 8краде 24, платн 24, плаатн 24, 42, 8ва 25/26, знгє 25, се разбїє 26, любн 28, гред[е] 29, 8ставла 29, се прн 34, 34, свдн 35, се сл8чн 37, хокє 40, се нше 41, патн 42, рат8є 44; у мањем броју примера и српскословенске форме пишеть 3, потврѣдлаєть 7, 8тврѣдлаєть 47, нзволнть 50.
- БД1 1445: бл(а)говолн 7, се оутинн 9, се поставн 9, познба 12, коупн 14, 8хватн 14, рече 14, 19, се ѿкльнє 14, 8вде 15, 8зде 15, станє 16, нде 17, запшн 19, рел(е) 20, платн 20, 21x2, оубїє 21, оузде 21, 22, 8ва 23, знгє 23, се разбїє 23, любн 25, гредє 26, оуствала 26, соудн 29, 32, се сл8чн 31, хокє 33, се нше 34, плакта 34, патн 34, оутинн 37; у мањем броју примера и српскословенске форме: пишеть 4, потврѣдлаєть 7, оутврѣдлаєть 38, нзволнть 40.

Међу наведеним облицима посебно истицање заслужују: поможе МД 1405: 28 (уп. и ниже оуздоже у Н 1396: 77) (данас су обичнији облици по III Белићевој врсти), знгє СД 1405: 25, БД 1428: 25, БД1 1445: 23 (забележен и у SVANE 1958: 122) (према савременом *зигам*), прн СД 1405: 32, се прн БД 1428: 34x2 (од прѣтн, забележено и у другој половини XIV века (уп. SVANE 1958: 125); данас однос *претн: прем*).

Искључива употреба облика у духу српског народног језика одликује и највећи број повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића. Примери: БВ 1456: дрѣжн 11, 12, 14, боудє 12, прндн 13, Л1 1457: се нзнел(е) 1, С2 1457: се нзнел(е) 1, Г 1457: прнстон 1, Л2 1457: се нзнел(е) 1/2, С2 1457: се нзнєє 1. У ЛД 1457 забележен је само један српскословенски пример: нше(ь) 14, поред хокє 16, 8тинн(н) 18, дол[о]дн 19, вратн 19, 8вде 20, знаа 21. Само један облик у духу српскословенског језика забележен је у ЛР 1457: пронзволнть 12.

Значајна превласт српских народних форми бележи се и у неколико манастирских даровница (ЈЛ 1398, СЈ 1404–1405, БП 1410, РК 1430–1431, РК 1430, ЂЛ 1429–1439), као и у двама документима издатим од стране игумана манастира Св. Пантелејмона (Н 1396, И 1402–1422). Примери:

- Н 1396: сл8чн 5, се поменєнє 13, се дава 15, 45, стон 16, се доходн 17, се поменуєнє 17, дає 19, 78, боудє 20, 30, 100, посѣнє 21, сн облада 22, облада 23, слоучн 24, 28, оутинн 25, остане 25, се прѣставн 26, сл8чн 29, 48, се свдн 33, се прилоучн 35, 74, 80, 82, прил8чн 38, 54, се прѣставн 42, хранн 44, 8вде 44/45, нспрала 46, 73, се помѣноує 46/47, догє 50, згодн се 55, ѿпека 58, поє 59, 60, 90, се ооставла 61, рел(е) 67, донесе 70, нзгоубн

70, оубоубожа 75, оубоубоже 77, се послоуби 91, даје 93, доје 93, се оубини 94, се прѣлоуби 96/97, оубоубоје 98, прилоуби 101, али и приубиает се 76, приходни[ѣ] 88, нзволнѣ 113.

ЈЛ 1398: |д|рѣзне 26х2, оубрѣте 26, се оубди 29, али и оубкрѣпиаает се 4.

СЈ 1404–1405: трѣбоубе 10, прилоуби 10, 22, бл(а)говолн 16, нзволн 25, дрѣзне 29, али и разорнѣ 30.

ЂП 1410: нзволн 9, 10, дрѣзне 12, вѣнѣ 14, али и потѣшт се 13.

И 1402–1422: вѣхотѣ 11, 16/17, донде 18, оублада 18, али и нзволнѣ 32.

РК 1430–1431: нзнесе 1, пода {в}аа 17, боубе 17, помагаа 21, доубди 21, 24, стон 26, али и стон[ѣ] 11.

РК 1433: боубе 16, чинн 18, бл(а)го|с|(а)вѣн 22, дрѣжн 22, доносн 24, чинн 25, прѣвѣваа 25, се не оубрѣте 26, прѣноубе 26, нзнде 26, хокѣ 26, слоубн 32, вѣде 36, се даваа 37, 38, стон 38, се оубрѣтаа 38, вѣтажа 39, се слѣчн 39, прнде 40, вѣде 41, прнде 42х2, се прилоубн 46, 47, се вѣнесе 46, се пое 50, али и примери у духу српскословенског језика: бл(а)говолн[ѣ] 40, прннн[ѣ] 41, 42, покон[ѣ] 41, 42, оубрѣшт се 43, 44, {по}ставиаает се 43/44, прѣвѣвиаает[ѣ] 44, бл(а)говолнѣ 52, разорнѣ 53.

ЂЛ 1429–1439: пишѣ 15, се даваа 29, боубе 36, 39, бл(а)говолн 38, 40, али и српскословенско потвѣрждаает 46.

Један број манастирских даровница (укупно десет) одликује уједначена употреба српскословенских и српских народних облика. Примери:

ЈЛ 1394–1395: вкрѣпиаает се 4, разорнѣ 25/26, али нзволн 23, дрѣзне 25.

ЈХ 1394–1402: вкрѣпиаает се 4, красвѣт се 4, дрѣзнѣт 24, разорнѣт 25, поразнѣт 25, прннѣт 26, вѣдѣт 27, али и ползѣва 20, грѣд[ѣ] 36, 43, 44, 45, дѣлн 38, водн 45.

МХ 1406: прнде[ѣ] 11, вѣнѣвѣиаает 16, вѣзымаает |с|е 18, боубѣт 25, дрѣзнѣт 34, али и оубоубоје 30, 32, нде 32, нзволн 34, вѣннн 38.

СХ 1411: боубѣт 7, прнде[ѣ] 27, нзволнѣ 40, се оубрѣштѣт 43, потѣшт се 43, поразнѣт 45, али и прилоубн 19, вѣрн 29, се вѣпѣвал 29/30, се дава 30, вѣпоје 31, прилоубн 34, повѣлн 37, повѣлн 38, заповѣ 39.

ЂВ 1427–1428: подоваает[ѣ] 3, пишѣт 10, потвѣрждаает 19, 24, ос(вѣ)вѣает[ѣ] 24, дрѣзнѣт[ѣ] 27, али и се дава 15, вѣннн 17, потвѣрдн 17, боубе 21, се дава 22.

ЂП 1427–1429: подоваает[ѣ] 3, пишѣт[ѣ] 8, бл(а)говолн[ѣ] 22, прнствѣпн[ѣ] 22, бл(а)говолн[ѣ] 26, дрѣзнѣт[ѣ] 29/30, али и се приубиает 13, вѣннн 16, потвѣрдн 16, потвѣрдн 16, стѣтворн 17, се стѣвѣраа 21, вѣпрааа 22, оублада 26.

ЂР 1428–1429: пишѣт[ѣ] 10, бл(а)говолнѣ 37, стѣхраннѣт 39, дрѣзнѣт[ѣ] 40, разорнѣт 41, али и запнше 16, оубтвѣрдн 16, бл(а)говолн 19, вѣхоубе 20, приубаа 33, се вѣрѣт[ѣ] 42.

ЂЕ 1429: пишѣт 6, нзволнѣ 19, дрѣзнѣт 23, али и зове 14, даваа 16, 17, не вѣннн 18.

ЂР 1429–1430: подоваает 2/3, пишѣт 10, благоволнѣ 21, прнстоубнѣт 21, потвѣрждаает 22, дрѣзнѣт 31, разорнѣт 32, али и потвѣрдн 18, благоволн 20, оубставн 25, потвѣрдн 25/26, се не оубннн 27, нзволн 27.

БР 1430: бл(а)гонзволнѣтѣ(ь) 23, дрѣзнѣтѣ(ь) 26, разорнѣтѣ(ь) 28, поразнѣтѣ(ь) 28, али и приложѣн 13, 19, даваа 17.

Од докумената из ове групе нешто већим бројем примера у духу српског језика издвајају се СХ 1411 и ЂП 1427–1429.

Највећи број манастирских даровница (укупно шеснаест) одликује (а) преовлађујућа или (б) искључива употреба српскословенских форми. Примери из прве категорије:

ЈП 1395: вѣдѣтъ 4, 65, славнѣтъ се 42, дрѣзнѣтъ 48, разорнѣтъ 49, ѿнѣдѣтъ 64, испљнѣтъ се 66, али и поразн 49, начѣ 64.

ЈП 1400: дрѣзнѣтъ 8, раз{орн}тъ 9, ѿнѣдѣтъ 27, боудѣтъ 28, испљнѣтъ се 28, али и поразн 10, начѣ 26.

СХ 1392–1402: вкрѣплѣнѣтѣ(ь) се 4, краснѣтѣ(ь) се 4, вѣдѣтѣ[ь] 29, дрѣзнѣтѣ[ь] 31, разорнѣтѣ[ь] 31, ѿнѣдѣтѣ[ь] 31, вѣнѣтѣ[ь] 33, поразнѣтѣ[ь] 33, али и прѣходн 7, нзневѣрн се 11, владѣ[а] 24.

ЈД 1397–1402: ликѣствоуѣтъ 4, вѣпнѣтъ 5, приѣтъ 9, вѣдѣ[н]тѣ се 10, бываѣтъ 27, али и приплѣ 8.

СТ 1406: вѣсхоуѣтъ 18/19, прѣдѣтъ 19, боудѣтъ 21, 23, даваѣтъ се 22/23, приходнѣтъ 24, говорнѣтъ 25, бл(а)говорнѣтъ 29, сѣхраннѣтъ 29, наслѣднѣтъ 30, оу҃гаснѣтъ 30, али и задрѣжн 15, покѣгнѣ 16, боудѣ 24, нзвѣща 24/25.

СЛ 1414–1415: полд[о]баѣтъ 3, бл(а)говорнѣтъ 18, сѣхраннѣтъ 19, наслѣднѣтъ 19, вгаснѣтъ 19, али и бл(а)говорнѣ 12.

СВ 1417: поѣтъ се 10, славнѣтъ 11, вѣнѣтъ 11, погоу҃бытъ 15, ѿбрѣщѣтъ се 27, ѿбрѣщѣтъ 28, ѿс(вѣ)щаѣтъ 36, потвѣрѣждѣаѣтъ 38, прѣбываѣтъ 38, бл(а)говорнѣтъ 39, сѣхраннѣтъ 41, разорнѣтъ 42, потвѣорнѣтъ 42, али и се даваа 23, 25, се испљнѣа 24, платн 29, бл(а)говорнѣ 30, дарова 33.

СЛ 1427: полд[о]баѣтъ 3, стонѣтъ 41, нзволнѣтъ 42, разорнѣтъ 45/46, ѿнѣдѣтъ 46, разорнѣтъ 46, 47, приѣтет се 48х2, али и се прѣдаваа 19, боудѣ 20, 39, оудѣваа 20.

ЂВ 1432: полд[о]баѣтъ 3, пишѣтѣ[ь] 11, потвѣрѣждѣаѣтъ 22/23, бл(а)говорнѣтъ 28, сѣхраннѣтъ 30, дрѣзнѣтѣ(ь) 31, али и приложѣн 18, бл(а)говорнѣ 22.

ЂЛ 1452: законополагаѣтѣ(ь) 5, бл(а)говорнѣтъ 43/44, прѣѣтъ 45, сѣстави се 11, стонѣтъ 67, 74, потвѣрѣждаѣтъ 82, нзволнѣтъ 84, сѣхранѣаѣтъ 86, потвѣрѣждѣаѣтъ 86, дрѣзнѣтъ 87, разорнѣтъ 88, 89, приѣтет се 89, 90, али и даваа 51, 75, се прѣставѣаа 67, се творнѣ 67/68, приложнѣ 74, 79.

Примери из категорије (б):

СЛа 1407: повелѣваѣтъ 3, приноснѣтъ 47, да{ѣ}т{ѣ} 50/51, ѿс(вѣ)щаѣтъ 58, стонѣтъ 66, потвѣрѣждѣаѣтъ 68, нзволнѣтъ 70, сѣхраннѣтъ 71, разорнѣтъ 72, потвѣорнѣтѣ[ь] 72.

СЛб 1407: повелѣваѣтъ 4, приноснѣтъ 50, даѣтѣ[ь] 53, ѿс(вѣ)щаѣтѣ[ь] 59, стонѣтѣ[ь] 66, потвѣрѣждаѣтѣ[ь] 67, нзволнѣтѣ[ь] 69, сѣхраннѣтѣ[ь] 70/71, разорнѣтѣ[ь] 71, потвѣорнѣтѣ[ь] 72.

СХ 1406–1407: нзѣавнѣтъ 8, рѣѣтъ се 8, любнѣтъ 13, дарѣноснѣтъ 27, вѣзнѣаѣтъ 27, сѣднѣрнѣтъ 31, оу҃тѣшнѣтъ 31, нзволнѣтъ 31, дрѣзнѣтъ 37, разорнѣтъ 37.

ГП 1403–1408: бл(а)говолнтъ 17, обрѣтает се 18, обрѣщет се 21/22, обѣтъ 22, ѿнметъ 22, разорнтъ 23, бл(а)говолнтѣ[ь] 25/26, обрѣтает се 27, ѿнметъ 33, разорнтъ 34.

СМ 1413: подобаетъ 4, нзволнтсе 19, дрѣзнелт(ь) 34, разорнтъ 35.

ЂП 1419: {нз}волнтъ 27, обрѣтает се 28, обрѣщет се 30/31, обѣтъ 31, разорнтъ 31, ѿнметъ 32, разорнтъ 33.

РВ 1432: растоваратъ 9/10, нзвлатнтъ 10.

5.1.2.4. Прво лице множине. – Доследна употреба наставка *-мо* одликује четири документа упућена Дубровнику (МД 1405, ЂД 1424, ЂД1 1445 и ЛД 1457), затим три манастирске даровнице (ЈП 1400, ЂП 1410 и РВ 1432), акт игумана Св. Пантелејмона (И 1402–1422), као и један акт о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454). Примери: ЈП 1400: молнмо 7, заканнымо 7, МД 1405: пишело 3, оусталамо 27, сваднмо 39, ЂП 1410: приложнмо 7, мо {лн}мо 8, запрешамо 8, И 1402–1422: молнмо 31/32, ЂД 1424: молнмо 4, РВ 1432: боудемо 6, ЂД1 1445: потврѣднмо 6, сваднмо 35, ратвемо 36, Х1 1454: растешемло 3, ЛД 1457: бл(а)годарнмо 8, знаамло 9, наадамло 9, можемло 21.

У мањем броју манастирских даровница (укупно шест) потврђена је паралелна употреба српскословенског и српског народног наставка: ЈП 1395: припадаемъ 7, приписемъ 25, припл(н)свемъ 25, приписелм(ь) 26, али и м(о)лнмо 47, заканнымо 47; ЈЛ 1394–1395: обрѣшемъ 21, молнмъ 23, али и освободнмо 11; Н 1396: м(о)лнмъ 113, али и оучиннмо 63; МХ 1406: приемлемъ 16, обловнзакелм(ь) 17, али и молнмо 25, запрѣшамо 25, 34, м(о)лнмо 34; ГП 1403–1408: припад[а]јемъ 6, али и дајемо 16; ЂЕ 1429: молнмъ 19, али и бвдемло 11, 13.

У већем броју манастирских даровница (укупно четрнаест) налази се искључиво српскословенски наставак: СХ 1392–1402: м(о)лнмл 32, ЈХ 1394–1402: въспрѣмѣ{мь} 19, СХ 1406–1407: ретемъ 15, приретемъ 32, СМ 1413: бвдемъ 7, СЛ 1414–1415: боудемъ 5, ЂП 1419: припадакелм(ь) 6/7, м(о)лнм се 7, проснм(ь) 7, приносм 12, приносмъ 16, м(о)лнмъ 26, СЛ 1427: боудемъ 5, ЂВ 1427–1428: бвделм(ь) 5, ЂП 1427–1429: боуделм(ь) 4, ЂР 1429–1430: боудемъ 4/5, ЂР 1430: оставнм(ь) 4, съставнмъ 5, ЂВ 1432: бвделм(ь) 5, ЂЛ 1429–1439: оставнм(ь) 5, съставнм(ь) 5, ЂЛ 1452: молнмъ 84.

5.1.2.5. Друго лице множине. – Потврђени су само изоловани примери: љубнтѣ ЈП 1395: 2, СХ 1411: 3 и знѣтѣ ЛД 1457: 16, 19, 20.

5.1.2.6. Треће лице множине. – Међу повељама и писмима упућеним Дубровнику налазе се (а) документи у којима се искључиво среће наставак српског народног језика, или пак (б) документи у којима овај наставак знатно преовлађује. Примери за прву категорију:

СД 1405: пре 10, 12, 14, 32, се нагю 11, се мѣтче 15, поставе 12, сзнмаю 12/13, се соуде 13, ндѣ 22, покрадѣ 23, боудл[оу] 32, стоје 33, 37, гредѣ 37, нзндл 40.

МД 1405: се пре 8/9, 10, 29, 30, се нагю 9, поставе 10, сзнмаю 11, се свде 11, се проу 12, се моуче 13, врате 15, ндоу 20, покрадоу 21, знгю 23, чюваю 23, боудл[оу] 29, боудѣ 29, стоје 31, 36, гредоу 36, нзыдоу 40.

ЛД 1457: мнѣ 13, нзберѣ 18.

Примери из категорије (б):

ЂД 1428: се пре 11, 12, 14, се нагю 11, вхотє 12, поставє 12, взицмаю 13, се свде 13, се мѣлѣче 15, ндѣ 23, покрадѣ 23, вѣлѣ[с] 34, стоє 35, 40, грѣдѣ 40, нзндѣ 43, али и српскословенски облик прѣвнѣвають 47.

ЂД1 1445: се пре 10, 11, 13, 29x2, се нандѣ 10, оуѣхотє 11, поставє 11, оузицмаю 12, се соудє 12, се мѣчє 13, ндѣ 20, покрадѣ 21, вѣлѣ[с] 28, стоє 30, стоє 33, нзндѣ 35, али и српскословенски облик прѣвнѣвають 38.

Посебно се истичу двојаки облици глагола прѣтн: (а) према IV врсти: пре СД 1405: 10, 12, 14, 32, се пре МД 1405: 8/9, 10, 29, 30, ЂД 1428: 11, 12, 14, ЂД1 1445: 10, 11, 13, 29x2; (б) у једном примеру и према III врсти: МД 1405: се проу 12.

Облици српског народног језика доследно долазе и у акту игумана Никодима (Н 1396), затим и у неколико манастирских даровница (у СХ 1406–1407 и ЂП 1419 само једним примером; више примера у РК 1430–1431 и РК 1433), као и у двома властеоским даровницама (ЂВ 1456 и ЛР 1457). Примери:

Н 1396: трапезосаю 9, 19, 92, 93, се оупоуѣшаю 10, 15, лѣлѣ[с]ргѣсаю 11, се вѣнне 11/12, се поленѣю 14, лѣлѣ(с)ргѣсаю 18, 90, се оупоуѣшаю 20, раздѣлє се 22, востаю 27, остаю 32, 37, вѣмѣс 35, {с}тоє 36, стоє 37, даю 40, 50, 91, исправляю 40, стоє 43, 62, воудоу 46, 77, востаю 50, догю 51/52, востанѣ 54, оуѣстрѣвоу 62, вѣрекоу 62, се прѣставє 66, испадѣ 75, вѣдѣ 76, хранє 79, вѣпѣваю 89/90, се оупо {у}ѣшаю 90, се поленоу 98.

СХ 1406–1407: воудоу 17.

ЂП 1419: исправляю 25.

РК 1430–1431: прѣвнѣваю 11, оузицмаю 15, прихводе 14, стоє 26.

РК 1433: нзѣвѣс 17, полюѣе 17, се нзѣвѣраю 17, се вѣбрѣтаю 19, чинє 20, вѣ(аго)лѣ(ло)вє 24, се вѣбрѣтаю 28, заложе 30, вѣвоуѣпе 31, {в}оуѣлѣ(оу) 33, {прн}дѣс 34/35, оузицмаю 37, прихводе 45.

ЂВ 1456: слоушаю 17, покоє 17.

ЛР 1457: востанѣ 5, дрѣже 5, 9, раѣботаю 6, воюю 6.

Велики број српских народних форми налази се и у ЂЛ 1452: прославляю 13, взицмаю 43, прѣнѣлѣлѣ 50, поленѣю 52, чинє 53, 54, творє 60, вѣпѣваю 71, али и српскословенски оудолѣють 16, прѣвнѣвають(ѣ) 83.

Укрштање глаголских основа (V и VI Белићеве врсте) очигује се у следећим примерима: оузицмаю РК 1433: 37, взицмаю ЂЛ 1452: 43, взицмаю СД 1405: 12/13, МД 1405: 11, ЂД 1428: 13, оузицмаю РК 1430–1431: 15, ЂД1 1445: 12 (двојаки облици су забележени и у другој половини XIV века, уп. SVANE 1958: 119; облик *узимѣу* одликује савремене косовско-ресавске дијалекте, уп. Ивић 2002: 9).

Незнатна превласт српских народних форми бележи се у двома даровницама: СТ 1406: се вѣбрѣтаю 13, 14, али и воуѣлѣ[оу]тѣ 26; СХ 1411: оураѣботаю 37, рѣкоу 38, се прилоуѣтаю 27, али и вѣдѣвѣрают се 6.

Једнак је број српскословенских и српских народних форми у СЛ 1427: ц(а)р(ь)л(ь)ст(ь)воу(ю)ть 1, прѣдръжеть 1, сътвораютъ 30/31, 36, али и прѣбываю 23, погю 26, походе 30, оуѣнне 35.

Укупно седам манастирских даровница одликује превласт српско-словенских форми:

ЈЛ 1394–1395: приидать 1/2, поклонет се 2, красуют се 3, ѡврътают се 11, въспоменють 20, али и работаю 18.

ЈХ 1394–1402: приидать 2, поклонет се 2, приидать 11, али и ѡтеша 30.

ЈД 1397–1402: испльняют се 29, ѡшьльствоу(ю)ть 31, послужеть 53, али и коу(д)л(оу)ть 54.

СЛа 1407: прѣбывають 54, 68, хотеть 57x2, твореть 64, али и находе 56, вращаю 56.

СЛБ 1407: прѣбываю(т)ь 56, хоте(т)л(ь) 58, хотеть 58, творе(т)л(ь) 64, прѣбываю(т)л(ь) 67/68, али и находе 58, вращаю 58.

СМ 1413: ц(а)р(ь)л(ь)ст(ь)воу(ю)ть 1, прѣдръжеть 1, али и даваю 28.

БП 1427–1429: ц(а)р(ь)л(ь)ст(ь)воу(ю)тл(ь) 1, прѣдръжетьл(ь) 1, прѣбываю(т)л(ь) 36, коу(д)л(оу)ть 39, али и събираю 19, 20, пристоу(е) 25.

Искључиво српскословенске облике налазимо у девет манастирских даровница, као и у акту игумана Илариона:

ЈЛ 1398: придоу(т)ь 2, поклонет се 2.

СХ 1392–1402: приидать 2, поклонет се 2.

МХ 1406: изднвають се 22.

СЛ 1414–1415: ц(а)р(ь)л(ь)ст(ь)воу(ю)ть 1, прѣдръжеть 1, прѣбывають 16.

И 1402–1422: бывають 1/2.

БВ 1427–1428: ц(а)р(ь)л(ь)ст(ь)воу(ю)ть 1, прѣдръжеть 1, прѣбываю(т)л(ь) 25.

БР 1429–1430: царьствоу(ю)ть 1, прѣдръжеть 1, ц(а)р(ь)л(ь)ст(ь)воу(ю)ть 1, прѣдръжеть 1.

БР 1430: възводе(т)л(ь) 3, наслаждают се 7, коу(д)л(оу)ть 29.

БЛ 1429–1439: възводе(т)л(ь) 3/4, наслаждают се 7.

РВ 1432: ставеть 16.

5.1.3. ИМПЕРАТИВ. – У 2. л. јд. забележени су само облици са наставком *-и*: вѡмн СХ 1392–1402: 28, зрн СЛа 1407: 4, СЛБ 1407: 5, БЛ 1452: 4, приидѣи ГП 1403–1408: 1, БП 1419: 1, въздн БР 1428–1429 42x2, РК 1433: 55, распнн БР 1428–1429: 42, РК 1433: 55, оу(д)нлосрѣдн се ЈД 1397–1402: 51, вкрѣпн ЈД 1397–1402: 52.

Само у једном примеру потврђен је облик 3. л. јд. глагола *бити*: н честь его вѣдн съ юудюю ї арією ЈХ 1394–1402: 27. Наспрам овога примера стоји у истом документу са истим значењем и пример конструкције да + презент: н чюждь да вѣдеть сп(а)снаго тѣла н крѣве ЈХ 1394–1402: 27.

Потврђена су два примера употребе облика 3. л. јд. од глагола *весеити* у устаљеној конструкцији (салутацији) двају писама упућених Дубровнику: н вел(с)л(е)н б(о)гъ плел(с)л(е)нство вн БД 1424: 4, н б(о)гъ да вн вел(с)л(е)н ЛД 1457: 21.

У 2. л. мн. забележени су различити наставци: (а) *-еѣ*: съблюдѣте ЈЛ 1395: 2, СХ 1411: 3, обрѣщете ГП 1403–1408: 7, ЪП 1419: 9, ѿидѣте СЛ 1427: 49, ѿтидѣте ЪЛ 1452: 90, прѣидѣте ЪП 1419: 9, идете ГП 1403–1408: 7, (б) *-иѣ*: ниште ГП 1403–1408: 7, ЪП 1419: 9, просите ЪП 1419: 9, исправите ЪД 1424: 4, (в) *-ѣѣ*: данте МД 1392: 3, наслѣдоунте МХ 1406: 11, гледанте ЛД 1457: 15.

Међу наведеним примерима посебан коменатар заслужује једино облик идете ГП 1403–1408: 7, у коме се највероватније огледа основа глагола идѣти и губљење консонанта /j/ у наставку (стсл. идѣите, уп. Николић 1978: 252).

5.1.4. Аорист. – У повељама и писмима Српске деспотовине нису забележени облици асигматског аориста.

5.1.4.1. Прво и друго лице једнине. – Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на вокал редовно долазе са наставком *-х*, пореклом од старог сигматског аориста. Наводи се по један пример за сваки потврђени глагол:

(а) са основом на *-а*: записа|х|ѣ ЈЛ 1398: 23х2, съвещахъ СЈ 1404–1405: 13, въздаа|кахъ МХ 1406: 12, въз|дедахъ МХ 1406: 12, порекновахъ СЛа 1407: 34, вѣнчахъ се СХ 1406–1407: 19, даровахъ СЈ 1404–1405: 16, понскахъ СЛ 1427: 12, поколѣба|х|ѣ ЪР 1428–1429: 40, оутажа|х|ѣ РК 1430–1431: 12, създахъ РК 1433: 10, създа|х|ѣ РК 1433: 11, писал|х|ѣ Г 1457: 4, итд.; (б) са основом на *-е*: въз|де|сѣ|х|ѣ СХ 1392–1402: 4, зсѣ|х|ѣ СХ 1392–1402: 12, видѣ|х|ѣ СХ 1392–1402: 12, прѣ|х|ѣ СХ 1392–1402: 13, хѡтѣхъ СХ 1406–1407: 9, итд.; (в) са основом на *-и*: приложн|х|ѣ ЈЛ 1398: 13, ѡсвокодн|х|ѣ ЈЛ 1398: 22, оутврѣдн|х|ѣ ЈЛ 1398: 23/24, зговѣ|ѡ|рѣ|х|ѣ се СХ 1392–1402: 13, сътворн|х|ѣ СХ 1392–1402: 23, възлюбнхъ ЈД 1397–1402: 1, п(о)моанхъ се ЈД 1397–1402: 45, бл(а)говолнхъ СХ 1406–1407: 25, нзволнхъ СХ 1406–1407: 27, възвратн|х|ѣ СХ 1411: 51, потвори|х|ѣ ЪВ 1427–1428: 26, потврѣды|х|ѣ ЪВ 1427–1428: 26, бл(а)гословн|х|ѣ ЪР 1430: 18, потрѣднхъ се РК 1433: 10, ѡбновн|х|ѣ РК 1433: 11, съграднхъ РК 1433: 11, приидн|х|ѣ ЪД2 1445: 5, итд.

Облици старог сигматског аориста потврђени су доследно и код атематског глагола *гати* и глагола сложених од њега: да|х|ѣ СХ 1392–1402: 12, дахъ СТ 1406: 13, подахъ СТ 1406: 6, ѿда|х|ѣ ЈЛ 1398: 7. Уп. облике новог сигматског аориста овога глагола у другим лицима (овде под 4.1.4.4 и 4.1.4.6).

Посебан коментар завређују двојаки облици глагола *бити*: поред очекиваног *быхъ* СХ 1406–1407: 17, СМ 1413: 15, *бы|х|ѣ* ЪЛ 1452: 41, долази и *бѣхъ* МХ 1406 13, 14, *бѣхъ* И 1402–1422: 10, увек у значењу имперфекта, што је забележено још у споменицима стсл. језика (уп. Николић 1978: 197).

Наставак новог сигматског аориста потврђен је само двома примерима код глагола I Белићеве врсте: обрѣтохъ СТ 1406: 7, прнесеохъ СМ 1413: 21. У

једном је примеру код глагола ове врсте забележен и облик старог сигматског аориста у духу српскословенског језика: рѣ|х|ѡ) ЈД 1397–1402: 45. Облици 2. л. јд. нису забележени.

5.1.4.2. ТРЕЋЕ ЛИЦЕ ЈЕДНИНЕ. – Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на вокал чувају наставак старог сигматског аориста. Примери:

(а) основа на *-а*: напнса се ЈП 1395: 24, спнса се ЈП 1395: 51, потврѣждѡ ЈП 1395: 62, запнса се ЈЛ 1398: 29, пнса ЈЛ 1398: 32, ЈР 1457: 16, посла ЈХ 1394–1402: 30, 39, Х1 1454: 4, дарова СЈ 1404–1405: 18, 20, нздѡ СД 1405: 2, прнса СД 1405: 4, вьсна СХ 1406–1407: 15, оутѡзѡ СЛ 1427: 18, итд.; (б) основа на *-е*: свндѣ СХ 1411: 54, сзе ЈЛ 1457: 8, С1 1457: 8, итд.; (в) основа на *-и*: ѡсоудн ЈЛ 1398: 11, нзволн ЈП 1400: 7, попросн ЈХ 1394–1402: 14, приложн ЈХ 1394–1402: 15, поставн СЈ 1404–1405: 4, Л1 1457: 15, сьтворн СД 1405: 9, ЈР 1457: 1, вл(а)говолн СТ 1406: 10, вьдровѣн СЛа 1407: 1, нзбавн СХ 1406–1407: 8, вчнлн(н) ЫП 1410: 1, преставн се ЫП 1410: 6, ѡсвободн ЫП 1427–1429: 19, итд.; (г) основа на *-у*: вьсподенуѡ ЈЛ 1398: 23, итд.

Од глагола чија се инфинитивна основа завршава на консонант најчешће долазе облици рѣ|л|ѡ) ЈП 1395: 2, 4, ЈД 1397–1402: 3, СЛа 1407: 4, итд. и прндѣ ЈХ 1394–1402: 7, СЛ 1414–1415: 8, РК 1430–1431: 2, итд. Уп. и прѣвѣде СТ 1406: 5, нзнесе ЫР 1429–1430: 14, донелд(ѡ) Л2 1457: 12, 14, С2 1457: 13.

Облици глагола *бѡити* у духу српскословенског језика долазе искључиво у манастирским даровницама: кьлд(тъ) ЈП 1395: 57, ЈП 1400: 18, СВ 1417: 6, ЫР 1428–1429: 6, ЫЕ 1429: 2, ЫЛ 1452: 44. У повељама упућеним Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЫД 1428), као и у двама даровница (СЛ 1427 и РК 1433) бележи се и облик *бн* у грађењу потенцијала (в. овде т. 5.2.5). У једноме примеру у И 1402–1422 потврђен је и облик од друге основе у значењу имперфекта: кѣ 10.

Од глагола *гаити* (и глагола сложених од њега) долазе српскословенски облици у манастирским даровницама: дасть се СХ 1411: 49, вьздасть СВ 1417: 9, подѡлд(тъ) СВ 1417: 15, а облици у духу народног језика у двама документима деспота Лазара и Стефана Бранковића: прѣдаде Л2 1457: 12, 14/15, С2 1457: 13.

5.1.4.3. Прво и друго лице множине. – Наставак српског народног језика доследно је забележен у једној повељи упућеној Дубровнику (МД 1405 и ЛД 1457), у четири манастирске даровнице (ЈП 1400, ЫП 1400, РК 1430–1431, РВ 1432), у актима о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454), као и у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића (ЫВ 1456, Г 1457 и ЛД 1457). Примери:

ЈП 1400: втврѣднсмѡ 6, МД 1405: потврѣднсмѡ 6/7, запнсасмѡ 7х2, оутнннсмѡ 7/8, ЫП 1410: зговѡл(о)рнсмѡ 7, приложнсмѡ 16/17, РК 1430–1431: {б}нсмѡ 5, прѣзрѣсмѡ 6, прнднсмѡ 6, РВ 1432: потрѣвовасмѡ 5, дадосмѡ 10, приложнсмѡ 11, 15, Х1 1454: погѡсмѡлѡ 4, заклесмѡлѡ се 5, 10, Х2 1454: оуѣсмѡ 3, вратнсмѡ

се 10, стасмо 11, постависмо 11, заклесмо се 12, ЋВ 1456: дадосмо 3, Г 1457: прнесмо 1, згесмо 3, ЈД 1457: оубрадосамо се 3, внсмо 15/16.

Међу наведеним примерима посебно истицање завређује облик атематског глагола са наставком новог сигматског аориста: дадосмо РВ 1432: 10, ЋВ 1456: 3.

У мањем броју манастирских даровница (укупно пет), као и у актима игумана Св. Пантелејмона, забележени су и српски народни и српскословенски облици:

ЈП 1395: оосвободисмо 41, свободисмо 42, стврѣдисмо 46, али и прнесохоомь 9, полл(о)жнхоомь 23.

Н 1396: изгоубисмо 72, прнесмо 103, погрѣшисмо 117, али и рекохоомь 32, оуписахоомь 47, вьспоменѣхоомь 86, оурекохоомь 95, вьписахом се 104, потворнхоомь 115.

ЈХ 1394–1402: испльнисмо 14, поведосмо 40, згесмо 47, али и вьхоомь 23, прнесохоомь 23.

И 1402–1422: дадосмо 14, али и написахоомь се 20/21, потворнхоомь 34/35.

ЋЕ 1429: прїндисмо 13, али и бл(а)говолнхоомь 12.

РК 1433: оустависмо 16, али и записахоомь 56, оутврѣднхоомь 56.

ЋЛ 1452: свѣщасмо се 56, али и изволнхоомь 58.

Међу наведеним облицима посебно треба истаћи малобројне примере са наставцима новог сигматског аориста *-осмо/-охом*: поведосмо ЈХ 1394–1402: 40, дадосмо И 1402–1422: 14, прнесохоомь ЈП 1395: 9, ЈХ 1394–1402: 23, рекохоомь Н 1396: 32, оурекохоомь Н 1396: 95, као и пример свѣщасмо се ЋЛ 1452: 56, који представља својеврсну хибридную форму, са српскословенским фонетизмом и наставком у духу српског народног језика.

Највећи број манастирских даровница (укупно седамнаест) познаје искључиво српскословенске форме. Примери:

ЈЛ 1394–1395: вьждїелехоомь 5, вьспрїехоомь 7, свѣщахоомь 12, оосвободнхоомь 14, ЈЛ 1398: вьждїелехоомь 5, СХ 1392–1402: приложнхоомь 25, СЈ 1404–1405: рекохоомь 22/23, МХ 1406: показахоомь 7, вьлюбнхоомь 16/17, оуставнхоомь 18, сттворнхоомь 26, СЈа 1407: рѣхоомь 25, изволнхоомь 41, СЈб 1407: рѣхоомь 27, изволнхоомь 43, СХ 1406–1407: ревновахоомь 12, сьднрнхоом се 14, потнхоомь 14, ГП 1403–1408: пр{н}несохом 12/13, СМ 1413: прїехоомь 3, поврѣднхоомь 33, разорнхоомь 33, СЈ 1414–1415: прїехоомь 2, СВ 1417: приложнхоомь 17, СЈ 1427: прїехоомь 2, ЋВ 1427–1428: прїехоомь 2, благоволнхоомь 19, ЋП 1427–1429: прїехоомь 2, бл(а)говолнхоомь 14, ЋР 1429–1430: прїехоомь 2; ЋВ 1432: прїехоомь 1.

Међу наведеним примерима посебно треба издвојити облик пр{н}несохом ГП 1403–1408: 12/13, са наставком новог сигматског аориста; као и двојачке облике глагола реци, и по старом и новом сигматском аористу: рѣхоомь СЈб 1407: 27, рѣхоомь СЈа 1407: 25, рекохоомь СЈ 1404–1405: 22/23.

Облици 2. л. мн. забележени су једино у МХ 1406: напнтасте 12, напонсте 13, оѡдѡасте 14, поѡтнтсте 14; вѡвѡдосте 13, приѡдосте 14.

5.1.4.4. ТРЕЋЕ ЛИЦЕ МНОЖИНЕ. – Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на вокал имају наставак старог сигматског аориста. Наводи се по један пример за сваки глагол:

(а) основа на *-а*: послаше МД 1405: 3, създаше се СТ 1406: 8, съставляше се СЈа 1407: 10, записаше се СЈа 1407: 76, потрѣбоваше СЈЛ 1414–1415: 11, проповѣдаше СВ 1417: 5, порѣвнокаше ѢЛ 1452: 16, вѣроваше ѢЛ 1452: 31, вѡдрѣжаше ѢЛ 1457: 9, С1 1457: 10, дослаше С2 1457: 10, 15, ЛД 1457: 15, итд.; (б) основа *-е*: прѣзреше ЈЛ 1394–1395: 1, прѣдѡзреше ЈЛ 1398: 1, вѡзеше се ЈХ 1394–1402: 21, повелѣше СЈа 1407: 21, хотѣше СХ 1406–1407: 8, приѣше РВ 1432: 7, вѡзеше ѢЛ 1452: 35, взеше ЈЛ 1457: 5, С1 1457: 5, С2 1457: 5, заклаше ІІ(е) Х1 1454: 9, итд.; (в) основа на *-и*: приложнише ЈЛ 1395: 61, вѡрѡчнише ЈХ 1394–1402: 22, помолнише СД 1405: 5, съкроушнише ІІ(е) МХ 1406: 22, оутврѣднише СЈа 1407: 20, поѡдѡкрѣпнише СЈа 1407: 27, разстоупнише се СХ 1406–1407: 15, ѡбновнише се СХ 1406–1407: 16, разорнише СХ 1406–1407: 42, съврѣшнише се ГП 1403–1408: 26, вѡзвратнише СМ 1413: 17, наоучнише СВ 1417: 6, ЪР 1428–1429: 5, оукрашше ѢЛ 1452: 19, оудѡланише ѢЛ 1452: 21, молниш(е) ѢЛ 1452: 51, пољубнише Х2 1454: 4, итд.; (г) основа на *-у*: вѡспоменуше ЈЛ 1398: 9, итд.

Наставак новог сигматског аориста *-оше* забележен је код глагола чија се основа завршава консонантом. И овде се наводи по једна потврда за сваки глагол: потекоше ЈЛ 1395: 3, ѡпадаше Н 1396: 67, нагоше ЈЛ 1398: 8, повеѡоше ЈХ 1394–1402: 33, донесоше МД 1405: 4, съвѣнесоше СЈа 1407: 14, вѡзѡдѡвнигоше РК 1433: 3, ѡвѡрѡзѡише се СХ 1406–1407: 14, приѡдоше СХ 1406–1407: 21, РВ 1432: 3, погѡше ЂД 1424: 3/4, принесоше ЂВ 1427–1428: 14, ѡврѡтоше се ЂП 1427–1429: 15, съвѣнесоше ЂД2 1445: 17, итд.

И овде су забележени двојаки облици код глагола *решиши*: према старом сигматском аористу рѣше ЂР 1428–1429: 42, али и према новом сигматском аористу рѣкоше СЈ 1404–1405: 33, рекоше РК 1433: 55.

Од глагола бити потврђени су облици бише ЈХ 1394–1402: 31 (као и у пасивној конструкцији оутврѣжѡденнаа бише СЈЛ 1414–1415: 21) и би (у грађењу потенцијала, в. овде т. 5.2.5).

Атематски глагол *гаѡи* потврђен је са наставком новог сигматског аориста: дадоше И 1402–1422: 12, РВ 1432: 7/8. Наставак старог сигматског аориста забележен је у префиксалним твореницама прѣподаше се ЈХ 1394–1402: 21/22 и прѣдаше ЈЛ2 1457: 19, С2 1457: 20.

5.1.4.5. Облици двојине. – Потврђена су два примера 2. лица двојине старог сигматског аориста са очекиваним српскословенским наставком: приѡ{о}жнста ЈЛ 1395: 59, приложнста ЈЛ 1400: 21.

5.1.5. ИМПЕРФЕКАТ. – Забележени следећи облици: (а) 1. л. јд.: вѡзвѡраѡхъ СХ 1406–1407: 11, (б) 3. л. јд.: вѣщааше ЈЛ 1395: 5, глаголаше ЈЛ 1394–1395: 1, г(лаго)лаше ЈЛ 1398: 2, г(а)голаше СХ 1392–1402: 2, г(лаго)лааше ЈХ

1394–1402: 2, испљнѣше СХ 1406–1407: 24, вѣщаше СХ 1411: 8, (в) 3. л. мн.: сѣпривѣношадоху СЛа 1407: 9, СЛб 1407: 11, сѣпривѣношахѣ ЂЛ 1452: 10, нѣдоху СТ 1406: 9, нѣхѣх СВ 1417: 22.

У свим наведеним облицима извршено је сажимање вокала (в. одељак III.1, т. 1.5.3).

Посебан коментар захтевају облици нѣдоху СТ 1406: 9 и нѣхѣх СВ 1417: 22, добијени од различитих основа глагола нѣати и нѣѣти.

Од глагола *бити* потврђени су облици имперфекта од основе *бе-*: бѣше РК 1433: 12, бѣш(е) Х2 1454: 5 (3. л. јд.) и бѣхѣ СТ 1406: 3, 13, ЂЛ 1452: 36 (3. л. мн.), али и од основе *вн-*: вѣше Х1 1454: 15, Х2 1454: 15.

5.1.6. ПАРТИЦИПИ

5.1.6.1. ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА АКТИВНИ (ППЗА). – Потврде нису забележене у Н 1396, РК 1430–1431, Х1 1454, Х2 1454, као ни у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића.

У повељама упућеним Дубровнику ППЗА употребљен је веома ретко. Неколико примера забележено је у уводним деловима СД 1405 (сдржањш 4, *к(а)говомѣш 4*, неодређени вид) и МД 1405 (*обла|д|а|ю|щ|и|мь 2*, множина одређеног вида). Остали забележени примери тичу се ППЗА *владајути* употребљеног у функцији правог супстантива са значењем „владајући, онај који влада, владар“ (увек у односу на дубровачког кнеза): *владујуци* СД 1405: 5 (ном. јд.), *владѣшаго* ЂД 1424: 2, ЂД 1428: 4, ЂД1 1445: 4 (ген. јд.), *владѣшѣмъ* МД 1392: 1 (дат. јд.).

Употреба супстантивизираниог ППЗА од глагола *владајути* забележена је и у двама даровницама, а односи се на припаднике државне управе: *владѣшн|х|ъ* ЈП 1395: 43, *владѣшн|х|ъ* ЈП 1400: 2.

У осталим повељама и писмима Српске деспотовине забележен је велики број ППЗА.

5.1.6.1.1. Облици ЈЕДНИНЕ. – Само једним примером је потврђен облик ном. јд. мушког рода неодређеног вида са наставком *-и* (< -ы): *свѣдын* И 1402–1422: 3. Забележен је велики број примера за облике ном. јд. мушког рода неодређеног вида који се граде помоћу наставка *-(j)e*:

г(лаго)лѣ ЈП 1395: 5, *г(лаго)лѣ* СХ 1411: 8, *прѣводе* СТ 1406: 5, *законополагаѣ* СЛа 1407: 4, СЛб 1407: 5, *вѣзѣсѣлѣ* СВ 1417: 8, *дрѣзаѣ* СВ 1417: 13, *оуповаѣ* СВ 1417: 14, *исплѣнѣ* И 1402–1422: 9, *оустраѣ* ЂЛ 1452: 1, *промышлѣ* ЂЛ 1452: 3, *повелѣѣ* ЂЛ 1452: 3, *полдписѣ* ЈП 1395: 62, *полдписѣ* ЈП 1400: 24, *просѣбразоуѣ* СЛа 1407: 2, *сказоуѣ* СЛа 1407: 4, *просѣбразоуѣ* СЛб 1407: 2, *сказоуѣ* СЛб 1407: 5, *ревноуѣ* СХ 1406–1407: 20, *нгоуменствоуѣ* И 1402–1422: 10, *нѣѣѣ* ЂР 1430: 8/9.

Облици ном. јд. мушког рода одређеног вида знатно су ређи: *прнѣдлѣн* ЈД 1397–1402: 49, *исходѣн* ГП 1403–1408: 4, *исходѣн* ЂП 1419: 5, *почнѣѣн* ЂП 1419: 5, *рѣвнѣн* ЂЛ 1452: 40. У облицима ном. женског рода неодређеног вида очекивано долази наставак *-и*: *зрѣшн* ЈЛ 1394–1395: 2, ЈЛ 1398:

2, раддоујуци се СХ 1392–1402: 4, ЈЛ 1398: 3, радвјуци се ЈХ 1394–1402: 4, раддоујуци се ЈД 1397–1402: 5, красоујуци се ЈД 1397–1402: 4, цвѣтоуѣи ЈД 1397–1402: 9.

У ген. јд. забележени су само облици одређеног вида са српскословенским наставцима: (а) мушки род: животворѣаго ЈП 1395: 49, ЈП 1400: 10, СЛа 1407: 74, СЛБ 1407: 73, СХ 1411: 45/46, ЂЕ 1429: 25, ЂВ 1432: 32, ЂР 1429–1430: 33, животворѣаго ЈХ 1394–1402: 26, СВ 1417: 43, ЂР 1430: 29/30, животворѣаго ЂВ 1427–1428: 29, животворѣаго ЂП 1427–1429: 31, лежѣаго СЈ 1404–1405: 12, настоѣаго СЛа 1407: 42, настоѣаго СЛБ 1407: 45, соуѣаго СХ 1406–1407: 4; (б) женски род: вѣдвѣе ЈЛ 1394–1395: 4, СХ 1392–1402: 4, боудоуѣе ЈЛ 1398: 4, боу|д|оу|ѣе ЈХ 1394–1402: 5.

Потврђен је велики број примера дат. јд. мушког и средњег рода оба вида: (а) неодређени вид са наставком -у: ѡрѣвајуѡу СЛа 1407: 7/8, СЛБ 1407: 9, ѡрѣвајуѡв ЂЛ 1452: 9, мѣрѣѡу СЛа 1407: 31, СЛБ 1407: 34, мѣрѣѡв ЂЛ 1452: 32, оулишавајуѡу СЛа 1407: 9, СЛБ 1407: 10, творѣѡу СХ 1406–1407: 5, соуѡу СХ 1406–1407: 20, свѡв ЂП 1410: 6, 17, текоуѡу СВ 1417: 18, настоѣѡв ЂП 1419: 37, прѣдрѣжѣѡв И 1402–1422: 8, наснѡајуѡв ЂП 1427–1429: 3/4; (б) одређени вид са новијим наставком -ому: прѣсловоуѡмоу СЛа 1407: 41, СЛБ 1407: 44, ѡвръзајуѡмоѡв СМ 1413: 5, ЂВ 1432: 3, ѡвръзајуѡмоу СЛ 1414–1415: 4, СЛ 1427: 4, ЂВ 1427–1428: 4, ѡвръзајуѡмо|в| ЂП 1427–1429: 3, ѡтвръзајуѡмоу ЂР 1429–1430: 3, наснѡајуѡмоѡв СМ 1413: 5/6, наснѡајуѡмоу СЛ 1414–1415: 4, ЂВ 1427–1428: 4, насыѡајуѡмоу ЂР 1429–1430: 3/4, насыѡајуѡмоѡв СЛ 1427: 4, ЂВ 1432: 3, ѡбладајуѡмоѡв СМ 1413: 19, боу|д|ѡмоѡв РК 1433: 2, прѣсловоуѡмоѡв ЂЛ 1452: 59.

У једноме примеру потврђен је новији наставак -ој у облику дат. јд. женског рода одређеног вида: прихѡдѣѡн СВ 1407: 31.

Забележени облици акуз. јд. мушког рода не дају повода за посебне коментаре: (а) одређени вид: вѣ вѣдвѣи ЈП 1395: 67, ЂВ 1427–1428: 31, РК 1433: 54, вѣ боудоуѣи ЈП 1400: 30, вѣ вѣ|д|{8}|ѣи ЂП 1427–1429: 34; (б) неодређени вид: н|моуѡв ЂЛ 1429–1439: 27.

У инстр. јд. потврђен је само један пример женског рода одређеног вида: соуѡ|л|л(ѡ) своѡ|л|л(ѡ) башннѡ|л|л(ѡ) ЂР 1428–1429: 22. Новији наставак долази у духу српског народног језика.

У лок. јд. забележени су само облици мушког рода одређеног вида глагола бити: (а) наставак -им: вѣ вѣдвѣин|л|л(ѡ) ЈП 1395: 65, вѣ боудоуѣин|л|л(ѡ) ЈП 1400: 27, ГП 1403–1408: 24, вѣ боудоуѣин|л|л(ѡ) ГП 1403–1408: 25, вѣ вѣ|д|л(8)|ѣин|л|л(ѡ) ЂП 1410: 15, вѣ вѣдвѣин|л|л(ѡ) ЂП 1419: 33, вѣ боудоуѣин|л|л(ѡ) РК 1433: 14; (б) наставак -ем: вѣ вѣ|д|л(8)|ѣл|л(ѡ) ЈХ 1394–1402: 28, вѣ вѣ|д|л(8)|ѣл|л(ѡ) СХ 1392–1402: 29, 33, вѣ боудоуѣем|л|л(ѡ) СХ 1406–1407: 38, вѣ вѣ{д8}ѣем|л|л(ѡ) СМ 1413: 36, вѣ боу|д|л(8)|ѣл|л(ѡ) СЛ 1427: 47, вѣ вѣ|д|л(8)|ѣл|л(ѡ) ЂР 1428–1429: 41, вѣ боудоуѣл|л|л(ѡ) ЂР 1430: 29, вѣ вѣдвѣем|л|л(ѡ) РК 1433: 5, вѣ боу|д|л(8)|ѣл|л(ѡ) ЂЛ 1452: 24, вѣ боу|д|л(8)|ѣл|л(ѡ) ЂЛ 1452: 89; (в) наставак -ом: вѣ боудоуѡмоѡв СЛа 1407: 22, СЛБ 1407: 24. Посебно истицање заслужују облици са аналошким наставцима -ем (према тврдој промени сложене придевске деклинације) и -ом (према промени придевских заменица).

многю свою ц(н)л(о)лѣтъ ходатак бывше ѿ доємъ недостоннѣствѣ къ г(оспод)у СМ 1413: 13/14/15; (аб) ѿ незавнстнаго общаго вл[а]д[ы]кы вѣроую прикѣти СЛБ 1407: 32 (уп. СЛа 1407: 32: ѿ незавнстнаго общаго вл[а]д[ы]кы вѣроующе прикѣти).

(б) У трима примерима уместо облика ном. јд. мушког рода одређеног вида погрешно је употребљен облик женског рода: (ба) съ ноуждею възнраахъ азъ и соушѣи въ области доен СХ 1406–1407: 11; (бб) и азъ възьба(а)годѣтънь б(ог)оу и быхъ и кѣе боудоу вл[а]г[о]д[ѣ]ти с(ве)т(а)го д(оу)ха поспѣшьствоушѣи СХ 1406–1407: 17/18; (бв) и прѣвъзлюбленънын братъ ц(а)ръства дн влькъ, гдѣ годѣ се обрѣте оу то врѣме. помощника нмоушѣи СЈ 1404–1405: 6/7.

(в) У трима примерима налази се облик ном. мн. мушкога рода неодређеног вида уместо очекиваног облика ном. јд. женског рода неодређеног вида: (ва) юже ѿ ребьрь истекъшею · радвоще лде красють се ЈЛ 1394–1395: 3 (уп. и ЈЛ 1398, СХ 1392–1402); (вб) еголж[е] събитѣ зреще СХ 1392–1402: 2 (уп. и ЈЛ 1394–1395, ЈЛ 1398); (вв) егоже събитне зреще ЈХ 1394–1402: 2/3 (уп. ЈЛ 1394–1395, ЈЛ 1398).

5.1.6.2. ПАРТИЦИП ПРЕТЕРИТА АКТИВНИ (ППРА)

5.1.6.2.1. Облици јединице. – Забележени облици ном. јд. мушког рода не показују неправилности у грађењу: {ви}дѣвъ ЈП 1395: 57, видѣвъ СХ 1392–1402: 20, СЈ 1404–1405: 12, ЈП 1400: 18, испльннк се ЈП 1395: 63, ЈП 1400: 25, {н}спльннкъ СВ 1417: 28, свръноувъ ЈЛ 1398: 18, поновнкъ СТ 1406: 10, прѣбывъ СТ 1406: 18, съмотрнкъ СХ 1406–1407: 25, възиделѣвъ СХ 1411: 10, потрвднкъ СВ 1417: 29. Забележен је само један пример грађења на старији начин код глагола са инфинитивном основом на -и: испльнь СХ 1411: 26. На исти начин ППРА граде и глаголи са инфинитивом на консонант: раждег се ЂР 1430: 27. Преовлађујућа употреба млађих форми ППРА упућује на понародњавање српскословенског језика, односно на његов нижи стил (уп. Јерковић 1984: 64). Забележена су два примера са наставком -ши у РК 1433: въ то {мъ светомъ} монастирѣ, понеже бѣше падшѣи и въ запоустеніе пришьдын 11/12.

Облици ном. јд. женскога рода неодређеног вида долазе само у ЈД 1397–1402: пришьдшн 35, съгледавшн 37, възрѣвшн 44. Само у једном примеру долази облик ном. јд. женскога рода одређеног вида: рожьдшннн СХ 1392–1402: 28.

Малобројни облици ген. јд. мушкога рода одређеног вида долазе искључиво са српскословенским наставком: прѣставльшаго Н 1396: 17, с(ве)топочившаго ЂР 1428–1429: 11/12, просниавшаго ЂП 1419: 14.

У дат. јд. забележени су само облици мушког и средњег рода неодређеног и одређеног вида са очекиваним наставцима: (а) пришьд(ь)шоу СЛа 1407: 36, СЛБ 1407: 39, ЂР 1428–1429: 12, ЂВ 1432: 14, пришьдъшоу ЂР 1429–1430: 11, пришьд[ь]шоу ЂЛ 1429–1439: 17, бывшѣ ЂВ 1427–1428: 8, ЂП 1427–1429: 6, ЂВ 1432: 8, бывшоу ЂР 1428–1429: 8, 13, ЂР 1429–1430: 8, 12, ЂВ 1432: 15, ЂЛ 1429–1439: 12, 18/19, въспоменувшоу

СЛа 1407: 39, съврѣшнѣшоу се СХ 1411: 32, попоустнѣшоу ЂЛ 1429–1439: 25, въсхотѣвѣшѣ ЂЛ 1452: 44, динѣшоу Н 1396: 13; (б) прѣдпачнѣшоу СЛа 1407: 66, прѣдпачнѣшомѣ СЛБ 1407: 66, рождѣшомѣ се ЈХ 1394–1402: 24.

Потврђена су само два примера акуз. јд. средњег рода одређеног вида: прилоучнѣше се ЂР 1428–1429: 18, ЂР 1429–1430: 20, као и један пример мушкога рода одређеног вида супстантивно употребљен: за оумршаго Н 1396: 12.

У инстр. јд. налазе се само облици женскога рода одређеног вида са наставцима *-еју* и *-оју*: нстекѣшею ЈЛ 1394–1395: 3, ЈЛ 1398: 3, ЈХ 1394–1402: 4, нстекѣшею СХ 1392–1402: 4, нзлнѣшоу се ЈД 1397–1402: 24.

5.1.6.2.2. Облици множине. – Забележени су многобројни примери ном. мн. мушкога рода неодређеног вида на *-ше* и *-вше*.

- (а) въспрнѣше ЈП 1395: 1, приѣше ЈЛ 1394–1395: 12, вънѣше МХ 1406: 9, съвнѣше СЛа 1407: 17, въспрнѣше СХ 1411: 2, постнѣше ЈД 1397–1402: 44, съвнѣше РК 1433: 4, рекше СЛа 1407: 53, СЛБ 1407: 55, РК 1433: 29, 31, 41.
- (б) бѣвѣше МХ 1406: 18, оукрашѣше ЈП 1395: 3, СЛа 1407: 16, СЛБ 1407: 18, РК 1433: 3, въждѣлѣвѣше ЈП 1395: 6, ѡзарнѣше ЈЛ 1398: 1, ЈХ 1394–1402: 1, ѡзарѣше СХ 1392–1402: 1, видѣвше ЈХ 1394–1402: 20, МД 1405: 6, И 1402–1422: 13, приложнѣше МХ 1406: 8, прѣзревѣше МХ 1406: 27, съмотрнѣше СЛа 1407: 12, СЛБ 1407: 13, разѣсоуднѣше СЛа 1407: 14, оудовнѣше СЛа 1407: 18, СЛБ 1407: 20, вѣровавѣше СЛа 1407: 22, СЛБ 1407: 24, РК 1433: 5, оуплодоноснѣше СЛа 1407: 26/27, разсоуднѣше СЛБ 1407: 15, съвнѣше СЛБ 1407: 19, оуплодоно{сн}вше СЛБ 1407: 29, оукрашѣше се СХ 1411: 4, бѣвше СМ 1413: 14, пожнѣше ЂР 1430: 6, ЂЛ 1429–1439: 7, съмотрнѣше ЂЛ 1452: 12, вѣровавѣше ЂЛ 1452: 12, рассоуднѣше ЂЛ 1452: 16, вѣровавѣше ЂЛ 1452: 24, плодѣ[о]носнѣше ЂЛ 1452: 28, оустронѣше Н 1396: 104.

Изложена грађа указује на то да глаголи чија се инфинитивна основа завршава на *-и* имају само новији облик грађења ППРА.

Само у једном примеру јавља се аналошки облик ном. мн. мушког рода на *-ши* (према одговарајућем облику придева): вѣсн с(вѣ)тын нже ѿ вѣка в(ог)ѣ оугождѣши ЂР 1428–1429: 44.

У ген. мн. забележени су само примери одређеног вида са очекиваним наставком *-их*: вгоднѣшнѣх(ѣ) ЈХ 1394–1402: 27, оугождѣшнѣх СЈ 1404–1405: 33, вѣшнѣх(ѣ) СД 1405: 43, г[о]лѣп[о]лѣствовавѣшнѣх(ѣ) СМ 1413: 34, дрѣжавѣшнѣх(ѣ) ЈД 1397–1402: 42, итд.

У дат. мн. забележени су само малобројни примери одређеног вида са очекиваним наставком *-им*: ѡбрѣтнѣм се СЛа 1407: 61, СЛБ 1407: 61/62, рѣкѣшнѣм СХ 1411: 48.

Потврђени су само малобројни примери акуз. мн. неодређеног вида са очекиваним наставком: сѣтворшѣ СВ 1417: 3, ЂР 1428–1429: 3, ѡставшѣ Н 1396: 32, принесшѣ ЈЛ 1394–1395: 8.

И у инстр. мн. долазе само облици одређеног вида са очекиваним наставком: распњшнмн ЈЛ 1398: 29, рекшнмн ГП 1403–1408: 25, похоранвшнмн СЛ 1427: 50, ЂЛ 1452: 91/92, оугождѣшнмн ЈД 1397–1402: 59.

5.1.6.2.3. Губљење ППРА. – Забележено је неколико примера глаголског прилога прошлог у духу српског народног језика: (а) и по свомн смъртн кодоу цо вѣхокѣ оставити. записавши оу свон дѣтаѣ ЂР 1428–1429: 20/21; (б) и обрадovasиlоl се взнавшн о вашелл(ь) здравію и почитенолл(ь) стоіанію ЈД 1457: 3; (в) властеле послаан вн сдл(л) кннл(с) по дамѣанв еднв олд[ь] г(осподн)на степана а дрѣгв олд[ь] нал(ь) вписавши кое нн се кннге днѣ ЈД 1457: 12/13.

Неколико облика ППРА прешло је у категорију правих придева: с(ве)топочнвшн ЈД 1397–1402 54, с(ве)топочнвшн ЂР 1428–1429: 24 (ном. јд. м. р.), с(ве)топочнвшга ЂВ 1427–1428: 11, 14, 20, с(ве)топочнвшгао ЂВ 1432: 14 (ген. јд. м. р.), светопочнвшн ЈЛ 1457: 2, С2 1457: 2, 6, светопочнвшн ЈЛ 1457: 6, светопочнвшн Ј2 1457: 2, светл(л)почнвшн Ј2 1457: 6, с(ве)топочнвшн С2 1457: 2, 6 (ном. мн. м. р.), бвшнн ЂР 1430: 5, бвшнн ЂЛ 1429–1439: 6 (ном. мн. м. р.).

На губљење партиципа у српском народном језику писара повеља указују и примери погрешне употребе ППРА: (а) уместо ном. јд. ж. р. употребљен је облик ном. мн. м. р. у следећим примерима: (аа) еже ѿ езнкѣ црквн· такоже багреницею царскою ѿдѣавъше л(е) ЈЛ 1394–1395: 3, (аб) еже ѿ езнкѣ цр(ь)квн· такоже багреницею ц(а)р(л)скою одѣавъше л(е) ЈЛ 1398: 3, (ав) еже ѿ езыкѣ цр(ь)квы· тако багрѣницею ц(а)р(л)скою одѣавъше л(е) ЈХ 1394–1402: 4; (б) уместо ном. мн. м. р. употребљен је облик ном. јд. ж. р. у следећем примеру: Мнсаьннмъ светомъ озадрн {вш} н сн. днсан ЈЛ 1394–1395: 1. Уп. у истом синтаксичком контексту и озадрѣвшѣ у ЈЛ 1398: 1, ЈХ 1394–1402: 1 и озадрѣвшѣ у СХ 1392–1402: 1.

5.1.6.3. ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА ПАСИВНИ (ППЗП). – У ном. јд. мушког рода најчешће долазе облици неодређеног вида глагола са основом на -и-: обдрѣжнмъ СТ 1406: 2, сьславнм {ь} ЂП 1419: 5, сьдрѣжнм(ь) ЂВ 1427–1428: 27, сьдрѣжнмъ ЂП 1427–1429: 29, двнжнмъ ЂЛ 1452: 42, полдвнжнмъ ЂЛ 1452: 55. Само у једном примеру долази облик мушког рода одређеног вида: рекомѣ РК 1430–1431: 19.

Забележен је велики број примера ном. јд. средњега рода неодређеног вида: любнмо Н 1396 103: 3, непоколѣбнмо ЈП 1398: 24, ннкнл(ь) неѡемлѣмо ЈХ 1394–1402: 17, нѡѡемлѣмо ннкнл(ь) ЂВ 1427–1428: 22, ннкнл(ь) неѡемлѣмо ЂВ 1427–1428: 23, неразорнмо СЛ 1427: 44, ннкымъ неѡемлѣмо ЂП 1427–1429: 16, ннкынл(ь) неѡемлѣмо ЂР 1430: 21/22, {непок}олѣбнмо РК 1430–1431: 17, непоколѣбнмо ЂР 1428–1429: 22.

У ген. јд. потврђени су само облици одређеног вида са српскословенским наставком: (а) мушки и средњи род: славнмаго СВ 1417: 6, славнмаго СВ 1417: 10, славнмаго ЂР 1428–1429: 6, рекомаго РК 1430–1431: 4, г(лаго)лѣмаго БЕ 1429: 9, г(лаго)лѣмаго ЈП 1395: 8, г(лаго)лѣмагоlоl ЂВ 1427–1428: 13; (б) женски род: приноснмѣ СЛа 1407: 7, СЛБ 1407: 9, приноснмѣ ЂЛ 1452: 9, нарнцаемѣ СЛа 1407: 38, СЛБ 1407: 40, нарнцаемѣ ЂЛ 1452: 37, лежнмѣ И 1402–1422: 6, г(лаго)лѣмѣ И 1402–1422: 7.

У дат. јд. потврђени су само примери мушког и средњег рода неодређеног вида: *неѡемлемѡс* ЈП 1395: 48, *неѡемлемоу* ЈП 1400: 8, *непѡлтѡворнѡс* СХ 1392–1402: 30.

Несажети облици са наставком *-oje* забележени су у акуз. јд. средњег рода: *проснѡе* ЂВ 1427–1428: 19, ЂД 1428: 7, ЂЕ 1429: 13, ЂР 1430: 16, ЂВ 1432: 20, ЂД1 1445: 7, ЂД2 1445: 8, *проснѡе* ЂР 1428–1429: 19, ЂР 1429–1430: 20, *г(лаго)лѡе* ЂВ 1432: 24.

У двама примерима долазе облици акуз. јд. средњег рода одређеног вида са сажетим наставцима: *въ стѡрѡждѡеннѡ* *в'сако* *непоколѡблѡе* МД 1405: 77, *въ стѡрѡждѡеннѡ* *вѡно* и *непоколѡбнѡ* ЂП 1410: 8. У првоме примеру облик ППЗП гради се неправилно (аналогично према глаголима са презентском оснѡвом на *-je*). Презентску оснѡву на *-je* имамо и у женском роду: *непоколѡбѡе* МХ 1406: 28. Правилно грађење женскога рода имамо у облику *длѡе*у СЛа 1407: 9, СЛБ 1407: 10.

Само у једном примеру бележимо облик вок. јд. женског рода одређеног вида у функцији правога придева: *ненслѡднѡла* *прѡмоудрѡсти* ѡбѡа ЈД 1397–1402: 50/51.

У лок. јд. потврђени су очекивани облици одређеног вида женског и средњег рода: на *рѡцѡ* *глаголѡнѡнѡ* *грабовннѡнѡ* ЂР 1429–1430: 15, на *дѡстѡ* *г(лаго)лѡе*дѡ *кастаѡннѡ* РК 1433: 11.

Међу множинским облицима најчешће се употребљава ном. мушког рода: *воднѡн* ЈП 1395: 3, СЛа 1407: 40/41, СЛБ 1407: 43, СХ 1411: 6, ЂП 1427–1429: 14, ЂР 1428–1429: 18, ЂЕ 1429: 12, ЂР 1429–1430: 19, ЂЛ 1429–1439: 27, *воднѡнѡ* ЂВ 1427–1428: 18, *воднѡнѡ* ЂВ 1432: 22, *двнѡнѡнѡ* СЛа 1407: 40, СЛБ 1407: 43, ЂП 1427–1429: 13, ЂЕ 1429: 12, *двнѡнѡнѡ* ЂВ 1427–1428: 18, *двнѡнѡнѡ* ЂР 1428–1429: 17, ЂВ 1432: 21, ЂЛ 1429–1439: 26/27, *познаѡаѡе*нѡ ГП 1403–1408: 5, *познаѡаѡе*нѡ ЂП 1419: 6, *покланѡаѡе*нѡ ГП 1403–1408: 5, *покланѡаѡе*нѡ ЂП 1419: 6, *наставѡаѡе*нѡ СВ 1417: 22, *сдѡрѡжнѡнѡ* ЂВ 1427–1428: 19, *сдѡрѡжнѡнѡ* ЂР 1429–1430: 19, *пѡѡаѡе*нѡ ЈД 1397–1402: 46, *сдѡрѡжнѡнѡ* СТ 1406: 3, *ражднѡаѡе*нѡ ЈХ 1394–1402: 13.

Малобројни примери ген. и дат. мн. долазе са очекиваним наставцима: *прнноснѡѡѡ* СЛа 1407: 30, *прнноснѡѡ*|х|ѡ СЛБ 1407: 33, *прнноснѡнѡ*|х|ѡ ЂЛ 1452: 31; *невнѡ*д(н)нѡнѡ(ѡ) ЂП 1419: 2.

5.1.6.4. Партицип претерита пасивни (ППтП). – Забележен је велики број примера ном. јд. неодређеног вида: *злѡжѡнѡ* МД 1392: 4, *оуѡраденѡ* СД 1405: 16, МД 1405 13/14, *зѡраденѡ* ЂД 1428: 16, *оуѡраденѡ* ЂД1 1445: 14, *оуѡушенѡ* ЂД1 1445: 14, *хѡшенѡ*дѡ(ѡ) ЂД 1428: 16, *гѡшенѡ* СД 1405: 16, *гоушенѡ* МД 1405: 14, *ѡсѡгѡенѡ* СД 1405: 34, *ѡсѡуѡенѡ* МД 1405: 32, *кѡплѡенѡ* СТ 1406: 22, *лншенѡ* СЛа 1407: 35, СЛБ 1407: 38, ЂВ 1427–1428: 10, ЂП 1427–1429: 8, ЂР 1428–1429: 10, ЂР 1429–1430: 10, ЂВ 1432: 11, РК 1433: 9, ЂЛ 1429–1439: 15, ЂЛ 1452: 42, *въѡѡренѡ* СХ 1406–1407: 19, *сп(а)сѡенѡ* СМ 1413: 15, *вднѡленѡ* ЈД 1397–1402: 39. Настаѡак *-и* потврђен је само код облика *проклѡтѡ* ЈП 1395: 50, 66, СЈ 1404–1405: 32, СЛа 1407: 73, *проклѡтѡ*|ѡ СХ 1392–1402: 34, СЛБ 1407: 72.

Само у двама примерима долазе облици ном. јд. мушког рода одређеног вида, оба пута у атрибутској функцији: *възлюбленн* ЈЛ 1394–1395: 7, *оуставленнын* Н 1396: 93.

Велики број примера облика неодређеног вида потврђен је у средњем роду. Сви примери су грађени правилно помоћу наставка *-н*: *оутврђдленно* ЈЛ 1398: 24, *възведл[е]но* ЈП 1400: 17/18, *писанно* ГП 1403–1408: 21, *възаконено* СЛ 1427: 14, *непотворено* СЛ 1427: 44, *оуставлено* ЂП 1427–1429: 16, *записано* ЂП 1427–1429: 16, *оурел[е]нно* Н 1396: 61, *оутврђдлено* И 1402–1422: 21, *подписанно* ЈД 1397–1402: 23, *пожежено* ЈД 1397–1402: 42, *соповрђжено* ЈД 1397–1402: 42, *раствѣнно* ЈД 1397–1402: 43, *расхыщенно* ЈД 1397–1402: 43, *непрѣдѣнно* РК 1430–1431: 15, *давано* РК 1433: 37, *писано* ЛП 1457: 16, С1 1457: 16, С2 1457: 23, *писанно* Л2 1457: 23. Само у једном примеру је употребљен облик средњег рода одређеног вида: *приннесенное* СМ 1413: 29/30.

У ном. јд. женског рода долази неколико облика неодређеног вида у признаницама о покладу деспота Лазара и Стефана Бранковића: *вѣрована* ЛП 1457: 14, С1 1457: 15, *вѣровани[а]* Л2 1457: 21/22, С2 1457: 22, *раскидена* ЛП 1457: 15, С1 1457: 15/16, Л2 1457: 22, С2 1457: 23, *продавана* С2 1457: 11, *прлодаана* Л2 1457: 11. Забележени су и следећи облици одређеног вида: *вышеписаннаа* ЈП 1395: 65/66, *вышеписаннаа* ЈП 1400: 28, *оурел[е]ннаа* Н 1396: 31.

У ген. јд. мушког и средњег рода одређеног вида долази искључиво српскословенски наставак: *вышерел[е]ннаго* МХ 1406: 19, *вышерел[е]ннаго* ЂП 1427–1429: 12, *вышерел[е]ннаго* ЂЕ 1429: 18, *въвѣреннаго* СЛа 1407: 24, СЛБ 1407: 26, СЛ 1427: 6, *ЂР 1429–1430: 5*, *въвѣреннаго* ЂП 1427–1429: 5, *въвѣреннаго* ЂВ 1432: 5, *въвѣренаго* РК 1433: 6, *прѣдреченнаго* СВ 1417: 31, *оуставленнаго* Н 1396: 114/115. Само у једном примеру долази облик мушког рода неодређеног вида: *прѣиспыщрена* ЈД 1397–1402: 6.

Забележени облици дат. јд. мушког и средњег рода неодређеног вида правилно су образовани. Примери грађени помоћу наставка *-н*:

непотворенн ЈЛ 1394–1395: 24, РК 1433: 52, *ЂД1 1445: 41*, *непотвореннн* СД 1405: 42/43, *непотворенноу* МХ 1406: 35, И 1402–1422: 33, *непотворенноу* СХ 1411: 42, *ЂЕ 1429: 21*, *непотвореннн* ЂП 1419: 29, *ЂП 1427–1429: 28*, *СМ 1413: 31/32*, *непотворенноу* ЂР 1430: 25/26, *испльненн* ЈЛ 1394–1395: 25, *втврђдленн* ЈЛ 1394–1395: 25, *потврђл[е]ннн* СХ 1392–1402: 31, *потврђдленн* СД 1405: 43, *ЂЕ 1429: 22*, *ЂД1 1445: 41*, *потврђдленноу* МХ 1406: 36, И 1402–1422: 34, *потврђдленноу* СХ 1411: 42/43, *потврђденноу* ЂР 1429–1430: 30, *потврђденноу* ЂР 1430: 26, *несьдатноу* СЛа 1407: 2, *несьдатгън* ЂЛ 1452: 5, *лишеноу* СХ 1406–1407: 25, *поврђдленноу* ГП 1403–1408: 20, *неразоренн* СМ 1413: 31/32, *непрѣложноу* ЂП 1427–1429: 28, *дарованноу* ЂР 1429–1430 7.

Ретки су облици дат. јд. мушког рода одређеног вида грађени наставком *-ий*: *нзетн* ЈП 1395: 63, *нзетоу* ЈП 1400: 25.

Облици дат. јд. одређеног вида мушког и средњег рода долазе искључиво са новијим наставком: *записаннонн* СХ 1392–1402: 30, *записанномоу*

И 1402–1422: 33, вишеписан'ногоу СЈ 1404–1405: 28, вишеписан'на СД 1405: 42, показан'ногоу СЈа 1407: 5, СЈб 1407: 6, вишеречен'ногоу ЂП 1410: 10, непотвореноу ЂП 1410: 10, рожд'ен'ногоу СМ 1413: 4/5, рожд'енноу СЈ 1414–1415: 3, ЂВ 1432: 2, рожд'ен'ногоу СЈ 1427: 3/4, рожд'енноу ЂП 1427–1429: 3, рожд'ен'ногоу ЂВ 1427–1428: 3/4, рожд'енноу ЂР 1429–1430: 3, сзјдан'ногоу ЂЛ 1452: 2, оустављен'ногоу Н 1396: 114.

Забележени су малобројни облици акуз. јд. одређеног вида средњег и женског рода: вишеписан'ноу СЈ 1404–1405: 29, вишеписан'ноу Н 1396: 73; ѿјетоу ЂЛ 1452: 44.

У ном. мн. мушкога рода сажимањем је неутралисана формална разлика између неодређеног и одређеног вида: непот'кновени СЈа 1407: 20, 54, непот'кновени СЈб 1407: 22, 56, непр'ложни СЈа 1407: 20, СЈб 1407: 22, постављени Х1 1454: 2, ѿфани ЛД 1457: 11, 21, ѿфан'ни ЛД 1457: 9, ѿјети ЈД 1397–1402: 43.

Велики је број забележених хомоформних облика номинатива и акузатива средњег рода. Преовлађују облици одређеног вида:

приложеноу ЈП 1395: 27, 31, Н 1396: 84, СЈ 1414–1415: 11, приложенау ЈП 1395: 24, 46, приложен'нау ЈП 1395: 40, приложен'нау ЈП 1400: 6, вишеречен'нау СЈ 1427: 29, 76, ЂР 1429–1430: 24, вишереч'н'нау СЈб 1407: 75, вишеречен'нау СВ 1417: 46, вишеписан'нау РК 1430–1431: 27, вишеписан'нау ЈП 1395: 40, ЈП 1400: 9, вишеписан'нау СЈа 1407: 57, 67, СЈб 1407: 59, 67, ЂР 1428–1429: 36, 39, 41, 44, ЂР 1429–1430: 35, РК 1433: 56, ЂД1 1445: 37/38, 42, вишеписан'нау ЈП 1395: 49, вишеписан'нау ЈЛ 1398: 24, И 1402–1422: 16, вишеписан'нау ЂП 1419: 35, пр'ложеноу СТ 1406: 10, пр'дречен'нау СТ 1406: 19, СЈа 1407: 57, СЈ 1414–1415: 19, пр'дреч'н'нау ЂВ 1432: 29, пр'дречен'нау СВ 1417: 41, пр'дреч'н'нау СТ 1406: 25, СЈа 1407: 71/72, СЈб 1407: 58, СЈб 1407: 71, ЂР 1428–1429: 39, оутвр'жд'ен'нау СЈ 1414–1415: 21, прошен'нау Н 1396: 102, разорен'нау РК 1433: 11, ѿјетау ЈД 1397–1402: 60.

Мањи је број примера у којима је неутралисана формална разлика између неодређеног и одређеног вида.

приложена Н 1396: 117, 118, приложена СМ 1413: 33, вишеписан'на ЈЛ 1398: 26, вишеписан'на Н 1396: 99, СЈ 1414–1415: 20, вишеписан'на СХ 1411: 44, СВ 1417: 36, вишеписан'на ЂВ 1427–1428: 23/24, ЂД 1428: 46, пр'дреч'н'на СТ 1406: 30, нерасказана СЈа 1407: 30, СЈб 1407: 32, непр'ложна СТ 1406: 26, СЈа 1407: 68, СЈа 1407: 72, СЈб 1407: 68, СЈб 1407: 71, СВ 1417: 38, СВ 1417: 41, ЂВ 1427–1428: 25, ЂЛ 1452: 83, 86, оутвр'жд'ен'на СХ 1411: 44, оукрашен'на ЈД 1397–1402: 18/19, вьписан'на ЈП 1395: 61, вьписан'на ЈП 1400: 23, вьписан'на ЈД 1397–1402: 60.

Само у једном примеру бележимо облик акузатива женскога рода: приложеноу Н 1396: 72.

У ген. и лок. мн. налазимо само облике одређеног вида: вьшевьписан'ны|х|ъ] ЈП 1400: 25, вьшевьписан'ны|х|ь] ЈХ 1394–1402: 24,

вписаннихъ ГП 1403–1408: 23, вишеписаннихъ|х| (ь) ЂВ 1427–1428: 27. Забележен је само један облик локатива, и то са аналошким наставком *-ex* презетим од придевских заменица: вписаннихъ|х| (ь) Н 1396: 98.

Само по један пример забележен је у дат. и вок. мн. мушког рода одређеног вида: реченнымъ СТ 1406: 11 и проклетѣн СЛ 1427: 49.

5.1.7. Инфинитив. – Забележена је једна потврда облика инфинитива без финалног *-и* у МД 1405 (писана у Вучитрну): да нѣ вољнь оудръжати 15. У истој повељи долазе и примери са пуним обликом инфинитива у овој конструкцији: да нѣ вољнь ниѣдѣ|н| (ь) повѣкы 10/11, да нѣ вољань сръбннь стоати 16, да нѣ вољань потворити 32, да на инодъ доуѣрокъ|чаниноу нѣ вољань питати 37, итд.

Употреба инфинитива без финалног *-и* посведочена је и у другим српским средњовековним споменицима из овога периода (уп. Даничић 1874: 255, SVANE 1958: 128–129, Јовић 1968/1969: 434–435, Поломац 2006: 168), као и у савременим говорима косовско-ресавског дијалекта (уп. само Ивић 1994: 252, 2001б: 138; за вучитрнски говор уп. материјал у Елезовић 1932, 1935).

У малом броју примера употребљени су облици инфинитива на *-ћи* у духу српског народног језика: повѣкн СД 1405: 12, ЂД1 1445: 12, повѣкы МД 1405: 11, повекн ЂД 1428: 13, докн Н 1396: 76, 82; И 1402–1422: 17, докы МХ 1406: 30, 32, покн СЛ 1427: 26, 29.

Српсл. фонетизам огледа се у следећим примерима: рѣци ЈП 1395: 66, ЈП 1400: 29, сьрпѣтѣци СЛа 1407: 41, СЛб 1407: 43, помощи СЛа 1407: 41, СЛб 1407: 44. Поред облика инфинитива рѣци налази се и инфинитив рѣти, потврђен само једним примером у Н 1396: 71 (уп. коментар у Младеновић 2007: 320).

Очекивано нису забележени облици супина (уп. Јерковић 1984: 62).

5.2. СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

5.2.1. ПЕРФЕКАТ. – Забележено је неколико примера 1. л. јд. мушког рода: сьѣ сьградилъ РК 1430–1431: 22, {сьмь} приложилъ (ь) РК 1433: 27, сьлилъ (ь) приложилъ (ь) РК 1433: 31, сьлилъ (ь) писалъ (ь) ЛД 1457: 8, сьлилъ (ь) ѿдѣпорѣтилъ (ь) ЛД 1457: 21.

Одрични облици 2. л. јд. мушког рода забележени су само у повељама упућеним Дубровнику: нѣсн даљ СД 1405: 22, МД 1405: 19, ЂД1 1445: 20, несн даљ ЂД 1428: 22. У аренгама двеју даровница које су упућене манастиру Св. Павла забележени су примери 2. л. јд. перфекта са пуним обликом помоћног глагола у духу српскословенског језика: рѣкль ксн ГП 1403–1408: 7, рѣкль ксн ЂП 1419: 8.

У 3. л. јд. највише је забележених примера мушког рода. Примери са енклитичким обликом помоћног глагола:

ѣ дрѣжалъ ЈЛ 1398: 8, СЈ 1404–1405: 17, ѣ дрѣжалъ ЂР 1428–1429: 14, 34, ѣ оухатарилъ ЈЛ 1398: 21, ѣ взелъ ЈХ 1394–1402: 29, ѣ кьпилъ СД 1405: 16, ѣ коупилъ МД 1405: 14, ѣ кьпилъ ЂД 1428: 16, ѣ коупилъ ЂД1 1445: 15, ѣ даљ СД 1405: 22, МД 1405: 20, ЂД 1428: 22, ѣ даљ ЂД1 1445: 20,

је забациннл(ь) СД 1405: 24, је забациннл ЂД 1428: 25, је бнл СД 1405: 26, 29, ЂД 1445: 18, 24, је бнл МД 1405: 17, 24, 27, је бнл(ь) ЂД 1428: 20, 30, е бнл ЂД1 1445: 26, е повѣгл СЛ_а 1407: 55, е повѣгл СЛ_б 1407: 56/57, је записал ЂВ 1427–1428: 15, је записал(ь) ЂД 1428: 8, ЂР 1428–1429: 24, је приложил ЂВ 1427–1428: 16, ЂЛ 1429–1439: 42, е приложил ЂВ 1432: 24, је сзидал ЂР 1429–1430: 15, е записал и повннл РК 1430–1431: 9/10, е нарѣтил ЂД1 1445: 32, је ѿтесал(ь) Х1 1454: 13/14, донесл(ь) је ЛД 1457: 5, се је наслонл(ь) ЛД 1457: 10, је бнл(ь) ЛД 1457: 10, је прѣдннл(ь) ЛД 1457: 17, казал(ь) је ЛД 1457: 20.

Примери са пуним обликом помоћног глагола: ел(ть) бнл СД 1405: 19/20, ел(ть) втврѣдл(ь) и записал(ь) ЂД 1428: 10, ел(ть) бнл ЂД 1428: 27, је записал ЂР 1429–1430: 14, естѣ доходил РВ 1432: 14.

Бројношћу забележених потврда следе облици 3. л. јд. средњег рода. Примери са енклитичким обликом помоћног глагола: је бнло ЈЛ 1398: 6, СХ 1411: 23, ЛД 1457: 5, е бнло СХ 1411: 14, је ндало СХ 1411: 21, е придало ЂР 1428–1429: 15, је записало и оутврѣдио ЂР 1430: 14, је записало ЂВ 1432: 18, је ѿствпило ЂЛ 1429–1439: 38, је приложило ЂВ 1456: 4, је приложило ЂВ 1456: 9, е дало ЈР 1457: 2, је дало ЈР 1457: 10. У признаницама деспота Лазара и Стефана Бранковића потврђени су и одрични облици: нѣ ѿстало ЈЛ 1457: 10, С1 1457: 10, Л2 1457: 17, нѣ ѿстало С2 1457: 18. Потврђен је само један облик са пуним обликом помоћног глагола: ел(ть) приложил(о) ЂВ 1432: 21.

Малобројни облици женског рода долазе искључиво са енклитичким обликом помоћног глагола: е дрѣжала ЈП 1395: 29, е дрѣжала ЈП 1395: 35, 36, је была СЛ 1427: 21/22, Х2 1454: 8, ЂР 1429–1430: 17, е ѿстоупила ЂР 1429–1430: 21.

Перфекат без помоћног глагола у овоме лицу забележен је само једним примером у ЂД1 1445: 22: и кон се двѣрѣтаниннѣ оубациннл оу градѣ (последница сажимања након губљења /j/). Уп. исто место у текстуално сличним повељама: и кон се је двѣрѣтаниннѣ забациннл(ь) СД 1405: 24; и кон се је двѣрѣтаниннѣ забациннл ЂД 1428: 25.

Највећи број забележених примера 1. и 2. лица перфекта долази у ЛД 1457: сѣл(ь) прѣднл 12, послаал сѣл(ь) 12, сте пѣсал 2, 11, 15, сте порѣтил 2, сте послаал 4, сте вѣсал 5, несте вѣнл(н)л 6, сте порѣтил 20. Изван овог писма забележена су још само два облика: сѣл(ь) приложил ЂП 1419: 20, се сте ѿбещал РК 1433: 51. Сви наведени примери одлика су српског народног језика.

Највише примера 3. л. мн. перфекта забележено је у мушком роду: (а) потврдни облици: соу дрѣжал ЈЛ 1398: 10, соу оуцегнал ЈЛ 1398: 13, св вѣнл[н]л СХ 1392–1402: 21, соу приложил СЈ 1404–1405: 24, св записал МД 1405: 5, соу забациннл МД 1405: 23, соу был МД 1405: 28, св бнл ЂД 1424: 3, ЂД 1428: 32, св давал ЂП 1427–1429: 19, св ндал СД 1405: 6, 9, ЂД 1428: 8, ЂП 1427–1429: 23, ЂД1 1445: 8, ЂД2 1445: 4, 7, соу ндал ЂД2 1445: 9, 13, св дал Н 1396: 42, соу оуцрл Н 1396: 67/68, св сзѣл ЈР 1457: 7, сѣл(ь) послал Л2 1457: 15/16; (б) одрични облици: нѣсе се забациннл(н) СД

1405: 25, нѣсоу се забацинни МД 1405: 23, несв се забацинни ЂД 1428: 26, нѣсв се оубацинни ЂД1 1445: 23.

У женскоме роду долазе новије форме: соу виле СЈ 1404–1405: 19, св биле СД 1405: 31, ЂД1 1445: 28, нѣсоу виле ЂД2 1445: 16.

Само у двама примерима долази облик средњег рода: св ндала СХ 1392–1402: 20, стинила св ЛД 1457: 17.

Само у једном примеру забележен је облик перфекта без помоћног глагола: този мѣ поттени наши прїателїе кнелзл(ь) и властелл(е) послали по нгвменѣ С2 1457: 17. Уп. пример из Л2 1457: тлозлн нл слл полчтени наши прїателїе кнелзл[ь] и властелл(е) полсали по нгвменѣ 16/17.

5.2.2. ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ. – Већим бројем примера потврђена је млађа конструкција са перфектом помоћног глагола *биити* и партиципом перфекта (радним глаголским придевом): (а) 1. л. јд. ж. р.: сьмь вилл дала ЈЛ 1398: 11, (б) 3. л. јд. м. р.: кь вилл ѡбрелкль и ѡ хрїсовьль оуписаль а не нзлдаль СХ 1392–1402: 10/11, кь вилл(ь) записаль и м(н)л(о)сть стинилл(ь) ЂД 1428: 6, кь билл приложил ЂЛ 1429–1439: 24, (в) 3. л. јд. с. р.: ел(ть) вилл записл(а)ло {...} и стврђдло СД 1405: 8, е билл ѡствплло ЂП 1427–1429: 22, е било приложило ЂЛ 1429–1439: 43, кь вилл записало и мнлость оутинило ЂД1 1445: 5, кь вилл записало и оутврђдло ЂД1 1445: 9, е било ѡнидло и оутинило ЂД2 1445: 6, кь вилл ѡстало Л1 1457: 5, С1 1457: 6, е вилл дало ЛР 1457: 7, (г) 3. л. мн. м. р.: св билл записл(а)лн СД 1405: 6, св билл далл Н 1396: 49, св билл поставилл Л1 1457: 2, С1 1457: 2, С2 1457: 2, св вилл(н) поставилл Л2 1457: 2, св билл ѡдврнсалл Л1 1457: 6, С2 1457: 7, св билл ѡдврнсалл С1 1457: 6, св вилл(н) ѡдврнсалл Л2 1457: 7.

Само у двама примерима забележени су старији облици са имперфектом помоћног глагола *биити* и партиципом перфекта (радним глаголским придевом): бешє растесаль Х1 1454: 5, белш(е) послалл(ь) Х2 1454: 3 (3. л. јд. м. р.).

5.2.3. ФУТУР I. – Међу малобројним забележеним примерима преовлађују облици у духу српског народног језика: (а) 1. л. јд.: шо кю помагати и крѣпити с(в)етын монасти {рь} и подвизати РК 1430–1431: 17, (б) 3. л. јд.: кола кїє прлл(н) ЈЛ 1394–1395: 17, шо се кїє давати СЛ 1427: 18, шо нлл(ь) кїє быти РК 1430/1431: 13, шо кїє доволно бити РК 1433: 39, кїє вилл(н) ЛД 1457: 18, (в) 1. л. мн.: вписати кїєлло ЛД 1457: 20, (г) 3. л. мн.: кондь кє четирн адрьфата раздѣлантн Н 1396: 34/35, кон те оу ннлхл[ь] келлхл[ь] быти Н 1396: 66/67, шо он те дрьва носитн и шо он те пословати Н 1396: 83, да нзберь кола те кралкелл(ь) поставити ЛД 1457: 18.

Посебно истицање заслужује енклитички облик 3. л. мн. *иѣ*, забележен у облику футура у Н 1396 (уп. Младеновић 2007: 320–321), као и у ЛД 1457¹⁶⁷. Овај је облик заједнички савременим косовско-ресавским говорима и источним говорима призренско-тимочког дијалекта (уп. Ивић

¹⁶⁷ Овакав футур забележен је средином XIV века у једној повељи цара Душана (уп. Грковић–Мелџор 2013: 148), као и у оснивачкој повељи повељи Цетињског манастира: клетѣ, кон те работати црьквы (Miklosich 1858: 531).

2009: 170). Овај „привидни парадокс” (Ивић 2009: 170) објашњава се „тима што се у међупростору раширио призренско-јужноморавски дијалекат, који се одликује темељитим прекрајањем система облика 3. л. множине презента” (уп. Ивић 2009: 170).

Само у РВ 1432 забележени су српскословенски облици 3. л. мн.: хоцѣтъ ѿбладати 16/17, хоцѣтъ съврати 17.

5.2.4. Футур II. – Највећи број примера долази у духу српског народног језика у повељама упућеним Дубровнику: (а) 3. л. јд. м.р.: боуде даљ СД 1405: 17, МД 1405: 15, ЂД1 1445: 19, бвде даљ ЂД 1428: 17, ЂД1 1445: 15, бвде даљ ЂД 1428: 21/22, бвде стоаљ СД 1405: 18, боуде стаљ МД 1405: 16, ЂД1 1445: 16/17, бвде стоаљ ЂД 1428: 18; (б) 3. л. јд. с. р.: се бвде 8тинило СД 1405: 32, се боуде 8тинило МД 1405: 29, се бвде 8тинило(н)ло ЂД 1428: 34, се бвде оутинило ЂД1 1445: 29.

Примери долазе и у два манастирским даровницама: у СТ 1406 облици 3. л. јд. м. р. у духу српскословенског: бвдѣтъ испакостнаъ 20, и српског народног језика: бвде покраљ 20/21, док у ЂП 1427–1429 долази само српскословенски облик 3. л. мн. с. р.: бвдѣ[8]тъ ѿствпна 23.

5.2.5. ПОТЕНЦИЈАЛ. – Облици потенцијала забележени су у повељама упућеним Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1455), повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића (ЂВ 1457, Л1 1457, С1 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457), затим и у неколико даровница (СЛ 1427, ЂР 1428–1429, РК 1430–1431, РК 1433), као и у акту игумана Никодима (Н 1396).

Највећи број потврда отпада на облике 3. л. јд.: (а) мушки род: ако би нанекѣн бвѣ Н 1396: 96, ако ли би не хтѣѣ двѣровѣаннѣ(ь) стоѣти СД 1405: 33/34, ако ли би не хтѣѣ доуѣровѣаннѣ стоѣти МД 1405: 31, ако ли би не хотѣѣ двѣровѣаннѣ стоѣти ЂД 1428: 35, ако ли би не хотѣѣ двѣровѣаннѣ стоѣти ЂД1 1445: 30, на кога би ѿнь наслоннаъ ЂР 1428–1429: 17, и цо би тко ѿ братѣе испроснаъ нан {...} донѣсѣ РК 1433: 22/23, кто ли би хтѣѣ нѣѣ {нѣ} ѣ своѣ дрѣжати РК 1433: 25, ако би бнѣ(ь) ЂВ 1456: 13, итд. (б) средњи род: ако се би слоуѣнло СЛ 1427: 25/26, ако се би згоднло СЛ 1427: 28, и ако се би прогнанѣе сълоуѣнло СЛ 1427: 38, ако се би ѿлоуѣнло СЛ 1427: 39/40, ако би се сълѣнло ЂД 1428: 42, и ако би се слоуѣнло ЂД1 1445: 35, ако се би цо нашло ЂВ 1456: 8, се би сълѣнло[о] ЛР 1457: 4, (в) женски род: ако ли би нѣѣ(ь) ѿколнна не платна ЂД1 1445: 21.

Потврђена су само два примера множинских облика: {в}нѣо бвѣн РК 1430/1431: 5 (1. л. мн.) и цо би нѣѣ(ь) покрали ЂД1 1445: 21 (3. л. мн.).

У свим наведеним примерима облици аориста помоћног глагола *бити* употребљени су у духу српског народног језика (нема примера за типа бвѣ).

III.3. ЛЕКСИЧКО-СТИЛИСТИЧКЕ И СИНТАКСИЧКО-СТИЛИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ

1. ТЕРМИНОЛОГИЧНОСТ

1.1. Уводне напомене. – Изразита употреба термилошке лексике (терминологичност) представља једну од најважнијих лексичко-стилистичких одлика језика повеља и писама Српске деспотовине¹⁶⁸. Богата и разноврсна ексцерпирана термилошка лексика распоређена је у пет тематских група: (а) феудализам, (б) хришћанство, (в) право, (г) привреда, и (д) сродство.

1.2. Феудализам. – Ексцерпирана феудална терминологија распоређена је у четири лексичко-семантичке групе: (а) владарске титуле и називи; (б) виши и нижи феудални слој; (в) феудалне радне обавезе; и (г) феудална давања.

1.2.1. Владарске титуле и називи. – Захваљујући великом броју потврда у Н 1396 (х33) најфреквентнија владарска титула је кнез¹⁶⁹(х103)¹⁷⁰. Високу фреквенцију – очекивано – имају и владарске титуле ДЕСПОТ (х93)¹⁷¹ и ЦАР (х41)¹⁷², док се краљ (х6)¹⁷³ среће у малом броју примера.

У великом броју примера употребљавају се вишечлане лексеме господство ми (х240) и господство ни (х79). Први део синтагме чини деклинабилна именица, док се у другом делу налази увек посесивни датив личне заменице у једнини (*ми*) или множини (*ни*). Употреба ових синтагми представља једно од маркантнијих лексичких средстава којима се у српском средњовековном пословноправном стилу постиже деперсоналност (в. овде т. 4). Владар (издавалац документа) идентификује се обликом 1. лица најчешће само у интитулацији и потпису, док се у остатку документа

168 Употреба термилошке лексике одликује и административни стил стандардног српског језика: уп. Тошовић 2002: 362: „У типичним представницима овога стила (административно-правним документима) фактички постоје само двије врсте лексике: општеупотребна и термилошка.“

169 Поред кнеза Лазара и кнеза (касније деспота) Стефана односи се и на дубровачког кнеза, али и дубровачке властелине Марина Растића, Живка Гундулића, Никшу Тамарића и Андрушка Баљевића.

170 Лексеме су у тексту рада навођене увек у основном облику који одражава стERP. изговор из времена из кога датирају документи. У загради је наведен и број потврда у корпусу, док су примери навођени веома ретко, само онда када се илуструје нека значајнија појава. Регистар лексема заједно са списком потврда наведен је након основног текста (в. т. 1.7).

171 Поред деспота Стефана и деспота Ђурђа носе је и Ђурђеви синови Лазар и Стефан.

172 Најчешће се употребљава као владарска титула Стефана Душана, а у једном примеру из ЂВ 1432 и као титула библијског цара Соломона. У великом броју примера долази са општим значењем, и односи се на владаре епохе Немањића. Изван феудалне сфере стоји пример из МХ 1406: 11, у коме се ова лексема употребљава као атрибут уз именицу Христ. Само у једном примеру из ЛД 1457: 19 односи се на турског султана Мехмеда II.

173 Носе је угарски краљеви Жигмунда и Ладислав, као и српски краљ Стефан Урош III (Дечански). Употребљава се и са општим значењем, а односи се на владаре епохе Немањића.

користе наведене синтагме у 3. лицу, са значењем „ја”, „моје господство”, „мој”, односно „ми”, „наше господство”, „наше”. О овоме значењу сведоче и вишечлане лексеме господство моје (x3) и господство наше (x3), господство их (x1) („господство њихово”) у којима су оба дела деклинабилна, а које се употребљавају у истом контексту, али са знатно нижом фреквенцијом. Изван наведених синтагми употребљава се именица господство (x17) у значењу „владавина, власт”, „друштвени углед, моћ” (уп. РСАНУ III: 513, РЈА III: 319, 320).

Посебну пажњу заслужује и вишечлана лексема царство ми (x39) која се у истом контексту као и горенаведене вишечлане лексеме употребљава у укупно шест повеља деспота Стефана (СЈ 1404–1405, СТ 1406, СХ 1406–1407; у СЈа 1407, СЈб 1407, СЈ 1414–1415 паралелно и господство ми, „што сведочи о томе да се у Деспотовој канцеларији није много пазило на употребу једне или друге титуле” (према Јовановић 1999: 158)). Употреба ове титуле, „царског атрибута”, представљала је деспотско право у средњовековној Византији, које је у време деспота Стефана већ замирало, о чему сведочи и изостанак ове титуле у документима деспота Ђурђа (уп. Ђирковић 1956: 148–150, Јовановић 1999: 158, Младеновић 2007: 184)¹⁷⁴.

Супстантивизирани партицип презента актива владушти (x6) са значењем „онај који влада, владалац“ употребљен је само у повељама упућеним Дубровнику, а односи се на дубровачког кнеза¹⁷⁵. Ова лексема долази и у ЈП 1395: 43, али се не односи на владара већ на припаднике државне управе: да нѣ нѣл(тѣ) вољнѣ заповѣд(ѣ)ти, ни воєвода· ни кефалїа· ни двородрѣжнца· ни чєлникѣ· ни инѣ кто ѿ владѣши|x|р] вѣ землн г(ос)п(од)|дтва ни. У ЈП 1400: 2 долази у истом контексту владешти (в. одељак III.2, 5.1.6.1.1).

Лексема господин (x232), употребљава се у великом броју примера у значењу „господар“ (уп. РЈА III: 308–310), најчешће у функцији атрибута уз имена владара и чланова владарске породице, затим у синтагмама чији су зависни члан именице које се односе на територију под управом владара, а ређе и уз имена црквених поглавара, архиепископа Саве у СМ 1413: 12, и патријарха Данила у ЈП 1400: 16.

У истом значењу употребљава се и именица господ (x22) (уп. РЈА IV: 300), док именица господар (x3) долази у два примера у синтагми „велики господар“ (ЈЛ 1394–1395: 17, ЈЛ 1398: 8) означавајући турскога султана (уп. Младеновић 2007: 227, 235), а само у једном примеру у ЂР 1429–1430: 27 означавајући деспота Ђурђа. Збирном именицом господа (x23) упућује се на српске владаре који претходе деспоту Стефану и деспоту Ђурђу. У двама примерима из ЛД 1457: 10, 17 означава се овом именицом угарска властела.

Само у три примера из повеља кнегиње Милице и деспота Стефана долази именица самодрѣзц (x3) (грч. αὐτοκράτωρ), у СМ 1413: 12 означа-

174 С. Ђирковић (1956) је аргументовано указао да се употреба титуле царство ми не може узети као доказ за тврдњу да повеље представљају фалсификате, како се мислило у старијој историографији.

175 Забележено и у повељи кнеза Лазара Дубровнику (уп. Младеновић 1980: 77).

вајући Стефана Немању (Св. Симеона), а у ЈД 1397–1402: 34 и СХ 1406–1407: 18 деспота Стефана. У четири примера долази уз деспота Стефана и придев САМОДРЖАВНИ (х4).

У једноме примеру из СХ 1406–1407: *єѡѡ же самодрѣжьць и вл[а]д[ы]ка ѡ(ь)тѣскомоу ждѣрѣнью* 18, употребљена је лексема владика у световном значењу. Велики број примера сакралне употребе ове именице в. овде т. 1.3.1.

Наследник владарског престола означен је лексемом НАМЕСНИК (х1) (уп. РЈА VII: 454).

Уз имена средњовековних владарки и чланица владарских породица најчешће се употребљава титула ГОСПОЂА (х52), а захваљујући великом броју примера у Н 1396 и КИРА (х48). Само у једном примеру из РВ 1432 долази фонетизам *ѢРА: и г[оспо]ждѣ деспотнице кѣра ирине* 2. Мањим бројем потврда долази лексема ГОСПОЖДА (х9), у којој се огледа српскословенски фонетизам¹⁷⁶. Према титулама КНЕЗ и ДЕСПОТ употребљавају се симетричне женске титуле КНЕГИЊА (х8) и ДЕСПОТИЦА (х11)¹⁷⁷. Само у једном примеру из ЂЛ 1452: 61 долази ЦАРИЦА (х1), атрибут уз Мару Бранковић, кћерку деспота Ђурђа, жену турског султана Мурата II¹⁷⁸.

1.2.2. Виши и нижи феудални слој. – Најопштији назив за припаднике нижег и вишег феудалног слоја забележен је СТ 1406: *людѣ мѡли и велнци* 2. Најфреквентнији општи назив за припаднике вишег феудалног слоја је ВЛАСТЕЛИН (х68)¹⁷⁹. Лексема ВЛАСНИК (х2) забележена у двема повељама деспота Ђурђа (ЂП 1410 и ЂД1 1445) представља општи назив за припаднике вишег феудалног сталежа који су били и представници државне управе (в. горе владушти и владешти)¹⁸⁰.

Потврђени су различити термини за припаднике државне управе у Српској деспотовини..

ВОЈВОДА (х5), односно ВОЈЕВОДА (х4) означава заповедника већих војних одреда који је могао обављати и извесне цивилне послове (уп. Благољевић 2001а: 287–297, Лексикон 1999: 95–96); термин ВОЈЕВОДА ГОСПОДСКИ КРАИШНИ (х1), забележен само у СЛ 1427: *и потѣтнице и вонске краишне које се прилоуѣтаю на краишоу, да соу дљѣжни опралѣти с војководомъ господскыинымъ краишнымъ* 27/28, означава војног заповедника на граници кога је постављао деспот Стефан (уп. Благољевић 2001а: 293, Младеновић 2007: 265).

ЋЕФАЛИЈА/КЕФАЛИЈА (х19)¹⁸¹ означава „управитеља града или подручја“ (опширније о овој установи в. у Благољевић 2001а: 266–277).

176 Најчешће се употребљава уз Јерину, жену деспота Ђурђа, а у једном примеру среће се и у сакралној употреби, као атрибут уз Богородицу: *и того прѣч(н)кстоюу вл[а]д[ы]ч[и]нцоу г(о)лѣпождѣвоу в(огородн)цоу* СЈ 1404–1405: 8.

177 Прва само као атрибут кнегиње Милице, а друга уз деспотицу Јевпраксију, жену деспота Угљеше Мрњавчевића, деспотицу Јерину, жену деспота Ђурђа, као и уз деспотицу Јелену Палеологињу, кћерку морејског деспота Томе Палеолога, жену деспота Лазара Бранковића.

178 У већем броју примера (х6) употребљава се као атрибут уз Богородицу (в. овде т. 1.3.1.).

179 Овај се назив употребљава и за српску и за дубровачку властелу.

180 Из ЂП 1410 знајемо да власник може бити велики и мали: *и да не нѡдѡ областн надѣ селоу теѣмъ нн војвода нн кѣфалиѡ нн властннк(ь) кои нн дѡдѡ нн голѣлц(ь)*. 3/4.

181 О двоструком фонетизму КЕФАЛИЈА/ЋЕФАЛИЈА в. у одељку II.1, т. 3.2.2.

Челник/чеоник (x15) представља једног од највиших чиновника државне управе који је имао различита овлашћења (брига о дворској управи, заступање владара у цивилним пословима, посебно у земљишним споровима, а понекад и у војним и дипломатским (опширније у Благојевић 2001a: 244–245); исте надлежности има и велики челник (x10)¹⁸², док се челник ризнички (x2) и ризничар (x1) старају о ризници деспота Ђурђа и сина му деспота Лазара. Вероватно шира овлашћења од челника ризничког и ризничара у владаревим финансијама има протовестијар (x1) (грч. *πρωτοβεστιάριος*) (опширније у Благојевић 2001a: 204).

Двородржица (x2) означава управника владарског двора који је „управљао свим пословима на двору и људима у непосредној дворској служби владара и обласних господара“ (Младеновић 2007: 312 према Лексикон 1999: 142–143).

ЛОГОТЕТ (x5) означава старешину владареве канцеларије и целокупног особља које је тамо радило (Лексикон 1999: 369)¹⁸³. Овде треба поменути и добро познати термин ДИЈАК (x2) којим се називају писари повеља и писама у средњовековним канцеларијама (уп. РКС I: 273).

ДЕСЕЧАР (x2) означава сакупљача ДЕСЕТКА (в. ниже) од зависног становништва на властелинствима (уп. Младеновић 2007: 172 према Лексикон 1999: 149), а помиње се само у ЈХ 1394–1402.

Термин ПОКЛИСАР (x2) (*ἀποκριστάριον*) у значењу „дипломатски посланик“ употребљен је само у МД 1405 (односи се на дубровачке властелине) и у Г 1457 (односи се на игумана Стефана и Степана Захића, посланике господина Гргура Бранковића).

У великом броју примера употребљена је у документима титула КИР (x51) у служби атрибутива, само уз имена црквене властеле (игумана, духовника, попова, итд.)¹⁸⁴.

Лексема које означавају припаднике нижег друштвеног сталежа потврђене су само у СТ 1406. Поред већ поменутог општег назива људи мали у овој је повељи забележена у једном примеру и лексема РОБ (x1) са српским народним фонетизмом¹⁸⁵.

У ову терминолошку групу условно се може сврстати и лексема СТАРИНИК (x6), потврђена у ЈХ 1394–1402, Х1 1454 и Х2 1454 са значењем „угледни становници неког краја или насеља који су сведочили при утврђивању међа“ и они су „у односу на спорне међе насељавали околна места“ (Младеновић 2007: 173 према Лексикон 1999: 701). У утврђивању међа хиландарских поседа у Х1 1454 учествовали су *кметѣ рѣни и послѣшници г(о)лс(подн)на деспота*, што сведочи о томе да је лексема КМЕТ (x1) означавала припадника повлашћеног сталежа (уп. и Лексикон 1999: 298).

182 Појаву великог челника на дворовима деспота Стефана и деспота Ђурђа М. Благојевић (2001a: 235–236, 242) тумачи потребом да се истакне један од више челника.

183 Опширније о служби логотета у Благојевић 2001a: 167–186.

184 Интересантно је да се овај атрибутив не употребљава уз имена владара.

185 У Душановом законнику у овоме се значењу употребљава ОТРОК (према Јовановић 1989a: 57).

У Х1 1454 и Х2 1454 посведочена је лексема отрок (х3) у уопштеном значењу „слуга, помоћник“ (уп. Лексикон 1999: 484).

За лексему улијаник в. овде 1.5.4.

1.2.3. Феудалне радне обавезе. – Термин РАБОТА (х3) представља општи назив за све феудалне радне обавезе, укључујући и војну службу. У истом се значењу употребљавају и вишечлани термини РАБОТА МАЛА И ВЕЛИКА (х3) и РАБОТА МАЛА И ГОЛЕМА (х1). Вишечланим терминима се означавају и ужа значења: РАБОТА ГОСПОДСКА (х1), РАБОТА ГОСПОДСТВА МИ (х3) и РАБОТА ГОСПОДСТВА НИ (х1) означавају све радне обавезе које се извршавају у корист владара; РАБОТА ВЕЛИКОГА ГОСПОДАРА (х1) означава радне обавезе које се извршавају у корист турског султана; РАБОТА МОНАСТИРСКА (х2) означава радне обавезе које се извршавају у корист манастира¹⁸⁶. У општем значењу „рад, служба, служење властелину“ употребљава се овај термин у ЛР 1457: сѣтворн м(н)л(о)лѣтъ господѣство мн ризничарѣ господѣства мн радославѣ. за нѣговѣ работѣ н за вѣрно послѣженіе 1/2.

Општи назив за војну службу је ВОЈСКА (х4). Ужа значења изражавају се вишечланим терминима: ВОЈСКА ДАЉЉА (х1) означава „вршење војне службе далеко од места становања“ (Младеновић 2007: 377 према Благолевић 1989: 43); ВОЈСКА У ТУРКЕ (х1) означава вршење војне службе у корист Турака (Младеновић 2007: 377 према Благолевић 1989: 43). Оба термина забележена су само у СВ 1417: љако да нѣл(тѣ) томоу сока {...} нн вонске даанѣ оу дрѣжавѣ г[оспо]дѣства мн кромѣ вонске оу тоурке 34/35.

Лексема ГРАЂА (х2) представља општи назив за све радне обавезе грађења (кућа, утврђења, градова путева) (уп. Поломац 2007а: 216), а забележена је само у ЈП 1395: н да нмѣ нѣл(тѣ) градозиданіа {...} нн грагѣ нн вонске 44, и ЈП 1400: н да нмѣ нѣстѣ градозиданіа {...} нн грагѣ нн вонске 3/4.

Нешто уже значење има термин ГРАДОЗИДАН(И)ЈЕ (х7) (грч. кастроκτισία) којим се означава обавеза учествовања у изградњи, утврђивању и обнављању тврђава и градова (уп. Лексикон 1999: 125–126, РЈа III: 374). Највероватније са овим значењем долази и термин ГРАЂЕН(И)ЈЕ ГРАДА И КУЋЕ (х1) употребљен само у ЈЛ 1394–1395: н ѡсвоבודнѡмѣ села мѣтохнѣ нхѣ же нже вѣ петрѣшкон ѡбластн ѡ сока {...} ѡ грагѣннн град[а] н квѣкѣ 16.

Још уже значење може се претпоставити за термин ГРАЂЕН(И)ЈЕ КУЋЕ И ДВОРОВ (х1): највероватније представља допунску обавезу изградње и поправљања владаревих грађевина, двора и куће (уп. и КУЋЕЗИДАНИЕ У ПОЛОМАЦ 2007а: 216). Термин је забележен само у СХ 1411: н снѣѣ ѡсвоבודнѣ. ѡ работѣ г[о]л[о]дѣства мн ѡ грагѣннн коуѣкѣ н двороуѣ, н ѡ поносѣ. 34/35.

Обавеза одбране и чувања градова означава се терминима ГРАДОБЉУДЕН(И)ЈЕ (х3) и БИГЉА (х3) (грч. βίγλα, стража, уп. РЈа I: 288), који су посведочени само у повељама деспота Стефана (први), односно у повељама које су заједнички издали кнегиња Милица и кнез Стефан (други).

Само у неколико повеља деспота Стефана (ЈЛ 1394–1395, СЛа 1407, СЛб 1407, СВ 1417) забележене су земљорадничке радне обавезе: ОРАН(И)ЈЕ

¹⁸⁶ Синтагма РАБОТА МОНАСТИРСКА МАЛА И ГОЛЕМА у РК 1433: 18 упућује на манастирске послове, а не на феудалне радне обавезе.

(x4), КОПАН(И)ЈЕ (x4), ЖЕТВА (x3), као и синонимни називи СЕНОКОС (x1) и СЕНОКОШЕН(И)ЈЕ (x2)¹⁸⁷.

Обавеза обезбеђивања преноса ствари владара или властелина приликом путовања по земљи означена је термином понос (x8), што је познато и другим средњовековним повељама (уп. РЈА IX: 754, Поломац 2007а: 218). Исто или слично значење претпоставља се и за термин повоз (x6) (уп. Поломац 2007а: 227). Оба термина потврђена су само у повељама деспота Стефана Лазаревића.

Обавеза зависног становништва да учествује у лову са владаром или властелином означена је термином ловчина (x2). Примери су забележени само у ЈП 1395: н да нѣмъ нѣѣд(тъ) градозданїа· {...} нн ловчинѣ· нн по |д|ѡ|хїе гоненїа. 44/45, и ЈП 1400: н да нѣмъ нѣѣсть градозданїа· {...} нн ловчинѣ· нн по |д|ѡ|хїе гоненїа 3/4.

У овим су повељама, у оквиру исте имунитетске формуле, забележени и једини примери за термин подстава (x2) у српским средњовековним споменицима. Значење термина остало нам је нејасно: уп. и РЈА X: 328: „značenje će biti neka работа“.

У повељама и писмима Српске деспотовине нису забележени термини који би означавали начин извршавања феудалних радних обавеза (уп. БЕДБА, ЗАМАНИЦА, ЗГОН, НАДИМИЦА, НАКОСИЦА, НАСПИЦА, НАЖДРЕБИЦА у Поломац 2007а: 214–215).

1.2.4. ФЕУДАЛНА ДАВАЊА. – Као општи назив за феудална давања у повељама деспота Стефана употребљава се именица данѣк (x3). За исто значење употребљава се у ЂП 1419: 24 вишечлани термин побирица мала и велика (x1)¹⁸⁸, незабележен у другим средњовековним споменицима¹⁸⁹: н ннѣхъ равоѣтъ н побирнцѣ малнї(ѣ) н велик {нхъ} господства мн разѣе тѣрске платѣ.

Вишечланим термином ТУРСКА ПЛАТА (x1) у ЂП 1419 означава се давање које проистиче из вазалног односа према турскоме султану¹⁹⁰.

Основни и стални порез у српским средњовековним земљама почео од XIV века, у износу од једне перпере (12 динара) или једног кабла жита (ном. кабао „oveći sud sličan ili isti kao čabar; vrijedi i kao mjera za sitne stvari“ РЈА IV: 708–709; в. и кабао у Лексикон 1999: 394–395), који су владару плаћале најшире категорије зависног становништва означен је термином соѡ(Е) (x13) (значење према Благољевић 2001б: 41). Порекло овога термина П. Скок (ЕГНСЈ III: 300) везује за лат. *saccus*, *sacculus* (кеса, сакуља) (од чега и грч. σακέλλη, одељење царске благајне у које улази новац, за разлику од βεστιάριον, у које улазе производи у натури, уп. Божић 1956: 34), иако се историчар И. Божић експлицитно изјашњава против

187 За значење ових термина и потврде из других средњовековних споменика уп. Поломац 2007а: 217–218.

188 Највероватније од глагола *побрати*, *побирати*, за које в. РЈА X: 126.

189 У овоме се значењу у срп. језику најчешће налази поданѣк (Поломац 2007б: 217).

190 У овоме значењу употребљавају се у срп. језику и данѣк Турком (повеља Вука Бранковића Хиландару из 1392. године, в. Новаковић 1912: 459–460) и харач царев (повеља Ивана Кастриота Хиландару, в. Новаковић 1912: 476) (уп. Поломац 2007б: 217–218).

ове везе¹⁹¹ и предлаже трагање у словенској лексичкој грађи¹⁹². Основна методолошка грешка Божићевог мишљења је – чини нам се – у тражењу директне везе стсрп. соѿ(Е) са неком од познатих византијских феудалних обавеза. Средњовековни називи за друштвених установа имају, али не и увек, паралеле у византијским установама. Назив соѿ(Е) – претпостављамо – могао је постати метонимијским семантичким померањем, по моделу „предмет којим се одмерава феудално давање“ → „назив феудалног давања“. Уколико пођемо за П. Скоком и претпоставимо да предмет којим се одмерава феудално давање може бити пореклом од лат. *saccus, sacculus* (у српском језику потврђен и у облицима *сакул, сакулија* (XV век, преко грчког *σακκοῦλ(ο)ν, σάκκοῦλον*, према VASMER 1944: 129), *сакуљ, сакуља, сакуљица* (уп. РКС III: 74, РЈА XIV: 526; потврде од XV века)), остаје необјашњено порекло /ћ/ у соѿ(Е). С обзиром на ово, вероватније је извођење од грч. деминутива *σάκκιον* `врећица`, с тим да би прелаз /а/ у /о/ значео знатну старину преузећа (грубо узев пре 1000. године) (према сугестији проф. А. Ломе).

Нарасли војни издаци у Српској деспотовини условили су увођење нове опште феудалне обавезе: унче (x4) или унгије (x1). Термин је настао метонимизацијом од назива за новац (в. овде т. 1.5.2). Према времену плаћања разликују се летње унге (x1) или летње унче (x1) (другачије и војница (x2) или војиштатик (x1)) и зимње унче (x1) (другачије данък зимњи (x1), данък Господства ми (x1) и даније Господства ми (x1)) (уп. Поломац 2007б: 219).

Недовољно је јасно значење термина телос ЦАРЕВ (x1) (грч. *τέλος* „порез“, уп. VASMER 1944: 140): *ни градозиданниа ни конске ни сокиа ни ѡнгије разве телоса царева ЂП 1410: 5/6.*

Најважнији термини који означавају давање хране и смештаја забележени су у повељама кнегиње Милице (монахиње Јевгеније) манастиру Св. Пантелејмона: *и да нидь нѣлс(ть) градозиданнѣ · { ... } ни геракарства · ни ловчиннѣ · ни по |д|о[р]хѣ гоненнѣ. и да нидь нѣлс(ть) ннеднога ѡброка · ни ссада · ЈП 1395: 44/45, и да нидь нѣстѣ градозиданнѣ · { ... } ни геракарства · ни ловчиннѣ · ни по |д|о[р]хѣ гоненнѣ · и да нидь нѣлс(ть) ннеднога ѡброка · ни ссада · ЈП 1400: 3/4.*

Лексемом ОБРОК (x2) означава се обавеза давања хране владару и његовој пратњи, док се термином СЪСАД (x2) највероватније означава само давање смештаја (уп. Благолевић 1971: 168–169, посебно нап. бр. 18). На обавезу давања хране и смештаја највероватније упућује и синтагма по дохије гоњеније (x2) у значењу „гостопримство“ (уп. Младеновић 2007:

191 Уп. Божић 1956: 34–35: „Међутим, и сам назив *σακέλλη* последњи пут се помиње у изворима 1145. год., а онда ишчезава пошто је и саму ту установу потиснуо *βεστιάριον*. Немогућно је претпоставити да би у Србији у XIV веку могао да се прихвати грчки термин који је у Византији ишчезао из праксе у XII веку а који никада није означавао никакву дажбину већ једно одељење царске благајне. Сама латинска реч *sacculus*, од које је настала грчка реч *σακέλλη* ушла је у српске споменике у облику *сакула* [курзив В. П.] без претварања а у о, што би требало претпоставити ако се узме да је реч *соће* од ње изведена.“

192 Уп. Божић 1956: 35: „Према свему томе, може се сматрати да није откривена етимолошка веза речи *соће* са ма којим познатим термином и да њено порекло остаје нејасно. Вероватно га треба тражити у словенској лексичкој грађи“

297). Термин БѢРАКАРСТВО (x2) (грч. *υεράκαριος*) означава давање оброка соколарима (одгајивачима птица које владар користи у лову). Овакво значење настаје метонимизацијом према моделу процес давања (одгајање владаревих соколова) → назив давања (давање оброка владаревим соколарима) (уп. Поломац 2007б: 221).

Давање хране владаревим коњима, као и одређене количине соли, оглавака и покроваца означава се лексемом ПОЗОБ (x1), забележеном само у СХ 1411: 35 (уп. Поломац 2007б: 220).

Лексемом ДЕСЕТЪК (x1), која је потврђена само у ЈХ 1394–1402: и тако *{т т}ен землѣ вѣсѣмо десетѣкъ 46/47*, означава се „натурално давање у износу од приближно једне десетине стада или једне десетине пољопривредних производа“ (уп. Благолевић 1987: 47).

Феудално давање које се узимало за исхрану свиња у владаревим шумама или шумама властелина назива се жировница (x1), а забележено је само у СХ 1411: 36. У истој повељи забележен је и термин ЧЪБРИНА (x1), означава давање одређене количине вина током године. Термином ТРАВНИНА (x1), забележеним само у ЂП 1419: 24, означава се натурално давање које се узимало за коришћење туђих пашњака (уп. Лексикон 1999: 736–737).

Значење термина ЛОЖЊЕК од Копорић (x2) остало нам је недовољно јасно. Други део синтагме упућује на средњовековни трг Копорић (в. овде т. 2.3.6).

1.3. Хришћанство. – Забележена хришћанска терминологија разврстана је у четири лексичко-семантичке групе: (а) основни религијски појмови, (б) црквена хијерархија, (в) обред, и (г) манастир. Апстрактна сакрална лексика која не припада овим лексичко-семантичким групама овде је остала изван разматрања.

1.3.1. Основни религијски појмови. – У овој лексичко-семантичкој групи речи очекивано преовлађују термини словенског порекла (уп. Ивић 1980: 66).

Најфреквентнији назив за означавање врховног бића је БОГ (x163). Изведенице од ове основе: БОЖИЛИ (x51) „који припада Богу“; БОЖЪСТВЪН (x41) „божанствен“, БОЖЪСТВЪНИК (x1) „онај који божанствен“, БОЖСТВО (x4) „божанство“ долазе у духу српскословенског језика. Српскословенски језик представљају и сложенице са овом основом: БОГОДАРОВАН (x18) „који је дарован од Бога“ и БОГОНОСЪН (x20) „који носи Бога“.

Уз лексему БОГ често се употребљава у атрибутској служби именица ГОСПОД (x66) (придев је ГОСПОДЪН (x10) „који припада Господу“). У великом броју примера долази и именица ХРИСТ (x50) (грч. *Χριστός*) (овоме треба додати и пет примера у синтагми ИСУ ХРИСТ). Изведенице од ове основе: ХРИСТОВ (x20) „који припада Христу“, ХРИСТИЛАНИН (x3) „припадник хришћанске религије, хришћанин“, ХРИСТИЛАНСКИ (x2) „који припада хришћанству, хришћански“. Сложенице од ове основе: ХРИСТОЉУБИВ (x29) „који љуби Христа“, ХРИСТОЉУБИЛЕ (x3) „љубав према Христу“.

Врховно биће одређује се и именицама владика (x34) „владалац“ (присвојни придев владичьъ (x5)), ВСЕДРЖИТЕЉ (x18) (грч. παντοκράτορ), СУДИЈА (x6) (у вези са овим треба поменути и СУД (x2), СТРАШНИ СУД (x1) и СУДИШТЕ (x2) „страшни суд“, као и СУДБА (x2)), ТВОРЬЦ (x3) и ЦАР (x1). Сложеница ЈЕДИНОРОДНИ (x1) употребљава се уз Исуса Христа само у једном примеру у ЈД 1397–1402.

Лексемом ТРОЛИЦА (x8) означава се Свето Тројство. Лексема отьц (x10) „Бог Отац“ потврђена је само у повељама деспота Ђурђа и челника Радича (ГП 1403–1408: 2, 4, 5, СВ 1417: 1, ЂП 1419: 2, ЂП 1419: 4x2, 6, ЂР 1428–1429: 1, РК 1430–1431: 1). У ЈХ 1397–1402 долази присвојни придев отьцъ: вл[а]д[ы]ко нелсѣднмаа прѣмоудрости ѿъа 51. У великом броју примера (x45) овом се именицом означавају „свети оци“ (уп. и придев отьцьски у СХ 1406–1407: 42). Значење „свештеник, монах“ долази веома ретко (ЈЛ 1394–1395: 10, ЈХ 1394–1402: 13, РК 1433: 15, 36, 49). Лексемом син (x9) означава се други члан Светога Тројства у следећим примерима: ЈД 1397–1402: 48, ГП 1403–1408: 3, 5, СВ 1417: 1, ЂП 1419: 4, 5, 6, ЂР 1428–1429: 1, РК 1430–1431: 1. Трећи члан Светога Тројства означава се вишечланим лексемама ДУХ БОЖИИ (x2) и СВЕТИ ДУХ (x11) (уп. у другом значењу и лексему ДУХ (x3) у ЈП 1395: 26 и ЈД 1397–1402: 6, 19).

Мајка Божија означава се сложеницама БОГОРОДИЦА (x26) и БОГОМАТИ (x25), као и вишечланом лексемом МАТИ БОЖИЈА (x8). У великом броју примера одређује се Мајка Божија именицом владичица (x24), ређе долазе ЦАРИЦА (x6), ДЕВА (x2) и српскословенска сложеница ПРИСНОДЕВА (x1).

У једном примеру у Х2 1454 потврђена је лексема АРХИСТРАТИГ (x1) (грч. ἀρχιστράτηγος), епитет уз арханђеле Гаврила и Михаила.

Поред правног (в. овде т. 1.4.2), именица ВЕРА (x9) употребљава се и у религијском значењу. Уп. само икоже наша добрѣ правецѣа правослабнаа вѣра зчнтѣ СВ 1417: 11. Иначе, осим у овоме примеру, сложени придев ПРАВОСЛАВЪН (x8) најчешће долази уз именицу ЦАР, а само у једном примеру и уз именицу ХРИСТИЛАНИН.

У великом броју примера налази се у испитиваним документима придев СВЕТ (x265) (изведенице: СВЕТИТЕЉ (x1), СВЕТИТЕЉСТВО (x1) и СВЕТИЊА (x1); префиксална твореница: ВСЕСВЕТ (x2); сложеница: СВЕТОПОЧИВШИ (62)); уп. и СВЕШТЕН (x6), ОСВЕШТЕН (x1), као и ПРЕОСВЕШТЕН (x4), атрибут уз средњовековне митрополите и патријархе. У ову лексичко-семантичку групу иде и сложеница МИРОТОЧЪЦ (x2) „онај који из себе точи миро“ (грч. μύρον), употребљена као атрибут уз Св. Симеона.

Поред именице ГРЕХ (x12) (придев: ГРЕШЪН (x2)) долазе у мањем броју примера и СЪГРЕШЕНИЈЕ (x2) (употребљава се и као правни термин, в. овде т. 1.4.4) и ГРЕХОПАДЕНИЈЕ (x1). У ову лексичко-семантичку групу иду и лексеме ПРОШТЕНИЈЕ (x3) „опроштај“ и СПАСЕНИЈЕ (x7) „спас“.

У санкцијама манастирских даровница употребљавају се именице КЛЕТВА (x4) и ПРОКЛЕТИЈЕ (x1) (према фреквентном придеву ПРОКЛЕТ (x24)), а само у повељама патријарха Данила долази и грецизам АНАТЕМА (x2) (ἀνάθεμα).

Поред лексеме ПРАЗНИК (x6) употребљавају се и називи за појединачне празнике у ЛД 1457: БОЖИЋ (x1), ВАСИЉЕВ ДАН (x1).

Остали термини словенског порекла: МОЛИТВА (x14), ПРОРОК (x10) (придев: ПРОРОЧЉСКИ (x2)), ПРОПОВЕДАТИ (x3), ТАКОЋЕ И РАБ (x14), РАБА (x1).

Позајмљенице из грчког језика очекивано долазе у називима небеских сила и Христових ученика: АНЂЕЛ (x3) (грч. ἄγγελος) „анђео“, само за бестелесне силе, не и за људе; ДИЈАВОЛ (x3) (грч. διάβολος) „ђаво“, али у једном примеру и ВРАГ (X1 1454: 12); присвојни придев: ДИЈАВОЉ (x6), али и ВРАЖИИ (x5) и БЕСОВСКИ (x4); АПОСТОЛ (x18) (грч. ἀπόστολος) „апостол“, само за ученике Христове (присвојни придев: АПОСТОЛСКИ (x1)); ЈЕВАНЂЕЛИСТА (x1) (хибридна форма од грч. εὐαγγέλιον), само у примеру ѿ чѣтыры еѿ(ан)|г(ε)лнстѣ ЋР 1430: 30; присвојни придев: ЈЕВАНЂЕЛСКИ/ЈЕВАНЂЕЛСКИ (x5).

Потврђене су очекивано и веома старе германске позајмљенице: ЦРКВА (x44) (од герм. *kirikō < грч. κυριακός, κυριακόν, уп. Влалнѣ-Поповиѣ 2009: 388) „зграда у којој се врше хришћански верски обреди“ (у овом значењу и ХРАМ (x14)), РЕЋЕ и „заједница хришћанских верника“, придеви: ЦРКОВНИ (x5) и ЦРКЊВНИ (x2) „који припада цркве, који се односи на цркву“; КРСТ (x16) (уп. Ивиѣ 1980: 65); ПОСТ (x1) (гот. fastan, ствнем. fasta, уп. Ershj II: 15).

1.3.2. ЦРКВЕНА ХИЈЕРАХИЈА. – У овој лексичко–семантичкој групи долази неколико грецизма: ПАТРИЈАРХ (x5) (грч. πατριάρχης) „врховни верски поглавар“, према томе и ПАТРИЈАРХИЈА (x1) „седиште патријарха“ (само у завршетку ЋЕ 1429: 8 патријархѣн 8 жнѣтѣнѣ 28), у истоме значењу употребљава се и АРХИЕПИСКОП (x3) (грч. ἀρχιεπίσκοπος), само као титула уз Св. Саву; АРХИЕРЕЈ (x1) (грч. ἀρχιερεύς) „владика, епископ“, само као титула уз Св. Саву; МИТРОПОЛИТ (x12) (грч. μητροπολίτης) „епископ који има седиште у главноме граду (метрополи) једне покрајине“ (уп. ШЕТКА 1940: 153), према томе и МИТРОПОЛИЈА (x2) „подручје под управом митрополита“; ДИЈАКОН (x2) (грч. διάκονος) „ђакон, припадник најнижег реда у црквеној хијерархији, манастирски ученик“; АРХИДИЈАКОН (x3) (грч. ἀρχιδιάκονος) „први међу ђаконима“, односи се само на ранохришћанског свеца и мученика Стефана.

1.3.3. ОБРЕД. – Терминологију православног богослужења илуструју следеће позајмљенице: ЛИТУРГИЈА (x15) (грч. λειτουργία) „служба Божија“ и ЛИТУРГИСАТИ (x3) „служити литургију“ (од аориста грч. глагола λειτουργῶ); ПАРАКЛИС (x3) (грч. παράκλησις) „кратка црквена служба“; АМИН (x11) (грч. ἀμήν), узвик који се употребљава на крају литургије, у повељама и писмима Српске деспотовине забележен је само у апрекацији (в. овде т. 5.2.6.3).

Од словенских лексема у овој се групи налазе само глаголи ПОЈАТИ (x3) „певати“, ОТПОЈАТИ (x1), ВЪСПОЈАТИ (x1) и ОТПЕВАТИ (x3), најчешће у вези са литургијом.

Лексемом ПОМЕН (x25) означава се „обред за покој душе покојника“ (уп. и придев ПОМЕНЊН (x1), глагол ПОМЕНОВАТИ (x4) и именицу ПОМЕНИК (x2) „богослужбена књига састављена за потребе чинодејствовања све-

штеника у олтару цркве пре почетка Божанствене литургије када се распоређује евхаристијски хлеб на дискосу, улива вино у свети путир и помињу имена живих и упокојених хришћана“, уп. Лексикон 1999: 551). Хипониме представљају именице ТРЕТИНА (x1) „помен који се даје трећег дана по смрти покојника“ и ДЕВЕТИНА (x1) „помен који се даје девети дан по смрти покојника“.

У терминологији помена налазе се и именице КОЉИВО (x12) (грч. κόλυβα, ном. мн. κόλυβον) „кувана пшеница, припремљена за обред“ и ПРИЛЕВЪК (x4)/ПРИЛИВЪК (x6) „додавање вина калуђерима приликом оброка“ (уп. РЈА XII: 47). Уместо позајмљенице кољиво употребљава се у једном примеру из СЛ 1411 и словенска лексема ПШЕНИЦА: на всаки поцеџни(ь) да се варн пшеница 29.

1.3.4. Манастир. – У терминологији монашког живота очекивано преовлађују грецизми. Потврђена су два назива за манастир: општи назив МОНАСТИР (x167) (грч. μοναστήριον) (придев: МОНАСТИРСКИ (x27)); назив за „велики манастир“: ЛАВРА (x34) (грч. λαύρα) (придев: ЛАВРСКИ (x13)). У једном примеру долази у значењу „манастир“ словенска именица ПУСТИЊА: овшџителствоу поуџини(е)т(а)го павла ГП 1403–1408: 19 (придев: ПУСТИЊАН (x1); сложена именица ПУСТИНОЖИТЕЉ (x1) као атрибут Св. Павла).

Оснивач и покровитељ манастира означава се лексемама ХТИТОР (x15) и КТИТОР (x2) (грч. κτήτωρ) (за фонетизам в. овде т. 2.3.11.). Словенском лексемом СТРОИТЕЉ (x7) означава се „управитељ, вршилац ктиторских права у манастиру“ (уп. Трифуновић 1996: 133).

Забележени су следећи називи за делове манастира и манастирског поседа: ВАЂЕНАРИЈА (x2) (грч. βαγνανάριον) „манастирски врт са поврћем“ (уп. РКС I: 105, РЈА XX: 501), ЛУТРО (x6) (грч. λούτρον) „манастирска бања“ (уп. Младеновић 2007: 328), МЕТОХ (x27) и МЕТОХИЈА (x21) (грч. μετόχιον) „манастирско имање“ (али и МЕТОХ (x4) у световном значењу „област у околини града“ (СВ 1417: 32, 35, ЂР 1428–1429: 31, ЂВ 1456: 9) (уп. Лексикон 1999: 402–403)), ЂЕЛИЈА (x11) (грч. κελλίον) „монашка келија“ (уп. РЈА II: 129–130), ЂИПУРИЈА (x3) (грч. κηπουρία) „манастирски врт“ (уп. РЈА II: 138, Аргировски 1998: 148), ПИРГ (x4) (грч. πύργος) „кула, торањ, одбрамбено утврђење“ (уп. РЈА IX: 863, Младеновић 2007: 163).

Монашко братство најчешће се означава словенским лексемама БРАТИЈА (x31) и ОБИТЕЉ (x19). У појединачним примерима долазе и лексеме БРАТСТВО (x1) и СЪБОР (x1) (уп. и СЪБОРНИК (x3) „члан сабора“).

Лексема СТАРЪЦ (x39) најчешћи је назив за монаха. У мањем броју примера долазе и словенске лексеме ИНОК (x16) (придев ИНОЧСКИ (x2) и сложеница ПРЕПОДОБНОИНОК (x2)) и ОТЬЦ (x5), као и очекивани грецизми КАЛУЂЕР (x7) и КАЛОЂЕР (x5) (грч. καλόγερος). Као антоним овим називима налази се у РК 1433 лексема БЕЉЦ (x1): нли калогерь нли бѣльць 47. Лексемом ПОСТРИГ означава се примање монашког завета.

Забележено је неколико лексема из свештеничке терминологије: СВЕШТЕНИК (x2) (уп. и придев СВЕШТЕНИЧСКИ (x1) и СВЕШТЕНОНАЧЕЛНИК (x1)) „лице које је рукоположењем посвећено за вршење црквених обре-

да“, црковник (x2) „човек црквеног, свештеничког реда“ (уп. РЈа I: 828), духовник (x12) „свештеник који исповеда, који врши обред отпуштања грехова; свештеник који брине о нечијем верском васпитању“ (уп. РСАНУ V: 47), СВЕШТЕНОИНОК (x23) „калуђер свештеник“ (представља калк према грч. *ἱερομόναχος*; уп. и ЈЕРОМОНАХ (x10)), ПОП (x32) (грч. *παῖς*) „свештеник“ долази редовно уз имена монаха.

Лексемама МОНАХИ (x6), МОНАХИЈА (x2) (грч. *μοναχός*) и КАЛУЂЕРИЦА (x1) (грч. према *καλόγυρος*) означава се „монахиња“.

Начин живота у манастиру у коме монаси немају личне својине већ све примају из обитељи означава се словенским сложеницама ОПШТЕЖИТИЈЕ (x1) и ОПШТЕЖИТЕЉСТВО (x2). Лексемама АДРФАТО (x36) и АДЛФАТО (x1) (грч. *ἀδερφάτων*) означава се „доживотно издржавање које манастир давао одређеном лицу као надокнаду за учињени поклон у имању или новцу“ (Лексикон 1999: 2). За лице које је откупило адрфат потврђен је назив АДРФАТАР (x2) само у И 1402–1422 и РВ 1432.

Лексеме којима се означавају звања у манастирској хијерархији или носиоци манастирских послова позајмљене су из грчког језика: ДИЈАКОНИТ МОНАСТИРСКИ (x2) (грч. *διάκονος*) „лице које управља пословима у корист одређеног манастира“ (уп. Младеновић 2007: 312), ДОХИЈАР (x2) (грч. *δοχειαίριος* или *δοχίάριος*) „монах који прима госте или дели храну“ (уп. РЈа II: 570–571), ИГУМЕН (x35) и ИГУМЪН (x4) (глагол: ИГУМЕНСТВОВАТИ (x1)) (грч. *ἡγούμενος*) „старешина манастира“ (за фонетизам в. одељак III.1, т. 1.5.5.2), ИГУМЕНАРХ (x1) и ЈЕГУМЕНАРХ (x1) (грч. *ἡγουμενάρχης*) „особа задужена за бригу о гостима“ (уп. VASMER 1944: 65), ИКОНОМ (x7) (грч. *οἰκονόμος*) „један од старешина манастира чије су обавезе били економски послови“ (уп. РЈа III: 785, Лексикон 1999: 256–257), ЈЕКЛИСИЈАРХ (x4) (грч. *ἐκκλησιάρχης*) „старешина цркве, онај који се стара реду богослужења“ (уп. ШЕТКА 1940: 132), ПАРАЈЕКЛИСИЈАРХ (x1) (грч. *παραἐκκλησιάρχης*) „намесник јеклисијарха“ (уп. РЈа IX: 639), ПРОИГУМЕН (x13) и ПРОИГУМЪН (x2) (грч. *προῆγούμενος*) „бивши игуман“ (уп. РЈа XII: 315), ПРОТ (x2) (грч. *πρότος*) „старешина над светогорским манастирима“ (уп. РЈа XII: 447), ТРАПЕЗАР (x2) (грч. *τράπεζα*) „калуђер задужен за постављање трпезе“ (уп. РЈа XVIII: 535–536) (уп. и ТРАПЕЗА СЪБОРНА (x5) „главна, општа трпеза“ (Младеновић 2007: 266), као и ТРАПЕЗОСАТИ (x4) „бити за трапезом, ручати“ (РЈа XVIII: 536)).

Манастирска храна означава се лексемом ДИЈАКОНИЈА (x3) (грч. *διακονία*) (уп. РЈа II: 384).

Неколико интересантних назива за манастирски инвентар забележено је у једној одредби из РК 1433: {н шо сьль} приложнѣ(ь) ѡа чѣлникъ раднѣ(ь) с(вѣ)т(о)мѣ(ь) мѡнастѣрѣ сьсудѣ с(вѣ)щѣннѣ сребрънѣ, кадѣлницѣ, кацѣѣ, свѣщнѣкѣ, блюда, тетрѡѣ {угелѣ ѡкованѣ} н ннаа кнѣжѣа ѡдеждѣ с(вѣ)щѣннѣчѣскѣ, халдѡухѣ, н ннѣ потрѣбѣ 26/27/28. Поред словенских назива СВЕШТНИК (x2) (уп. и СВЕШТА у Н 1396: 9, 91), СВЕШТЕНИ СЪСУДИ, КАДИЛНИЦА „посуда у којој се пали тамјан“ (уп. РЈа IV: 729), ОДЕЖДА (x2), у овој се групи налази и неколико позајмљеница: БЉУДО „посуда“ (стара словенска позајмица из германског, уп. РЈа I: 456, ЕРНЈ I: 175), КАЦИЈА (x1) „кадионица са ручком“ (уп. Трифуновић

1996: 133) (у РЈА IV: 711 само једна потврда из XVII века; највероватније у вези са лат. *cafnus*, уп. *Divković* 1997: 172, *Valde* 1910: 141), и посебно интересантно *хамуха* (x1), забележено као *хамужа* једном потврдом у РКС III: 407, а одатле и у РЈА III: 565, са значењем „некакво ткање, по свој прилици демашак, шамалађа“. И даље: „од сргрч. *χαμουχῆς* шамалађа, срлат. *camosa*, *camasum*, *camocatus*, *camocascut*, `panni serici vel pretiosioris species`, stfranc. *chamochat*, шамалађа“.

У групи свештених предмета налазе се и икона (x1) и тетрјеванђељ (x1), забележени само у Х2 1454, а коришћени као предмети на којима се стариници заклинју у исправност међа.

1.4. Право. – Забележена правна терминологија разврстана је у пет лексичко-семантичких група: (а) државна управа, (б) основни правни појмови и правне радње, (в) судски поступак, (г) кривица, и (д) посед.

1.4.1. Државна управа. – Називима припадника државне управе који су обрађени у одељку о вишем феудалном слоју (в. овде т. 1.2.2), овде треба додати и неколико других термина који се односе на организацију управе.

Територија над којом се простире владарева власт означава се у повељама упућеним Дубровнику термином *владан(и)је* (x5). У интитулацијама манастирских даровница често се у овом значењу употребљава лексема *држава* (x19). Забележена је лексема *крајиште* (x2) којом се означава „граница“, у СВ 1417 граница државе, у СЛ 1427 граница новобрдског метоха.

Мање административне јединице означавају се терминима *власт* (x7) или *област* (x4) (в. овде т. 2.3.2). Термин *област* налази се и изван назива административних јединица са оба своја позната историјска значења: „*владарска моћ, власт*“ (СЈ 1404–1405: 23, СХ 1406–1407: 11, СЛа 1407: 56, СЛб 1407: 57, ЋП 1410: 3, ЋП 1427–1429: 15) и „*територија под влашћу владара*“ (СТ 1406: 9, ЋД 1428: 27, ЋД1 1445: 23/24) (уп. и примере у РКС II: 183–184). Поред поменутих термина потврђени су и глаголи *владати* (x1) и *обладати* (x8), као и именица *владаљц* (x4) „онај који влада, владар“.

У једноме примеру из СХ 1411 употребљена је лексема *събор*: *съ свѣтоици(ь) г(осподи)ниа патриарха. н всего б(о)годароуваннаго дн събора съ мнтроп(о)лнти н съ властан* 52/53, којом је означен скуп највише црквене и световне властеле окупљен ради решавања важних државних или црквених питања (подробније о овој средњовековној установи у *Лексикон* 1999: 199).

Лексемом *жупа* (x2) означава се територијално-административна јединица која је истовремено била и географска целина (уп. *Младеновић* 2007: 180).

1.4.2. Основни правни појмови и правне радње. – Осим хришћанској, лексема *вера* (x25) припада и правној терминологији, у којој има сложен семантички садржај: означава „*поверење, поуздање*“, „*дату реч, обећање, јамство*“ (уп. РЈА XXI: 72–85). За прво значење уп. пример из СД 1405: н

що даа двѣрѣктаннѣ срѣбнѣ своѣ нданїѣ 8 вѣрѣ 21, а за друго значење уп. пример из СТ 1406: нм же н вѣрѣ дахъ 13. У писма деспота Лазара и Стефана Бранковића употребљава се само ВЕРОВАН(И)ЈЕ (x4) у значењу „поверење, поуздање“.

Као општи назив за право употребљава се у великом броју примера ПРАВИНА (x31). У истоме значењу долази у малом броју примера и српскословенска лексема ОПРАВДАНИЈЕ (x3). Само у признаницама деспота Лазара и Стефана Бранковића употребљава се ПРАВДА (x4).

Поред именице СВОБОДА (x14) забележени су и глаголи ОСВОБОДИТИ (x10) и СВОБОДИТИ (x1), придев СВОБОДЊ (x8) и прилог СВОБОДНО (x15) (за фонетизам групе *-св-* в. одељак III.1, т. 2.3.5).

Термином МИЛОСТ (x20) означава се владарева правна радња (о садржају владареве милости опширно у Благољевић 2001a: 59–97), док МИЛОСНИК (x6) представља извршиоца владареве милости (уп. Благољевић 2001a: 139).

Као општи назив за правни акт очекивано се употребљава ЗАКОН (x32).

Забележени су различити називи за пословноправни акт. Најфреквентнији назив је ПОВЕЛЕНИЈЕ (x48) (употребљава се и у општем значењу „наредба“; уп. и глагол ПОВЕЛЕТИ (x5)), затим долазе ХРИСОВОЉ (x37)/ХРИСОВОЉ (x2) (грч. χρυσόβουλλον) и ЗАПИСАНИЈЕ (x29), а онда и ПИСАНИЈЕ (x10), ЗЛАТОПЕЧАТНИК (x5) (уп. и придев ЗЛАТОПЕЧАТЊ (x3) и ПРОСТАГМА (x1) (грч. πρόσταγμα). У писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића употребљавају се и ОТВОРЕНИ ЛИСТ (x4), КЊИГА ОТВОРЕНА (x1) и КЊИГА (x13).

О доказној снази пословноправног акта сведоче и лексеме ПЕЧАТ ВИСУЋА (x5) и ПЕЧАТ ВЕРОВАНА ВИСУЋА (x1), забележене само у признаницама деспота Лазара и Стефана Бранковића.

У једном примеру долази грецизам ДИЈАТАКС (грч. διάταξις, уп. SENC 1911: 205, незабележено у РЈА) у значењу „тестамент“: н по своон сьмрѣти кодоу що вѣсхоке оставити. записавши оу скон дїтатаѣ. ЋР 1428–1429: 20/21.

У оквиру ове лексичко-семантичке групе треба поменути и глаголе који се употребљавају приликом формулисања правне радње: ЗАПРЕШТАТИ (x3) „наређивати“ (уп. и Ивић 1980: 65) (и именица ЗАПРЕШТЕНИЈЕ (x1) „забрана“), УСТАВИТИ (x5) и УТАКСАТИ (x4) (у значењу „уставити, устројити“, према грч. τάξις, уп. Поломац 2007), УТВРДИТИ (x27) „установити, учинити пуноважним, потврдити пуноважност“, потврдити (x20) „потврдити пуноважност“ (уп. и тврд (x20) „пуноважан“), ИСПРАВИТИ (x2) „извршити“ (уп. РЈА III: 951), ИСПРАЉАТИ (x3)/ИСПРАВЉАТИ (x3) „извршавати“ (уп. РЈА III: 952), ОПРАЉАТИ (x1) „извршавати“ (уп. РЈА IX: 105); н потѣтнице н вонске кранцне које се прилоуѣтаю на кранцоу. да соу дльжнн опраљати с воеводоуь господіскынѣ кранцннѣ СЛ 1427: 28, ОТПРАЉАТИ (x1) „опремати“ (уп. РЈА IX: 106): да се тѣмзи опраля вонска. ЋП 1427–1429: 22.

1.4.3. Судски поступак. – Поред очекиваних словенских лексема СУД (x14), СУДИЈА (x31), СУДИТИ (x9), ОСУДИТИ (x5), треба указати и на лексеме КУНСУЛ (x11), односно КУНСОЛ (x1), у значењу „виши судија“ (уп. и РЈА V: 787).

Лексемом ПРА (x8) означава се „расправа, парница“ (уп. РЈА XI: 351), уп. и глагол ПРЕТИ (x20) (уп. РЈА XI: 750–751).

Забележене су синонимне лексеме СВЕДОК (x4) и СВЕДЬЦ (x4) (уп. и Младеновић 1980: 60, нап. 36). Поред лексеме ПОРОТА (x4) посебно треба указати на лексеме СВЕДОЦБА (x4) „сведочење“, ОТКЛЕТИ (x4) „заклети“, као и ЗАКЛЕТИ (x4) и ЗАКЛИНАТИ (x1).

Термином ГЛОБАР (x1) означава се судски чиновник задужен за сакупљање глоба (казни за кривична дела и повреде судског поступка) (уп. Поломац 2006/2007: 301–302). Међу називима глоба налазе се ПРЕСТОЈ (x1) „казна за недолазак позване стране на рочиште“ (уп. Поломац 2006/2007: 306) и УДАВА (x4) „казна без суда унапред прописана за одређене врсте преступа“ (уп. Лексикон 1999: 758).

Лексемом ПРЕУЗЪМ (x4) означава се „начело да онај ко је исправан не може одговарати за онога ко је крив“ (уп. Лексикон 1999: 249–250).

1.4.4. Кривица. – Као општи називи за кривицу употребљавају се именице ВИНА (x2) и СЪГРЕШЕНИЈЕ (x2); уп. и придев КРИВ (x8). Забележени су различити називи за појединачна кривична дела и преступе: ГУСА (x4) и ХУСА (x8) (лат. *сига*), „разбојништво“ (уп. РЈА III: 504, 736) (уп. и ГУСИТИ (x2), ХУСИТИ (x1), УХУСИТИ (x1)), ЗАБАВА (x2) „сметња“ (уп. РЈА XXI: 678) (уп. и глагол ЗАБАВИТИ (x1) „зауставити“, РЈА XXI: 680), НАЈЕЗДА ВЛАСТЕЛСКА (x1) „властелинско насиље“ (уп. Јовановић 1989а: 57), НЕВЕРА (x3) „непослушност, ускраћивање дужне службе“ (уп. Лексикон 1999: 439), ПЛЕН (x2) „заробљавање“ (Младеновић 2007: 244, уп. и РЈА X: 59), ПОСИЛИЈЕ (x1) „сила, насиље“, ПОСИЛНИ ДАР (x4) „силом изнуђен дар“ (уп. Младеновић 2007: 50), ТАДБА (x4) „крађа“ (уп. РЈА XVII: 939) (уп. и ПОКРАСТИ (x6), УКРАСТИ (x7)), СВЕШТЕНОКРАДЬЦ (x1) „крадљивац свештених ствари“, УЗЕТ(И)ЈЕ (x4) „оно што је узето без дозволе, отето“.

У ову се лексичко-семантичку групу могу сретати и лексеме ПРИСЕЛИЦА (x4) и ПРИТРАЖИЦА (x4). Прва означава „обавезу надокнаде штете причињене од разбојника и лопова“ (уп. Благојевић 1971: 165–188), а друга „колективну одговорност због давања азила разбојницима и лоповима“ (уп. Ћирковић 1982: 183).

У СТ 1406 забележене су и две именице које означавају извршиоце кривичног дела: УБИЦА (x2) (уп. и глагол УБИТИ (x4)) и, посебно интересантна сложеница ДЕВИЦОПОХИШТИТЕЉ (x1) „отмичар девојке“, забележена у другим средњовековним изворима.

Придев ДЛЖЪН (x13)/ДЛЖАН (x2) употребљава се у повељама упућеним Дубровнику са значењем „који је у дугу, који треба да врати новац“, док у мањем броју манастирских даровница долази са значењем „који је обавезан да што учини“ (уп. за оба значења РЈА III: 908–909).

Забележен је у повељама упућеним Дубровнику глагол ЗАПШИТИ (x3) (< заьштити) „одрећи, затајити“ (уп. РЈА XXII: 328).

У великом броју потврда, посебно у санкцијама манастирских даровница, долази глагол ПОТВОРИТИ (x38) у значењу „нарушити или укинути важност правне одредбе формулисане повељом“ (уп. и РЈА XI: 226).

1.4.5. ПОСЕД. – За означавање границе сеоских поседа употребљава се у највећем броју примера лексема МЕЂА (x61). Само у двама примерима у очекиваној формули „с всеми правинами и међами села того“ уместо лексеме међа долазе друге лексеме: у ЈХ 1394–1402 ОТЕС (према глаголу у синтагми ОДТЕСАТИ МЕЂЕ): сь всѣмн правинами и штеси села тогѣ(о)- 16, да нмѣ штеши мегѣ- 30; у ЂВ 1432 долази позајмљеница СИНОР (грч. σύνορον): сь всѣмъ шправданіемъ и синори села того 23. Поред поменуте конструкције у истој се повељи користе и конструкције УЗЕТИ МЕЂЕ (за мегѣ · що нмѣ ꙗ зъель 29) и ПОВЕСТИ МЕЂУ (н овово кѣде повѣдѣ[о]ше мегю 42/43), док се у Х1 1457 користи конструкција РАСТЕСАТИ МЕЂУ (поставиени бисмо ... да растешемѣло мегю хиландарь 2/3). Интересантно је да се у ЈЛ 1398 у овоме значењу бележе сложени глаголи УМЕЂИТИ (коудѣ соу оумегниши шшати н зѣубѣ 13/14) и УХАТАРИТИ (коудѣ ꙗ оухатарилъ шшати н зѣубѣ зѣмлю 21/22).

У великом броју примера у ЈЛ 1398, као и у једном примеру у СЈ 1404–1405, забележена је лексема ХАТАР (x21), вероватно у значењу „територија, подручје некога села“.

1.5. ПРИВРЕДА. – Ексерпирана привредна терминологија разврстана је у шест лексичко-семантичких група: (а) приходи, (б) мере и новац, (в) својина, (г) пољопривреда, (д) трговина и (ђ) рударство и производња соли.

1.5.1. Приходи. – Као назив за владарев приход користи се лексема ДОХОДЪК (x11), у једном примеру и ДОХОДЪК ЦАРСКИ (x1). Ужа значења имају вишечлане лексеме ДОХОДЪК НОВОБРДСКИ (x1) „владареви приходи од рударства и трговине у Новом Брду“ и ДОХОДЪК КОПОРИЋКИ (x1) „владарев приход од трговине у тргу Копорићи“. Нешто уже значење од лексеме ДОХОДЪК има лексема ЦАРИНА (x7) „основни владарев приход од трговине“ (детаљније в. у Лексикон 1999: 792–795). И овде се употребом атрибута уз ову лексему добијају вишечлани термини ужег значења: ЦАРИНА НОВОБРДСКА (x5) „приход од трговине у Новом Брду“, ЦАРИНА МИМОХОДНА (x1) „царина која се наплаћивала за робу у транзиту“ (детаљније у Лексикон 1999: 793), ЦАРИНА ЦРКВНА (x1) „владарев приход од царине у тргу Хочи који се уступа манастиру Хиландару“.

1.5.2. МЕРЕ И НОВАЦ. – У овој лексичко-семантичкој групи налазе се само позајмљенице. Поред високофреквентне ЛИТРЕ (x39) (грч. λίτρα), која се употребљава као мера за тежину сребра, само у двама повељама упућеним Ватопеду употребљава се МЪТ (према РЈА VI: 515–516, од лат. modius, примљено преко немачког; старовисоконемачко mutti или mutto, средњевисоконемачко mutte или mut), служи за мерење винограда: що ꙗ приложилъ осмь мѣтѣн лоѣѣ ЂВ 1432: 24, приложисмо осмь мѣтѣн РВ 1432: 15.

ЛЕПТА (x5) (грч. λεπτά, ЕРНЈ II: 289) и ЦЕТА (x1) (позајмљеница из балканског латинитета, лат. quincunx = гот. kintas, уп. ЕРНЈ I: 74) употребљавају се само у библијским реминисценцијама.

ОНГА/ОНГИЈА И УНГА/УНГИЈА (грч. ογγύια, уп. VASMER 1944: 146; лат. uncia, уп. Лексикон 1999: 762) „мера за тежину, део литре“ употребљава

се у МХ 1406, док се у писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића употребљава у облику унча (х3). У овим писмима употребљавају се и аспра (х8) (грч. ἀσπρον) и дукат (х6) (лат. ducatus) као ознаке за сребрни, односно златни новац.

Само у једном примеру у РК 1433 забележен је динар (грч. δηνάριον, уп. ЕРНСЈ I: 405–406).

1.5.3. Својина. – Као општи назив за својину употребљавају се лексема иман(и)је (х15) и именије (х2). За посебне врсте својине употребљавају се баштина (х11) „наследство, очевина, дедовина“ (уп. Лексикон 1999: 31–33) (уп. и изведенице: баштински (х1), забаштинити (х6) и убаштинити (х2) „постати наследник“), купљеница (х1) „купљена имовина“ (деталније Лексикон 1999: 346), пронија (х2) (грч. πρόνοια), „власништво над земљом или другим приходом условљено обављањем војне службе владару“ (деталније у Лексикон 1999: 589–591), прибија (х1) (грч. προίκιον) „својина дата у мираз“ (уп. РКС II: 450, 478, РЈА XI: 429, 858–859), добитък (х3) „имовина у стоци“ (уп. РКС I: 286).

Лексемом поклад (х7), забележеном само у признаницама деспота Лазара и Стефана Бранковића, означава се имовина остављена на чување.

Посебан коментар заслужује лексема ждрѣбие употребљена само у СХ 1406–1407: елма же самодрѣжьць и вл[а]д[ы]ка ѿ(ь)чъскомоу ждрѣбию. и широтама сръбъскимъ землѣ 18/19. У наведеном примеру лексема се употребљава у значењу „део“ (уп. РЈА XXIII: 266, ЕРНСЈ III: 672–673).

Лексемом стан (х8) означава се „место живљења, боравиште“ (уп. РЈА XVI: 362–369).

1.5.4. Пољопривреда. – Поред феудалних радних обавеза које су падале на терет земљорадника (в. овде т. 1.2.3 и 1.2.4), забележен је и мањи број других лексема које сведоче о развијеној пољопривредној делатности у Српској деспотовини.

Пољопривредни објекти: њива (х4), виноград (х6), овоштије (х1) „воћњак“ (уп. РЈА IX: 496). Посебно треба поменути пивничиште вероватно „место где се производило пиво (или пиће уопште)“, забележено само у ЋВ 1456: и оу цѣствъ г(о)лп(о)лства ни роуд'никоу пивни'ч(и)щѣ 7/8. Грецизми ваѣенарија и ѡипурија обрађени су у одељку о хришћанској терминологији (в. овде т. 1.3.4).

Пољопривредни производи: жито (х1) „општи назив за житарице“, лозие (х2) „винова лоза“. Лексема пшеница као обредни термин обрађена је у одељку о хришћанској терминологији (в. овде т. 1.3.3).

Међу називима животиња потврђена је само лексема коњ (х24).

Лексемом уланик (х1) означава се „пчелињак“.

1.5.5. Трговина. – Највећи број термина из ове лексичко-семантичке групе очекивано је забележен у потврђеним привилегијама упућеним Дубровнику. Трговачке радње означене су глаголима купити (х10), продати (х4), платити (х18) и плаћати (х5). Глагол трговати није потврђен, већ само глаголска именица тргован(и)је, у једном примеру из ЋД2 1445: и за

купованіе сребра, тръгованіе по землн господарства нн 12. Како показује наведени пример куповина може бити означена и глаголском именицом КУПОВАН(И)ЈЕ (уп. бројније потврде за лексему КУПЉА (x4) у истоме значењу).

Лексемом ТРГ означава се „роба којом се тргује“ (x12), али и „место где се тргује“ (x26) (уп. РЈА XVIII: 623–624, ЛЕКСИКОН 1999: 373–374). За илустрацију ових значења наводи се само један пример из СД 1405: н кон годѣ двѣрвчаниннъ ндѣ с тръговѣлѣ(ь) свонѣлѣ(ь) нли с тръгѣлѣ по тръговѣлѣ(ь) г(о)лѣполѣства мн 19.

Лексемом ПАНАГЮР (x2) (грч. πανήγυρις) означава се „сајам, пазар“ (РЈА IX: 611–612). Уп. пример из ЂР 1428–1429: тръглѣ(ь) двѣрвѣлѣ(ь) н панагюрь ѿ празникъ с(вѣ)т(а)го пандѣленѣона· 32/33.

Дажбине на трговину означене су општим називом НАМЕТ (x4).

Познавање установе залога потврђују лексеме ЗАЛОГ (x1), ЗАЛОЖИТИ (x5) и ОТКУПИТИ (x4).

1.5.6. Рударство и производња соли. – Потврђен је мали број термина средњовековног рударства. Рударски поступак илуструју лексеме ДЕЛ (x4) (лат. partes) „идеални део рударског постројења или топионичарског постројења у власништву појединца или дружине гваркова `власника рударских јама` у рударству или валтурака `топионичара` у топионичарству“ (ЛЕКСИКОН 1999: 144, SCHÜTZ 2003: 57) и КОЛО (x5) „топионица“ (назив коло долази од великог точка, некад названог и паочаник, који је покретан воденом енергијом надимао мехове за постизање неопходне температуре у пећима, уп. ЛЕКСИКОН 1999: 400–401).

Међу називима руда потврђени су ЗЛАТО (x) (уп. и придев ПОЗЛАШТЕН (x1), као и вишечлану лексему КОВ ЗЛАТИ (x8)) и СРЕБРО (x) (уп. и придев СРЕБРН (x2) и вишечлану лексему КОВ СРЕБРНИ (x8)). Само у писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића забележени су примери вишечланих лексема СРЕБРО ГЛАМСКО (x8) (мешавина злата и сребра у руди; порекло термина није до краја јасно, може бити од грч. γλάμη и γαλάμμα, или од нем. galmei и glam, уп. ЛЕКСИКОН 1999: 115) и СРЕБРО БЕЛО (x8) (обично сребро).

У значењу „драги камен“ употребљава се КАМЕН (x4), као и вишечлана лексема КАМЕН СВЕТЛИ (x2).

Мали број лексема забележен је и у сфери производње соли: СОЛ (x2) и СЛАНИЦА (x5) „солана“ (уп. и РЈА XV: 425). Пример из Н 1396: н ѿ болѣвана, всако годнице, по пѣтлѣ(ь) сътъ крѣшьць солн 17/18, сведочи о томе да се за мерење количине соли употребљавала лексема КРУШЫЦ (x1) у значењу „комад, грумен“ (уп. РЈА V: 679).

1.6. Сродство. – Забележени термини разврстани су у две лексичко-семантичке групе: (а) сродство по роду и (б) сродство по браку.

1.6.1. Сродство по роду. – Као „општи назив за лозу, претке и потомке заједно“, употребљава се у СХ 1406–1407 именица ПЛЕМЕ (x1): {нл}н пакы грѣхъ ради наших, н тоужлѣдѣ нашего плѣмене 34 (уп. ЈОВАНОВИЋ 2001б: 8).

Као општи назив за „сродство по роду, родбину, рођаке (у ужем или ширем смислу)“ употребљавају се именице СЪРОДНИК (x21) и РОД (x6). Уп.

следеће примере: нлн коел(о) ѿ сьродникъ нашн|х(ь) ближнаго, нлн далнаго СЈ 1404–1405: 27, нлн кто ѿ рода нашего ближнн. нлн д{а}лн{н} СХ 1406–1407: 33/34 (уп. Јовановић 2001б: 9). У осталим примерима ове се именице употребљавају у наведеном општем значењу, али без ближег одређења степена сродства (в. потврде у регистру).

Према лексеми сьродник „општи назив за рођака“ долази у једном примеру из ЈП 1395 и женски род сьродница: видослава сьродница наша 31.

Именица РОДИТЕЉ (х74) употребљава се у различитим значењима. У великом броју примера долази са значењем „отац“, уп. само као илустрацију пример: н г(оспо)д(н)на н ро|д|л|н|тел|а мн с(ве)топо|ч|н|к|в|ше|га кне|з|а л|з|а|р|а СХ 1392–1402: 21. Интересантно је напоменути да се у овоме значењу лексема РОДИТЕЉ у документима деспота Ђурђа употребљава не само уз име Вука Бранковића, већ и уз име деспота Стефана. Као илустрација само један пример из ЂД1 1445: н оу г(оспо)|д|л|н|на н родн|тел|а мн б|л|к|а, н оу г(оспо)д|н|на с(ве)топо|ч|н|к|в|ше|га кне|з|а л|з|а|р|а, с(ве)топо|ч|н|к|в|ше|га г(оспо)|д|л|н|на н родн|тел|а мн деспота ст|е|ф|а|н|а 8/9. У мањем броју примера долази у значењу „отац и мајка заједно“: н ро|д|л|н|тел|л|е|м|ь м|о|н|л|л|ь с(ве)топо|ч|н|к|в|ше|д|з|а вел|к|о|м|у кне|з|у л|з|а|р|л| н м(а)тер|л|л|л| кне|г|н|л|л|н| мн|л|л(н)ц|н СХ 1392–1402: 26/27. Коначно, у једном броју примера лексема РОДИТЕЉ долази са најширим значењем, „општи назив за претке“. Као илустрација уп. н постави м|е| на|с|л|д|н|к|а р|о|д|н|тел|л|л|ь м|о|н|л|л|ь г(оспо)д|н|на сь|б|л|е|д|ь ЂЕ 1429: 3.

Лексема ОТАЦ употребљава се у значењу „рођени отац“ само у једном примеру из СХ 1406–1407: до|б|р|д|е|тел|е|д|ь г(а)го|лю| ѿ(т|ь)|ца м|о|г|о| н г|о|с|п|о|д|н|а с(ве)т(а)го мн кне|з|а 10. У истој повељи ова се лексема заједно са лексемом ПРЕДЕД употребљава за означавање даљих предака: н м(о)л(н)т|в|м|н с(ве)т|н|х мн г|о|с|п|о|д|ь н ѿ|л|ц|ь, н р|ѣ|д|ь н х|т|н|т|о|р|ь с|м|е|о|н|а н с|а|в|ы. 1/2. Пример ПРЕДЕД упућују на могућност укрштања значења у префиксима *пра-* и *пре-*. О осталим значењима лексеме ОТАЦ говорено је у овде у т. 1.3.1.

Поред лексеме МАТИ (х4) која се употребљава у духу српскословенског језика, у већем броју примера долази и лексема МАЈКА (х14) у духу српског народног језика.

Као општи назив за „потомство“ најчешће се употребљава лексема ЧЕДО (х11), у једном примеру из ЈХ 1397–1402 и српскословенски облик ИСЧЕДИЕ: з|к|р|ѣ|п|н| м|о|к| и|с|ч|е|д|н|е. 52. Само појединачним примерима из ЂР 1428–1429 потврђене су лексеме ДЕТЕ и ДЕЦА: нлн сво|мо|у| д|ѣ|т|е|то|у, нлн ко|мо|у| ѿ| св|о|н|х|л|ь сь|р|о|д|н|к|ь 21, н|е|мо|у| н н|е|го|в|ѣ| д|ѣ|т|ц|е 16/17.

У великом броју примера потврђено је син (х48). Поред лексеме ДЫШТИ (х5) са српскословенском фонетизмом, долази у Н 1396 и фонетизам ХЪЕР (х1), у духу српског народног језика (в. одељак III.1, т. 2.3.5).

Поред очекиваног облика БРАТ (х35) забележена су и два примера употребе лексеме БРАТИЛА у значењу сродства: да н|д|ь п|а|к|ю| т|а| г|р|ь|го|у|р|ь н б|р|а|т|н|а м|о|а. МД 1405: 22, сь г(о)л|д(по)го|д|ь н м|а|н|к|о|м|ь ... мн б|р|а|т|н|а|м|н м|о|н|л|н ст|е|ф|а|н|о|м|ь г|ю|р|г|е|м|ь н л|з|а|р|о|л|л|ь ГП 1403–1408: 9/10. Ова се лексема употребљава и за ословљавање дубровачког кнеза и властеле, уп. само: ѿ|д|л|ь деспота л|з|а|р|а п|о|ч|т|е|н|о|н нашон б|р|а|т|н|н н до|б|р|н|л|ь п|р|н|а|т|е|л|л|ь кне|з|у ѿ|б|р|а|н|о|м|з н всон

ω|п|к|н|н|(н) вл|ст|ѣ|ѣ| д|в|ѣ|р|в|ь|ч|к|н|х|(ь) ЛД 1457: 1/2. О лексеми БРАТИЈА у значењу „манастирско братство“ в. овде т. 1.3.4.

Само у једном примеру из Н 1396 долази лексема СЕСТРА: да ѿстаю да се даю сестраѣ г(о)|сп|л|(одн)на кнеза стефана и г(о)|сл|(подн)на вьлка 50.

Лексема вьнук (х2) долази редовно са српскословенским фонетизмом.

У мањем броју повеља и писама деспота Ђурђа и његових наследника бележе се лексеме БРАТАНЬЦ (х2), БРАТЕНАЦ (х5) и СЕСТРИЧИЋ (х4).

1.6.2. Сродство по браку. – У овој лексичко-семантичкој групи забележена су само три термина. Лексема муж у значењу „ожењен човек“ (уп. РЈА VII: 187–188) посведочена је само у ЈП 1395: и дафина с мѡжѣмь 22. У значењу „удата жена“ потврђена је у двама примерима лексема подруж(и)лє (уп. РЈА X: 320): конвода никола и подрѡжїѣ его видослава сьродїница наша ЈП 1395: 31, сьвѣщасмо се сь полдї[ь]дрѡжїѣмь монїл[ь] вл(а)гоч(ь)|стїкою и хр(н)|стїолюбнкою деспотїцею кьра їернїною катакьзїною ЂЛ 1452: 56/57. У овој значењу долази у ЂП 1419 и српскословенска лексема супружница: {сь во}ггодарованною мн {соупроужницею} г(оспо)ждїєю катакьзїною кьра ернїною П, у примеру који је реконструисан према издању.

1.7. РЕГИСТАР ТЕРМИНА

Приликом састављања регистра термина у раду руководили смо се следећим начелима: (а) основни облик термина донет је савременом ћирилицом (уз задржавање знака њ, којим се обележава евентуално присуство изговорног полугласника), (б) стрп. облике типа грађениѣ донели смо као *грађен(и)је*, будући да се *и* у њима није изговарало, за разлику од творбено сличних српскословенских облика, (в) вишечлани термини су наведени према главној речи у синтагми; (г) након основног облика наводе се скраћенице докумената у којима је термин потврђен са бројем реда, (д) потврде различитих значења вишезначних термина нису посебно раздвајане.

1.7.1. ФЕУДАЛИЗАМ

БИГЉА: ЈП 1395: 44, ЈЛ 1394–1395: 15, ЈП 1400: 3.

ВЛАДЕШТИ: ЈП 1400: 2.

ВЛАДУШТИ: МД 1392: 1, ЈП 1395: 43, СД 1405: 5, ЂД 1424: 2, ЂД 1428: 4, ЂД1 1445: 4, ЂД2 1445: 2.

ВЛАДИКА: СХ 1406–1407: 18.

ВЛАСТЕЛИН: МД 1392: 1/2, ЈП 1395: 26, ЈП 1395: 31, 36, 41, СХ 1392–1402: 12, 15, СЈ 1404–1405: 14, СД 1405: 5x2, МД 1405: 3x2, СТ 1406: 15, 18, 20/21, СХ 1411: 53, И 1402–1422: 11, ЂД 1424: 2, 3, ЂД 1428: 4x2, 45, 48, ЂР 1428–1429: 13, ЂР 1429–1430: 13, ЂР 1430: 12, 16, ЂД1 1445: 4x2, 36, 39, ЂД2 1445: 2x2, ЈЛ 1457: 3, 5, 9x2, 12, С1 1457: 3, 5, 9, 10, 13, Г 1457: 1, ЈЛ2 1457: 4, 9, 10, 16, 21, С2 1457: 3, 9, 10, 15, 21, ЈЛ2 1457: 2x3, 4, 6x2, 8, 11, 12, 15x2, 16, 19, 21, 2споља

ВЛАСНИК: ЂП 1410: 4, ЂД1 1445: 29.

- ВОЈВОДА: ЈП 1395: 31, 33, 34, 38, ЈП 1400: 1.
- ВОЈЕВОДА: ЈП 1395: 43, СД 1405: 46, МД 1405: 43, ЋП 1410: 3.
- ВОЈЕВОДА ГОСПОДСКИ КРАЈИШНИ: СЛ 1427: 28.
- ВОЈИШТАГИК: ЋП 1427–1429: 21.
- ВОЈНИЦА: СХ 1411: 36, СМ 1413: 27.
- ВОЈСКА: ЈП 1395: 44, ЈП 1400: 3, СХ 1392–1402: 23, ЋП 1410: 5.
- ВОЈСКА ДАЉЊА: СВ 1417: 34/35.
- ВОЈСКА У ТУРКЕ: СВ 1417: 35.
- ГОСПОД: ЈХ 1394–1402: 21, СД 1405: 43, МД 1405: 6, СХ 1406–1407: 2, ГП 1403–1408: 17, СМ 1413: 11, 21, ЋП 1419: 28, ЋВ 1427–1428: 9, 26, ЋД 1428: 2, 52, ЋП 1427–1429: 7, 28, ЋР 1428–1429: 10, 40, ЋР 1429–1430: 9, 30, ЋВ 1432: 10, ЋЛ 1429–1439: 14, ЋД1 1445: 2, 41.
- ГОСПОДА: СЈ 1404–1405: 24, 25, СД 1405: 6x2, 20, 26, 31, МД 1405: 18, 24, 28/29, СМ 1413: 33, СЛ 1427: 14/15, 32, ЋД 1428: 8, 20, 27, 32, ЋР 1430: 6, ЋЛ 1429–1439: 6, ЋД1 1445: 8, 24, ЛД 1457: 10, 17.
- ГОСПОДАР: ЈЛ 1394–1395: 17, ЈЛ 1398: 8, ЋР 1429–1430: 27.
- ГОСПОДИН: ЈП 1395: 24, 27, 39, 40, 56, 59, Н 1396: 1, 21x2, 22, 23, 24x2, 25, 26, 28x2, 29, 30, 36x2, 41, 42, 47x2, , 48x2, 50x2, 53, 55x2, 57, 58, 63x2, 64x2, 68x2, 71x2, 73, 74, 75x2, 79x2, 80, 81, 84, 87x2, 88, 94, 95x2, 97x3, 100x2, 101, 102x2, 118, ЈЛ 1394–1395: 7, 10, ЈП 1400: 16, 20, СХ 1392–1402: 6, 14, 21, 22, 30, ЈХ 1394–1402: 6, 7, ЈД 1397–1402: 34, 36, 54, СЈ 1404–1405: 4, 5, 17, 19, СД 1405: 3, 41, 44, МД 1405: 1x2, 2x2, 4x2, 5x4, 6, 18x3, 24, 25x3, 27, 41x3, СТ: 1406: 31/32, МХ 1406: 4, 4/5, 5, СХ 1406–1407: 3, 10, 24, ЋП 1410: 1x2, 6, СХ 1411: 10, СМ 1413: 10, 22, СЛ 1414–1415: 7, СВ 1417: 7x2, ЋП 1419: 11, 21, И 1402–1422: 11, ЋД 1424: 1, 3, СЛ 1427: 8, 51, ЋВ 1427–1428: 7, 11, 14, 20, ЋД 1428: 3x2, 6, 9x2, 10, 20, 21, 28, 30, 31, 32, 33, 45, ЋП 1427–1429: 6, 9, 17, 20, 24, ЋР 1428–1429: 6, 7, 11, 15, 24, ЋЕ 1429: 3, 5, ЋР 1429–1430: 6, 11, 14, 23, 26, ЋР 1430: 8, ЋВ 1432: 6, 13, РВ 1432: 2, РК 1433: 7, 8, 15, 56, ЋЛ 1429–1439: 9, 17, 25, 39, 42, ЋД1 1445: 3x2, 8x3, 18x2, 19, 24x2, 25, 27x2, 36, ЋД2 1445: 1, 5, 10, 14, 17, ЋЛ 1452: 53, 54, 61, 62x2, 63, 92, Х1 1454: 1, 2, Х2 1454: 2x2, ЋВ 1456: 1, 18x2, ЈЛ 1457: 1, 2, С1 1457: 1x2, 2, 7, Г 1457: 3, ЈР 1457: 1, 16, 18, ЈЛ2 1457: 1, 3, 13, С2 1457: 1, 2, 14, 16, ЛД 1457: 12.
- ГОСПОДСТВО: Н 1396: 75, СМ 1413: 30, СЛ 1427: 47, ЋВ 1427–1428: 8, ЋД 1428: 50, ЋП 1427–1429: 7, ЋР 1428–1429: 9, 12, ЋР 1429–1430: 8, 12, ЋР 1430: 23, ЋВ 1432: 9, 14, ЋЛ 1429–1439: 13, 18, ЋД1 1445: 40, ЋЛ 1452: 89.
- ГОСПОДСТВО ИХ: РВ 1432: 2/3.
- ГОСПОДСТВО МИ: СХ 1392–1402: 11, 20, 25, СД 1405: 1/2, 2, 4, 5, 6, 7x2, 8x2, 9, 15, 19, 20, 21, 22, 24x2, 26x2, 27, 27/28, 28/29, 29, 29x2, 30x2, 31, 35, 36x3, 38, 40, 41x2, 42, 43, СЛ1а 1407: 53, СЛб 1407: 55, СХ 1411: 19, 20, 21, 23x2, 25, 34x2, 36, 37, 38, 51, СМ 1413: 27, 28x2, СЛ 1414–1415: 8, СВ 1417: 23, 27, 29, 29/30, 30, 31, 33, 35, 36, 38, 46, ЋП 1419: 23, 25, СЛ 1427: 8/9, 12, 13, 15, 18, 25, 26, 26/27, ЋВ 1427–1428: 10, 12, 17x2, 20, 24, ЋД 1428: 1, 2, 3, 4, 6, 7x3, 15, 19, 21, 23, 24, 25x2, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 37, 38x3, 39, 40, 42, 43, 44, 44x2, 46, 47, 48x2, 49, ЋП 1427–1429: 8, 12, 15, 17/18, 19, 20, 21, 25, ЋР 1428–1429: 8, 10, 13, 13/14, 15, 15/16, 16, 18, 19x2, 23x2, 25x2, 36, 37x2, 38x2, ЋР 1429–1430: 22, 29x2, ЋР 1430: 11x2, 12, 13, 14, 16, 17, 22x2, 23, 24, 27, ЋВ 1432: 7, 11, 15, 16, 17, 18, 20x2, 21, 27, 28, ЋЛ 1429–1439: 11, 15, 19, 23, 28, 30, 34, 35, 37, 40, 43, ЋД1 1445: 1, 2, 3, 5, 6x3, 9, 13, 24, 25, 31, 31, 38, 40, ЋД2 1445: 1, 4, 5, 6, 7,

- 8, 9, 10, 11x2, 14, 15x2, 16, 17, 18x2, ЂЛ 1452: 38, 39, 45, 50, 51, 52, 54/55, 55, Л1 1457: 1, 5, 7, 8, С1 1457: 2, 5, 7, ЛР 1457: 1, 1/2, 2, 6, 7, 10.
- ГОСПОДСТВО МОЈЕ:** СД 1405: 4, ЂД 1428: 48, ЂП 1427–1429: 27.
- ГОСПОДСТВО НАШЕ:** ЂЕ 1429: 14, 20, ЂД1 1445: 39.
- ГОСПОДСТВО НИ:** ЛП 1395: 43, 46, ЛП 1400: 2, 5, ЈХ 1394–1402: 10, 15x2, 29, 30, 39, МД 1405: 37, МХ 1406: 2, 28, ЂП 1410: 5, ЂЕ 1429: 6, 7, 10/11, 15, 19, 20, ЂР 1429–1430: 7, 10, 13x2, 17, 18x2, 19/20, 20, 22x2, 25, 27, 27/28, 29, 31/32, ЂД1 1445: 4x2, 7x3, 18, 19, 20/21, 22x3, 25, 26x2, 27, 28x2, 31/32, 32, 33, 35x2, 36x2, 37, 38, 39, ЂД2 1445: 12, ЂЛ 1452: 60x2, 64, 67, 74, 75/76, 79, 82, ЂВ 1456: 2, 4, 8, 9, 10, 15, 16.
- ГОСПОЎА:** ЛП 1395: 39, 58, Н 1396: 25, 27, 29, 31, 33, 35/36, 38, 41, 43, 46, 48, 49, 52, 54x2, 63, 71, 72, 73, 82, 87, 97, 100, 102, 118, ЈЛ 1398: 5, 32, СХ 1392–1402: 13, СЈ 1404–1405: 9, СД 1405: 7, 20, 27, 30, МД 1405: 1x2, 33, 41, МХ 1406: 3, ГП 1403–1408: 9, ЂП 1410: 1, ЂП 1419: 20, ЂД 1428: 9, 20, 27, 30, 33, ЂЛ 1452: 63, Л1 1457: 2, С1 1457: 2, Л2 1457: 3.
- ГОСПОЖДА:** СЈ 1404–1405: 6, 13, ЂП 1419: 12, ЂЕ 1429: 6, ЂР 1429–1430: 7, РВ 1432: 2, ЂЛ 1429–1439: 10, ЂЛ 1452: 61, 62.
- ГРАДОБЉУДЕН(И)ЈЕ:** СЛа 1407: 51, СЛБ 1407: 53, СЛ 1414–1415: 15/16.
- ГРАДОЗИДАН(И)ЈЕ:** ЛП 1395: 44, ЛП 1400: 2/3, ЂП 1410: 5, СМ 1413: 27, СЛ 1414–1415: 15, СВ 1417: 34, СЛ 1427: 30.
- ГРАЂА:** ЛП 1395: 44, ЛП 1400: 4.
- ГРАЂЕН(И)ЈЕ ГРАДА И КУЋ:** ЈЛ 1394–1395: 16.
- ГРАЂЕН(И)ЈЕ КУЋ И ДВОРОВ:** СХ 1411: 35.
- ДАНИЈЕ ГОСПОДСТВА МИ:** СМ 1413: 28.
- ДАЊЬК:** СЛа 1407: 52/53, СЛБ 1407: 54, СЛ 1414–1415: 16.
- ДАЊЬК ГОСПОДСТВА МИ:** СХ 1411: 36.
- ДАЊЬК ЗИМЊИ:** СЛ 1427: 24.
- ДВОРОДРЖИЦА:** ЛП 1395: 43, ЛП 1400: 1.
- ДЕСЕТЪК:** ЈХ 1394–1402: 47.
- ДЕСЕЧАР:** ЈХ 1394–1402: 46x2.
- ДЕСПОТ:** СЈ 1404–1405: 5, СД 1405: 3, 44, СТ 1406: 2, 32, СЛа 1407: 32, СЛБ 1407: 35, СХ 1406–1407: 2, СХ 1411: 11, 44, СМ 1413: 9, СЛ 1414–1415: 7, СВ 1417: 8, И 1402–1422: 11, ЂД 1424: 3, СЛ 1427: 7, 51, ЂВ 1427–1428: 11/12, 14, 20, ЂД 1428: 6, 8, 9, 10, 21, 28, 31, 33, 45, ЂП 1427–1429: 9, 17, 20, 24, ЂР 1428–1429: 12, 15, 25, ЂЕ 1429: 5, ЂР 1429–1430: 6, 11, 14, 23, 26, ЂР 1430: 8, РК 1430–1431: 7, 8, ЂВ 1432: 7, 13, РВ 1432: 2, ЂЛ 1429–1439: 9, 17, 25, 39, 42, ЂД1 1445: 3, 9, 19, 25, 27, 37, ЂД2 1445: 1, 5, 10, 14, 17, ЂЛ 1452: 33, 54, 61, 63, 93, Х1 1454: 1, 2, Х2 1454: 2x2, ЂВ 1456: 1x2, 18x2, Л1 1457: 1, 2, С1 1457: 1, 2, 7, 8, ЛР 1457: 1, 16, 18, Л2 1457: 1, 3, Л2 1457: 8, С2 1457: 2, 8, 14, ЛД 1457: 1.
- ДЕСПОТИЦА:** ЂЕ 1429: 6, ЂР 1429–1430: 7, РВ 1432: 2, ЂЛ 1429–1439: 10, ЂЛ 1452: 57, 61, 63, Л1 1457: 3, С1 1457: 2, Л2 1457: 3, С2 1457: 3.
- ДИЈАК:** ЂП 1410: 18, 19.
- ЂЕРАКАРСТВО:** ЛП 1395: 45, ЛП 1400: 3/4.
- ЖЕТВА:** ЈЛ 1394–1395: 16, СЛа 1407: 52, СЛБ 1407: 54.
- ЖИРОВНИЦА:** СХ 1411: 36.
- КИР:** ЈЛ 1394–1395: 9, Н 1396: 80x2, СХ 1392–1402: 8, 9, 14, ЈХ 1394–1402: 8, 15, СТ 1406: 27, СЛа 1407: 39, 60x2, 61, СЛБ 1407: 41, 60, 61x2, СХ 1406–1407: 22x2, ГП 1403–

- 1408: 27, ЂП 1410:17, СХ 1411: 52, СЛ 1414–1415: 10x3, 12, СВ 1417: 19, ЂП 1419: 36, СЛ 1427: 10, ЂВ 1427–1428: 13, 14, ЂП 1427–1429: 11, 12, ЂЕ 1429: 6, 10, РК 1430–1431: 3, РВ 1432: 5, РК 1433: 41, ЂЛ 1429–1439: 21, 22, 32x2, 33, ЂЛ 1452: 38, 46, 47, 48x2, Х1 1454: 23, Л2 1457: 16, С2 1457: 17.
- КИРА:** ЈП 1395: 39, Н 1396: 25, 27, 82, 87, 29, 31, 33, 36, 38, 41, 43, 46, 48, 49, 53, 54x2, 63, 71, 72, 73, 97, 100, 102, ЈЛ 1398: 6, 9, 24, 32, СЈ 1404–1405: 6, 10, 13, СД 1405: 7, 20, 27, 30, ЂП 1419: 12, ЂР 1429–1430: 7, ЂД 1428: 9, 20, 27, 30, ЂЛ 1429–1439: 10, ЂЛ 1452: 57, 61, 62x2, 63.
- КМЕТ:** Х1 1454: 1.
- КНЕГИЊА:** МД 1392: 1, ЈЛ 1398: 6, 9, 24, 32, СХ 1392–1402: 7, 13/14, 27.
- КНЕЗ:** МД 1392: 1, ЈП 1395: 7, 24, 27, 39, 40, 59, ЈЛ 1394–1395: 7, Н 1396: 21, 22, 24, 25, 28, 36, 41, 47, 48, 50, 53, 55, 57, 63, 64, 68, 71, 73, 75, 79, 80, 84, 87, 88, 94, 95, 97x2, 100, 101, 102, 117, 118, ЈП 1400: 20, СХ 1392–1402: 6, 21, 22, 27, ЈХ 1394–1402: 7, ЈД 1397–1402: 33, 54, СЈ 1404–1405: 18, 20, СД 1405: 7, 20, 27, 29, 31, МД 1405: 4, 5, 18, 25, СХ 1406–1407: 11, 25, ЂД 1424: 1/2, ЂД 1428: 4, 5x2, ЂД 1428: 9, 20, 27, 30, 32, 48, ЂД1 1445: 4, 5x2, 8, 18, 24, 27, 39, ЂД2 1445: 2, 3x2, Л1 1457: 3, 5, 9x2, 12, С1 1457: 3, 5, 9, 10, 13, Л2 1457: 4, 9, 16, 21, С2 1457: 3, 9, 15, 21, ЛД 1457: 1, 2споља.
- КОПАН(И)ЈЕ:** ЈЛ 1394–1395: 16, СЛа 1407: 52, СЛб 1407: 54, СВ 1417: 34.
- КРАЉ:** СХ 1392–1402: 20, ЈД 1397–1402: 36, СЈ 1404–1405: 25, ЂР 1428–1429: 24, ЛД 1457: 17, 18.
- ЛОВЧИНА:** ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 4.
- ЛОГОТЕТ:** ЈП 1395: 35, СД 1405: 46, ЂД 1428: 54, ЂД1 1445: 43, ЂД2 1445: 21, ЛР 1457: 16.
- ЛОЖЊЬК ОД КОПОРИЊ:** ЂП 1427–1429: 19, 24.
- ЉУДИ ВЕЛИЦИ:** СТ 1406: 2.
- ЉУДИ МАЛИ:** СТ 1406: 2.
- НАМЕСНИК:** ЂР 1429–1430: 28.
- ОБРОК:** ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 4.
- ОРАН(И)ЈЕ:** ЈЛ 1394–1395: 15, СЛа 1407: 51/52, СЛб 1407: 53, СВ 1417: 34.
- ОТРОК:** Х1 1454: 4, Х2 1454: 3, 24.
- ПЛАТА ТУРСКА:** ЂП 1419: 14.
- ПО ДОХИЈЕ ГОЊЕНИЈЕ:** ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 4.
- ПОБИРИЦА МАЛА И ВЕЛИКА:** ЂП 1419: 24.
- ПОВОЗ:** ЈП 1395: 44, ЈП 1400: 3, СЛа 1407: 52, СЛб 1407: 54, СЛ 1414–1415: 16, СВ 1417: 34.
- ПОДСТАВА:** ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 4.
- ПОЗОБ:** СХ 1411: 35.
- ПОКЛИСАР:** МД 1405 3, Г 1457: 3.
- ПОНОС:** ЈП 1395: 44, ЈЛ 1394–1395: 15, ЈП 1400: 3, СЛа 1407: 52, СЛб 1407: 54, СХ 1411: 35, СЛ 1414–1415: 16, СВ 1417: 34.
- ПРОТОВЕСТИЈАР:** ЂД 1428: 54.
- РАБОТА:** СХ 1392–1402: 24, СЛа 1407: 53, СЛб 1407: 55, ЛР 1457: 2.
- РАБОТА ВЕЛИКОГА ГОСПОДАРА:** ЈЛ 1394–1395: 17.
- РАБОТА ГОСПОДСКА:** ЈП 1395: 42.
- РАБОТА ГОСПОДСТВА МИ:** СХ 1411: 34, СМ 1413: 26/27, СЛ 1427: 24/25.
- РАБОТА ГОСПОДСТВА НИ:** ЂВ 1456: 16.
- РАБОТА МАЛА И ВЕЛИКА:** ЈЛ 1394–1395: 17, 18, ЂП 1419: 24.
- РАБОТА МАЛА И ГОЛЕМА:** ЂП 1410: 4.

РАБОТА МОНАСТИРСКА: СЛ 1427: 11, ЂЛ 1429–1439: 22/23.
РИЗНИЧАР: ЈР 1457: 1, 11.
РОБ: СТ 1406: 22.
САМОДРЖАВНИ: СД 1405: 3, ЂР 1428–1429: 11, ЂВ 1432: 12/13, ЂЛ 1429–1439: 16.
САМОДРЖЬЦ: ЈД 1397–1402: 34, СХ 1406–1407: 18, СМ 1413: 12.
СЕНОКОШЕН(И)ЈЕ: СЛа 1407: 52, СЛб 1407: 54.
СЕНОКОС: ЈЛ 1394–1395: 16.
СОЊ(Е): ЈЛ 1394–1395: 15, СХ 1392–1402: 24, СЛа 1407: 51, СЛб 1407: 53, ЂП 1410: 5, СХ 1411: 35, СМ 1413: 28, СЛ 1414–1415: 14/15, СВ 1417: 34, ЂП 1419: 24, СЛ 1427: 24, ЂП 1427–1429: 19, 24.
СТАРИНИК: ЈХ 1394–1402: 30, 31, 40, Х1 1454: 10, 15, Х2 1454: 15.
СЬСАД: ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 4.
ТЕЛОС ЦАРЕВ: ЂП 1410: 5/6.
ТРАВНИНА: ЂП 1419: 24.
ЂЕРА: РВ 1432: 2.
ЂЕФАЛИЈА/КЕФАЛИЈА: ЈП 1395: 43, ЈП 1400: 1, СХ 1392–1402: 23/24, ЈХ 1394–1402: 39/40, СД 1405: 15, 29, 35, 36, МД 1405: 13, 27, 32, 35, ЂП 1410: 3, ЂД 1428: 15, 29/30, 37, 38, ЂД1 1445: 13/14, 31.
УНГИЈА: ЂП 1410: 5.
УНЧА: ЈЛ 1394–1395: 15, СМ 1413: 26, 28, ЂП 1427–1429: 24.
УНЧЕ ЗИМЉЕ: ЂП 1427–1429: 18/19.
УНЧЕ ЛЕТЉЕ: ЂП 1427–1429: 21.
УНГЕ ЛЕТЉЕ: СЛ 1427: 24.
ЦАР: ЈП 1395: 29, 35, СХ 1392–1402: 21, 28, ЈД 1397–1402: 15, СЈ 1404–1405: 3, 25, СД 1405: 2, 7, 20, 26, 29, 31, МД 1405: 4, 5, 18, 25, 27, 29, МХ 1406: 11, СЛа 1407: 12, 35, 67, СЛб 1407: 13, 37, 66, ЂР 1428–1429: 40, ЂР 1429–1430: 1, ЂР 1429–1430: 30, ЂВ 1432: 1x2, ЂЛ 1429–1439: 6, ЂД1 1445: 2, 8, 18, 24, 26, ЂЛ 1452: 12, 41, 53, ЈД 1457: 19.
ЦАРИЦА: ЂЛ 1452: 61.
ЦАРСТВО МИ: СЈ 1404–1405: 2, 4, 6/7, 9, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 26, СТ 1406: 9, 10, 14, 15, 17, 20, 24, 26, СЛа 1407: 39, 47, 51, 53, 58, 68, 77, СЛб 1407: 42, 53, 55, 59, 67, 76, СХ 1406–1407: 23, 25, 26, СЛ 1414–1415: 11, 11/12, 12, 21.
ЧЕЛНИК ВЕЛИКИ: СД 1405: 46, ЂР 1428–1429: 14, ЂР 1429–1430: 13, ЂР 1430: 12, 18, РК 1433: 8, ЂВ 1432: 16, 21, ЂД2 1445: 20/21, РВ 1432: 3.
ЧЕЛНИК РИЗНИЧКИ: ЂД1 1445: 43, ЂД2 1445: 20/21.
ЧЕЛНИК: ЈП 1395: 43, 46, ЈП 1400: 5, ЈХ 1394–1402: 30, МД 1405: 43x2, ЂД 1428: 53/54, ЂР 1428–1429: 20, РК 1430–1431: 2, 12, РК 1433: 27, 33, 39, ЂД1 1445: 43.
ЧЕОНИК: Х1 1454: 5, 14.
ЧЊБРИНА: СХ 1411: 36.

1.7.2. ХРИШЋАНСТВО

АДЛФАТО: Н 1396: 99.
АДРФАТО: Н 1396: 4, 23x2, 26, 29, 31, 34, 35, 37x2, 40, 42x2, 43, 44, 49, 52, 53x2, 56, 65, 66, 67, 69, 78, СХ 1411 20, 23, 24, 25, 26, 28, И 1402–1422: 12, 13, 16, 17, РВ 1432: 8.
АДРФАТАР: И 1402–1422: 20, РВ 1432: 6/7.

АНАТЕМА: ЈП 1395: 67, ЈП 1400: 30.

АНЂЕЛ: ЈД 1397–1402: 57, СЛ 1427: 49, ЂЛ 1452: 91.

АМИН: ЈЛ 1394–1395: 28, СХ 1392–1402: 33, СЈ 1404–1405: 34, СЈа 1407: 76, СЛб 1407: 75, СХ 1406–1407: 31, 42, СВ 1417: 45, ЂР 1428–1429: 44, ЂР 1429–1430: 35, ЂР 1430: 33.

АПОСТОЛ: ЈП 1395: 50, ЈП 1400: 10, МХ 1406: 41, СЈа 1407: 74, СЛб 1407: 73, СХ 1406–1407: 13, 15, СВ 1417: 5, 25, 44, ЂВ 1427–1428: 29, ЂП 1427–1429: 32, ЂР 1428–1429: 4, ЂЕ 1429: 25, ЂР 1429–1430: 34, ЂР 1430: 31, РК 1430–1431: 3, РК 1433: 54, ЂЛ 1452: 15.

АПОСТОЛСКИ: СХ 1406–1407: 42.

АРХИДИЈАКОН: РК 1430–1431: 3, РК 1433: 10, 54.

АРХИЕПИСКОП: ЈП 1395: 56/57, ЈП 1400: 17, СМ 1413: 13.

АРХИЈЕРЕЈ: СХ 1406–1407: 40/41.

АРХИСТРАТИГ: Х2 1454: 1.

БЕЉЦ: РК1433: 47.

БЕСОВСКИ: ЈП 1395: 48, ЈП 1400: 8/9, ЂВ 1427–1428: 27, ЂП 1427–1429: 29.

БЉУДО: РК 1433: 27.

БОГ: ЈП 1395: 7, 9, 49, 59, 65, ЈЛ 1394–1395: 23, Н 1396: 25, 113, ЈЛ 1398: 5, 26, ЈП 1400: 7, 9, 21, 27, 29, СХ 1392–1402: 5, 16, 25, 28, 29, 32, ЈХ 1394–1402: 22, 25, 27, ЈД 1397–1402: 32, 45, 46, 53, СЈ 1404–1405: 5, 8, 25, 30, 32, 33, СД 1405: 3, 4, 41, 42, МД 1405: 1, 28, СТ 1406: 1, 3, 29, МХ 1406: 34, 39, 42, СЈа 1407: 4, 16, 32, 70, 73, 75, СЛб 1407: 5, 17, 34, 69, 72, 74, СХ 1406–1407: 5, 13, 17, 19, 31, 33, 37x2, ГП 1403–1408: 5, 6, 17, 23, ЂП 1410: 9, 10, 15, 16, СХ 1411: 10, 40, 45, 47, СМ 1413: 9, 20, 30, 35, СЛ 1414–1415: 18, СВ 1417: 4, 6, 7, 10, 11, 22, 40, 43, 45, ЂП 1419: 6, 8, 27, 33, И 1402–1422: 32, ЂД 1424: 4, СЛ 1427: 7, 42, 46, ЂВ 1427–1428: 7, 28, 31, ЂД 1428: 3, 50, ЂП 1427–1429: 5, 22, 26, 30, 33, ЂР 1428–1429: 4, 6, 7, 38, 41, 44, ЂЕ 1429: 4, 19, 24, 27, ЂР 1429–1430: 6, 21, 28, 35, ЂР 1430: 1, 7, 23, 28, 33, РК 1430–1431: 3, РК 1433: 40, 53, ЂВ 1432: 6, 26, 31, 32, ЂЛ 1429–1439: 1, 8, 25, 38, ЂД1 1445: 3, 40, ЂЛ 1452: 1, 5, 18, 32, 44x2, 84, 88, Х1 1454: 1, 10, Х2 1454: 1, 12, 13, ЈР 1457: 6, 12, ЈД 1457: 3, 6, 16, 21x2.

БОГОДАРОВАН: ЈП 1395: 6, 58, ЈП 1400: 19/20, МХ 1406: 3/4, СХ 1411: 53, 55, ЂП 1419: 11, ЂР 1428–1429: 7, 12, ЂЕ 1429: 5, ЂР 1429–1430: 7, 12, ЂР 1430: 10/11, ЂВ 1432: 7, 14, ЂЛ 1429–1439: 10/11, 18, ЂЛ 1452: 58.

БОГОМАТИ: ЈП 1395: 10, ЈХ 1394–1402: 25, СЈ 1404–1405: 11, 31, МХ 1406: 40, СЈа 1407: 73, СЛб 1407: 72, ГП 1403–1408: 23, СМ 1413: 35, ЂВ 1427–1428: 28, ЂП 1427–1429: 31, 33, ЂЕ 1429: 24, ЂР 1429–1430: 21, ЂР 1429–1430: 33 ЂР 1430: 28, ЂВ 1432: 18, 22, 32, 33, РВ 1432: 4, ЂЛ 1452: 18, Х1 1454: 11/12, Х2 1454: 1, 13.

БОГОНОСЬН: ЈП 1395: 50, ЈЛ 1394–1395: 14, 22, 27, ЈЛ 1398: 7, 27/28, ЈП 1400: 11, СЈа 1407: 44, 75, СЛб 1407: 47, 74, СХ 1406–1407: 29, ГП 1403–1408: 11, СВ 1417: 44, ЂП 1419: 13, ЂВ 1427–1428: 30, ЂП 1427–1429: 32, ЂЕ 1429: 26, ЂР 1429–1430: 34, ЂР 1430: 32.

БОГОРОДИЦА: ЈЛ 1394–1395: 14, 22, 26, ЈЛ 1398: 7, 10, 12, 25, 27, СХ 1392–1402: 26, 28, ЈД 1397–1402: 46, СЈ 1404–1405: 8, 22, СТ 1406: 8, МХ 1406: 7, СЈа 1407: 38, СЛб 1407: 40, СХ 1406–1407: 1, 28, СХ 1411: 12, СВ 1417: 16, ЂР 1428–1429: 43, ЂР 1429–1430: 15, 23, ЂЛ 1452: 37.

БОЖЬСТВОН: ЈП 1395: 1, 3, ЈЛ 1394–1395: 1, ЈЛ 1398: 1, СХ 1392–1402: 1, ЈХ 1394–1402: 13, ЈД 1397–1402: 3, 4/5, СЈа 1407: 1, 12, 13, 25, СЛб 1407: 1, 14x2, 27, СХ 1406–1407: 13, 26, 42, ГП 1403–1408: 8, 20/21, ЂП 1410: 12, СХ 1411: 1, 5, 8, СЛ 1414–1415: 9,

СВ 1417: 5, ЪП 1419: 3/4, 9/10, 30, И 1402–1422: 1, ЪР 1428–1429: 4, ЪР 1430: 2, 9, РК 1433: 1, 3, 50, ЪЛ 1429–1439: 2, ЪЛ 1452: 13/14, 14, 26/27.

БОЖЬСТВОНИК: ЈП 1395: 5.

БОЖИЈИ: ЈП 1395: 4, 55, 56, Н 1396: 31, ЈП 1400: 15, 16, СХ 1392–1402: 22, 33, ЈХ 1394–1402: 1, ЈД 1397–1402: 12, 40, СЈ 1404–1405: 27, СД 1405: 3, СТ 1406: 28, СЛа 1407: 11, 16, 30, 69, СЛБ 1407: 12, 17, 32, 69, СХ 1406–1407: 14, 39, СХ 1411: 6, СМ 1413: 10, СЛ 1414–1415: 7, 18, СВ 1417: 39, И 1402–1422: 4, СЛ 1427: 8, 38, ЪВ 1427–1428: 7, ЪП 1427–1429: 5, ЪР 1428–1429: 7, 37, ЪЕ 1429: 4, ЪР 1429–1430: 6, ЪР 1430: 3, ЪВ 1432: 6, РК 1433: 3, 20, ЪЛ 1429–1439: 3, 8, ЪД₂ 1445: 1, ЪЛ 1452: 11, 31, ЪВ 1456: 1, ЈЛ 1457: 1, ЈР 1457: 1, 18, ЈД 1457: 4x2.

БОЖИЊ: ЈД 1457: 17.

БОЖСТВО: ЈП 1395: 55, ЈП 1400: 5, СВ 1417: 2, ЪР 1428–1429: 2.

БРАТИЈА: Н 1396: 9x2, 10, 15, 19x2, 90, 91x2, 92, 92/93, 113, ЈХ: 1394–1402: 14, СХ 1411: 25, 30, 32/33, СВ 1417: 31, И 1402–1422: 5, 11/12, 32, РВ 1432: 6, РВ 1432: 6, РК 1433: 17, 19, 22, 23, 44, 45x2, 49, 51.

БРАТСТВО: РК 1430–1431: 10.

ВАЂЕНАРИЈА: СХ 1411: 22, И 1402–1422: 15.

ВАСИЉЕВ ДАН: ЈД 1457: 18.

ВЪСПОЈАТИ: ЈД 1397–1402: 7.

ВЕЛИКОМУЧЕНИК: ЈП 1395: 7/8, 9, 10, 23, 25, 51, ЈП 1400: 12, 21, ЪП 1427–1429: 10, РК 1430–1431: 14, 25.

ВЕРА: СТ 1406: 1, СЛа 1407: 7, 31, СЛБ 1407: 9, СМ 1413: 9, СЛ 1414–1415: 7, СВ 1417: 11, ЪЛ 1452: 9, 31.

ВЛАДИКА: ЈД 1397–1402: 50, СЈ 1404–1405: 1, СД 1405: 1, МД 1405: 1, МХ 1406: 1, 3, 6, СЛа 1407: 7, 23, 29, 33, СЛБ 1407: 8, 25, 32, 35, ГП 1403–1408: 7, 10, СМ 1413: 18, ЪП 1419: 8, 13, ЪВ 1427–1428: 8, ЪД 1428: 1, ЪП 1427–1429: 6, ЪР 1428–1429: 8, ЪЕ 1429: 1, ЪР 1429–1430: 8, ЪВ 1432: 8, РК 1433: 5, ЪЛ 1429–1439: 11, ЪД₁ 1445: 1, ЪЛ 1452: 8, 25, 30, 33.

ВЛАДИЧЬЪ: ЈЛ 1394–1395: 3, ЈЛ 1398: 3, СХ 1392–1402: 3, ЈХ 1394–1402: 3, СВ 1417: 14.

ВЛАДИЧИЦА: ЈЛ 1394–1395: 13, 22, 26, ЈЛ 1398: 7, 10, 12, 25, 27, СЈ 1404–1405: 8, СЛа 1407: 38, 43, 48, СЛБ 1407: 40, 46, 51, СХ 1406–1407: 28, СХ 1411: 12, СВ 1417: 16, 37, ЪВ 1427–1428: 25, ЪР 1429–1430: 15, 23, 33, ЪЛ 1452: 37.

ВРАГ: Х₁ 1454: 12.

ВРАЖИЈИ: ЈП 1395: 63, Н 1396: 20, ЈП 1400: 26, МХ 1406: 37, ЪП 1410: 12.

ВСЕДРЖИТЕЉ: ЈД 1397–1402: 45, СТ 1406: 1, МХ 1406: 39/40, СЛа 1407: 73, СЛБ 1407: 72, СМ 1413: 2, СЛ 1414–1415: 2, СВ 1417: 43, СЛ 1427: 2, ЪВ 1427–1428: 2, 28, ЪП 1427–1429: 1/2, 30, ЪЕ 1429: 24, ЪР 1429–1430: 1/2, 32, ЪВ 1432: 1, 31.

ВСЕСВЕТ: ЈЛ 1394–1395: 22, 26.

ГОСПОД: ЈП 1395: 5, 49, 64, ЈЛ 1394–1395: 2, ЈЛ 1398: 2, 26, ЈП 1400: 9, 27, СХ 1392–1402: 2, 32, ЈХ 1394–1402: 2, 25, ЈД 1397–1402: 1, 48, СЈ 1404–1405: 8, 30, МХ 1406: 39, СЛа 1407: 1, 22, 73, СЛБ 1407: 2, 24, 72, СХ 1406–1407: 1, 8, 35, 37, ГП 1403–1408: 23, ЪП 1410: 15, СХ 1411: 9, 45, СМ 1413: 2, 15, 35, СЛ 1414–1415: 2, СВ 1417: 4, 9, 12, 42, ЪП 1419: 33, СЛ 1427: 2, 46, 49, ЪВ 1427–1428: 2, ЪВ 1427–1428: 28, ЪП 1427–1429: 2, 30, ЪР 1428–1429: 4, 41, ЪЕ 1429: 24, ЪР 1429–1430: 2, 32, ЪР 1430: 28, РК 1430–1431: 18, ЪВ 1432: 1, 31, РК 1433: 1, 5, 50, 53, ЪЛ 1452: 12, 15, 24, 88, 9, Х₁ 1454: 10, Х₂ 1454: 13.

- ГОСПОДЊЪ: ЈП 1395: 8, ЈХ 1394–1402: 11, 18, СЛа 1407: 21, 23, СХ 1411: 2, СЛ 1427: 50, ЂЕ 1429: 8, ЂР 1430: 30, ЂЛ 1452: 23.
- ГРЕХ: ЈП 1395: 61, ЈП 1400: 22, ЈД 1397–1402: 52, СТ 1406: 30, СХ 1406–1407: 34, ГП 1403–1408: 12, СЛ 1414–1415: 19, ЂП 1419: 15, СЛ 1427: 38, ЂП 1427–1429: 13, РК 1433: 53, ЂЛ 1429–1439: 25.
- ГРЕХОПАДЕНИЈЕ: ЂП 1419: 7.
- ГРЕШЊН: СХ 1392–1402: 34, ЈД 1397–1402: 49.
- ДЕВА: СХ 1392–1402: 28, ЈД 1397–1402: 49.
- ДЕВЕТИНА: СЛ 1427: 32.
- ДИЈАВОЛ: Н 1396: 22, СМ 1413: 32, СЛ 1427: 49.
- ДИЈАВОЉ: ГП 1403–1408: 22, ЂП 1419: 31, ЂР 1428–1429: 41, ЂР 1430: 27, 30, ЂЛ 1452: 91.
- ДИЈАКОН: Н 1396: 110, И 1402–1422: 29.
- ДИЈАКониЈА: РК 1433: 38, 44, 45.
- ДИЈАКОНИТ МОНАСТИРСКИ: ЈП 1395: 44, ЈП 1400: 2.
- ДОХИЈАР: Н 1396: 112, И 1402–1422: 29.
- ДУХ: ЈП 1395: 26, ЈД 1397–1402: 6, 19.
- ДУХ БОЖИЈИ: ЈП 1395: 3, СХ 1411: 5.
- ДУХОВНИК: ЈЛ 1394–1395: 9, Н 1396: 108x3, 109, ЈЛ 1398: 11, СЛа 1407: 63, СЛБ 1407: 64, И 1402–1422: 24, ЂЕ 1429: 10, РК 1433: 40, 56.
- ДУХ СВЕТИ: СЈ 1404–1405: 3, СД 1405: 2, СХ 1406–1407: 18, СВ 1417: 1, ЂП 1419: 4, СЛ 1427: 50, ЂД 1428: 2, ЂР 1428–1429: 1, РК 1430–1431: 1, ЂД1 1445: 2, ЂЛ 1452: 92.
- ИГУМЪН: Н 1396: 111, СХ 1392–1402: 9, Г 1457: 1, 4.
- ИГУМЕН: ЈЛ 1394–1395: 10, СХ 1392–1402: 15, ЈХ 1394–1402: 7, 13, СЛа 1407: 37, 59, СЛБ 1407: 39/40, 60, СЛ 1414–1415: 8/9, 12, СВ 1417: 19, ЂП 1419: 36, И 1402–1422: 8, 21, РК 1430–1431: 2, 10, РВ 1432: 5, РК 1433: 16, 18x2, 23, 24, 36, 45, 47, 49, ЂЛ 1429–1439: 31, ЂЛ 1452: 39, 46, Х2 1454: 4, 5x2, 6, ЈЛ2 1457: 16, С2 1457: 17.
- ИГУМЕНАРХ: И 1402–1422: 28.
- ИГУМЕНСТВОВАТИ: И 1402–1422: 10.
- ИКОНА: Х2 1454: 12.
- ИКОНОМ: Н 1396: 112, ЈХ 1394–1402: 45, СТ 1406: 24, СХ 1411: 38, И 1402–1422: 28, СЛ 1427: 19, 20.
- ИНОК: СХ 1392–1402: 8, ЈХ 1394–1402: 12, 19, СТ 1406: 3, СЛа 1407: 61, СЛБ 1407: 61, СХ 1406–1407: 21, СВ 1417: 18, 19, 19/20, 20, 20/21, ЂВ 1427–1428: 13/14, ЂП 1427–1429: 11, ЂЛ 1429–1439: 32, ЂЛ 1452: 49, 81.
- ИНОЧЪСКИ: ЈД 1397–1402: 28, 38.
- ИСУ ХРИСТ: СЈ 1404–1405: 8, СХ 1406–1407: 1, 35, ГП 1403–1408: 24, ЂЕ 1429: 1.
- ЈЕВАНЂЕЛИСТА: ЂР 1430: 30.
- ЈЕВАНЂЕЛСКИ/ЈЕВАНГЕЛСКИ: ЈП 1395: 1, СЛа 1407: 13, СЛБ 1407: 15, СХ 1411: 1, ЂЛ 1452: 14/15.
- ЈЕГУМЕНАРХ: Н 1396: 111.
- ЈЕДИНОРОДНИ: ЈД 1397–1402: 48.
- ЈЕКЛИСИЈАРХ: Н 1396: 105, СВ 1417: 21, И 1402–1422: 22, Х2 1454: 7.
- ЈЕРОМОНАХ: СЛ 1414–1415: 9/10, СВ 1417: 19, 20, 21, И 1402–1422: 8, 21/22, СЛ 1427: 10, ЂП 1427–1429: 11, ЂЕ 1429: 10, ЂЛ 1429–1439: 21.
- КАДИЛНИЦА: РК 1433: 27.
- КАЛОЉЕР: СВ 1417: 29, РВ 1432: 17, РК 1433: 35, 42, 47.

- КАЛУБЕР:** Н 1396: 65, 66, 68, 69, СЛа 1407: 56, СЛб 1407: 57, СХ 1411: 24.
- КАЛУБЕРИЦА:** ЈП 1400: 19.
- КАЦИЈА:** РК 1433: 27.
- КЛЕТВА:** ЈП 1395: 66, ЈЛ 1394–1395: 27, ЈЛ 1398: 12, ЈП 1400: 28.
- КОЉИВО:** Н 1396: 10, 13, 16, 89, 90x2, СЛ 1427: 34, 37, РК 1433: 50, ЂЛ 1452: 65, 70, 72.
- КРСТ:** ЈП 1395: 50, ЈП 1400: 10, СХ 1392–1402: 33, ЈХ 1394–1402: 26, СЛа 1407: 74, СЛб 1407: 73, СХ 1411: 46, СВ 1417: 43, ЂВ 1427–1428: 29, ЂП 1427–1429: 31, ЂЕ 1429: 25, ЂР 1429–1430: 33, ЂР 1430: 30, ЂВ 1432: 32, Х1 1454: 12, Х2 1454: 12.
- КТИТОР:** Н 1396: 84, СХ 1406–1407: 40.
- ЛАВРА:** ЈЛ 1394–1395: 8, 10x2, 20, ЈЛ 1398: 6, МХ 1406: 8, СЛа 1407: 38, 42, 44, 49, 58, 63, СЛб 1407: 40, 44/45, 47, 51, 59, 63, СЛ 1414–1415: 9, СЛ 1427: 9, 13, 16, ЂЛ 1429–1439: 20, 24, 28, 32, 41, ЂЛ 1452: 37, 39, 47, 49, 59, 75, 80.
- ЛАВРСКИ:** ЈЛ 1398 10, 12, 13, 22x2, 25, СЛа 1407 56, 59, СЛб 1407 57, 60, СЛ 1427 19, 29.
- ЛИТУРГИЈА:** Н 1396: 12, 13, 16, 58, СХ 1411: 30, 31x2, 35, 37, РК 1433: 50, ЂЛ 1452: 65, 66, 70, 72, 73.
- ЛИТУРГИСАТИ:** Н 1396: 11, 18, 90.
- ЛУТРО:** Н 1396: 23, 24, 61, 81, 100, ЂП 1427–1429: 26.
- МАТИ БОЖИЈА:** ЈП 1395: 22, 27, 35, СХ 1392–1402: 33, ЈХ 1394–1402: 28, МХ 1406: 39, 44, СХ 1406–1407: 39.
- МЕТОХ:** ЈП 1395: 10, 11x2, 12x2, 13x3, 14x2, 15x2, 16, 17, 22, 23, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36/37, 38, 39, ЈД 1397–1402: 43, СТ 1406: 9, СВ 1417: 32, 35, ЂР 1428–1429: 31, ЂВ 1456: 9.
- МЕТОХИЈА:** ЈЛ 1394–1395: 11, 14/15, Н 1396: 39, 40, 51x2, 70, 72, 82, 85/86, СХ 1392–1402: 24, СЈ 1404–1405: 24, СЛ 1427: 20, СЛ 1427: 29, ЂП 1427–1429: 12, 15, ЂЛ 1429–1439: 24, 26, 38, 41, 45.
- МИТРОПОЛИТ:** СХ 1392–1402: 14, СХ 1411: 53, РК 1433: 15, 41, 56, ЂВ 1456: 2, 11, 12, 13, 15, 16/17, 17.
- МИТРОПОЛИЈА:** ЂВ 1456: 12, 13/14.
- МИРОТОЧЬЦ:** СХ 1406–1407: 40, СМ 1413: 12/13.
- МОЛИТВА:** ЈЛ 1394–1395: 20, ЈП 1400: 16, ЈХ 1394–1402: 19, СЛа 1407: 44, СЛб 1407: 47, СХ 1406–1407: 1, 30, ГП 1403–1408: 10, 11, СМ 1413: 15, 17/18, ЂП 1419: 13, 14, РК 1433: 14.
- МОНАСТИР:** ЈП 1395: 8, 42, ЈЛ 1394–1395: 13, Н 1396: 10, 11, 15, 16, 20, 27, 30, 32, 33, 37, 38, 39, 44, 62, 64, 67, 70, 73, 77, 82, 84, 85, 89, 99, 103, ЈЛ 1398: 13, 25, 30, 32, ЈП 1400: 2, ЈД 1397–1402: 29, 35, СЈ 1404–1405: 11/12, 22, 23, СТ 1406: 3, 6, 7, 11, 31, МХ 1406: 24, СЛа 1407: 40, 41/42, 46, 48, 58, 66, СЛб 1407: 44, 48, 51, 59, 66, СХ 1406–1407: 3, 21, 24, 25/26, 27, ГП 1403–1408: 16, 23, ЂП 1410: 1, 2, 7, 14, 17, СХ 1411: 11, 19, 20, 26, 28, 55/56, СМ 1413: 22, 29, СЛ 1414–1415: 9, 12, 20, СВ 1417: 24, 28, 31, 37, ЂП 1419: 20, 25, 32, И 1402–1422: 6, 12x2, 14, 15, СЛ 1427: 14, 15, 20, 23, 31, 39, 41x2, ЂВ 1427–1428: 12, 15, 16, 18/19, 25, ЂП 1427–1429: 10, 12, 18, 19, 20/21, 26, ЂЕ 1429: 8, 11, 14x2, 15, 18, РК 1430–1431: 4, 7, 10, 11, 12, 16, 21, 24, 25, ЂВ 1432: 17, 22, 25, ЂЛ 1429–1439: 28, 29, 31, 34, 37, 44, РВ 1432: 4, 8, 10, 12, РК 1433: 10, 12, 16, 17, 19, 23, 25, 27, 28, 29, 33, 35x2, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 49x2, 52, ЂЛ 1452: 42, 45, 53, 56, 59, 66/67, 73.
- МОНАСТИРСКИ:** ЈП 1395: 18, 44, Н 1396: 18, 39/40, 51, 82, 91, 92, 113, ЈЛ 1398: 6, ЈП 1400: 2, СЛа 1407: 40, СЛб 1407: 42, СХ 1406–1407: 23, СХ 1411: 33, СВ 1417: 29, ЂП 1419:

- 25/26, СЛ 1427: 11, ЂЕ 1429: 16, РВ 1432: 6, 18, РК 1433: 18, 44, ЂЛ 1429–1439: 23, 24, ЂЛ 1452: 40, 50x2.
- МОНАХИ:** ЈП 1395: 6, ЈЛ 1394–1395: 5, ЈЛ 1398: 6, 9, 24, ЈХ 1394–1402: 6.
- МОНАХИЈА:** ЈП 1395: 58, ЈЛ 1398: 32.
- ОБИТЕЉ:** ЈЛ 1394–1395: 13, 19/20, ЈЛ 1398: 6, ЈД 1397–1402: 36, 55, СЈ 1404–1405: 11, СЈа 1407: 37, СЈб 1407: 40, СХ 1411: 11, 49, И 1402–1422: 6, 10, ЂВ 1427–1428: 12, ЂП 1427–1429: 10, ЂЕ 1429: 8, РВ 1432: 4, РК 1430–1431: 4, ЂЛ 1452: 37, 74.
- ОДЕЖДА:** РК 1433: 21, 28.
- ОПШТЕЖИТЕЉСТВО:** ГП 1403–1408: 19, 29.
- ОПШТЕЖИТИЈЕ:** РК 1433: 16.
- ОСВЕШТЕН:** ЈЛ 1394–1395: 8.
- ОТЪЦ:** ЈП 1395: 50, ЈЛ 1394–1395: 10x2, 14, 19, 23, 27, 28, Н 1396: 7, 14, 113, ЈЛ 1398: 7, 12, 25, 28x2, ЈП 1400: 11, ЈХ 1394–1402: 13, МХ 1406: 41, СЈа 1407: 38, 43, 44, 75, СЈб 1407: 41, 46, 47, 74, СХ 1406–1407: 30, ГП 1403–1408: 2, 4, 5, 11, 13, 26, СХ 1411: 29, 46, СВ 1417: 1, 44, ЂП 1419: 2, 4x2, 6, 13, 34, И 1402–1422: 5, 32, СЛ 1427: 10, ЂВ 1427–1428: 30, ЂП 1427–1429: 32, ЂР 1428–1429: 1, ЂЕ 1429: 26, ЂР 1429–1430: 34, ЂР 1430: 32, РК 1430–1431: 1, РК 1433: 15, 36, 49, ЂЛ 1429–1439: 20, ЂЛ 1452: 38, 56.
- ОТЪЧ:** ЈХ 1397–1402: 51.
- ОТЪЧЬСКИ:** СХ 1406–1407: 42.
- ОТПЕВАТИ:** Н 1396: 58, СХ 1411: 30, ЂЛ 1452: 71.
- ОТПОЈАТИ:** СХ 1411: 31.
- ПАРАЈЕКЛИСИЈАРХ:** И 1402–1422: 29.
- ПАРАКЛИС:** Н 1396: 59x2, 60.
- ПАТРИЈАРХ:** ЈП 1395: 55, ЈП 1400: 15, СХ 1392–1402: 14, 25, СХ 1411: 52.
- ПАТРИЈАРХИЈА:** ЂЕ 1429: 28.
- ПИРГ:** ЈХ 1394–1402 8, 10, 15x2.
- ПОЈАТИ:** Н 1396: 59, 60, СВ 1417: 10.
- ПОМЕН:** Н 1396: 47, 88, 94x2, 95, 97, 99, СХ 1411: 28, 29x2, СЛ 1427: 13, 15, 16, 31, 32, 34, 36, ЂЛ 1452: 53, 54, 60x2, 68, 70, 72, 76.
- ПОМЕНЪН:** СХ 1411: 30/31.
- ПОМЕНИК:** Н 1396: 96, 98.
- ПОМЕНОВАТИ:** Н 1396: 13, 14, 17, 98.
- ПОП:** Н 1396: 11, 18x2, 89, 106, 109x2, ЈЛ 1398: 23, СХ 1392–1402: 9, ЈХ 1394–1402: 10, СХ 1406–1407: 22, СХ 1411: 52, И 1402–1422: 22, 23, 24x4, 25x4, 26, 28, 29, СЛ 1427: 11, ЂЛ 1429–1439: 22, 32, 33, Х1 1454: 10, Ј2 1457: 16, С2 1457: 17.
- ПОСТ:** ЂП 1419: 14.
- ПОСТРИГ:** ЛР 1457: 4.
- ПРАВОСЛАВЪН:** Н 1396: 14, 94, СЈ 1404–1405: 3, СД 1405: 2, СХ 1411: 41, СВ 1417: 11, ЂД 1428: 2, ЂД1 1445: 2.
- ПРВОМУЧЕНИК:** РК 1430–1431: 3, РК 1433: 10, 12, 54.
- ПРАЗНИК:** СВ 1417: 24, 25x2, 26, ЂР 1428–1429: 32/33, РК 1430–1431: 14.
- ПРЕОСВЕШТЕН:** СХ 1392–1402: 14, РК 1433: 15, 56, ЂВ 1456: 2.
- ПРЕПОДОБНОИНОК:** ЂЛ 1452: 38, 46.
- ПРИСНОДЕВА:** СЈ 1404–1405: 9.
- ПРИЛЕВЪК:** СХ 1411: 30, ЂЛ 1452: 66, 70, 73.
- ПРИЛИВЪК:** Н 1396: 9, 14/15, 19, 93, СЛ 1427: 34, 37.

ПРОИГУМЪН: Н 1396: 105x2.

ПРОИГУМЕН: СЛа 1407: 63, СЛб 1407: 63, СВ 1417: 20, И 1402–1422: 22, 23x3, СЛ 1427: 9, ЪЛ 1429–1439: 20, ЪЛ 1429–1439: 21, ЪЛ 1452: 47, 48, Х2 1454: 5/6.

ПРОКЛЕТ: ЈП 1395: 50, 66, ЈЛ 1398: 26, 28, ЈП 1400: 10, 29, СХ 1392–1402: 34, СЈ 1404–1405: 32, МХ 1406: 39, СЛа 1407: 73, СЛб 1407: 72, ЪП 1410: 15, СХ 1411: 46, СВ 1417: 42, СЛ 1427: 49, ЪВ 1427–1428: 28, ЪП 1427–1429: 30, ЪЕ 1429: 24, ЪР 1429–1430: 33, ЪР 1430: 29, ЪВ 1432: 31, ЪЛ 1452: 91, Х1 1457: 11, Х2 1457: 13.

ПРОКЛЕТИЈЕ: ЈХ 1394–1402: 26.

ПРОПОВЕДАТИ: СВ 1417: 5, 10, ЪР 1428–1429: 5.

ПРОРОК: ЈП 1395: 5, ЈЛ 1394–1395: 1, ЈЛ 1398: 1, СХ 1392–1402: 1, ЈХ 1394–1402: 1, СЛа 1407: 2, СЛб 1407: 2, СХ 1411: 8, СВ 1417: 8, ЪЛ 1452: 4.

ПРОРОЧЬСКИ: ЪЛ 1452: 12, РК 1433: 2.

ПРОТ: ЈЛ 1398: 9, 13.

ПРОШТЕНИЈЕ: ЈП 1395: 60/61, ЈП 1400: 22, ЈХ 1394–1402: 20.

ПУСТИНОЖИТЕЉ: ГП 1403–1408: 26.

ПУСТИЊА: ГП 1403–1408: 19.

ПУСТИЊЪН: ЈД 1397–1402: 31.

ПШЕНИЦА: СХ 1411: 29.

РАБ: МД 1405: 1, СЛа 1407: 23, СЛб 1407: 26, ГП 1403–1408: 8, 9, ЪП 1419: 10, 11, РВ 1432: 1, РК 1433: 6, 7, 8, ЪЛ 1452: 26, Х2 1454: 1, Х2 1454: 2.

РАБА: МХ 1406: 3.

СИН: ЈД 1397–1402: 48, ГП 1403–1408: 3, 5, СВ 1417: 1, ЪП 1419: 4, 5, 6, ЪР 1428–1429: 1, РК 1430–1431: 1.

СВЕТ: ЈП 1395: 7, 8, 9, 10, 19, 24, 27, 30x2, 32, 34, 40, 51, 56x2, 57, 60, ЈЛ 1394–1395: 10x2, 14, 19, 20x2, 27, Н 1396: 7, 14, 60, 76, 84x2, 88, 94, 97, 101, 117, ЈЛ 1398: 7, 12, 25, 27, 28, ЈП 1400: 12, 16x2, 18, 21, СХ 1392–1402: 10x2, 15x2, 16, 20, 34x2, ЈХ 1394–1402: 8, 13, 18, 26, ЈД 1397–1402: 36, 40, 55, 57, СЈ 1404–1405: 3, 12, 18, 20, 24, 33, СД 1405: 2, 7, 20, 26, 29, 31, МД 1405: 4, 5, 18, 25, МХ 1406: 8, 40, 41, 42, СЛа 1407: 38x2, 43, 49, 74, 75x2, СЛб 1407: 41x2, 46, 51, 73, 74x2, СХ 1406–1407: 1/2, 4, 11, 17, 24, 25, 30x2, ГП 1403–1408: 11, 13x2, 16, 19, 23, 26, ЪП 1410: 1x2, 7, 12, 14, 16, СХ 1411: 11, 12, 19, 29, 46, 47, 55, СМ 1413: 11, 12, 13, 21, 22, 33, 37x2, СЛ 1414–1415: 9, 12, СВ 1417: 1, 5, 10, 12, 25, 31, 44x2, 45, ЪП 1419: 4, 13, 14, 17x2, 32, 34, И 1402–1422: 5x2, 6, 10, 32, СЛ 1427: 9, 10, 13, 14, 15, 50, ЪВ 1427–1428: 18, 29, 30x2, ЪД 1428: 2, 9, 20, 27, 30, 32, ЪП 1427–1429: 10x2, 31, 32, 33, ЪР 1428–1429: 1, 4, 33, 43, ЪЕ 1429: 7, 25, 26x2, ЪР 1429–1430: 33, 34x2, ЪР 1430: 2, 15, 20, 32, 33, РК 1430–1431: 1, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 19, 21, 24, 25, ЪВ 1432: 17, 21, 25, 32, РВ 1432: 8, 9, РК 1433: 10x2, 12, 16, 19, 23, 25, 27, 28, 29, 33, 35x2, 36, 38x2, 40, 42, 47, 49x2, 52, 53, 54, ЪЛ 1429–1439: 2, 20, 21, 24, 28, 29, 32, 37, 41, 44, ЪЛ 1452: 13, 18, 37x2, 39, 45, 49, 56x2, 81, 92, 11x2, Х2 1454: 1, 11, 12, 13, ЪВ 1456: 3, 14.

СВЕТИЊА: РВ 1432: 6.

СВЕТИТЕЉ: СХ 1406–1407: 29.

СВЕТИТЕЉСТВО: ЈП 1395: 57, ЈП 1400: 18.

СВЕТОПОЧИВШИ: Н 1396: 54, СХ 1392–1402: 21, 26, СД 1405: 7, 20, 27, 29/30, ЪВ 1427–1428: 11, 14, 20, ЪД 1428: 5, 8, 9x2, 10, 20, 20/21, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 45, ЪП 1427–1429: 9, 17, 20, 24, ЪР 1428–1429: 11/12, 14/15, 24, ЪР 1429–1430: 11, 14, 23, 26, ЪВ 1432: 13, РК 1433: 7, ЪЛ 1429–1439: 17, 25, 42, ЪД1 1445: 8x2, 18x2, 24x2, 27x2, ЪД2

- 1445: 5, 9/10, 13, 16, ЂЛ 1452: 53, 53/54, ЛЛ 1457: 2, 6, С2 1457: 2, 6, Л2 1457: 2, 7, С2 1457: 2,6.
- СВЕШТА:** Н 1396: 9, 91.
- СВЕШТЕН:** СЛ 1414–1415: 9, ЂЛ 1452: 36, 46, 75, 80, РК 1433: 27.
- СВЕШТЕНИК:** ЈД 1397–1402: 18, ЂЛ 1452: 49.
- СВЕШТЕНИЧЬСКИ:** РК 1433: 27.
- СВЕШТЕНОИНОК:** ЈЛ 1394–1395: 9, СЛа 1407: 37, 59, 60, СЛб 1407: 39, 60, 61, СХ 1406–1407: 22, СЛ 1414–1415: 8, 10, СЛ 1427: 9, 11, ЂВ 1427–1428: 13, ЂЕ 1429: 9, РК 1430–1431: 2, РВ 1432: 5, ЂЛ 1429–1439: 20, 22, 31, 33, ЂЛ 1452: 47, 48x2.
- СВЕШТЕНОНАЧЕЛНИК:** ЈД 1397–1402: 17.
- СВЕШТНИК:** СЛ 1427: 16, РК 1433: 27.
- СПАСЕНИЈЕ:** СЛа 1407: 47, СЛб 1407: 50, СХ 1406–1407: 16, СВ 1417: 37, ЂВ 1427–1428: 24, ЂЛ 1452: 1, 81.
- СЪБОР:** И 1402–1422: 5.
- СЪБОРНИК:** И 1402–1422: 27, РК 1433: 17, 24.
- СЪГРЕШЕНИЈЕ:** ЈХ 1394–1402: 20, СЛ 1427: 44.
- СЪСУДИ СВЕШТЕНИ:** РК 1433: 27.
- СТАРЬЦ:** Н 1396: 80x2, 106x4, ЈЛ 1398: 9, 10, 13, СХ 1392–1402: 8x2, 13, ЈХ 1394–1402: 8x2, 9x2, 14, 29, 39, СЛа 1407: 61, 63/64, СЛб 1407: 62, 64, СХ 1406–1407: 21, ГП 1403–1408: 27, ЂП 1410: 17x2, СЛ 1414–1415: 10, СВ 1417: 20, 21, И 1402–1422: 14, 26, ЂД 1424: 3, ЂВ 1427–1428: 14, ЂП 1427–1429: 11/12, ЂЛ 1452: 38, 49, Х1 1454: 23, Х2 1454: 6.
- СТРОЈИТЕЉ:** СЛа 1407: 24, СЛб 1407: 26, ЂР 1433: 6, 41, 43, 52, ЂЛ 1452: 26.
- СУД:** СХ 1392–1402: 32, ЂП 1419: 35.
- СУД СТРАШНИ:** ЛР 1457: 15.
- СУДБА:** Н 1396: 25, ЂЛ 1452: 34.
- СУДИЈА:** ЈД 1397–1402: 56, 58, СЈ 1404–1405: 32, СЛа 1407: 7, СЛб 1407: 8, ЂЛ 1452: 8.
- СУДИШТЕ:** ЈЛ 1398: 27, МХ 1406: 44.
- ТВОРЬЦ:** СМ 1413: 18, 20, ЂП 1419: 1.
- ТЕТРЕВАНЂЕЉ:** Х2 1454: 11.
- ТРАПЕЗА СЪБОРНА:** СЛ 1427: 34, 36/37, ЂЛ 1452: 65, 70, 73.
- ТРАПЕЗОСАТИ:** Н 1396: 9, 10, 19, 93.
- ТРАПЕЗАР:** Н 1396: 12, И 1402–1422: 28.
- ТРЕТИНА:** СЛ 1427: 32.
- ТРОЈИЦА:** ЈД 1397–1402: 46, СВ 1417: 1x2, 6, 10, ЂР 1428–1429: 1x2, 6.
- ЂЕЛЊА:** Н 1396: 64, 66, 69, 99, СХ 1411: 20, 21, И 1402–1422: 14, РВ 1432: 8, РК 1433: 21, 22, 46.
- ЂИПУРИЈА:** СХ 1411: 21, И 1402–1422: 15, ЂР 1428–1429: 21.
- ХАМУХ:** РК 1433: 28.
- ХИТИГОР:** Н 1396: 18, 40, СХ 1392–1402: 34, СЈ 1404–1405: 25, СХ 1406–1407: 2, 4, СЛа 1407: 65, СЛб 1407: 65, СХ 1411: 51, СМ 1413: 12, ЂЕ 1429: 11, 13, РК 1430–1431: 8, 9, ЂЛ 1452: 65.
- ХРАМ:** ЈХ 1394–1402: 18, СТ 1406: 8, МХ 1406: 8, СЛа 1407: 16, 25, СЛб 1407: 17, 28, ГП 1403–1408: 13, СВ 1417: 10, СВ 1417: 17, ЂП 1419: 17, РК 1430–1431: 3, ЂЛ 1452: 18, 27.

ХРИСТ: ЈП 1395: 4, ЈЛ 1398: 5, 29, СХ 1392–1402: 5, 16, 28, ЈД 1397–1402: 6, 32, 48, СЈ 1404–1405: 1, 5, СД 1405: 1, 3, МД 1405: 1x2, СТ 1406: 1, МХ 1406: 1, 3, СЛа 1407: 32, 33, СЛб 1407: 34, 35, СХ 1411: 10, СМ 1413: 9, СЛ 1414–1415: 7, СВ 1417: 7, СЛ 1427: 7, ЂВ 1427–1428: 7, 8, ЂД 1428: 1, 3, ЂП 1427–1429: 5, 6, ЂР 1428–1429: 7, 8, ЂЕ 1429: 4, 9, ЂР 1429–1430: 6, 8, ЂР 1430: 7, ЂВ 1432: 6, 8, РК 1433: 49, 51, ЂЛ 1429–1439: 8, 12, ЂД1 1445: 1, 3, ЂЛ 1452: 32, 33.

ХРИСТИЈАНИН: Н 1396: 94, СХ 1411: 41, ЈР 1457: 13.

ХРИСТИЈАНСКИ: СХ 1392–1402: 17, ЈД 1457: 18.

ХРИСТОВ: ЈП 1395: 51, 60, 65, Н 1396: 85, ЈП 1400: 12, 28, СХ 1392–1402: 32, ЈД 1397–1402: 24, 29, СВ 1417: 25, 26, ЂП 1419: 35, И 1402–1422: 7, 15, 25, ЂП 1427–1429: 10, 33, ЂР 1428–1429: 7, ЂР 1430: 31, РК 1433: 54.

ХРИСТОЉУБИВ: ЈП 1395: 6, 58, ЈП 1400: 19, СЈ 1404–1405: 5x2, СЛа 1407: 12, 32, СЛб 1407: 13, 35, ГП 1403–1408: 17, ЂП 1419: 27/28, ЂВ 1427–1428: 11, ЂД 1428: 5, ЂП 1427–1429: 9, ЂР 1428–1429: 7, 11, ЂЕ 1429: 4, 5/6, ЂР 1429–1430: 6, 6/7, 11, ЂР 1430: 7/8, ЂВ 1432: 6, 12, ЂЛ 1429–1439: 8/9, 9/10, 16, ЂД1 1445: 12, ЂЛ 1452: 32/33, 57.

ХРИСТОЉУБИЈЕ: СЛа 1407: 28, СЛб 1407: 30, ЂД1 1445: 29.

ЦАР: МХ 1406: 11.

ЦАРИЦА: СЛа 1407: 43, 48, СЛб 1407: 46, 50, СВ 1417: 37, ЂВ 1427–1428: 24.

ЦРКВА: ЈЛ 1394–1395: 2, ЈП 1395: 22, 27, 28, 29x3, 32x2, 34, 35x2, 36, Н 1396: 86, 117, ЈЛ 1398: 3, 13, 22, СХ 1392–1402: 3, 10, 15, 17, ЈХ 1394–1402: 3, 13, ЈД 1397–1402: 4, СЛа 1407: 65, СЛб 1407: 65, ЂП 1410: 12, СХ 1411: 49, И 1402–1422: 15, ЂР 1428–1429: 21, ЂР 1428–1429: 31, ЂР 1429–1430: 15, 23, ЂР 1430: 9, ЂЛ 1452: 13, 16, 64, 69, Х2 1454: 2, ЂВ 1456: 3, 4, 9, 10, 14.

ЦРКОВНИ: СТ 1406: 13, 19, СЛа 1407: 65, СЛб 1407: 65, ЂЛ 1452: 65.

ЦРКОВНИК: Н 1396: 111, И 1402–1422: 30.

ЦРКЉНИ: МХ 1406: 30, СХ 1411: 38.

1.7.3. ПРАВО

ВЕРА: МД 1392: 3/4, СД 1405: 21, 22, МД 1405: 19, 20, СТ 1406: 13, 25x2, СЛа 1407: 67, СЛб 1407: 67, СЛ 1414–1415: 20, СВ 1417: 37, ЂД 1428: 22x2, 46/47, ЂР 1428–1429: 18, 36, ЂЕ 1429: 27, ЂР 1429–1430: 19, ЂВ 1432: 19, 20, ЂД1 1445: 19, 20, 38, ЂЛ 1452: 82.

БЕРОВАН(И)ЈЕ: Л1 1457: 15, С1 1457: 16, Л2 1457: 23, С2 1457: 23.

ВИНА: СТ 1406: 20, 23.

ВЛАДАЉЦ: СД 1405: 35, МД 1405: 32, ЂД 1428: 37, ЂД1 1445: 31.

ВЛАДАН(И)ЈЕ: СД 1405: 26, 30, МД 1405: 28, ЂД 1428: 31, ЂД1 1445: 28.

ВЛАДАТИ: СХ 1392–1402: 24.

ВЛАСТ: ЂР 1428–1429: 28, ЂР 1429–1430: 17, ЂВ 1456: 4, 6, ЈР 1457: 2/3, 3, 7.

ГЛОБАР: СТ 1406: 16.

ГУСА: СД 1405: 23, МД 1405: 14, 21x2.

ГУСИТИ: СД 1405: 16, МД 1405: 14.

ДЕВИЦОПОХИШТИТЕЉ: СТ 1406: 22.

ДИЛАТАКС: ЂР 1428–1429: 21.

ДЉЖЪН: СД 1405: 38, 39, СВ 1417: 27, СЛ 1427: 27/28, 40, ЂД 1428: 41, 42, РК 1433: 36, 42, 44, 47, ЂД1 1445: 33, 34.

- ДЛЖАН: МД 1405: 37, 38.
- ДРЖАВА: СЈа 1407: 34, 44, СЈб 1407: 36, 47/48, СВ 1417: 31, 35, ЂВ 1427–1428: 8/9, ЂП 1427–1429: 7, 18, ЂР 1428–1429: 8, 13, ЂР 1429–1430: 8, 12, ЂР 1430: 11, ЂВ 1432: 8/9, 15, ЂЛ 1429–1439: 12, 19, ЂЛ 1452: 35.
- ДРУЖИНА: СД 1405: 10/11, МД 1405: 9, ЂД 1428: 11, ЂД1 1445: 10.
- ЖУПА: ЈХ 1394–1402: 40, СЈ 1404–1405: 16/17.
- ЗАБАВА: МХ 1406: 29, 33.
- ЗАБАВИТИ: СТ 1406: 15.
- ЗАБШИТИ: СД 1405: 21, ЂД 1428: 22, ЂД1 1445: 19.
- ЗАКЛЕТИ: Х1 1454: 5, 9, 10, Х2 1454: 12.
- ЗАКЛИНАТИ: Х2 1454: 25.
- ЗАКОН: СД 1405: 6x2, 8, 20, 26, 27, 29, 34, МД 1405: 17, 19, 24, 25, 27, 32, ЂД 1428: 20, 27, 28, 30, 36/37, ЂД1 1445: 18, 24, 25, 26, 27, 31, ЂД2 1445: 4, 6, 7, 9, 10, 13, 14.
- ЗАПИСАНИЈЕ: ЈП 1400: 17, СХ 1392–1402: 20, 23, СД 1405: 8, 43x2, 46, МД 1405: 4, 6, МД 1405: 43, СЈа 1407: 19, СЈб 1407: 21, ГП 1410: 11/12, 18, ЂД 1428: 5, 7/8, 51, 53, ЂП 1427–1429: 28, ЂЕ 1429: 21, ЂР 1430: 25, 27, ЂР 1430–1431: 10, ЂД1 1445: 5, 7, 41, 43, ЂД2 1445: 20, ЂЛ 1452: 22, ЈР 1457: 14, Ј2 1457: 20.
- ЗАПРЕШТАТИ: МХ 1406: 25, 34, ЂП 1410: 8.
- ЗАПРЕШТЕНИЈЕ: СХ 1406–1407: 32.
- ЗЛАТОПЕЧАТНИК: СЈа 1407: 20, 77, СЈб 1407: 21/22, 75/76, ЂЛ 1452: 22.
- ЗЛАТОПЕЧАТЊН: ЈП 1395: 24, 47, ЈП 1400: 6.
- ИСПРАВИТИ: Н 1396: 99, ЂД 1424: 4.
- ИСПРАВЉАТИ: Н 1396: 40, ЂП 1419: 25, СЈ 1427: 41.
- ИСПРАЉАТИ: Н 1396: 46, 52, 73.
- КЊИГА: ЈП 1457: 12, 14, 15, С1 1457: 12, 14/15, 15, Ј2 1457: 21, 22, С2 1457: 21, 22, 23, ЈД 1457: 11, 12.
- КЊИГА ОТВОРЕНА: ЈД 1457: 14.
- КРАЈИШТЕ: СВ 1417: 35, СЈ 1427: 27.
- КРИВ: СД 1405: 38, 39, МД 1405: 37, 38, ЂД 1428: 41, 42, ЂД1 1445: 34x2.
- КУНСОЛ: МД 1405: 30.
- КУНСУЛ: СД 1405: 32/33, 33, 34, МД 1405: 30, 31, ЂД 1428: 34, 35, 36, ЂД1 1445: 29x2, 30.
- ЛИСТ ОТВОРЕНИ: ЈП 1457: 1, С1 1457: 1, Ј2 1457: 2, С2 1457: 1.
- МЕЂА: ЈП 1395: 11x3, 12x2, 13x3, 14x3, 15x3, 16x2, 17, 22, 23, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, ЈЛ 1398: 14, СХ 1392–1402: 19, ЈХ 1394–1402: 29, 30, 34, 37, 39, 43x2, 45, СЈ 1404–1405: 19, ГП 1403–1408: 14x2, 15, ЂП 1410: 2, СХ 1411: 13, 15, 17, 18, СВ 1417: 33, ЂП 1419: 18, 19, 22, ЂР 1430: 20, 7, Х1 1454: 3, 9, 13, Х2 1454: 8x2, 14, ЂВ 1456: 5.
- МИЛОСНИК: СД 1405: 46, МД 1405: 43, ЂП 1410: 18, ЂД 1428: 53, ЂД1 1445: 43, ЂД2 1445: 20.
- МИЛОСТ: СХ 1392–1402: 22, 23, СД 1405: 9, МД 1405: 40, МХ 1406: 27, ЂП 1410: 1, СМ 1413: 25, ЂД 1428: 6, 7, 46, ЂП 1427–1429: 14, 17, ЂД1 1445: 6, 7, 37, ЂД2 1445: 9, ЂВ 1456: 1/2, ЈР 1457: 1, 4, 8.
- НАЈЕЗДА ВЛАСТЕЛСКА: СТ 1406: 16.
- НЕВЕРА: СХ 1392–1402: 11/12, ЂР 1428–1429: 23, ЂР 1429–1430: 27.
- ОБЛАДАТИ: Н 1396: 6, 22, 23, МД 1405: 2, СМ 1413: 19, И 1402–1422: 18, ЂП 1427–1429: 26, РВ 1432: 18/19.
- ОБЛАСТ: ЈЛ 1394–1395: 15, СЈ 1404–1405: 23, СТ 1406: 9, СХ 1406–1407: 11, СЈа 1407: 56, СЈб 1407: 57, ЂП 1410: 3, ЂД 1428: 27, ЂП 1427–1429: 15, ЂД1 1445: 23/24.

ОДТЕСАТИ: ЈХ 1394–1402: 30.
ОПРАВДАНИЈЕ: МХ 1406: 25, СХ 1411: 22, ЂВ 1432: 23.
ОПРАЉАТИ: СЛ 1427: 28.
ОСЛОБОДИТИ: МД 1392: 5, ЈП 1395: 41, ЈЛ 1394–1395: 11, 14, ЈЛ 1398: 22, СХ 1411: 34, ЂП 1419: 22/23, ЂП 1427–1429: 19, 20, ЂВ 1456: 15.
ОСУДИТИ: ЈЛ 1398: 11, СД 1405: 34, МД 1405: 32, ЂД 1428: 36, ЂД1 1445: 31.
ОТЕС: ЈХ 1394–1402: 16.
ОТКЛЕТИ: СД 1405: 16, МД 1405: 14, ЂД 1428: 16, ЂД1 1445: 14.
ОТПРАЉАТИ: ЂП 1427–1429: 22.
ПЕЧАТ ВЕРОВАНА ВИСУЃА: ЈЛ 1457: 23.
ПЕЧАТ ВИСУЃА: ЈЛ 1457: 15, С1 1457: 16, С2 1457: 23, ЈД 1457: 11/12, 14.
ПИСАНИЈЕ: ЈЛ 1394–1395: 8, 24, ЈЛ 1398: 22, 23, 29, СЛа 1407: 21, СЛб 1407: 23, СВ 1417: 12, ЂР 1430–1431: 1, ЂЛ 1452: 23/24.
ПЛЕН: СЛа 1407: 55, СЛб 1407: 56.
ПОВЕЛЕНИЈЕ: ЈП 1395: 25, 41, ЈЛ 1394–1395: 4, ЈЛ 1398: 4, 32, СХ 1392–1402: 4, ЈХ 1394–1402: 4, СД 1405: 44, МД 1405: 40/41, СТ 1406: 25/26, 28, 31, СЛа 1407: 11, 40, 68, 69, 76/77, СЛб 1407: 12, 43, 67, 69, 75, СХ 1406–1407: 26/27, ГП 1403–1408: 3, СЛ 1414–1415: 17, 20/21, СВ 1417: 14, 37/38, 39, 46, ЂП 1419: 4, СЛ 1427: 51, ЂВ 1427–1428: 18, ЂД 1428: 47, ЂП 1427–1429: 14, ЂР 1428–1429: 37, ЂЕ 1429: 27, ЂР 1429–1430: 19, ЂВ 1432: 19/20, ЂВ 1432: 26, ЂЛ 1429–1439: 27, ЂЛ 1452: 4/5, 11, 82, 92, ЂВ 1456: 17/18, Х1 1454: 2, ЈР 1457: 16.
ПОВЕЛЕНИЈЕ: СЛа 1407: 21, СЛб 1407: 23, СХ 1411: 37, 38, ЂЛ 1452: 23.
ПОКРАСТИ: СД 1405: 23, МД 1405: 21, СТ 1406: 21, ЂД 1428: 23, ЂД1 1445: 21x2.
ПОРОТА: СД 1405: 10, МД 1405: 9, ЂД 1428: 11, ЂД1 1445: 10.
ПОСИЛИЈЕ: МХ 1406: 29.
ПОСИЛНИ ДАР: СД 1405: 37, МД 1405: 35, ЂД 1428: 39/40, ЂД1 1445: 32.
ПОТВОРИТИ: ЈЛ 1394–1395: 24, 25, Н 1396: 114, 115, СХ 1392–1402: 30, СЈ 1404–1405: 28, СД 1405: 9, 35, 42/43, МД 1405: 32, МХ 1406: 35, 37, СЛа 1407: 72, СЛб 1407: 72, ЂП 1410: 10, СХ 1411: 42, СМ 1413: 31/32, 35, СВ 1417: 42, ЂП 1419: 29, И 1402–1422: 33, СЛ 1427: 44, ЂВ 1427–1428: 26, ЂД 1428: 37, 52, ЂП 1427–1429: 16, 28, 29, 40, ЂЕ 1429: 21, ЂР 1429–1430: 25/26, 30x2, РК 1433: 52, ЂД1 1445: 31, 41, ЂЛ 1452: 87, ЈР 1457: 15.
ПОТВРДИТИ: СХ 1392–1402: 31, СД 1405: 6, 43, МД 1405: 6/7, СХ 1411: 42/43, И 1402–1422: 34, СЛ 1427: 45, ЂВ 1427–1428: 17, 26, ЂД 1428: 6, 52, ЂП 1427–1429: 16, 29, ЂР 1428–1429: 40, ЂЕ 1429: 22, ЂР 1429–1430: 18, 30, 31, ЂД1 1445: 6, 41.
ПРА: СД 1405: 9, 13, МД 1405: 8, 11, ЂД 1428: 10, 13, ЂД1 1445: 9, 12.
ПРАВДА: ЈЛ 1457: 14, С1 1457: 15, ЈЛ 1457: 23, С2 1457: 24.
ПРАВИНА: ЈП 1395: 11, 17, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 37, 38, 61, Н 1396: 86, ЈП 1400: 23, СХ 1392–1402: 19, ЈХ 1394–1402: 16, СЈ 1404–1405: 19, ГП 1403–1408: 14, 15, ЂП 1410: 3, СХ 1411: 13, 16, 17, 18, СВ 1417: 33, ЂП 1419: 18, 19, 22, ЂР 1430: 21, ЂЛ 1429–1439: 43, ЂВ 1456: 6, 7.
ПРЕСТОЈ: СХ 1411: 35.
ПРЕТИ: СД 1405: 10, 12, 14, 32x2, МД 1405: 9, 10, 12, 29, 30, ЂД 1428: 11, 12, 14, 34x2, ЂД1 1445: 10, 11, 13, 29x2.
ПРЕУЗЪМ: СД 1405: 40, МД 1405: 39, ЂД 1428: 42, ЂД1 1445: 35.
ПРИСЕЛИЦА: ЈП 1395: 45, ЈП 1400: 5, СЛа 1407: 52, СЛб 1407: 54.

- ПРИТРАЖИЦА:** ЈП 1395: 46, ЈП 1400: 5.
- ПРОСТАГМА:** СД 1405: 6.
- СЪБОР:** СХ 1411: 53.
- СЪВЕШТАТИ:** ЈЛ 1394–1395: 12, СЈ 1404–1405: 13, ЂЛ 1452: 56.
- СЪГРЕШЕНИЈЕ:** ЂР 1428–1429: 23, ЂР 1429–1430: 27.
- СВАДИТИ:** СД 1405: 40, МД 1405: 39, ЂД 1428: 43, ЂД1 1445: 35.
- СВЕДОК:** СД 1405: 12, МД 1405: 10, ЂД 1428: 12, ЂД1 1445: 11.
- СВЕДОЦБА:** СД 1405: 11, МД 1405: 10, ЂД 1428: 12, ЂД1 1445: 11.
- СВЕДЬЦ:** СД 1405: 16, МД 1405: 14, ЂД 1428: 16, ЂД1 1445: 15.
- СВЕШТЕНОКРАДЬЦ:** СТ 1406: 21.
- СВОБОДА:** СТ 1406: 5, 6, 22, СЈа 1407: 50, 54, СЈб 1407: 53, 56, ЂП 1410: 4, СМ 1413: 25/26, 26, СЛ 1414–1415: 15, 16/17, СВ 1417: 33, СЛ 1427: 23/24.
- СВОБОДИТИ:** ЈП 1395: 42.
- СВОБОДЬН:** ЈП 1395: 41, ЈЛ 1394–1395: 19, СТ 1406: 15/16, 19, СХ 1411: 26, И 1402–1422: 16, 19, ЂВ 1456: 16.
- СВОБОДНО:** СД 1405: 28, 38, 41, МД 1405: 26, 36, 40, СТ 1406: 14, МХ 1406: 32, ЂД 1428: 29, 40, 44, ЂД1 1445: 26, 33, 36, ЂД2 1445: 13.
- СИНОР:** ЂВ 1432: 23.
- СУД:** ЈП 1395: 46, ЈП 1400: 5, СХ 1392–1402: 25, СД 1405: 14, 33, МД 1405: 12, 31, ЂД 1428: 14, 36, ЂД1 1445: 13, 30, Х1 1454: 2, 4, Х2 1454: 2.
- СУДИЈА:** ЈР 1457: 10.
- СУДИТИ:** СД 1405: 10, 13, 14x2, 33x2, 34, МД 1405: 8, 11, 12x2, 30, 30/31, 31, ЂД 1428: 11, 13, 14x2, 35x2, 36, ЂД1 1445: 10x2, 12, 13x2, 29x2, 30x2.
- СУДИТИ:** ЈЛ 1398: 29, СД 1405: 13, 33, МД 1405: 11, 30, ЂД 1428: 13, 35, ЂД1 1445: 12, 29.
- ТАДБА:** СД 1405: 16, МД 1405: 14, ЂД 1428: 16, ЂД1 1445: 15.
- ТВРД:** СЈа 1407: 68, СЈб 1407: 68, СВ 1417: 38, ЂВ 1427–1428: 25, ЂД 1428: 47, ЂР 1428–1429: 22, 25, 36, 39, РК 1430–1431: 17, 26, ЂВ 1432: 24, 29, РВ 1432: 16, ЂД1 1445: 38, ЂЛ 1452: 83, ЈЛ 1457: 14, С1 1457: 15, Ј2 1457: 21, С2 1457: 22.
- УБИТИ:** СД 1405: 23, МД 1405: 21, ЂД 1428: 23, ЂД1 1445: 21.
- УБИЦА:** СТ 1406: 21.
- УДАВА:** ЂД 1428: 45, 46, ЂД1 1445: 37x2.
- УЗЕТ(И)ЈЕ:** СД 1405: 31, МД 1405: 36, ЂД 1428: 40, ЂД1 1445: 32/33.
- УКРАСТИ:** СД 1405: 16, 23, МД 1405: 13/14, 21, ЂД 1428: 16, 24, ЂД1 1445: 14.
- УМЕЊИТИ:** ЈЛ 1398: 14.
- УСТАВИТИ:** МХ 1406: 18, ЂВ 1427–1428: 20, 23, ЂП 1427–1429: 16, РК 1433: 16.
- УТАКСАТИ:** СЛ 1427: 18, ЂР 1429–1430: 26, РК 1430–1431: 12, РК 1433: 39.
- УТВРДИТИ:** ЈП 1395: 46, ЈЛ 1394–1395: 25, ЈЛ 1398: 23/24, 24, ЈП 1400: 6, СХ 1392–1402: 22, 23, СЈ 1404–1405: 29, СД 1405: 8, СЈа 1407: 20, 76, СЈб 1407: 22, 75, СХ 1411: 44, СВ 1417: 45/46, И 1402–1422: 21, ЂД 1428: 10, ЂД 1428: 52, ЂР 1428–1429: 16, ЂЕ 1429: 27/28, РК 1433: 11, 56, ЂР 1429–1430: 35, ЂР 1430: 14, ЂД1 1445: 9, 42, ЂД2 1445: 18.
- УХАТАРИТИ:** ЈЛ 1398: 21.
- УХУСИТИ:** ЂД1 1445: 14.
- ХАТАР:** ЈЛ 1398: 14, 15x2, 16x4, 17x3, 18x2, 19x3, 20x3, 21x2, СЈ 1404–1405: 19.
- ХРИСОВОЉ:** ЂВ 1427–1428: 21, ЂЛ 1429–1439: 41.

ХРИСОВУЛЬ: ЛП 1395: 24, 47, 51, 58, 61, 63, 64, ЛП 1400: 6, 12, 19, 23, 25, 26, СХ 1392–1402: 11, 22, 23, ЈД 1397–1402: 61, МХ 1406: 45, СХ 1406–1407: 32, СХ 1411: 49, СЛ 1427: 51, ЂВ 1427–1428: 14, 20, ЂП 1427–1429: 17, ЂР 1428–1429: 32, ЂР 1429–1430: 14, 22, 26, РК 1430–1431: 20, ЂВ 1432: 34, ЂЛ 1452: 93, Х1 1454: 4, 13, Х2 1454: 3, 4, 8, 14.
ХУСА: СД 1405: 16, 23, ЂД 1428: 16, 23, 24, ЂД1 1445: 15, 21x2.
ХУСИТИ: ЂД 1428: 16.

1.7.4. ПРИВРЕДА

АСПРА: Л1 1457: 4, 11, С1 1457: 4, 11, Л2 1457: 5, 18, С2 1457: 4, 19.
БАШТИНА: ЛП 1395: 20, СХ 1392–1402: 10, 12, ЈХ 1394–1402: 17, СЈ 1404–1405: 21, ЂР 1428–1429: 16, 19/20, 22, 24, ЂР 1429–1430: 24, ЂВ 1432: 19.
БАШТИНСКИ: ЂР 1430: 14, РВ 1432: 12.
ВИНОГРАД: ЛП 1395: 20/21, ЈЛ 1398: 20, 22, ЂВ 1432: 24, РВ 1432: 15, 16.
ДЕЛ: РК 1430–1431: 22, 23, РК 1433: 31, ЂВ1456: 10.
ДИНАР: РК 1433: 24.
ДОБИТЬК: СД 1405: 22, МД 1405: 20, ЂД 1428: 22.
ДОХОДЬК: ЛП 1395: 42, СЛа 1407: 17, СЛБ 1407: 19, РК 1433: 37, ЂЛ 1429–1439: 43, ЂЛ 1452: 20, 36, 45, 51, РВ 1432: 13, 18.
ДОХОДЬК КОПОРИТЬКИ: Н 1396: 60.
ДОХОДЬК НОВОБРДСКИ: СХ 1406–1407: 23.
ДОХОДЬК ЦАРСКИ: ЛП 1395: 41.
ДУКАТ: РВ 1432: 11, Л2 1457: 12x2, С2 1457: 12, 13x2.
ЖДРЕБИЛ: СХ 1406–1407: 18.
ЖИТО: РК 1430–1431: 13.
ЗАБАШТИНИТИ: СД 1405: 24, 25, МД 1405: 23x2, ЂД 1428: 25, 26.
ЗАЛОГ: МД 1392: 2.
ЗАЛОЖИТИ: МД 1392: 4, ЂР 1428–1429: 22, РК 1433: 29, 30, 32.
ЗАЛО: СЛа 1407: 5, 17 СЛБ 1407: 6, 19, РК 1433: 4, ЂЛ 1452: 20, Л1 1457: 3, 6x2, 10, С1 1457: 3, 6, 11, Г 1457: 1, Л2 1457: 4, 6, 11, 18, С2 1457: 4, 5, 5/6, 11, 19.
ИМАН(И)ЈЕ: СД 1405: 21, 35, 41, МД 1405: 19, 34, 40, ЂД 1428: 22, 38, 43, РК 1433: 23, 25, ЂД1 1445: 19, 20, 32, 35, Л1 1457: 10, 13, С1 1457: 10, 13, Г 1457: 3, Л2 1457: 17, 21, С2 1457: 18, 22, ЈД 1457: 7.
ИМЕНИЈЕ: СТ 1406: 22, СВ 1417: 30.
КАМЕН: СЛа 1407: 17, СЛБ 1407: 19, ЂЛ 1452: 20, РК 1433: 4.
КАМЕН СВЕТЛИ: СЛа 1407: 5/6, СЛБ 1407: 7.
КОВ ЗЛАТИ: Л1 1457: 1, 11, С1 1457: 4, 11, Л2 1457: 5, 18, С2 1457: 4, 19.
КОВ СРЕБРНИ: Л1 1457: 1, 11, С1 1457: 4, 11, Л2 1457: 5, 18/19, С2 1457: 4, 19/20.
КОВЬ: СД 1405: 15x2, 16, 17x3, МД 1405: 13x2, 14, 15x3, ЂД 1428: 15x2, 16, 17x3, ЂД1 1445: 14x2, 15x2, 16x2
КОЛО: ГП 1403–1408: 15, ЂП 1419: 18, 22, РК 1430–1431: 22, 23.
КРУШЬЦ: ЛП 1395: 18.
КУПИТИ: СД 1405: 15, 16, МД 1405: 13, 14, СТ 1406: 22, ЂД 1428: 15, 16, РК 1430–1431: 13, ЂД1 1445: 14, 15.
КУПЬБА: СД 1405: 28, МД 1405: 26, ЂД 1428: 29, ЂД1 1445: 26.
КУПЬБЕНИЦА: СЈ 1404–1405: 21.

- КУПОВАН(И)ЈЕ:** ЋД2 1445: 12.
- ЛЕПТА:** ЈХ 1394–1402: 23, СЛа 1407: 8, СЛб 1407: 9, РК 1433: 13, ЋЛ 1452: 9.
- ЛИТРА:** Н 1396: 45, 57, 61, 79, СХ 1406–1407: 28, ГП 1403–1408: 15, СВ 1417: 24, 26x2, 30, И 1402–1422: 13, СЛ 1427: 17x2, 19, ЋВ 1427–1428: 16, 22, ЋЕ 1429: 17, РК 1430–1431: 13, 21, РК 1433: 34, ЋЛ 1429–1439: 30, ЋЛ 1429–1439: 36x2, ЋЛ 1452: 43, 75, Л1 1457: 6x2, 13, С1 1457: 6, 14, Г 1457: 1, 3, Л2 1457: 7, 10/11, 11, С2 1457: 5x2, 11x2.
- ЛОЗ(И)ЈЕ:** СХ 1411: 21 ЋВ 1432: 24.
- МЪТ:** ЋВ 1432: 24, РВ 1432: 15.
- НАМЕТ:** СД 1405: 24, МД 1405: 22, ЋД 1428: 24, ЋД1 1445: 22.
- ЊИВА:** ЈЛ 1398: 19x2, 20, ЈХ 1394–1402: 34.
- ОВОШТИЈЕ:** ЈЛ 1398: 22.
- ОНГА/ОНГИЈА:** МХ 1406: 24.
- ОТКУПИТИ:** МД 1392: 3, 4x2, РК 1433: 31.
- ПАНАЉУР:** ЋР 1428–1429: 32, ЋЛ 1452: 77.
- ПИВНИЧИШТЕ:** ЋВ 1456: 8.
- ПЛАТИТИ:** СД 1405: 23/24, 24, 39, МД 1405: 20, 21x2, 22, 38, СВ 1417: 29, ЋД 1428: 24x2, 36, 42, ЋД1 1445: 20, 21x3, 30.
- ПЛАЉАТИ:** СД 1405: 22, 23, ЋД 1428: 23x2, ЋД1 1445: 34.
- ПОКЛАД:** Л1 1457: 3, С1 1457: 3, Г 1457: 2, Л2 1457: 3, С2 1457: 3, ЛД 1457: 5, 12.
- ПОЗЛАШТЕН:** СЛ 1427: 16.
- ПРИЊИЈА:** ЋР 1428–1429: 21.
- ПРОДАТИ:** РК 1433: 29, 30, 32, ЋР 1428–1429: 22.
- ПРОИЈА:** СХ 1392–1402: 12, СЈ 1404–1405: 17, ЈР 1457: 2, 5, 9.
- ПРОИЈАР:** ЈР 1457: 6.
- СЛАНИЦА:** СД 1405: 31x2, МД 1405: 28x2, ЋД 1428: 32x2, ЋД1 1445: 28.
- СОЛ:** ЈП 1395: 18, Н 1396: 119.
- СРЕБРО:** Н 1396: 45, 57, 63, 79, СЛа 1407: 5, СЛб 1407: 6, СХ 1406–1407: 28, ГП 1403–1408: 15, СВ 1417: 24, 30, СЛ 1427: 17, 17/18, 19, И 1402–1422: 13, ЋВ 1427–1428: 16, 21, 22, ЋЕ 1429: 17, РК 1430–1431: 13, РК 1433: 34, 37, 38, 40, ЋЛ 1429–1439: 30, 43, ЋД2 1445: 12, 75.
- СРЕБРО БЕЛО:** Л1 1457: 4, 11, С1 1457: 4, 11, Л2 1457: 4/5, 18, С2 1457: 4, 19.
- СРЕБРО ГЛАМСКО:** Л1 1457: 4, 10, С1 1457: 4, 11, Л2 1457: 4, 18, С2 1457: 4, 19.
- СРЕБРН:** СЛ 1427 16, РК 1433: 27.
- СТАН:** СД 1405: 18x2, МД 1405: 16x2, ЋД 1428: 18x2, ЋД1 1445: 16, 17.
- ТРГ:** ЈП 1395: 10, ЈЛ 1398: 10, СД 1405: 19, 24, 30, 31, МД 1405: 17, 22, 27, 28, МХ 1406: 9, 19, 26, 27, 30, ЋД 1428: 19, 25, 31, 32, ЋР 1428–1429: 32, 33, ЋД1 1445: 18, 22, 28x2, ЋЛ 1452: 76, СД 1405: 19, 23, 38, МД 1405: 17, 20, 36, ЋД 1428: 19, 23, 40, ЋД1 1445: 17, 20, 33.
- ТРГОВАН(И)ЈЕ:** ЋД2 1445: 12.
- УБАШТИНИТИ:** ЋД1 1445: 22, 23.
- УЛАНИК:** СХ 1392–1402: 19.
- УНГА/УНГИЈА:** МХ 1406: 19.
- УНЧА:** Г 1457: 1, Л2 1457: 11, С2 1457: 11.
- ЦАРИНА:** МХ 1406: 33, СВ 1417: 23, 27, СЛ 1427: 21, РК 1433: 31, ЋД2 1445: 16x2.
- ЦАРИНА МИМОХОДНА:** СЛ 1427: 21.
- ЦАРИНА НОВОБРДСКА:** СЛ 1427: 17, 18/19, ЋЕ 1429: 17, ЋЛ 1429–1439: 29, ЋЛ 1452: 43.

ЦАРИНА ЦРКЪВНА: МХ 1406: 29/30.

ЦЕТА: СВ 1417: 16.

1.7.5. СРОДСТВО

БРАТ: ЛП 1395: 7, 39, 59, ЛЛ 1394–1395: 7, Н 1396: 21, 48, 55, 58, 63, 68, ЛП 1400: 20, СХ 1392–1402: 7, 27, 30, ЈХ 1394–1402: 41, СЈ 1404–1405: 6, 26, МД 1405: 2, 33x2, СЛа 1407: 70, СЛб 1407: 69, СХ 1406–1407: 33, ГП 1403–1408: 18, ЂП 1419: 21, 29, ЛП 1457: 8, 13, С1 1457: 14, Л2 1457: 10, 13, С2 1457: 10, С2 1457: 14, 16, ЛД 1457: 12.

БРАТАЊИЦ: РК 1433: 42, Х2 1457: 18.

БРАТЕНАЦ: ЛП 1457: 7, С1 1457: 7, Л2 1457: 8, С2 1457: 7, 8.

БРАТИЈА: МД 1405: 22, ГП 1403–1408: 9, ЛД 1457: 1, Испоља, ЛП 1457: 3, С1 1457: 3, Л2 1457: 4, С2 1457: 3.

ВЪНУК: СЈ 1404–1405: 26, СХ 1406–1407: 33.

ДЕТЕ: ЂР 1428–1429: 21.

ДЕЦА: ЂР 1428–1429: 17.

ДЪШТИ: Н 1396: 38, 43, 44, 54, 71/72.

ИСКЕДИЈЕ: ЈД 1397–1402: 52.

МАЈКА: СХ 1392–1402: 13, СЈ 1404–1405: 6, 9, 13, СД 1405: 7, 20, 27, 30, ГП 1403–1408: 9, ЂП 1419: 20, ЛП 1457: 2, С1 1457: 2, Л2 1457: 3, С2 1457: 2.

МАТИ: Н 1386: 53, СХ 1392–1402 6, 27, ЈД 1397–1402: 33.

МУЖ: ЛП 1395: 22.

ОТЬЦ: СХ 1406–1407: 2, 10.

ПЛЕМЕ: СХ 1406–1407: 35

ПОДРУЖ(И)ЈЕ: ЛП 1395: 31, ЂЛ 1452: 56/57.

ПРЕДЕД: СХ 1406–1407: 2.

РОД: СД 1405: 42, СХ 1406–1407: 34, ЂП 1410: 9, ЂП 1419: 27, ЂД 1428: 51, ЂЕ 1429: 20.

РОДИТЕЉ: СХ 1392–1402: 21, 26, ЈД 1397–1402: 54, СЈ 1404–1405: 18, 20, СД 1405: 7, 20, 26, 29, 31, МД 1405: 2, 5, 5/6, 18, 25, СТ 1406: 7/8, СХ 1406–1407: 24, СВ 1417: 7, ЂВ 1427–1428: 11, 14, 20, ЂД 1428: 2, 6, 8, 9, 10, 21, 28, 31, 33, 45, ЂП 1427–1429: 9, 17, 20, 24, ЂР 1428–1429: 6, 11, 15, 24, ЂЕ 1429: 3, ЂР 1429–1430: 11, 14, 23, 26, ЂЛ 1429–1439: 17, 25, 39, 42, ЂД1 1445: 2, 8, 8/9, 18, 19, 24, 25, 27x2, 36/37, ЂД2 1445: 5, 10, 14, 17, ЂЛ 1452: 54, ЛП 1457: 2, 4/5, 6, С1 1457: 2, 5, 7, Л2 1457: 2/3, Л2 1457: 5, 7, С2 1457: 2, 5, 6.

СИН: ЛЛ 1394–1395: 5, 7, Н 1396: 34, 87, 95, ЈХ 1394–1402: 6, СЈ 1404–1405: 26, ЈД 1397–1402: 12, 33, СД 1405: 42, МХ 1406: 4, СЛа 1407: 70, СЛб 1407: 70, СХ 1406–1407: 33, СВ 1417: 40, ЂД 1428: 48x2, 49, 50, ЂП 1427–1429: 27, ЂР 1428–1429: 8, 23, 25, 37, 38, ЂЕ 1429: 20, ЂР 1429–1430: 7, 22, 28, 29, ЂР 1430: 22, 24, ЂВ 1432: 7, 27, РВ 1432: 2, ЂЛ 1429–1439: 11, ЂД1 1445: 3, 6, 38, 39, 40, ЂД2 1445: 11, 15, 18, ЂВ 1456: 1, С1 1457: 1, ЛР 1457: 13.

СЕСТРА: Н 1396: 50.

СЕСТРИЊ: РК 1433: 42.

СЕСТРИЧИЊ: ЛР 1457: 5, 9, 12.

СЪРОДНИК: ЛП 1395: 47/48, ЛП 1400: 7, СЈ 1404–1405: 27, СЛа 1407: 71, СЛб 1407: 70, СХ 1411: 41, СМ 1413: 31, СВ 1417: 40, СЛ 1427: 43, ЂП 1427–1429: 27, ЂР 1428–1429: 21, ЂР 1428–1429: 38, ЂР 1429–1430: 25, 29, ЂР 1430: 24, ЂР 1432: 27/28, РК 1433: 22, ЂД1 1445: 40, ЂЛ 1452: 85, ЛР 1457: 13.

СЪРОДНИЦА: ЈП 1395: 31.

СУПРУЖНИЦА: ЂП 1419: 11.

ХЪЕР: Н 1396: 46.

ЧЕДО: ЈП 1395: 6, 59, ЈП 1400: 20, СЈ 1404–1405: 34, ГП 1403–1408: 25, СХ 1411: 48, ЂР 1428–1429: 43, ЂЛ 1452: 55, 58, 61.

2. ОНИМИЧНОСТ

2.1. Уводне напомене. – Изразитом употребом ономастичке лексике (онимичношћу) разликује се српски средњовековни пословноправни стил од административног стила савременог стандардног језика. Употреба ономастичке лексике у испитиваним документима израженија је у властеоским и манастирским даровницама, као и у актима игумана Св. Пантелејмона (Н 1396 и И 1402–1422) и актима о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454).

2.2. Антропонимија. – Статистички преглед забележених антропонима у повељама и писмима Српске деспотовине приказан је у следећој табели¹⁹³:

Табела бр. 17: Статистички приказ употребе антропонима		
Антропонимске категорије	Број имена	Број потврда
1. Лична имена	195	688
1.1. – владара	16	298
1.2. – властеле	44	109
1.3. – зависних људи	55	70
1.4. – монаха	80	211
2. Проепоними	70	90

Како показује наведена табела, ексцерпирана антропонимска грађа разврстана је најпре на лична имена (у ужем смислу) и проепониме. Ужа класификација унутар прве групе имена проведена је према критеријуму друштвеног статуса (најшире схваћеног) носилаца имена. Тако су разликована имена владара и чланова владарских породица, имена више и ниже световне властеле, имена зависних људи, и на крају имена монаха (укључујући и црквене великодостојнике).

Изван овога прегледа остала су имена библијских личности која се најчешће јављају у аренгама и санкцијама повеља, као и имена светаца (хагионими) која се најчешће јављају у вези са дарованим манастирима и црквама.

2.2.1. ИМЕНА ВЛАДАРА И ЧЛАНОВА ВЛАДАРСКИХ ПОРОДИЦА. – Велики број потврда имена владара и чланова владарских породица очекиван је с обзиром на дипломатички формулар докумената. Имена редовно долазе у интитулацијама повеља, а врло често и у експозицијама приликом пози-

¹⁹³ Пошто се један број имена понавља у различитим категоријама, укупан број имена нешто је мањи од простог збира имена из свих категорија.

вања издаваоца повеље на документа о истом предмету која су издали његови претходници.

Азбучни регистар имена владара и чланова владарских породица са подацима о носиоцима имена и потврдама¹⁹⁴:

- ВЛК** (x48), брат кнеза и деспота Стефана [ЈЛ 1394–1395 (x1), ЈП 1395 (x3), Н 1396 (x29), ЈП 1400 (x1), СХ 1392–1402 (x2), ЈХ 1394–1402 (x1), ЈД 1397–1402 (x1), СЈ 1404–1405 (x1)]; Вук Бранковић [МД 1405 (x5), ЂД1 1445 (x4)].
- ГРГУР** (x22), брат деспота Ђурђа [МД 1405 (x5), МХ 1406 (x1), ЂП 1419 (x1)]; син деспота Ђурђа [ЂД1 1445 (x2), ЂД2 1445 (x2), ЂЛ 1452 (x1), Л1 1457 (x3), С1 1457 (x2), Г 1457 (x1), Л2 1457 (x2), С2 1457 (x2)].
- ЂУРЂ** (x28), деспот Ђурађ Бранковић [МД 1405 (x4), МХ 1406 (x1), ГП 1403–1408 (x1), ЂП 1410 (x1), ЂД 1424 (x1), ЂД 1428 (x1), ЂП 1427–1429 (x1), ЂВ 1427–1428 (x1), ЂР 1428–1429 (x1), ЂЕ 1429 (x1), ЂР 1429–1430 (x1), ЂР 1430 (x1), ЂВ 1432 (x1), РК 1433 (x1), ЂД1 1445 (x1), ЂД2 1445 (x1), ЂЛ 1452 (x1), ЂВ 1456 (x2), РВ 1432 (x1), Л1 1457 (x1), С1 1457 (x2), Л2 1457 (x1), С2 1457 (x1)].
- ЖИГМУНДА** (x1), угарски краљ [ЂР 1428–1429: 24].
- ИРИНА** (x1) [РВ 1432: 2].
- ЈЕРИНА** (x10), жена деспота Ђурђа [ЂП 1419: 12, ЂЕ 1429: 6, ЂР 1429–1430: 7, ЂЛ 1429–1439: 10, ЂЛ 1452: 61, 93, Л1 1457: 3, С1 1457: 3, Л2 1457: 3, С2 1457: 3].
- ЈЕЛЕНА** (x1), Јелена Палеологиња, кћи морејског деспота Томе Палеолога, жена деспота Лазара Бранковића [ЂЛ 1452: 63].
- ИЈЕРИНА** (x1), жена деспота Ђурђа [ЂЛ 1452: 57].
- КАТАКУЗИНА** (x1), кћи деспота Ђурђа [ЂЛ 1452: 62].
- ЛАЗАР** (x52), кнез Лазар [ЈП 1395 (x1), Н 1396 (x5), СХ 1392–1402 (x3), СД 1405 (x5), МД 1405 (x4), ЂД 1428 (x5), ЂД1 1445 (x4)]; Лазар, брат деспота Ђурђа [МД 1405 (x4), МХ 1406 (x1), ГП 1403–1408 (x1), ЂП 1410 (x3), ЂП 1419 (x1)]; деспот Лазар, син деспота Ђурђа [ЂД1 1445 (x2), ЂД2 1445 (x2), ЂЛ 1452 (x2), ЂВ 1456 (x2), Л1 1457 (x1), ЈР 1457 (x1), Л2 1457 (x2), С2 1457 (x2), ЛД 1457: (x1)].
- МАРА** (x6), госпођа Мара Бранковић, жена Вука Бранковића [МД 1405: 2, 34, 41, МХ 1406: 3, ЂП 1410: 1]; царица Мара, кћи деспота Ђурђа [ЂЛ 1452: 62].
- МИЛИЦА** (x4), кнегиња Милица [МД 1392: 1, СХ 1392–1402: 7, 14, 27].
- СТЕФАН** (x12), деспот Стефан Лазаревић [МД 1392: 1]; Стефан, син деспота Ђурђа [ЂД1 1445: 3, 6, ЂД2 1445: 11, 15, Л1 1457: 7, 8, С1 1457: 1, Л2 1457: 8, С2 1457: 1, ЛД 1457: 12, 13].
- СТЕФАН** (x109), деспот Стефан Лазаревић [ЈЛ 1394–1395 (x1), ЈП 1395 (x3), Н 1396 (x27), ЈП 1400 (x1), СХ 1392–1402 (x1), ЈХ 1394–1402 (x1), ЈД 1397–1402 (x1), СЈ 1404–1405 (x1), СД 1405 (x2), СТ 1406 (x2), СХ 1406–1407 (x1), СЈа 1407 (x1), СЈб 1407 (x1), СХ 1411 (x2), СМ 1413 (x1), СЛ 1414–1415 (x1), СВ 1417 (x1), И 1402–1422 (x1), СЛ 1427 (x2), ЂД 1428 (x9), ЂВ 1427–1428 (x2), ЂП

194 Регистар доноси следеће податке: (а) лично име према старосрпском изговору прве половине XV века, при чему се евентуално присуство изговорног полугласника обележава помоћу њ, (б) укупан број потврда у загради, (в) идентификација носиоца или носилаца имена, (г) скраћеница документа и број реда у коме се пример налази, или изузетно, када је велики број примера, само укупан број потврда у појединачном документу. На овај су начин урађени и други регистри личних имена у овоме одељку, изузев регистра имена монаха, у коме се додаје још и грчки или латински облик имена.

1427–1429 (x4), ЂР 1428–1429 (x1), ЂР 1429–1430 (x4), ЂВ 1432 (x1), РК 1433 (x1), ЂЛ 1429–1439 (x1), ЂД1 1445 (x5), ЂД2 1445 (x4), ЂЛ 1452 (x1)]; цар Стефан Душан [ЈП 1395 (x2), СХ 1392–1402 (x1), СД 1405 (x5), МД 1405 (x6), СЛа 1407 (x1), СЛБ 1407 (x1), ЂД 1428 (x5), ЂД1 1445 (x4), ЂЛ 1452 (x1)]; Стефан, син деспота Ђурђа [ЂЛ 1452 (x1)].

ТОМА (x1), вероватно Тома Кантакузин, брат деспотице Јерине [ЈР 1457: 11].

УРОШ (x1), краљ Стефан Урош III Дечански [ЈД 1397–1402: 36/37].

У вези са наведеним именима могу се дати следећи коментари: (а) најфреквентније владарско име очекивано је СТЕФАН; (б) облик СТЕПАН употребљен у духу српског народног језика налази се само у повељама и писмима Дубровнику и у признаницама деспота Лазара и Стефана Бранковића; (в) према грч. Εἰρήνη најчешће долази фонетизам ЈЕРИНА (само у једном примеру из РВ 1432 ирина); српкословенски фонетизам (и)ЈЕРИНА (само у ЂЛ 1452) нема етимолошког оправдања (в. одељак II.1, т. 2.3.4); (г) према грч. Καντακούζηνος забележено је само КАТАКУЗИНА (уместо очекиваног фонетизма ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΙΝΑ); (д) у категорију владарских имена сврстано је и име ЖИГМУНДА, адаптирано према именицама женског рода, што је познато и другим нашим средњовековним споменицима (уп. у РКС I: 337: жигъмоуънь, жигъмоуъньдъ, жигъмоуъньтъ, жигъмоуъньда и жигмоуъньта).

Монашка имена владара и владарки обрађена су у оквиру одељка о именима монаха и црквених великодостојника (в. овде т. 2.2.4).

2.2.2. ИМЕНА ВИШЕ И НИЖЕ СВЕТОВНЕ ВЛАСТЕЛЕ. – Највећи број имена српске средњовековне властеле забележен је у завршним деловима повеља упућеним Дубровнику, приликом навођења милосника „извршилаца владареве милости“. Осим повеља упућених Дубровнику, нешто више података о средњовековној властели пружају ЈХ 1394–1402 и ЈР 1457, а посебно и ЈП 1395.

Азбучни регистар личних имена више и ниже властеле са подацима о носиоцима имена и потврдама из корпуса:

АВГУСТИЈАН (x1), десечар [ЈХ 1394–1402: 44].

АЛЕКСА (x1), дијак [ЂП 1410: 18].

АНДРУШКО (x2), Андрушко Бобаљевић, дубровачки властелин [ЂД1 1445: 5, ЂД2 1445: 3].

БОГДАН (x6), Богдан Радујевић, властелин [ЈП 1395: 37]; логотет [СД 1405: 46]; писар [ЂП 1419: 37]; протовестијар [ЂД 1428: 54]; логотет [ЂД1 1445: 43, ЂД2 1445: 21].

БОГОСЛАВ (x1), Богослав Бргбаља, властелин [ЈП 1395: 14].

БРАНКО (x1), ђефалија приштевски [ЈХ 1394–1402: 40].

ВЕСЕЛКО (x1), властелин [И 1402–1422: 11].

ВИДОСЛАВА (x2), властелинка, жена војводе Николе Зојића [ЈП 1395: 31]; властелинка, жена војводе Новака Белоцрквића [ЈП 1395: 34].

ВЛК (x1), челник [ЈХ 1394–1402: 30].

ВЛОСЛАВ (x1), властелин [ЂР 1428–1429: 34].

ВОЛИХНА (x1), логотет [ЂД 1428: 54].

- ДАМ(И)ЈАН (x10), Дамјан Жуњевић, дубровачки властелин [Л2 1457: 10, 12/13, С2 1457: 10, 13/14, 15, ЛД 1457: 3, 4/5, 13, 14/15, 20].
- ДУКА (x1), властелин [ЈП 1395: 36].
- ЂУРКО (x1) ризничар [ЈР 1457: 11].
- ЖИВКО (x1), Живко Гундулић, дубровачки властелин [ЂД 1428: 5].
- ЗУБ (x3), припадник ниже властеле [ЈЛ 1398: 8, 14, 22].
- ЈУГА (x1), властелин [ЈП 1395: 37].
- ЛУКА (x1), логотет [ЈП 1395: 35].
- ЛУКАЧ (x1), војвода [МД 1405: 43].
- МАРИН (x5), дубровачки властелин [МД 1392: 2x2]; Марин Растић, дубровачки властелин [СД 1405: 5, МД 1405: 4, ЂД 1428: 5].
- МАТКО (x2), Матко Градић, дубровачки властелин [СД 1405: 5, МД 1405: 4].
- МИЛТОШ (x1), војвода [СД 1405: 46].
- МИЉАН (x1), челник [МД 1405: 43].
- МИХАИЛ (x1), Михаил Кузмић, властелин [МД 1405: 43].
- МИХАЛ (x3), војвода Михал [ЈП 1395: 33]; велики челник Михал [ЂД1 1445: 43, ЂД2 1445: 21].
- МЛАДЕН (x1), Младен Пьјисин, властелин [СЈ 1404–1405: 17].
- НИКОЛА (x4), војвода Никола Зојић [ЈП 1395: 31]; Никола Гојисаљић [ЈХ 1394–1402: 29]; Никола, челник [Х1 1454: 5, 14].
- НИКША (x2), Никша Тамарић, дубровачки властелин [ЂД1 1445: 5, ЂД2 1445: 3].
- НОВАК (x3), војвода Новак Белоцрквић [ЈП 1395: 34, 38]; Новак дијак [ЂП 1410: 18].
- ОБРАД (x2), Обрад Драгославић, властелин [СХ 1392–1402: 10, 11].
- ОЛИВЕР (x2), челник деспота Ђурђа [Х1 1454: 2/3, Х2 1454: 3].
- ПАВЉЕЦ (x1), десечар [ЈХ 1394–1402: 44].
- ПАСКОЈЕ (x2), Паскоје Соркочевић, Дубровчанин, челник ризнички [ЂД1 1445: 43, ЂД2 1445: 21].
- РАДОВАН (x3), властелин, сестричић ризничара Радосава [ЈР 1457: 5, 9, 12].
- РАДОСАВ (x1), ризничар [ЈР 1457: 2].
- РАДОСЛАВ (x5), војвода [ЂД 1428: 53]; властелин, сестричић ризничара Радосава [ЈР 1457: 5, 7, 9, 12].
- РАДЕЈКО (x1), припадник ниже властеле [ЈЛ 1398: 8].
- РАДИЧ (x15), Радич Дртыц, писар кнегиње Милице [ЈЛ 1398: 31]; Радич, велики челник [ЂД 1428: 54, ЂР 1428–1429: 14, 20, ЂР 1429–1430: 13, РК 1430–1431: 2, 12, РК 1433: 8, 27, 39, ЂР 1430: 12, 18, ЂВ 1432: 16, 21, РВ 1432: 3].
- СТЕПАН (x1), Степан Ратковић, велики логотет [ЂВ 1456: 18, ЈР 1457: 16]; Степан Захић, властелин деспота Ђурђа и његових синова [Г 1457: 1, Л2 1457: 16/17, 18].
- СТЕФАН (x1), челник [МД 1405: 43].
- ТЕОФИЛ (x1), судија [ЈР 1457: 11].
- ХРЕБЕЉАН (x1), велики челник [СД 1405: 46].
- ШИШАТ (x2), припадник ниже властеле [ЈЛ 1398: 14, 21/22].

Међу личним именима више и ниже властеле преовлађују имена словенског порекла. У оквиру ове групе највише је изведеница (наводе се према суфиксима): *-ко*: БРАНКО, ВЕСЕЛКО, и сложени суфикс *-ејко*: РАДЕЈКО, *-ихна*: ВОЛИХНА, *-а*: ЈУГА, *-ои*: МИЛТОШ, *-јан*: МИЉАН, *-ен*: МЛАДЕН; *-ак*: НОВАК,

-ич: радич, -аѿ: шишат. Најстарији творебени модел словенских личних имена, сложена имена од две основе, репрезентују мушка и женска лична имена са основом -с(л)ав у другом делу сложенице: БОГОСЛАВ, ВЛКОСЛАВ, РАДОСАВ, РАДОСЛАВ, ВИДОСЛАВА. У категорију сложених имена може се убројати и преведено име БОГДАН (уп. Грковић 2001: 643). У имену ОБРАД огледа се префиксална творба, док имена ВЛК, ЗУБ и РАДОВАН представљају монолексемна (самотворна) имена.

Велики број српских средњовековних властелина носи и хришћанска имена. У овој категорији имена разликујемо: имена преузета преко грчког језика: ЛУКА (Λουκάς), МИХАИЛ и МИХАЛ (Μιχαήλ), НИКОЛА (Νικόλαος), СТЕПАН и СТЕФАН (Στέφανος), ТЕОФИЛ (Θεόφιλος); име АВГУСТИЈАН преузето лат. посредством (Augustianus); имена АЛЕКСА, ЂУРКО, ЛУКАЧ и ПАВЉЕЦ представљају хибридне творевине (страна основа + словенски суфикс).

Лично име ОЛИВЕР (лат. *olifer*) преузето је у средњем веку преко прича о Карлу Великом (Грковић 1977: 151).

За два имена не може се са сигурношћу одредити порекло. Вероватно несловенског порекла је име ДУКА: према ERNSJ I: 463 – потиче „od bizantiskog latinizma доубкаς“, док се у Грковић 1977: 85 допушта и хришћанско порекло („Доубкаς – вођа, име хришћанског светитеља“), као и могућност образовања словенског хипокористика од ДУБРАВКО, ДУШАН, ИТД. Име ХРЕБЕЉАН, највероватније представља изведеницу од основе *хреб* („пањ, стабло, дебло“, нејасног постања, можда од *хриб* <итал. *grappa*, ERNSJ I: 686–687) и словенског суфикса -ељан.

Посебно наводимо лична имена дубровачких властелина забележена у повељама упућеним Дубровнику: живко, словенска изведеница; ДАМ(И)ЈАН и МАРИН – хришћанска календарска имена примљена преко грчког (Δαμιανός) и латинског (Marinus); АНДРУШКО, МАТКО, НИКША, ПАСКОЈЕ – хибридне форме од страних основа и словенских суфикса.

Упркос томе што невелики корпус забележених властеоских имена не пружа довољно материјала за извођење ширих закључака, и на основу овако ограниченог материјала могу се дати значајне напомене. Најпре, лично име БОГДАН било је веома популарно међу средњовековном властелом (али и међу зависним људима, в. овде т. 2.2.3), о чему сведочи чак пет потврда овога имена код различитих властелина¹⁹⁵. Као што је и очекивано, примећује се висока фреквенција творбене основе *rag-*, као и висока фреквенција суфикса -ко. Име СТЕФАН (СТЕПАН) у овој групи, указује на то да ово име није више било резервисано само за владаре, већ и за властелине, а како сведочи турски попис Области Бранковића и за зависне људе (уп. Грковић 2001: 657). Међу забележеним словенским именима посебно треба истаћи име ЛУГА (вероватно мотивисано страном света), док међу хришћанским именима посебно стоје АВГУСТИЈАН и ПАВЉЕЦ, за која немамо друге потврде у српским средњовековним споменицима (уп. РЈА I: 124, IX: 716; незабележено у Грковић 1977, 2001). Поред тога,

195 Ово је једно од најфреквентнијих имена у Области Бранковића у XV веку (према турском попису из 1455. године, уп. Грковић 2001: 657).

у имену ПАВЉЕЦ интересантни су структура и порекло суфикса *-(j)ец* (уп. и коментар у РЈа IX: 716: „Нејасно је *-је-*“).

2.2.3. ИМЕНА ЗАВИСНИХ ЉУДИ. – Изузев једног примера из ЂР 1429–1430, сва имена зависних људи забележена су у ЈП 1395, ЈХ 1394–1402, Х1 1454 и Х2 1454. У ЈП 1395 наводе се имена зависних људи које српски феудалци дарују манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори, а у ЈХ 1394–1402, Х1 1454 и Х2 1454 наводе се зависни људи и стариници који су учествовали у одређивању међа хиландарских поседа.

Азбучни регистар личних имена зависних људи са подацима о носиоцима имена и потврдама из корпуса:

- АЛЕКСА (х1), Алекса Кореновић, стариник из Улишнице [Х1 1454: 17].
 БЕРОШ (х1), стариник, љубостињски човек [ЈХ 1394–1402: 32].
 БОГДАН (х5), стариник из Цернице [ЈХ 1394–1402: 31]; Богдан Кикић (х1), стариник из Сврчина [ЈХ 1394–1402: 42]; Богдан Миховић (х1), стариник из Сврчина [ЈХ 1394–1402: 42]; Богдан Бузић, стариник из Винашара [Х1 1454: 15]; стариник из Запљужана [Х2 1454: 18].
 БОГОСАВ (х1), Богосав Ненојевић, стариник из Ливадја [ЈХ 1394–1402: 41].
 БОЖИДАР (х3), Божидар Дајковић, стариник из Улишнице [Х1 1454: 16]; Божидар Дојковић, стариник из Пагаруше [Х1 1454: 18/19]; Божидар [Х2 1454: 7].
 БОЖИЋ (х2), Божић Добреновић, стариник из Липљања [ЈХ 1394–1402: 42]; Божић Мъзија, стариник из Брњашче [Х2 1454: 23].
 БРАЈАН (х1), Брајан Милосалић, стариник из Улишнице [Х2 1454: 16].
 БРАЈКО (х3), Брајко [Х2 1454: 7]; Брајко Приковић, стариник из Улишнице [Х2 1454: 15/16]; Брајко Вукчевић, стариник из Равне Дубраве [Х2 1454: 17].
 БРАТАН (х1), Братан Градичевић, стариник из Пагаруше [Х1 1454: 18].
 БРАТУШ (х1), Братуш Мургашевић, стариник из Улишнице [Х1 1454: 16].
 БУЉАН (х1), стариник из Цернице [ЈХ 1394–1402: 31].
 ВЛАДИСАВ (х1), Владисав Товаришевић, стариник из Понорца [Х1 1454: 2].
 ВЛАЈЧЕ (х1), Влајче Драгодановић [Х2 1454: 7].
 ВЛАТКО (х1), Влатко Радичевић, стариник из Улишнице [Х1 1454: 17].
 ВЛКОТА (х1), Влкота Богдашевић, човек из града Светаго Прокопија [ЈП 1395: 20].
 ВОЈИН (х1), Војин, стариник из Церовика [Х1 1454: 18].
 ВОЈИСАВ (х1), стариник [ЈХ 1394–1402: 31].
 ВУКОТА (х1), Вукота Приковић, стариник из Улишнице [Х1 1454: 16].
 ДАВИД (х3), Давид Хропина, стариник из Липљања [ЈХ 1394–1402: 42]; Давид, стариник из Улишнице [Х1 1454: 16]; Давид Бузуљк, стариник из Корише [Х1 1454: 20].
 ДАФИНА (х1), жена из Новог Брда [ЈП 1395: 22].
 ДМИЋЪР (х1), Дмићър, стариник из другог Сопина [Х2 1454: 19].
 ДОБРОМИР (х1), човек из града Светаго Прокопија [ЈП 1395: 20].
 ДОЈА (х1), Доја Балусевић, човек из Болвана [ЈП 1395: 18].
 ДРАГОСАВ (х1), Драгосав Мрчетић, стариник из Корише [Х1 1454: 20].
 ДРАЖУЈ (х1), човек из Лесковца [ЈП 1395: 21].
 ДУШАН (х1), Душан Белић, стариник из Запљужана [Х2 1454: 17].
 ЂУРАШ (х2), Ђураш Дабиживовић, стариник из Улишнице [Х2 1454: 16]; стариник из Сопина [Х2 1454: 19].

- ЂУРЂ** (x1), Ђурђ Бојчиновић, стариник из Сухе Реке [X2 1454: 20/21].
- ИВАН** (x2), Иван Сулијар, стариник [ЈХ 1394–1402: 32]; Иван Лазоровић, стариник из Лештана [X2 1454: 20].
- ИВАНКО** (x2), стариник из Грачанице [ЈХ 1394–1402: 40], стариник из Добродољана [X1 1454: 21].
- КОСТАДИН** (x1), човек из Лесковца [ЈП 1395: 21].
- ЛАЗАР** (x1), стариник из Црнче [X1 1454: 21].
- МАРТИН** (x1), Мартин Врља, човек из Новог Брда [ЈП 1395: 21].
- МИЛОШ** (x1), Милош Бубић, стариник из Сопина [X2 1454: 19].
- МРЂА** (x1), Мрђа, стариник из Штавице [X2 1454: 23].
- НИКОЛА** (x4), Никола Владовић, отрок [X1 1454: 4]; Никола Сладановић, стариник из Пагаруше [X1 1454: 17]; Никола Ђурић, стариник из Сењана [X2 1454: 21]; Никола Рађевић, стариник из Желчишта [X2 1454: 23/24].
- ОЛИВЕР** (x1), Оливер, стариник из Пагаруше [X1 1454: 18].
- ПАВЉ/ПАВЛЕ** (x1), Пављ/Павле Петрбабић, човек из Новог Брда [ЂР 1429–1430: 18].
- ПЕЈКО** (x1), Пејко Богавчевић, стариник из Равне Дубраве [X2 1454: 17].
- ПЕЉ** (x1), Пељ Голклас, стариник из Ливадја [ЈХ 1394–1402: 41].
- ПЕТКО** (x2), Петко Ђинчевић, стариник из Храштана [X2 1454: 18]; Петко Бушат, стариник из Лештана [X2 1454: 20].
- ПРЕДИСАВ** (x1), Предисав Вукојевић, стариник из Дреновца [X2 1454: 21].
- РАДИВОЈ** (x1), стариник из Гњивљани [ЈХ 1394–1402: 32].
- РАДИЧ** (x1), Радич Оливеровић, стариник из Рибника [X2 1454: 22].
- РАДОХНА** (x1), Радохна Радошевић, стариник из Улишнице [X2 1454: 16].
- РАДОСАВ** (x5), Радосав Опорџ, стариник из Грачанице [ЈХ 1394–1402: 40]; Радосав Сестроњић, стариник из Пагаруше [X1 1454: 18]; Радосав Прћановић, стариник из Мъшутшита [X1 1454: 20]; Радосав Ђурашиновић, отрок челника Оливера Големовића [X2 1454: 4, 25].
- РАДОСЛАВ** (x2), Радослав Бугарин, човек из Крушевца [ЈП 1395: 19]; човек из града Светаго Прокопија [ЈП 1395: 20].
- РАПАШ** (x1), стариник из Жегре [ЈХ 1394–1402: 33].
- РАУТ** (x1), стариник из Мъшутшита [X1 1454: 21].
- РАША** (x1), Раша Рађевић, човек из Болвана [ЈП 1395: 18].
- РУШ** (x1), Руш Ђиновић, стариник из Студенчана [X2 1454: 19].
- СТАНИЛО** (x2), стариник из Дубљана [X1 1454: 19]; Станило Поповић, стариник из Дубљана [X2 1454: 22].
- СТАНКО** (x1), човек из Сталаћа [ЈП 1395: 19].
- СТЕПАН** (x2), Степан Станковић, стариник из Љубижне [X1 1454: 19]; Степан Прпоровић, стариник из Желчишта [X2 1454: 24].
- СТЕПОШ** (x1), стариник из Добродољана [X1 1454: 21].

Као и у категорији имена више и ниже властеле, и у овој категорији највише је имена словенског порекла (укупно 32 имена, што чини око 60%). Словенска изведена имена наводе се према суфиксима: *-а*: МРЂА, РАША, ДОЈА (ово последње од Доброслав, Добромир, Радоје, итд; према Грковић 1977: 79, 1983: 175), *-ан*: БРАЈАН, БРАТАН, ДУШАН, *-ило*: СТАНИЛО, *-ин*: ВОЛИН, *-ић*: БОЖИЋ, *-ич*: РАДИЧ, *-ко*: БРАЈКО, ВЛАТКО, СТАНКО, *-оша*: ВЛКОТА, ВУКО-

ТА, *-охна*: РАДОХНА, *-ош*: БЕРОШ, МИЛОШ, *-уј*: ДРАЖУЈ, *-уш*: БРАТУШ, *-че*: ВЛАЈЧЕ. Међу словенским сложеним именима од две основе налазе се са више од једном потврдом имена БОГДАН, БОЖИДАР и РАДОСЛАВ. Остала сложена имена: БОГОСАВ, ВЛАДИСАВ, ВОЛИСАВ, ДОБРОМИР, ДРАГОСАВ, ПРЕДИСАВ, РАДИВОЈ, РАДОСАВ (о промени *-сл-* у *-л-* у именима типа БОГОСАВ в. одељак III.1, т. 2.3.5).

Забележена имена хришћанског порекла примљена су преко грчког језика: АЛЕКСА (Αλέξανδρος), ДАВИД (Δαβίδ, Δαυίδ), ДМИТЈР (Δημήτριος), ЂУРЂ (Γεώργιος), ИВАН (Ιωάννης), КОСТАДИН (Κωνσταντίνος < лат. Konstantinus), ЛАЗАР (Λάζαρος), МАРТИН (Μαρτίνος < лат. Martinus), НИКОЛА (Νικόλαος), ПАВЪЛ/ПАВЛЕ (Παῦλος), ПЕТЈР (Πέτρος), СТЕПАН (Στέφανος).

Хибридне форме (име хришћанског порекла у основи + словенски суфикс) класификују се према суфиксима: *-ко*: ИВАНКО, ПЕЈКО, ПЕТКО, *-ош*: СТЕПОШ, *-аш*: ЂУРАШ, РАПАШ (ово друго вероватно од имена РАП(А) (варијанта имена Раφαήλ) и суфикса *-аш* (уп. Грковић 1977: 170), при чему /ф/ > /п/, в. одељак III.1, т. 2.2.3).

Име дафина је мотивисано грчким фитонимом (δάφνη, уп. Грковић 1977: 241). Порекло имена Буљан није до краја разјашњено: име Буља „може бити од Будимир, Будислав, Булат, итд., а може бити и надимак узет за лично име“ (Грковић 1977: 48).

За порекло имена ОЛИВЕР в. претходну тачку.

Лична имена РАУТ и РУШ вероватно су несловенског порекла.

Подаци о фреквенцији имена углавном су подударни са стањем у области Бранковића у шестој деценији XV века (према Грковић 2001: 641). Учесталошћу се издвајају имена РАДОСАВ (x5) (и РАДОСЛАВ (x2)), БОГДАН (x5), НИКОЛА (4) и БОЖИДАР (3). Високом фреквенцијом издаваја се имена изведена од основе *брај-*: БРАЈАН (x1) и БРАЈКО (x3).

2.2.4. ИМЕНА МОНАХА. – Изузму ли се Н 1396 и И 1402–1422 у којима се набрајају имена монаха руског манастира Св. Пантелејмона на Светој Гори, највећи број забележених монашких имена налази се у интервенцијама манастирских даровница.

Азбучни регистар свих забележених личних имена са подацима о пореклу, као и о носиоцима имена и потврдама из повеља¹⁹⁶:

АВЕРКИЈЕ (x1), Αβέρκιος, Пант¹⁹⁷, црковник [И 1402–1422: 31].

АГАТОН (x1), Αγάθων, Пант [Н 1396: 107].

АКАКИЈЕ (x1), Ακάκιος, Ват [СВ 1417: 20].

АНДОНИЈЕ (x4), Αντόνιος, Пант, поп [Н 1396: 110]; Пант, дијакон [И 1402–1422: 23];

Лавр [СЛ 1414–1415: 11]; Лавр [ЂЛ 1452: 46].

АНДРЕЈА (x1), Ανδρέας, Пант [Н 1396: 107].

¹⁹⁶ Монашка имена Стефана Немање и Растка Немањића сматрана су хагионимима, те се не налазе у табели.

¹⁹⁷ У регистру су употребљене следеће скраћенице: Пант (монах Св. Пантелејмон), Ват (монах Ватопед); Лавр (монах Велике Лавре), Хил (монах Хиландар), Есф (монах Есфигмен), Каст (монах Кастамонита), Тисм (монах Тисмене), Павл (монах Светог Павла), Хр (монах Пирга Св. Василија, Хрусије), Арх (монах Св. Архангела).

Уз име ЛЕВГЕНИЈА нису наведене све потврде већ само укупан број уз сваку повељу.

- АРСЕНИЈЕ (х3), Αρσένιος, Пант, проигумън [Н 1396: 105]; Лавр [ЂЛ 1429–1439: 33, ЂЛ 1452: 39].
- АТАНАСИЈЕ (х2), Αθανάσιος, Пант, поп [И 1402–1422: 25/26], Пант, дијакон [И 1402–1422: 30].
- ВАРЕЛАМ (х1), Βαρλάαμ, Пант, иконом [Н 1396: 112].
- ВАРНАВА (х2), Βαρνάβας, Хил, проигумен [Х2 1454: 6]; Арх, монах [Х2 1454: 7].
- ВАСИЛИЈЕ (х1), Βασίλειος, Пант, поп [Н 1396: 109].
- ВЕНЕДИКЪТ (х3), лат. Benedictus, Венедикът Цреповић, поп [СХ 1411: 52]; Пант, дијакон [И 1402–1422: 30]; Хил, монах [Х2 1454: 6].
- ВЕНЕДИКАТ (х4), лат. Benedictus, митрополит грачански [ЂВ 1456: 3, 11, 12, 15].
- ВИТАЛИЈЕ (х1), Βιτάλιος, Пант, трапезар [И 1402–1422: 29].
- ГАВРИЛ (х1), Γαβριήλ, јерусалимски калуђер [ЂД 1424: 3].
- ГЕНАДИЈЕ (х5), Γεννάδιος, Лавр, игумен [СЛа 1407: 39, 60, СЛБ 1407: 41, 60, СЛ 1414–1415: 12].
- ГРИГОРИЈЕ (х4), Γρηγόριος, Хил, игумен [ЈХ 1394–1402: 8]; Лавр [СЛа 1407: 61, СЛБ 1407: 61, СЛ 1414–1415: 10].
- ДАВИД (х5), Δαβίδ, Δαβίδ, Пант, духовник [Н 1396: 108]; Пант, поп [Н 1396: 109]; Пант, дијакон [Н 1396: 110]; Ват [ЂВ 1427–1428: 13]; Есф, духовник, јеромонах [ЂЕ 1429: 10].
- ДАМИЈАН (х1), Δαμιανός, Пант, дијакон [И 1402–1422: 30].
- ДАНИЛ (х4), Δανιήλ, српски патријарх [ЈП 1395: 55, ЈП 1400: 15, СХ 1392–1402: 14]; монах Ват, јеклисијарх, јеромонах [СВ 1417: 20].
- ДИОНИСИЈЕ (х1), Διονύσιος, Пант [И 1402–1422: 26].
- ДОРОТЕЈ (х2), Δωρόθεος, Лавр, поп [СЛ 1427: 11, ЂЛ 1429–1439: 33].
- ДОСИТЕЈ (х2), Δοσίθεος, Пант [Н 1396: 112]; Пант, црковник [И 1402–1422: 31].
- ЂЕНАДИЈЕ (х1), Γεννάδιος, Ват, игумен [СВ 1417: 19].
- ЂЕРАСИМ (х3), Γεράσιμος, Пант, поп [Н 1396: 109]; Хил [СХ 1392–1402: 8], Ват [ЂВ 1427–1428: 14].
- ЂЕРМАН (х2), Γερμανός < лат. Germanus, Ђерман Илић, монах Хр [ЈХ 1394–1402: 9]; Лавр, проигумен [ЂЛ 1452: 48/49].
- ЂЕРОНИЈЕ (х1), Γερόντιος, Лавр, поп [ЂЛ 1429–1439: 22].
- ИГЊАТИЈЕ (х1), Ἰγνάτιος, Пант [Н 1396: 107].
- (И)ЈАКОВ (х1), Ἰάκωβος, Хил [СХ 1392–1402: 9]; Пант [И 1402–1422: 27].
- (И)ЈЕРЕМИЈА (х2), Ἱερεμίας, светогорски прот [ЈЛ 1398: 9, 13].
- (И)ЈОАКИМ (х1), Ἰωακίμ, Ват, проигумен, јеромонах [СВ 1417: 20].
- (И)ЈОАН (х2), Ἰωάννης, Хил [СХ 1406–1407: 22], Пант, јеклисијарх, поп [И 1402–1422: 22].
- (И)ЈОАНИКИЈЕ (х1), Ἰωαννίκιος, Пант, духовник [Н 1396: 108].
- (И)ЈОНА (х2), Ἰωνάς, Пант, духовник [Н 1396: 108]; Пант, проигумен [И 1402–1422: 23].
- (И)ЈОСИФ (х1), Ἰωσήφ, Арх, јеклисијарх [Х2 1454: 7].
- ИЛАРИОН (х2), Ἰλαρίων, Пант, игумен, јеромонах [И 1402–1422: 8, 22].
- ИСАИЈА (х1), Ἰσαΐας, Пант, дохијар [И 1402–1422: 29].
- ЈЕВГЕНИЈА (х38), Εὐγενία, монахиња Јевгенија, кнегиња Милица [ЈЛ 1394–1395 (х2), ЈП 1395 (х3) Н 1396 (х25), ЈЛ 1398 (3), ЈП 1400 (х1), ЈХ 1394–1402 (х1), ЈД 1397–1402 (х1), СЈ 1404–1405 (х2)].

- ЈЕВПРАКСИЈА** (x1), Εὐπραξία, великосхимничко име монахиње Јефимије, Јелене Мрњавчевић, жене деспота Угљеше [СЈ 1404–1405: 9].
- ЈЕВТИМИЈЕ** (x1), Εὐθύμιος, Пант, трапезар [Н 1396: 112].
- ЈЕФРОСИМ** (x4), Εὐφρόσυνος, игуман [Г 1457: 1, 4, Ј2 1457: 16, С2 1457: 17/18].
- ЈЕФРОСИН** (x1), Εὐφρόσυνος, Арх, игуман [Х2 1454: 5].
- ЈЕФРОСИНА** (x9), Εὐφροσύνη, великосхимничко име монахиње Јевгеније, кнегиње Милице [СД 1405: 7, 20/21, 27, 30, ЋД 1428: 9, 20, 28, 30, 33].
- КИПРИЈАН** (x1), Κυπριανός, Пант [Н 1396: 107].
- КИРИЈАК** (x1), Κυριακός, Пант, поп [Н 1396: 110].
- МАКАРИЈЕ** (x2), Μακάριος, Пант [Н 1396: 111]; Хр [ЈХ 1394–1402: 9].
- МАКСИМ** (x2), Μάξιμος, Пант [Н 1396: 107]; Пант, поп [И 1402–1422: 25].
- МАЛАХИЈА** (x1), Μαλαχίας, Лавр, игумен [ЂЛ 1429–1439: 32].
- МАТЕЈ** (x3), Ματθαῖος; Μαθθαῖος, Пант [Н 1396: 107, И 1402–1422: 14, ЋП 1427–1429: 12].
- МАРКО** (x5), Μάρκος, Лавр, поп [ЈЛ 1398: 23]; Пант, поп [И 1402–1422: 24]; митрополит ахилијски [РК 1433: 16, 41, 56].
- МАРТИРИЈЕ** (x1), Μαρτύριος, Пант, дијакон [Н 1396: 110].
- МОЈСИ** (x1), Μωσῆς, Μουσῆς, Пант, црковник [И 1402–1422: 31].
- НЕОФИТ** (x4), Νεόφυτος, Пант [Н 1396: 107]; Пант, јегуменарх [Н 1396: 111]; монах Каст, игумен [РК 1430–1431: 3]; монах Лавр, проигумен [ЂЛ 1452: 47].
- НИКАНДЪР** (x4), Νικάνδρος, Пант [Н 1396: 80, 106, И 1402–1422: 26/27]; јерусалимски калуђер [ЂД 1424: 3].
- НИКОДИМ** (x5), Νικόδημος, Пант, игумън [Н 1396: 105]; проигумен [И 1402–1422: 22]; иконом липљански [ЈХ 1394–1402: 46]; Тисм, поп [СТ 1406: 27]; Пант, поп [И 1402–1422: 25].
- НИКОН** (x1), Νίκων, Пант, поп [Н 1396: 109].
- НИЛ** (x2), Νείλος, Пант, дијакон [Н 1396: 110]; Пант, проигумен, поп [И 1402–1422: 23].
- НИФОН** (x1), Νήφωνος, Пант [И 1402–1422: 26].
- ПАВЪЛ** (x3), Παῦλος, Пант [Н 1396: 80, 106]; Пант [И 1402–1422: 26].
- ПАЈСИЈЕ** (x2), Παΐσιος, Пант [Н 1396: 107, И 1402–1422: 26].
- ПАМВ** (x1), Πάμπτος (?), Павл, игумен [ЂП 1419: 36].
- ПАХОМИЈЕ** (x1), Παχώμιος, Пант, съборник [И 1402–1422: 27/28].
- ПИМИН** (x1), Ποιμήν, Пант, съборник [И 1402–1422: 27].
- РАФАИЛ** (x3), Ραφαήλ, Пант, поп [Н 1396: 109/110]; Пант [Н 1396: 111], Пант, духовник, поп [И 1402–1422: 24].
- РОМАН** (x1), Ρωμανός, Хил, игумен [Х2 1454: 5].
- РОМИЛ** (x1), Ρομίλος, Пант, парајеклисијарх, поп [И 1402–1422: 29].
- САВА** (x1), Σάβας, Пант, духовник, поп [И 1402–1422: 24].
- САВАТИЈЕ** (x1), Σαββάτιος, Пант, иконом [И 1402–1422: 28].
- СИЛВЕСТЪР** (x2), лат. Silvester, Хил, поп [СХ 1392–1402: 9]; Пант, съборник [И 1402–1422: 27].
- СИМЕОН** (x1), Συμεών, Лавр, игумен [ЂЛ 1452: 47].
- СИМОН** (x4), Σίμων, Пант [Н 1396: 106]; игумън орашьчки [СХ 1392–1402: 9]; Лавр [СЛа 1407: 60, СЛБ 1407: 61].
- СИСОЈЕ** (x2), Σισώης, духовник кнегиње Милице [ЈЛ 1398: 7, 11].
- СОФРОНИЈЕ** (x1), Σοφρόνιος, Пант, јеклисијарх, поп [Н 1396: 106].
- СПИРИДОН** (x2), Σπυρίδων, Пант, црковник [Н 1396: 111, И 1402–1422: 31].

- СТЕФАН (x2), Στέφανος, Пант, проигумен [Н 1396: 105, И 1402–1422: 23].
- ТЕОДОР (x4), Θεόδωρος, Хил, поп [СХ 1406–1407: 22]; Пант, духовник, поп [И 1402–1422: 24]; хотачки монах [Х1 1454: 23]; Хил, монах [Х2 1454: 6].
- ТЕОДОСИЈЕ (x4), Θεοδόσιος, Пант [Н 1396: 112]; Хр [ЈХ 1394–1402: 9, 15]; Хр, поп [ЈХ 1394–1402: 10].
- ТЕОДУЛ (x4), Θεόδουλος, Пант [Н 1396: 112]; Павл [ГП 1403–1408: 27, ЂП 1410: 17]; Пант, црковник [И 1402–1422: 31].
- ТЕОФАН (x7), Θεοφάνης, Лавр, духовник [ЈЛ 1394–1395: 9]; Пант, црковник [Н 1396: 111, И 1402–1422: 30/31]; Лавр, игумен [СЛ 1414–1415: 10]; проигумен [СЛ 1427: 10, ЂЛ 1429–1439: 22]; Ват, игумен [РВ 1432: 6].
- ФИЛИМОН (x2), Φιλήμων, Пант, поп [Н 1396: 110, И 1402–1422: 25].
- ХАРИТОН (x1), Χαρίτων, Пант, игуменарх, поп [И 1402–1422: 28]; монах Пант, јеромонах [ЂП 1427–1429: 11].

Забележена монашка имена могу се поделити на неколико скупина: (а) имена небеских сила: ГАВРИЛ, РАФАИЛ, (б) старозаветна имена: ВАРЛАМ, ДАВИД, ДАНИЛ, (и)ЈЕРЕМИЈА, (и)ЈОАКИМ, (и)ЈОНА, (и)ЈОСИФ, ИСАИЈА, МАЛАХИЈА, МОЈСИ, САВАТИЈЕ, СИМЕОН, (в) имена Христових следбеника и савременика (апостола: СИМОН, АНДРЕЈА, (и)ЈАКОВ, (и)ЈОАН, МАТЕЈ, ПАВЛ, ПАВЉ, ВАРНАВА; јеванђелиста: МАРКО; апостолских мужева: ИГЃАТИЈЕ; савременика: НИКОДИМ, ФИЛИМОН); (г) најбројнија скупина, имена хришћанских светаца и светица: АВЕРКИЈЕ, АГАТОН, АНДОНИЈЕ, АКАКИЈЕ, АРСЕНИЈЕ, АТАНАСИЈЕ, ВАСИЛИЈЕ, ВЕНЕДИКЃТ, ВИТАЛИЈЕ, ГЕНАДИЈЕ, ГРИГОРИЈЕ, ДАМИЈАН, ДИОНИСИЈЕ, ДОРОТЕЈ, ДОСИТЕЈ, ЂЕНАДИЈЕ, ЂЕРАСИМ, ЂЕРМАН, ЂЕРОНДИЈЕ, (и)ЈОАНИКИЈЕ, ИЛАРИОН, ЈЕВГЕНИЈА, ЈЕВПРАКСИЈА, ЈЕФРОСИНА, ЈЕФРОСИН, ЈЕФРОСИМ, ЈЕФТИМИЈЕ, КИПРИЈАН, КИРИЈАК, МАКАРИЈЕ, МАКСИМ, МАРТИРИЈЕ, НИКАНДЃР, НИКОН, НИЛ, НИФОН, НЕОФИТ, ПАЈСИЈЕ, ПАМВ, ПАХОМИЈЕ, ПИМИН, РОМАН, РОМИЛ, САВА, СИЛВЕСТЃР, СИСОЈЕ, СОФРОНИЈЕ, СПИРИДОН, СТЕФАН, ТЕОДОР, ТЕОДОСИЈЕ, ТЕОДУЛ, ТЕОФАН, ХАРИТОН.

Највећи број календарских имена, очекивано, везан је за светитеље Истока. Само имена ВЕНЕДИКЃТ и СИЛВЕСТЃР представљају хришћански запад.

О правописном и фонетском хабитусу једног броја забележених монашких имена овде је већ говорено¹⁹⁸.

2.2.5. ПРОЕПОНИМИ. – Мали број забележених имена у функцији секундарне детерминације личности не представља поуздано сведочанство за извођење одређенијих закључака о евентуалном процесу формирања презимена у Српској деспотовини, те се стога приликом анализе ових имена употребљава термин проепоним (уп. Грковић 1983: 101).

Проепоними су забележени уз све друштвене категорије. Налазе се уз имена владарки, властелина (српских и дубровачких), зависних људи и црквених лица. Скоро редовно навођење проепонима уз имена стариника

198 За ГЕНАДИЈЕ/ЂЕНАДИЈЕ, ЂЕРМАН, ЂЕРАСИМ, ЂЕРОНДИЈЕ, в. одељак II.1, т. 3.2.3; за (и)ЈАКОВ, (и)ЈЕРЕМИЈА, (и)ЈОАКИМ, (и)ЈОАН, (и)ЈОАНИКИЈЕ, (и)ЈОН, (и)ЈОСИФ в. одељак II.1, т. 2.3.4; за ВЕНЕДИКЃТ и ВЕНЕДИКАТ, в. одељак II.1, т. 2.1; за ВЕНЕДИКЃТ, НИКАНДЃР, ПАВЉ, СИЛВЕСТЃР, в. одељак II.1, т. 2.6.4; за имена АТАНАСИЈЕ, ДОСИТЕЈ, ДОРОТЕЈ, ЈЕФТИМИЈЕ, МАТЕЈ, ТЕОДОСИЈЕ, ТЕОДОР и ТЕОДУЛ, в. одељак II.1, т. 3.6; за име МОЈСИ, в. одељак II.1, т. 3.1.7; за ЈЕВТИМИЈЕ, в. одељак III.1, т. 2.2.3; за АНДОНИЈЕ и ЂЕРОНДИЈЕ, в. одељак III.1, т. 2.3.11.

вероватно сведочи о потреби да се угледнији људи који су имали посебну правну улогу у одређивању међа ближе детерминишу секундарним именом.

Азбучни регистар свих забележених проепонима са подацима о њиховим носиоцима и потврдама из повеља:

- БАЛУШЕВИЋ (x1), Доја Балусевић, човек из Болвана [ЈП 1395: 18].
- БЕЛИЋ (x1), Душан Белић, стариник из Заплужана [X2 1454: 17].
- БОБАЉЕВИЋ (x2), Андрушко Бобаљевић, дубровачки властелин [ЂД1 1445: 5, ЂД2 1445: 3].
- БОГАВЧЕВИЋ (x1), Пејко Богавчевић, стариник из Равне Дубраве [X2 1454: 17].
- БОГДАШЕВИЋ (x1), Влкота Богдашевић, човек из града Светаго Прокопија [ЈП 1395: 20].
- БОЛЧИНОВИЋ (x1), Турђи Бојчиновић, стариник из Сухе Реке [X2 1454: 20/21].
- БУБИЋ (x1), Милош Бубић, стариник из Сопина [X2 1454: 19].
- БУГАРИН (x1), Радослав Бугарин, човек из Крушевца [ЈП 1395: 19].
- БУЗИЋ (x1), Богдан Бузић, стариник из Винашара [X1 1454: 15].
- БУЗУЉК (x1), Давид Бузуљк, стариник из Корише [X1 1454: 20].
- БУШАТ (x1), Петко Бушат, стариник из Лешана [X2 1454: 20].
- БРГБАЉА (x1), Богослав Бргбаља, властелин [ЈП 1395: 14].
- ВЛАДОВИЋ (x1), Никола Владовић, отрок [X1 1454: 4].
- ВУКЧЕВИЋ (x1), Брајко Вукчевић, стариник из Равне Дубраве [X2 1454: 17].
- ВУКОЈЕВИЋ (x1), Предисав Вукојевић, стариник из Дреновца [X2 1454: 21].
- ВРЉА (x1), Мартин Врља, човек из Новог Брда [ЈП 1395: 21].
- ГОЈИСАЉИЋ (x1), Никола Гојисаљић, властелин [ЈХ 1394–1402: 29].
- ГОЛЕМОВИЋ (x2), Оливер Големовић, велики челник [X1 1454: 2/3, X2 1454: 3].
- ГОЛКЛАС (x1), Петър Голклас, стариник из Ливадја [ЈХ 1394–1402: 41].
- ГРАДИЋ (x2), Матко Градић, дубровачки властелин [СД 1405: 5, МД 1405: 4].
- ГРАДИЧЕВИЋ (x1), Братан Градичевић, стариник из Пагаруше [X1 1454: 18].
- ГУНДУЛИЋ (x1), Живко Гундулић, дубровачки властелин [ЂД 1428: 5].
- ДАБИЖИВОВИЋ (x1), Тураш Дабичевић, стариник из Улишнице [X2 1454: 16].
- ДАЈКОВИЋ (x1), Божидар Дајковић, стариник из Улишнице [X1 1454: 16].
- ДОБРЕНОВИЋ (x1), Божић Добреновић, стариник из Липљања [ЈХ 1394–1402: 42].
- ДОЈКОВИЋ (x1), Божидар Дојковић, стариник из Пагаруше [X1 1454: 17/18].
- ДРАГОДАНОВИЋ (x1), Влајче Драгодановић [X2 1454: 7].
- ДРАГОСЛАВИЋ (x2), Обрад Драгославић, властелин [СХ 1392–1402: 10, 11].
- ДРТЏ (x1), Радич Дртџ, писар кнегиње Милице [ЈЛ 1398: 31].
- ЂИНОВИЋ (x1), Руш Ђиновић, стариник из Студенчана [X2 1454: 19].
- ЂИНЧЕВИЋ (x1), Петко Ђинчевић, стариник из Храштана [X2 1454: 18].
- ЂУРАШИНОВИЋ (x2), Радосав Ђурашиновић, отрок [X2 1454: 4, 25].
- ЖУЊЕВИЋ (x6), Дамјан Жуњевић, дубровачки поклизар [ЈЛ 1457: 10, 12/13, С2 1457: 10, 13/14, 15, ЛД 1457: 3].
- ЗАХИЋ (x4), Степан Захић, властелин [Г 1457: 1, ЈЛ 1457: 16/17, 18].
- ИЛИЋ (x1), Ђерман Илић, монах Хр [ЈХ 1394–1402: 9].
- КАТАКУЗИНА (x3), деспотица Јерина [ЂП 1419: 12, ЂЛ 1429–1439: 10, ЂЛ 1452: 57/58].
- КИКИЋ (x1), Богдан Кикић, стариник из Сврчина [ЈХ 1394–1402: 42].
- КОРЕНОВИЋ (x1), Алекса Кореновић, стариник из Улишнице [X1 1454: 17].
- КУЗМИЋ (x1), Михаил Кузмић, властелин [МД 1405: 43].

- ЛАЗОРОВИЋ (x1), Иван Лазоровић, стариник из Лештана [X2 1454: 20].
- ЛЕШЕВ БРАТ (x1), Иванко, Лешев брат, стариник из Грачанице [ЈХ 1394–1402: 40].
- МЪЗИЈА (x1), Божић Мъзија, стариник из Брњашче [X2 1454: 23].
- МИЛОСАЉИЋ (x1), Брајан Милосаљић, стариник из Улишнице [X2 1454: 16].
- МИХОВИЋ (x1), Богдан Миховић, стариник из Сврчина [ЈХ 1394–1402: 42].
- МРЧЕТИЋ (x1), Драгосав Мрчетић, стариник из Корише [X1 1454: 20].
- МУРГАШЕВИЋ (x1), Братуш Мургашевић, стариник из Улишнице [X1 1454: 16].
- НЕНОЈЕВИЋ (x1), Богосав Ненојевић, стариник из Ливадја [ЈХ 1394–1402: 41].
- ОЛИВЕРОВИЋ (x1), Радич Оливеровић, стариник из Рибника [X2 1454: 22].
- ОПОРЫЦ (x1), Радослав Опорыц, стариник из Грачанице [ЈХ 1394–1402: 40].
- ПАЛЕОЛОГИЊА (x1), Јелена Палеологиња, кћи Томе Палеолога, жена Лазара Бранковића [ЂЛ 1452: 63].
- ПЪСЈИ СИН (x1), Младен Пъсји син, властелин [СЈ 1404–1405: 17].
- ПЕТРБАБИЋ (x1), Павле Петрбабић, човек из Новог Брда [ЂР 1429–1430: 18].
- ПОПОВИЋ (x1), Станило Поповић, стариник из Дубљана [X2 1454: 22].
- ПРИКОВИЋ (x2), Вукота Приковић, стариник из Улишнице [X1 1454: 16]; Брајко Приковић, стариник из Улишнице [X2 1454: 15/16].
- ПРЃАНОВИЋ (x1), Радосав Прѓановић, стариник из Мъшутишта [X1 1454: 20].
- ПРПОРКОВИЋ (x1), Степан Прпорковић, стариник из Желчишта [X2 1454: 24].
- РАДИЧЕВИЋ (x1), Влатко Радичевић, стариник из Улишнице [X1 1454: 17].
- РАДОШЕВИЋ (x1), Радохна Радошевић, стариник из Улишнице [X2 1454: 16].
- РАДУЈЕВИЋ (x1), Богдан Радујевић, властелин [ЈП 1395: 37].
- РАЂЕВИЋ (x2), Раша Рађевић, човек из Болвана [ЈП 1395: 18]; Никола Рађевић, стариник из Желчишта [X2 1454: 23/24].
- РАСТИЋ (x3), Марин Растић, дубровачки властелин [СД 1405: 5, МД 1405: 4, ЂД 1428: 5].
- РАТКОВИЋ (x2), Степан Ратковић, велики логотет [ЂВ 1456: 18, ЈР 1457: 16].
- СЕСТРОЊИЋ (x1), Радосав Сестроњић, стариник из Пагаруше [X1 1454: 18].
- СЛАДАНОВИЋ (x1), Никола Сладановић, стариник из Пагаруше [X1 1454: 17].
- СТАНКОВИЋ (x1), Степан Станковић, стариник из Љубижне [X1 1454: 19].
- СУЛИЈАР (x1), Иван Сулијар, стариник [ЈХ 1394–1402: 32].
- ТАМАРИЋ (x2), Никша Тамарић, дубровачки властелин [ЂД1 1445: 5, ЂД2 1445: 3].
- ТОВАРИШЕВИЋ (x1), Владисав Товаришевић, стариник из Понорца [X1 1454: 2].
- ЂУРИЋ (x1), Никола Ђурић, стариник из Сењана [X2 1454: 21].
- ХРОПИНА (x1), Давид Хропина, стариник из Липљања [ЈХ 1394–1402: 42].
- ЦРЕПОВИЋ (x1), Венедикџ Цреповић, поп [СХ 1411: 52].

Највећи број забележених проепонимских образовања (више од три четвртине) чине патроними, што представља продужетак стања из XIV века (уп. стање у Дечанским хрисовуљама према Грковић 1983: 102–103).

У највећем броју забележених патронима основу чини лично име: БАЛУШЕВИЋ (*ЛИИ БАЛУШ, од основе *бал-* (уп. БАЛОЈЕ у Грковић 1986: 25) и суфикса *-уш*), БЕЛИЋ (уп. велики број ЛИИ са основом *бел-* у Грковић 1977: 34–35), БОГДАШЕВИЋ (ЛИИ БОГДАШ), БОГАВЧЕВИЋ (ЛИИ БОГАВЫЦ), БОЛЧИНОВИЋ (ЛИИ БОЛЧИН), БУБИЋ (уп. ЛИИ са основом *буб-* у Грковић 1977: 47), ВЛАДОВИЋ (основа *влад-* од ЛИИ ВЛАДИСЛАВ), ВУКЧЕВИЋ (ЛИИ ВУКЫЦ), ВУКОЈЕВИЋ (ЛИИ ВУКОЈЕ), ГОЛИСАЉИЋ (ЛИИ ГОЛИСЛАВ), ГОЛЕМОВИЋ (ЛИИ ГОЛЕМ), ГРАДИЋ (основа *џрад-* од

ЛИ ГРАДИСЛАВ), ГРАДИЧЕВИЋ (вероватно од *ЛИ ГРАДИЧ), ДАБИЖИВОВИЋ (ЛИ ДАБИЖИВ), ДАЛКОВИЋ (ЛИ ДАЈКО), ДОБРЕНОВИЋ (ЛИ ДОБРЕН), ДРАГОДАНОВИЋ (могуће од *ЛИ ДРАГОДАН, аналогно РАДОВАН, МИЛОВАН и сл.), ДРАГОСЛАВИЋ (ЛИ ДРАГОСЛАВ), ДОЛКОВИЋ (ЛИ ДОЈКО), ЂИНОВИЋ (ЛИ ЂИН), ЂИНЧЕВИЋ (могуће од *ЛИ ЂИЊЦ), ЂУРАШИНОВИЋ (ЛИ ЂУРАШИН), ЖУЊЕВИЋ (вероватно од лат. ЛИ *Iūnius*), ЗАХИЋ (уп. ЛИ ЗАХА у ГРКОВИЋ 1973: 95), ИЛИЋ (ЛИ ИЛИЈА), КИКИЋ (од основе *кик-*, као у ЛИ КИКША (ГРКОВИЋ 1986: 104) и КИКАН (НОВАКОВИЋ 1875: 72)), КОРЕНОВИЋ (вероватно од *ЛИ КОРЕН, основа *кор-* (могуће од КОРИСЛАВ или КОРИБУД, уп. КОРАЧ у ГРКОВИЋ 1977: 113) и суфикса *-ен*), КУЗМИЋ (ЛИ КУЗМА), ЛАЗОРОВИЋ (ЛИ ЛАЗОР, варијанта од ЛАЗАР, уп. ГРКОВИЋ 1986: 111), МИЛОСАЉИЋ (ЛИ МИЛОСЛАВ), МИХОВИЋ (ЛИ МИХО), МРЧЕТИЋ (ЛИ МРЧЕТА), МУРГАШ (могуће од *ЛИ МУРГАШ, уп. буг. МУРГАШ у КОВАЧЕВ 1995: 366), НЕНОЛЕВИЋ (ЛИ НЕНОЛЕ), ОЛИВЕРОВИЋ (ЛИ ОЛИВЕР), ПРИКОВИЋ (вероватно од *ЛИ ПРИКО <ПРИКОСЛАВ, уп. ПРИКОС у ГРКОВИЋ 1986: 148), РАДИЧЕВИЋ (ЛИ РАДИЧ), РАДОШЕВИЋ (ЛИ РАДОШ), РАДУЈЕВИЋ (ЛИ РАДУЈ), РАЂЕВИЋ (ЛИ РАЂ), РАСТИЋ (од основе *раст-*, уп. ЛИ РАСТИСЛАВ, РАСТИМИР и сл. у ГРКОВИЋ 1977: 170–171), РАТКОВИЋ (ЛИ РАТКО), СЕСТРОЊИЋ (ЛИ СЕСТРОЊА), СЛАДАНОВИЋ (ЛИ СЛАДАН), СТАНКОВИЋ (ЛИ СТАНКО), ЦРЕПОВИЋ (ЛИ ЦРЕП), ЋУРИЋ (од основе *ћур-*, уп. ЛИ ЋУРКО и ЋУРАН у ГРКОВИЋ 1986: 111).

У мањем броју примера у основи се налази надимак (вероватно ПРЂАНОВИЋ и ПРПОРКОВИЋ) или термин који упућује на занимање (ПОПОВИЋ). Недовољно је јасна семантика основе у примерима ТОВАРИШЕВИЋ и БУЗИЋ.

У зависности од употребљених суфикса разликују се следећи творбени модели: (а) творбена основа (посесивни придев изведен суфиксом *-ов/-ев*) + суфикс *-ић* (БАЛУШЕВИЋ, БОГДАШЕВИЋ, БОГАВЧЕВИЋ, итд.), (б) творбена основа (посесивни придев изведен суфиксом *-јџ*) + суфикс *-ић* (ГОИСЛАЛИЋ, МИЛОСАЉИЋ, ДРАГОСЛАЛИЋ) (в. одељак III.1, т. 2.3.5), (в) творбена основа (од личног имена) + суфикс *-ић* (БЕЛИЋ, БУБИЋ, ГРАДИЋ, ЗАХИЋ, ИЛИЋ, КИКИЋ, КУЗМИЋ, МРЧЕТИЋ, РАСТИЋ, СЕСТРОЊИЋ, ЋУРИЋ).

Дубровачки властелини у повељама редовно долазе са проепонимима на *-ић*. Поред патронима ГРАДИЋ, ЖУЊЕВИЋ и РАСТИЋ, забележени су и ГУНДУЛИЋ (према надимку, лат. *gondola*, уп. ŠIMUNOVIĆ 2006: 23), БОБАЉЕВИЋ (могуће према месту порекла, уп. *Бобаљ*, „неко мјесто у Далмацији у Neretvi“, према РЈА I: 468) и ТАМАРИЋ (могуће матроним према библијском имену).

Интересантни су проепоними странкиња на двору деспота Ђурђа: Јелена, жена деспота Лазара, кћи морејског деспота Томе Палелого одређује се именицом палеологиња (уп. и у РЈА IX: 585); деспотица Јерина у интитулацијама долази са проепонимом КАТАКУЗИНА (уп. и у РЈА IV: 892) (грч. презиме *Καυτακούζηρος*). Оба проепонима интересантна су и са аспекта употребе моционих суфикса (*-иња* и *-а*).

Етноним у функцији проепонима забележен је само у једном случају: Радослав Бугарин, човек из Крушевца. Исти етноним (са фонетизмом Булгарин) среће се у овој функцији и у турском попису Области Бранковића, поводом чега М. Грковић (2001: 656) указује на то да овакав проепоним може упућивати на порекло, али и на занимање (баштован).

У једном је примеру употребљена у функцији проепонима и именичка синтагма са присвојним придевом: Иванко, Лешев брат. Минималном фреквенцијом забележено је у функцији проепонима и лично име БУШАТ, недовољно јасног порекла (уп. Грковић 1977: 48).

Надимке у служби проепонима вероватно илуструју следећи примери: псли син („вероватно од погрдне речи или псовке“, уп. Веселиновић 2002: 139; уп. и Лома 2004а: 468, Младеновић 2007: 178), хропина (могуће значење надимка „онај који хрче, кашље, тешко дише“ можда и семантички умерено „онај који буче, галами“, уп. под hra „neofornljen uzvik (onomatopeja) za oponašanje hropnje na umrcu“ у ЕРНЈ I: 682–683), врља (могуће накривљен, разрок, уп. придев *врљав* у РЈА XXI: 523 и лексичко гнездо глагола (*х*)*врљати* у ЕРНЈ I: 689–699), голклас (забележено и у Дечанским хрисовуљама, уп. Грковић 1986: 65: „име или надимак који има први део сложенице као Голозло, а други именицу клас као презиме Смичиклас“).

Према надимцима су највероватније мотивисани проепоними чије нам је значење остало нејасно: БРГБАЉА, БУЗУЉК, ДРТЦ, МЪЗИЈА (можда у вези са мазија „челик“; „нека врста божијег суда“, уп. ЕРНЈ II: 394), ОПОРЪЦ и СУЛИЈАР (можда у вези са *сулица* „ратно оружје, палица или мотка са оштрим гвозденим шиљком“ РЈА XVI: 930, ЕРНЈ III: 359–360).

Проепоним ПЕТРБАБИЋ остао је изван разматрања будући да је забележен само према издању БР 1429–1430.

2.3. ТОПОНИМИЈА

2.3.1. Уводне напомене. – Статистички преглед ексцерпиране грађе приказан је у следећој табели.

Таб. бр. 18: Статистички приказ употребе топонима		
Топонимске категорије	Број имена	Број потврда
Хороними	35	44
Ојконими	219	334
Микротопоними	46	60
Хидроними	13	17
Укупно	313	455

Анализом су обухваћене следеће топонимске категорије: имена области (хороними), имена насељених места (ојконими), имена мањих географских објеката (микротопоними) и имена водâ (хидроними). Изван предмета проучавања остала су само имена црква и манастира.

Од укупно триста тринаест забележених топонима – како показује наведена табела – убедљиво највећи број чине ојконими. Број забележених хоронима, микротопонима и хидронима релативно је мали.

Највећи број топонима – очекивано – забележен је у манастирским даровницама. Бројем примера посебно предњаче ЋР 1428–1429 и ЈП 1395. У првој повељи набрајају се баштински поседи великог челника Радича, а у другој поседи које су манастиру Св. Пантелејмону приложили монахиња Јевгенија (кнегиња Милица) са синовима Стефаном и Вуком и српска властела. Велики број топонима, посебно микротопонима забележен је у ЈХ 1394–1402 и ЈЛ 1398. Остале даровнице у којима се налази нешто више топонима: Н 1396, СТ 1406, СХ 1411, ЋР 1429–1430, ЋЛ 1452, ЋВ 1456. Великим бројем топонима посебно се издвајају и акта о утврђивању хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454).

Највећи број забележених топонима именује географске објекте са територије Српске деспотовине. Малобројни топоними изван граница државе деспота Стефана и деспота Ђурђа: анатолија, водица, доксом, дренопољ, дубровник, македонија, никеја/ниђеја, пловдин, праг, солун, струма, тисмена, цариград (в. овде регистар топонима у т. 2.3.6)¹⁹⁹.

Захваљујући труду многобројних посленика на пољу историјско-географских и ономастичких студија²⁰⁰, за највећи број забележених топонима располажемо сигурним, или бар вероватним убикацијама. За мањи број топонима још увек недостају поуздане идентификације:

БОШКОВО, БРЊИЦА, БУХМЕНТИ, ВРАЖИЦЕ, ГАЊИЦЕ, ГЛУМЦЕ, ДРАЖЕВЦИ, ДУХОВЦИ, ЗАЦРКВЉАНЕ, ЈУНОШИНО, КАЛНИ ДОЛ, КАЛОГАЊЕВЦЕ, ЛУКОВАЦ, МИЛОЛЕВЦИ, ОСТРОВЦИ, ПЛАТОВО, ПОДЛУЖЕ, ПАТЕЈ, ПОПОРАТЕ, ПРОДАНОВЦИ, РАДИВОЈЕВЦИ, РАЗЛОЈЕ, РЕПЕХЕ,

¹⁹⁹ У основном тексту рада даје се само историјски лик топонима. Потврде у оригиналној графичкој и убикације наводе се у регистру топонима (в. овде т. 2.3.6).

²⁰⁰ Најзначајнији радови цитирани су у регистру топонима (в. овде т. 2.3.6) уз појединачне одреднице.

РУХОТИНЦИ, САСИ, СЕДЛАРЦИ, СТРЕЛЦИ, СТРЖИНЕ, ТИШИЦА, ТРЕБИЊА, ТРУПОВШТИЦА, ТУПШИНЦИ, ХАЉАЈЕ, ХАНОВЦИ, ЦРЕШЊА, ШТИРЦИ.

Посебан проблем, веома тешко решив, представља могућност идентификације поменутих микротопонима, од којих се велики број налази на граници између апелатива и топонима, односно апелатива и описних назива:

БРОД, ВЕЛИКИ ПУТ, ВЛАДОЈЕВ ЛАЗ, ВЛАТКОВСКИ ПУТ, ВЛЧИ ГРМ, ЗАБЕЛ, ЗМЕЈЕВ СТУДЕНЬЦ, ЗУБОВА ЊИВА, ЈАБУКА, ЈЕЛИСЕЈ, ЈЕЛИСЕЈ СТУДЕНЬЦ, ЈЕЛХОВА БАРА, КЛЕН, КРУШКА, КУКАЉИН СТУДЕНЬЦ, ЛИВАДА, ЛОЗНИ ПОТОК, ЛОКВА, ЊИВЕ ДОБРАШИНА КУЧКЕ, ОСОЈЕ, ПОПОВА ГЛАВА, ПРВОШЕВЕ ЊИВЕ, ПРЕКИ ПУТ, ПРИКОВИ ВИНОГРАДИ, РАДОЊИНСКА МЕЂА, РАДОСАЉ СТУДЕНЬЦ, СЛАТИНА, СТАРЧ, ТРН, ТРНОВИ ПУТ, ЦЕР, ЦРЕШЊА, ШУМЕ.

Будућа топономастичка истраживања територије Српске деспотовине, надамо се, прошириће могућности идентификовања неких од ових примера. За неколико до сада неубицираних топонима понуђене су овде нове могућности идентификације (уп. ДРУГОВЦИ, КРАЉЕВ БРОД, РИБНИК у регистру топонима, т. 2.3.6).

2.3.2. Хороними. – Забележени хороними могу се поделити у две семантичке групе: (а) имена административних области, и (б) имена географских области.

У првој групи налазе се искључиво двочлани хороними структурно представљени синтагмом са именицом власт у центру и препонованим или постопонованим присвојним придевом у функцији конгруентног атрибута, изведеним од имена града који је центар административне области: БОРАЧКА ВЛАСТ, ГОЛУБАЧКА ВЛАСТ, КРУШЕВЧКА ВЛАСТ, НЕКУДИМСКА ВЛАСТ, ОСТРОВИЧКА ВЛАСТ, ПЕТРУШКА ВЛАСТ И СМЕДЕРЕВСКА ВЛАСТ.

У другој групи налазе се и двочлани и једночлани хороними. Двочлани хороними представљају именичке синтагме са конгруентним атрибутом, које у зависности од значења именице у центру могу формирати два структурна подтипа. Први подтип, потврђен само примером ГОРЊА МОРАВА, представља именичка синтагма са хоронимом у центру и придевом горњи у функцији конгруентног атрибута, којим се хороним ближе одређује према положају. Други подтип представљају именичке синтагме са апелативом у центру и препонованим или постпонованим присвојним придевом изведеним од једночланог назива области: ЛЕВЧСКА ЖУПА (према ЛЕВЧ), ПЕТРУШКА ОБЛАСТ, ПЕТРУШКИ ПРЕДЕЛИ (према ПЕТРУС).

Највећи број једночланих хоронима добијен је трансонимизацијом према следећим моделима: (а) река → област у току реке: БЕЛИЦА, ГЛБОЧИЦА, ДЛБОЧИЦА, ДУБРАВНИЦА, ИБЪР, ЛАБ, ЛЕПЕНИЦА, МОРАВИЦЕ, СТРУМА, ТОПЛИЦА²⁰¹; судећи према сложеном деминутивном суфиксу *-ишица*, који је веома фреквентан у извођењу хидронима (уп. ПАВЛОВИЋ 1994: 160–161), могуће је да је на описани начин постао и загонетни хороним ТРУПОВШТИЦА (од хидронима *ТРУПОВШТИЦА < *ТРУПОВСКА РЕКА); (б) град → област у

201 Међу наведеним примерима хидроним МОРАВИЦЕ се издваја плурализацијом, што је архаичан начин деривације хоронима од хидронима (уп. ЛОМА 2013: 259).

околини града: БРАНИЧЕВО, МАЧВА, ПЕТРУС, РУДНИК, вероватно и КУЧЕВО; (в) манастир → област у околини манастира: ГРАЧАНИЦА.

Префиксално-суфиксалне творенице представљају хороними ПОДУНАВЈЕ, ПОСАВЈЕ и ПОМОРЈЕ (најчешће долазе у интитулацијама издавалаца повеља).

Остали творбени модели потврђени су појединачним примерима: ПОДГОРЈЕ (префиксална твореница), ЛЕВЧ (суфиксација: апелатив **lěvъсь* `левак` у својству надимка + суфикс *-jъ*²⁰²), ХВОСНО (суфиксација: *хвосѣ-* + *-ьн*), ХРАШТАНЕ/ХРАШТАНИ (суфиксација: *храсѣ-* + *-јан*).

2.3.3. Олконими. – Највећи број забележених ојконима представља имена села Српске деспотовине, док у мањем броју долазе и имена градова, тргова и заселака. У ову категорију сврстана су и имена селишта, расељених и запустелих села.

2.3.3.1. НАПОМЕНЕ О ПОРЕКЛУ ОЈКОНИМА. – Највећи удео у корпусу имају топоними словенског порекла (око три четвртине)²⁰³, што се поклапа са стањем турског пописа Области Бранковића (уп. Грковић 2001: 684). Знатно малобројнији ојконими страног порекла упућују на различите и веома старе културне утицаје других народа. Навешћемо само малобројне прототипичне примере: (а) ТОВРЉАНЦИ представља редак пример чувања античког назива (према **Tauruniani*) у именима мањих насеља (уп. Лома 1991: 319–320); (б) рано и непосредно словенско преузимање топонима од балканског романског становништва илуструју ојконими ЛИПЉАЊ и ГЊИВЉАН/ГЊИЛАН (према *Ulriana* и **Gnaeviana*) (уп. Лома 2009б: 750); (в) апелатив *конаѣиѣца* „lončić od jedne litre, krčag, mjera za tekućine“, јужнословенска позајмица из балканског латинитета (*Ernsj* II: 138–139), налази се у основи ојконима КОНАТИЦЕ; (4) романски утицај огледа се и у ојкониму СМЕДЕРЕВО (према рум. *Simedru* <*Sanctus Demetrius*, преко **Sъmedr-*, уп. Поповић 2007: 131); (д) грчки утицај огледа се ојкониму ЛИВАДЈЕ (хибридна форма од основе грчког порекла и словенског суфикса *-је*) (уп. и Грковић 2001: 670); (ђ) другачији је грчки утицај у ојкониму КУЗМИНО (поименичени посесив од хришћанског календарског имена примљеног преко грч. језика); (е) трагови средњовековне рударске делатности налазе се у ојкониму САСИ.

За један број етимолошких недовољно прозирних имена нисмо били у могућности да утврдимо поуздано порекло. Без могућности улажења у сложени и неизвесни посао етимологизације свих појединачних недовољно јасних примера, у даљем раду смо се задовољили само навођењем хипотетичних етимологија за мањи број оваквих ојконима, док је већи део овакве грађе овде само побројан: БИКИЊ, БУДРИГА, БУХМЕНТИ, ГАЊИЦЕ,

202 Према сугестији проф. А. Ломе.

203 Под словенским смо подразумевали и ојкониме од старих позајмљеница типа *болван*, *краљ*, *црква*, *вино*, *реј*.

ГУГЉ, КУКАЊ²⁰⁴, КУРИЛОВА, НЕКУДИМ²⁰⁵, ПАРАЋИН, ПАТЕЈ, ПОПОРАТЕ, СВАРЧА, СЕБЕЧЕВЏ, ХАЉАЈЕ, ХАНОВЦИ, ШЕМГОЊ²⁰⁶.

2.3.3.2. НАПОМЕНЕ О СЕМАНТИЦИ ОЈКОНИМА. – Највећи број семантички прозирних ојконима настао је неким од уобичајених и познатих поступака. Целокупна грађа сврстана је у неколико група: (а) ојконими антропонимског порекла; (б) ојконими мотивисани природним условима: (ба) фитонимима; (бб) зоонимима; (бв) географским терминима; (бг) хидрографским терминима; (бд) физичким одликама терена; (в) ојконими мотивисани људском материјалном културом: (ва) резултатима људског рада; (вб) занимањима; (вв) етнонимима. Мањи број непрозирних или недовољно јасних ојконима остао је изван разматрања.

Забележен је велики број ојконима антропонимског постања, но ипак процентуално знатно мање него у турском попису Области Бранковића (1455. год.) (уп. Грковић 2001: 684). Најстарији тип оваквих ојконима илуструју пример МЕДОЈЕВА РЕКА и ХЛАПОВА ПОЉАНА са посесивним придевом од антропонима и апелативом. У осталим забележеним ојконимима који су постањем од посесивног придева антропонима регенс је изгубљен. Класификација ових примера према посесивним суфиксима: (а) *-ов/-ев*: БОШКОВО, ВРАНКОВО, КУПЉЕНОВО (ЛИ Купљен у Грковић 1977: 116), КРИЉЕВА, МИЛЕШЕВА, СМЕДЕРЕВО (уп. претходну тачку), МОЖДА и РУПЕЉЕВО; (б) *-ин*: ЈУНОШИНО (уп. Јунош у Новаковић 1875: 119), КУЗМИНО (уп. претходну тачку), ЧАЈЕТИНА (уп. Михајловић 1971: 258–259), МОЖДА и у ДОЉЊЕ КОЖЕТИНО (*ЛИ Кожетин); за ГОРИНО се може претпоставити и антропонимско порекло (уп. бројна имена са основом *гор-* у Грковић 1977: 66), поред већ изнетог мишљења о апелативном пореклу (гора, уп. Павловић 1996: 9–10); (в) *-јь*: БЕЛУЃА (ЛИ Белут, уп. Лома 2014: 540) ДОБРАЊА, ДРАГОБИЉЕ (уп. Лома 2014: 548), ХОЛГОШТА/ХОЛГОШТЕ (уп. Грковић 2001: 677), ХОЧА.

Међу ојконимима антропонимског порекла налазе се и изведенице неким од карактеристичних топонимских суфикса. Најчешће долази *-(ов)ци/-(ев)ци*: ВОЛКОВЦИ, ПРОДАНОВЦИ, ДРАЖЕВЦИ, МИЛОЈЕВЦИ, МИРОШЕВЦИ, РАДИВОЈЕВЦИ. У мањем броју примера и варијанта *-(ев)це*: ДОБРАШЕВЦЕ, КАЛОЉАЊЕВЦЕ. Остали суфикси: *-(ин)ци*: БОГЕТИНЦИ, РУХОТИНЦИ (уп. Рухота у Грковић 1983: 203; топоним Рухотина у РЈа XIV: 249), вероватно и Тупшинци; *-(ов)ина*: БУДИЛОВИНА (уп. Будило у Грковић 1977: 47); *-(ов)џ*: ЛУКОВАЦ. Ојконим ВРАЋЕВШТИЦА постао је трансонимизацијом хидронима антропонимског порекла (<*Враћевска река, у основи је посесив од личног имена *Враћ < Врати-слав/-мир, уп. Лома 2009а: 1–2). Мали је број ојконима патронимског постања: СЕЛИШТЕ МИЛАДОВИЋА; вероватно и у КОПОРИЋИ (уп. Лома 2013: 113), МОЖДА и у БДЧИЋИ.

204 А. Лома (2004а: 467) претпоставља словенски архаизам према рус. дијал. *кукан* „брежуљкаста узвисина“ или према личном имену *Кукан*.

205 О словенском или грчком пореклу овога топонима у Лома 2005а: 21–23.

206 А. Лома (2002/2003: 250) претпоставља могућност несловенске прераде географски блиског словенског топонима *Семеђњево*.

Највећи број забележених ојконима у основи има фитоним:

БРЕЗОВА, БУЧЛЕ, ВРБНИЦА, ГЛОГОВИЦА, ГРАХОВЏ, ДРЕНОВА, ДРЕНОВЏ, ДУЉАНЕ, ДУБОВО, ДУБРОВНИК, ЈАБЛЧЈЕ, ЈАБУЧЈЕ, ЈАГОДНА, ЈАСИКОВИЦА, ЈЕЛШАНИЦА, ЈЕЉШЦИ, КОПРИВНИЦА, КРУШЕВЏ, КРУШЕВИЦА, ЛЕСКОВЏ, ЛЕСКОВИЦА, ЛЕСКОВЉА, ЛЕШАНЕ, ЛЕШТЈЕ, ПОДЛУЖЈЕ²⁰⁷, ТОПОЛОВНИК, ВЛЧИ ТРН, ТРНАВА, ТРСТЕНИЦА, ХРАСНО ПОЉЕ, ХРАШТАНЕ, ЦЕРНИЦА, ЦЕРОВЏ, ЦЕРОВИК, ЦРЕШЊА, ШИПЧНО²⁰⁸, ШУМЕ, ШТИРА, ВЕРОВАТНО И ШТИРЦИ²⁰⁹.

Број фитонимски мотивисаних топонима из корпуса овде се не исцрпљује (уп. хорониме ДУБРАВНИЦА И ЛЕПЕНИЦА, ХИДРОНИМ ДРЕНИЦА (ПОБОЧНИ РЕФЛЕКС АНТИЧКОГ ХИДРОНИМА *Drinus* `Дрим`, СЕКУНДАРНО НАСЛОЊЕН НА ФИТОНИМ *gr(uj)en*, уп. Лома 2013: 82–83), као и микротопониме наведене овде у т. 2.3.4).

Релативно велики број ојконима мотивисан је физичко-географским одликама терена:

БРЊИЦА (ПРЕМА **br̥gn̥p̥*/**br̥gn̥p̥*, уп. Вуличић 1996: 125–128), ДОБРАЈА ГЛАВА, МОДРА ГЛАВА, ДОЉЊА ОКРУГЛИЦА, ОКРУГЛИЦА, ДУШНИК (ПРЕМА **duš̥np̥* „спаран, загушљив”, уп. Лома 2004б: 491), ЗАГРЕБ (уп. Ернш I: 600), КАМЕНИЦА, КАЛНИ ДОЛ, ОБРВА (уп. обрва „о крајак њиве или бразде”, Ернш II: 539, РЈА VIII: 477), ОКЛОПЦИ (ПРЕМА ОКЛОП, МЕТАФОРИЧНО, уп. Ернш II: 96), ПЕШЧАНИЦА И ГОРЊА ПЕШЧАНИЦА, ПРИСОЈНИК (ПРИСОЈЕ „место према сунцу”, уп. РЈА XII: 139), СРЕБРНИЦА, МОГУЋЕ И РАЗЛОЈЕ (уп. РЈА XIII: 607).

Остали видови мотивације природним окружењем ојконима знатно су ређи: (а) зооними: ВРАНИН ДОЛ, КУРЈАЧЕ, ПАСИЈАН/ПАСИЈАНА, РИБНИК; (б) хидрографски термини: ТРИ БРОДИ/ТРИБРОДИ, ИЗВОР, ИЗВОРЏ, ПОНИКВА (ПОНИКВА „место где понире вода”, уп. Ернш II: 517); условно се овде може убројати и ојконим ЛИВОЧ/ЛИВОЧА, од ие. корена **lei-* (уп. Павловић 1990); (в) географски термини: НОВО БРДО, ВРАНИН ДОЛ, КАЛНИ ДОЛ, БЕЛО ПОЉЕ, ХРАСНО ПОЉЕ, ХЛАПОВА ПОЉАНА.

Мали број ојконима мотивисан је различитим аспектима људске материјалне културе: (а) послови и резултати људског рада: БОРЧ (ИЗВЕДЕНИЦА ОД **boğs̥* „борац, ратник“), БЕЛГРАД, ПОДГРАДЈЕ (ГРАД), ТРЕБИЊА (**terbiti* „крчити“, уп. Лома 1999/2000: 97), КОШАРНА, КЛАДОРУБ (СИНГУЛАРИЗОВАНА СЛОЖЕНИЦА КЛАДОРУБИ, „они који `рубе кладе`, крчиоци шуме“), ОСЈАЦИ (ОСИЊАЦИ, уп. Лома 2014: 545), ПЛАНА, РАОНИЦА, РУДНИК; (б) занимањима: ВИНАРЦИ, КОВАЧИ, КОЊУСИ, КОЊУША (ВЕРОВАТНО И КОЊИНЦИ), СЕДЛАРЦИ, СТРЕЛЦИ; МОЖДА И БЏЧИНА И БЏЧИЊИ (ПРЕМА БЏЦ „стражар“), као и СТАДНИЦИ („пастири“, уп. РЈА XVI: 334).

2.3.3.3. НАПОМЕНЕ О СТРУКТУРИ ОЈКОНИМА. – Забележена је изразита бројчана превласт једночланих ојконима (око 90% укупног броја примера).

207 *Луз* може бити схваћено и као хидрографски термин (уп. Станковска 2005: 8).

208 Према *шипак*, уп. Лома 2005б: 458.

209 Према *штир*, уп. Ернш III: 415.

Мали је број топонимизираних апелатива: ЖЕГРА (жегра „палица на јарму”, уп. Ернш III: 679), извор, пониква, рудник, вероватно и ОБРВА (*nomina metaphorica*).

Највећи број једночланих ојконима представља изведенице. Наводе се само продуктивнији суфикси (изузимају се ојконими антропонимског постања који су наведени у претходној тачки):

-је: БУЧЈЕ, ЈАБЛЧЈЕ, ЈАБУЧЈЕ, ЛЕШТЈЕ, ЛИВАДЈЕ; *-ица*: БЕЛАСИЦА, БРЊИЦА, КАМЕНИЦА, ОКРУГЛИЦА, ПЕШЧАНИЦА, СРЕБРНИЦА, ТИШИЦА, ТРСТЕНИЦА, ШТАВИЦА; *-ник*: ДУБРОВНИК, ДУШНИК, ПРИСОЛНИК, РИБНИК, РУДНИК, ТОПОЛОВНИК; *-ница*: ВРЊИЦА, КОПРИВНИЦА, ЦЕРНИЦА; *-ов/-ев*: БРЕЗОВА, ДРЕНОВА, ДУБОВО; *-(ов)ица/-(ев)ица*: ГЛОГОВИЦА, ЈАСИКОВИЦА, КРУШЕВИЦА, ЛЕСКОВИЦА; *-(ов)џи/-(ев)џи*: ГРАХОВЏ, ДРЕНОВЏ, КРУШЕВЏ, ЛЕСКОВЏ, СЕБЕЧЕВЏ, ЦЕРОВЏ, ШАЛУДОВЏ; *-(ов)ци/-(ев)ци*: ДРУГОВЦИ, ДУХОВЦИ, ОСТРОВЦИ, ХАНОВЦИ.

Мањи број једночланих ојконима добијен је другим моделима творбе речи: (а) префиксацијом: ЗАГРЕБ, ЗАКУТ, ПРЕЦРЕШЊА; (б) префиксално-суфиксалном творбом: ЗАПЛУЖАНЕ, ЗАЦРКВЉАНЕ, ОКЛОПЦИ, ПОДГРАДЈЕ, ПОДЛУЖЈЕ; (в) слагањем: БЕЛГРАД, ДОБРОДОЉАНЕ, КЛАДОРУБ, НОВОСЕЛИ, ЦАРИГРАД, ЦРКОЛЕЗ (вероватно и ТРИБРОДИ).

Посведочена су два структурна типа двочланих ојконима. Први тип, потврђен само једним примером: СЕЛИШТЕ МИЛАДОВИЋА, представља именичку синтагму са постпонованим падежним атрибутутом у генитиву. Други тип – посведочен у свим осталим примерима – представљају именичке синтагме са придевом у функцији конгруентног атрибута. Према значењу именице у центру синтагме разликују се два структурна подтипа ових ојконима. Први подтип представљају синтагме са ојконимом у центру и придевима *џорњи* и *долњи* у функцији конгруентног атрибута, којима се ојконим ближе одређује према положају: ГОРЊА ВРАЂЕВШТИЦА, ГОРЊА ЛИВОЧА, ГОРЊА МУТНИЦА, ГОРЊА ПЕШЧАНИЦА, ДОЉА ВРАЂЕВШТИЦА, ДОЉА ОКРУГЛИЦА, ДОЉЕ КОЖЕТИНО. Други подтип представљају ојконими са апелативом у центру синтагме и препонованим или постпонованим конгруентним атрибутутом. Ужа класификација унутар другог подтипа може се извести према значењу апелатива или придева. Према значењу апелатива: (а) земљописни термини: НОВО БРДО, ВРАНИН ДОЛ, КАЛНИ ДОЛ, БЕЛО ПОЉЕ, ХРАСНО ПОЉЕ, ХЛАПОВА ПОЉАНА; (б) хидрографски термини: ПАРАЂИНОВ БРОД, МЕДОЈЕВА РЕКА, СУХА РЕКА; (3) фитоними: ВЛЧИ ТРН, РАВНА ДУБРАВА; (г) физичке одлике терена: ДОБРАЈА ГЛАВА, МОДРА ГЛАВА (апелатив *глава* као *nomina metaphorica*), (д) трагове људске материјалне културе: КУПИНИ ГРАД. Према значењу придева: (а) показатељ индивидуалне процене: НОВО БРДО, ДОБРА ГЛАВА; (б) одређивање карактеристика терена: КАЛНИ ДОЛ, РАВНА ДУБРАВА, СУХА РЕКА; (в) боја: БЕЛО ПОЉЕ, МОДРА ГЛАВА; (г) фитоним: ХРАСНО ПОЉЕ, (д) присвојни придев зоонимског постања: КУПИНИ ГРАД (уп. Лома 1997: 17); (ђ) присвојни придеви антропонимског постања: ХЛАПОВА ПОЉАНА, МЕДОЈЕВА РЕКА; (ћ) недовољно јасно: ПАРАЂИНОВ БРОД.

2.3.4. Микротопоними. – Забележени микротопоними представљају међнике села Пасјана и Ливоче код Гњилана (у ЈХ 1394–1402), међнике села Коњуси, северно од Липљана (ЈХ 1394–1402), међнике наведене у опису поседа које је монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври у околини Парафиновог Брода (ЈЛ 1398), као и међнике хиландарских поседа у Метохији (Х1 1454 и Х2 1454).

Контекст у повељама у којима се наводе описи међа ставља нас пред најмање три тешко решива проблема: (а) како разликовати хомонимне апелативе и топониме; (б) како разликовати описне називе од вишечланих микротопонима; (в) како утврдити на који географски објекат реферирају поједини микротопоними, посебно и у вези са израженим трансномимизацијским процесима у српској средњовековној топонимији. Поменути проблеми овде су апстраховани, тако што су у (а) корпус унети сви примери наведени у опису међа који су се могли тумачити и као апелативи и као топоними, или као описни називи и вишечлани топоними; и (б) тако што су сви микротопоними одређени најопштије као међници, а они за које се поуздано може утврдити десигнат одређени су и уже (име њиве, име ливаде, име пута, име међе, итд.).

Међу једночланим микротопонимима највише је оних хомонимних са фитонимима: ЈАБЛКА, КРУШКА, КЛЕН, ТРН, ЦЕР, ЦРЕШЊА, ШУМА. Уп. и друге микротопониме истога постања: БРОД, ЗАБЕЛ (забел „омеђена територија обично некултивисаног земљишта“, уп. Лексикон 1999: 202), ЛИВАДА, ЛОКВА, ОСОЈЕ, СЛАТИНА (слатина „извор слане или киселе воде“, уп. РЈА XV: 438–439). Мањи број микротопонима настао је другим творбеним средствима: ЗНОЉЦ/ЗНОЉЕ (вероватно мотивисано физичким одликама терена; данас име ливаде,) ЈЕЛИСЕЈ (*j*-посесив од имена старозаветног пророка Јелисеј < Ελισσαϊος, уп. Драгочај студенац у Лома 2013: 79–80), СТАРЪЧ (*j*-посесив од апелатива *старъч*), СТУДЕНЪЦ (вероватно хидроним) и ТОПЛУХА (хидроним).

Разликују се два структурна типа вишечланих микротопонима. Први тип: именичка синтагма са апелативом у центру и постпонованим антропонимом у генитиву у функцији падежног атрибута: само у примеру њиве ДОБРАШИНА КУЧКЕ (њиве човека са именом Добрашин Кучка). Други тип: именичке синтагме са апелативом у центру и препонованим или постпонованим конгруентним атрибутом/конгруентним атрибутима. Као и код вишечланих ојконима и овде се у центру синтагме налазе апелативи различитог значења: (а) хидрографски термини: ЈЕЛХОВА БАРА, КРАЉЕВ БРОД, ЛОЗНИ ПОТОК, ЗМЕЈЕВ СТУДЕНЪЦ, ЈЕЛИСЕЈ СТУДЕНЪЦ, КУКАЉИН СТУДЕНЪЦ, РАДОСАЉ СТУДЕНЪЦ, што не мора нужно упућивати на то да су десигнати ових микротопонима водни објекти; (б) апелативи који упућују на трагове људске материјалне културе: МЕДВЕДЪККИ БЕЛЕГ, ПРИЛКОВИ ВИНОГРАДИ, ВЛАДОЈЕВ ЛАЗ, ГРАЧАНСКА МЕЂА, КОЊУШКА МЕЂА, РАДОЊИНСКА МЕЂА, СУХОДОЛСКА МЕЂА, ОРАХОВЧКА МЕЂА, ТРЂАНСКА МЕЂА, ЗУБОВА ЊИВА, ПРВОШЕВЕ ЊИВЕ, ВЕЛИКИ ПУТ, ВЛАТКОВСКИ ПУТ, ВРАЂАНСКИ ПУТ, ПРЕКИ ПУТ, СТАРИ СКУЛАНОВСКИ ПУТ, ТРНОВИ ПУТ; (в) фитоними: ВЛЧИ ГРМ; (г) апелатив *глава* као *nomina metaphorica* према изгледу терена: ИЛИЈИНА ГЛАВА, ПОПОВА ГЛАВА (вероватно ороними).

Поменути микропоними могу се класификовати и према врстама и значењу речи које се налазе у функцији атрибута. Најчешће су у питању присвојни придеви од антропонима или топонима: ПРИЈКОВИ ВИНОГРАДИ, ВЛАДОЈЕВ ЛАЗ, ЗУБОВА ЊИВА, ПРВОШЕВЕ ЊИВЕ, ВЛАТКОВСКИ ПУТ, ИЛИЛИНА ГЛАВА, РАДОСАЉ СТУДЕНАЦ, ЈЕЛИСЕЈ СТУДЕНЬЦ, вероватно и РАДОЊИНСКА МЕЂА, ЗМЕЈЕВ СТУДЕНЬЦ и КУКАЉИН СТУДЕНЬЦ; МЕДВЕДЉЧКИ БЕЛЕГ, ВРАЊАНСКИ ПУТ, ГРАЧАНСКА МЕЂА, КОЊУШКА МЕЂА, ОРАХОВЉЧКА МЕЂА, СУХОДОЛСКА МЕЂА, ТРЊАНСКА МЕЂА.

Ређе долазе присвојни придеви од фитонима: ЈЕЛХОВА БАРА, ЛОЗНИ ПОТОК, ТРНОВИ ПУТ. Забележени су и присвојни придеви од именица *краљ* и *йой* (КРАЉЕВ БРОД, ПОПОВА ГЛАВА), као и од зоонима *влк* (ВЛЧИ ГРМ), као и описни придеви *велики*, *преки* и *стари*: ВЕЛИКИ ПУТ, ПРЕКИ ПУТ, СТАРИ СКУЛАНОВСКИ ПУТ.

2.3.5. Хидроними. – Забележен је само један двочлани хидроним: именичка синтагма са хидронимом у центру и присвојним придевом у функцији конгруентног атрибута: БИНЧА МОРАВА. Присвојни придев ближе одређује хидроним према ојкониму кроз који протиче: у питању је ојконим *Биньч*, данас *Бинач* код Витине (према З. Павловић (1994: 29, 1996: 13) суфиксални дериват влашке антропонимске основе *Бин-*; А. Лома (1993: 111) допушта могућност везе са античким топонимом Ἀρριβάτιον).

Међу једночланим хидронимима издвајају се најпре имена неколико великих река са познатим адаптираним предсловенским именима: ДУНАВ, МОРАВА, РАСИНА И ЛАБ. Хидроними словенског порекла потврђују познате творбено-семантичке моделе именовања. Најчешће долазе изведенице са суфиксом *-ица*: ВОДИЦА, ДРЕНИЦА, ТОПЛИЦА, СУШИЦА, СИТНИЦА (фитоним *сити-* у основи, уп. Станкоска 2005: 12). Сложени суфикс *-ишница* долази у примеру ВРАЂЕВШТИЦА (уп. претходну тачку). Сложени суфикс *-ичица* долази у примеру ГРАБОВНИЦИЦА. За име румунске реке ТИСМЕНА А. Лома (2009б: 751) на основу придевског облика на тисменон СТ 1406: 8 претпоставља словенско порекло: „првобитно придев на *-ѣпъ у женском роду, највероватније пасивни партицип од *tisknōti: *tisknēna > *tisnēna “стешњена“, тј. река стешњеног корита, даље дисимилацијом, вероватно тек у румунским устима, Tismena / Tismana“.

2.3.6. РЕГИСТАР ТОПОНИМА²¹⁰

- АНАТОЛИЈА, Мала Азија (уп. РЈа I: 83) [Н 1396: 8 анатолин 77 (лок. јд.)].
- БАРИЧ, село у Браничеву (в.), забележено и у БТ (Стојакović 1987: 200–201); данас село са истим називом, западно од Голупца (уп. Пурковић 1940: 59, Јовановић 1991: 56) [СТ 1406: барчъ 12].
- БЪДЧИНА, село у Левчу (в.); данас под истим именом село западно од Варварина (уп. Пурковић 1940: 58, Благојевић 1972: 198, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: бѣдчина 17].
- БЪДЧИЊИ, село код Беласице (в.); данас Бачићи у Топлици (уп. Ерсј II: 272) [ЂР 1428–1429: бѣд(ь)чѣнкѣ 29].
- БЪТЪР, село у Мачву (в.); данашње село Батар, северно од Лознице, а југозападно од Јање, на левој обали Дрине (уп. Пурковић 1940: 59, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: бѣтъръ 35].
- БЕЛАСИЦА, село „према Крушевцу“; данашње село Беласица на северним падинама Јастрепца, југоисточно од Крушевца (уп. Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: колн(ь) беласице 29].
- БЕЛГРАД, средњовековни град, дворско средиште деспота Стефана [СЛ 1427: на зиданіе белграда 29].
- БЕЛИЦА, област око реке Белице, западно од Јагодине (Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: оу бѣлицѣ 17].
- БЕЛО ПОЉЕ, село „према Крушевцу“ (ЂР 1428–1429); данас у овоме пределу није забележено село под овим називом (уп. Пурковић 1940: 61, Шкриванић 1973: 129) [ЂР 1428–1429: бѣло поље 29, ЂВ 1432: бѣло поље на цоравѣ 25, РВ 1432: бѣло поље на цоравѣ 12/13].
- БЕЛУЉА, према ЂР 1428–1429 село у Руднику метоху (в. Рудник), према ЂВ 1456 село у Острвичкој власти (в.); према народној традицији у питању је данашње село Црнуће, југоисточно од Рудника, о чему говори распоред побројаних села у обе наведене повеље (уп. Пурковић 1940: 61, Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: бѣљавѣ 31, ЂВ 1456: бѣљавѣ 5 (акуз. јд.)].
- БИКИЊ, данашње село Бикиње, северозападно од Голупца (уп. Пурковић 1940: 62, Младеновић 2007: 356), забележено је и у БТ (Стојакović 1987: 209) [СТ 1406: бикинѣ 12].
- БИНАЧА МОРАВА, Биначка Морава, река која протиче јужно и источно од Гњилана (уп. Павловић 1994: 29, 1996: 35–36) [ЈХ 1394–1402: на бинчѣ цоравѣ 16 (лок. јд.)].
- БИСЕРКА, село на Топлици (в.); сачувано у имену потеса између села Мекиша и Орљана (уп. Лома 1989а: 22–23) [ЈП 1395: бис{ер}кѣ 38 (акуз. јд.)].
- БОГЕТИНЦИ, селиште у Петрушкој власти (в.), могуће је да му одговара Боготинце забележено у области Раваница у БТ (Стојакović 1987: 266) [ЈР 1457: бѣтинѣ бѣгетинѣци 8].

²¹⁰ Приликом састављања регистра топонима примењена су следећа начела: (а) историјско име топонима транскрибовано је савременом ћирилицом (уз задржавање знака њ, којим се обележава евентуално присуство изговорног полугласника), (б) редослед атрибута код двочланих топонима нормализован је према препозицији, (в) коментар о убицији топонима заснива се на контексту који пружа конкретан документ, као и на досадашњој богатој дипломатичкој, историјској и ономастичкој литератури, (г) топоними су праћени и у другим средњовековним изворима, најчешће у повељама кнеза Лазара и у двама најзначајнијим турским пописима области Српске деспотовине: Попису области Бранковића из 1455. године (ОБ 2001) и Браничевском тефтеру из 1467. године (скраћено БТ) (Стојакović 1987), (д) скраћеница документа, потврда у оригиналној графичкој и број реда наведени су у угластим заградама, (е) уколико је једним именом означено више географских објеката поновљен је поступак описан под (б), (в) и (г).

- БОЛВАН**, данас село Бован југоисточно од Крушевца, или истоимено село северно од Алексинца (уп. Грулић 1955: 310, Младеновић 2007: 310, 327) [ЈП 1395: ѿ бол'вана 17, Н 1396: оу бол'ваноу 119].
- БОРЧ**, средњовековни град у истоименој жупи (уп. Младеновић 2007: 48–49); данас село Борач у општини Кнић у Гружи [СД 1405: въ славнѣица(ь) градѣ борчи 44].
- БОРАЧКА ВЛАСТ**, административна област са седиштем у граду Борчу (в.) [ЂВ 1456: оу власти борачкоу б].
- БОШКОВО**, село код Рибника (в.) у Петрусу (в.); данас не постоји са овим именом (уп. АСТЕС 1982а: 199: „Božkovo n'e existe plus aujourd'hui, et n'a pas pu en découvrir l'emplacement, non plus que de Ribnik qu'on mentionne avec lui.“) [ЂЛ 1452: кошково 77].
- БОШЊАЦИ**, село у Мачви (в.); данас највероватније село Мали Бошњак, југозападно од Дебрца (уп. Пурковић 1940: 65, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: бошњаци 33].
- БРАНИЧЕВО**, средњовековна жупа која је обухватала простор од десне обале доњег тока Велике Мораве на западу, па на истоку западније до реке Пек, у висини села Кумане и Љубиње; на северу од Дунава до реке Ресаве на југу (према Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: в браничевъ 25, ЂР 1430: оу браничевоу 15, 19].
- БРЕЗОВА**, село у Руднику метоу (в. Рудник); према Г. Шкриванићу (1973: 131) село данас не постоји или је променило назив; могуће је да је име сачувано у данашњем имену Брезовица (река и село), недалеко од данашњег места Рудника у Качеру (име бележе Јаџимовић–Петровић 2003: 12, 29) [ЂР 1428–1429: брѣзова 32].
- БРЊАШЧА**, данашње село Брњача, 5 км југозападно од Ораховца у Метохији (уп. Букумирић 1984: 434), поменуто и у САХ (уп. Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 188) [Х2 1454: из брњашче 23].
- БРЊИЦА**, село у Петрусу (в.); данас нема села са овим именом у широј околини Параћина (уп. Пурковић 1940: 68, АСТЕС 1982а: 195, Младеновић 2007: 265) [СЛ 1427: брњницау 22 (акуз. јд.), ЂЛ 1452: брњница 78].
- БРОД**, међник села Горње Ливоче (в.) и Пасјана (в.) [ЈХ 1394–1402: на бродѣ[ь] 37]; међник села Коњуси (в.) [ЈХ 1394–1402: до брода 44].
- БУДИЛОВИНА**, село у Расини (в.); и данас са истим именом село северозападно од Брусца (уп. Пурковић 1940: 69, Шкриванић 1973: 134) [ЂР 1429–1430 (према издању): бодиловннѡу 16 (акуз. јд.)].
- БУДРИГА**, данашња села Горња и Доња Будрига, јужно од Гњилана (уп. Пурковић 1940: 69, Пешикан–Стијовић 1987: 600, Младеновић 2007: 171), поменута су и у Раваничкој повељи кнеза Лазара (уп. Младеновић 2003: 75) [ЈХ 1394–1402: к вдрнгоѣица(ь) 36 (дат. мн.)].
- БУЉАНИ**, село забележено и у БТ као мезра „зиратно земљиште, сејалиште, селиште“ села Долња Сења (данас Сење) (уп. и Јовановић 1999: 160); данас са истим именом село удаљено 11 км североисточно од Параћина (уп. Благојевић 1972: 44) [Болван СЛ 1407: 50, СЛ 1407: 52, СЛ 1414–1415: 14, ЂЛ 1452: 78].
- БУХМЕНТИ**, село „према Крушевцу“; данас у околини овога града нема села са овим или сличним називом (уп. Пурковић 1940: 71, Шкриванић 1973: 129) [ЂР 1428–1429: вухменти 29].
- БУЧЈЕ**, данашње село Бучје, југоисточно од Трстеника (уп. Пурковић 1940: 71, Грулић 1955: 59–60, Благојевић 1972: 40, Младеновић 2003: 236, 2007: 310) [ЈП 1395: вучје 27].
- ВЕЛИКИ ПУТ**, међник поседа које је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на великоу поутѡу 15].

- ВИНА**, село у Глбочици (в.), и данас са истим именом југозападно од Лесковца (уп. Пурковић 1940: 72, Младеновић 2007: 310, 327) [винна ЈП 1395: 15, Н 1396: 119].
- ВИНАРЦИ**, данашње село Винарце, северозападно од Лесковца (уп. Пурковић 1940: 72, Грујић 1955: 74, Младеновић 2007: 211) [ЈП 1395: винарци 36].
- ВИНИШАР**, село у Метохији, поменуто и у САХ као *винишарски грабъ*, међник катуна Кострц, данашњег села Кострце код Суве Реке (уп. Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 189); могуће да је у вези са данашњим селом Нишор код Суве Реке [Х1 1454: *ωλλ[ъ]* *винишара* 15].
- ВЛАДОЈЕВ ЛАЗ**, међник поседа у Парађиновом Броду (в.) који је монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: *на владоекъ лазъ* 21, *ѿ лаза владоеква* 21].
- ВЛАТКОВСКИ ПУТ**, међник поседа у Парађиновом Броду (в.) који је монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: *на поутъ влатковскы* 18].
- ВЛЧИ ГРМ**, међник села Горње Ливоче (в.) и Пасјана (в.) [ЈХ 1394–1402: *полд(ъ) влчи гръдь* 35].
- ВЛЧИ ТРН**, средњовековни град и дворско средиште Бранковића, данас градско насеље Вучитрн у Великокосовској котлини (уп. ЕСН 2008: 215) [МД 1405: *оу влѣцѣмъ тръноу* 41, ЂП 1419: *в влѣтнѣл(ъ) трънѣ* 37].
- ВОДИЦА**, река у Румунији у чијој се близини налази истоимени манастир, 17 км од места Дробета-Турн Северин [СТ 1406: *на водци* 8].
- ВОЈКОВЦИ**, влашко село у Руднику метоху (в. Рудник); данас село Војковци североисточно од Рудника (уп. Пурковић 1940: 74, Шкриванић 1973: 131) [ЂР 1428–1429: *сел(о) влси вонковци* 31].
- ВРАЖИЦЕ**, пусто селиште у Горњој Морави (в.); данас не постоји, или је променило назив (уп. Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: *вражице* 30].
- ВРАНИ ДОЛ**, село на Лабу (в.), бележи се и у ОБ у нахији Вучитрн са именом Врани Дол (ОБ 2001:155), данас село Врани До северно од Приштине (уп. Пурковић 1940: 74, Ивановић 1987: 416, Пешикан–СТИЈОВИЋ 1987: 600) [ГП 1403–1408: *вранинъ долъ* 14, ЂП 1419: *вранинъ дол(ъ)* 21].
- ВРАЊАНСКИ ПУТ**, међник села Горња Ливоча (в.) и Пасјана (в. ниже); топоним се помиње и у Равничкој повељи кнеза Лазара, као међник села Прилепнице, североисточно од Гњилана, о коме А. Младеновић (2003: 74) каже: „пут за данашњи град Врање који је пролазио поред Прилепнице, највероватније преко Гњилана и Кончуљског кланца“; назив је сачуван у имену њиве Врањски пут у српском селу Велико Ропотово (уп. Урошевић 1935: 27, Младеновић 2003: 74) [ЈХ 1394–1402: *пстѣл(ъ) врнанскн(ъ)* 33 (инстр. јд.)].
- ВРАНКОВО**, село у Петрусу (в.); данашњи „локалитет“ Вранково, 13 км југозападно од Парађина (уп. АСТЕС 1982а: 192) [вранково СЛа 1407: 50, СЛб 1407: 52, СЛ 1414–1415: 14, ЂЛ 1452: 77].
- ВРАЊЕВШТИЦА**, дводелно село (в. Горња и Доња Враћевштица), једно у Острвичкој власти (в.), друго у Борачкој власти (в.), данас село Враћевшница, североисточно од Горњег Милановца, на путу за Крагујевац (уп. Пурковић 1940: 75, Шкриванић 1973: 131) [ЂВ 1456: *оу вракѣвѣшницѣ* 3/4 (лок. јд.), *вракѣвѣшницѣ* 5 (акуз. јд.), *село друѣга вракѣвѣшница* 6]; река, данас Враћевшница, лева притока Груже (уп. Павловић 1996: 72) [РК 1430–1431: *на вракѣвѣшницѣ* {н} 25].
- ВРБНИЦА**, село у Крушевачкој власти; данас села Велика и Мала Врбница, југозападно од Крушевца (уп. Пурковић 1940: 76, Шкриванић 1973: 134) [ЂР 1429–1430 (према издању): *врбенноу* 16 (акуз. јд.)].

- ГАЊИЦЕ**, село у Топлици (в.); неубицирано (уп. Младеновић 2007: 310); Пурковић 1940: 77 чита Гањице [ЈП 1395: село гакице 14].
- ГЉБОЧИЦА**, област западно од Лесковца, данас Дубочица (в. Длбочица) [ЈП 1395: оу гљбџици 15, 8 гљбџици 37].
- ГЛОГОВИЦА**, село код Новога Брда (в.); и данас истоимено село северно од Новога Брда (уп. Пурковић 1940: 78, Урошевић 1975: 31–32, Ивановић 1987: 420, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: глогџица 16].
- ГЛУМЦЕ**, село у Смедеревској власти (в), неубицирано [ЈР 1457: село глумце 3].
- ГЊИВЉАН**, в. Гњиљане [ЈХ 1394–1402: из гњиљани 32 (ген. мн.)].
- ГЊИЉАНЕ**, у ОБ помиње се под именом Гњилан (ОБ 2001: 109); данашњи град Гњиљане у Биначком Поморављу (уп. Урошевић 1975: 32, Младеновић 2007: 169, ЕСН 2008: 235, Лома 2009б: 750) [ЈХ 1394–1402: гњиљанџи(ь) 38 (дат. мн.)].
- ГОЛУБАЧКА ВЛАСТ**, административна област са средиштем у граду Голупцу [ЈР 1457: 8 власти гџабџици 3].
- ГОРИНО**, село у Глбочици (в.); данашње село Горина, јужно од Лесковца (уп. Пурковић 1940: 80, Грулић 1955: 74, Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: горино 37].
- ГОРЊАЈА ВРАЂЕВШТИЦА**, в. Врађевштица [ЂР 1428–1429: браќеџици горна 32].
- ГОРЊА ЛИВОЧА**, данас села Горњи и Доњи Ливоч, југозападно од Гњиљана (уп. Пурковић 1940: 112, Урошевић 1975: 35, 44, Ивановић 1987: 427, 437, Младеновић 2007: 171); в. и Ливоч и Ливоча [ЈХ 1394–1402: на џегу горње ливџе 37].
- ГОРЊА МОРАВА**, жупа, обухвата „поречје Западне Мораве од Чачка, средњовековног Градца, па на исток до у висини Трстеника“ (према Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: 8 горно џоравџ 29 (лок. јд.)].
- ГОРЊА МУТНИЦА**, село у Петрусу (в.), помиње се под овим именом и у повељи кнеза Лазара Великој Лаври из 1375/1376. године (Младеновић 2003: 17); и данас Горња Мутница источно од Параћина [ЂЛ 1452: џутница горна 78].
- ГОРЊА ПЕШЧАНИЦА**, в. Пешчаница [ЂР 1430: горно пешчаниџоу 15, пешчаниџоу горно 19 (акуз. јд.)].
- ГРАБОВНИЦИЦА**, река; данас Велика Грабовница, десна притока Расине, са селом Велика Грабовница, северозападно од Бруса у Расини (уп. Шкриванић 1973: 134, Павловић 1996: 60) [ЂР 1429–1430 (према издању): грабовниџица 15].
- ГРАХОВИЦ**, према ЂР 1428–1429 село у Руднику метоху (в. Рудник), према ЂВ 1456 село у Борачкој власти (в.); село под овим именом данас се не налази на овоме терену (уп. Шкриванић 1973: 131); Лома 2014: 540 претпоставља да је сачувано у имену Гравац у рудничком селу Прњавор.
- ГРАЧАНИЦА**, жупа на простору око манастира Грачаница код Приштине (уп. Младеновић 2007: 171) [ЈХ 1394–1402: џ грачаниџџ 40].
- ГРАЧАНСКА МЕЂА**, међник села Коњуси (в.); међа је названа по жупи Грачаница (в.) (уп. Младеновић 2007: 172) [ЈХ 1394–1402: џ џеге грачанске 43].
- ГУГАЉ**, дводелно село у Моравицама (в.); данашње село Гугаљ налази се североисточно од Пожеге (уп. Пурковић 1940: 83, Веселиновић 2003: 202); под истим именом постоји и потес у селу Пријановићи североисточно од Пожеге (уп. Веселиновић 2003: 202) [СМ 1413: два гугла 24].
- ДЕБРЦ**, трг у Мачви (в.); данашње село Дебrc на Сави, југоисточно од Шапца (уп. Шкриванић 1973: 131) [ЂР 1428–1429: трџи(ь) дебrcџи(ь) 32, трџ дебrcџ 33].
- ДЕВАЈА**, данашње село Деваје код Витине, које је под овим именом забележено и у ОБ (2001: 110) (уп. Лома 2009б: 751) [ЈХ 1394–1402: {н}z |дџвак 32].

- ДЛБОЧИЦА**, област западно од Лесковца, данас Дубочица (в. Глбочица) [Н 1396: оу дльбoчнцн 118/119].
- ДОБРАЊА**, село у Белици (в.); данас Добрања, део села Трнава (в.) (уп. Радит 2003: 78, 269, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: бшше добранѣ 17].
- ДОБРАЈА ГЛАВА**, село у Мачви (в.); данас не постоји, али је назив сачуван у једном брегу села Дражевца, југоисточно од Обреновца (уп. Пурковић 1940: 86, Шкриванић 1973: 132, Павловић 2009в: 253) [ЂР 1428–1429: добраа главл(а) 34].
- ДОБРАШЕВЦЕ**, село на Дреници (в.), забележено у ОБ као Долње Добрашевце у нахији Вучитрн (ОБ 2001: 111); данас село Доброшевце у Дреници (уп. Пурковић 1940: 86, Пешикан–СТИЈОВИЋ 1987: 600) [Добрашевце ГП 1403–1408: 13, ЂП 1419: 18].
- ДОБРОДОЉАНЕ**, село у Метохији; истоимено село и данас 7 км североисточно од Суве Реке (уп. Ивановић 1987: 433) [X1 1454: ѿдл[ъ] добродола[н]л[ъ] 21].
- ДОКСОМ**, место у близини града Сера (в.) у Грчкој (уп. АСТЕС 1982а: 188: Il s'agit de Dohompus (aujourd'hui Myrkinos), mentionné dans les actes de Lavra et de Chilandar“) [ЈЛ 1398: оу доџоџу 9].
- ДОЉЊА ВРАЂЕВШТИЦА**, в. Врађевштица [ЂР 1428–1429: враќевшћнца долнаа 32].
- ДОЉЊА ОКРУГЛИЦА**, данас село Округлица југоисточно од Трстеника (уп. Грулић 1955: 59–60, Благојевић 1972: 40, Младеновић 2003: 236, 2007: 310); в. и Округлица [ЈП 1395: долна округанца 28].
- ДОЉЊЕ КОЖЕТИНО**, село у Расини (в.); данас је то највероватније Кожетин, северозападни део Александровца (уп. Пурковић 1940: 103, Шкриванић 1973: 134) [ЂР 1429–1430 (према издању): кожетинно долн(ѣ) 17].
- ДРАГОБИЉЕ**, данашње село Драгобиље, североисточно од Ораховца, односно северно од Призрена (уп. Пурковић 1940: 89, Грулић 1955: 73, Ивановић 1987: 438, Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: в драгобнлн 35 (лок. јд.)].
- ДРАЖЕВЦИ**, неубицирано (уп. Јовановић 1991: 56, Младеновић 2007: 356); у РЈЛ II: 762 налазе се Дражевац (у округу биоградском, и у округу алексиначком) и Дражево, у округу пиротском [СТ 1406: дражевцн 11/12].
- ДРЕНИЦА**, река, лева притока Ситнице (уп. Павловић 1996: 109, ЕСН 2008: 305) [ГП 1403–1408: на дрн{н}це 13/14, ЂП 1419: на дрѣннцн 18/19 (лок. јд.)].
- ДРЕНОВА**, село „према Крушевцу“; данас постоје Велика и Мала Дренова, северозападно од Крушевца; највероватније је у питању Велика Дренова, која се налази у долини Западне Мораве (уп. Пурковић 1940: 90, Шкриванић 1973: 129) [ЂР 1428–1429: дренова 29].
- ДРЕНОВИЦ**, село у Метохији; данашњи Дреновац 6км северозападно од Ораховца (уп. Ивановић 1987: 439) [X2 1454: ѿдл[ъ] дрѣновца 21].
- ДРЕНОПОЉ**, град у Турској; данашње Једрене [ЛД 1457: в дренополл(ъ) 19].
- ДРУГОВЦИ**, село у Кучеву (в.); према Шкриванић 1973: 128 данас у Кучеву не постоји село са овим или сличним називом; могуће је да је у питању данашње село Друговац, југозападно од Смедерева, које се помиње и у РЈЛ II: 806 [ЂР 1428–1429: дрџовцн 27].
- ДУБЉАНЕ/ДУБЉАНИ**, село забележено и у САХ као двџланы (Мишић–СУБОТИН–ГОЛУБОВИЋ 2003: 193), вероватно данашњи потес (виноградиште) Дубљане у Ораховцу (Букумирић 1984: 439) [X1 1454: нз двџлалн(ъ) 19, X2 1454: нз двџлалн(ъ) 22].
- ДУБОВО**, село у Подгори (в.); А. Младеновић (2007: 311) идући за Р. Грујићем (1955: 75) идентификује га са истоименим селом југоисточно од Прокупља; А. Лома (2009б:

- 753) упућује на Велико и Мало Дубово у метохијском Подгору (уп. и Пурковић 1940: 42, Пешикан 1981: 47) [ЈП 1395: *дубово* 38].
- ДУБРАВНИЦА**, област источно од Велике Мораве на простору углавном од манастира Манасије до Сталаћа (Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: *оу дубравнице* 14 (лок. јд.)].
- ДУБРОВНИК**, средњовековни град и република [МД 1392: *дубровникъ* 1; остале потврде: СД 1405: 28, 32, 40, МД 1405: 6, 7, 26, 30, 39, ЂД 1424: 2, ЂД 1428: 4, 29, 34, 43, ЂД1 1445: 4, 25, 29, 35, 39, ЂД2 1445: 13].
- ДУНАВ**, ЈП 1395: река [на *днѡвѣ* 39].
- ДУХОВЦИ**, село у близини Крушевице (в.); неубицирано (уп. Пурковић 1940: 92, Јовановић 1989а: 56; Младеновић 2007: 356) [СТ 1406: *крѡшѡвница з дѡховци* 12].
- ДУШНИК**, село у Браничеву (в.), забележено и у БТ (Стојаковић 1987: 192); данас име планине Душник, западно од села Бискупије, а југозападно од Великог Градишта (уп. Пурковић 1940: 92, Шкриванић 1973: 127, Павловић 2009в: 273) [ЂР 1428–1429: *дѡшникъ* (в) 27].
- ЖЕГРА**, данас село Жегра, јужно од Гњилана (уп. Пурковић 1940: 93, Урошевић 1975: 50, Ивановић 1987: 445, Младеновић 2007: 171) [ЈХ 1394–1402: *н{з} жегре* 33].
- ЖЕЛЧИШТЕ**, село у Метохији, поменуто још у Милутиновој повељи Хиландару из 1282 (?) (Мошин–Синдик–Ђирковић 2011: 279); вероватно данашње село Зочиште, 5км југоисточно од Ораховца [Х2 1454: *изъ желчишь* 23].
- ЗАБЕЛ**, микропоним у села Вина (в.) [ЈП 1395: *{с} забѣлоуъ* 15, *забѣла* 15]; међник села Коњуси (в.) [ЈХ 1394–1402: *ѡ забела* 44].
- ЗАГРЕБ**, село у Мачви (в.); село са овим именом данас не постоји; име је сачувано у топографском називу сеоске утрине села Велики Борак, југоисточно од Обреновца (уп. Пурковић 1940: 94, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: *загребъ* 34].
- ЗАКУТ**, село у Лабу (в.), помиње се и у повељи кнеза Лазара св. Пантелејмону из 1380/1381. године (Младеновић 2003: 163) и у ОБ (2001: 111); данашње село Закут северозападно од Подујева (Пурковић 1940: 94, Ивановић 1987: 446, Пешикан–СТИЈОВИЋ 1987: 601, Младеновић 2003: 163, 2007: 311) [ЈП 1395: *закѡтъ* 30].
- ЗАЦРКЉАНА**, село код Новог Брда (в.); неубицирано (уп. Пурковић 1940: 95, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: *зацр(ъ)к(ъ)валѡнѣ* 14].
- ЗАПЛУЖАНИ**, вероватно данашње село Заплужје, албанско село на крајњем североисточном делу Опоља, 12–13 км североисточно од Драгаша. Село је приложио 1348. године цар Душан својој задужбини Св. Арханђелима (уп. Ивановић 1987: 446); у Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 194 помиње се село *заплажани*, северно од Суве Реке у близини Речана [Х2 1454: *н{з} заплажанъ* (в) 17].
- ЗМЕЈЕВ СТУДЕНЬЦ**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: на *здеиѣл(ъ) стѡдѡнѣ* 5/6].
- ЗНОЈЦЕ**, међник поседа у Парађиновом Броду (в.) који је Великој Лаври приложила монахиња Јевгенија; назив је сачуван у микропониму Знојац (име ливаде), јужно од Парађина (уп. Младеновић 2007: 232, 234, Лома 2009б: 751–752) [ЈЛ 1398: на *знонцѡх* 14 (лок. мн.), *ѡ знонѣ* 15 (ген. мн.)].
- ЗУБОВА ЊИВА**, међник поседа у Парађиновом Броду (в.), који је Великој Лаври приложила монахиња Јевгенија [ЈЛ 1398: на *зоуковоу на зацѣноу ннкоу* 20 (акуз. јд.)].
- ИБЪР**, област источно и југоисточно од данашњег града Рашка (уп. Младеновић 2007: 155) [СХ 1392–1402: *с нѡрѡ* 10].

- ИЗВОР**, село у Петрусу (в.); и данас са истим именом 15 км источно од Параћина (уп. Пурковић 1940: 92–93, АСТЕС 1982а: 195) [извор СЛ 1427: 21, ЂЛ 1452: 77].
- ИЗВОРЌ**, забележено у БТ као Изварац (Стојаковић 1987: 201); не треба га мешати са данашњим селом Изварица у општини Жагубица [СТ 1406: изворь 12].
- ИЛИЈИНА ГЛАВА**, међник села Горња Ливоча (в.) и Пасјана (в.), данашњи микротопоним (ороним) на међи села Ливоч и Великинац (уп. Ивановић 1987: 473); према А. Урошевићу (1975: 55) назив брда на атару села Пасјан (в.), што преузима и Павловић 2009в: 306 [ЈХ 1394–1402: ѿ наїне главе 33, посрѿа[ѿ] главе наїне 38].
- ЈАБЛКА**, међник села Горње Ливоче (в.) и Пасјана (в.) [ЈХ 1394–1402: ѿбљка 35, ѿ ѿбљке 35, на ѿбљкѿ 45].
- ЈАБЛЧЈЕ**, село у Левчу (в.); данашње село Јабучје источно од Крагујевца (уп. Пурковић 1940: 97, Веселиновић 2002: 141) [СЈ 1404–1405: ѿбљѿе 16].
- ЈАБУЧЈЕ**, село у Горњој Морави (в. Горња Морава); највероватније данашње село Јабучје (в. Јаблчје) источно од Крагујевца (уп. Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: ѿбљѿе 30].
- ЈАГОДНА**, данашњи град Јагодина (уп. Радић 2002) [СХ 1411: оу ѿгоднон 50 (лок. јд.)].
- ЈАНЧИШТЕ**, истоимено село и данас на северним обронцима Милановић-планине, 6 км јужно од Малишева (уп. Ивановић 1987: 452) [Х1 1454: ѿнѿишѿел(ѿ) 3, ѿнѿишѿел(ѿ) 14].
- ЈАСКОВИЦА**, истоимено село и данас југоисточно од Трстеника (уп. Пурковић 1940: 99, Грулић 1955: 59–60, Благојевић 1972: 40, Младеновић 2003: 236, 2007: 310) [ЈП 1395: ѿсковица ѿнѿанѿка 28].
- ЈЕЛИСЕЈ**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: ѿансеѿа 6/7].
- ЈЕЛИСЕЈ СТУДЕНЦ**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: на ѿансен стѿдѿнеѿѿ 6].
- ЈЕЛХОВА БАРА**, међник поседа које је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: конѿ ељховѿе барѿе 17].
- ЈЕЛШАНИЦА**, село у Топлици (в.), данас Горња и Доња Јошаница у околини Блаца, западно од Прокупља (уп. Пурковић 1940: 100, Грулић 1955: 75, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: елшаница 12].
- ЈЕЉШЦИ**, село у близини трга Копорићи (в.); данас Јелашце у близини села Копориће, североисточно од Лепосавића (уп. Пурковић 1940: 100, Грулић 1955: 74, Динић 1978: 82, Ивановић 1987: 460, Младеновић 2007: 309) [ЈП 1395: ељшци 10].
- ЈУНОШИНО**, селиште у Кучеву (в.), данас не постоји под овим називом (уп. Пурковић 1940: 100, Шкриванић 1973: 128) [ЂР 1428–1429: јуношино 28].
- КАЛНИ ДОЛ**, село у околини Новог Брда (в.); у ОБ (2001: 112–113) помињу се источно од Новог Брда у нахији Тополовница опустела села Канидол и Кранидол; село са овим именом данас не постоји више на овом простору (уп. Пурковић 1940: 100, Грулић 1955: 73, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: каалны дољѿ 22/23].
- КАЛОЈАЊЕВЦЕ**, село у Петрушкој власти, неубицирано [ЈР 1457: село калѿѿанѿевѿѿе 8].
- КАМЕНИЦА**, према ЂР 1428–1429 дводелно село у Руднику метоху (в. Рудник); данас Каменица, у околини Крагујевца, јужно од Страгара, југоисточно од Рудника (уп. Пурковић 1940: 101, Шкриванић 1973: 131) [ЂР 1428–1429: каменница 31, дрѿга каменница 31, РК 1430–1431: оу каменнице 23 (лок. јд.)].
- КВАСИЧЕВИЦА**, село у Петрусу (в.); данас се у овој области не налази село са овим именом, већ само Клачевица, што се не може узети као сигурна убикација за Квасичевицу (уп. Пурковић 1940: 101, Благојевић 1972: 45, АСТЕС 1982а: 195, Младеновић 2007:

- 265); за могући фонетски развој Квасичевица > Клачевица уп. Лома 2009б: 749–750 [СЛ 1427: квасичѣвицоу 22 (акуз. јд.), ЂЛ 1452: квасичѣвица 79].
- КЛАДУРУБ**, село у Браничеву (в.), забележено и у БТ као Кладуровац или Кладуровце (Стојакović 1987: 1987); данас село Кладурово, североисточно од Петровца на Млави (уп. Пурковић 1940: 102, Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: кладурубъ 26].
- КЛЕН**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: на клѣн(ь) 6].
- КОВАЧИ**, селиште у Горњој Морави (в.), данас село Ковачи, југозападно од Краљева, код средњовековног рудника Плана (уп. Пурковић 1940: 103, Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: ковачи 30].
- КОНАТИЦЕ**, пусто селиште у Мачви (в.); данашње село Конатице, југоисточно од Обреновца, између села Дражеваца и Степојевца (уп. Пурковић 1940: 104, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: конатице 34].
- КОЈИНИЦИ**, село у околини Новог Брда (в.); М. Пурковић (1940: 104) претпоставља Којинце код Куманова; РЈа V: 288 – позивајући се на Новаковић 1880: 36 – упућује на село Коњско и Коњску реку мало даље низ Мораву (оба топонима региструје и Павловић 1994: 71); [СХ 1411: коиннци 14].
- КОЊУСИ**, данашње село Коњух, северно од Липљана (уп. Младеновић 2007: 171–172) [ЈХ 1394–1402: 8 коњуџе 44 (акуз. мн.)].
- КОЊУША**, према ЂР 1428–1429 село у Руднику метоху (в. Рудник), а према ЂВ 1456 у Борачкој власти (в.); данашње село Коњуша у Грузи, југозападно од села Враћевшнице (в. Враћевштица) (уп. Пурковић 1940: 104, Шкриванић 1973: 131) [коњуша ЂР 1428–1429: 32, ЂВ 1456: 7].
- КОЊУШКА МЕЂА**, међник села Коњуси (в.) [ЈХ 1394–1402: за џегу коњушкѣ 39 (акуз. јд.)].
- КОПОРИЊИ**, средњовековни трг; данас село Копориће, североисточно од Лепосавића (уп. Пурковић 1940: 104, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: копорникъ тръгъ 10, ЂП 1427–1429: ѿ копорникъ 19, ѿ копорник(ь) 24].
- КОПРИВНИЦА**, село у Новобрдском метоху (в. Ново Брдо), забележено и у ОБ у нахији Тополовница источно од Новог Брда (ОБ 2001: 113); и данас на овом простору истоимено село (уп. Пурковић 1940: 104–105, Ивановић 1987: 459–460, Пешикан–Стијовић 1987: 602, Младеновић 2007: 377) [СВ 1417: копривницѣ 32/33 (акуз. јд.), ЂВ 1427–1428: копривницѣу 16, 23 (акуз. јд.)].
- КОРИША**, село у Метохији; данас истоимено село 6 км североисточно од Призрена (Букумирић 1984: 565) [Х1 1454: ѿд(ь) корше 19].
- КОШАРНА**, влашко село у Кучеву (в. горе); у повељи кнеза Лазара манастиру Горњаку на Млави из 1387. године помиње се Кошарна као међник села Осанице у Хомољу (Младеновић 2003: 39); у БТ помиње се Кошарна (Стојакović 1987: 137–138); село под овим именом данас не постоји, а име је сачувано у топографском називу Кошарна, који означава обрадиву површину у атару села Влашки До на свилајначком друму, 13 км јужно од Пожаревца (уп. Шкриванић 1973: 128) [ЂР 1428–1429: власн кошарна 27].
- КРАЉЕВ БРОД**, међник поседа које је у Парафиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври; данас постоји Краљево Поље у Ћуприји (уп. РЈа V: 458) [ЈЛ 1398: на краљѣвъ бродѣ 17, прѣѣла краљѣвоу бродѣу 17/18].
- КРИЉЕВА**, село код Новог Брда (в.); данас Криљево североисточно од Новог Брда (уп. Пурковић 1940: 106, Урошевић 1975: 71, Ивановић 1987: 466, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: криљѣва 15, съ криљѣво(ь) 16].

- КРУШЕВЦ**, средњовековни град; данашњи Крушевац [ЈП 1395: оу град кршевцз 19, ЂР 1428–1429: прѣла кршевцз 29].
- КРУШЕВЪЧКА ВЛАСТ**, административна област са седиштем у граду Крушевцу (в.) [ЂР 1429–1430: оу крошвевъкон власти 16/17].
- КРУШЕВИЦА**, село забележено и у БТ (Стојаковић 1987: 185); данас Доња Крушевица, северозападно од Голупца (уп. Јовановић 1989а: 56) [СТ 1406: кршевица з дхговци 12].
- КРУШКА**, међник села Коњуси (в.) [ЈХ 1394–1402: кршка 35/36].
- КУЗМИНО**, село на Ситници (в.); данашње село Кузмин југозападно од Косова Поља (уп. Пурковић 1940: 108, Ивановић 1987: 466–477) [ЂП 1410: кзднно 2, 13].
- КУКАЉИН СТУДЕНЦ**, међник села Момуше (в.) и Нистре (в.), помиње се и у САХ као кукљинь студенць (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 197) [Х2 1454: на кукљинь ствденць 9/10].
- КУКАЊ**, село у Ибру (в.); забележено са истим именом и у повељи кнеза Лазара властелину Обраду Драгосаљићу (јануар 1388. год.); могуће данашње село Кућане, јужно од Рашке, западно од Ибра (опширније у Младеновић 2003: 201–202) [СХ 1392–1402: квкань 18].
- КУПИНИ ГРАД**, средњовековни град Купиник; данас село 48 км југоисточно од Руме, у чијој се близини налазе остаци средњовековног града (ЕСН 2008: 563–564) [ЂР 1428–1429: град[а] [ъ] коупиннын 23].
- КУПЉЕНОВО**, село у Браничеву (в.); данас име брда Купљево и Копљево, југозападно од села Тополовника (в.) код Великог Градишта) (уп. Пурковић 1940: 109, Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: коупљеново 26].
- КУРИЛОВА**, село у Петрусу (в.); село са овим именом није забележено у околини данашњег Параћина; највероватније сачувано у имену брда Куриловица 5 км северно од Алексинца (уп. АСТЕС 1982а: 192: „une localité, nommée Kurilovica, se trouve à une distance considérable des autres villages de Lavra (environ 5 km au nord d' Aleksinac); уп. о овоме и Јовановић 1999 (стр. 160), где се према РЈА наводе топоними Кириловац/Тириловац, Кириловачко брдо (ороним) и Тириловачки поток (све у смедеревском округу)) [коурилова СЛа 1407: 49, СЛб 1407: 52, СЛ 1414–1415: 13/14, ЂЛ 1452: коурилова 77].
- КУРЈАЧЕ**, село у Браничеву (в.), забележено под истим именом и у БТ (Стојаковић 1987: 174); данас под истим називом село североисточно од Пожаревца (Пурковић 1940: 110) [ЂР 1428–1429: курјаче 27].
- КУЧЕВО**, област на Пеку, „и то на потоку Железник, западно од Мајданпека, где поток утиче у реку Пек“ (Шкриванић 1973: 128) [ЂР 1428–1429: оу кучевз 27].
- ЛАБ**, река, десна притока Ситнице (уп. Павловић 1996: 185, ЕСН 2008: 567) [ГП 1403–1408: на лабоу 14, ЂП 1419: на лабз 21]; област око реке Лаба (уп. ЕСН 2008: 610–611) [ЈП 1395: в лабз 30].
- ЛЕВЪЧ**, средњовековна жупа (в. Левъчка жупа); Павловић 1990: 355 наводи да је старији облик Левче; данас област Левач, јужно и југоисточно од Крагујевца [СХ 1411: оу лѣвчю 17].
- ЛЕВЪЧСКА ЖУПА**, в. Левъч [СЈ 1404–1405: оу жоупѣ оу левъчскон 16/17 (лок. јд.)].
- ЛЕПЕНИЦА**, жупа која обухвата предео око истоимене реке (уп. Шкриванић 1973: 129) [ЂР 1428–1429: в лепенци 28].
- ЛЕСКОВЪЦ**, данашњи град Лесковац у Србији (Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: оу лѣсковцз 21].
- ЛЕСКОВИЦА**, дводелно селиште у Горњој Морави (в.), данас село северозападно од Алексинца (уп. Пурковић 1940: 111, Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: лѣсковница 30].

- ЛЕСКОВЉА, село у Горњој Морави (в.); можда данашње село Лесковац код Кнића у Грузи (уп. Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: лѣсковла 30].
- ЛЕШЬК, данашње село Лешак северозападно од Лепосавића (уп. Пурковић 1940: 111, Грулић 1955: 74, Ивановић 1987: 469, 495, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: лѣшькъ 11].
- ЛЕШАНИ, село у Метохији, помиње се и у САХ као лѣшани (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 198); данас Лешане, село 5 км југозападно од Суве Реке (уп. Ивановић 1987: 469) [X2 1454: ѿд|ѣ| лѣшан(ь) 20].
- ЛЕШТЈЕ, данашње село Лешје источно од Параћина, забележено и у повељи кнеза Лазара властелину Црепу (крај XIV века) (уп. Пурковић 1940: 111, Младеновић 2003: 229–230, 2007: 198) [СХ 1411: лѣшнѣ 51, лѣшнѣ 51].
- ЛИВАДА, међник поседа које је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на ливадаѣ 18 (лок. јд.), ѿ ливаде 18].
- ЛИВАДЈЕ, данашње село Ливађе, североисточно од Липљана (уп. Пурковић 1940: 111, Урошевић 1975: 82, Ивановић 1987: 469, Пешикан–Стиловић 1987: 601, Младеновић 2007: 172), забележено са овим именом и у ОБ (2001: 113) [ЈХ 1394–1402: нз ливадна 41, к ливадню 43].
- ЛИВОЧ, в. Горњи Ливоч и Ливоча [ЈХ 1394–1402: с ливочѣд|л(ь) 33].
- ЛИВОЧА, в. Горњи Ливоч и Ливоч [ЈХ 1394–1402: ливочю 16 (акуз. јд.), ѿ ливочѣ 29, ливочн 38 (дат. јд.)].
- ЛИПЉАЊ, данас градско насеље Липљан јужно од Приштине (Пурковић 1940: 112, Урошевић 1975: 82, Младеновић 2007: 169, 172) [ЈХ 1394–1402: нз липљана 42].
- ЛОЗНИ ПОТОК, међник поседа које је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на лозночь потокоу 15].
- ЛОКВА, међник села Момуше (в.) и Нистре (в.) [X2 1454: в локвъ 9].
- ЛУКОВИЦ, заселак села Закут (в.); данас се не може идентификовати са неким од насељених места у околини овога села (уп. Пурковић 1940: 113, Грулић 1955: 74, Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: лвковъць 30].
- ЉУБИЖНА, село у Метохији; данашње село Љубижда, 4 км североисточно од Призрена (уп. Ивановић 1987: 475–476) [X1 1454: ѿд|ѣ| љубнжнѣ 19].
- МАКЕДОНИЈА, област на Балканском полуострву (уп. Рја VI: 354) [Н 1396: оу македонн 77 (лок. јд.)].
- МАЧВА, средњовековна област која се простирала југоисточно од Битве, уза Саву према ушћу реке Колубаре (уп. Шкриванић 1973: 131) [ЂР 1428–1429: в мачве 32 (лок. јд.)].
- МЕДВЕДЬЧКИ БЕЛЕГ, међник села Момуше (в.) и Нистре (в.), вероватно у вези са данашњим селом Медвече у околини Призрена [X2 1454: белѣг медвѣдѣчкн 10].
- МЕДОЈЕВА РЕКА, село у Мачви (в.); данашње село Медошевац, југоисточно од Обреновца, североисточно од Лазареваца (уп. Пурковић 1940: 116, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: медојева рѣка 34].
- МЕЂУЈАНИ, село у Топлици (в.); данашње село Међухана у околини Блаца, западно од Прокупља (уп. Пурковић 1940: 116, Грулић 1955: 75, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: међујанн 13].
- МЕЛЕНТИЈА, село у Расини (в.); данашње село Милентија, северозападно од Бруса (уп. Пурковић 1940: 117, Шкриванић 1973: 134) [ЂР 1429–1430 (према издању): мелен(т)ї(а) 16].
- МИЛЕШЕВА, контекст упућује на село на месту данашњег манастира (уп. и Ивић 1998б: 56) [СМ 1413: приложнѣх мона{с}тирѣ господина мн с(ве)т(а)го савѣ, н{жѣ} въ мнлѣшеве 22/23].

- ОБРВА**, село у Горњој Морави (в. горе); данас истоимено село на левој обали Западне Мораве код Краљева (уп. Пурковић 1940: 122, Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: обрѡвѡ 30].
- ОКЛОПЦИ**, под истим називом и у БТ (Стојакловић 1987: 147); данас име брда Оклопци, између села Мајиловца и Поповца, југозападно од Великог Градишта (Пурковић 1940: 122, уп. Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: оклопци 26].
- ОКРУГЛИЦА**, истоимено село и данас југоисточно од Трстеника (уп. Грујић 1955: 59–60, Благојевић 1972: 40, Младеновић 2003: 236, 2007: 310); в. и Долња Округлица [ЈП 1395: округѡнца 27/28].
- ОРАХОВЧКА МЕЂА**, међа села Ораховца у Метохији; данашњи Ораховац, варошица и општинско средиште (уп. Ивановић 1987: 493–494) [Х1 1454: на ораховѡвѡчѡкѡс ѡмеѡ 7].
- ОСЈАЦИ**, село у Острвичкој власти (в.); оштећен текст оригинала не омогућава поуздано читање: село осѡ{н}ци или село осѡ{а}ци ЂВ 1456: 5; према помену у ктиторској повељи великог челника Радича манастиру Враћевшници из 1431. године као заселак са именом Осјаци (у сачуваном препису на зиду манастира из 1737. год. стоји осѡѡѡ, према фототипији у Милисављевић 1990); сачувано у данашњем имену Осјачки поток (протиче кроз село Враћевшницу) и имену засеока Осјаци у селу Црнућу (в. Белића) (уп. Пурковић 1940: 124, Шкриванић 1973: 135) [село осѡ{н}ци или село осѡ{а}ци ЂВ 1456: 5].
- ОСОЈЕ**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: прѡко осѡѡѡ 6].
- ОСТРАЋЕ**, и данас истоимено село северозападно од Лепосавића (уп. Пурковић 1940: 124, Динић 1978: 82, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: остраѡѡ 11].
- ОСТРВИЧКА ВЛАСТ**, административна област са седиштем у Острвици, граду и утврђењу на Руднику [ЂВ 1456: оѡ власти острѡвѡчѡкѡн 4/5].
- ОСТРОВЦИ**, село у Петрушкој власти (в), неубицирано [ЈР 1457: село острѡвѡци 8].
- ПАГАРУША**, село у Метохији, забележено под истим именом и у САХ, данас истоимено село североисточно од Ораховца, у суседству Јанчишта (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 202) [Х1 1454: пагарѡше 14, Х1 1454: ѡ пагарѡше 17].
- ПАРАЋИН**, село са тргом (в. Параћинов Брод); данашњи град Параћин у Србији [ЂЛ 1452: трѡгѡ(ѡ) парѡѡѡнѡ 76].
- ПАРАЋИНОВ БРОД**, село са тргом (в. Параћин); данашњи град Параћин у Србији (уп. Младеновић 2007: 234) [ЈЛ 1398: ѡ трѡгѡ ѡ парѡѡѡновѡс бродѡѡ 10/11].
- ПАСЈАН(А)**, данашње село Пасјане, јужно од Гњилана (уп. Пурковић 1940: 125, Урошевић 1975: 104, Ивановић 1987: 496, Пешикан–Стиловић 1987: 602, Младеновић 2007: 171), забележено и у ОБ као Пасјан у нахији Тополовница (ОБ 2001: 115) [ЈХ 1394–1402: пасѡѡѡѡѡ(ѡ) 33 (дат. мн.)].
- ПАТЕЈ**, село у Труповштици (в.); неубицирано (уп. Пурковић 1940: 125) [ГП 1403–1408: село патѡ{н} колѡ 14/15, ЂП 1419: село патѡн 21/22].
- ПЕТРУС**, област која се налазила источно од данашњег града Параћина (уп. Младеновић 2007: 259) [СЛ 1427: оѡ петроѡѡѡѡѡ 20/21].
- ПЕТРУША**, сачувано у имену Петрушки поток у непосредној близини села Плана (в.) (уп. Пурковић 1940: 126, Астес 1982а: 199) [ЂЛ 1452: петрѡша 79].
- ПЕТРУШКА ВЛАСТ**, административна област са седиштем у граду Петрусу (в.) [ЈР 1457: ѡ власти петрѡшѡкѡн 7/8].
- ПЕТРУШКА ОБЛАСТ**, в. Петрус [ЈЛ 1394–1395: ѡѡ петрѡшѡкѡн ѡблаѡсти 15].
- ПЕТРУШКИ ПРЕДЕЛИ**, в. Петрус [ЈЛ 1394–1395: ѡѡ прѡѡдеѡѡѡхѡ петрѡшѡкѡѡ(ѡ) 11 (лок. мн.)].
- ПЕЋ**, данашњи град Пећ у Метохији [ЂП 1410: {8} пѡѡн 18 (лок. јд.)].

- ПЕШЧАНИЦА**, дводелно село у Браничеву (в.), о чему сведочи и Горња Пешчаница у БР 1430 (в.); у БТ (Стојакović 1987: 136) село Пешчаница; данас село Печаница, југозападно од Великог Градишта (уп. Шкриванић 1973: 127) [БР 1428–1429: пешчаница 26, друга пешчаница 27].
- ПЛАНА**, истоимено село 12 км југоисточно од Параћина (уп. Пурковић 1940: 127, АСТЕ 1982а: 199) [ЂЛ 1452: плана 79].
- ПЛАТОВО**, село у Горњој Морави (в.); данас не постоји под овим именом (уп. Пурковић 1940: 127, Шкриванић 1973: 130) [БР 1428–1429: платов(о) 30].
- ПЛОВДИН**, град у Бугарској, данашњи Пловдив [ЈД 1457: с пловдин(ь) 19].
- ПОДГОРЈЕ**, област, данас метохијски Подгор (уп. Лома 2009б: 752) [ЈП 1395: с подгор(и) 38 (лок. јд.)].
- ПОДГРАЂЕ**, данашње село Подграђе, источно од Њилана (уп. Грулић 1955: 73, Ивановић 1987: 502, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: подградје 22].
- ПОДЛУЖЈЕ**, село у Мачви (в.); данас оно не постоји или је променило назив (уп. Пурковић 1940: 129, Шкриванић 1973: 133) [БР 1428–1429: сел(о) подлужје вљкосале 35].
- ПОДУНАВЈЕ**, област у току Дунава кроз Србију која се налазила у држави српских деспота [поднавњецъ ЈЛ 1394–1395: 6, подогнавню СХ 1406–1407: 3, поднавню ЂД 1428: 3, поднавню ЂД1 1445: 3].
- ПОЛАТНА**, село у Смедеревској власти (в.); данашња Полатна 8 км североисточно од Жабара [ЈР 1457: село полатна 3].
- ПОМОРЈЕ**, област уз обалу Јадранског мора која се налазила у држави српских деспота [СД 1405: поморје 3, ЂД 1428: поморје 3, ЂД1 1445: поморје 3].
- ПОНИКВА**, СТ 1406: пониква 12; данашње село Поникве, северозападно од Голупца, забележено под овим именом и у БТ (уп. Пурковић 1940: 129, Јовановић 1991: 56).
- ПОНОРЪЦ**, истоимено село и данас у Милановић-планини, 12–13 км западно од Малишева (уп. Ивановић 1987: 503) [Х1 1454: олд[ь] понорца 21/22].
- ПОПОВА ГЛАВА**, међник села Горња Ливоча (в.) и Пасјана (в.) [ЈХ 1394–1402: на попова глава 37].
- ПОПОРАТЕ**, неубицирано (уп. Пурковић 1940: 130, Младеновић 2007: 356) [СТ 1406: попорате 12].
- ПОСАВЈЕ**, област у току реке Саве у Србији која се налазила у држави српски деспота [СХ 1392–1402: посавја 6 (ген. јд.)].
- ПРАГ**, главни град Чешке [ЈД 1457: с прагъ 17].
- ПРВОШЕВЕ ЊИВЕ**, међник поседа које је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на првошеке ниве 19 (акуз. мн.)].
- ПРЕКИ ПУТ**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: на прѣки пут[ь] 5].
- ПРЕЦРЕШЊА**, дводелно село у Топлици (в.); данас Претрешња у околини Блаца, западно од Прокупља (уп. Пурковић 1940: 131, Грулић 1955: 75, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: село дачино прѣцрѣшна 12/13, село друга прѣцрѣшна парцанова 13].
- ПРИКОВИ ВИНОГРАДИ**, међник поседа које је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на прикове винограде 20 (акуз. мн.)].
- ПРИСОНИК**, село у Ибру (в); сачувано у топониму Присоје, назив брда између села Остраће (в. горе) и Лешак (в. горе), југоисточно од Рашке (уп. Пурковић 1940: 132, Шуйца 2004: 123, Младеновић 2007: 162) [СХ 1392–1402: присонникъ 18].
- ПРОДАНОВЦИ**, село у Руднику метоху (в. Рудник); не постоји данас или је променило име (уп. Пурковић 1940: 132, Шкриванић 1973: 131) [БР 1428–1429: продановци 31].

- ПРХОВО**, село у Мачви (в.); данашње село Прово, на десној обали Саве, југоисточно од Шапца, североисточно од Дебрца (в.) (уп. Пурковић 1940: 132, Шкриванић 1973: 131) [ЂР 1428–1429: прѣхѡвл(ѡ) 33].
- РАВНА ДУБРАВА**, вероватно данашње село Дубрава у околини Суве Реке [X2 1454: ѡд|ѣ| рабнѣ дубравѣ 17].
- РАДИВОЈЕВЦИ**, влашко село у Кучеву (в.); данас не постоји под овим или сличним именом (уп. Пурковић 1940: 133, Шкриванић 1973: 128) [ЂР 1428–1429: власн раднѡвѡвци 27].
- РАДОЊИНСКА МЕЂА**, међник Забела (в.) у селу Вина (в.) [ЈП 1395: до радѡннѡвске међе 16].
- РАДОСАЉ СТУДЕНЦ**, међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [X1 1454: радѡсаль ствденѡц|ѣ) 5].
- РАЗЛОЈЕ**, селиште у Мачви (в.), данас не постоји (уп. Пурковић 1940: 134, Шкриванић 1973: 133) [ЂР 1428–1429: разлѡе 35].
- РАОНИЦА**, село у Браничеву (в.); име је највероватније сачувано у називу брда Рамница, између села Баре и Тополовника (југозападно од Великог Градишта) (уп. Пурковић 1940: 134, Шкриванић 1973: 129) [ЂР 1428–1429: раѡница 26].
- РАСИНА**, река, десна притока Западне Мораве (уп. Павловић 1996: 274, ЕСН 2008: 934) [ЂР 1429–1430 (према издању): на раснѣ 16 (лок. јд.)].
- РЕПЕХЕ**, село у Браничеву (в.); забележено под овим именом у БТ (Стојакović 1987: 220), данас не постоји или је променило назив (уп. Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: репехѣ 27].
- РИБНИК**, село у Петрусу (в.); вероватно је у питању село Рибник које се помиње са воденицом на Топлику у Раваничкој повељи кнеза Лазара, о чему А. Младеновић (2003: 68) каже: „именом Топлик назива се данас поток као северна притока реке Црнице, североисточно од Параћина, а поред Топлика се вероватно налазило село Рибник у атару данашњег села Поповац“ [ЂЛ 1452: коњ рибника 77]; село у Метохији, забележено под овим именом и у САХ, за које Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 205 наводе да се налази код Призрена и да је у њему био двор Немањића [X2 1454: нз рибника 22].
- РУДНИК**, насељено место, и данас на истоименој планини [РК 1430–1431: ѡу рвдникѡу 22, ЂВ 1456: ѡу цѣствъ {...} рѡд'никѡу 8x2]; област у околини места Рудника [ЂР 1428–1429: 8 рвдникъ цѣтѡхъ 30].
- РУПЕЉЕВО**, истоимено село које се и данас налази југозападно од Пожеге (уп. Пурковић 1940: 137, Веселиновић 2003: 202, Младеновић 2007: 366) [СМ 1413: рупѣљѡво 25].
- РУХОТИНЦИ**, село код Новога Брда (в.); неубицирано (уп. Пурковић 1940: 137, Младеновић 2007: 198); топоним Рухотина, забележен у Крушевском поменику (према Новаковић 1875: 144) (уп. и РЈА XIV: 249), представља данашњу Рухотину код Бијељине (сугестија проф. А. Ломе) [СХ 1411: рухѡтин'ци 15].
- САСИ**, село у Лепеници (в); Г. Шкриванић (1973: 129) претпоставља да име треба тражити у околини села Рогојевца код Крагујевца, у чијој су околини (на коси Металица) пронађени трагови рударске делатности [ЂР 1428–1429: сасн 29].
- СВАРЧА**, село у Топлици (в.); и данас са овим именом у околини Блаца, западно од Прокупља (уп. Пурковић 1940: 138, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: сварча 12].
- СВРЧИН**, данашње село Сврчин, југоисточно од Липљана или североисточно од Урошевца (уп. Пурковић 1940: 138, Урошевић 1975: 82, Ивановић 1987: 523, Младеновић 2007: 172) [ЈХ 1394–1402: ѡ сврчинна 41].
- СЕБЕЧЕВЦ**, данашње село Себечевац, североисточно од Александровца (уп. Пурковић 1940: 139, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1429–1430: себѣчевѣц 16].

- СЕДЛАРЦИ**, село у Глбочици (в.); на овом подручју нема данас насељеног места са овим именом (уп. Пурковић 1940: 139, Грулић 1955: 74, Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: седларци 37].
- СЕЛИШТЕ МИЛАДОВИЋА**, селиште у Кучеву (в.), данас не постоји под овим називом; „није искључено да је променило име у данашње село Милатовац, које се налази северозападно од Жагубице, у Хомољу“ (уп. Шкриванић 1973: 128) [ЂР 1428–1429: селиште миладовника 28].
- СЕЊАНЕ/СЕЊАНИ**, село у Метохији, забележено и у САХ као сњани (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 206); сачувано данас вероватно у називу потеса (виногради, њиве и ливаде) Сењане у Ораховцу (Букумирић 1984: 439) [Х2 1454: ѿдл[ъ] сенаџн(ъ) 21].
- СЕР**, и данас место у Грчкој, североисточно од града Солуна (в.) [ЈЛ 1398: полдл[ъ] серодъ 9].
- СИТНИЦА**, река, десна притока Ибра (уп. Павловић 1996: 296, ЕСН 2008: 1007–1008) [ЂП 1410: на ситнице 3 (лок. јд.)].
- СЛАТИНА**, међник поседа које је у Парафиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври; С. Ћирковић (1982а: 188) наводи да је у питању извор минералне воде: „source de l'eau minérale (slatina)“ [ЈЛ 1398: на слатноу 16, ѿ слатине 16].
- СМЕДЕРЕВО**, остале потврде: ЂД2 1445: 12, 20, ЂЛ 1452: 94, ЂВ 1456: 19, ЈР 1457: 8, Ј2 1457: 24, С2 1457: 24; средњовековни град, престоница деспота Ђурђа [оу смедл[е]рѣвѣ ЂД1 1445: 42].
- СМЕДЕРЕВСКА ВЛАСТ**, административна област са средиштем у граду Смедереву (в.) [ЈР 1457: власти смедл[е]рѣвскон 2/3].
- СОЛУН**, данашњи град Солун у Македонији [Н 1396: ѿ солънъ 39 оу солоуѣнъ 50].
- СОПИН**, дводелно село у Метохији; данас село Сопино, 3км удаљено од Суве Реке, дели се на Горњу и Доњу малу (уп. Стиловић 1997: 525); забележено и у САХ као сопина (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 207) [Х2 1454: ѿдл(ъ) сопина, ѿдл[ъ] дрѣвога сопина 19].
- СРЕБРНИЦА**, насеље и рудник у околини Рудника (в. горе) у Шумадији, северно од Горњег Милановца (уп. Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: ѿ сребрѣнницѣ 32, сребрѣнница 32:]; насеље и рудник у Босни [ЂД2 1445: сребрѣнницѣ 6 (акуз. јд.)].
- СТАДНИЦИ**, село у Мачви (в.); село под овим именом данас не постоји, међутим према турским документима из XVI и XVII века помиње се село Стадолин, које би могло бити Стадници (уп. Пурковић 1940: 143, Шкриванић 1973: 132); иначе Шкриванић 1973 чита Стадинци, што је исправљено увидом у оригинал повеље [ЂР 1428–1429: стадинци 33].
- СТАЛАЋ**, средњовековни град; данас са истим именом насеље формирано у погдрађу средњовековног града, на десној обали јужне Мораве код Ћићевца (уп. ЕСН 2008: 1076) [ЈП 1395: оу градѣ сталакю 19].
- СТАРЪЧ** (?), међник поседа који је у Парафиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: к старчю 21 (дат. јд.)].
- СТАРИ СКУЛАНОВСКИ ПУТ**, међник села Коњуси (в.); у питању је пут везан за данашње село Скуланово, северозападно од Липљана (уп. Пурковић 1940: 141, Урошевић 1975: 129, Ивановић 1987: 525, Пешикан–Стиловић 1987: 603, Младеновић 2007: 172) [ЈХ 1394–1402: до пѣти старога скулановскога 44].
- СТРЕЛЦИ**, село у Мачви (в.); данас не постоји или је променило назив (уп. Пурковић 1940: 144, Шкриванић 1973: 133) [ЂР 1428–1429: стрелци 35].
- СТРЖИНЕ**, данас не постоји (уп. Грулић 1955: 74, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: стрѣжине 12].

- СТРУМА**, А. Младеновић (2007: 327) претпоставља: „област око доњег тока реке Струме (?) која се северно од Свете Горе улива у Егејско море“, или „данашњи град Струмица (?)“ [Н 1396: на строуѣмоу 51].
- СТУДЕНЦ**, међник поседа који је у Парађиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: оу студенѣца 16, ѿ студенѣца 16].
- СТУДЕНЧАНЕ/СТУДЕНЧАНИ**, село у Метохији, забележено и у САХ као студенѣчани (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 207); данашње село Студеничане, 6 км југозападно од Суве Реке (уп. Ивановић 1987: 531) [X2 1454: ѿдѣ[ъ] студенѣчани(ъ) 18/19].
- СУХА РЕКА**, село у Метохији, данашња варошица Сува Река, двадесетак километара североисточно од Призрена (уп. Стиловић 1997: 497) [X2 1454: ѿдѣ[ъ] сухе реке 20].
- СУХОДОЛСКА МЕЂА**, међник села Коњуси (в.); у питању је међа везана за данашње село Суводол, односно Суви До, северозападно од Липљана (уп. Пешикан–Стиловић 1987: 603, Младеновић 2007: 172) [ЈХ 1394–1402: до ѡегіе сѡходольске 44].
- СУШНИЦА**, река, лева притока Ветернице (уп. Павловић 1996: 317, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: до рѣке свшнице 16].
- ТИСМЕНА**, река у Румунији, у чијој се близини налази и истоимени манастир [СТ 1406: на тисменон 8 (лок. јд.)].
- ТИШНИЦА**, село у Мачви (в.), данас не постоји (уп. Пурковић 1940: 147, Шкриванић 1973: 133) [ЂР 1428–1429: тишница 35].
- ТОВРЉАНЦИ**, село у Глбочици (в.); данашње село Товрљане, југозападно од Прокупља (уп. Пурковић 1940: 147, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: товрѣл{а}нци 16, Н 1396: товрѣланци 119].
- ТОПЛИЦА**, река, лева притока Јужне Мораве (Павловић 1994, 130, 1996: 322) [ЈП 1395: на топанци 38]; област око реке Топлице, између Прокупља и Плочника (Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: оу топанци 12].
- ТОПЛУХА**, међник; вероватно данашња река Топлува у јужнометохијском селу Доња Србица (уп. Букумирић 1984: 521) [X2 1454: през топлуха 10].
- ТОПОЛОВНИК**, село у Браничеву (в.), забележено под овим именом и у БТ (Стојаковић 1987: 114); данас под истим називом село југозападно од Великог Градишта (уп. Пурковић 1940: 148, Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: топл(о)ловникъ 26].
- ТОРАЖДА**, међник села Нистре, забележен и у САХ под истим именом (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 208); данашњи ороним Теражда северно од Призрена (Лома 1991: 311) [X2 1454: тораждаѣ 9].
- ТРЕБИЊА**, село код Беласице (в.); данас не постоји под овим или сличним називом (уп. Пурковић 1940: 148, Шкриванић 1973: 130) [ЂР 1428–1429: трѣбниа 29].
- ТРИ БРОДИ**, забележено и у БТ као Триброд (Стојаковић 1987: 57); данас село Триброде, јужно од Великог Градишта (уп. Пурковић 1940: 140, Младеновић 2007: 356) [СТ 1406: три броды 11].
- ТРН**, међник поседа који је у Парађиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: оу трѣна хатаръ 20]; међник метохијских села Момуше (в.) и Нистре (в.) [X2 1454: на трѣн(ъ) и ѿдѣ[ъ] трѣна 9].
- ТРНАВА**, село у Белици (в.), данашње село Трнава, јужно од Јагодине (Грулић 1955: 75, Радић 2003: 78, 269, Младеновић 2007: 310) [ЈП 1395: трѣнава 17]; заселак села Закут (в.), највероватније данашње село Трнава, јужно од Подујева (уп. Ивановић 1987: 535, Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: трѣнава 30]; село Трнава, које се помиње заједно са селима Добрашевце (в.), Врањин Дол (в.) и Патеј (в.), данас села Горња и Доња

- Трнавица (уп. Ивановић 1987: 535), источно од Лепосавића, забележена са овим именом и у ОБ у нахији Вучитрн (ОБ 2001: 109, 110) [ЂП 1419: трнаџа 18 (акуз. јд.)].
- ТРНОВИ ПУТ**, међник поседа који је у Параћинском Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на трновки поут[ъ] 19].
- ТРЊАНСКА МЕЂА**, међник села Момуше (в.) и Нистре (в.); вероватно у вези са данашњим селом Трње у суседству Лешана (в.) југозападно од Суве Реке, које је забележено и у САХ као трњније (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 208) [Х2 1454: ѿдѡл[ъ] трњаѡнске меје 9].
- ТРСТЕНИЦА**, село у Мачви (в.); истоимено село данас југозападно од Обреновца (уп. Пурковић 1940: 150, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: трстеница 33].
- ТРУПОВШТИЦА**, средњовековна област на подручју данашњег Косова и Метохије; неубицирано (уп. РЈа XVIII: 828) [ГП 1403–1408: с трѡповшцие 15 (лок. јд.), ЂП 1419: с трѡповшци 22 (лок. јд.)].
- ТУШИНЦИ/ТУШИНЦЕ**, село у Браничеву (в.); данас не постоји под овим називом (уп. Пурковић 1940: 151, Шкриванић 1973: 127) [ЂР 1428–1429: тѡпшнци 26; ЈР 1457: село тѡпшнци 3].
- УЛИШНИЦА**, село у Метохији, забележено и у САХ као ѡншница, међник катуна Блатце, данашњег села северно од пута Сува Река–Штимље (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 188) [Х1 1454: ѡншнице 15/16, Х2 1454: ѿдѡ ѡншнице 15].
- ХАЉАЈЕ**, село у Лепеници (в.); данас не постоји под овим именом (уп. Пурковић 1940: 152, Шкриванић 1973: 128); иначе и Пурковић 1940 и Шкриванић 1973 читају Халае, што је исправљено увидом у оригинал повеље [ЂР 1428–1429: халае 28].
- ХАНОВЦИ**, неубицирано (уп. Јовановић 1991: 56, Младеновић 2007: 356); у Пурковић 1940 погрешно Хаповци [СТ 1406: хановци 11].
- ХВОСНО**, област у Метохији око Пећи (уп. Младеновић 2003: 147, ЕСН 2008: 1210) [ЈП 1395: с хвосна 28/29].
- ХЛАПОВА ПОЉАНА**, данашњи град Лапово (уп. Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: хлаповѡ пољана 33 (акуз. јд.)].
- ХОЛГОШТ(А)**, село код Новог Брда (в.); данашње село Огоште, источно од Новог Брда (Пурковић 1940: 153, Ивановић 1987: 493, Младеновић 2007: 310), забележено и у ОБ као Хогоште у нахији Тополовница (ОБ 2001: 117) [ЈП 1395: с холгошци 22 (лок. јд.)].
- ХОЧА**, средњовековни трг у Метохији; у другим средњовековним изворима помиње се као двојно село (Горња и Долња Хоча), чему данас одговарају метохијска села Велика и Мала Хоча, јужно од Ораховца (уп. Пешикан 1986: 44) [МХ 1406: ѡѡ хѡдѡчи 9, ѡѡ хѡдѡчи 27, ѡѡ трѡгѡ ѡѡ хотѡѡѡѡ 31; Х1 1454: хѡлтѡче 3, хотѡ 14, хѡлтѡче 14].
- ХРАСНО ПОЉЕ**, село у Моравицама (в.); данашње село Расна на реци Ђетињи, југозападно од Пожеге (уп. Пурковић 1940: 154, Веселиновић 2003: 202) [СМ 1413: х{ра}сно поље 24].
- ХРАШТАНЕ/ХРАШТАНИ**, вероватно област око данашњег Лазаревца (уп. Лома 1989б: 55) [СХ 1392–1402: с хрѡцѡлѡ[ъ] 18/19]; село у Метохији забележено и у САХ као хрѡцѡни, данас Раштани, западно од Суве Реке (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 209) [Х2 1454: ѿдѡл[ъ] хрѡцѡнѡ[ъ] 18].
- ЦАРИГРАД**, данашњи Истанбул [Н 1396: ѡѡ цѡриградѡѡ 45, с цѡриградѡѡ 55/56 (лок. јд.)].
- ЦЕРНИЦА**, данашње село Церница, југозападно од Гњилана (уп. Пурковић 1940: 155, Младеновић 2007: 171) [ЈХ 1394–1402: ис цѡрнице 31х2, к цѡрницѡѡ 34]; село у Левчу (в.); данашња Церница западно од Варварина (уп. Пурковић 1940: 155, Благојевић 1972: 34, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: цѡрница 17/18].

- ЦЕР**, међник поседа који је у Парађиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: оу церл хатарь 16 (ген. јд.)].
- ЦЕРОВИЦ**, село у Некудимској власти (в. Некудим); данашње село Церовац, југозападно од Смедеревске Паланке, на левој обали Јасенице (уп. Пурковић 1940: 155, Шкриванић 1973: 128) [ЂР 1428–1429: оу церовцѣ 28].
- ЦЕРОВИК**, истоимено данашње село 14 км југоисточно од Клине (Ивановић 1987: 540) [ис церовника Х1 1454: 17].
- ЦРЕШЊА**, село код Новог Брда (в.); неубицирано (уп. Пурковић 1940: 156, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: цреш'ниа 13]; међник хиландарских села Хоче (в.) и Јанчишта (в.) [Х1 1454: на црешню 7].
- ЦРКОЛЕЗ**, данашње село североисточно од Пећи (уп. Пурковић 1940: 156, Грулић 1955: 73, Ивановић 1987: 541–542, Пешикан–Стијовић 1987: 606, Младеновић 2007: 311) [ЈП 1395: в црѣколѣзѣ 34 (лок. јд.)].
- ЦРНЧА**, село забележено и у САХ као арбанашки катун црнча, могуће данашње село Црнце код Истока (Мишић–Суботин–Голубовић 2003: 210) [Х1 1454: ѿдл[ъ] црнчѣ 21].
- ЧАЈЕТИНА**, заселак села Кукањ (в.) у Ибру (в.); у повељи кнеза Лазара властелину Обраду Драгосаљићу (Декиндићу) (јануар 1388) помиње се под именом Чајетино (уп. Младеновић 2003: 201), а у повељи патријарха Спиридона истоме властелину (19. јануар 1388. год.) Чајтина (уп. Младеновић 2003: 209); данас село Чајетина, источно од Рашке (уп. Младеновић 2003: 201) [СХ 1392–1402: чајѣтина 18].
- ШАЛУДОВИЦ**, село у Петрусу (в.); и данас постоји под овим именом, 11 км североисточно од Парађина (уп. Пурковић 1940: 158, АСТЕС 1982а: 192) [шалоудовѣцъ СЛа 1407: 50, СЛБ 1407: 52, СЛ 1414–1415: 14, шалудовѣцъ ЂЛ 1452: 78].
- ШИПЧНО**, село у Ибру (в.); помиње се и у повељама кнеза Лазара и патријарха Спиридона властелину Обраду Драгосаљићу (Декиндићу) као заселак села Кукањ (в.) (уп. Младеновић 2003: 201–203, 209–210); данас Шипачна/Шипачина/Шипачине у околини Рашке, источно од Ибра (уп. Младеновић 2003: 201, 2007: 162) [СХ 1392–1402: шипч'нню 18].
- ШЕМГОЊ**, село у Моравицама (в.), налазило се на данашњем потесу Шенгољ, између села Расна, Висибаба и Узићи, која се налазе југоисточно од Пожеге (уп. Веселиновић 2003: 202, Младеновић 2007: 366) [СМ 1413: шемгѡн[ъ] 24].
- ШТАВИЦА**, село у Метохији, вероватно сачувано у имену данашњег потеса (њиве) Штавица у Ораховцу (Букумирић 1984: 440) [Х2 1454: н{з} шавице 22/23].
- ШТИРА**, троделно село у Мачви (в.); назив је сачуван у имену речице која протиче кроз Лозницу и у називу потеса који се налази између села Тршића и села Трбушнице, југозападно од Лознице (уп. Пурковић 1940: 160, Шкриванић 1973: 132) [ЂР 1428–1429: сѣл(о) шира сѣл(о) дрѣлѣга шира сѣл(о) третѣ шира 34/35].
- ШТИРЦИ**, село код Новог Брда (в.); неубицирано (уп. Пурковић 1940: 160, Младеновић 2007: 198) [СХ 1411: ширѣци 14].
- ШУМЕ**, међник поседа које је у Парађиновом Броду (в.) монахиња Јевгенија приложила Великој Лаври [ЈЛ 1398: на шѡѣмѡл[ъ] 16/17 (лок. мн.)].
- ШУМЕЉИ**, село у Руднику метоху (в. Рудник); Пурковић 1940: 160, Шкриванић 1973: 131 погрешно доносе Шумени и идентификују га са данашњим селом Шуме, југоисточно од Тополе; А. Лома (2014: 540) упућује на то да је име села сачувано у потесу Шумелј у атару села Каменица [ЂР 1428–1429: шѡмѣлн 31].

3. Номиналност

3.1. Уводне напомене. – Номиналност представља једну од најизразитијих лексичко-стилистичких и синтаксичко-стилистичких одлика језика повеља и писама Српске деспотовине²¹¹. На лексичком плану номиналност се огледа у повећаној фреквенцији употребе именских речи (посебно именица), као и у повећаној фреквенцији употребе девербативних именица. На синтаксичком плану номинални начин изражавања огледа се у конструкцијама са декомпонованим предикатом, као и у употреби номиналних реченица и исказа.

3.2. ФРЕКВЕНЦИЈА УПОТРЕБЕ ИМЕНИЦА И ГЛАГОЛА. – Квантитативно-статистички приказ употребе именица и глагола у повељама и писмима Српске деспотовине наведен је у табели бр. 19.

У свим испитиваним документима употреба именица значајно (најмање двоструко) преовлађује над глаголима. Изузетак у овоме погледу чине само МД 1392, СТ 1406, МХ 1406, РК 1430–1431 и ЛД 1457.

Високом фреквенцијом употребе именица посебно се истичу акти о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454), затим даровнице са обимнијим диспозицијама (ЈП 1395, ЈЛ 1398, ЈХ 1394–1402, СЛ 1414–1415, ЂР 1428–1429, ЂВ 1456 и ЈР 1457), као и акти игумана манастира Св. Пантелејмона (Н 1396 и И 1402–1422). У овим документима номинални стил изражавања долази до изражаја захваљујући опширном навођењу имена људи (стариника који учествују у разграничењу међа у Х1 1454 и Х2 1454, монаха манастира Св. Пантелејмона у Н 1396 и И 1402–1422) или дарованихседа и људи (у манастирским и властеоским даровницама).

Највишу фреквенцију међу употребљеним глаголским облицима очекивано има презент²¹² (приближни проценат заступљености у појединачним документима наведен је у табели бр. 20).

Учесталост употребе презента – како показује табела бр. 20 – осетно варира у документима различитих жанрова. Највишу фреквенцију познају текстуално сродне трговачке привилегије Дубровнику (МД 1405 око 69%, СД 1405 око 63%, ЂД 1428 и ЂД1 1445 око 64%), што је последица обимније диспозиције у којој се презент често употребљава у вези са оптативном партикулом *ga* са значењем императивности (в. овде т. 6.2). Овим се може објаснити и изузетно висока учесталост презента у Н 1396 (око 68%), РК 1430–1431 (око 54%), ЂВ 1456 (око 50%). Посебно

211 Номинални начин изражавања одликује и административни стил стандардног српског језика. Уп. речи Ј. Силића (1996: 351): „Један је од nominalnih funkcionalnih stilova i administrativni funkcionalni stil. U njemu je sve podređeno nominalizaciji, tj. imenskomu – posebno imeničkomu – načinu izražavanja.“ Уп. и даље у Тошовић 2002: 363 (према Барлас 1978: 83): „АФС [Административни функционални стил] има изразито именски карактер: у односу на КФС [књижевно-уметнички функционални стил] у њему је двоструко мање глагола него именица, чак више и од НФС [научног функционалног стила]“.

212 Уп. речи Тошовић 2002: 364 (према Кожина 1972: 156): „Садашње вријеме је далеко најфреквентнији глаголски облик: док се у КФС [књижевноуметничком функционалном стилу] његова употреба своди на 11%, у АФС [административном функционалном стилу] она достиже 79%“.

стоји кратко писмо МД 1392 у коме фреквенција употребе презента износи око 80% (осам примера презента и два партиципа).

Табела бр. 19: Учесталост употребе именица и глагола					
Повеља	Именице	Глаголи	Повеља	Именице	Глаголи
МД 1392	24%	17%	СЛ 1427	29%	11%
ЈП 1395	37%	12%	ЂВ 1427–1428	29%	14%
ЈЛ 1394–1395	31%	13%	ЂД 1428	30%	13%
Н 1396	38%	14%	ЂП 1427–1429	28%	13%
ЈЛ 1398	37%	11%	ЂР 1428–1429	39%	10%
ЈП 1400	31%	11%	ЂЕ 1429	31%	12%
СХ 1392–1402	32%	13%	ЂР 1429–1430	32%	11%
ЈХ 1394–1402	38%	11%	ЂР 1430	27%	13%
ЈД 1397–1402	34%	14%	РК 1430–1431	28%	17%
СЈ 1404–1405	31%	10%	ЂВ 1432	31%	11%
СД 1405	36%	14%	РВ 1432	33%	11%
МД 1405	30%	14%	РК 1433	25%	16%
СТ 1406	26%	14%	ЂЛ 1429–1439	34%	10%
МХ 1406	26%	17%	ЂД1 1445	29%	13%
СЛа 1407	29%	12%	ЂД2 1445	38%	9%
СЛб 1407	29%	12%	ЂЛ 1452	32%	10%
СХ 1406–1407	30%	11%	Х1 1454	51%	13%
ГП 1403–1408	29%	12%	Х2 1454	60%	6%
ЂП 1410	33%	14%	ЂВ 1456	41%	8%
СХ 1411	29%	13%	Л1 1457	28%	7%
СМ 1413	31%	12%	С1 1457	29%	7%
СЛ 1414–1415	38%	12%	Г 1457	39%	8%
СВ 1417	32%	12%	ЈР 1457	40%	9%
ЂП 1419	27%	12%	Л2 1457	30%	7%
И 1402–1422	42%	13%	С2 1457	32%	8%
ЂД 1424	32%	13%	ЛД 1457	21%	16%

Међу личним глаголским облицима нешто вишом учесталошћу истиче се још једино и аорист. Аорист се најчешће употребљава у формулама (а) приликом позивања или упућивања на одлуку о правном чину која непосредно претходи састављању документа, (б) приликом позивања на повод који непосредно претходи одлуци о правном чину и издавању документа (нпр. у интервенцији), или (в) приликом навођења датума и места настанка повеље у конструкцијама са анафорски употребљеним позакним заменицама (в. овде т. 5.2.6.3).

Већој фреквенцијом аориста у односу на друге документе посебно се истичу акти о разграничењу хиландарских међа (Х1 1454 и Х2 1454), две даровнице монахиње Јевгеније (ЈЛ 1398 и ЈХ 1394–1402), једна даровница деспота Стефана (СХ 1406–1407), даровница челника Радича Ватопеду (РВ 1432) и две признанице наследника деспота Ђурђа (Л2 1457 и С2

1457). Посебно стоји кратко писмо Г 1457, у коме су забележена само четири глаголска облика, један облик презента и три облика аориста.

О номиналном карактеру српског средњовековног пословноправног стила сведочи и висока учесталост партиципа и инфинитива. Високом фреквенцијом употребе партиципа посебно се истичу документи са обимнијом аренгом писаном српскословенским језиком (ЈД 1397–1402, Сла 1407, СЛб 1407).

Табела бр. 20: Глаголски облици са највишом учесталошћу									
Повеља	Пр.	Аор.	Парт.	Инф.	Повеља	Пр.	Аор.	Парт.	Инф.
МД 1392	80%	–	20%	–	СЛ 1427	41%	16%	15%	13%
ЛП 1395	36%	24%	14%	11%	ЂВ 1427–1428	38%	17%	21%	8%
ЛЛ 1394–1395	34%	11%	30%	15%	ЂД 1428	64%	7%	3%	9%
Н 1396	68%	5%	12%	8%	ЂП 1427–1429	49%	15%	25%	8%
ЈЛ 1398	29%	31%	19%	4%	ЂР 1428–1429	30%	15%	27%	15%
ЛП 1400	40%	17%	10%	19%	ЂЕ 1429	32%	29%	26%	11%
СХ 1392–1402	35%	19%	22%	7%	ЂР 1429–1430	32%	16%	18%	13%
ЈХ 1394–1402	33%	30%	27%	4%	ЂР 1430	40%	9%	23%	21%
ЈД 1397–1402	27%	13%	54%	2%	РК 1430–1431	54%	12%	21%	8%
СЈ 1404–1405	32%	24%	19%	17%	ЂВ 1432	41%	12%	29%	16%
СД 1405	63%	6%	7%	9%	РВ 1432	34%	45%	–	–
МД 1405	69%	6%	5%	7%	РК 1433 170	49%	9%	14%	19%
СТ 1406	47%	14%	18%	9%	ЂЛ 1429–1439	37%	19%	23%	9%
МХ 1406	38%	23%	18%	11%	ЂД1 1445	64%	7%	2%	8%
СЛа 1407	25%	12%	41%	19%	ЂД2 1445	36%	24%	8%	8%
СЛб 1407	25%	12%	41%	19%	ЂЛ 1452	37%	21%	17%	13%
СХ 1406–1407	36%	33%	15%	14%	Х1 1454	15%	53%	–	–
ГП 1403–1408	31%	7%	31%	7%	Х2 1454	12%	69%	–	–
ЂП 1410	41%	16%	19%	19%	ЂВ 1456	50%	22%	–	–
СХ 1411	46%	15%	24%	11%	ЛП 1457	35%	20%	5%	–
СМ 1413	31%	24	31%	12%	С1 1457	20%	20%	5%	–
СЛ 1414–1415	38%	21%	21%	17%	Г 1457	25%	75%	–	–
СВ 1417	43%	19%	26%	8%	ЛР 1457	48%	9%	–	9%
ЂП 1419	34%	10%	24%	8%	Л2 1457	24%	36%	4%	–
И 1402–1422	37%	12%	27%	12%	С2 1457	30%	27%	3%	–
ЂД 1424	38%	12%	12%	–	ЛД 1457	43%	6%	2%	–

3.3. ДЕКОМПОНОВАЊЕ ПРЕДИКАТА. – Забележено је неколико типичних конструкција са глаголима *(у)чинити*, *(св)творити* и *свѣварити*: а) према глаголу *ѣрѣти* („расправљати се, парничити се“) у повељама упућеним Дубровнику долази конструкција *(у)чинити ѣру*: и ако се з'тнни коѣ пра мегю двбровчаны и срьблы СД 1405: 9/10 (исти пример и у МД 1405: 8, ЂД 1428: 10, ЂД 1445: 9); б) према глаголу *ѣоменовати* (само у Н 1396 и ЂЛ 1452) долазе конструкције (ба) *(у)чинити ѣомен* и (бб) *творити ѣомен* и *свѣварити ѣомен*: (ба) да се оу'тнни поменъ и г(о)л(подн)ноу с(вѣ)т(о)моу кнезоу лазароу

Н 1396: 94/95; и како по чинне помень с(ве)топочинвшедъ г(осподн)нъ ц(а)роу стефанъ и с(ве)топочинвшедъ г(осподн)ноу и родителю дн деспотъ стефанъ онако и да чинне помень и господствоу дн ЂЛ 1452: 53/54/55/56; (бб) и за снѣ да дн сѣварають по сьдъртн лоен помень СЛ 1427: 30/31; такоже обыче монастырь бл(а)гочьстивымъ господамъ творити обычнне помень СЛ 1427: 31/32; да дн сѣварають едною въ годннѣ помень СЛ 1427: 36; да творе помень господствъ нн ЂЛ 1452: 60; да мѣ се творн помень ЂЛ 1452: 67/68; (3) Према глаголу *възаконити* (СЛ 1427: 14) забележена је у ЂД2 1445 конструкција *учинити закон*: що нмѣ є блго ѿт[ъ]ннцнло и оучинило господство дн дрѣгн законъ да нмѣ господство дн оучиннн законъ кон сѣ прѣгн нмалн 6/7; (г) према глаголу *свѣтловати* (уп. РКс III: 157) забележена је у РК 1433 конструкција *чинити свѣти*: и нгоумень да не чиннн без ннх[ъ] свѣѣ {та} 18; (д) у великом броју докумената употребљавају се у диспозицијама конструкције типа *учинити милост* и *сѣтворити милост*: како нл[ъ] св ѣчннл[н]лн м(н)л(о)лстѣ СХ 1392–1402: 22/23; ѣчннл(н) м(н)л(о)лстѣ г(о)л(подн)нъ гюрьл[ъ]. ЂП 1410: 1; що нмѣ є блл[ъ] записалъ и м(н)л(о)лстѣ ѣчннл[ъ] ЂД 1428: 6; що нл[ъ] є блго записало и мнлостѣ оучинило господство дн ЂД1 1445: 5/6; и за тозн нл[ъ] оучиннн м(н)л(о)лстѣ) господство нн ЂД1 1445: 37; и оу томъ нмѣ оучиннн м(н)л(о)лстѣ) господство дн ЂД2 1445: 9; сѣтворнх[ъ] нмѣ м(н)л(о)лстѣ СХ 1392–1402: 23; и оше нмѣ сѣтворн м(н)л(о)лстѣ г(о)л(подн)ство дн СД 1405: 9; сѣтворнхъ же и м(н)л(о)лстѣ селол[ъ] тѣл[ъ]. СМ 1413: 25; и за тозѣ нмѣ сѣтворн м(н)л(о)лстѣ г(о)л(подн)ство дн ЂД 1428: 46; бл(а)говолнх[ъ] томоу и тѣмъ сѣтворнн м(н)л(о)лстѣ ЂП 1427–1429: 14; кѣ снмѣ же ї оше сѣтворн м(н)л(о)лстѣ господство дн ЂП 1427–1429: 17/18; сѣтворн м(н)л(о)лстѣ г(о)л(подн)ство нн. ЂВ 1456: 1/2; сѣтворн м(н)л(о)лстѣ господство дн рнзннчаръ господства дн радосавъ ЛР 1457: 1/2.

3.4. Номиналне реченице и искази. – Реченице и искази у функцији чисте номинације употребљавају се у различитим деловима повеља. У кратким писмима Дубровнику номиналност долази до изражаја у формулама којима се исказују адресант и адресат, као и у формули којом се исказује поздрав (салутација): МД 1392: ѿ кнегинне мнлнцѣ и ѿ кнеза стѣпана владвшедъ градъ двбровннкъ и властеломъ двбров(ь)чкннмъ 1/2; ЂД 1424: ѿ г(осподн) на гюр(ь)гн плелл(е)нннл[ъ] и мнл(о)л(о)лстѣ г(о)л(подн)ннл[ъ] и нашон братн и добрнл[ъ] и прннатеелл[ъ] кнезъ и влалстелол[ъ] владвшаго град[а] двбровннка и всон ѿплкнне любеллнно поздравленнне 1/2/3; ЛД 1457: ѿ деспота лазара полчтенон нашон братнн и добрнл[ъ] прннатеелл[ъ] кнезъ собраномъ и всон ѿплкннл(н) властелъ двбровчкнх[ъ] 1/2/.

У осталим испитиваним документима номинални искази најчешће долазе до изражаја (А) у интитулацијама и потписима повеља (приликом номинације адресанта), (Б) у диспозицијама даровница (приликом номинације дарованих поседа и људи), (В) у есхатоколу потврдних привилегија Дубровнику (приликом номинације милосника), и (Г) у актима игумана Св. Пантелејмона (приликом номинације чланова монашког братства), (Д) у актима о разграничењу хиландарских међа (приликом номинације старника). Илустрације ради наводе се само малобројни типични примери:

- (Аа) СХ 1392–1402: азъ въ х(рн)іс(т)а б(ог)а, бл(а)говѣрнїи· г(оспо)ді(н)нъ ср(ь)блїємі(ь)· н псавїа· н странаімі(ь) псодънавскїиімі(ь) кнезь стефанъ· н с бл(а)гоч(ь)іствнвою м(а)терїюю моєю кнегннѡмі(ь) мнллі[н]цѡмі(ь)· н съ прѣвъзлюбїєннїиімі(ь) братѡмі(ь) сн вл(ь)комі(ь) 5–7.
- (Аб) ЈХ 1394–1402: 48: ВЪ Х(РН)ІСІТЯ Б(ОГ)Я БЛ(Я)ГОВѢРНЫ Г(О)ІСІ(ПОД)ННЪ КНЕІЗІ(Ь) СІТІФАНЪ И БРІЯТ(Ь) МІІІ Г(О)ІСІ(ПОД)ННЪ БЛ(Ь)К(Ь) 48.
- (Ба) ЈП 1395: н оу градъ сталакю, чл(овѣ)къ станко· н оу градъ крѣшев'цѣ, квкїа н чл(овѣ)къ радославъ вѣгарннъ· н с(вє)таго прокопїа в градъ, квкїа вьлкотє богдашевнїа, съ всомь башннѡмь, н два чл(овѣ)ка радославъ н добромїръ, н вїноградъ· н оу лѣсков'цѣ, квкїа, н два чл(овѣ)ка костадннъ н дражвн· н оу новомь брьдъ, квкїа мартнна врьлє, н дафїна с мѣжємь· н цр(ь)ковь м(а)тн б(о)жїа в хол'тошн· н село полдїградїє съ засел'цн, н с метохомї[ь] н с мегтамн· н село калны доль с метох[і]омь] н с мегтамн 19–24.
- (Бб) БР 1428–1429: а селоімі(ь) нмена сїа· в браннчєвъ село толп(о)ловннїк· село коупїєнѡво· село охлопцн· село равоннїа· село пешчаннїа· сєллі(о) кладорѣвъ· сєллі(о) тѣпшннїн· село дръгаа пешчаннїа· сєллі(о) репєхє· сєллі(о) кврїачє· сєллі(о) двшннїк(ь)· н оу квчєвъ сєллі(о) дръговцн· сєллі(о) власн раднвоєвцн· сєллі(о) власн кошарна· н колн(ь) ннх[ь] две сєлншн· н сєлнше мнладовнїа, н юношннѡ· н оу неквдїмскон власти оу церовцѣ· сєллі(о) халтє· н в лепеннїн сє{ло} гр{ьдъшн} сєллі(о) сасн· н прѣма крѣшевцѣ, сєллі(о) бѣло полє· сєллі(о) вѣхмєнтн· сєллі(о) дрєнова· н колн(ь) беласнцє· сєллі(о) трѣвннїа· 25–29.
- (В) СД 1405: н сєллі(а) запнїк(а)нїѣ м(н)л(о)іствннїк(ь) логофєлт(ь) богдлнъ н тєлннїк(ь) велнкы хрєбєланъ· н воевода мнлтѡшл(ь) :– 46.
- (Г) И 1402–1422: нгоумєнь їєромѡнахъ їларїѡн(ь), єклнсіарьх[ь] попь іѡаннъ· пронгоумєнь ннкоднмь, пронгоумєнь стефанъ· пронгоумєнь попь ннлъ, пронгоумєнъ їѡна· д(оу)ховннїн· попь фєѡдл[ѡ]рь· попь рафанлъ· попь сава, попь марко· попѡвє· попь мажнмь, попь ннкоднмь· попь фнлїѡн(ь), попь афанасїє, попь павьль· старцн, ннфѡн(ь), днѡнїсїє· пансїє, ннканд'рь· іакѡвъ· сьборнїцн· слѣвєст'рь, пнмїнъ· пахомїє, нгоумєнар'хъ попь харїтѡнъ· нконѡмі[ь] сабатїє, трапєзаръ внталїє· парєклїсїарьх[ь] попь ромнлъ· дохїаръ ісаїа· дїаконн, дамїанъ, андонїє· афанасїє, вєнєднкѣт· цр(ь)ковннїн фєѡфанъ, фєѡдоу'т· доснфєн, спнрїдонъ· мѡвсн, авєр'кїє· 21–32.
- (Д) ХІ 1454: ако кто внше старнннїн· богдлнъ вѣзнїк(ь) ѿ внншара ѿ влншннїє вькѡта прнковнїк(ь) н болжл[н]даръ данковнїк(ь) н давнл[ь]· братъшл(ь) мьргашевнїк(ь)· влалїко раднчевнїк(ь)· алєжъ корѣновнїк(ь)· ѿ пагаръше ннкола слалл[а]новнїк(ь)· болжл[н]даръ донковнїк(ь)· радослв(ь) сєслїтроннїк(ь) братл[а]нъ граднчевнїк(ь) н ѡнвєрл(ь)· нс церовнїа вонн(ь)· нс вѡкїа нз двєлїанл(ь) станнло ѿ лѡвнжнє стєпан станковнїк(ь)· ѿ корнше давнл[ь] вѣзвльк(ь) н драгосавъ мрьтєтнїк(ь)· ѿ мьшѣтнлш(ь)· радослв(ь) прьктановнїк(ь) н рѣтъ· ѿ цр'нчє лазаръ ѡдл[ь] добродѡлїанл[ь] стєполшл[ь] н нванко· ѿ понорца владнсавъ товарншевнїк(ь)· вѣ лєтл[о] ·sıçĭĕ· м(ѣ)іс(є)ца гїєлнвалр(а) бї д(ь)нъ прн старцѣ хоть'їколы квлр(ь) фєѡдл[о]рѣ· 16–23.

4. ДЕПЕРСОНАЛНОСТ

4.1. Уводне напомене. – Тежња ка деперсонализацији (обезличавању) огледа се на лексичком и синтаксичком плану и у повељама и писмима Српске деспотовине²¹³. Најмаркантнија морфолошко-лексичка средства за постизање деперсоналности су (а) повишена фреквенција употребе 3. лица глаголских облика и (б) повишена фреквенција употребе вишечланих лексема типа *џосџодсџиво ми* (в. овде т. 1.2.1) насупрот смањеној фреквенцији употребе личне заменице 1. лица. Најмаркантније морфосинтаксичко средство за исказивање деперсоналности представља повишена фреквенција употребе пасивних конструкција без исказаног агенса.

4.2. УПОТРЕБА ПРВОГ И ТРЕЋЕГ ЛИЦА. – Учесталост употребе трећег лица презента и аориста (најфреквентнијих личних глаголских облика) приказана је у следећој табели.

Табела бр. 21: Учесталост употребе трећег лица презента и аориста			
Повеља	Процент	Повеља	Процент
МД 1392	57%	СЛ 1427	88%
ЛП 1395	66%	ЂВ 1427–1428	72%
ЈЛ 1394–1395	66%	ЂД 1428	96%
Н 1396	90%	ЂП 1427–1429	84%
ЈЛ 1398	74%	ЂР 1428–1429	81%
ЛП 1400	83%	ЂЕ 1429	76%
СХ 1392–1402	62%	ЂР 1429–1430	83%
ЈХ 1394–1402	83%	ЂР 1430	81%
ЈД 1397–1402	59%	РК 1430–1431	66%
СЈ 1404–1405	86%	ЂВ 1432	77%
СД 1405	96%	РВ 1432	57%
МД 1405	90%	РК 1433	81%
СТ 1406	85%	ЂЛ 1429–1439	87%
МХ 1406	56%	ЂД1 1445	97%
СЛа 1407	80%	ЂД2 1445	86%
СЛБ 1407	80%	ЂЛ 1452	77%
СХ 1406–1407	67%	Х1 1454	22%
ГП 1403–1408	68%	Х2 1454	54%
ЂП 1410	72%	ЂВ 1456	92%
СХ 1411	79%	Л1 1457	58%
СМ 1413	61%	С1 1457	60%
СЛ 1414–1415	82%	Г 1457	25%
СВ 1417	82%	ЛР 1457	83%
ЂП 1419	59%	Л2 1457	78%
И 1402–1422	60%	С2 1457	80%
ЂД 1424	75%	ЛД 1457	50%

213 Деперсоналност је и одлика административног стила стандардног српског језика. Уп. Тошовић 2002: 363: „Овај стил [административни] одликује велика обезличеност: од свих функционалних стилова он има најмање личних глаголских облика. У њему се готово уопште не употребљава 1. и 2. лице. Деперсонализацији доприноси и честа употреба употреба 3. л. у неодређено-личном значењу која даје чак 24% опште употребе“.

Међу испитиваним документима посебно се истичу потврдне трговачке привилегије упућене Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445), као и Н 1396 и ЂВ 1456. У овим документима проценат употребе 3. лица презента и аориста прелази 90%, највише захваљујући обимним диспозицијама у којима се правне одредбе формулишу независним реченицама са оптативном партикулом *ga* и 3. л. јд. или мн. презента (в. овде т. 6.2). На исти се начин може објаснити висока учесталост употребе 3. л. презента и аориста у једном броју манастирских и властеоских даровница (ЈХ 1394–1402, СЈ 1404–1405, СТ 1406, СЛ 1414–1415, СЛ 1427, ЂП 1427–1429, ЂЛ 1429–1439, ЛР 1457).

4.3. ПАСИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

4.3.1. РЕФЛЕКСИВНИ ПАСИВ. – Двоструко виша фреквенција употребе рефлексивног у односу на партиципски пасив последица је стилског и жанровског идентитета испитиваних докумената. Рефлексивни пасив (најчешће без исказаног агенса) углавном се употребљава приликом формулација правних одредби (око 75% примера) у диспозицијама повеља, чиме се наглашава њихово опште важење и њихова објективност.

Већим бројем примера употребе рефлексивног пасива истичу се документи са обимнијом диспозицијом: повеље упућене Дубровнику, и посебно акт игумана Никодима (Н 1396). У манастирским и властеоским даровницама ова је конструкција знатно ређа, што опет најчешће зависи од величине диспозиције.

Приликом формулисања правних одредби преовлађују примери пасива презента. Наводи се мањи део грађе:

(А) Повеље упућене Дубровнику:

- (а) да нм се не потвори ни за що СД 1405: 9.
- (б) н ако се вчинн коа пра мегю двбровчаны н срьблы СД 1405: 9/10.
- (в) да се поставн половнна соудни доубровѣцѣхъ МД 1405: 8.
- (г) н ако се развѣне дрѣво доубровѣтко МД 1405: 24.
- (д) н що нм се вкраде ЂД 1428: 24.
- (ђ) що нм се взме. ЂД 1428: 24.
- (е) да се нице нстьць. ЂД1 1445: 34.

(Б) Акт игумана Никодима (Н 1396):

- (а) н да се оупоушаю оубога братѣа оу монас {т}ырь 10.
- (б) да се вчинне за оудршаго сто лѣтѣ [с]рѣтн 11/12.
- (в) да се поменвѣ по вставоу с(вѣ)т(н)хъ ѿ(ь)ць 13/14.
- (г) н тѣда н приливѣкъ да се дава 14/15.
- (д) този да нм се испрала 46.
- (ђ) а нм се н собѣма ѿпева ката оуторника лѣтѣ [с]рѣта 58.
- (е) да се оучинни помень 94.
- (ж) да се оу поменницѣ не прѣложн помень 96/97.

(В) Манастирске и властеоске даровнице:

- (а) таковыиъ свобода да не давае се СТ 1406: 22/23.

- (б) тако да възьмаеть lcl вь вол'ницѣ МХ 1406: 18.
- (в) на всакы поделн(ь) да се варн п'шеница СХ 1411: 29.
- (г) да се прѣдаваа нкономоу лаврьскомоу СЛ 1427: 19.
- (д) и да моу се този не ѿннидн ЪР 1428–1429: 23.
- (ђ) и овози да се даваа на всако годице и да се не ѿннидн ЪЕ 1429: 17/18.
- (е) сонѣмзи да се подлагаа с(ве)тын монастирь РК 1430–1431: 21.
- (ж) да се растоварать сондези корабь и нзвлатнтъ на сѣхо РВ 1432: 9/10.
- (з) да се залаже сьсоудн а да се не прод {адоу} РК 1433: 30.
- (и) да се даваа с(ве)т(о)моу монастыроу ЪЛ 1429–1439: 28/29.
- (ј) да се дава ѿ коукіе господѣства нн ЪЛ 1452: 75/76.

Забележен је само један пример са пасивом потенцијала: и нно ако се бы шо нашло в рѣдникѣ ЪВ 1456: 8.

Поред диспозиција повеља, рефлексивни пасив долази у великом броју примера (око 20%) у есхатоколу, приликом формулисања датума. Примери се наводе тако да буде заступљене све глаголске лексеме:

- (а) и спса се си мнѡлг(ѡ)с {в}ѣтан хрнсовѣль вь лѣтл(ѡ) ЈП 1395: 52.
- (б) и сїе писанїе записа се ЈЛ 1398: 29.
- (в) и писа се сна м(н)л(ѡ)лцтѣ повелѣнїемь г(ѡ)лц(подн)на грьгоура МД 1405: 41.
- (г) сїа вьса написаше се повелѣнїемь господина деспота стефана СТ 1406: 22/23.
- (д) и сна вьса сьврѣшише се и записаше ЪП 1403–1408: 26/27.
- (ђ) записаше lcl(е) и оутвѣрдише се сїа, вьса вншерѣтен'наа СВ 1417: 46/47.
- (е) вѣроу и повелѣнїемь господѣства нн втвѣрдише се и записаше се. ЪЕ 1429: 27/28.

Наведени примери показују како се рефлексивни пасив у датуму употребљава само у 3. л. јд. или мн. аориста. Употреба аориста очекивана је с обзиром на то да формулација датума представља референтну тачку према којој се диспозиција повеље одређује као непосредно антериорна. Употребом трећег лица и испуштањем агенса и овде се доприноси објективизацији исказа.

Само у признаницама деспота Лазара и Стефана Бранковића употребљава се у датуму партиципски пасив:

- ЈЛ 1457: писано вь лѣтл(ѡ) ѡЦѣ м(ѣ)лц(е)ца августѣ. вторн на делц[е]те:~ 16.
- С1 1457: писано вь лѣто ѡЦѣ. м(ѣ)лц(е)ца августѣ вторн на делц(е)те д(ь)нь:~ 16/17.
- ЈЛ 1457: писанлѡл. вь лѣтлѡл. ѡЦѣ м(ѣ)лц(е)ца деклѡлврїа ·дї· д(ь)нь в смелдл[е]рѣв:~ 23/24.
- С2 1457: писано вь лѣто. ѡЦѣ м(ѣ)лц(е)ца делк(ѡ)врїа четвѣртн на делц(е)те д(ь)нь в смелдл[е]рѣв:~ 23/24.

У мањем броју докумената у есхатоколу долази до изражаја и личност писара, што се на синтаксичком плану манифестује употребом активне реченице са предикацијом у аористу:

- ЈЛ 1398: повелѣнїемь голцпогк мн монахїе кѡра елг(ѡ)нїе кнегинїе писа раднл(ь) дѣтаць: оу монастирь в жѣпанїевцн 32.

БП 1410: въ лѣто .ѿ. ѿ. ѿ. м(ѣ)л(ца). ѡкл(тодврнѣ) .дѣ. {8} пекн писа новакл(ь) дѣакъ 17/18.

БП 1419: н сна вса вишеписаннаа съврѣшнше л(ε) н запнл(а) прн нгвменъ кврѣ пам'вѣ. въ лѣтл(о) .ѿ. ѿ. ѿ. нндиктнвнъ трн на дел(ε)то настоѣщѣ м(ѣ)л(ε)ца ноелмврнѣ. ѣт 8 влѣтнелм(ь) трѣнѣ. бѡглданъ писа: 35–37.

БВ 1456: писа степанъ ратковнкл[ь]. въ лѣтл(о) ѿцѣ. м(ѣ)л(ε)ца селктелмврѣа .ѿ. д(ь)нѣ 8 смедеревѣ:~ 18/19.

Г 1457: н та нгвмнѣ ефроснлм[ь] писалхл[ь] своѡм[ь] рѣколм[ь] 4.

ЛР 1457: писа логлофелт[ь] степанл(ь) ратковнкл[ь] въ лѣто сѣцѣ м(ѣ)л(ε)ца декнврѣа четврѣтн д(ь)нѣ 8 смелд[ε]ревѣ 16/17.

4.3.2. Партиципски пасив. – Поред малобројних примера употребе у датумској формули (в. претходну тачку), партиципски пасив без исказаног агенса у функцији деперсонализације исказа редовно долази у санкцијама повеља у клишеизираној конструкцији са апсолутним дативом, чиме се потврдној формули обезбеђује опште важење. Илустрације ради наводи се само мањи број примера:

(а) снемъ неѡемлемъ быти нѣ патѣ потврѣждлатн ЛП 1398: 48.

(б) ннчѣмъ {жѣ} ннкымждере нзѣтѣ быти ЛП 1395: 62/63.

(в) сѣмоу непотворенноу быти МХ 1406: 35/36.

(г) сѣмъ нашемлзл записанію непотвореннѣ бнти БД 1428: 51.

(д) сѣмъ моѣмъ записанію непотвореннѣ н непрѣложноу быти БП 1427–1429: 28.

(ѣ) снѣмъ записанномъ непѡтврорнмъ бнлт[н] нѣ палт[ε] крѣпцѣ потврѣжд(а)еннѣ бнлт[н] колл(ь)шнлм[ь] СХ 1392–1402: 30/31.

Партиципски пасив са исказаним агенсом забележен је у двама актима о разграничењу хиландарских међа: по повеленію н по сѣлд[с] г(о)л(подн)на деспота поставленн бнсло ѡнлверолм(ь) големовнкелм(ь) Х1 1445: 2/3, мн рѣн н послѣшннцн г(о)л(подн)на деспота поставленн бнсло сѣдолм(ь) г(о)л(подн)на деспота Х2 1454: 1/2.

5. КЛИШЕИЗИРАНОСТ

5.1. Уводне напомене. – Клишеизираност српског средњовековног пословноправног стила проистиче из самог начина састављања пословноправних докумената. Средњовековне повеље – добро је познато – најчешће су настајале према готовим обрасцима, формуларима, који су презимани и превођени из латинске и грчке дипломатике (уп. само Станојевић 1935: 156–158).

5.2. ОДЛИКЕ ДИПЛОМАТИЧКОГ ФОРМУЛАРА

5.2.1. ПИСМА УПУЂЕНА ДУБРОВНИКУ. – На почецима писама Дубровнику налазе се устаљене конструкције којима се идентификују адресант и адресат: (а) МД 1392: ѿ кнегинѣ мланцѣ н ѿ кнеза стѣпана владѣщемъ градѣ дѣбров'ннкѣ н властеломъ дѣбров(ь)члклнмъ 1/2; (б) БД 1424: ѿ г(осподн)на гюр(ь)га плел(ε)ннтнлм(ь) н мнѡгл(о)полчтѣннлм(ь) н нашѡн братн н добрнлм(ь) н

прнѣтѣлѣмъ(ь) кнезъ н влѣдѣтелѣмъ(ь) влѣдѣщаго града[а] дѣбровника н всон ѡпкнне любѡвѣно поздравленнѣ. 1–3; (в) ЛД 1457: ѿ деспота лѣзѣра. полѣтенон нашон братѣн н добрнѣмъ(ь) прнѣтѣлѣмъ(ь) кнезъ ѡбрѣномъ н всон ѡпкннн(н) властѣлѣ дѣбровѣчкнхъ(ь). 1–2.

Разлику у формулару ових писама чини присуство салутације у писмима деспота Ђурђа и деспота Лазара. И док је у ЛД 1457 салутација исказана само устаљеном конструкцијом н в(ог)ъ да ви вѣл(е)лн. 21, у ЂД 1424, поред конструкције н вѣл(е)лн в(ог)ъ плѣм(е)нство ви 4, долази и салутација текстуално интегрисана у формулу којом се идентификују адресант и адресат (любѡвѣно поздравленнѣ).

Адреса се понавља у формули која долази на спољној страни писма: (а) МД 1392: влѣдѣщѣмъ градѣ дѣбровникѣ н властѣломъ дѣбровѣчкнмъ 1; (б) ЂД 1424: плѣм(е)ннѣмъ(ь) н мнѡг(о)пѡтѣннѣмъ(ь). н нашон братѣн н добрнѣмъ прнѣтѣлѣмъ(ь) кнезъ н влѣдѣтелѣмъ(ь) влѣдѣщаго града[а] дѣбровника н всон ѡпкнне 1–3; (в) ЛД 1457: Потѣтенон нашон братнѣ н добрнѣмъ(ь) прѣтѣлѣмъ(ь) кнезъ ѡбрѣномъ н всон ѡпкннѣ властѣлѣ дѣбровѣчкнхъ[ь] 1/2.

Поред знатно обимнијег централног дела писма, ЛД 1457 се разликује од друга два писма и по присуству датумске формуле на крају, додуше без наведене године: дѣкѣмъврѣа ·к·в· д(ь)нѣ 22 (опширније о дипломатичким особеностима ЛД 1457 у Порчић 2014: 224–226).

5.2.2. ПОТВРДНЕ ТРГОВАЧКЕ ПРИВИЛЕГИЈЕ УПУЂЕНЕ ДУБРОВНИКУ. – Ови су документи састављани на основу старијих повеља о истом предмету, што је пресудно утицало на њихов формулар. СД 1405, ЂД 1428 и ЂД1 1445 настале су на основу старијих повеља цара Душана (1349), цара Уроша (1357) и кнеза Лазара (1387), а МД 1405 на основу старије повеље Вука Бранковића (1387) (уп. Станојевић 1935: 205–206). Данас нам није позната старија повеља деспота Стефана на основу које је писана ЂД2 1445.

Дипломатички формулар СД 1405, ЂД 1428 и ЂД1 1445 чине: (а) протокол: симболичка инвокација, аренга, интитулација, промулгација и интервенција; (б) текст: експозиција и диспозиција; (в) есхатокол: санкција, датум, место, потпис и милосници. Незнатна су одступања од овога формулара: (а) у есхатоколу СД 1405 налази се и напомена о наредби за писање повеље; (б) у ЂД 1428 изостаје потпис.

Дипломатички формулар МД 1405: (а) протокол: симболичка инвокација, аренга, интитулација, промулгација, интервенција; (б) текст: експозиција и диспозиција; (в) есхатокол: напомена о наредби за писање повеље, место, датум и милосници. У односу на текстуално сличне остале повеље упуђене Дубровнику приметно је краћа аренга, а у есхатоколу изостају санкција и потпис.

Дипломатички формулар ЂД2 1445: (а) протокол: симболичка инвокација, интитулација, промулгација и интервенција; (б) текст: експозиција и диспозиција; (в) есхатокол: датум, место, сведоци, потпис.

Ни у једном од наведених докумената није забележена вербална инвокација, већ само симболичка инвокација у облику крста.

Аренге СД 1405, ЂД 1428 и ЂД1 1445 текстуално су сличне. Уп. само текст СД 1405: 1/2/3: По *нѣзрѣтл(ѣ)ннѣомлсл м(н)л(о)лср(ь)дѣ* и *чл(овѣ)колюѣтѣ* *вл[а]д[н]кы* *моѣго* *сладкаго* *мн х(рн)лс(т)а*. и по *нѣзрѣтл(ѣ)ннѣомлсл* и *всѣм(н)л(о)лстнвнѣомлсл* *его* *прозрѣнѣ* *ѣже* на *г(о)лсподствѣ* *мн*. *таколж(ѣ)* и на *прѣвѣх(ь)* *светын(ь)* и *православн(ь)* *ц(а)рнхъ*. *таколж(ѣ)* *вл(а)голд[а]ть* *прѣс(вѣ)т(а)го* *своѣлг(о) д(с)ха*, и на *г(о)лсподство* *мн* *нзлѣ*. и постави *ме* *г(осподн)на* *земли* *срѣблскон* и *полмл(о)рѣ*, и странами *подоунавскымъ*.

Скраћена аренга долази у МД 1405: 1: по *нѣзрѣтл(ѣ)ннѣоум* *м(н)л(о)лс(ь)днѣ*, *вл[а]д[н]кы* *х(рн)лс(т)а* *моѣго*.

Аренга изостаје у ЂД2 1445.

У свим наведеним документима интитулација представља номинални исказ (в. овде т. 3.4). Употребом девоције посебно се истичу интитулације СД 1405 и ЂД2 1445: (а) *азъ* *въ* *х(рн)лс(т)а* *б(ог)а* *вл(а)говѣрны* и *самодрѣжавны* по *м(н)л(о)лстн* *б(о)женн* *деспѣл(ь)* *стефанъ*. СД 1405: 4; (б) *м(н)л(о)лстнѣ* *б(о)жнѣ* *г(осподн)нъ* *срѣблск(ь)* *деспѣт* *гюргъ*. ЂД2 1445: 1.

Присутством елемената српског народног језика посебно се истиче интитулација МД 1405: 1/2/3: *ѣ* *рабъ* *х(рн)лс(т)оу* *б(ог)оу* *лмоѣмоу* *г(о)л(подн)нъ* *грьгъръ*. и *г(о)л(подн)нъ* *гюргъ* и *съ* *г(о)лсп(о)гоумъ* и *манкѣмл(ь)* *нн* *г(о)лсп(о)гоумъ* *мааромъ* · и *съ* *прѣвѣзлюбленнмъ* *наю* *братомъ* *лазаромъ*. *облал[а]ющнмъ* *намъ*. *землею* *г(о)л(подн)на* и *роднтелѣ* *нашега*. *г(о)л(подн)на* *вълка*.

У свим наведеним документима присутна је промулгација: (а) *пнше* *г(о)лсподство* *мн* *сѣ* *въ* *свѣд[л]ѣ[т]елство* *въсѣмъ*. СД 1405: 4; (б) *пншетъ* *г(о)лсподство* *мн* *въ* *свѣд[л]ѣ[т]ннѣ* *всѣмл[ь]* ЂД 1428: 3; (в) *пншетъ* *господство* *нн* {*въ* *свѣдѣннѣ* *въсѣмъ*} ЂД1 1445: 4; (г) *пншемо* *въ* *свѣд[л]ѣ[т]елство* *всакомоу* МД 1405: 3; (д) *да* *ѣ* *въ* *свѣд[л]ѣ[т]ннѣ* *въсѣмъ*. ЂД2 1445: 1.

Са промулгацијом су текстуално интегрисане интервенција и експозиција. Као пример може послужити МД 1405: 3–8: *пншемо* *въ* *свѣд[л]ѣ[т]елство* *всакомоу* · *како* *послаше* *властелѣ* *дѣбровѣцнн*. *своѣ* *властелѣ*. *поклнсаре* *к* *налмл(ь)*. *на* *нмѣ*, *мларнна* *растнкѣ*. и *матка* *градѣка*. и *донесоше* *къ* *налмл(ь)* *записаннѣ*, *г(о)л(подн)на* *велнкааго* *ц(а)ра* *стефана*. и *г(о)л(подн)на* *с(вѣ)т(а)го* *кнеза* *лазл(а)ра*. и *г(о)л(подн)на* и *роднтелѣ* *нашего*. *г(о)л(подн)на* *вълка* · *како* *сѣ* *записанн* *г(осподн)нъ* *велнкын* *ц(а)рѣ* *стефанъ*, *г(о)л(подн)нъ* *с(вѣ)тын* *кнезъ* *лазаръ* и *г(о)л(подн)нъ* и *роднтелѣ* *нашъ*, *г(осподн)нъ* *вълкъ* *градъ* *доуѣбровннкоу*. и *мы* *вндѣвшѣ* *записаннѣ*. *кышерѣтл(ѣ)нннхъ* *господѣ*. *тѣмгере* *образомъ* и *мы* *потврднсмо*. и *ощѣ* *выше* *записасмо* *славномоу* *градъ* *доуѣбровннкоу*. *въ* *ѣтврѣждѣннѣ* *всако* *непоколѣблѣмо* ·:

Са формалне стране интервенција у наведеним документима увек представља зависну изричну реченицу уведену везником *како*. Са садржинске стране у интервенцијама се увек налазе дубровачки дипломатски посланици (поклнсари) на чију молбу се повеља и издаје.

У кратким експозицијама наведених докумената по правилу се наводе старије повеље о истом предмету.

У обимним диспозицијама наведених докумената веома су фреквентне независне реченице са оптаивним *да* и 3. л. през. којима се исказује императивност (в. овде т. 6.2). Најкарактеристичније хипотактичко синтаксичко-стилско средство у обликовању диспозиција наведених докуме-

текст: (а) сѣ вса вншеписанна вѣроу н повелѣнїемъ стврѣждаетъ г(о)л(подн)ство мн ЂД 1428: 46; и (б) сѣмъ нашема записанїю непотвореннъ бити нъ пате потврѣжденнъ 51. О другој конструкцији в. овде т. 4.3.2.

Само у есхатоколу СД 1405 и МД 1405 налазе се конструкције којима се исказује наредба за писање повеље која је текстуално интегрисана са местом и датум писања повеље: (а) н сѣ записана нїе писана се повелѣнїемъ г(о)сподина деспота стефана СД 1405: 44/45; (б) н писана се снма м(н)ла(о)л(т)ъ повелѣнїемъ г(о)л(подн)на гръгоура. н г(о)л(подн)на гюр'га н г(о)л(п)г(е) мааре. н г(о)л(подн)на лаз(а)ра МД 1405: 40/41.

Поред клишеизираних конструкција којима се исказује датум и место настанка документа, у есхатоколу се налази и податак о милосницима (извршиоцима владареве милости) исказан номиналном реченицом (в. овде т. 3.4). Пример се наводи према МД 1405: н снелмоу записанїю м(н)ла(о)л(т)нннцн мнханъ коузмнкъ. н челннкъ стефанъ. н воєвода лоукатъ н челннкъ мнла(н)л(ъ) 43.

5.2.3. АКТА ИГУМАНА МАНАСТИРА Св. ПАНТЕЛЕЈМОНА. – Дипломатички формулар акта игумана Илариона (И 1402–1422): (а) протокол (симболичка инвокација, аренга, интитулација, интервенција); (б) текст (диспозиција); и (в) есхатокол (напомена о сведоцима исправе, санкција, потпис). Формулар Н 1396 одступа од овога у следећем: (а) оштећен почетак онемогућава нам увид у протокол; (б) диспозиција је вишеструко обимнија него у И 1402–1422; (в) на крају Н 1396 налази се додаток диспозицији: н оше цю погрѣшнсмо выше оуписати приложена с(в)етымъ кнезомъ цр(ь)ковь оу хвосноу сп(а)сова, {...}ѣ селѣ. н пакъ приложена г(о)л(п)гомъ евр(е)нїемъ г(о)л(подн)номъ кнезомъ вьлкоу оу дльбоцннцн село мнрошевцн. н село вннна. н село товръганнцн. н оу болваноу ѣ сьт солн :-

У диспозицији Н 1396 доминирају (а) условне зависне реченице уведене везницима (аа) *ако* и (аб) *ашїе* и (б) независне реченице са оптативном партикулом *га* са императивном значењском нијансом (в. овде т. 6.2).

Примери зависних условних реченица са везником *ако*: (а) ако ли боуде вражна завнсть междоу г(о)л(подн)номъ кнезомъ стефаномъ. н междоу г(о)л(подн)номъ братом моу вьлкоу 20/21; (б) н ако б(ог)ъ оу чннн соудбамн нмнже вѣл(т)ъ. 25; (в) н ако се не слачн г(о)л(подн)нъ стефанл нн г(о)л(подн)ноу вьлкоу прїнтн оу монастнрь 29/30; (г) ако ли се прилоу чн сьмр(ь)тъ г(о)л(п)гн квлрла евр(е)нїн 35/36; (д) ако ли г(о)л(п)гн квлрла евр(е)нїа остане по г(о)л(подн)ноу кнезъ стефанъ н по г(о)л(подн)ноу вьлкоу. 41/42; (ђ) ако ли бзде оу ц(а)рнградоу 44/45; (е) ако ли н все пелт[ъ] хкїерн боудоу нли двѣ нли трн 45/46; (ж) ако ли се по г(о)л(п)гн квлр(а) евр(е)нїе сьмр(ь)тн слачн г(о)л(подн)ноу кнезоу стефанъ н братъ мь г(о)л(подн)нъ вьлкоу сьмр(ь)тъ. 48/49; (з) ако ли н все догю да нм се испралгау тазн єдннадесете адрѣфатъ 51/52; (ј) н ако врѣме донесе тере нзгоубн монастнрь тезн мєтохнє выше писанне 70.

Примери зависних условних реченица са српскословенским везником *ашїе*: (а) н аше се слоу чн прѣждле г(о)л(подн)ноу кнезоу стефаноу сьмр(ь)тъ 24; (б) аше ли се єдномоу слоу чн сьмр(ь)тъ, нли г(о)л(подн)нъ кнезъ стефаноу нли г(о)л(подн)ноу вьлкоу. 27/28.

Посебно истицање заслужује одредба о сведоцима исправе која је у оба акта формулисана као номинални исказ (в. овде т. 3.4).

5.2.4. АКТА О РАЗГРАНИЧЕЊУ ХИЛАНДАРСКИХ МЕТОХА. – Оба документа одликује слична дипломатичка структура: а) протокол (симболичка инвокација, вербална инвокација, интитулација), б) текст (диспозиција), в) есхатокол (датум у Х1 1454, изостаје у Х2 1454).

Након симболичке инвокације у оба акта долазе текстуално сличне вербалне инвокације: сл(а)ва б(о)гѡ ω вселм(ь). Х1 1454: 1, сл(а)ва б(о)гѡ ω |к|селм(ь) н прѣч(н)|слтен б(о)гоматерн н с(ве)т(н)мь архистратиголм(ь) мнханлв н гаврїнлв. Х2 1454: 1. Текстуално су сличне и интитулације, у којима се наговештава и правна садржина акта: мн кмѣтѣ рабн н послвшннцн г(о)|сл(подн)на деспота по повеленїю н по свлд[с] г(о)|сл(подн)на деспота постављенн бнсмѡ олнверолм(ь) голѡмовннклм(ь) да растѣшемлѡ мегю хнлалн|дарѡ· холтїче н ѡнчннцелм(ь) Х1 1454: 1–3, мн рабн н послвшннцн г(о)|сл(подн)на деспота постављенн бнсмѡ свдѡлм(ь) г(о)|сл(подн)на деспота ѡбонлм(ь) цр(ь)квалм(ь)хнлалн|дарѡ н архагг(ε)лв. Х2 1454: 1–3.

У диспозицији обају аката описује се поступак утврђивања међа, уз навођење микротопонима који представљају међнике. Након овог поступка, у оба документа долази нека врста заклетве којом се потврђује исправност разграничења: Х1 1454: н заклеше |д(ε) прелд[ь] намн ·ѡ· мвжн знхъ н ·ѣ· поповн· н мн се заклесмѡлѡ ·ѡ· старннннцн тако да несмѡлѡ проклетн ѡдд[ь] г(оспод)а б(о)га н ѡдд[ь] пр(ѣ)ч(н)|слте бого{ма}терѣ· н тако нн не звнла снаа ч(ь)|слтнѡга кр(ь)|слта н тако нн вралг(ь) д(с)шв не ѡ... ѡвѡден є мегта права н правн белезн н по хрнсовѡл(с) н квде є чѣсоннкл(ь) ннкола ѡтесалл(ь) прѣгїе хотє н пагарѡше· н ѡнчннцелм(ь) н холтїче· 9–14; Х2 1454: н поставнсмѡ с(ве)ты тетрьев(ан)г(ε)ль н ч(ь)|слтнн кр(ь)|слть· н с(ве)те нконє н заклесмо се ·ѡ· мвжн нашнлм(ь) б(о)г(о)мь н нашемн двшамн н тако да несмо проклетн ѡ г(оспод)а б(о)га н пр(ѣ)ч(н)|слте б(о)гоматерѣ н ѡдд[ь] вселх[ь] с(ве)т(н)хъ· како ерѣ є ѡвѡден мегта по хрнсовѡлв сѡлв мѡмѡше н сѡлв ннстрє· 11–14. Централни део докумената завршава се номиналним исказом којим се набрајају стариници који су учествовали у поступку утврђивања међа (в. овде т. 3.4.).

Као што смо већ напоменули, у есхатоколу Х1 1454 налази се само датум: вь лелт[о] ·ѡ· м(ѣ)л(ε)ца гелнвалл(а) ѡ д(ь)нъ прн старцѡ хотьчнкомѡ квлл(ь) ѡ ѡдд[о]рѡ. 22–23.

5.2.5. ПРИЗНАНИЦЕ И ПИСМА О ПОКЛАДУ ДЕСПОТА ЂУРЂА. – Дипломатички формулар признаница о покладу деспота Ђурђа (Л1 1457, С1 1457, Л2 1457 и С2 1457) готово је идентичан (Порчић 2014: 227). Чине га (а) протокол (симболичка инвокација, интитулација и промулгација), (б) текст (експозиција, диспозиција и короборација), и (в) есхатокол (датум).

Формула интитулације у признаницама деспота Стефана сведена је на заменицу, титулу господин и име: Мн г(осподн)нъ стѣпань с(ь)нъ г(осподн)на делспота гюрлгѡ· С1 1457: 1, М г(осподн)нъ стѣпань С2 1457: 1, док је у признаницама деспота Лазара проширена и девоцијом, деспотском титулом и етничком одредницом власти: Мн м(н)л(о)|слтїю б(о)жїєю г(осподн)нъ срѣблєлм(ь) деспотл(ь) лѡзалл(ь). Л1 1457: 1, Мн м(н)л(о)|слтїю г(осподн)нъ срѣблєлм(ь) деспотл(ь) лѡзалл(ь) Л2 1457: 1 (уп. Порчић 2014: 228). У све че-

кол (санкција, апрекација, напомена о наредби за састављање повеље, датум, место, потпис).

Одступања у протоколу овога формулара огледају се у следећем: (а) у протоколу СТ 1406 и СХ 1406–1407 долазе само симболичка инвокација и интитулација; (б) у мањем броју докумената изостаје интервенција (ЈП 1395, ЈД 1397–1402, СХ 1411, СМ 1413, СБ 1417); (в) у највећем броју докумената промулгација изостаје (присутна је само у СМ 1413, СЛ 1414–1415, СЛ 1427).

Одступања у тексту формулара тичу се: (а) изостанка експозиције у СХ 1411 и СЛ 1414–1415; (б) уметања интервенције у текст СХ 1406–1407 и СБ 1417; и (в) текстуалног интегрисања апрекације са диспозицијом у СХ 1406–1407.

Одступања у есхатоколу формулара огледају се у следећем: (а) апрекација изостаје у највећем броју повеља (текстуално интегрисана са санкцијом, присутна је само у ЈЛ 1394–1395, СЈ 1404–1405, СЛа 1407, СЛБ 1407, СХ 1406–1407, СБ 1417); (б) у највећем броју докумената изостаје и напомена о наредби за писање повеље (присутна је у ЈЛ 1398, СТ 1406, СЛа 1407, СЛБ 1407, СЛ 1414–1415, СБ 1417, СЛ 1427); (б) у мањем броју докумената изостаје датум (СХ 1392–1402, ЈХ 1394–1402, СХ 1406–1407, СМ 1413); (г) податак о месту писања документа наведен је само у ЈП 1395, ЈЛ 1398, ЈП 1400, СХ 1411; (д) потпис изостаје само у СХ 1392–1402; (ђ) само у ЈЛ 1398 налази се податак о писару повеље; (е) у двама даровницама (ЈХ 1394–1402 и СХ 1411) у есхатокол је текстуално интегрисан део диспозиције; (ж) текст есхатокола није сачуван у ЈД 1397.

У дипломатичком формулару даровница деспота Ђурђа и деспота Лазара налазе се следећи делови: (а) протокол (симболичка инвокација, вербална инвокација, аренга, интитулација, промулгација и интервенција); (б) текст (експозиција и диспозиција); (в) есхатокол (санкција, апрекација, напомена о наредби за састављање повеље, сведоци, датум, место, напомена о писару, потпис).

Одступања у протоколу овога формулара огледају се у следећем: (а) у највећем броју докумената изостаје вербална инвокација (забележена је само у РК 1430–1431 и ЂЛ 1452); (б) аренга изостаје само у ЂП 1410, РК 1430–1431, ЂВ 1456 и ЛР 1457; (в) промулгација изостаје из МХ 1406, ГП 1403–1408, ЂП 1410, ЂП 1419, РК 1433, ЂЛ 1452, ЂЛ 1456 и ЛР 1457; у РК 1430 промулгација је интегрисана у текст даровнице; (г) интервенција изостаје из МХ 1406, ГП 1403–1408, ЂП 1410, ЂП 1419, РК 1433, ЂВ 1456 и ЛР 1457.

Одступања у тексту формулара тичу се изостављања експозиције у ЂП 1410, ЂВ 1456 и ЛР 1457.

Одступања у есхатоколу формулара огледају се у следећем: (а) санкција изостаје из РК 1430–1431 и ЂВ 1456; (б) апрекација текстуално интегрисана са санкцијом налази се само у ЂР 1430; (в) напомена о наредби за састављање повеље присутна је само у ЂЛ 1452, ЂВ 1456 и ЛР 1457; (г) помен сведока налази се само у ГП 1403–1408, ЂП 1410, ЂП 1419; (д) датум изостаје само из ЂВ 1427–1428, ЂП 1427–1429, ЂР 1430; (ђ) место

настанка повеље долази само у ЂП 1410, ЂП 1419, ЂЕ 1429, ЂЛ 1452, ЂВ 1456 и ЛР 1457; (е) писар повеље наведен је само у ЂП 1410, ЂП 1419, ЂВ 1456 и ЛР 1457; (ж) потпис изостаје у већем броју докумената: ГП 1403–1408, ЂП 1410, ЂП 1419, ЂВ 1427–1428, ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, РК 1430–1431, РК 1433, (з) есхатокол ЂЛ 1429–1439 није сачуван.

5.2.6.1. Протокол. – На почетку свих испитиваних даровница забележена је симболичка инвокација у облику крста. Формула вербалне инвокације долази само у документима челника Радича и деспота Ђурђа²¹⁵: (а) Ђъ нде ѿ(тъ)ца и с(ы)на и с(ве)т(а)го д(с)ха· 1; (б) Ђъсебл(а)гын в(о)жъ. 1.

У испитиваним даровницама понавља се неколико типова аренги. Најчешће долазе следеће две:

- (а) Мною ц(а)рне ц(а)рствують. и силнѣи власти прѣдръжеть, рѣч(е) прѣмоудрнѣ соломономъ, ц(а)рь вѣковомъ всѣдръжителъ г(оспод)ъ. и понеже вѣременное сеѣ ц(а)рство приехомъ ѿ крѣпкыи роуки того и всеогатнѣ бл(а)гости. полд[о]баетъ и полд[о]бнѣю того по еанко мощно рождѣнномъ кѣл(тъ)ствоу полд[о]бнѣти се. ѿвръзающомоу роукоу, и наснщающомоу всако животнѣ бл(а)говоленнѣ. тако да не тъкмо вѣременномоу селмоу ц(а)рствѣю прѣемннѣ боудемъ, нь и вѣчномоу наслѣдннѣ. ѿ кѣже ѿсоудоу бл(а)говстроенѣа вѣременнаго намъ слоужбонатѣлѣа · (пример наведен према СЛ 1414–1415; исти тип аренге са (евентуално са незнатним текстуалним разликама) долази и у СМ 1413, СЛ 1427, ЂП 1427–1429, ЂР 1429–1430, ЂВ 1427–1428 и ЂВ 1432).
- (б) Мысльннѣ(ь) свѣтлѣ(ь) озарнвше· си мысль вѣд[с]цаа прѣдлзрѣше в(о)ж(ь)ствѣны прѣр(о)цн тѣмже и д(а)в(н)дѣ велегласно г(а)голѣаше· прѣдвѣтъ всѣ езыци и поклонет се прѣд(ь) тобою г(оспод)н· егоже съвнтнѣ зреще еже ѿ езыкы цр(ь)квы· тако багрѣннѣю ц(а)рскѣю одѣявше к(е) кровью владычнѣю еже ѿ ребрѣ истекшею· радѣющн се красят се· и повелѣннѣ съблюдѣемъ надеждѣю зкрѣпляет се· боуд[о]ущѣе рад[н]. жнзнн въспрнѣтнѣ· енге славѣ и чѣсти въждѣлѣх(ь) наслѣдннѣ бнѣти (пример наведен према У ЈХ 1394–1402; исти тип аренге и у СХ 1392–1402, ЈЛ 1394–1395 и ЈЛ 1398).

Неколико типова аренги понавља се у мањем броју даровница:

- (а) Вншнюю славоу оуачнѣти желающе, вожьствьных[ь] еу(ан)гелскых[ь] заповѣдѣн дѣлателнѣ. свѣтло въ оумѣ въспрнѣмъше закона г(оспод)нѣа. долѣ(т)оу хвалнѣноу поученѣ· аще кол любнѣте ме рѣч(е). заповѣдн моѣ съблюдѣте. такоже разанчнмыи добродѣтелнѣи, тако ранскнми цвѣтнѣи оуукрашвѣше се. достоѣпно потекѣше. въ слѣдѣ бл(а)гоуханнѣа в(о)ж(ь)ствѣнаго разоумѣа. еанци бо д(о)ухомъ в(о)жнѣмъ воднми соутъ, си соутъ с(ы)новѣ в(о)жнѣ. сего рад(н) вѣдварают се въ свѣтѣ невелѣ(е)рнѣмъ. тъ бо самъ рѣч(е). ндѣже ксьмъ азъ, тоу и слоуга мон боудеть. ѿ снхъ дрѣвлѣ велѣг(а)лѣсно вѣщаше велнкн нже въ прѣр(о)цѣх(ь) в(о)ж(ь)ствѣны

215 С. Станојевић (1928: 42) истиче како вербална инвокација у повељи челника Радича представља једини поуздани пример у рашким црквеним повељама.

д(а)в(н)дъ г(лаго)лѣ, бл(а)жени вси боещи се г(оспод)а и ходещи въ поутѣх[ъ] его. снмѣже славѣ и бл(а)женствъ въждѣлѣвъ наслѣдникъ быти. (пример наведен према СХ 1411; исти тип и у ЈП 1395).

- (б) Бл(а)говоленіемъ ѿ(ъ)ца нзболеніемъ с(ы)на съпоспѣшеніемъ с(ве)таго д(оу)ха· еднинце въ тронци, и тронца въ еднинци· еднноу волю· и еднно хотѣніе еднно сътвореніе· еднно б(о)ж(ъ)лство· еднно ц(а)р(ъ)лство безначалноу· и непрѣлѣнноу· въса могоущіа· и въса сътворша ѿ нев{ъ}тїа въ бытїе· смѣрающаа въсокыне· и възносещаа смѣрен'ніе· сегво едниннолг(о) безначел'наго б(ог)а· г(оспод)а г(о)лсподлствоующїимъ, и ц(а)ра ц(а)рлствоующїимъ· с(ве)ти б(о)ж(ъ)лствьныи ап(о)л(то)лы, и оучителїе въселенлціи проповѣдаше и семоу еднноу вървати и покланїати се наоучнше· сего нже въ тронци славноаго б(ог)а был(тъ) прнзрѣніе на смѣренїе мое· и сътвори ме наслѣдника родителел(ъ) моиъ, г(оспод)на срьблел(ъ)· (пример наведен према СВ 1417; исти тип и у ЪР 1428–1429).
- (в) иже олт(ъ) невнл(н)їа въ внтїе в'са прнведїи, незрелї(е)нноу мллдростїю· творте и съдѣтелу вндл{мнмъ} и невнл(н)мнм(ъ) всѣлм(ъ), іаже на н(е)б(е)лси, и на землн· оуте безначелне и непостнжне и недоумслене, и самѣмъ тѣмъ змннмъ силал(ъ) іаже на н(е)б(е)лси тебѣ прѣдстоїущнм(ъ), и на землн испльняющнм(ъ) б(о)ж(ъ)ствьннаа ти повелѣнна. с(ы)не събелзнателни съпрѣстолие ол(тъ)цв. д(с)ше с(ве)тїи, нже олт(ъ) ол(тъ)ца нсходен и на с(ы)нѣ почнвїен еднно{чедне н} съпрѣстоленѣ и {съпо}кланїанлм(ъ) и съславнл{ъ} ол(тъ)цв и с(ы)нв. б(о)же едннїи нже въ трел(ъ) лнцѣхъ познаваїемїи и покланїаїемїи. тебѣ прнпадаїел(ъ) тебѣ м(о)лнм се. м(н)л(о)лсти въспрїетн проснл(ъ), о нашнл(ъ) грѣхопаденїи. олт(ъ) тебе бл{ага}гво чл(о)вѣ}колюбца б(ог)а нашегво. Ти бво рѣкълъ їесн о бл(а)л(н)ко. твомн прѣс(ве)тїи мн и сладкн мн встн прснтє и прїнмѣте и нщнтє и обрѣщете. семл же б(о)ж(ъ)ствьнноу и прѣс(ве)тоу г(лаго)лз твоїемъ послѣдвоше и мн равн твои. (пример наведен према ЪП 1419; понавља се и у ГП 1403–1408).
- (г) Понїеже въсакомоу словесномоу ел(тъ)ствоу желателно ел(тъ) прнелнжнтн се б(о)зѣ. и олт(ъ) твлд(с) елнко възможн ославати се б(о)ж(ъ)лствьннлм(ъ) свѣтолм(ъ). вѣроу добродѣтелн, м(н)л(о)лстынїамн. елнка къ б(о)жїю оугождлденїю възводелт(ъ) чл(ове)ка. нднже възможн ел(тъ) полоучнтн вѣчннлх(ъ) бл(а)гъ наслаждлденїе. да не вса іаже здѣ плгы оставнлм(ъ) нь въ вѣчнлм(ъ) жнтїи скровнше себе съставнмъ, іакоже и прѣждлде нал(ъ) вывшїи ц(а)рїе и господа. о селм(ъ) тыщанїе ндоуше. и злдѣ бл(а)гоч(ъ)лствно пожнвшє. и тамошнїнлх(ъ) бл(а)гъ наслаждют се. (пример наведен према ЪР 1430; исти тип аренге и у ЪЛ 1429–1439).

У свим испитиваним даровницама интитулација је формулисана као номинални исказ (в. овде т. 3.4). Промулгација је забележена само у трима даровницама деспота Стефана, увек исказана помоћу исте клишеизиране конструкције: (а) СМ 1413: пншв сіа въ свѣдѣ{нї}е въсѣлм(ъ) 10; (б) СЛ 1414–1415: пншоу сна въ свѣлдл[ѣ]нїе въсѣмъ. 7/8; (в) СЛ 1427: пншв сіа въ свѣлдл[ѣ]нїе въсѣмъ· 8.

У даровницама деспота Ђурђа промулгација је исказана помоћу три клишеизиране конструкције: (аа) ЂВ 1427–1428: сего ралд(н) пншетъ

интитулацијом: *иа чѣлникъ раднѣ(ь) пишоу сѣа како прѣнде к намъ ч(ь)лѣтнынъ въ с(вѣ)щенноннѣ(ь) нгѣмѣ {нѣ} храма с(вѣ)т(а)го ап(о)л(то)ла и прѣвом(с)лѣ(н)ка и архидѣакѣона стефана кѣрл(ь) неѡфи {тъ} 2/3.*

У неколико даровница деспота Стефана упућених Хиландару интервенција долази након интитулације, али са њом није ни синтаксички ни текстуално интегрисана:

СХ 1392–1402: *и како прѣходнъ къ мнѣ нзъ хѣландара ч(ь)лѣтнѣнши въ ннѣ(ѡ)хъ стар(ь)ць кѣрл(ь) гѣраснѣмъ и съ ннѣмъ ч(ь)лѣтнн старци хѣландарѣлци кѣрл(ь) иаковъ и попл(ь) сѣлвѣстрѣ и смѡлн(ь) нгѣмнѣ ѡрашычѣкнн и зспѡмѣнѣше мн за црѣкѡ(ь) 8 нбрѣ. въ вѣд[е]ннѣ с(вѣ)таа въ с(вѣ)тн(ь) бациннѣ ѡбрад[а] драгослаикѣа како ю ѣ бнль ѡбрѣк(ь)лѣ хѣландарѣ. и 8 хрѣсѡвѣль оуписаль а не нздѣлаль. 7–12.*

ЈХ 1394–1402: *и како прѣнде къ г(о)лѣподствѣ нн всѣч(ь)лѣтны нгѣмѣн(ь) хѣландарѣлѣ кѣрл(ь) грѣгорѣ и съ ч(ь)лѣтннми старци л(свѣ)вет(а)го мѣста того старць прѣга васнѣлѣва иже на мѡры ѡсѡдѡсѣ старць гѣрманъ нлѣнкъ старць макарѣ попл ѡсѡдѡсѣ и въспоменѣше г(о)лѣподствѣ нн за пирѣгъ васнѣвѣ иже на мѡры възнѣл(ѣ)нѣ г(о)лѣ(под)на како да прѣнмѣтъ ѡ нлѣ(ь) помѡщь и зтѣшеннѣ мѣсто то 7–12.*

СЈ 1404–1405: *и како въспомену ц(а)р(ь)лѣтѡу мн г(о)лѣпога и манка мн деспотница, кѣра, еупраѣѣа. 10.*

У неколико даровница интервенција је формализована независним реченицама чија је предикација исказана аористом:

- (а) ЈЛ 1394–1395: *бл(а)говѣрнн с(н)нѣ мѡн г(о)лѣ(под)нѣ кнезь стѣфанъ и възлюбѣнн братъ ѣго вълѣ(ь) съ зсрѣднѣмъ въспрѣхѡмъ прншѣствнѣ прншѣдѣшаго къ намъ ѡ с(вѣ)щеннѣ велнкнѣ лаврн и ч(ь)лѣтноѣ писаннѣ прннесша къ намъ всѣч(ь)лѣтнн въ с(вѣ)щенноннѣ(ь) дѣховннѣ(ь) кѣрл(ь) теѡфанъ ѡ всѣч(ь)лѣтнаго и прѣподобнаго г(о)лѣ(под)на и ѡца нгѣмена велнкнѣ лаврн и ѡ всѣлѣ(ь) ч(ь)лѣтннѣ(ь) и с(вѣ)тнхъ ѡ(ь)ць жнвѣщнѣ(ь) въ с(вѣ)тен лаврѣ 6–11.*
- (б) ЈЛ 1398: *и въспоменуше мене кнегннѣ кѣра евлѣ(ѣ)нн монахи старци прѣч(ь)н(ѣ)лѣтнѣ бл[а]д[ѣ]ннѣ наше б(огородн)це лаврѣскнѣ за земљу що соу дрѣжалн оу сволѣ(ь) селоу 8 трѣгъ 8 паракѣновъ бродоу що сѣмъ бнла по невѣстн мѡен дала д(оу)ховннкоу снсоу. 9–12.*
- (в) ЂР 1430: *и сѣлѣ(о) радн прѣнде господствоу мн почтеннн и вѣрннн властеаннѣ г(о)лѣп(одст)ва мн чѣлнѣ(ь) велнкнѣ раднѣ(ь) и въспомену мѡльвнѣ господствоу мн. 11–13.*
- (г) ЂЛ 1452: *прѣнде же къ г(о)лѣподствѣ мн ч(ь)лѣтнѣнши въ прѣч(ь)лѣтнѣ(ѡ)нннѣ(ь) старць кѣрл(ь) арсенѣ ѡ нгѣмена и ѡ ѡ(ь)ць всѣлѣ[ѣ] жнвѣщнѣ[ѣ] въ с(вѣ)тѣн лаврѣ и въспоменѣ г(о)лѣподствѣ мн ѡ оутѣскнѣннѣ и всѣлѣ[ѣ] ноуждѣлахъ мѡнастрѣскнѣ[ѣ]. 38–41.*

Посебно стоји интервенција СВ 1417 будући да се налази у тексту даровнице између експозиције и диспозиције: *врѣмнн ко текоушоу жнкѡта мѡелѣ(о) прѣнде къ намѣ(ь) елѣ(ѣ) вндѣтн нлѣ(ь) ч(ь)лѣтнѣншн къ ннѣ(ѡ)лѣ[ѣ] нгѣменѣ, ѣромѡналѣ[ѣ] кѣрл(ь) гнѣнѣдѣѣ и ч(ь)лѣтнѣнши къ ннѣ(ѡ)лѣ[ѣ] прѡнгѣмѣн(ь) ѣромѡналѣ[ѣ] ѡаокнѣмъ и ч(ь)лѣтнѣнши въ ннѣ(ѡ)лѣ[ѣ] старць, акактѣ и ч(ь)лѣтнѣнши въ*

ннѡлѡкоуѣ еклѡсарьхѣ[ь] іеромонахѣ[ь] данїлѣ съ ннннн ч(ь)лстнннн старцн· испльняюще любовѣ, южл(є) ѿ прѣждѣе б(о)гѡлмл(ь) наставлаемы ндѣхѣхъ къ налмл(ь)· 18–23.

5.2.6.2. Текст. – Поред уобичајених мотива који су исказани у експозицијама повеља (позивање на старије повеље о истом предмету, позивање на старије владаре или „благочастиве мужеве“, уговарање посмртних помена, позивање на свеца коме је посвећен храм који се дарује, библијске реминисценције) у неколико даровница кнегиње Милице и деспота Стефана забележени су и неки мање типични мотиви који стога заслужују посебно истацање.

У експозицији ЈЛ 1398 кнегиња Милица (монахиња Јевгенија) прилаже Великој Лаври земљу коју је „по невести“ дала духовнику Сисоју: н въспоменуше мене кнегинѣ кѡра евлг(є)нїн монахн. старцн пр(ѣ)ч(н)лстїе вл[а]д[а]л[ы]чн]це наше б(огородн)це лаврьскнє. за землю що соу дрѣжалн оу сволмл(ь) селоу 8 трѣхъ 8 паракїновъ бродоу що сьмь бнла по невѣстн моєн дала д(оу)ховннкоу снсоу. н мене мога съвѣсть ѡсоудн. како да несьмь оу клетвѣ пр(ѣ)ч(н)лстнїе вл[а]д[а]л[ы]чн]це наше б(огородн)це лаврьскнє н с(вє)т(а)го ѡца нашего а·анастїа. н того монашнра старьчъ н прота іеремїе. 10–13.

У експозицији СХ 1392–1402 кнез Стефан одузима баштину властелину Обраду Драгосаљићу због учињене „невере“: н нзнєѣрн се г(о)лсподлцтвѣ мн ѡбрад[а]л[ы]· н за нїєговѣх невѣрѣхъ ѕѣлѣ[ь] мѣ · н далѣ[ь] нїєговѣх башннѣх властелїнѣх моѡмоу оу прнїю· 11/12.

Експозиције неколико даровница деспота Стефана стилизоване су литерарно у форми личне исповести:

- (а) СТ 1406: по вѣсходѣ властн прѣждѣе бывшнмн деспотѣ. многоу теготоу обдрѣжнмъ ѿ езнкѣ. людїе малн н велнцн, кѣпно же н монашнрїе н нноцн. кѣпно скрѣблн одрѣжнмн бѣхѣхъ, ѡкоже н азъ. егда же бл(а)гонзѡлн бл(а)гы б(ог)ь посѣтнлн людн свон, нже ѿ теснотн на пространство. н ѿ немощн въ слѣхъ. н ѿ скрѣбн на веселїе прѣведе· прѣведе н мене по своєн бл(а)гостн. ѿ повнновєнїа на свободѣ, н ѿ мьншаа прѣстола на высѡчаншїн. 1–6.
- (б) СХ 1406–1407: 4–20: азъ ѿ юностнааго мн възраста н младїнхъ нѡктєн, б(ог)оу сьмотреннїемъ вѣса на пол'зоу мнѣ творещоу, въ многнхъ злѡлутннхъ н несѣтрьпнхъ нскоушєннхъ, пачє же сьмрьтєхъ попоушєнъ быхъ. нл же свѣдѣтелє н слышателє н(є)в(є)лчннє стнхїе н въ малѣ не вѣса вѣселєннѡа. н ѿ вѣсѣхъ нзбавн мє г(оспод)ь. нь н ѡще нзбавнть. нь въ снхъ что хотѣше бытн, н что хотѣхъ пострадатн, да рєчєт се. въ тьмннхъ бѡ снхъ облакѡхъ, къ сл(ь)нл(ь)нннмъ свѣтлѣншїнмъ зарамъ. добродѣтелємъ г(лаго)лю ѡ(т)ѣца моєго н господїна с(вє)т(а)го мн кнеза, єдѡа н сь ноуждєю възнраахъ азъ н соушїн въ ѡвластн моєн. аще бѡ н что рєкнѡвахѡмъ полд[о]бнтн се їємоу, нь сь ноуждєю н нзѡвнъ кротостн, ѡ тыщєты. тнѣа бѡ датєлѡ любнть б(ог)ь ѡко же рєчє б(о)ж(ь)лстѡвннн ап(о)л(то)ль. н(ын)їа же скрѡвншѡа велнкаа бл(а)гостн б(о)жнїє ѿѡрѣзѡлше се намъ. н сьмнрнхѡм се н потнхѡмъ. н облацн тьмнїн разстоупнше се, н вѣснѡ намъ сл(ь)нцє. н рєчємъ сь ап(о)л(то)ломъ. се врѣмє бл(а)гопрнєтнѡ. се н(ын)їа д(ь)нъ сп(а)сєннїа. н ѡбновнше се ѡстрѡвн н ново н(є)бѡ н нова землѡ мнѣ, по їсїн· н азъ възьбл(а)годѣтнь б(ог)оу н быхъ н ѡще боудоу бл[а]г[о]д[а]л[ѣ]тн с(вє)т(а)го д(оу)ха поспѣшьствѡуюшїн.

ел'ма же самодръжьць и вл[а]д[ы]ка ѿ(ь)чьскомоу ж[д]дрѣвню. и широтамь срьб'скыи земле вьвѣрень ѿ б(о)га вѣнчах се. и ѿ(ь)чьскыи доврѣдѣтелиемь ревнуйе. и вь шнецѣмь оустроенїи соущоу ми и оустамененїи.

- (в) СМ 1413: 12–22: тако за многое м(н)лосрьдїе. и незгла(агол)ан'нью м(н)л(о)лцѣ. с(вє)тыхъ господь мон[х]и[ь] и хтїторь срьб'скыхъ. с(вє)т(а)го свмєона самодръжьца срьбскаго и мвротоцѣ. и савы с(вє)т(а)го, велнкааго дрхїеп(н)лцк(о)па срьбскаго. нже за многою свою м(н)л(о)лцѣ ходатаи бывше ѿ моемь недостонн'ствѣ къ г(оспод)у. и м(о)л(н)твами нхъ многождїи сп(а)сень быхъ, вь мори же и на {с}шн. вь ратехъ, и вь разлан'ныхъ нзждїлахъ. и нахождїенїи ѿ иноплемѣ[н]нын[х]и[ь]. даже и сокаан'нью д(о)ушв мою ѿ вратъ смрьтныхъ възвратнше. и м(о)лнтвалмы н[х]и[ь] ѿ в'сѣхъ творца и вл[а]д[ы]кы вторнцю жнвотъ дарова ми се. донелнже вь прѣдїнаа нзволнт'се овладающомь жнвотомь у сьмр{ь}тїю, творцоу и б(о)гоу моему. снхъ велнкынхъ ради бл(а)годѣтел'с{т}вїи с(вє)тыхъ господь мон[х]и[ь], смѣренїю моемоу. принесохъ ма {ло} ие прнн {ошенїе}.

У експозицији ЈД 1397–1402: 35–44 истичу се драматичне историјске околности које су довеле до пропасти манастира: пришлїдїш вь манастирь детаньскын. вь обнтѣл г(оспод)на с(вє)т(а)го крапа, стефана оуроша третнаго. и сьгледав'ши красно мѣсто и приклдїно ннотьскомоу прѣвнванню. вндѣлх(ь) по истннѣ шмилень позорь. толнко потроуждїеннє и оусрьдїе с(вє)т(а)го хтїтора. попушченнємь б(о)жнєл(ь) нашнх(ь) ради {грѣхъ ѿ} злочьствын[х]и[ь] езнкъ нсманльтьскын[х]и[ь] пожежено и оповрьжено. и ѿ прѣждїе налц(ь) дрѣжав'шнх(ь). растлѣн'но и расхыщен'но. и метоси ѿїети и близъ запоустѣнїа постнг'ше.

Рефлексије на нове историјске околности (продор Турака) налазе се и у трима даровницама деспота Ђурђа (ЂП 1427–1429, ЂЛ 1429–1439, ЂЛ 1452).

Приликом формулације диспозиција у испитиваним даровницама најчешће се користе независне реченице са оптаивним *ga* и 3. л. през. у императивном значењу (в. овде т. 6.2), као и номиналне реченице или искази (најчешће приликом набрајања дарованих поседа и људи) (в. овде т. 3.4).

Посебно је интересантно синтаксичко устројство имунитетских одредби у диспозицијама даровница. Највећи број имунитетских одредби представља независна реченица са оптаивним *ga* и одричним (ређе потврдним) обликом 3. л. презента глагола *jesьm* (*esse*-предикација поседовања, уп. Грковић-Мелџор 2007д). Примери долазе само у даровницама деспота Стефана:

- ЈП 1395: 42/46: да нмь нѣлц(ть) вольнь заповѣд(ѣ)ти, ни воевода. ни кєфалїа. ни двородръжнца. ни чел'никъ. ни ннъ кто ѿ владшнх[х]и[ь] вь землн г(ос)п(од)лцтва ни тьнїю дїаконнѣ манастирскы. и да нмь нѣлц(ть) градозданїа. ни бнгле. ни повоза. ни поноса. ни грагїе. ни вонске. ни полдїставе. ни герекар'ства. ни ловчннѣ. ни по лд[о]хїе гоненїа. и да нмь нѣлц(ть) ннеднаго овброка. ни сьсада. ни прнселнцє. ни прнтражнцє. и сьда ннде да нмь нѣлц(ть), тьнїю прѣд[д]ѣл[ь] челннкол[д]л[ь] г(ос)п(од)лцтва ни.

- СХ 1392–1402: 23–25: да нмь нѣлц(ть) вонске. ни мон кєфалїа да не вл[д]л[а] нал[д]л[ь] ннл[д]л[ь]. ни да нл[д]л[ь] кєлц(ть) сокта. ни коє работє нне

тъкмо да нѣмѣи ѣсѣ(тъ) како ннѣмѣи метохїамѣи хиландарскнѣмѣи. н да нѣмѣи нѣ ннѣде сѣда тъкмо прѣдѣлѣи г(о)лѣпоцтвоѣмѣи мн. нли прѣдѣлѣи патрїархоѣмѣи.

СТ 1406: 15–23: н да соу свободны ѿ глобарь н ѿ всакѣ наезде властелске . къ смѣ. аще кто побѣгне ѿ землѣ ц(а)рѣства мн, оу оугрьскон землн, нли оу бѣлгарскон. нли мон чл(овѣ)къ, нли моего властелнна. прѣбывѣ тѣмо три лѣта. нли двѣ. нли єдно. н въсхошетъ възвратити се оу прѣдѣретеннаа села цр(ь)ковнаа, свободнѣ да єсть да прѣндеть. тѣїю кромѣ вни снхъ. аще бѣдетъ ц(а)рѣствѣ мн шо нпакоствнѣ. нли бѣде властелнна моего покралѣ. нли боудеть оубїнца. нли с(вѣ)щеннокрадѣцѣ. нли є робѣ къплень на нѣднїн. нли д{ѣ}внцопохншнтель. таковыѣ свобода да не даваѣт се по писан'ныхъ .

СЛа 1407: 50–54: нѣже н свободу да {ѣ}т{ѣ} {цар}ство мн. ѣко да нѣсть тѣмѣ. сока нн градоблюденїа. нн оранїа нн копанїа. нн повоза. нн поноса. нн же {т}вѣ. нн сѣнокосенїа. нн прнселнце. нн д{а}нка коего, кромѣ нѣждѣе госполдствоу мн. н просто рекше, ѿ всѣхлѣи ц(а)рѣства мн работѣ. н(н)нашннх же н прнходешнхлѣи, да прѣбывають въ свободѣ ннкннѣ непотькновенн.

СМ 1413: 25–29: ѣко да нѣ ѣсѣ(тъ) свобода. двѣ годннѣ ѿ зньѣ. пет'же годннѣи да нѣ є свобода. ѿ всѣхлѣи работѣ г(о)лѣпоцтвѣ мн н малнхлѣи н велнкнхлѣи. н ѿ вонннцѣ н ѿ градозданїа . н ѿ всѣхлѣи данїн г(о)лѣпоцтвѣ мн. кромѣ зньчлѣи. н сокѣ да не даваю г(о)лѣпоцтвѣ мн тѣкмо монастнрѣ мнлѣшев'скоѣмѣ.

СЛ 1414–1415: 14–17: всѣмѣ чѣтыремѣ нѣже н свободу даровахѣ. ѣко да нѣсть тѣмѣ, сока. нн градозданїа. нн градоблюденїа. нн повоза. нн поноса. нн данка кромѣ ноуждѣе. тѣїю да прѣбывають въ своѣл(о)дѣ. въ все д(ь)нн жнвота ц(а)рѣства моего.

СВ 1417: 33–36: ємоужѣ н свободу дарова г(о)лѣпоцтвѣ мн . ѣко да нѣсѣ(тъ) томоу сока. нн градозданїа. нн копанїа нї оранїа. нн повоза нн поноса. нн вонске далнѣ. оу дрѣжавѣ г(о)лѣпоцтвѣ мн. кромѣ вонске оу тоурке. н онлѣѣ ѡ кранцѣ метоха новобрѣдскоѣ.

Посебно је интересантна имунитетска одредба у двема повељама госпође Маре и синова, будући да је у њој потврђена паралелна употреба *esse-* и *habeo-*прedikације поседовања:

МХ 1406: 27– 33: да нѣма м(н)л(о)лѣтъ госполдства нн, непоколѣблѣмоу. да моу нѣсѣ(тъ) ннѣднѣ забаве нн ѿ кога. нн коега постї{лї}а. тѣкмо праве царннѣ цр(ь)к(ь)внѣ закон'нѣ. н кто сн оусхокнѣ докы оу трѣгѣ оу хот'чоу. нли срѣбннѣ, нли латннннѣ. нли тоурчннѣ. кто оусхокнѣ докы. да сн нде свобод'но. да мѣсѣ не нїѣднѣ забаве нн ѿ кога. тѣкмо праве царннѣ закон'нѣ.

БП 1410: 3–6: н да не нѣма ѡбластн надѣ селоѣ темѣ нн воевода нн кнѣфалнїа нн властннлѣи кѡн нн малѣ нн гѡлѣмѣи. н да мѣсѣ свобода ѡлѣи всѣхлѣи работѣ малнхлѣи н гѡлѣмнхъ госполдстваа нн нн градозданннѣ нн вонске нн сока нн знгнѣ разѣ телѡса царѣва

У мањем броју даровница имунитетска одредба на комуникативном плану не представља заповест, већ обавештење, што се на синтаксичком

плану очитује употребом активне реченице са аористом глагола *освободити* у предикату. Примери:

ЈЛ 1394–1395: 14–19: н освободихоу села метохнѣ нхъ же нже въ петрѣшкон области ѿ сока иа ѿ знчѣ ѿ бнглѣ ѿ поноса оу ораннѣ ѿ копаннѣ ѿ жетве ѿ сенокоса ѿ грагненнѣ град[а] и квкъ · ѿ всакоу наше работѣ малнѣ и великнѣ · развѣ работѣ великоу господара коуа кѣ прил[н] на всѣ землю сръп {с} кв твзн и оуни да работаю прѣма мюки нхъ · ѿ наших же работъ малн[х] и велик[х] да сѣ свободнн ·

СХ 1411: 34–36: н сна вшере[л]ч[ε]н[ε]на села, сицевнмь образомь прѣложн г[о]сподство мн, н сице освободихъ · ѿ работъ г[о]сподства мн · ѿ грагненнѣ коукъ н дворѣвъ, н ѿ поносъ, н ѿ позова, н ѿ сока {н} ѿ прѣсто[ва] · н ѿ жироу[в]ннѣ, н ѿ чьбрннѣ, тькмо конннѣ н данька г[о]сподства мн ·

ЂП 1419: 22–26: този все освобоу дн господство мн ол[т]вѣ всѣ[х] {работъ н платъ господства мн оудь оунытъ н конц}атника н сока и травннѣ н ннѣхъ работъ н повнрнѣ малн[х] и велик[х] · господства мн, развѣ тврске платѣ, н да нсправляю монастырѣ монастырско ·

ЂП 1427–1429: 18–22: села н людн[и] цо си нмаю оу дрѣжавѣ нашн, цо сѣ на нн[х] знчѣ зиднѣ н соул[к]вѣ, онози нм[ь] освободн господство мн, да си събираю монастырѣ, н ложн[ь]к[ь] ѿ копорнкъ цо сѣ давали с(в)е[т]опочнвшомъ г(осподн)ноу н роднтѣлю мн деспотъ стефанъ, н този нмь освободн г[оспо]д[ст]во мн да си събираю монастырѣ вшере[л]ч[ε]ннѣ, а цо соу знчѣ лѣтнѣ коншатнѣ, онози да сѣ събираа оу квкю господства мн, да сѣ тѣмзи ѿправа конска ·

Формулисање имунитетских одредби у диспозицијама даровница (изузев у ЂП 1427–1429) увек подразумева и одређене изузетке, што на синтаксичко-стилистичком плану резултира употребом ексцептивних партикула *развѣ*, *кромѣ*, тькмо или тьню ·

Ексцептивност посебно долази до изражаја и приликом формулисања диспозиције РК 1433. Примери: (а) н нгоумень да не чннн без ннх {ъ} свѣтъ {та нн ѣднн}га посла нн мала нн велика кромѣ {д} (8)ховныѣ вешн, 18/19; (б) да не {волян дрѣ} жати ѣднѣ днаръ оу себе · тькмо {д}а доносн прел[д]вѣ нгоумена н прел[д]вѣ съборннѣ, 23/24; (в) кто лн бн хтѣлъ нмѣ {нн}е свое дрѣжати а да прѣбываа оу м[о]настырѣ,} такоу да сѣ не оберѣте тоуи, тькмо в гостннско нмѣ да прѣнокюе 25/26; (г) ѿ тогази да нѣ в {олян ннкто} нн продати нн заложнн, нн комл[в] даровати, просторекше нн нзнстн на дворѣ нз с(в)ет(а)го монастыра, кромѣ ако сѣ б {н сѣ слоучнло съ}тѣскннѣ нн коуа ноужд[а] 28–30; (д) тѣмждѣ образом[ь] да нѣ волян {нн ѣ}д {нъ} прел[д]стателъ продати, тьню ако сѣ ноужд[а] слоучнн заложнн до врѣмене доде с {е оукоупнн} 32 ·

У диспозицији ове даровнице бележи се и фреквентна употреба зависних условних реченица уведених везницима *аштѣ* и *ако*: (а) аштѣ лн мн сѣ {слоучнн н прн}дѣ вь с(в)етоу горѣ калогером[ь] оу свон монастырѣ кастамоннтскы, нн оусхоку бытн оу с(в)етомъ монастырѣ нн в шв {мѣ нн нндѣ} гдѣ да мѣ к[л] (тѣ) дльжнъ с(в)етын монастырѣ {п}ослоучати н поконтн съ всакын[ь] бл(а)говолннѣм[ь] 34–36; (б) аштѣ лн кто оберѣшет сѣ ѿ нн[х] развнчнъ н добръ стронтеъ ннкоу[в]н монастыроу, такоу съ свѣтом[ь] н бл(а)говолннѣм[ь]

{братскыи да по}ставляет се старѣи. 43/44; (в) аще ли таковыи не обрѣшет се да прѣбывае[т]и[ь] съ братїаи и обще и дїаконїо[м]и[ь]. еше дль[ж]и[ь]но іє[с]и[ь] вѣспо {мену[т]и оу обще[м]ь} житїѣ. 44/45; (г) аще ли ми се сльзи конец менѣ чєлннкѣ раднѣ въ мнрско[м]и[ь] прѣбыванїѣ та {кожде да боуде} ѿ селе[х]и[ь] и ѿ сребрѣ тако[ж]и[ь] прѣждє рекох[о]м[и]и[ь]. и по прѣшьствїю моемоу кѣда бл(а)говолїт[и]и[ь] б(о)г[ь]. 39/40; (д) ако прїнде оу с(вє)тын монастнрѣ д(с)ховннїк[и]и[ь] мон {прѣшосвещенныи} мнтрѣп[и]и[ь] лїтъ дхнїл(н)скыи к[у]рїи[ь] марко- вѣдѣсто мене ѿны да бѣде стронте[л]ь оу то[м]и[ь] монастнрѣ догде є жнвь. 40/41; (ѣ) ако прїнде кто ѿ ннїх[и]и[ь] калогїерѣ[м]и[ь] да нїх[и]и[ь] іє дль[ж]и[ь]нѣ с(вє)тын монастнрѣ прїнднїт[и]и[ь] и поконт[и]и[ь] како то и дрѣгѣ бр {атїю монастнрскоу} 43.

5.2.6.3. Есхатокол. – У највећем броју испитиваних даровница формула санкције има троделну структуру: (а) потврда учињених дарова у диспозицији и молба (ређе и наредба) да се даровано „не потвори“, (б) претпоставка да ће се неко ипак оглушити о молбу или наредбу, и (в) клетва за таквога преступника. За илустрацију овакве структуре наводи се санкција СХ 1406–1407: 32–42: Нѣ и ѿбнѣнаа хрнсовоу[к]ємь да прнрєтємь и съ молбоу и съ запрѣщенїємь. єгоже нзволнѣ б(о)г[ь] ц(а)рїс[т]вѣвати срьбскоу землє {ю} по нл[с]и[ь]. нлн {б}ратѣ нлн с(ы)нѣ. нлн вьноу[к]ь. нлн кто ѿ рода нашего блнжнн. нлн д {а}лн {н} нл {н} пакы грѣхѣ радн нашнхѣ, и тоуждѣ нашего плємене. снхѣ вьсѣхѣ молн {м}ь нмєнємь г(оспод)а нашего і(со)у[ч] х(рнст)а снє не разорнтн намн запнсанное и прнложеноє. нѣ патє нсп {а} нїатн тако та {ко} воуждѣ мьздоу ч {а} є такоже и мн, ѿ мьздодатєла б(о)г[а]. аще л(н) кто дрѣзнєтъ разорнтн снє да разорнтѣ г(оспод)ь б(о)г[ь] и в {ь}са добраа єго начннаннїа и здѣ и вь боудоущємь вѣцѣ. и да моу є прѣч(н)с[т]аа м(а)тн б(о)жнїа ѿмьстннца вь д(ь)нѣ страшна {го} нспытаннїа · и да не нматѣ оучєстнє съ велнкыи ми нашнм свѣтнлннїк[и]и[ь]. и ктнторн мврѣоточємь смєсономь, и архїєрєомь савоу, на ннх же наше оупованнїє. нѣ да нматѣ ждїрѣбн съ вьсѣмн нже разорнше б(о)ж(ь)с[т]в[ь]наа и ап(о)с[т]л[ь]с {к}аа и ѿ(ь)тѣскаа прѣданнїа.

Посебност ове санкције огледа се у почетној реченици која представља малу личну рефлексију деспота Стефана о карактеристичној формули даровнице: Нѣ и ѿбнѣнаа хрнсовоу[к]ємь да прнрєтємь и съ молбоу и съ запрѣщенїємь.

Само у трима даровницама налази се другачија структура. У ЈХ 1394–1402 долази дводелна структура (изостаје први део, присутне су само претпоставка и клетва): кто ли дрѣзнєтъ ѿєтн что ѿ снїх[и]и[ь] вьше вьпнсаннїх[и]и[ь] намн· да разорнтѣ єго г(оспод)ь б(о)г[ь], и прѣч(н)с[т]аа єго б(о)гом(а)ты· и да поразнтѣ єго снла ч(ь)с[т]на {го} и жнвотворєщааго кр(ь)с[т]а· и да прїнмєтъ гнѣвь и проклетїє ѿ вьсѣхѣ с(вє)т(ы)хѣ· нже ѿ вѣка б(о)г[о]у г[о]днвшїн[и]и[ь]· и чєстѣ єго бѣдн съ юудоу ї арїєю· и чюждѣ да бѣдєтъ сп(а)снаго тѣла и крѣвє· и да мѣ іє[с]и[ь] свпрннца м(а)тн б(о)жїа з[д]ѣ и вь вьд[л]г[ш]єл[и]и[ь] вѣцѣ. 24–29.

У санкцијама СТ 1406 и СЛ 1414–1415 долази само први део (молба), а изостају и претпоставка и клетва: (а) по прѣложеної же моего ц(а)рїс[т]ва, по повелѣнїѣ б(о)жїю, єгоже аще б(о)г[ь] бл(а)говолнѣт моего прѣстола сьдрѣжнтєлѣ бытн, м(о)лю да сьхраннѣ сїа прѣдлрєчї(є)нїа· да не и самь грѣхѣ наслѣднтѣ. и нашѣ памєтѣ оугаснтѣ вь тѣлїи[ь] монастырєхѣ вь вѣчноє лѣто· СТ 1406: 28–31. (б) по прѣложєнн же моего ц(а)рїс[т]ва по повелѣнїю б(о)жнїю· єгоже аще бл(а)говолнѣт б(о)г[ь] моего прѣстола сьдрѣжнтєлѣ бытн, молю тако да сьхраннѣ снїа прѣдлрєчєннаа· да не и самь

грѣхъ наслѣднѣть, и нашоу памѣт[ь] згаснѣть въ томъ монастыри въ вѣчное лѣто. СЛ 1414–1415: 17–20.

Први део санкција у највећем броју испитиваних даровница структурисан је по једном од три наведена модела: (а) први модел чине: (аа) потврда важења правне одредбе наведене у диспозицији исказана активном реченицом, (аб) молба онима који ће наследити владарски престо да не наруше важење правне одредбе и (ав) потврда важења правне одредбе наведене у диспозицији исказана конструкцијом са апсолутним дативом и партиципским пасивом; (б) у другоме моделу изостаје сегмент (аа) из претходног модела; (в) у трећем моделу изостају сегменти (аб) и (ав) из првог модела.

Прототипски пример за модел под (а): ЈП 1395: 46–48: и снѣ всѣ приложеннаѣ наѣмъ ѡтверднѣмо многосвѣтлымъ снѣмъ и златопечатнымъ хрнсовлаомъ и м(о)лнѣмо и закннѣмо еголж(е) {нзволн богъ} по налсѣ г(о)сп(о)дѣ|ствовати нѣн ѡ сьро|дннѣкъ нашн|х[ь] нѣн ннѣ кто, снѣмъ неѡемлемъ быти нѣ патѣ потврѣж|длати

Прототипски пример за модел под (б): МХ 1406: 34–36: и м(о)лнѣмо и запрѣщѣмо и по налсѣ(ь) егоже б(о)гъ нзволн г(о)сподѣ|ствовати землѣю сѣюю. сѣмоу непотворенноу быти нѣ патѣ потврѣж|денноу.

Прототипски пример за модел под (в): ЈЛ 1398: 23/24: и сего радн записа|х[ь] и оутврѣдн|х[ь] сѣѣ вншнпсан'наѣѣѣ кнегиннѣ кѣрѣ евр(е)нѣѣ монахѣн да јест оутврѣж|денно и непоколѣбнѣмо монастыроу прѣс(в)етнѣкѣ вл[а]|д[ы]|ч[и]нѣ наше б(о)городн|це лаврьскыѣ. и с(в)ет(а)го оца нашего а-анастѣѣ а-фон'скаго. до д(ь)нн и довѣка.

Други и трећи део санкције синтаксички су интегрисани у сложену реченичну структуру у којој се исказивање претпоставке о томе да ће се неко оглушити о владареву наредбу формализује (а) употребом погодбене реченице уведене српскословенским везником *ашѣе* (само у ЈП 1457 везником *ако*) или (б) употребом слободне односне реченице уведене именичком заменицом *кѣѣ* и партикулом *ли*, док се исказивање клетве формализује управном реченицом са оптативном партикулом *га* и 3. л. презента.

Примери из категорије под (а):

ЈП 1395: аще ли кто испльннѣ се зав{нс}ти вражѣе и злаго лакоум'ства, начнѣ, нѣшо разарати {н} нзнмѣти нз хрнсовла сего. ѡ такоѣ {а}го да ѡнѣмѣть г(о)сподѣ б(о)гъ м(н)л(о)сѣть свою, з|дѣе и въ вѣдѣшнѣмъ вѣцѣ. 63–65.

СХ 1392–1402: аще ли кто ѡ г(о)сподѣ|ствующн|х[ь] дрзнѣт[ь] чѣсо любо ѡ сн|х[ь] разорѣтн. такоѣѣѣ да разорнѣт[ь] и ѡнѣмѣт[ь] г(о)сподѣ б(о)гъ м(н)л(о)сѣть свою въ д(ь)нѣ страшнѣнаго свѣда х(р)н|с(то)ва. 31–32.

СЛа 1407: аще ли кто ѡ сн|х[ь] всѣ|х[ь] вы|шнпсанны|х[ь] разорнѣть что нѣн потворнѣт[ь], такоѣѣ да јѣсѣ(ть) проклетъ ѡ г(о)сподѣ б(о)га всѣдрѣжнѣтеля и ѡ прѣч(н)сѣтые него б(о)гом(а)т(е)ре. и ѡ снѣы ч(ь)сѣтнаго и жнвотворѣщаго кр(ь)сѣта. и ѡ с(в)ѣтыхъ и {в}сѣхвалнн|х[ь] врѣховнн|х[ь] ап(о)сѣт(о)ль вѣ ты|х[ь]. и ѡ тнѣ с(в)ѣтыхъ и б(о)гоноснн|х[ь] ѡ(ь)цѣ нже въ ннѣн и ѡ всѣ|х[ь] с(в)ѣтыхъ нже ѡвѣка б(о)г(о)у згоднвншнѣ 72–76.

ГП 1403–1408: аще ли кто ѡбрѣщѣт се такоѣѣн дѣѣволнѣмъ оушхѣтреннѣмъ обѣтъ ос...пак... и разорнѣт... сѣѣ нѣн что ѡнѣмѣть ѡ зде ѡнпсаннынн|х[ь] ѡ монастыра

- с(вє)т(а)го павла. таковааго да разорнтъ г(оспод)ь б(ог)ь н прѣчнстаа б(о)гом(а)ти зде н въ боудоушнмь вѣцѣ въ вѣчнѣн мѡцѣ. 21–24.
- СМ 1413: аще ли |ж|ѣ|кто дръзнет|и| сѣ|а раз|} орнти н пот|вор|н|ти. таковааго да разорнтъ г(оспод)ь б(ог)ь, н пр(є)ч(н)|стаа б(о)г|омати} н зде н въ вѣцѣ|щемь вѣцѣ. 34–36.
- СВ 1417: аще ли кто ѿ сн|х|и|х| в|н|ш|еп|н|с|ан|н|х|и|х|, разорнтъ что ли потворнтъ-таковы да |є|л|ц|и| проклетъ ѿ г(оспод)а б(ог)а всєдрьжнтеля. н ѿ прѣч(н)|стаа |є|го б(о)гом(а)тере. н ѿ сн|н|ч(ь)|стаа |є|го н жнвотворещааго кр(ь)|ста. н ѿ прѣчнстїе |є|го богматере. н ѿ сн|н|ч(ь)|стаа |є|го н жнвотворещааго кр(ь)|ста. н ѿ с(вє)тнхъ н всєхвалнн|х|и|х| врьховны|х|и|х| ап(о)|ст(о)ль дванадесете. н, ѿ, ꙗко н с(вє)тнх|и|х| н б(о)гоноснн|х|и|х| ѿ(ь)ць нже въ ннкнєн. н ѿ всє|х|и|х| с(вє)тнх|и|х| нже ѿ вѣка б(ог)оу згоднвшнхъ 42–46.
- БП 1419: аще ли кто ѡбрѣшет се таковои дн|а|в|о|л|н|л|и|х| зхнщрннн|л|и|х| ѡбьетъ ѡслѣплєннн. н разорнтъ сн|а| н|ч|т|о ѡт|н|м|етъ ѿ сн|х|и|х| зде в|п|н|с|ан|н|х|и|х| ѿ м|о|н|а|с|т|р|а с(вє)т(а)го павла. таковааго разорнтъ г(оспод)ь б(ог)ь сконмь гнѣво|л|и|х| н пр(ѣ)ч(н)|стаа б(о)гом(а)ти зде н въ вѣцѣ|щемь вѣцѣ въ вѣчнѣн мѡцѣ. 30–34.
- СЛ 1427: аще ли же кто ѿ снхъ вышерєченннхъ разорнтъ что любо н|и|м|н|т|ъ-таковааго да разорнтъ г(оспод)ь б(ог)ь. въ н(ь)н|а|ш|н|н|л|и|х| вѣцѣ тѣло єго, н г|о|с|п|о|д|с|т|в|о н д|о|м|ь. въ боуд|о|у|щ|емь же да разорнтъ д(о)ушоу єго. 45–48.
- БВ 1427–1428: аще ли кто завнстн|ю| бѣсовскою сдрьжн|л|и|х| н|л|и| л|а|к|о|л|д|с|т|в|а р|а|д|н| дръзнет|и| разорнтн|а| любо что ѿ в|н|ш|еп|н|с|ан|н|х|и|х| таковои да |є|л|ц|и| проклет|и| ѿ г(оспод)а б(ог)а всєдрьжнтеля н ѿ прѣч(н)|стаа |є|го б(о)гом(а)т(є)ре н снлы ч(ь)|стаа |є|го н жнвотворещааго кр(ь)|ста н ѿ с(вє)тнх|и|х| всєхвалнн|х|и|х| н врьховнн|х|и|х| ап(о)|ст(о)ль дванадесетѣтнх|и|х| н ѿ трнста н ѡсьм|л|и|х|надесете с(вє)тнх|и|х| н б(о)гоноснн|х|и|х| ѡ(ть)ць нже въ ннкнєн н ѿ всѣ|х|и|х| с(вє)тнх|и|х| нже ѿ вѣка б(ог)оу згоднвшнх|и|х| 26–31.
- БП 1427–1429: аще ли кто завнстїю бѣсовскою сдрьжнмь. н|л|и| л|а|к|о|л|д|с|т|в|а радн, дръзнет|и|х| что любо разорнтн|а| ѿ в|н|ш|еп|н|с|ан|н|х|и|х|, таковои да |є|л|ц|и| проклетъ ѿ г(оспод)а б(ог)а всєдрьжнтеля. н ѿ прѣч(н)|стаа |є|го б(о)гом(а)т(є)ре. н ѿ сн|н|ч(ь)|стаа |є|го н жнвотворещааго кр(ь)|ста, н ѿ с(вє)тнхъ н всєхвалнн|х|и|х| врьховны|х|и|х| ап(о)|ст(о)ль дванадєс|є|т(є)тє. н ѿ ꙗко н н|и|. с(вє)тнхъ н б(о)гоноснн|х|и|х| ѡ(ть)ць, нже въ ннкнєн. н ѿ всє|х|и|х| с(вє)тнх|и|х| нже ѿ вѣка б(ог)оу згоднвшнх|и|х|. 29–33.
- БП 1428–1429: аще ли кто дръзнет|и|х| завнстїю дїаволю, сїа мною в|н|ш|еп|н|с|ан|н|а| разорнтн|а| н поврѣднтн. таковааго да разорнтъ г(оспод)ь б(ог)ь зде н въ вѣцѣ|щемь вѣцѣ. 40–42.
- БЕ 1429: аще ли кто завнстїа н|л|и| л|а|к|о|л|д|с|т|в|о|л|и|х| сдрьжн|л|и|х| дръзнетъ разорнтн|а| что любо ѿ в|н|ш|еп|н|с|ан|н|х|и|х| на|м|н. таковын да |є|л|ц|и| проклет|и| ѿ г(оспод)а б(ог)а всєдрьжнтеля. н ѿ пр(ѣ)ч(н)|стаа |є|го б(о)гом(а)т(є)ре. н ѿ снлы ч(ь)|стаа |є|го н жнвотворещааго кр(ь)|ста. н ѿ б|ї| с(вє)тнх|и|х| всєхвалнн|х|и|х| врьховны|х|и|х| ап(о)|ст(о)ль . н ѿ, тїи с(вє)тнх|и|х| б(о)гоноснн|х|и|х| ѡ(ть)ць нже въ ннкнєн. н ѿ всѣ|х|и|х| с(вє)тнх|и|х| нже ѿ вѣка б(ог)оу згоднвшнх|и|х|. 22–27.

- БР 1429–1430: аще ли кто дръзнеть сѧ разорити или поврѣдити выше писанна господствомъ ни, таковаго да разоритъ господъ всесдръжителъ, 31–32.
- БР 1430: аще ли кто дръзнетѣ(ь), раждег се завистію діаволею. сѧ запнѣ(а)нѣ господства ли разарати. таковаго да разоритѣ(ь) и поразиѣ(ь) г(оспод)ъ б(ог)ъ и прѣч(н)ѣста б(о)гом(а)ти здѣ и въ боудушеми(ь) вѣцѣ. 26–29.
- БВ 1432: аще ли кто дръзнетѣ(ь) завистію діаволею разарати что ѿ вышеписанныи(ь) таковыи да кѣл(ть) проклетъ ѿ г(оспод)а б(ог)а всесдръжителѧ и ѿ прѣч(н)ѣстѣе его б(о)гом(а)тере и ѿ силы ч(ь)ѣстнаго и животворещаго кр(ь)ѣста и ѿ всѣ(ь)х(ь) с(ве)тѣи(ь)х(ь) иже ѿ вѣка б(ог)ъ оугождѣши(ь)х(ь) 29–33.
- РК 1433: аще ли {кто дръзнеть} нашъ память оугасити въ с(ве)томъ мѡ {настр}ъ, и самъ себ {н} грѣхъ наслѣдовати. таковаго да разоритъ г(оспод)ъ б(ог)ъ всесдръжит {ель, въ си вѣкъ} и въ вѣдѣши. 52–54.
- БЛ 1452: аще ли кто дръзнеть ѿ снхъ вишерѣч(ь)енныи(ь)х(ь) разорити что либо или потворити или ѿнѣити. таковаго да разоритъ г(оспод)ъ б(ог)ъ въ н(ь)ниашнемъ вѣцѣ тѣло кѡго и господство и доми(ь). въ боуд[оу]шѣм же да разоритъ д(ь)шѡ кѡго. 86–89.
- ЛР 1457: ако ли би тко дръзнѡ вѡзѡн записанѣ раздѣрѣти и потворити. да мѡ к прѣч(ь)ѣ(ве)таа съпърница вѡмѣсто помѡщи на страшнемъ сѡдѡ. 14/15.

Примери из категорије под (б)²¹⁶:

- ЛЛ 1398: кто ли се обрѣте и дѣрзне разорити сѧ вышеписана. такови да кѣл(ь) проклетѣ(ь) ѿ г(оспод)а б(ог)а и прѣч(н)ѣстнѣ вл[а]д[ь]ч[ь]ице наше в(огородн)це. 26–27.
- СЈ 1404–1405: кто ли дръзне сѧ више писанное разорити. таковаго да разоритъ г(оспод)ъ б(ог)ъ, и прѣч(н)ѣста б(о)гом(а)ти хландѣрскаа. 29–31.
- МХ 1406: кто ли дръзнет некимъ вражнимъ наваждѣниемъ сѧ вишеписанное потворитѣ(ь). и разорити. и ѿнѣи си приложькъ ѿ домоу прѣч(н)ѣстѣе м(а)т(е)ре б(о)жѣ хландѣрскыѣ. да кѣл(ть) проклетъ ѿ г(оспод)а б(о)га всесдръжителѧ и ѿ прѣч(н)ѣстѣе кѡго б(о)гом(а)т(е)ре. и ѿ .ѣ. с(ве)тыхъ ап(о)л(то)ль, и ѿ ꙗ ꙗ с(ве)тыхъ ѿ(ь)ць иже въ ннѣи и ѿ всѣхъ с(ве)тын(ь)х(ь). ѿ вѣка б(ог)оу оугождѣши(ь)х(ь). 36–42.
- БП 1410: кто ли дръзне разоритѣ(н) снѧ вражнѣми(ь) наваждѣниемъ. и потъщнт се ѡтѣѣити село кѡзмино. приложеніѡе нади монашѣрѡ светѡгѡ пѡвѡ. таковаго да вѣни г(оспод)ъ б(о)г(ь) и прѣчнѣста его б(о)г(ь)мѡти здѣлѣ и въ вѣдѣ(ь)ши(ь)х(ь) вѣце. 12–15.
- СХ 1411: кто ли се обрѣщтѣтъ такови. и потъщнт се разорити снѧ мноу више писанна, и оутврѣждѣнна деспотѡми(ь) стѣфанѡми(ь). да моу кѣл(ть) мѣстникъ г(оспод)ъ б(ог)ъ и прѣч(н)ѣста его м(а)ти. 43–45.

216 У вези са овим примерима илустративно је навести и речи С. Павловиѡа (2009а: 105): „[...] препонованом зависном речениѡом формулише се хипотетична околност којѡм се може актуализовати уопштѣни референт, те на тај начин активирати радњу управне предикације. Ту је, дакле, однос између двеју речениѡа скоро еквивалентан односу у сложеној речениѡној структури са зависном погодбеном речениѡом, поготово у случајевима када се уз релативизатор кѡто јави и партикула ли. Погодбеном значењу слободне односне речениѡе знатно доприноси и прескриптивно-регулативни карактер управне речениѡе чија је предикација представљѣна перифрастичним да + презент.“

животворецаго крѣста, и оуть светѣнхъ и всѣхвалныхъ врѣховныхъ. ·вѣ-
апостоль и оуть ·тнѣ· светынхъ и богоносныхъ оутьць нже въ никѣн, и оуть
всѣхъ светѣнхъ, нже оуть вѣка богоу оугодившѣнхъ, 32–35.

БР 1430: н да е|с|л(ть) проклѣт|ь) ѿ силы ч|ь)л|с|т(н)ааго и животворецааго
кр|ь)л|с|та г(оспод)на. и ѿ четыры е|в(ан)г|л(е)нсте. и ѿ бѣ, врѣховных|х|л(ь)
ап(о)|с|л(то)ль. и ѿ седьм|л(ь)десе|т|л(ь)нзъбранных|х|л(ь)х(рнсто)вѣхъ зченн|к|л(ь).
и ѿ, ꙗ н нѣ с(ве)тѣ|х|л(ь) б(о)гоносн|х|л(ь) ѿ(ь)ць никѣнскихъ. и ѿ всѣ|х|л(ь)
с(ве)тѣ|х|л(ь) нже ѿ вѣка б(о)г)с оугождѣшѣ|х|л(ь). 29–34.

БВ 1432: 33/34: н въ мѣсто помози да мѣ кестъ съпърница прѣч(н)|с|лта
б(о)гом(а)тн на страшноу испнтанію.

РК 1433: 54/55: н въместо помози да моу е съпърница прѣч(н)|с|лта б(о)гом(а)тн-
и с(ве)тын прѣвом(с)|л(е)н(н)къ и архїдіаконъ х(рнсто)вѣ ап(о)|с|л(то)ль
с{тефанъ въ днь} страшнаго испнтанїа· н да е|с|л(ть) прнч{т}ень їоуде и арїн.
и тѣмъ нже рекоше възди распн крѣвь его на на|с|л(ь) и на че{дѣхъ нашнхъ.}

БЛ 1452: н да не прнттеть се съ праведными. нь да прнттеть се д(с)ша ѣго къ нмъже
ре|ч|л(е) г(оспод)ь оутдѣте ѿ мелн|л(е) проклѣтн въ огнь вѣчны оуготованны
дїавола и агг(е)ломъ ѣго н съ похуланвшїи на д(с)хъ с(ве)ты н съ юдоу
прѣдате|к|л(ь) г(оспод)ннмъ. 89–92.

Формула апрекације (узвнк амннь) чешће се употребљава у даровни-
цама деспота Стефана (ЈЛ 1394–1395, СЈ 1404–1405, СЈа 1407, СЈб 1407,
СХ 1406–1407, СВ 1417, БР 1430), а редовно долази након санкције. Изу-
зетак у погледу овога представља СХ 1406–1407 у којој апрекација дола-
зи два пута, након диспозиције и након санкције.

Напомена о наредби за састављање повеље синтаксички је интегри-
рана са другим елементима есхатокола:

(а) са датумом:

СТ 1406: сїа вса напнсаше се повелѣнїемъ господина деспота стефана. въ лѣто
§ЦД{1}, нндїктїо|н|л[ь] дї:~ 31/32.

СЈ 1407а: записаше се н оутврѣд{нш}е се снѣ вса вышереченна, повелѣнїемъ и
златопечатнникомъ ц(а)|р|с|тва мн, {в}ъ лѣто * §ЦЕ1-тоо· ннднктнцонь, еї -ты-
м(ѣ)|л(е)ца геноуа {рїа}т̄е:~ 76–78.

СЈб 1407: записаше |л(е) н оутврѣднше |л(е) снѣ вса вышереч|л(е)нна, повелѣнїемъ
и златопечатнникомъ ц(а)|р|с|тва мн. въ лѣто §ЦЕ1-тоо· ннднктнцон|л[ь] еї ты.
м(ѣ)|л(е)ца генварїа̄т̄е:~ 75/76.

СЈ 1414–1415: снѣ вса вышепнсана вѣроу и повелѣнїемъ ц(а)|р|с|тва мн
оутврѣждѣннаа быше. въ лѣто * §ЦКГ. 20/21.

СВ 1417: записаше |л(е) н оутврѣднше се сїа, вса вышереченна· повелѣнїемъ
г(о)|с|л(о)дства мн· в лѣто· * §ЦКѢ· ннднктїо|н|л(ь) т̄м(ѣ)|л(е)ца юуліа ·в̄:~
46/48.

СЈ 1427: повелѣнїемъ г[оспо]д[н]на срьблємъ деспота стефана· сьпнс се сїн
хрїсовъль. въ лѣт|л(о) * §ЦДѢ· ннднктїо|н|л(ь), е̄· м(ѣ)|л(е)ца гїенарїа̄т̄е:~ 51/52.

(б) са датумом и местом:

БЕ 1429: вѣроу и повелѣнїемъ г(о)с|л(о)дства нн втврѣднше се н записаше се. въ
лѣт|л(о) сїан м(ѣ)|л(е)ца септе(м)врїа̄т̄е дї 8 патрїархїн 8 жнлїчнї 27/28.

БЛ 1452: повелѣніємъ г(осподн)на сръбляѣ|л|ъ] деспота гюр҃га съпнса се сѣн хрїсовъль, въ лѣтѣ|ѣ. сѣѣ нндиктїонь м(ѣ)л(е)ца фєрвара ѕѣ 8 смѣл|л|ѣ]рєвє 92–94.

(в) са податком о писару и местом:

ЈЛ 1398: повелѣніємъ голспогѣ дн монахїе кѣра еѣл(е)нїе кнегинне · пнса раднїл(ь) дрътаць: оѣ монастїрє 8 жєпанїевцн 32.

(г) са податком о писару, местом и датумом:

БВ 1456: повѣлѣніємъ г(осподн)на деспота гюр҃га. н г(осподн)на деспота лазара. пнса степань ратковнїк|л|ъ]. въ лѣтѣ|о) сѣѣ. м(ѣ)л(е)ца сєкѣлєл|л|врїа · ѕ-д(ь)нє 8 смєдєрєвє :~ 17–19.

ЈР 1457: по|повелѣнієм|л(ь) г(осподн)на дєлспота пнса логл|фєл|л|ъ] степанл(ь) ратковнїк|л|ъ] въ лѣто сѣѣѕ м(ѣ)л(е)ца дєкїєл|л|врїа чєтвєртн д(ь)нє 8 смєл|л|є]рєвє 16–17.

У трима даровница упућеним манастиру Св. Павлу налазе се клишеизиране конструкције којима се на посредан начин исказују сведоци повеље: ГП 1403–1408: н снѣ вса сьврѣшнше се н записашє прн старцоѣ кѣл(ь) фєωдоѣлѣ. 26/27; БП 1410: н снє село прнложнєлє прн старцн кѣл(ь) фєωдєлѣ тог|длє свшє нєлє старцє. въ монастїрн тѣл(ь). 16/17; БП 1419: н снѣ вса вншєпнсаннаа сьврѣшнше л(е) н запл(а) прн нгѣмєнє жѣрє палѣвє. 35/36.

Поред горенаведених примера у којима је датум синтаксички интегрисан са напоменом о наредби за састављање повеља, овде се наводе и примери у којима је датум синтаксички самосталан: (а) ЈЛ 1394–1395: Вь лето шєст {о} тнєсѣно дєвєтєсѣтно трѣтнє лѣто ннѣднкта трѣтѣлєго. 28/29; (б) СЈ 1404–1405: Вь лѣто. * ѕ. Ц ГГ. нндиктїонь. трєтн на дєсєтє :~ :~ 35; (в) МХ 1406: н пнса се сѣн хрїсовоѣлє, м(ѣ)л(е)ца октомврїа. єї д(ь)нє :~ 45; (г) БР 1428–1429: записашє се н {оѣврѣд}нше се сїа {вєса} вншєпнсаннаа· въ лѣто ѕѣлѣ; нндиктїонь ѣ :~ 44/45; (д) БР 1429–1430: записашє се н оѣврѣднше се сїа вєса вшє пнсаннаа въ лѣто ѕѣлє. нндиктїонь ·н· 35; (є) РК 1430–1431: сїа вшєпн {са}ннаа записашє се въ лѣтѣ|о) ѕѣлє· нндїктїонл|л|ъ] 27; (е) БВ 1432: н пнса се сѣн хрїсовъль въ лѣто ѕѣлє нндїктї. 34; (ж) РК 1433: н сїа вшєпнсаннаа записашєл(ь) н оѣврѣднл(ь) сь прѣос(вє)щє {нннн}л(ь) г(осподн)номь н д(є)хѣвннл(ь) днтрѣл(л)антл(ь) дхнлскнл(ь) {кѣрє мєрєлє} въ лѣто ѕѣлє {а.} мїа кѣ. нндїкто. лї :~ 56/57.

– али и примери у којима су са датумом синтаксички интегрисани и други елементи есхатокола:

(а) место:

ЈЛ 1395: н пнса се сн днл(л)с {в}ѣтан хрнсовъль въ лѣтѣ|о), * ѕ. Ц, н Г· м(ѣ)л(е)ца ївнїа, ѣ д(ь)нє. 8 градє, 8 нл(л)омь брѣдоѣ :~ 51–53.

ЈЛ 1398: н сїє пнсанїє записа се. въ лѣто ѕ дєвєтнєсѣтно· н шєсто · єнднкта ѣ· ~ м(ѣ)л(е)ца лєгоѣста ѣ· д(ь)нє оѣ монастїрн 8 жоѣпанїевцн :~ 29–30.

ЈЛ 1400: н пнса се сї днл(л)с свѣтан хрнсовъль· въ лѣто, * ѕ. Ц, н Г· м(ѣ)л(е)ца ївнїа ѣ д(ь)нє. 8 градє 8 номь брѣдоѣ :~ 12–13.

оу ходѣти оу не|д|л[е]лю МХ 1406: 9; (з) на всакы поделн[ь] да се варн пшеница СХ 1411: 29; (и) и сокъ да не даваю г[о]л[с]п[о]л[д]ствѣ мн СМ 1413: 28; (j) да се испльнѣна монастырѣх непрѣмѣнно СВ 1417: 24; (к) и села да прѣбываю оу всакон свободѣ. СЛ 1427: 23/24; (л) оу тоузн да прѣбываю непрѣмѣнно никогда РК 1430–1431: 11; (љ) и да се извѣраю шесть чловѣкъ добрѣх[ь] съборникъ РК 1433: 17; (м) такогѣре да се соуде како и срьблн ЪД1 1445: 12; (н) тоузн да нѣсѣ нн съда оу господѣства мн ЪД2 1445: 17/18; (њ) да се дава ѿ коукѣ господѣства нн на всако лѣто ЪЛ 1452: 76; (о) да слоушаю и покоѣ мнтрополнта до негова жнвота ЪВ 1456: 17.

Наведени примери представљају најчешћи структурни модел ових реченица у којима се партикула *ga* реализује са обликом 3. л. јд. или мн. през. Само у једном случају потврђена је необична веза партикуле и облика 1. л. јд. презента: и паку да нх' съмъ вол'нъ ѿдатн комоу мн годѣ СХ 1411: 26/27.

Веза партикуле и облика презента најчешће се реализује у контакту, ређе долазе примери са интерполираним реченичним члановима. Највише је примера са интерполираним заменичким енкликитама у функцији индиректног или директног објекта. Наводи се само мањи део грађе: (а) тозн да нд се нспралн Н 1396: 46; (б) да ны се оставла всако годнше кѣ антрѣ Н 1396: 61/62; (в) да он се да деселт[ь] коукъ тацѣх[ь] Н 1396: 83; (г) тозн да мѣ вратн СД 1405: 17; (д) да га не встала г[о]л[с]п[о]л[д]ство мн СД 1405: 28/29; (ђ) да нх[ь] ратвѣ г[о]л[с]п[о]л[д]ство мн СД 1405: 41; (е) такозн да мн оуѣнне прѣво годнше СЛ 1427: 35; (ж) да сн нмаю и село и виноградь, РВ 1432: 15/16.

Ређе се интерполирају и други реченични чланови. Примери:

(А) За субјекат:

- (а) и да всн поповѣ лвлт[ь]с)ргѣсаю. Н 1396: 18.
- (б) и да се братѣа трапезосаю. Н 1396: 19.
- (в) да ндѣ околинна платѣн ЪД1 1445: 21.
- (г) да ндѣ господѣство мн оуѣннѣн законъ ЪД2 1445: 6/7;

(Б) За индиректни објекат:

- (а) и принавѣкъ да се всѣмъ даѣ. Н 1396: 93.
- (б) да за тозн не нмаа посла господѣство нн ЪД1 1445: 32.

(В) За директни објекат:

- (а) да сн онозн оуѣнмаю. РК 1430–1431: 15.
- (б) да сн ѡвонзѣ дръжн до свога жнвота. ЪВ 1456: 14.
- (в) да онн мене поденвю како ѣ ѡбнчан ЪЛ 1452: 52.

(Г) За одредбу:

- (а) да се тѣмн ѿпралн конска ЪП 1427–1429: 21.

Очекивани примери употребе независних реченица са оптативним *нека* (бележе се почетком XV века у повељама са територије Деспотовине, уп. Грковић-Мелџор 2007б: 210) нису потврђени у нашем корпусу.

Поред наведене комуникативне функције, у мањем броју примера, искључиво приликом формулисања клетве у санкцијама повеља, независним реченицама са оптативном партикулом *ga* исказује се и жеља. Примери су наведени овде у т. 5.2.6.3.

IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

IV.1. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ГРАФИЈИ И ПРАВОПИСУ

1. ГРАФИЈА И ПРАВОПИС ПОЈЕДИНАЧНИХ ПОВЕЉА И ПИСАМА

1.1. Уводне напомене. – Прегледом су обухваћене најважније граfiјске и правописне одлике које конституишу ресавски тип правописа: (а) употреба графеме љ; (б) употреба графеме њ у функцији обележавања тзв. редукованог /и/; (в) употреба графеме ы на етимолошком месту; (г) употреба графеме л у функцији обележавања гласовне групе [ја] у поствокалском положају; (д) употреба графема е (широко е) или є у функцији обележавања гласовне групе [је]; (ђ) употреба грчких слова љ, ѡ, ѣ и ѵ; (е) употреба надредних акценатских знакова; (ж) употреба новије интерпункције (тачка на доњој линији реда и запета). Употреба графеме ѕ изостаје из наведеног прегледа, будући да у повељама и писмима Српске деспотовине није потврђена. Уз поједине документе навођене су и друге црте уколико представљају изразитију индивидуалну особеност.

1.2. ГРАФИЈСКЕ И ПРАВОПИСНЕ ОДЛИКЕ ПОВЕЉА И ПИСАМА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

МД 1392. – У кратком тексту нису могли доћи до изражаја сви граfiјски и правописни проблеми (нема примера у којима се очекују њ и грчка слова). Забележене одлике упућују на рашки правопис: (а) не употребљава се графема љ, (б) [ја] и [је] обележавају се помоћу љ и љ, (в) од акценатских знакова само четири квачице у улози оксије (уп. Недељковић 1971: 248), и (г) нема примера новије интерпункције. Остале маркантне одлике: (а) изостаје употреба графеме ы, (б) нормализована је употреба лигатуре љ, (в) група [ње] обележена помоћу љ, и (г) група [љу] обележена помоћу љ.

ЈП 1395. – Присутан је највећи број одлика ресавског правописа: (а) десетеричко њ значајно преовлађује над осмеричким љ (око четири пута више примера), (б) љ се пише у етимолошкој позицији нешто чешће од графема љ и љ, (в) примери са графемом л претежу око два пута над примерима са графемом љ у функцији обележавања поствокалске групе [ја], (г) доследно је проведено писање є и є у функцији обележавања [је], (д) употребљавају се акценатски знаци (посебно фреквентно двострука варија), (ђ) употребљава се новија интерпункција (велики број примера запете; ипак, тачка чешће на средини реда), и (е) од грчких слова долазе ѣ и ѵ, док се љ и ѡ не очекују. Потпуно изостаје графема љ. Од осталих одлика треба поменути: (а) два примера за широко о у иницијалној позицији, (б) колебање у обележавању [ђа], [ђе], [ље] и [ње]: ља и ља, љє и љє, љє и љє (преовлађује љє), љє и љє.

ЈЛ 1394–1395. – Преовлађују одлике рашког правописа: (а) искључиво љ у функцији обележавања редукованог /и/, (б) искључива употреба

графеме *ia* у функцији обележавања поствокалске групе [ja]. Малобројни су примери који указују на „предресавску еволуцију“ правописа: (а) само један пример за графему *ъ* у финалној позицији забележен је у потпису, (б) минимална превага графеме *ε* над лигатуром *κ* у функцији обележавања иницијалног [je] (изван иницијалног положаја редовно је *κ*), (в) од акценатских знакова само двострука варија (али несистематично, у различитим правописним функцијама), а обична варија само у двама примерима, (г) употреба *ϕ* (али нередовно), и (д) тачка на доњој линији реда (ипак чешће на средини реда, а изостаје и запета). Од осталих одлика треба поменути изостанак употребе графеме *ы*, као и нормализовану употребу лигатуре *ѡ*.

Н 1396. – Присутан је највећи број одлика ресавског правописа: (а) десетеричко *ї* значајно преовлађује над осмеричким *и* (око пет пута више примера), (б) *ы* се пише у етимолошком положају у око половини очекиваних позиција, (в) графема *а* скоро доследно у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају (лигатура *ia* само у двама примерима), (г) графеме *ε* и *ε* преовлађују (око два пута) над лигатуром *κ* у функцији обележавања иницијалне групе [je] (изван иницијалне позиције преовлађује лигатура *κ*), (д) употребљавају се *љ* и *ϕ*, а *v* долази и изван етимолошких позиција, (ђ) употребљавају се надредни акценатски знаци, посебно се истиче редовнија употреба двоструке варије, и (е) присутна је запета, док се тачка чешће налази на средини реда. Није забележена графема *ъ*. Од осталих одлика треба поменути: (а) употребу широког *о* у иницијалном положају (шест примера), и (б) колебање у обележавању гласовних група [he] и [ne]: *κe* и *κė*, *ne* и *nė*.

ЈЛ 1398. – Доста елемената новог правописа: (а) десетеричко *ї* значајно преовлађује над осмеричким *и* (око три пута више примера), (б) графема *а* скоро доследно у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају (лигатура *ia* само у двама примерима), (в) употребљавају се *љ*, *ϕ* и *v*, (г) употребљавају се надредни акценатски знаци (посебно фреквентно спирити), и (д) тачка је чешће на доњој линији реда (али нема запете). Од одлика новог правописа слабије су изражени: (а) употреба *ъ* (само у једном примеру у функцији обележавања /ə/), (б) доследнија употреба *ы* у етимолошкој позицији (око три и по пута је чешће *и* или *ї*), и (в) употреба *ε* за обележавање [je] (минималним бројем примера претеже лигатура *κ*). Од осталих одлика посебно треба поменути (а) преовлађујућу употребу *ѡ*, и (б) употребу *ю* у вредности /y/.

ЈП 1400. – Добро је изражен велики број одлика ресавског правописа: (а) десетеричко *ї* се употребљава скоро доследно (само један пример са осмеричким *и*), (б) *ы* се пише са великом доследношћу у етимолошкој позицији (малобројни су примери за *и* или *ї*), (в) графема *а* скоро доследно у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају (лигатура *ia* само у једном примеру), (г) група [je] у иницијалном положају обележава се помоћу *κ* и *ε* (двама примерима претеже *ε*) (изван иницијалне позиције графеме *ε* и *ε* двоструко чешће од лигатуре *κ*), и (д) употребљавају се *ϕ* и *v*. Нешто је слабије изражена (а) употреба надредних акценатских знакова, (б) употреба новије интерпункције (тачка на средини реда преовлађује; присутна је запета), и (в) употреба графеме *ъ* (у једном при-

меру у функцији обележавања /ə/, у три примера и у графичким комбинацијама њ и њ). Од осталих одлика треба указати на колебање норме приликом обележавања гласовних група [ђе] и [ље]: ге и ге, ле и ле.

CX 1392–1402. – Од одлика ресавског правописа доследније је изражена само употреба десетеричког ĩ (троструко чешће од осмеричког н) (велики број примера за десетеричко ĩ среће се и изван очекиваних позиција). На ресавски правопис упућује и употреба грчких слова ϕ и ν. Остале одлике ресавског правописа слабије су изражене: (а) графема њ употребљена је само у двама примерима у финалном положају у склопу сложених лигатура, (б) графема ы употребљена је само у једном примеру, (в) графема л у функцији обележавања [ја] у поствокалском положају троструко ређе од лигатуре њ, (г) графема є у функцији обележавања [је] двоструко ређе од лигатуре њ, (д) од акценатских знакова употребљена се само двострука варија у различитим правописним функцијама, и (ђ) преовлађује старија интерпункција (тачка на средини реда; само два примера употребе запете). Од осталих одлика посебно треба указати на неколико примера употребе графеме ҃.

JX 1394–1402. – Присутне су све најважније одлике ресавског правописа: (а) графема њ употребљава се у различитим функцијама (пет примера за обележавање /ə/, шеснаест примера у финалном положају и један пример у групи њ), (б) десетеричко ĩ значајно преовлађује над осмеричким н (око четири пута више примера), (в) графема ы пише се у етимолошком положају у око половини очекиваних примера, (г) графема л скоро доследно у функцији обележавања групе [ја] у поствокалском положају (лигатура њ само у двама примерима), (д) група [је] у иницијалном положају скоро доследно се обележава графемом є (само два примера са њ); графеме є и є значајно претежу и изван иницијалног положаја (око три пута више примера), (ђ) употребљавају се ϕ и ν, (е) употребљавају се акценатски знаци (посебно фреквентно двострука варија), и (ж) присутна новија интерпункција, али слабије изражена (преовлађује ипак тачка на средини реда; само неколико примера за запету). Од осталих особина треба указати на (а) преовлађујућу употребу ѡ̂, и (б) употребу графеме ы у вредности /y/.

JD 1397–1402. – Од одлика ресавског правописа доследније је изражена (а) употреба ы у етимолошкој позицији (малобројни су примери за н или ĩ) и (б) употреба акценатских знакова (редовно су присутни спирити, оксија и двострука варија). Остале одлике изражене су слабије: (а) графема њ само у двама примерима у функцији обележавања /ə/, (б) десетеричко ĩ око седам пута ређе од осмеричког н, (в) графема л у функцији обележавања [ја] у поствокалском положају два и по пута ређа од лигатуре њ, (г) подједнак број примера за є и њ у функцији обележавања [је] у иницијалном положају (изван иницијалног положаја око шест пута више примера за лигатуру њ, и (д) слабије изражена новија интерпункција (присутна је запета, али тачка на средини реда преовлађује). Од грчких слова присутна је само ν, нема примера у којима би се очекивала друга слова. Од осталих одлика посебно треба указати на употребу ѳ (тзв. окато о).

CJ 1404–1405. – Највећи број одлика ресавског правописа доследније је изражен: (а) доследно се употребљава десетеричко ĩ, (б) ы се пише

у етимолошком положају у око половини очекиваних примера, (в) доследна употреба графеме *а* у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају, (г) примери обележавања групе [je] графемама *ε* и *ε* значајно преовлађују над лигатуром *κ* (око три пута у иницијалном положају, око четири пута изван иницијалног положаја), (д) употребљавају се *ξ*, *φ* и *ν*, (ђ) редовна употреба акценатских знакова, и (е) присутна је новија интерпункција (преовлађује тачка на доњој линији, а присутна је и запета). Једино изостаје употреба графеме *џ*. Од осталих особина треба указати на нормализовање диграма *оу*.

СД 1405. – Доследније су изражене све најважније одлике ресавског правописа: (а) графема *џ* потврђена је великим бројем примера (тринаест примера за обележавање /ə/, пет примера у финалној позицији, четрнаест примера у групи *рџ*), (б) десетеричко *ї* значајно преовлађује над осмеричким *и* (око пет пута више примера), (в) графема *ы* пише се у етимолошком положају у око половини очекиваних примера, (г) примери са графемом *а* претежу над примерима са лигатуром *и* у функцији обележавања [ja] у поствокалском положају (око три и по пута), (д) употребљавају се акценатски знаци (посебно фреквентно варија, обична и двострука), и (ђ) присутна је новија интерпункција (незнатно преовлађује тачка на дну реда, а јавља се и запета). Нешто је слабије изражена употреба графеме *ε* у функцији обележавања [je] (у иницијалном положају двама примерима претеже *κ*, док се изван иницијалног положаја среће подједнак број примера за оба манира). Од грчких слова само *ν* (не очекују се примери за остала слова). Од осталих одлика треба указати на (а) преовлађујућу употребу *ѡ*, (б) употребу широког *о* у иницијалном положају (шест примера), и (в) обележавање [ију] помоћу *їѡ*.

СТ 1406. – Доследније су изражене све најважније одлике ресавског правописа: (а) графема *џ* присутна у различитим функцијама (дванаест примера за обележавање /ə/, један пример у финалној позицији, седам примера за *рџ*), (б) доследно се употребљава десетеричко *ї*, (в) графема *ы* пише се са великом доследношћу у етимолошкој позицији (малобројни су примери за *и* или *ї*), (г) доследна употреба графеме *а* у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају, (д) доследно се употребљавају графеме *ε* и *ε* у функцији обележавања [je] (само један пример са лигатуром *κ* изван иницијалног положаја), (ђ) употребљавају се акценатски знаци, (е) употребљава се новија интерпункција (незнатно претеже писање тачке на дну реда, присутна је запета). Од грчких слова само *ν* (не очекују се примери за остала слова). Од осталих особина треба указати на (а) употребу широког *о* у иницијалном положају (два примера), и (б) колебање приликом обележавања групе [ље]: помоћу *лѡ* и *лѡ*.

СЛа 1407. – Присутан је највећи број одлика ресавског правописа: (а) десетеричко *ї* значајно преовлађује над осмеричким *и* (око три пута више примера); (б) писање *ы* у етимолошком положају значајно претеже над писањем *и* или *ї* (око три и по пута више примера); (в) примери са графемом *а* претежу над примерима са лигатуром *и* у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају (око два пута); (г) примери обележавања групе [je] графемама *ε* и *ε* преовлађују над лигатуром *κ* (око

два пута и у иницијалном положају и изван њега); (д) употребљавају се *ϕ* и *ν*. Слабије је изражена употреба акценатских знакова и новије интерпункције (присутна је запета, али тачка на средини реда преовлађује). Изостаје употреба графеме *ъ*.

СЛБ 1407. – У односу на СЛа 1407 последнија употреба графеме *ε* у функцији обележавања [*je*] (у иницијалном положају скоро доследно, само два примера са *κ*; изван иницијалног положаја око три и по пута више примера за *ε* и *ε*).

СХ 1406–1407. – Од одлика ресавског правописа последније су изражене: (а) употреба *ы* у етимолошком положају (око три и по пута чешће од *и* или *ї*), (б) употреба акценатских знакова (посебно спирита, оксије и обичне варије), и (в) употреба новије интерпункције (тачка на средини реда ретко, употребљава се запета). Слабије су изражене: (а) употреба десетеричког *ї* (око седам пута више примера са осмеричким *и*), (б) употреба графеме *λ* у функцији обележавања [*ja*] у поствокалском положају (само два примера више од лигатуре *ια*), и (в) употреба графеме *ε* у функцији обележавања [*je*] (око четири пута више примера употребе лигатуре *κ* у иницијалном положају и изван њега). Изостаје графема *ъ*. Од грчких слова само *ν* (нема примера у којима се очекују остала). Од осталих одлика треба указати на (а) употребу широког *ο* у иницијалном положају, и на (б) нормализовану употребу диграма *οϕ*.

СХ 1411. – Од одлика ресавског правописа последније је изражена само употреба акценатских знакова. Слабије су изражене: (а) употреба десетеричког *ї* (осмеричког *и* око три пута чешће), (б) употреба *ы* у етимолошкој позицији (око један и по пута чешће долазе *и* или *ї*), (в) употреба графеме *λ* у функцији обележавања [*ja*] у поствокалском положају (претеже лигатура *ια*), (г) употреба графеме *ε* (у иницијалном положају скоро доследно, али изван њега око четири пута чешће долази лигатура *κ*), и (д) употреба новије интерпункције (преовлађује тачка на средини реда; али јавља се запета). Изостаје графема *ъ*. Од грчких слова налазе се *ϕ* и *ν*. Остале карактеристичне одлике: (а) употреба широког *ο* у иницијалном положају (три примера), и (б) вокал /*у*/ обележен је и графемом *υ*.

СМ 1413. – Последније су изражене све најважније одлике ресавског правописа: (а) графема *ъ* присутна у различитим функцијама (девет примера за обележавање /*ε*/, шест примера у финалној позицији, пет примера за *ρъ*), (б) десетеричко *ї* употребљава се скоро доследно (само један пример са осмеричким *и*), (в) писање графеме *ы* у етимолошком положају значајно претеже над писањем *и* или *ї* (око три и по пута више примера), (г) доследна употреба графеме *λ* у функцији обележавања групе [*ja*] у поствокалском положају, (д) редовна употреба акценатских знакова (посебно спирита, оксије и обичне варије), и (ђ) редовнија употреба нове интерпункције (значајно преовлађује тачка на доњој линији, употребљава се запета). Нешто је слабије изражена употреба графема *ε* и *ε* у функцији обележавања [*je*] (у иницијалном положају претеже лигатура *κ*; изван иницијалног положаја уједначен однос). Од грчких слова само *ν* (нема примера у којима се очекују остала).

СЛ 1414–1415. – Од одлика ресавског правописа доследније је изражена (а) употреба акценатских знакова (посебно спирита и оксије), (б) употреба новије интерпункције (тачка на средини реда у малом броју примера; присутна је запета), и (в) употреба ы (пише се у етимолошком положају у око половини очекиваних примера. Слабије су изражене: (а) употреба десетеричког ĩ (подједнак број примера за десетеричко ĩ и осмеричко н), (б) употреба графеме л за обележавање поствокалског [ја] (незнатно претеже над лигатуром љ), и (в) графеме є и е незнатно преовлађују над лигатуром љ и у иницијалном положају и изван њега. Истојаје графема њ. Од грчких слова долазе се ђ и в (нема примера у којима се очекује остала).

СВ 1417. – Најважније одлике ресавског правописа доследније су изражене: (а) велики број примера графеме њ (највише у финалној позицији, један пример у функцији обележавања /ə/ и пет примера у групама љ и љ), (б) доследно се употребљава десетеричко ĩ, (в) графема л скоро доследно у функцији обележавања [ја] у поствокалском положају (лигатура љ само у трима примерима), и (г) редовнија употреба акценатских знакова (посебно оксије, обичне и двоструке варије). Слабије је изражена: (а) употреба графеме є и е (незнатно претежу над лигатуром љ и у иницијалном положају и изван њега), (б) употреба графеме ы у етимолошкој позицији (око један и по пута чешће долазе н или ĩ), (в) употреба новије интерпункције (тачка на средини реда преовлађује; присутна је запета). Од грчких слова долазе се ђ и в (нема примера у којима се очекује остала). Од осталих карактеристичних облика треба указати на: (а) обележавање /у/ помоћу ю, и (б) колебање приликом обележавања групе [ње]: ње и ње.

И 1402–1422. – Најважније одлике ресавског правописа доследније су изражене: (а) графема њ бележи се у финалној позицији (једанаест примера), а једним примером и у групи љ, (б) десетеричко ĩ употребљава се скоро доследно (само један пример са осмеричким н), (в) графема ы пише се у етимолошком положају у око половини очекиваних примера, (г) доследна употреба графеме л у функцији обележавања групе [ја] у поствокалском положају, (д) доследнија употреба акценатских знакова (посебно спирита, оксије и двоструке варије), и (ђ) употребљавају се ђ и ђ, а в долази и изван етимолошких позиција. Нешто је слабије одражена (а) употреба графеме є и е (незнатно претежу над лигатуром љ и у иницијалном положају и изван њега), (б) употреба новије интерпункције (присутна је запета; тачка на средини реда преовлађује).

СЛ 1427. – Од одлика ресавског правописа доследније је изражена: (а) употреба десетеричког ĩ (око четири пута чешће од осмеричког н), (б) доследнија употреба графеме ы у етимолошкој позицији (нешто чешће од графема н и ĩ), (в) употреба графеме л у функцији обележавања групе [ја] у поствокалском положају (доследно), и (г) употреба графема є и е у функцији обележавања [је] (око три пута чешће од лигатуре љ у иницијалном положају; изван иницијалног положаја преовлађује незнатно). Нешто је слабије изражена: (а) употреба графеме њ (само два примера, један за обележавање /ə/, један у финалној позицији), (б) употреба акценатских

знакова, и (в) употреба новије интерпункције (тачка на средини реда преовлађује, присутна је запета). Од грчких слова присутни су се ξ и ν (остала се не очекују). Остале карактеристичне одлике: (а) употреба широког о у иницијалном положају (два примера), и (б) употреба графеме ю за обележавање /y/.

1.3. ГРАФИЈСКЕ И ПРАВОПИСНЕ ОДЛИКЕ ПОВЕЉА И ПИСАМА ДЕСПОТА ЂУРЂА И ЊЕГОВИХ НАСЛЕДНИКА²¹⁷

МД 1405. – Од одлика ресавског правописа доследније су изражене: (а) употреба графеме ы у етимолошкој функцији (око три и по пута чешће од графема н и ї), (б) употреба акцената (посебно двоструке варије), (в) употреба новије интерпункције (преовлађује тачка на доњој линији реда; употребљава се запета). Слабије су изражене: (а) употреба графеме њ (само у једном примеру у финалном положају), (б) употреба десетеричког ї (нешто мање од два пута ређе од осмеричког н), (в) употреба графеме а у функцији обележавања групе [ја] у поствокалском положају (један пример више за лигатуру њ), и (г) употреба графеме е у функцији обележавања [је] (у иницијалном положају доследно лигатура к; изван иницијалног положаја лигатура је око три пута чешћа). Нису забележена грчка слова. Остале карактеристичније одлике: (а) употреба широког о у у иницијалном положају (пет примера), (б) искључива употреба ѿ, (в) употреба графеме ю за обележавање /y/, (г) колебање у обележавању група [ђа] и [ђе]: га и га, ге и ге (претеже ге), и (д) употреба диграфа њ за обележавање наставка ген. мн. именица.

МХ 1406. – Од одлика ресавског правописа заступљене су доследније: (а) употреба десетеричког ї (осмеричко н јавља се само у четири примера), (б) употреба графеме ы у етимолошком положају (око половина примера), (в) употреба графеме а за обележавање поствокалског [ја] (само један пример за лигатуру њ), (г) редовнија употреба акценатских знакова (посебно спирита, оксије и обичне варије), и (д) редовна употреба новије интерпункције (тачка искључиво на доњој линији реда; употреба запете). Нешто је слабије изражено писање графема е и е у функцији обележавања [је] (у иницијалном положају преовлађује лигатура; изван овога положаја двоструко више примера за е и е). Изостаје употреба графеме њ. Нису потврђена ни грчка слова.

ГП 1403–1408. – Од одлика ресавског правописа доследније су изражене: (а) употреба графеме ы у етимолошком положају (око три и по пута чешће од графема н и ї), (б) употреба графеме а у функцији обележавања [ја] у поствокалском положају (двоструко чешће од лигатуре њ), (в) употреба грчких слова ξ , ϕ и ν , и (г) употреба новије интерпункције (тачка је скоро доследно на доњој линији; запета само у једном примеру). Слабије је изражена: (а) употреба десетеричког ї (осмеричко н незнатно претеже),

²¹⁷ Прегледом није обухваћен БР 1429–1430 будући да нам је снимак ове повеље остао недоступан за истраживање.

(б) употреба графема ϵ и ϵ у функцији обележавања [je] (лигатура κ претеже у иницијалном положају; изван иницијалног положаја лигатура долази скоро доследно), и (в) употреба графеме ζ (само у трима примерима за обележавање /э/). Снимак није био довољно читак за истраживање употребе акцената. Од осталих одлика треба указати на: (а) употребу широког о у иницијалном положају (пет примера); (б) употребу диграфа $\zeta\eta$ у функцији обележавања наставка ген. множине, и (в) обележавање група [he] и [je] помоћу $\kappa\epsilon$ и $\zeta\epsilon$.

ЂП 1410. – Преовлађују одлике рашког правописа: (а) нема примера за графему ζ , (б) нема примера за десетеричко $\dot{\imath}$ у функцији обележавања тзв. редукованог /и/, (в) лигатура \imath преовлађује у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају (само у једном примеру графема λ у овој функцији), (г) лигатура κ преовлађује у функцији обележавања групе [je] изван иницијалног положаја (само два примера за ϵ); у иницијалном положају минимално претежу графеме ϵ и ϵ , (д) не употребљавају се акценатски знаци, и (ђ) не употребљава се запета (али је тачка чешће на доњој линији реда). Није забележено ни враћање у употребу графеме ψ . На нови тип правописа указује само употреба грчких слова ξ , ϕ и ν . Од осталих одлика треба поменути нормализовану употребу лигатуре ς .

ЂП 1419. – Одлике ресавског правописа слабије су изражене: (а) графема ζ само у једном примеру у финалном положају, (б) само један пример за десетеричко $\dot{\imath}$ у функцији обележавања редукованог /и/, (в) графема λ око три пута ређе од лигатуре \imath у функцији обележавања поствокалског [ja], (г) графема ϵ употребљава се за обележавање групе [je] само у иницијалном положају (двоструко ређе од лигатуре κ), и (д) нередовна употреба акценатских знакова. Доследније су изражене само (а) новија интерпункција (тачка на доњој линији скоро доследно; употребљава се запета), и (б) употреба грчких слова ϕ и ν . Изостаје употреба графеме ψ .

ЂД 1424. – Правопис је рашки: (а) искључиво осмеричко η у функцији обележавања редукованог /и/, (б) не употребљава се графема ψ , (в) лигатуром \imath обележава се поствокалско [ja], (г) лигатура κ у функцији обележавања [je] изван иницијалног положаја (нема примера за иницијални положај), (д) не употребљавају се акценатски знаци (само квачица која подсећа обликом на *spiritus lenis*), и (ђ) нема примера новије интерпункције. Од одлика ресавског правописа само графема ζ у два примера без гласовне вредности. У кратком тексту нису забележени примери у којима се очекују грчка слова. Од осталих особина треба указати на искључиву употребу графеме ω и лигатуре ς .

ЂД 1428. – Од одлика ресавског правописа доследније су изражене: (а) употреба графеме ζ (четрнаест примера за обележавање /э/; тридесет примера у финалном положају; седам примера за групу $\rho\zeta$), и (б) употреба десетеричког $\dot{\imath}$ (претеже над осмеричким η око четири пута). Нешто слабије су изражене: (а) употреба графеме λ у функцији обележавања поствокалског [ja] (око један и по пут више од лигатуре \imath), (б) употреба графеме ϵ и ϵ у функцији обележавања [je] (у иницијалном положају двоструко преовлађује лигатура \imath ; изван иницијалног положаја обрнут

однос), (в) употреба акценатских знакова (*spiritus lenis* последније, оксија само у једном примеру, а варија, обична и двострука, нешто чешће од оксије), и (г) употреба новије интерпункције (преовлађује тачка на средини реда; само у двама примерима и запета). Изостаје употреба графеме њ. Од грчких слова потврђена су *ϕ* и *ν*. Од осталих одлика треба указати на: (а) нормализовану употребу лигатуре *ϛ*, и (б) употребу графеме *ж* у функцији обележавања /ц/.

БВ 1427–1428. – Последније су изражене следеће одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме *а* у функцији обележавања групе [ја] у поствокалском положају (само један пример са лигатуром), (б) употреба новије интерпункције (неколико примера запете; тачка скоро доследно на доњој линији, само у два примера на средини реда), и (в) употреба грчких слова, посебно *ϕ*, док *ν* долази нередовно (нема примера у којима очекујемо остала слова). Акценатски знаци (оксија, варија и кендема) су присутни, али нередовни. Остале одлике ресавског правописа слабије су заступљене: (а) графема *ъ* само у два примера на крају речи, (б) употреба *ї* у функцији обележавања тзв. редукованог /и/ (у једанаест примера, наспрам тринаест са графемом *и*), (в) употреба *ы* на етимолошком месту око три пута мање од других графема, (д) употреба графема *є* или *е* у функцији [је] у иницијалном положају само у једном примеру; изван иницијалног положаја овај манир претеже.

БП 1427–1429. – Доследно су изражене све најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме *ъ* (тридесет два примера за обележавање /ѡ/; два примера у финалном положају; шеснаест примера за групу *ръ*), (б) искључива употреба десетеричког *ї*, (в) графема *ы* употребљава се у етимолошкој позицији око један и по пут чешће од графема *и* и *ї*, (г) скоро доследна употреба графеме *а* у позицији обележавања [ја] (само у једном примеру лигатура *ѡ*), (д) употреба графема *є* и *е* у функцији обележавања [је] (у иницијалном положају двоструко више; изван иницијалне позиције само један пример за лигатуру *ѡ*, (ђ) употреба акценатских знакова (посебно спирита и оксије), (е) употреба новије интерпункције (тачка искључиво на доњој линији реда; употребљава се и запета), и (ж) употребљавају се *ϛ* и *ν*. Посебно треба указати и на фреквентну употребу широког *о* у иницијалној позицији (чак дванаест примера).

БР 1428–1429. – Доследно су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) искључиво се употребљава десетеричко *ї*, (б) графема *ы* скоро доследно враћена у етимолошки положај, (в) графема *а* скоро доследно у функцији обележавања поствокалског [ја] (само један пример за лигатуру *ѡ*), (г) употреба графема *є* и *е* у функцији обележавања [је] (у иницијалном положају незнатно претеже; изван иницијалног положаја око три и по пута чешће од лигатуре *ѡ*), и (д) употреба акценатских знакова (посебно оксија). Нешто мање доследна употреба графеме *ъ* (пет примера за обележавање /ѡ/; два примера у групи *ръ*) и новије интерпункције (тачка на средини преовлађује; употребљава се запета). Од грчких слова употребљава се *ϛ*.

ЂЕ 1429. – Доследније су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употребљава се искључиво *ї*, (б) графема *ы* враћена је у етимолошки положај у око половине примера, (в) доследна употреба графеме *а* у функцији обележавања поствокалског [ja], (г) графема *ε* и *ε* обележава се гласовна група [je] (у иницијалном положају подједнако са лигатуром *κ*; изван иницијалног положаја скоро доследно), и (д) употреба акцената (посебно оксије). Нешто мање доследно (а) употреба графеме *ъ* само у двама примерима у функцији обележавања /ə/, и (б) употреба новије интерпункције (преовлађује тачка на средини реда; запета у неколико примера). Од грчких слова забележено је само *ν*.

ЂР 1430. – Доследно су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употребљава се искључиво *ї* у функцији обележавања редукованог /и/, (б) графема *ы* скоро доследно враћена у етимолошки положај (више од четири пута више примера од *н* и *ї*), (в) доследна употреба графеме *а* у функцији обележавања поствокалског [ja], (г) графемама *ε* и *ε* обележава се гласовна група [je] (у иницијалном положају скоро двоструко више; изван иницијалног положаја скоро доследно), (д) употреба акценатских знакова, и (ђ) употреба новије интерпункције (тачка искључиво на доњој линији реда; употреба запете). Мање доследна употреба графеме *ъ* (у четири примера за обележавање /ə/; у једном примеру у групи *рь*). Од грчких слова само *ν*. Посебно треба указати и на два примера употребе широког *о* у иницијалном положају.

РК 1430–1431. – Доследније су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) скоро доследна употреба десетеричког *ї* у функцији обележавања редукованог /и/ (осмеричко *н* само у једном примеру), (б) графема *ы* враћена је у етимолошки положај у око половине примера, (в) доследно се употребљава графема *а* у функцији поствокалског [ja], (г) преовлађује употреба графема *ε* и *ε* за обележавање [je] (у иницијалном положају минимална превага над лигатуром *κ*; изван иницијалног положаја око четири пута чешће), (д) употреба акценатских знакова (посебно спирита и оксије), и (ђ) употреба новије интерпункције (уједначена употреба тачке на средини и на доњој линији реда; употреба запете). Графема *ъ* употребљена у функцији обележавања /ə/ (шест примера), а једним примером и у групу *рь*. Од грчких слова употребљавају се *ξ* и *ν*. Посебно треба указати и на: (а) два примера употребе широког *о* у иницијалном положају, (б) искључиву употребу *ѿ*, и (в) обележавање вокала /у/ помоћу *ю*.

ЂВ 1432. – Доследније су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графема *ъ* (десет примера за обележавање изговорног полугласника, четири примера за обележавање слоготворног /р/, као и два примера на крају речи), (б) употреба *ї* у функцији обележавања тзв. редукованог /и/ (само један пример за *н* у овој позицији), (в) употреба *ы* на етимолошком месту (више од три пута чешће од замена), (г) доследна употреба *а* у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају, (д) употреба графема *ε* или *ε* у функцији обележавања групе [je] (у иницијалном положају двоструко чешће од лигатуре; изван иницијалног положаја троструко), (ђ) редовнија употреба акценатских знакова (посеб-

но оксије, ређе варије и кендеме), (е) употреба новије интерпункције (велики број примера запете, али тачка на доњој линији и на средини реда приближно исте фреквенције). Од грчких слова редовно се употребљава ϕ , док ν не долази.

РВ 1432. – Доследније су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме ζ (седам примера за обележавање изговорног полугласника, пет примера за обележавање слоготворног /р/), (б) скоро доследна употреба $\dot{\imath}$ у функцији обележавања тзв. редукованог /и/ (само један изузетак), (в) графема γ пише се на етимолошком месту у половини очекиваних примера, (г) доследно се употребљава графема λ у функцији обележавања групе [ја] у поствокалском положају, (д) доследно се употребљавају графема ϵ или ϵ у функцији [је] у иницијалном положају; изван иницијалног положаја ова пракса незнатно преовлађује, (ђ) употребљавају се грчка слова ϕ и ν , (е) употребљавају се акценатски знакови (оксија веома фреквентно, обична и двострука варија у мањем броју примера), и (ж) употребљава се новија интерпункције (присутна је запета, док је однос тачке на доњој и средњој линији реда релативно уједначен).

РК 1433. – Доследније су одражене све најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме ζ (седамнаест примера за обележавање /э/, један пример у групи $\rho\zeta$), (б) десетеричко $\dot{\imath}$ употребљава се скоро доследно (само један пример за осмеричко н), (в) графема γ доследније је враћена у етимолошку позицију (око један и по пута чешће од н и $\dot{\imath}$), (г) графема λ употребљава се скоро доследно за обележавање поствокалског [ја] (само три примера за лигатуру λ), (д) преовлађује употреба графема ϵ и ϵ за обележавање [је] (у иницијалном положају незнатно; изван иницијалног положаја двоструко), (ђ) употребљавају се акценатски знаци (посебно спирити и оксија), (е) употребљава се новија интерпункција (минимално претеже тачка на доњој линији реда; употребљава се запета), и (ж) употребљавају се ζ и ν . Посебно треба указати и на: (а) употебу широког о у једном примеру у иницијалном положају, и (б) колебање у обележавању групе [ње]: $\eta\epsilon$ и $\eta\epsilon$.

ЂЛ 1429–1439. – Доследно су одражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме ζ (двадесет и пет примера за обележавање /э/, (б) доследна употреба десетеричког $\dot{\imath}$ у функцији обележавања редукованог /и/, (в) графема γ скоро доследно враћена у етимолошки положај, (г) доследна употреба графеме λ за обележавање поствокалског [ја], (д) преовлађује употреба графема ϵ и ϵ за обележавање [је] (у иницијалном положају око четири пута више примера од лигатуре ϵ ; изван иницијалног положаја само један пример за лигатуру), (ђ) употреба акценатских знакова (посебно оксије), (е) употреба новије интерпункције (тачка на средини реда скоро доследно; два примера употребе запете), и (ж) употребљавају се ζ , ϕ и ν .

ЂД 1445. – Доследније су одражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме ζ (девет примера за обележавање /э/; два примера у финалном положају; шеснаест примера у групама $\rho\zeta$ и $\lambda\zeta$), (б) употреба десетеричког $\dot{\imath}$ скоро доследна (само два примера за осмеричко

н), (в) скоро доследна употреба графеме *л* за обележавање поствокалског [ja], (г) преовлађујућа употреба графема *ε* и *ε* за обележавање [je] (у иницијалном положају око два пута чешће од лигатуре *κ*; изван иницијалног положаја скоро доследно), и (д) употреба акценатских знакова (посебно спирита, оксије и двоструке варије). Слабије је изражена употреба графеме *ы* у етимолошкој позицији (графеме *н* и *ї* употребљавају се три до три и по пута чешће) и употреба новије интерпункције (преовлађује тачка на средини реда; употребљава се запета). Од грчких слова само *φ*.

ЂД2 1445. – Доследније су одражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме *ъ* (пет примера за обележавање /ə/; један пример у финалном положају; четири примера у групама *љ* и *љь*), (б) скоро доследна употреба десетеричког *ї* (само два примера за осмеричко *н*), (в) скоро доследна употреба графеме *л* за обележавање поствокалског [ja] (само један пример за лигатуру *и*), (г) доследна употреба графема *ε* и *ε* за обележавање [je], и (д) употреба акценатских знакова (посебно спирита и оксије). Слабије је изражена употреба новије интерпункције (преовлађује тачка на средини реда; употребљава се запета). Графема *ы* само у изолованим случајевима. Од грчких слова долази само *φ*.

ЂЛ 1452. – Доследно су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) употреба графеме *ъ* (педесет и један пример за обележавање /ə/; један пример у групи *љ*), (б) скоро доследна употреба десетеричког *ї* (само два за осмеричко *н*), (в) графема *ы* враћена у етимолошки положај у око половине примера, (г) скоро доследна употреба графеме *л* за обележавање поствокалског [ja] (само три примера за лигатуру *и*), (д) употреба графема *ε* и *ε* за обележавање [je] (у иницијалном положају незнатно преовлађује лигатура *κ*; изван иницијалног положаја око пет пута више примера за *ε* и *ε*), (ђ) употреба акценатских знакова (посебно оксије и двоструке варије), и (е) употреба новије интерпункције (тачка искључиво на доњој линији реда; употреба запете). Од грчких слова употребљавају се *φ* и *ν*. Треба указати и на један пример употребе широког *о* у иницијалној позицији.

Х1 1454. – Од најважнијих одлика ресавског правописа доследно су изражене само: (а) употреба графеме *ї* у функцији обележавања редукованог /и/ (додуше, забележена су само два примера) и (б) употреба грчких слова: *ξ*, *φ* и *ν*. Слабије је изражена: (а) употреба графеме *ъ* (само један пример у функцији обележавања изговорног полугласника), (б) употреба графема *ε* и *ε* за обележавање [je] (у иницијалном положају само лигатура; у осталим позицијама по један пример за оба манира), (в) употреба акценатских знакова (само у изолованим примерима), и (г) употреба новије интерпункције (нема запете, а тачка на доњој линији знатно ређа него на средини реда). Није забележена употреба графеме *ы*, као ни употреба графеме *л* у функцији обележавања [ja] у поствокалском положају (доследно се употребљава лигатура).

Х2 1454. – Од најважнијих одлика ресавског правописа доследније су изражене само: (а) употреба новије интерпункције (један пример запете, тачка најчешће на доњој линији реда) и (б) употреба грчких слова: *φ* и *ν*.

Графеме ϵ и ϵ у функцији обележавања [je] долазе и у иницијалном положају (четири примера наспрам два са лигатуром), као и изван ове позиције (по један пример за оба манира). Слабије су изражене (а) употреба акценатских знакова (само у изолованим примерима) и (б) употреба графеме \mathfrak{y} у етимолошком положају (само један пример). Није забележена употреба графеме \mathfrak{z} (само танко јер), графеме \mathfrak{t} у функцији обележавања редукованог /и/ (додуше, само један пример са н), као ни графеме \mathfrak{a} у функцији обележавања поствокалске групе [ja] (доследно се употребљава лигатура).

БВ 1456. – Доследније су изражене најважније одлике ресавског правописа: (а) графема \mathfrak{z} употребљава се у трима примерима у функцији означавања /а/, (б) употребљава се доследно десетеричко \mathfrak{t} за обележавање редукованог /и/, (в) доследно се употребљава графема \mathfrak{a} у функцији обележавања поствокалског [ja], и (г) употребљава се новија интерпункција (тачка на доњој линији скоро доследно; запета у двама примерима). Нешто је слабије изражена: (а) употреба графема ϵ и ϵ за обележавање [je] (у иницијалном положају само лигатура \mathfrak{e} ; изван иницијалног положаја подједнак број примера за \mathfrak{e} и ϵ), (б) употреба акценатских знакова. Графема \mathfrak{y} среће се у изолованим случајевима. Нису забележени примери у којима се очекује употреба грчких слова. Посебно треба указати и на: (а) употребу широког о у иницијалном положају у једном примеру, (б) искључиву употребу \mathfrak{w} , и (в) колебање у обележавању групе [ja]: га и га.

Л1 1457. – Доследно су заступљене следеће одлике ресавског правописа: (а) графема \mathfrak{t} у функцији означавања редукованог /и/; (б) графема \mathfrak{a} у функцији обележавања поствокалске групе [ja]. Слабије су заступљене: (а) графема \mathfrak{z} (једном у функцији означавања /а/, два пута у функцији обележавања вокалног /р/); (б) употреба графема ϵ и ϵ за обележавање [je] (у иницијалном положају лигатуром се најчешће обележава облик 3. л. јд. през. глагола *јесам*; у поствокалском положају двоструко више примера за ϵ и ϵ); (в) новија интерпункција (релативно уједначен однос старије и новије интерпункције); (г) употреба спирита и акцената (нешто више примера за двоструку варију). Изостаје графема \mathfrak{y} . Од грчких слова бележи се ν . Од осталих одлика треба поменути доследно писање \mathfrak{w} у предлогу и префиксу.

С1 1457. – Доследније су заступљене следеће одлике ресавског правописа: (а) графеме ϵ и ϵ у функцији обележавања групе [je] (у иницијалном положају лигатура само у функцији обележавања 3. л. јд. през. глагола *јесам*; у поствокалском положају доследно ϵ и ϵ); (б) графема \mathfrak{t} у функцији означавања /и/ испред /ј/ (само један пример графеме \mathfrak{t} у овој функцији); (в) новија интерпункција (само један пример тачке на средини реда); (г) употреба спирита и акцената (оксије, обичне и двоструке варије). Слабије су заступљене: (а) графема \mathfrak{z} (два пута у функцији обележавања /а/, три пута у функцији обележавања вокалног /р/); (б) графема \mathfrak{a} у функцији обележавања поствокалске групе [ja] (два примера, насупрот једном примеру са лигатуром). Изостаје графема \mathfrak{y} . У једном примеру изостаје ижица, док се друга грчка слова не очекују. Од осталих одлика треба поменути доследно писање \mathfrak{w} у предлогу и префиксу.

Г 1457. – С обзиром на кратак текст писма доследније су заступљене: (а) графема њ (два пута у функцији означавања /a/, два пута у функцији обележавања вокалног /p/, једанпут на крају речи); (б) графеме е и е у функцији обележавања групе [je] (доследно и у иницијалном и у поствокалском положају); (в) новија интерпункција. Слабије је заступљена употреба спирита и акцената (изостају обична и двострука варија), као и употреба графеме њ у функцији обележавања /и/ испред /j/ (два примера за њ, један за и). Изостаје графема ы. Нема примера гласовне групе [ja], као ни примера у којима се очекује употреба грчких слова. Од осталих одлика треба поменути доследно писање ѿ у предлогу и префиксу.

ЛР 1457. – Доследно су заступљене следеће одлике ресавског правописа: (а) графема њ у функцији обележавања редукованог /и/ испред /j/, (б) графема а у функцији обележавања поствокалске групе [ja], (в) употреба новије интерпункције (присутна је запета; тачка на доњој линији реда преовлађује, само један пример на средини реда) и (г) употреба грчког слова ϕ. Графемама е и е обележава се група [je] (у иницијалном положају лигатура најчешће долази у облику 3. л. јд. през. глагола *јесам*; у поствокалском положају преовлађује ресавско писање). Слабије је изражена (а) употреба графеме њ (само у једном примеру у функцији обележавања /a/), (б) као и употреба акценатских знакова (обична варија чешће, ретко оксија и двострука варија). Није присутна графема ы.

Л2 1457. – Доследно су заступљене следеће одлике ресавског правописа: (а) графема њ у функцији обележавања редукованог /и/; (б) графема а у функцији обележавања поствокалске групе [ja]; (в) графеме е и е за обележавање групе [je] (лигатура само у облику 3. л. јд. през. глагола *јесам*; у поствокалском положају доследно е и е). Слабије су заступљене: (а) графема њ (три пута у функцији обележавања /a/, два пута у функцији обележавања вокалног /p/); (б) новија интерпункција (запета није забележена, тачка на доњој линији реда осетно преовлађује); (в) употреба спирита и акцената (нешто више примера за двоструку варију). Није забележена графема ы. Од грчких слова бележи се ϕ. Од осталих одлика треба поменути доследно писање ѿ у предлогу и префиксу.

С2 1457. – Доследније су заступљене следеће одлике ресавског правописа: (а) графема њ (седам примера за обележавање вокала /a/, шест примера за вокално /p/ и једанаест примера на крају речи); (б) графема њ у функцији обележавања редукованог /и/ (доследно). Слабије су заступљене: (а) графеме е и е за обележавање групе [je] (у иницијалном положају лигатура само у облику 3. л. јд. презента; у поствокалском положају двоструко више примера за е и е); (б) новија интерпункција (релативно уједначен однос примера са старијом и новијом интерпункцијом); (в) употреба спирита и акцената (изостаје оксија, примери обичне и двоструке варије). Изненађује скоро доследна употреба лигатуре иа у функцији обележавања групе [ja]. Изостаје графема ы. Од грчких слова бележи се ϕ. Од осталих одлика треба поменути доследно писање ѿ у предлогу и префиксу.

ЛД 1457. – Од најважнијих одлика ресавског правописа последније је заступљена само употреба графеме *ī* у функцији обележавања редукованог /и/ (само два примера графеме *n* у овој позицији). Слабије су заступљене: (а) употреба графеме *ъ* (два примера у функцији обележавања вокалног /р/); (б) графеме *ε* и *є* за обележавање групе [jε] (у иницијалном положају лигатура само у облику 3. л. јд. глагола *јесам*; у поствокалском положају уједначен однос); (в) употреба спирита и акцената (оксија у малобројним примерима, варија изостаје, једино се двострука варија употребљава у великом броју примера). Изненађује скоро доследна употреба лигатуре *ia* у функцији обележавања групе [ja]. Примери старије интерпункције са тачком на средини реда двоструко су чешћи. Изостаје графема *ы*. Нема примера у којима би се очекивала грчка слова. Од осталих одлика треба поменути доследно писање *ѿ* у предлогу и префиксу.

1.4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. — Према степену присуства одлика ресавског правописа повеље и писма Српске деспотовине могу се сврстати у једну од три групе: (а) повеље и писма у којима преовлађују одлике рашког правописа (одлике ресавског правописа нису потврђене или су потврђене изолованим примерима); (б) повеље и писма у којима употреба ресавског правописа није стабилизована; и (в) повеље и писма у којима је употреба ресавског правописа стабилизована.

Према наведеном критеријуму повеље и писма деспота Стефана Лазаревића могу се поделити на следећи начин:

(а) Првој групи припадају МД 1392 – писана у целини рашким правописом, и ЈЛ 1394–1395 – рашки правопис преовлађује уз малобројне примере који би указивали на „предресавску еволуцију”.

(б) Другој групи припада највећи број повеља и писма. Унутар ове групе може се успоставити финије градирање: (а) СХ 1392–1402, ЈД 1397–1402 и СХ 1411 – одлике ресавског правописа слабије су изражене; (б) ЈЛ 1398, СЛа 1407, СЛб 1407, СХ 1406–1407, СЛ 1414–1415 – одлике ресавског правописа су израженије у односу на документе из претходне групе; и (в) ЈП 1395, Н 1396, ЈП 1400, СЈ 1404–1405, СЛ 1427 – присутан је највећи број одлика ресавског правописа.

(в) Трећој групи припадају следећи документи: ЈХ 1394–1402, СД 1405, СТ 1406, СМ 1413, СВ 1417, И 1402–1422.

Према горенаведеном критеријуму повеље и писма деспота Ђурђа и његових наследника могу се поделити на следећи начин:

(а) Првој групи припадају: ЂП 1410 – преовлађује рашки правопис са малобројним одликама „предресавске еволуције”; и ЂД 1424 – писана у целини рашким правописом.

(б) Другој групи припадају: МД 1405, МХ 1406, ГП 1403–1408, ЂП 1419, ЂВ 1427–1428, ЂД 1428, Х1 1454, Х2 1454 и ЛД 1457. Степен стабилизације ресавског правописа унутар ове групе благо варира: од ЂП 1419, Х1 1454, Х2 1454 и ЛД 1457 у којима су одлике ресавског правописа најслабије изражене, преко МД 1405, ГП 1403–1408 и ЂВ 1427–1428, до МХ 1406 и ЂД 1428 у којима је ресавски правопис нешто стабилнији.

(в) Трећој групи припадају документи настајали од краја треће деценије XV века у којима је употреба новог правописа стабилизованија: ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, ЂЕ 1429, РК 1430–1431, ЂВ 1432, РВ 1432, РК 1433, ЂЛ 1429–1439, ЂД1 1445, ЂД2 1445, ЂЛ 1452, ЂВ 1456, Л1 1457, С1 1457, Г 1457, ЛР 1457, Л2 1457, С2 1457. Унутар ове групе докумената издвајају се повеље и писма деспота Лазара и Стефана Бранковића у којима је присутно нешто више правописних варијација, како према повељама и писмима деспота Ђурђа Бранковића, тако и унутар групе повеља и писама насталих 1457. године. Уместо ширења и стабилизације најважнијих одлика ресавског правописа, у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића долази до слабљења правописних норми (уп. Поломац 2013б).

Наведени преглед најважнијих граfiјских и правописних одлика појединачних докумената омогућава и извођење следећих закључака.

(а) Употреба ресавског правописа може бити условљена жанром и садржином повеља и писама. Степен повратка ћирилометодијевским узорима у документима различитих жанрова није доследно изражен у свим правописним појединостима (нпр. враћање графеме ы у етимолошки положај није спроведено или је слабије спроведено у документима световне садржине).

У вези са овим поставља се питање употребе рашког правописа у трећој деценији XV века у кратком писму упућеном Дубровнику (ЂД 1424). Вероватније је да је употреба старијег типа правописа у овом случају била условљена угледањем на старији документ (уп. писмо кнеза Лазара о истом предмету из 1388. године у Поломац 2008), а не световним карактером текста.

Недоследна употреба ресавског правописа у Х1 1454 и Х2 1454 може се објаснити световним карактером текстова, што условљава одсуство или слабије присуство читавог низа очекиваних одлика (пре свега, графема њ и њи и надредних акценатских знакова). Илустративно је напоменути да се једина особина која је доследно изражена у овим документима, а то је употреба грчких слова, управо може узети за примере који имају сакрални, а не световни карактер.

Световним карактером, а можда и друштвеноисторијским околностима (време опште несигурности непосредно пред пад Деспотовине могло је оставити трага и на делатност писара), може се објаснити слабљење правописне норме у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића. У односу на повеље деспота Ђурђа настале од краја треће деценије XV века посебно су слабије заступљене: (а) употреба графеме а у функцији обележавања групе [ja] у поствокалском положају, (б) употреба графеме ы, (в) употреба спирита и акцената (посебно оксије и обичне варије).

(б) Степен доследности у употреби ресавског правописа у појединачним документима у вези је и са њиховим дипломатичким статусом. Ову тврђњу одлично илуструју СХ 1392–1402 (недовршен препис или концепт) и ЂП 1410 (препис или концепт исписан неуредно).

2. ОПШТИ ПОГЛЕД НА ГРАФИЈСКЕ И ПРАВОПИСНЕ ОДЛИКЕ

2.1. ОПШТИ ПОГЛЕД НА ОДНОС ФОНЕМА И ГРАФЕМА. – Општи однос фонема и графема у повељама и писмима Српске деспотовине представљен је у табели бр. 22.

Табела бр. 22:
Фонеме и њихове графемске реализације у испитиваним документима

а	а, (ъ), (ѡ), (◌) ²¹⁷ , /а/ ²¹⁸	ъ	(н, н-)
б	ѡ ²¹⁹	о	ω, о, (/ω/), (о)
в	ѡ, (ѡ)	п	п
г	г	р	ρ (ρъ, ρѡ)
д	д	с	с, (ѡ)
ђ	(г, г-) ²²⁰	т	т, /ѡ/, (ѡ)
е	ѡ, ѡ, (ѡ), (/ѡ/), (/ѡ/), (/ѡ/)	ћ	(к, к-)
ж	ѡ	у	(ѡ, ѡѡ, ѡ, ѡ), /ѡ/
з	ѡ	ф	(ф)
и	н, (ѡ, ѡ, ѡ, ѡ)	х	(х)
ј	н, (ѡ), /а/, (/а/), /ѡ/, (/ѡ/), /ѡ/, (/ѡ/), (/ѡ/), (/ѡ/)	ѡ	ѡ
к	к, (ѡ)	ч	ч
л	л, (лъ, лѡ)	ѡ	(ч, ж)
љ	(л, л-)	ш	(ш), /ѡ/
м	ѡ	ѡ	(ѡ, ѡѡ, ѡ, ѡ)
н	н	ѡ < ѡ	(ѡ, ѡ, ѡ)

Из наведеног прегледа произлази подела на: (а) фонеме које се увек обележавају на исти начин: /б/, /г/, /д/, /ж/, /з/, /м/, /н/, /п/, /ф/, /х/, /ѡ/, /ч/; и (б) фонеме које се обележавају на више начина: /а/, /в/, /ђ/, /е/, /и/, /ј/, /к/, /л/, /љ/, /њ/, /о/, /р/, /с/, /т/, /ћ/, /у/, /ѡ/, /ш/, /ѡ/. На више начина се обележава и некадашњи полугласник у слабом положају.

У првој групи налазе се фонеме чије су графеме преузете као готова решења из грчке унцијале (посредством стсл. ћирилице) (/б/, /г/, /д/, /м/, /н/, /п/, /ф/), као и специфичне словенске фонеме (/ж/, /з/, /х/, /ѡ/ и /ч/) које су се у српској ћирилици увек обележавале на исти начин (ж, з, х, ѡ и ч).

Посебно треба нагласити да у испитиваним документима није реализована могућност обележавања фонеме /п/ помоћу грчког слова ψ, као ни могућност обележавања /з/ помоћу графеме ѕ.

218 У угласту заграду се ставља графема која није употребљена у свим документима

219 Косим заградама се сигнализира да графема има сложу гласовну вредност.

220 Није узета у обзир чињеница да се једначење сугласника по звучности у писању најчешће није обележавало.

221 Цртицом је означено да се графема употребљава у комбинацији са следећом графемом, чија гласовна вредност обухвата палатализацију претходног гласа

Обележавање фонема из друге групе на више начина условљено је различитим чиниоцима: (а) фонеме /л/ и /р/ посебно се обележавају уколико се налазе у вокалној функцији; (б) фонеме /в/, /к/, /с/ и /т/ обележавају се двојачко услед враћања у употребу грчких слова *v*, *z* и *ϕ*; (в) фонеме /ш/ и /т/ (у оквиру групе [шт]) обележавају се и лигатуром *џ*; (г) различито обележавање вокала условљено је наслеђем старословенске ћирилице, као и гласовним промена током историјског развоја српског језика; (д) различито обележавање консонаната /ј/, /љ/, /њ/, /ћ/, /џ/ и /џ/ условљено је традиционалним одсуством графема за ове фонеме у старословенској и српској ћирилици.

2.2. ГРАФИЈА И ПРАВОПИС У ЕВОЛУТИВНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ. – У односу на повеље и писма из доба кнеза Лазара најважније промене графије и правописа у повељама и писмима Српске деспотовине тичу се јављања и стабилизације одлика ресавског правописа. На основу проведеног истраживања може се понудити неколико општих закључака:

(а) У повељама и писмима Српске деспотовине запажа се даље ширење најважнијих одлика ресавског правописа, забележених већ у последњој четвртини XV века, у повељама и писмима из доба кнеза Лазара.

(б) Повеље и писма са доследно израженим најважнијим одликама ресавског правописа срећу се већ на прелазу XIV у XV век.

(в) Током прве три деценије XV века употреба ресавског правописа у испитиваним повељама и писмима није стабилизована. На ово указује: (а) различито усвајање најважнијих одлика ресавског правописа у појединачним повељама и писмима из овога периода; и (б) присуство повеља и писама писаних рашким правописом у овоме периоду.

(г) Стабилизована употреба ресавског правописа у повељама и писмима Српске деспотовине може се пратити почев од краја треће деценије XV века.

(д) Најважније одлике ресавског правописа различито су усвојене у испитиваним повељама и писмима. Према степену стабилизације разликују се: (а) одлике чија употреба није у потпуности стабилизована, чак ни након треће деценије XV века: употреба *џ* и *ы*, употреба *є* и *ѐ* у функцији обележавања [је], употреба акцентуације и нове интерпункције; и (б) одлике чија је употреба доследније изражена, а од краја треће деценије XV века потпуно стабилизована у повељама и писмима деспота Ђурђа Бранковића: употреба графеме *ї* за обележавање редукованог /и/, употреба графеме *л* за обележавање поствокалног [ја], употреба грчких слова *z* и *ϕ* (нема примера у којима се очекује графема *ψ*; употреба графема *v* није стабилизована, што је и очекивано с обзиром на велики број конкурентних графема за обележавање /и/).

(ђ) Слабљење правописне норме у повељама деспота Лазара и Стефана Бранковића објашњено је световним карактером текстова и друштвено-историјским контекстом у коме су настали ови документи (в. овде т. 1.4).

IV.2. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ЈЕЗИЧКИМ ОДЛИКАМА

1. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ ПОЈЕДИНАЧНИХ ПОВЕЉА И ПИСАМА

1.1. Уводне напомене. – Поред опште оцене о степену заступљености српског народног и српскословенског језика у појединачним документима, у прегледу који следи наведене су и најважније фонетске, фонолошке и морфолошке одлике, а изузетно и прозодијске, уколико је грађа омогућавала извођење оваквог типа закључака. Систематизација најважнијих лексичких и синтаксичких одлика са аспекта функционалне стилистике наведена је овде у т. 2.3.

1.2. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ ПОВЕЉА И ПИСАМА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

МД 1392. – Кратко писмо (захтевница) писано српским народним језиком (српскословенски фонетизам само у супстантивизираном партиципу *владушиџему* у формули у којој се наводи адресат). – Вокализам: (а) нема примера за /ѣ/ > /е/ и /ѡ/ > /а/, (б) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега. – Консонантизам: (а) једна потврда за /ћ/ у резултату старог јотовања, (б) нема примера за /л/ на крају слога, као ни за /о/ које би било пореклом од њега, (в) један пример за *вь* > /у/ у предлогу, (г) Фонетизам /п/ у имену *Сѡеѡан*. – Деклинација: (а) лична заменица 1. л. јд.: *ја*, (б) акуз. јд. личне заменице 3. л. м. р. у вези са предлогом: *за њ*, у истом облику и енклитика *ѡа*. – Конјугација: (а) наставак -у у 1. л. јд. през.: *оѡкуѡљу*, *освобођу*, (б) без наставка -ѡ у 3. л. јд. през.

ЈП 1395. – Опширна манастирска даровница у којој српскословенски језик долази у уводном делу (аренга и интитулација, до средине 10. реда), између двају набрајања дарованих поседа (23–27. реда), и у потврди патријарха Данила (од 55. реда до краја повеље). Српски народни језик доминира у диспозицији (набрајање дарованих поседа: 10–23. ред, и 27–40. ред; имунитетска формула: 40–46. ред). Српскословенски са елементима народног језика заступљен је у санкцији (46–51. ред), датуму и потпису (51–55). – Вокализам: (а) извршена промена /ѣ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) вокално /л/ > /у/ у проепониму *Буѡарин*, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вь*(-) значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *ѡѡ*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, /ћ/ преовлађује над *ѡѡ* захваљујући великом броју потврда за лексеме *међа* и *ѡосѡођа*. – Именице: (а) поред српсл. наставка -е, наставци -е и -у у лок. јд. *-о- основа у духу народног језика; поред српсл. -и, наставци -и и -у у духу народног језика код *-јо- основа, (б) само наставак -е у ген. јд. *-а- основа у духу народног језика, (в) само наставак -ом у инстр. јд. *-а-/ја- основа у духу народног језика, (г) по један при-

мер са српским наставком *-e* у лок. јд. **-a-* и **-ja* основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) акузативна енклитика 3. л. јд.: *џа*, (б) генитивни облици показне заменице *џоџа* и *џоџај* (али и *џоџо*). – ПРИДЕВИ: (а) само српсл. наставак *-аџо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) српсл. наставак *-ије* и народни наставак *-е* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. р. – ГЛАГОЛИ: (а) преовлађујућа употреба српскословенских над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (б) преовлађују српски народни облици 1. л. мн. презента, (в) српски народни и српсл. облици 1. л. мн. аориста, (г) само млађи начин грађења партиципа претерита активног.

ЈЛ 1394–1395. – Краћа манастирска даровница у којој српски народни језик преовлађује само у диспозицији (имунитетска формула: од средине 14. до средине 19. реда). – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /e/, (б) нема примера за промену /џ/ > /a/, (в) нема примера за промену вокалног /л/ > /y/, (г) нису забележени покретни вокали. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) искључиво фонетизам *вљ*(-), (в) поред *иџи* и *жс*, у мањем броју примера и /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) примери промене *-гс-* > *-с-* у лексемама *џосџосџиво* и *џосџосџивоваџи*. – ИМЕНИЦЕ: (а) српсл. наставак *-и* и народни наставак *-е* у ген. јд. *-a-* основа, (б) само српсл. наставак *-оју/-еју* у инстр. јд. **-a/-ja* основа, (в) у једном примеру правилно се употребљава инстр. дв. *синома*. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) правилно употребљен инстр. дв. *мојима*, (б) српсл. облик ген. јд. ж. р. *џоје*. – ПРИДЕВИ: (а) наставак *-оџа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. рода, (г) примери са наставком *-ех* у ген. мн. у духу народног језика. – БРОЈЕВИ: (а) старији облик ном. мн. м. р. *џрџје*. – ГЛАГОЛИ: (а) уједначена употреба српских народних и српскословенских облика 3. л. јд. презента, (б) српскословенски и српски народни облици 1. л. мн. презента, (в) превласт српскословенских над српским облицима 3. л. мн. презента, (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

Н 1396. – Опширни акт којим се детаљно уређују односи монахиње Јевгеније и њене деце са манастиром Св. Пантелејмона писан је у основи српским народним језиком. Елементи српскословенског језика спорадично су уткани у ову основицу. Српскословенски језик доминира само у есхатоколу (у санкцији и потпису). – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /e/, (б) нема примера за промену /џ/ > /a/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /y/, (г) нису забележени покретни вокали. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) значајно преовлађује фонетизам /y/ < *вљ*(-), (в) поред *иџи*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, /ђ/ преовлађује над *жс* захваљујући великом броју потврда за лексему *џосџоџа*, (г) ново јотовање група *-јџи-* и *-јг-* у примерима *доџи* (инфинитив), *доџе* (3. л. јд. през.) и *доџу* (3. л. мн. през.), (д) асимилација по месту творбе у предлогу: *и њим*, (ђ) поред примера чувања *-вљ-* забележени су и примери промене *-вљ-* > *-љ-*, (е) промена *кћ-* > *хћ-* у примеру *хћери*, (ж) промена *-ћск-* > *-ск-* у придеву *којориски* (од ојконима *Којориџи*), (з) двоструки фонетизам позајмљенице ктџтор: *киџџтор* и

језика (највише у санкцији). Потпис и потврда патријарха Данила писани су чистим српскословенским. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/ (љ се пише на месту етимолошког /е/), (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) покретно /е/ у инстр. јд. заменице: *никимере*. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шѣ* у резултату старог јотовања, поред *жг* у једном примеру и /ћ/. – Именице: (а) српсл. наставак *-и* и народни наставак *-е* у ген. јд. *-а-* основа. – Заменице: (а) акузативна енклитика 3. л. *ѧа*, (б) партикула *ре* у облику *никимере*. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѧо* у ген./ акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. р. – Глаголи: (а) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (б) само наставак *-мо* у 1. л. мн. презента, (в) један пример 1. л. мн. аориста, и то са наставком *-смо*; (г) само млађи начин грађења партиципа претерита активног.

СХ 1392–1402. – Краћа манастирска даровница (препис или недовршени концепт) у којој преовлађује српскословенски језик. Малобројни елементи српског народног језика у протоколу (у интитулацији и интервенцији). Нешто више елемената српског народног језика у тексту повеље (у експозицији и диспозицији). Санкција писана чистим српскословенским. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/ (љ се пише на месту етимолошког /е/), (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шѣ* и *жг*, у мањем броју примера и /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) промена *-ѡѡ-* > *-ѡ-*. – Именице: (а) поред српсл. *-е*, и наставак *-у* у лок. јд. **-о-* основа, (б) само наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (в) наставак *-ом* претеже над примерима са српсл. наставком *-еју* у инстр. јд. *-а/-ја-* основа. – Заменице: (а) акузативна енклитика 3. л. *ѧа*, (б) акузативна енклитика ж. р. 3. лица *ју*. – Придеви: (а) наставак *-оѧа* у ген./ акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) само наставак *-е* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско *-ој* у дат./лок. јд. ж. р. – Бројеви: (а) множински облик уз број *ѣри*. – Глаголи: (а) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) само српскословенски облици 3. л. мн. презента, (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста, (д) само млађи начин грађења партиципа претерита активног.

ЈХ 1394–1402. – Манастирска даровница у чијем првом делу (до 29. реда) преовлађује српскословенски језик (елементи српског народног језика присутни су од 14. до 20. реда у експозицији и диспозицији). Други део даровнице (од 29. до 48. реда) представља диспозицију (набрајање међа) писану народним језиком. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам:

(а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *иѣи*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, /ћ/ преовлађује над *жг* захваљујући великом броју потврда за лексему *међа*, (г) супституција /ф/ > /п/ у имену *Раџаиш* (од *Рафаил*), (д) промена *-вѣ-* > *-ѣ-*. – Именице: (а) поред српсл. наставка *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа; само *-и* код именица **-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) само наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (г) један пример наставка *-е* у духу српског народног језика у дат. јд. **-ја-* основа, (д) само српсл. *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа, (ђ) примери за наставак *-е* у духу народног језика у лок. јд. именица **-а-* основа. – Заменице: (а) облици показне заменице у духу народног језика *ѣѣј* (акуз. јд. м. р.), *ѣѣј* (ген. јд. ж. р.), *ѣѣј* (акуз. јд. ж. р.). – Придеви: (а) наставак *-оѣа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) само наставак *-е* у ген. јд. ж. р. – Глаголи: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) превласт српсл. над српским народним облицима 3. л. мн. презента, (г) српски народни и српсл. облици 1. л. мн. аориста.

ЈД 1397–1402. – Манастирска даровница писана српскословенским језиком. – Вокализам: (а) извршена промена /ѣ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *иѣи* и *жг* у резултату старог јотовања. – Именице: (а) само српсл. *-е* и *-и* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (в) само српсл. наставак *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа, (г) у једном примеру правилно се употребљава инстр. дв. именичке и заменичко-придевске промене. – Заменице: (а) српсл. облик присвојне заменице *ѣѣојеје* (ген. јд. ж. р.). – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѣо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (г) примери са наставком *-ех* у ген. мн. – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (в) превласт српсл. над српским народним облицима 3. л. мн. презента.

СЈ 1404–1405. – Краћа властeosка даровница представља образац за функционално разграничавање и прожимање српскословенског и српског народног језика. Српскословенски се употребљава у протоколу (аренга и интитулација: до средине 4. реда) и есхатоколу (санкција, од 25. до 34. реда, потпис). Српскословенска основа са елементима српског народног језика употребљава се на прелазу протокола и текста (интервенције и експозиције: од средине 10. до 16. реда). У диспозицији долази српска народна основа са елементима српскословенског језика. – Вокализам: (а) извршена промена /ѣ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) покретно /е/ у лок. јд. придева: *ѣри свѣштому кнезу*. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *иѣи* у резултату старог јотовања, поред *жг* у двама примерима

и /ћ/, (г) српскословенска промена *-ц-* > *-сћ-*. – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-/јо-* основа, (б) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (в) само наставак *-ом* у INSTR. јд. **-а-/ја-* основа у духу народног језика. – Заменице: (а) дативска енклитика ж. р. заменице 3. лица *јој*, (б) присвојна заменица *њејњн*. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аџо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. р. – Глаголи: (а) значајна превласт српских народних над српсл. облицима 3. л. јд. презента, (б) само српсл. облици 1. л. мн. аориста, (в) само млађи начин грађења партиципа претерита активног.

СД 1405. – Потврдна привилегија о трговини у највећој мери писана српским народним језиком. Српскословенски језик доминира у протоколу (аренга, до 3. реда) и есхатоколу (санкција, од 41. до 43. реда; датуму и месту, од 43. до 45. реда). Прожимање српскословенског и народног језика у протоколу повеље (у интитулацији, промулгацији и интервенцији), али и у потпису (45. ред). – Прозодил: Двострука варија може упућивати на чување старог система вокалских дужина. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) покретно /а/ у прилогу *најпрега*. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) значајно преовлађује фонетизам /у/ < *вѡ(-)*, (в) у резултату старог јотовања преовлађују /ћ/ и /ћ/, док се *шћ* и *жс* срећу ретко, (г) ново јотовање у групи *-јг-* у примеру *нађу* (3. л. мн. през.), (д) промена *-вѡ-* > *-ѡ-*, (ђ) двоструки фонетизам позајмљенице *cursa* (срлат.): *џуса* и *хуса*. – Именице: (а) поред српсл. наставака *-е* и *-и*, и наставак *-у* у лок. јд. **-о-* основа, наставци *-и* и *-у* код **-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) поред српског народног наставака *-е*, у малобројним примерима и српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (г) само наставак *-ом* у INSTR. јд. **-а-/ја-* основа у духу српског народног језика, (д) у једном примеру наставак *-е* у духу српског народног језика у лок. јд. именица **-а-* основа. – Заменице: (а) акузативна енклитика 3. л. *џа*, (б) акузативни облици *коџа* и *своџа*, (в) генитивни облици *шоџа* и *шоџај*, (г) акузативни облици *оноџај* и *оноџази*. – Придеви: (а) преовлађује наставак *-оџа* у ген./акуз. јд. м./с. рода, (б) само наставак *-е* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. рода, (г) наставак *-ем* у INSTR. м. р. у духу народног језика (данас обележје косовско-ресавског дијалекта). – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) преовлађују српски облици 3. л. јд. през. (српсл. облици у изолованим примерима), (в) само народни облици у 3. л. мн. презента.

СТ 1406. – Краћа манастирска даровница писана српскословенским језиком. Елементи српског народног језика пробијају се у малобројним примерима у диспозицији повеље. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/ (само у једном примеру у потпису), (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѡ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шћ* и *жс* у резултату старог јотовања, (г) одсуство новог јо-

презента, (б) само српскословенски облици 3. л. јд. презента, (в) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (г) само један пример 3. л. мн. презента, и то у духу народног језика, (д) само српсл. облици 1. л. мн. аориста, (ђ) само млађи начин грађења партиципа претерита активног.

СХ 1411. – Манастирска даровница у којој се српскословенски језик употребљава у протоколу (у аренги и интитулацији, до 10. реда) и есхатоколу (у санкцији, од 41. до 49. реда; у потпису, 58. ред). У обимној диспозицији (од 11. до 41. реда) налази се у основи српски народни језик са мањим примесама српскословенског језика (посебно на прелазу аренге у диспозицију и у оном делу диспозиције у коме се уговарају посмртни помени). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/; (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вь(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шти*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, подједнак број примера за *жс* и /ђ/, (г) промена *чр-* > *цр-* у ојкониму *Црешња*. – Именице: (а) само српсл. *-е* и *-и* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) само наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (в) само по један пример за наставак *-ом* и *-еју* у инстр. јд. именица **-ја-* основа. – Заменице: (а) акузативна енклитика 3. л. *џа*. – Придеви: (а) наставак *-оџа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. рода, (г) примери са наставком *-ех* у ген. мн. у духу народног језика, (д) примери са српским наставком *-е* у акуз. мн. ж. р. – Глаголи: (а) наставак *-и* у једном примеру у 1. л. јд. презента, (б) уједначена употреба српских и српсл. облика 3. л. јд. презента, (в) незнатна превласт српских народних над српсл. облицима 3. л. мн. презента, (г) по један пример старијег и млађег начина грађења партиципа претерита активног.

СМ 1413. – Краћа манастирска даровница писана српскословенским језиком. Српски народни језик долази до изражаја само у краткој диспозицији (од 21. до 29. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вь(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шти* и *жс* у резултату старог јотовања. – Именице: (а) само српсл. *-е* и *-и* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (в) искључиво српсл. наставак *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа, (г) један пример за наставак *-е* у духу српског језика у лок. јд. именица **-а-* основа. – Заменице: (а) само српскословенски облици. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аџо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. р. – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) само српсл. облици 3. л. јд. презента, (в) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (г) превласт српсл. над српским народним облицима 3. л. мн. презента, (д) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

СЛ 1414–1415. – Кратка манастирска даровница писана српскословенским језиком. Малобројни наноси из српског народног језика долазе у краткој диспозицији (од 13. до средине 17. реда). – Вокализам: (а) нема примера за /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) искључиво фонетизам *вѣ(-)*, (в) искључиво *ишѣ* и *жсг* у резултату старог јотовања. – Именице: (а) искључиво српсл. *-е* и *-и* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (в) само српсл. наставак *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа. – Заменице: (а) само српскословенски облици. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѡ* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) искључиво српсл. *-еј* у дат. јд. ж. р. – Бројеви: (а) облик *четирием* (дат. мн.). – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (в) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (г) само српскословенски облици 3. л. мн. презента, (д) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

СВ 1417. – Манастирска даровница писана српскословенским језиком. У диспозицији повеље српскословенска основа прожета је малобројним наносима из српског народног језика (од 23. до 27. реда и од 30. до 36. реда). – Прозодила: Двострука варија може упућивати на чување старог система вокалских дужина. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) покретно /е/ у лок. јд. придева: у *новобрдскому мѣшо-ху*. – Консонантизам: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *ишѣ* у резултату старог јотовања, поред *жсг* у једном примеру и /ђ/. – Именице: (а) поред српсл. наставка *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа, наставци *-и* и *-у* код **-јо-* основа, (б) српсл. наставак *-и* и српски наставак *-е* у ген. јд. *-а-* основа, (в) искључиво српсл. наставак *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа. – Заменице: (а) само српсл. облици. – Придеви: (а) наставак *-оѡ* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. р. – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (в) само српсл. облици 1. л. мн. аориста, (г) само млађи начин грађења партиципа претерита активног.

И 1402–1422. – Краћи акт игумана манастира Св. Пантелејмона у коме се српскословенски језик употребљава у протоколу (до 11. реда) и есхатоколу (у санкцији, од 32. до 36. реда; у потпису, 36. ред. У диспозицији акта (од 10. до 20. реда) преовлађује српски народни језик. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом

/y/, (в) искључиво *шт̃* и *жг* у резултату старог јотовања, (г) ново јотовање *-јт̃-* у примеру *доћи* (инфинитив), али и изостанак промене у групи *-јг-* у примеру *гојгу* (3. л. мн. през.). – Именице: (а) наставци *-и* и *-у* код **-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (б) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (в) по један пример за наставак *-ом* и *-еју* у инстр. јд. именица **-ја-* основа. – Заменице: (а) српсл. облици *оваја* (акуз. мн. с. р.) и *всакаја* (ном. јд. ж. р.) мењају се по сложеној придевској деklinацији. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аго* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. р. – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) значајна превласт српских над српсл. облицима 3. л. јд. презента, (в) само наставак *-мо* у 1. л. мн. презента, (г) само српсл. облици 3. л. мн. през. атематских глагола (српски облици код тематског глагола *имаџи*), (д) српски народни и српсл. облици 1. л. мн. аориста.

СЛ 1427. – Манастирска даровница у којој су српскословенским језиком писани протокол (аренга, интитулација, промулгација, интервенција: до 12. реда), мањи део текста повеље (експозиција, од 12. до 15. реда), као и есхатокол (санкција, од 42. до 51. реда; датум и потпис, од 51. до 54. реда). Обимна диспозиција (од 15. до 42. реда) у основи је написана српским народним језиком, са мање или више примеса српскословенског (мање приликом набрајања поседа и у имунитетској формули; нешто више приликом уговарања посмртних помена). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вљ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шт̃*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, искључиво *жг*, (г) ново јотовање група *-јт̃-* и *-јг-* у примерима *љоћи* (инфинитив), *љоћу* (3. л. мн. през.), *љоћоше* (3. л. мн. аориста), (д) поред примера чувања групе *-вљ-* забележени су и примери промене *-вљ-* > *-љ-*. – Именице: (а) поред српскословенског *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа, код **-јо-* основа само *-у*, (б) српсл. наставак *-и* и српски народни наставак *-е* у ген. јд. *-а-* основа, (в) уз српсл. наставке *-оју/-еју*, у неколико примера и наставак *-ом* код **-а/-ја-* основа. – Заменице: (а) један пример за генитивни облик *мога*, (б) српски народни облици са партикулом *зи*: *овози* (акуз. јд. с. р.), *овази* (ном. мн. с. р.), *онози* (акуз. јд. с. р.). – Придеви: (а) наставак *-ога* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) поред српсл. наставак *-ије*, у двама примерима и српски наставак *-е* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. р. – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. јд. презента, (в) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (г) једнак број српских народних и српсл. облика 3. л. мн. презента, (д) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

1.3. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ ПОВЕЉА И ПИСАМА ДЕСПОТА ЂУРЂА И ЊЕГОВИХ НАСЛЕДНИКА

МД 1405. – Потврдна привилегија о трговини писана српским народним језиком. Елементи српскословенског језика само у аренги. – Прозодиа: Двострука варија може упућивати на чување старог система вокалских дужина. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) извршена промена /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокалног /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) значајно преовлађује фонетизам /у/ < *вѣ(-)*, (в) у резултату старог јотовања преовлађују /ћ/ и /ђ/, док се *шћ* и *жг* срећу ретко, (г) ново јотовање групе *-јг-* у примеру *нађу* (3. л. мн. през.), (д) промена *-ѡѡ-* > *-ѡ-*, (ђ) метатеза у групи *кѡѡ-* доследно. – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) поред српског народног наставка *-е*, у малобројним примерима и српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (г) уз наставак *-ом*, само у једном примеру и српсл. наставак *-еју* у инстр. јд. *-а-/-ја-* основа. – Заменице: (а) само народни облик *ја*, (б) двојински облик *нају* погрешно употребљен, (в) акузативна енклитика 3. л. *ѡа*, (г) генитивни облици *ѡоѡа* и *ѡоѡази*, (д) акузативни облик *оноѡај*, (ђ) генитивни облик *нашеѡа*. – Придеви: (а) преовлађује наставак *-оѡа* у ген./акуз. јд. м./с. рода, (б) примери са наставком *-ех* у ген. мн. у духу српског народног језика. – Глаголи: (а) наставак *-у* у 1. л. јд. презента, (б) облици 3. л. јд. през. само у духу српског народног језика, (в) само наставак *-мо* у 1. л. мн. презента, (г) само народни облици у 3. л. мн. презента, (д) само наставак *-смо* у 1. л. јд. аориста, (ђ) инфинитив без *-и* (као у савременим косовско-ресавским говорима).

МХ 1406. – Манастирска даровница писана претежно српскословенским језиком. Елементи српског народног језика долазе у аренги, а у једном делу диспозиције српски народни језик преовлађује (од 28. до 34. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шћ* и *жг*, у мањем броју примера и /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) ново јотовање групе *-јѡѡ-* у глаголу *доћи*. – Именице: (а) наставци *-и* и *-у* у лок. јд. **-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) српсл. наставак *-и* и народни наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (г) само српсл. наставак *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа. – Заменице: (а) само народни облик *ја*, (б) генитивни облик *којеѡа*. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѡо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) српсл. наставак *-ије* и српски наставак *-е* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. рода, (г) у једном примеру српски наставак *-е* у акуз. мн. м. р. – Глаголи: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) српсл. и српски народни облици 1. л. мн. презента, (в) само српсл. облици 3. л. мн. презента, (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

ГП 1403–1408. – Краћа манастирска даровница писана српскословенским језиком. Елементи српског народног језика продиру у интитулацију (9. ред). Српски народни језик преовлађује у диспозицији (од 13. до 16. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вь(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шш*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, /ћ/ преовлађује над *жс* захваљујући потврдама за лексеме *мећа* и *ѡсѡѡћа*. – Именице: (а) поред српсл. *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа, наставци *-и* и *-у* код **-јо-* основа, (б) само наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (в) само наставак *-ом* у инстр. јд. **-а-/-ја-* основа у духу српског народног језика, (г) два примера за наставак *-е* у духу српског народног језика у лок. јд. именица **-ја-* основа. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѡ* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. рода, (в) само српсл. облици 3. л. јд. презента, (в) српсл. и српски народни облици 1. л. мн. презента, (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

ЂП 1410. – Краћа манастирска даровница (недовршени препис или концепт) у којој изостаје протокол. Српски народни језик са елементима српскословенског налази се у диспозицији (до 9. реда). Српскословенски језик са елементима српског народног језика долази у остатку повеље. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/ (само два примера за графему љ), (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вь(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шш*, у једном примеру и /ћ/ у резултату старог јотовања, искључиво *жс*. – Именице: (а) само српсл. *-е* и *-и* у лок. јд. **-о-* основа, (б) један пример за наставак *-е* у духу народног језика у лок. јд. **-ја-* основа. – Заменице: (а) акузативна енклитика 3. л. *ѡа*, (б) облици са партикулама *ѡѡѡј* и *ѡѡѡј*. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѡ* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (в) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. р. – Глаголи: (а) значајна превласт српских над српскословенским облицима 3. л. јд. презента, (б) само наставак *-мо* у 1. л. мн. презента, (в) само наставак *-смо* у 1. л. мн. аориста.

ЂП 1419. – Кратка манастирска даровница писана српскословенским језиком. Српски народни језик са малобројним српскословенским наносима употребљава се само у диспозицији повеље (од 17. до 26. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вь(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шш* у резултату старог јотовања, подједнак број примера за *жс* и /ћ/, (г) чува се група *-вљ-*. – Именице: (а) поред српскословенског *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа, само *-и* код именица **-јо-* основа, (в) наставци *-ом* и *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја-* основа. – Заменице: (а) поред српсл. форме *аз* долази и народни облик *ја*, (б) генитивни облик *ѡѡѡа* (али и *ѡѡѡо*). – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѡ* у ген./акуз. јд. м./с. р.

одређеног вида, (б) само наставак *-e* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-ej* у дат. јд. ж. р. – Глаголи: (а) само српсл. облици 3. л. јд. презента, (б) само српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) само један облик 3. л. мн. презента, и то са наставком српског народног језика.

ЂД 1424. – Кратко писмо писано српским народним језиком (српскословенски фонетизам само у супстантивизираном партиципу *владушицаго*). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (љ се пише на месту етимолошког /е/), (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) нема примера у којима се очекује /у/ < *вѡ(-)*. – Деклинација: (а) наставак *-e* у духу српског народног језика у дат. јд. **-а-* основа, (б) народни облик дат. јд. ж. р. *нашој*, (в) само наставак *-мо* у 1. л. мн. през.

ЂВ 1427–1428. – Краћа манастирска даровница писана српскословенским језиком. Елементи српског народног језика употребљавају се на прелазу интервенције у експозицију (од 15. до 18. реда) и у једном делу кратке диспозиције (од 21. до 24. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѡ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шти* и *жс* у резултату старог јотовања. – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-* основа, наставци *-и* и *-у* код **-јо-* основа, (б) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа. – Заменице: (а) облик *онози* (акуз. јд. с. р.) у духу српског народног језика. – Придеви: (а) наставак *-оѡа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-ej* у дат. јд. ж. р. – Глаголи: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) само српсл. облици 3. л. мн. през. атематских глагола (српски облици тематског глагола *имајши*), (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

ЂД 1428. – Потврдна привилегија о трговини писана у највећој мери српским народним језиком. Елементи српскословенског језика преовлађују само у протоколу (посебно од 1. до 4. реда у аренги, интитулацији и промулгацији), као и у есхатоколу (у санкцији, од 50. до 53. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) вокално /л/ > /у/ у примеру *оѡкуне* (3. л. јд. през.), (г) покретно /а/ у прилогу *наѡреѡа*. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) значајно преовлађује фонетизам /у/ < *вѡ(-)*, (в) у резултату старог јотовања преовлађује /ћ/, док се *шти* среће ретко, подједнак број примера за /ћ/ и *жс*, (г) ново јотовање групе *-јг-* у примеру *наћу* (3. л. мн. през.), (д) чува се група *-вѡ-*. – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. рода **-о-* основа; (в) један пример синкретизма ген. и лок. мн. м. рода, (в) поред народног наставка *-е*, у малобројним примерима и српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (г) малобројни примери за *-оју* и *-ом* у инстр. јд. *-а-/-ја-* основа, (д) један пример за наставак

-е у духу српског народног језика у лок. јд. именица *-ја- основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) акузативна енклитика 3. л. *џа*, (б) акузативни облици *коџа* и *своџа*, (в) генитивни облици *џоџа* и *џоџај*, (г) акузативни облик *оноџај*, (д) генитивни облик *своџа*. – ПРИДЕВИ: (а) преовлађује наставак -оџа у ген./акуз. јд. м./с. рода, (б) само наставак -е у ген. јд. ж. рода, (в) искључиво наставак -ој у дат./лок. ж. рода, (г) наставак -ем у инстр. м. р. у духу српског народног језика (и данас обележје косовско-ресавског дијалекта). – ГЛАГОЛИ: (а) наставак -у у 1. л. јд. презента, (б) преовлађују српски народни облици 3. л. јд. и мн. през. (српсл. облици у изолованим примерима).

ЂП 1427–1429. – Краћа манастирска даровница у којој се српскословенски језик употребљава у протоколу (до 15. реда), као и у есхатоколу (у санкцији, од 26. реда до краја повеље). У средишњем делу (диспозицији) (од 15. до 26. реда) употребљава се српски народни језик са малобројним наносима српскословенског. – ПРОЗОДИЈА: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената. – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) покретно /а/ у прилогу *кѡд*. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) нема примера у којима би се очекивала промена /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѡ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шѡѡ*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања, искључиво *жѡд*, (г) промена -*вѡ-* > -*ѡ-*. – ИМЕНИЦЕ: (а) наставци -и и -у код *-јо- основа, (б) само српсл. наставак -и у ген. јд. *-а- основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) облици *ѡози* (акуз. јд. с. р.), *ѡемзи* (инстр. јд.), *онози* (акуз. јд. с. р.). – ПРИДЕВИ: (а) само српсл. наставак -аѡо у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво српсл. наставак -ије у ген. јд. ж. рода, (в) примери са српским наставком -е у акуз. мн. ж. р. – ГЛАГОЛИ: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) превласт српскословенских над српским облицима 3. л. мн. презента, (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

ЂР 1428–1429. – Властеоска даровница у којој се српскословенски језик употребљава у протоколу (аренга, интитулација, промулгација, интервенција, до 15. реда), као и у есхатоколу (у санкцији, од 36. до 44. реда). Српски народни језик прожима се са српскословенским на прелазу интервенције у експозицију (од 15. до 19. реда). У обимној диспозицији (од 19. до 36. реда) искључиво српски народни језик. – ПРОЗОДИЈА: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената, а двострука варија на чување старог система вокалских дужина. – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) вокално /л/ > /у/ у топониму *Јабучје* (данашње *Јабучје* источно од Крагујевца), (г) нису забележени покретни вокали. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) промена /л/ у /о/ у топониму *Раоница*, (б) уједначен број примера за /у/ и *вѡ(-)*, (в) поред *шѡѡ*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања; искључиво *жѡд*, (д) промена -*вѡ-* > -*ѡ-*. – ИМЕНИЦЕ: (а) поред српсл. -е, велики број примера за наставак -у у лок. јд. *-о- основа; наставци -и и -у код *-јо- основа, (б) српсл. наставак -и и народни наставак -е у ген. јд. -а- основа, (в) поред наставка -и, и наставак -е у дат. јд. *-ја- основа, (г) само српсл. наставак

-*оју/-еју* у инстр. јд. *-*а/-ја* основа, (д) један пример за наставак -*е* у духу народног језика у лок. јд. именица *-*а-* основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) српски народни облик дат. јд. *њеџове*, (б) акузативна енклитика 3. л. *џа*, (в) акузативни облик *коџа*. – ПРИДЕВИ: (а) наставак -*оџа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак -*ије* у ген. јд. ж. рода, (в) искључиво наставак -*ој* у дат./лок. ж.р. – ГЛАГОЛИ: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) један пример глаголског прилога прошлог.

ЂЕ 1429. – Краћа манастирска даровница претежно писана српско-словенским језиком. Елементи српског народног језика јављају се на прелазу протокола у текст (односно интервенције у експозицију, 11. ред), и у самом тексту (у експозицији, од 13. до 14. реда; у краткој диспозицији, од 16. до 19. реда). – ПРОЗОДИЈА: Оксидија може упућивати на чување непренесених акцената, а двострука варија на чување старог система вокалских дужина. – ВОКАЛИЗАМ: (а) нема примера за /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вљ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шиљ* и *жљ* у резултату старог јотовања, (г) супституција /ф/ > /в/ у имену *Свимен* (од *Есфиљмен*). – ИМЕНИЦЕ: (а) само српсл. -*е* у лок. јд. *-*о-* основа, (б) српсл. наставак -*и* и српски народни наставак -*е* у ген. јд. -*а-* основа, (в) искључиво српсл. наставак -*оју/-еју* у инстр. јд. *-*а/-ја* основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) облик *овози* (акуз. јд. с. р.) у духу српског народног језика, (а) само српсл. наставак -*аџо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) поред српсл. наставка -*ије*, у једном примеру и српски народни наставак -*е* у ген. јд. ж. р. – ГЛАГОЛИ: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) српсл. и српски облици 1. л. мн. презента, (в) српски народни и српсл. облици 1. л. мн. аориста.

ЂР 1429–1430. – Властеоска даровница у којој се српскословенски језик употребљава у протоколу (аренга, интитулација, промулгација, интервенција, до 15. реда), као и у есхатоколу (у санкцији, од 28. до 35. реда). Прожимање српског народног и српскословенског језика среће се на прелазу протокола у текст (односно интервенције у експозицију), као и у самом тексту (у експозицији, од 15. до 24. реда). У краћој диспозицији (од 24. до 28. реда) само српски народни језик. – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /е/ (љ се пише на месту етимолошког /е/), (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) уједначен број примера за /у/ и *вљ(-)*, (в) поред *шиљ*, у мањем броју примера и /љ/ у резултату старог јотовања; искључиво *жљ*. – ИМЕНИЦЕ: (а) искључиво -*у* у лок. јд. *-*о-* основа; само српсл. -*и* код именица *-*јо-* основа, (б) поред српсл. наставка -*и* у једном примеру и српски народни наставак -*е* у ген. јд. -*а-* основа, (в) само српсл. наставак -*оју/-еју* у инстр. јд. *-*а/-ја* основа, (г) један пример за наставак -*е* у духу српског народног језика у лок. јд. именица *-*а-* основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) конструкција *на коџа осљави* може сведочити о нарушавању падежног система

и продору аналитизма, (б) генитивни облик *своџа*. – Придеви: (а) наставак *-оџа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво наставак *-ој* у дат./лок. ж.р. – Глаголи: (а) уједначена употреба српских народних и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) само српсл. облици 3. л. мн. през. атематских глагола, (г) само српсл. облици 1. л. мн. аориста.

БР 1430. – Краћа властеоска даровница у којој се српскословенски језик употребљава у протоколу (до 16. реда), као и у есхатоколу (у санкцији, од краја 22. реда до краја повеље). Српски народни језик са малобројним српскословенским наносима долази на прелазу протокола у текст (односно интервенције у експозицију, од 15. до 16. реда), у промулгацији (која има необично место, од 17–18. реда) и диспозицији (од 18. до краја 22. реда). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вљ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *шљ* у резултату старог јотовања, поред *жџ* у једном примеру и /ћ/. – Именице: (а) поред српсл. *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа, само српсл. *-и* код именица **-јо-* основа, (б) српсл. наставак *-и* и народни наставак *-е* у ген. јд. *-а-* основа, (в) само српсл. *-оју/-еју* у инстр. јд. **-а-/-ја* основа. – Заменице: (а) српски народни облик дат. јд. *себе*, (б) акузативна енклитика 3. л. *џа*. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аџо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво наставак *-ој* у дат./лок. ж. рода, (в) примери са наставком *-ех* у ген. мн. у духу српског народног језика. – Бројеви: (а) губљење променљивости броја *четири*. – Глаголи: (а) уједначена употреба српских и српсл. облика 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) само српсл. облици 3. л. мн. през. атематских глагола (српски народни облици глагола *имаљи*).

РК 1430–1431. – Краћа манастирска даровница у којој преовлађује српски народни језик захваљујући обимној диспозицији (од 12. до 26. реда). Српски народни језик продира и у протокол повеље писан српскословенским језиком (у промулгацију, интитулацију и интервенцију: до 6. реда). – Прозодила: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената, а двострука варија на чување старог система вокалских дужина. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/; (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било преклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) уједначен број примера за /у/ и *вљ(-)*, (в) поред *шљ*, у мањем броју примера и /ћ/ у резултату старог јотовања; искључиво *жџ*. – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (г) један пример за наставак *-е* у духу народног језика у лок. јд. именица **-а-* основа. – Заменице: (а) само народна форма *ја*, (б) акузативни облик *коџа*. – Придеви: (а) наставак *-оџа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. р. – Глаголи: (а) наставци *-у* и *-м* у 1. л. јд. презента, (б) значајна превласт српских народних над српсл. облицима 3. л. јд.

ваном групом *кѣ-* и примери метатезе *ѣк-*. – Именице: (а) поред српсл. наставка *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-*основа, искључиво *-у* код **-јо-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, али и примери чувања српсл. наставка *-и*, (в) само српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (г) по један пример за наставак *-ом* и *-еју* у инстр. јд. именица **-ја-* основа. – Заменице: (а) само народна форма *ја*, (б) генитивни облик *ѣоѣзи* (али и *ѣоѣо*), (в) генитивни облик *всакоѣа*. – Придеви: (а) наставак *-оѣа* у ген./акуз. јд. м./с. р. само у изолованим примерима, (б) искључиво српсл. наставак *-ије* у ген. јд. ж. рода, (в) само српсл. *-еј* у дат. јд. ж. рода, (г) примери са наставком *-ех* у ген. мн. у духу народног језика, (д) велики број примера са српским наставком *-е* у акуз. мн. ж. рода, (ђ) компаратив *сѣареју*, (е) суперлатив *најѣрвѣ* (и данас у косовско-ресавским говорима). – Глаголи: (а) наставци *-у* и *-м* у 1. л. јд. презента, (б) значајна превласт српских народних над српсл. облицима 3. л. јд. презента, (в) само народни облици у 3. л. мн. презента.

Ђ1 1429–1439. – Манастирска даровница писана српскословенским језиком. Малобројни елементи српског народног језика долазе у протоколу, у промулгацији (15. ред) и на прелазу протокола у текст (односно интервенције у експозицију, 24. и 26. ред). Српски народни језик долази до изражаја приликом формулације дара у диспозицији (29–30. ред, затим од 36. до 42. реда). – Прозодија: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената. – Вокализам: (а) извршена промена /ѣ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѣ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вѣ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) искључиво *ѣѣ* и *ѣд* у резултату старог јотовања, (г) промена *-ѣс-* > *-с-* у лексеми *ѣосѣѣѣво*. – Именице: (а) поред српсл. наставка *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-*основа, наставци *-и* и *-у* код именица **-јо-* основа, (б) поред српсл. наставка *-и* у једном примеру и српски народни наставак *-е* у ген. јд. *-а-* основа, (в) поред српскословенског *-оју/-еју*, и један пример наставка *-ом* у инстр. јд. **-а/-ја-* основа, (г) један пример за наставак *-е* у духу српског народног језика у лок. јд. именица **-ја-* основа. – Заменице: (а) народни облик дат. јд. *себе*. – Придеви: (а) само српсл. *-аѣо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) поред српсл. *-ије*, у једном примеру и српски народни наставак *-е* у ген. јд. ж. рода, (в) српсл. наставак *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. јд. ж. р. – Глаголи: (а) значајна превласт српских народних над српсл. облицима 3. л. јд. презента, (б) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (в) само српсл. облици 3. л. мн. презента.

Ђ1 1445. – Потврдна трговачка привилегија у највећој мери писана српским народним језиком. Елементи српскословенског језика долазе у протоколу (до 9. реда), и у есхатоколу (у санкцији, од 38. до 41. реда). – Прозодија: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената, а двострука варија на чување старог система вокалских дужина. – Вокализам: (а) извршена промена /ѣ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѣ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) покретно /е/ у лок. јд. показне заменице: *на ономеј сѣану*. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) значајно преовлађује фонетизам /у/ < *вѣ(-)*,

(в) у резултату старог јотовања преовлађују /ћ/ и /ђ/, док се *шћ* и *жд* срећу ретко, (г) фонетизам/п/ у имену *Сћейан*, (д) одсуство новог јотовања групе *-јг-* у примеру *најгу* (3. л. мн. през.), (ђ) чува се група *-вљ-*, (е) у прилогу *свуде* извршена метатеза *вс-*. – Именице: (а) поред наставка *-у* у лок. јд. **-о-/-јо-* основа, у једном примеру и облик генитива уместо локатива, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) један пример синкретизма ген. и лок. мн. м. рода, (г) поред народног наставка *-е*, у малобројним примерима и српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа, (г) само наставак *-ом* у инстр. јд. **-а-/-ја-* основа у духу српског народног језика. – Заменице: (а) акузативна енклитика 3. л. *џа*, (б) генитивни облици *џоџа* и *џоџај*, (в) акузативни облик *оноџај*, (г) акузативни облик *своџа*. – Придеви: (а) преовлађује наставак *-оџа* у ген./акуз. јд. м./с. рода, (б) само наставак *-е* у ген. јд. ж. р. – Глаголи: (а) преовлађују српски народни облици 3. л. јд. и мн. през. (српсл. облици у изолованим примерима), (б) само *-мо* у 1. л. мн. презента.

ЂД2 1445. – Кратка потврдна трговачка привилегија у највећој мери писана српским народним језиком. Више елемената српскословенског језика само у протоколу (закључно са 9. редом). – Прозодиа: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) покретно /а/ у прилогу *кџд*. – Консонантизам: (а) нема примера у којима се очекује промена /л/ на крају слога, (б) подједнак број примера за /у/ и *вљ(-)*, (в) у резултату старог јотовања преовлађује /ћ/ и /ђ/, док се *шћ* среће ретко, а *жд* није потврђено, (г) фонетизам/п/ у имену *Сћейан*. – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-* основа, (б) само наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (в) поред српског народног наставка *-е*, у малобројним примерима и српсл. наставак *-и* у ген. јд. **-а-* основа. – Заменице: (а) облици *џози* (акуз. с. р.) и *џџзи* (акуз. м. р.) у духу српског народног језика. – Придеви: (а) искључиво српсл. наставак *-аџо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида. – Глаголи: (а) облици 3. л. јд. през. само у духу српског народног језика.

ЂЛ 1452. – Нешто обимнија манастирска даровница у којој преовлађује српскословенски језик. Елементи српског народног језика присутни су само у обимнијој диспозицији повеље (43. ред, 51–55. реда, 56. ред, 59–63. реда, 67–68. реда, 71–73. реда, 75–80. реда). – Прозодиа: Оксија може упућивати на чување непренесених акцената, а двострука варија на чување старог система вокалских дужина. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) нема примера за промену вокално /л/ > /у/, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) фонетизам *вљ(-)* значајно претеже над фонетизмом /у/, (в) поред *шћ* и *жд*, у мањем броју примера и /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) чува се група *-вљ-*. – Именица: (а) поред српсл. наставка *-е*, и *-у* у лок. јд. **-о-* основа; само *-и* код именица **-јо-* основа, (б) поред српсл. наставка *-и*, у једном примеру и српски народни наставак *-е* у ген. јд. **-а-* основа, (в) наставак *-е* у духу српског народног језика у дат. јд. **-а-* основа, код **-ја-* основа наставак *-и*, али многобројнији примери са наставком *-е* у духу

српског народног језика, (г) поред српсл. наставка *-оју/-еју*, и два примера наставка *-ом* у INSTR. ЈД. именица **-а-/-ја-* основа. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) поред српсл. форме *аз* долази и народни облик *ја*, (б) народни облик дат. ЈД. *мене*. – ПРИДЕВИ: (а) само српсл. наставак *-аџо* у ген./акуз. ЈД. м./с. р. одређеног вида, (б) поред српсл. *-ије*, у једном примеру и српски народни наставак *-е* у ген. ЈД. ж. рода, (в) српсл. *-еј* и српско народно *-ој* у дат./лок. ЈД. ж. рода, (г) наставак *-им* у лок. ЈД. м. р. у духу српског народног језика. – ГЛАГОЛИ: (а) наставци *-у* и *-м* у 1. л. ЈД. презента, (б) преовлађујућа употреба српсл. над српским народним облицима 3. л. ЈД. презента, (в) искључиво српсл. наставак 1. л. мн. презента, (г) преовлађују српски народни облици у 3. л. мн. презента, (д) српски народни и српсл. облици 1. л. мн. аориста, (ђ) један пример глаголског прилога садашњег.

X1 1454. – Акт о одређивању хиландарских међа између Хоче и Јанчишта писан српским народним језиком. Српскословенски језик се употребљава у уводној формули вербалне инвокације, док се изоловани примери српскословенског фонетизма могу срести и у уводном делу, као и у датумској формули на крају акта. – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) забележена промена слоготворног /л/ у /у/ у антропонимском корену *Вук-*, (г) забележен је покретни вокал у лок. ЈД. придева: *хоѿѿчкому*. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) забележена је промена /л/ на крају слога у /о/ у лексеми *чеоник*, (б) преовлађује фонетизам *-у* (само један пример са предлогом *въ* у датуму), (в) искључиво *ћ* и *ђ* у резултату старог јотовања, (г) промена *чр-* у *цр-* у топониму *Црнча*, (д) фонетизам /п/ у имену Степан, (ђ) група *-сл-* > *-л-*, (е) група *-вљ-* > *-љ-*. – ИМЕНИЦЕ: (а) само наставак *-у* код именица **-о-* основа, (б) наставак *-е* у дат. ЈД. **-ја-* основа (особеност косовско-ресавског дијалекта). – ЗАМЕНИЦЕ: заменичка енклитика *ни* (дат. мн.). – ПРИДЕВИ: српски народни облици у ген. ЈД. м. и ж. рода. – БРОЈЕВИ: наставак *-ем* у лок. ЈД. редног броја *ѿрви* (особеност косовско-ресавског дијалекта). – ГЛАГОЛИ: (а) наставак у духу српског народног језика у 3. л. ЈД. презента, (б) наставак у духу српског народног језика у 1. л. мн. презента, (в) српски наставак *-смо* у 1. л. мн. аориста.

X2 1454. – Акт о утврђивању међа манастира Хиландара и Св. Архангела писан српским народним језиком. Српскословенски језик се употребљава само у уводној формули вербалне инвокације. – ВОКАЛИЗАМ: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) забележена промена слоготворног /л/ у /у/ у антропонимском корену *Вук-*, (г) нису забележени покретни вокали. – КОНСОНАНТИЗАМ: (а) нису забележени примери промене /л/ на крају слога у /о/, (б) доследно се јавља фонетизам *у-* < *вљ-*, (в) само *ћ* у резултату старог јотовања; поред *ћ*, само у једном примеру и српскословенска група *жс* (*ѿрежде*), (г) промена *чр-* у *цр-* у топониму *Црешња*, (д) фонетизам /п/ у имену Степан, (ђ) група *-сл-* > *-л-*, (е) група *-вљ-* > *-љ-*. – ИМЕНИЦЕ: (а) наставак *-у* код именица **-јо-* основа, (б) наставак *-е* у дат. ЈД. **-а-/-ја-* основа (особеност косовско-ресавског дијалекта), (в) употреба множинских уместо двојнских облика као сведочанство губљења двојине као посебне граматичке категорије. – ЗАМЕНИЦЕ: (а) *ѿшомј* (дат. ЈД.) у духу српског народног језика, (б) *нашеми* (instr.

мн.) са аналошким наставком *-еми* из непалаталне промене. – Придеви: (а) српски народни облици у ген. јд. м. и ж. рода, (б) аналошки наставак *-ех* у ген. мн. – Глаголи: наставак *-смо* у 1. л. мн. аориста у духу српског народног језика.

ЂВ 1456. – Краћа властеоска даровница чији највећи део чини диспозиција (од 3. до 18. реда) писана српским народним језиком. Малобројни елементи српскословенског језика долазе у кратком протоколу и есхаптоколу (институција у 1. реду и датум у 19. реду). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) извршена је промена /ѧ/ > /а/, (в) нема ни примера за вокално /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ на крају слога, (б) значајно преовлађује фонетизам /у/ < *вь(-)*, (в) по један пример за фонетизам *шѣи* и /ћ/ у резултату старог јотовања, нема примера за фонетизам *жг*, већ само /ћ/ у лексеми *мећа*, (г) фонетизам /п/ у имену *Сѣеѣан*, (д) извршена метатеза у групи *вс-* у једном примеру: *свех* (ген. мн.). – Именице: (а) искључиво *-у* у лок. јд. **-о-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. м. р. **-о-* основа, (в) један пример за наставак *-е* у духу народног језика у лок. јд. **-ја-* основа. – Заменице: (а) удвајање партикула у облицима *овојзи* (акуз. јд. с.р.) и *овајзи* (акуз. мн. с. р.), (б) генитивни облик *своѧа*. – Придеви: (а) само српсл. наставак *-аѧо* у ген./акуз. јд. м./с. р. одређеног вида, (б) искључиво наставак *-ој* у дат./лок. ж. р. – Глаголи: (а) облици 3. л. јд. и мн. през. само у духу српског народног језика, (б) један пример 1. л. мн. аориста, и то са наставком *-смо*.

Л1 1457. – Признаница о пријему оставе деспота Ђурђа писана српским народним језиком са минималним уделом српскословенских елемената у уводном и завршном делу. – Прозодила: Употреба двоструке варије упућује на чување наглашених и ненаглашених дужина према правилима старије акцентуације. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѧ/ > /а/, (в) промена слоготворног /л/ у /у/ у корену *ѣун-*, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) потврђена промена /л/ на крају слога у /о/ у лексеми *део*, али у облицима партиципа перфекта, (б) преовлађује фонетизам *у-* < *вь-* (само један пример за *вь* у датуму), (в) само /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) фонетизам /п/ у имену *Сѣеѣан*, (д) метатеза *кѣи-* у *ѣик-* у заменици *ѣико*. – Именице: (а) само наставак *-у* у лок. јд. **-о-* основа, (б) српскословенски наставак *-ије* у ном. мн. *родѣѣѣѣије*, (в) наставак *-е* у лок. јд. **-а-* основа у духу српског народног језика, (г) наставак *-ом* у инстр. јд. **-а-* основа у духу српског народног језика. – Заменице: (а) распрострањена употреба заменичких облика са партикулама *зи* и *ј*: *овзи* (ном. јд.), *овоѧај* (ген. јд.), *ѣози* и *онози* (акуз. јд.), *овомзи* (инстр. јд.), *онехзи* и *овехзи* (ген. мн.), (б) облици *онехзи* и *овехзи* (ген. мн.) са чувањем наставка непалаталне промене. – Придеви: (а) у ном./акуз. јд. м. и с. р. одређеног вида забележени су само сажети облици у духу народног језика, (б) само *-оѧа* у ген./акуз. јд. м. и с. р. у духу српског народног језика. – Бројеви: (а) облик *ѣѣрем* (дат. мн.) аналогijом према облицима броја *два*, (б) облик *две сѣе* као у савременим југоисточним српским говорима. – Глаголи: (а) у 1. л. јд.

през. долази новији наставак -м, (б) наставак 3. л. јд. през. у духу српског народног језика.

С1 1457. – Признаница о пријему оставе деспота Ђурђа писана српским народним језиком са минималним уделом српскословенских елемената у завршном делу. – Прозодиа: Употреба двоструке варије упућује на чување наглашених и ненаглашених дужина према правилима старије акцентуације. – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) извршена је промена /ѡ/ > /а/, (в) промена слоготворног /л/ у /у/ у корену *ѡун-*, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) потврђена промена /л/ на крају слога у /о/ у лексеми *део*, али у облицима партиципа перфекта, (б) преовлађује фонетизам у- < *вѣ*- (само један пример за *вѣ* у датуму), (в) само /ћ/ и /ѡ/ у резултату старог јотовања, (г) фонетизам /п/ у имену Степан, (д) метатеза *кѡи-* у *ѡик-* у заменици *ѡико*. – Именице: (а) само наставак -у у лок. јд. **-о-* основа, (б) српскословенски наставак -ије у ном. мн. *роѡиѡељије*, (в) наставак -е у лок. јд. **-а-* основа у духу српског народног језика, (г) наставак -ом у инстр. јд. **-а-* основа у духу српског народног језика, (д) наставак -а у ген. мн. именица. – Заменице: (а) облик ном. јд. *ја* у духу српског народног језика, (б) распрострањена употреба заменичких облика са партикулама *зи* и *ј*: *овај* (ном. јд.), *овоѡај* (ген. јд.), *ѡози* и *онози* (акуз. јд.), *овомзи* (инстр. јд.), *онехзи* и *овехзи* (ген. мн.), (б) облици *онехзи* и *овехзи* (ген. мн.) са чувањем наставка непалаталне промене. – Придеви: (а) у ном./акуз. јд. м. и с. р. одређеног вида забележени су само сажети облици у духу народног језика, (б) само -*оѡа* у ген./акуз. јд. м. и с. р. у духу српског народног језика. – Бројеви: (а) облик *ѡрем* (дат. мн.) аналогично према облицима броја *два*, (б) облик *две сѡе* као у савременим југоисточним српским говорима. – Глаголи: (а) у 1. л. јд. презента долази новији наставак -м, (б) наставак 3. л. јд. през. у духу српског народног језика.

Г 1457. – Кратко писмо (потврда) о подизању дела оставе деспота Ђурђа писано српским народним језиком. – Вокализам: (а) нема примера за промену /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) не налазе се примери за слоготворно /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) потврђена промена /л/ на крају слога у /о/ у лексеми *део*, (б) искључиво фонетизам у- < *вѣ*- у духу српског народног језика, (в) само /ћ/ у резултату старог јотовања, (г) фонетизам /п/ у имену Степан, (д) метатеза *вс-* > *св-* у заменици *свеѡа* (ген. јд.). – Деклинација: (а) српскословенски наставак -ије у ном. мн. *ѡоклисарије*, (б) наставак -ом у инстр. јд. **-а-* основа у духу српског народног језика. – Заменице и придеви: (а) облик ном. јд. *ја* у духу српског народног језика, (б) акузативни облик *њеѡа*, (в) инстр. ж. р. *својом*, (г) само -*оѡа* у ген./акуз. јд. м. и с. р. у духу српског народног језика. – Глаголи: (а) наставак 3. л. јд. през. у духу српског народног језика, (б) само српски наставак -*смо* у 1. л. мн. аориста.

ЈР 1457. – Краћа властеоска даровница чији највећи део чини диспозиција (од 1. до 12. реда) писана српским народним језиком. Прожимање српског народног и српскословенског језика огледа се у есхатоколу, посебно у санкцији (од 12. до 16). – Вокализам: (а) извршена промена /љ/ > /е/, (б) нема примера за промену /ѡ/ > /а/, (в) не налазе се примери за

слоготворно /л/, као ни за /у/ које би било пореклом од њега, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) потврђена промена /л/ на крају слога у /о/ у партиципу перфекта *дрзнуо*, (б) преовлађује фонетизам у- < *вѣ*- (само два примера за *вѣ*(-) у есхатоколу), (в) поред већег броја примера за /ћ/ у резултату старог јотовања, бележи се само у једном примеру и српскословенска група *иѣи*, (г) фонетизам /п/ у имену *Сѣйѣан*, (д) група -*сл*- > -*л*-, (ђ) група -*вѣ*- > -*ѣ*-, (е) метатеза *кѣи*- у *ѣк*- у заменици *ѣко*. – Именице: (а) само наставак -у у лок. јд. *-о- основа, (б) српскословенски наставак -*ије* у ном. мн. *ѣронијарије*, (в) употреба множинских уместо двојинских облика као сведочанство губљења двојине као посебне граматичке категорије. – Заменице: (а) старија енклитика *ни* (дат. мн.), (б) облици *ѣо њѣзове* (лок. јд.) и *њѣзовем* (дат. мн.) (особеност југоисточних српских говора), (в) распрострањени облици са партикулама *зи* и *ј*: *овоѣај* (ген. јд.), *ѣози* и *овози* (акуз. јд.), *онуј* (акуз. јд. ж. р.), *овази* (акуз. мн. с. р.). – Придеви: (а) у ном./акуз. јд. м. и с. р. одређеног вида забележени су само сажети облици у духу народног језика, (б) само -*аѣо* у духу српскословенског језика у ген. јд. одређеног вида, (в) само новији наставак -*ој* у лок. јд. ж. р. – Глаголи: (а) у 1. л. јд. през. долази новији наставак -*м*, (б) само један пример 3. л. јд. презента, и то са српскословенским наставком, (в) искључиво српски народни наставак у 3. л. мн. презента.

Л2 1457. – Признаница о пријему оставе деспота Ђурђа писана српским народним језиком са минималним уделом српскословенских елемената у уводном и завршном делу. – Прозодиа: Употреба двоструке варије упућује на чување наглашених и ненаглашених дужина према правилима старије акцентуације. – Вокализам: (а) извршена промена /ѣ/ > /е/, (б) извршена је промена /ѣ/ > /а/, (в) промена слоготворног /л/ у /у/ у корену *ѣун*-, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) потврђена промена /л/ на крају слога у /о/ у лексеми *ѣо*, али и у облицима партиципа перфекта, (б) преовлађује фонетизам у- < *вѣ*- (само један пример за *вѣ* у датуму), (в) само /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) фонетизам /п/ у имену *Сѣйѣан*, (д) метатеза *кѣи*- у *ѣк*- у заменици *ѣко*. – Именице: (а) само наставак -у у лок. јд. *-о- основа, (б) српскословенски наставак -*ије* у ном. мн. *родѣиѣљије* и *ѣријѣиѣљије*, (в) наставак -*е* у лок. јд. *-а- основа у духу српског народног језика, (г) наставак -*ом* у инстр. јд. *-а- основа у духу српског народног језика. – Заменице: (а) старија енклитика *ни* (дат. мн.), (б) распрострањена употреба заменичких партикула *зи* и *ј*: *овзи* (ном. јд.), *оноѣај* и *овоѣај* (ген. јд.), *ѣози* и *онози* (акуз. јд.), *овомзи* (инстр. јд. ж. р.), *онѣзи* (ген. мн.), *ѣѣзи* (акуз. мн.), (в) чување наставка непалаталне промене у облику ген. мн. *онѣзи*. – Придеви: (а) у ном./акуз. јд. м. и с. р. одређеног вида забележени су само сажети облици у духу народног језика, (б) само -*оѣа* у ген./акуз. јд. м. и с. р. у духу српског народног језика. – Бројеви: (а) облик *ѣѣрем* (дат. мн.) аналогјом према облицима броја *ѣва*, (б) облик *ѣѣѣѣ* као у савременим југоисточним српским говорима, (в) непроменљивост броја *ѣѣѣѣри*. – Глаголи: (а) у 1. л. јд. през. долази новији наставак -*м*, (б) наставак 3. л. јд. през. у духу српског народног језика.

С2 1457. – Признаница о пријему оставе деспота Ђурђа писана српским народним језиком са минималним уделом српскословенских елемената у завршном делу. – Прозодила: Употреба двоструке варије упућује на чување наглашених и ненаглашених дужина према правилима старије акцентуације. – Вокализам: (а) извршена промена /ћ/ > /е/, (б) извршена је промена /ѡ/ > /а/, (в) промена слоготворног /л/ у /у/ у корену *ѣун-*, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) потврђена промена /л/ на крају слога у /о/ у лексеми *део*, али и у облицима партиципа перфекта, (б) преовлађује фонетизам у- < *вь-* (само један пример за *вь* у датуму), (в) само /ћ/ у резултату старог јотовања, (г) фонетизам /п/ у имену *Сѣиѧн*. – Именице: (а) само наставак -у у лок. јд. *-о- основа, (б) српскословенски наставак -ије у ном. мн. *родитѣљије* и *ѣријѧѣљије*, (в) наставак -е у лок. јд. *-а- основа у духу српског народног језика, (г) наставак -ом у инстр. јд. *-а- основа у духу српског народног језика. – Заменице: (а) облик ном. јд. *ја* у духу српског народног језика, (б) облик *мене* у дат. јд. (особеност југоисточних српских говора), (в) старија енклитика *ни* (дат. мн.), (г) распрострањена употреба заменичких партикула *зи* и *ј*: *овзи* (ном. јд.), *оноѡај* и *овоѡај* (ген. јд.), *ѣози* и *онози* (акуз. јд.), *овомзи* (инстр. јд. ж. р.), *онехзи* (ген. мн.), *ѣези* (акуз. мн.), (д) чување наставка непалаталне промене у облику ген. мн. *онехзи*. – Придеви: (а) у ном./акуз. јд. м. и с. р. одређеног вида забележени су само сажети облици у духу народног језика, (б) само -оѡа у ген./акуз. јд. м. и с. р. у духу српског народног језика, (в) аналошки наставак -ех у ген. мн. одређеног вида: *ѣошѣенех*. – Бројеви: (а) облик *ѣрем* (дат. мн.) аналогичном према облицима броја *два*, (б) облик *две сѣе* као у савременим српским говорима, (в) непроменљивост броја *ѣѣири*. – Глаголи: (а) у 1. л. јд. през. долази новији наставак -м, (б) наставак 3. л. јд. през. у духу српског народног језика, (в) само у једном примеру облик перфекта без помоћног глагола.

ЛД 1457. – Писмо којим се потврђује пријем остатка оставе деспота Ђурђа писано је српским народним језиком. – Прозодила: Употреба двоструке варије упућује на чување наглашених и ненаглашених дужина према правилима старије акцентуације. – Вокализам: (а) извршена промена /ћ/ > /е/, (б) извршена је промена /ѡ/ > /а/, (в) промена слоготворног /л/ у /у/ у корену *ѣун-*, (г) нису забележени покретни вокали. – Консонантизам: (а) нема примера промене /л/ у /о/ на крају слога, (б) искључиво фонетизам у- < *вь-* у духу српског народног језика, (в) само /ћ/ и /ђ/ у резултату старог јотовања, (г) фонетизам /п/ у имену Степан, (д) метатеза *кѣѣ-* у *ѣѣк-* у заменици *ѣѣко*, (е) метатеза *вс-* у *св-* у заменици *свак*. – Именице: (а) само наставак -у у лок. јд. *-о- основа, (б) наставак -е у дат. јд. *-а-/-ја- основа (особеност косовско-ресавског дијалекта), (в) новији наставак -ју у инстр. јд. именица *-и- основа ж. рода, (г) неразликовање падежа мировања од падежа кретања (аналитизам карактеристичан за југоисточне српске говоре). – Заменице: (а) облик ном. јд. *ја* у духу српског народног језика, (б) старије енклитике *ни* (дат. мн.) и *ви* (дат. и акуз. јд.), (в) старија енклитика *ју* (акуз. јд.), (г) инстр. *вами* употребљен уместо облика датива сведочи о реструктурирању множинских падежа под утицајем губљења двојине, (д) распрострањена употреба заменичких партикуле *ј*:

овој (дат. јд.), *овој* и *ѿој* (акуз. јд), *ѿомуј* (дат. јд.), *сеџај* (ген. јд.). – Придеви: (а) у ном./акуз. јд. м. и с. р. придева одређеног вида забележени су само сажети облици у духу народног језика, (б) само новији наставак *-ој* у дат. јд. ж. р. – Глаголи: (а) у 1. л. мн. през. долазе оба наставка (*-у* и *-и*), (б) преовлађује наставак 3. л. јд. презента у духу српског народног језика (само један српскословенски облик), (в) искључиво српски народни наставак у 3. л. мн. презента, (г) само српски наставак *-смо* у 1. л. мн. аориста, (д) глаголска енклитика *ше* у грађењу футура.

1.4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. – Најважније језичке разлике међу повељама и писмима насталим у канцеларијама деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника огледају се на фонолошком плану. У повељама и писмима деспота Стефана нису забележени (а) примери промене /ə/ > /a/, (б) поуздани примери промене слоготворног /л/ > /у/, као ни (в) примери промене /л/ на крају слога у /o/. Све три промене посведочене су у повељама и писмима из канцеларије деспота Ђурђа: (а) промена /ə/ > /a/ у МД 1405 и ЂВ 1456; (б) промена слоготворног /л/ > /у/ у ЂД 1428, ЂР 1428–1429, Х1 1454 и Х2 1454; (в) промена /л/ на крају слога у /o/ забележена је у једном ојкониму у ЂР 1428–1429, као и у Х1 1454. И док су наведене промене у повељама и писмима деспота Ђурђа присутне само по изузетку, у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића оне представљају системску одлику језика посведочену већим бројем примера.

Степен присуства одлика српског народног и српскословенског језика у појединачним повељама и писмима начелно зависи од двају критеријума: (а) од жанра и садржаја документа, и (б) од дипломатичког статуса документа. У вези са овим критеријумима повеље и писма Српске деспотовине могу се поделити на неколико група:

(а) Српским народним језиком писане су кратке захтевнице упућене Дубровнику: МД 1392 и ЂД 1424. У овим писмима забележене су само изоловане примесе српскословенског језика.

(б) Српским народним језиком писане су у највећој мери и потврдне трговачке привилегије упућене Дубровнику (СД 1405, МД 1405, ЂД 1428, ЂД1 1445, ЂД2 1445). Српски народни језик не употребљава се само у обимним диспозицијама ових докумената, већ спорадично продире и у протокол и есхатокол, традиционална упоришта српскословенског језика. Међу документима из ове групе најмање елемената српскословенског језика налази се у МД 1405, што је условљено и краћим протоколом (кратка аренга) и есхатоколом (изостаје санкција).

(в) Акта о разграничењу хиландарских поседа (Х1 1454 и Х2 1454) писана су српским народним језиком у коме се налазе минималне примесе српскословенског језика у уводном и завршном делу.

(г) Српским народним језиком писани су и документи (признанице, потврде и писма) о подизању оставе деспота Ђурђа Бранковића. Минимални трагови српскословенског језика долазе у уводним и завршним деловима Л1 1457 и Л2 1457, као и у завршним деловима С1 1457 и С2

1457. Изоловане примесе српскословенског језика забележене су у Г 1457 и ЈД 1457.

(д) Језичке разлике међу актима игумана светогорског манастира Св. Пантелејмона условљене су њиховом структуром и садржином. Највећи део опширног акта игумана Никодима (Н 1396) представља диспозиција писана српским народним језиком у коју су спорадично уткани малобројни наноси из српскословенског језика. Вишеструко краћи акт игумана Илариона (И 1402–1422) текстолошки и језички је конципиран попут манастирских даровница (српскословенски у протоколу и есхатоколу, српски народни језик у краткој диспозицији).

(ђ) Властеоске даровнице (СЈ 1404–1405, ЂР 1428–1429, ЂР 1429–1430, ЂР 1430) језички су конципиране у складу са принципом хомогене диглосије. Српскословенски језик употребљава се у протоколу и есхатоколу, док српски народни језик долази на прелазу протокола у текст и у диспозицији текста. Међу наведеним документима више одлика српског народног језика долази у ЂР 1428–1429 услед нешто обимније диспозиције.

Од наведених даровница текстолошки и језички одуарају ЂВ 1456 и ЈР 1457, писане од стране Степана Ратковића. Оба документа представљају кратке властеоске даровнице у којима диспозиција заузима највећи део текста (протокол у потпуности изостаје у ЂВ 1456, док је у ЈР 1457 сведен на кратку интитулацију; есхатокол је сведен на податак о писару, времену и месту), те су стога писане српским народним језиком.

(е) У складу са принципом хомогене диглосије конципиране су и манастирске даровнице. Преовлађујућа употреба српскословенског језика у највећем броју манастирских даровница условљена је сразмерно малом диспозицијом у односу на целину текста: ЈЛ 1394–1395, СХ 1392–1402, ЈД 1397–1402, СТ 1406, МХ 1406, СЛа 1407, СЛБ 1407, СХ 1406–1407, ГП 1403–1408, СМ 1413, СЛ 1414–1415, СВ 1417, ЂП 1419, ЂВ 1427–1428, ЂП 1427–1429, ЂЕ 1429, ЂВ 1432, ЂЛ 1429–1439, ЂЛ 1452. Међу документима из ове групе нешто више елемената српског народног језика заступљено је у СХ 1392–1402 (недовршен препис или концепт) и у ЂП 1427–1429 (у односу на остале даровнице из ове групе документ са сразмерно већом диспозицијом).

У мањем броју манастирских даровница српски народни језик је заступљенији захваљујући обимнијим диспозицијама: ЈП 1395, ЈЛ 1398, ЈХ 1394–1402, ЂП 1410, СХ 1411, СЛ 1427, РК 1430–1431, РК 1433. У ову би групу требало убројити и ЈП 1400 (делимично сачувана копија ЈП 1395).

Закључак о већој заступљености српског народног језика у категорији глагола донесен у вези са ЂЕ 1429 (Ивић 1989: 13) може се пренети и на остале испитиване манастирске даровнице.

2. ОПШТИ ПОГЛЕД НА ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ

2.1. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ СА АСПЕКТА ИСТОРИЈСКЕ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈЕ

Међу забележеним одликама српског народног језика у повељама и писмима Српске деспотовине начелно се издвајају две групе: (а) језичке одлике заступљене у целини штокавскога наречја или у више његових дијалеката без значаја за процесе унутарштокавске диференцијације у периоду од последње деценије XIV до шесте деценије XV века, и (б) језичке одлике значајне за дијалекатску диференцијацију српских говора са територије Српске деспотовине.

Ближе разматраће најважнијих језичких одлика из друге групе омогућава извођење следећих закључака:

(а) Употреба оксије у функцији обележавања места акцента у повељама и писмима Српске деспотовине не сугерише познавање процеса новоштокавског акценатског преношења. Малобројни примери из повеља деспота Стефана који би могли упућивати на овај процес не могу се узети као сигурни с обзиром на чињеницу да особине ресавског правописа (па самим тим и употреба акценатских знакова) у овим документима нису стабилизоване. Материјал једног броја повеља и писама деспота Ђурђа (ЂП 1427–1429, ЂР 1428–1429, РК 1430–1431, РК 1433, ЂЛ 1429–1439, ЂД1 1445, ЂД2 1445, ЂЛ 1452) потврђује у раду више пута навођен закључак П. Ивића (1989: 17) о томе да дворски писар деспота Ђурђа чува непренесене акценте.

Употреба двоструке варије (кендеме) и удвојених вокалских графема упућује на чување старог система наглашених и ненаглашених дужина у једном броју повеља и писама из канцеларија деспота Стефана Лазаревића (СД 1405, СВ 1417), деспота Ђурђа Бранковића (МД 1405, ЂД 1428, ЂЕ 1429, ЂР 1428–1429, РК 1430–1431, РК 1433, ЂД1 1445, ЂЛ 1452), као и деспота Лазара и Стефана Бранковића (Л1 1457, С1 1457, Л2 1457, С2 1457, ЛД 1457).

Најважније морфолошке категорије у којима је присутан стари вокалски квантитет: (а) наставак ген. мн. именица, (б) наставци сложене придевске деklinације (последница сажимања вокала), и (в) наставци 3. л. јд. и мн. презента. Изложено стање употребе акценатских знакова у повељама и писмима Српске деспотовине начелно указује на слику косовско-ресавске акцентуације из епохе пре померања акцента и скраћивања поста акценатских дужина.

(б) На основу примера *вољан* и *длжан* из повеље госпође Маре и синова Дубровнику (Вучитрн, 29. децембар 1405. године) може се закључити следеће: (а) ови примери представљају, колико нам је познато, најстарије познате примере промене /ǝ/ > /a/ у српским средњовековним повељама из источних и јужних штокавских области из периода последње четвртине XIV и прве половине XV века; затим, (б) ови примери потврђују у науци већ изнето мишљење (уп. Ивић–Грковић 1971: 53–59,

Ивић 1991а: 206) да се процес замене /ə/ > /a/ у средњовековним споменицима из источних и јужних штокавских крајева може пратити од почетка XV века, касније у односу на споменике из чакавских и западних штокавских предела; и коначно, (в) ови примери сведоче о процесу формирања данашњих говора косовско-ресавског дијалекта, односно о њиховом раздвајању од говора данашње призренско-јужноморавске области.

Од посебног значаја за историјску дијалектологију српског језика јесте пример замене /ə/ > /a/ у повељи деспота Ђурђа грачанском митрополиту Венедикту (Смедерево, 6. септембра, 1456. године, писар логотет Степан Ратковић): присвојни придев *борачкој* (према топониму *Борач* (<*Борач*), у Грузи) сведочи о присуству рефлекса /a/ на простору средњовековне Грузе средином XV века.

Примери промене /ə/ > /a/ у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића упућују на то да је овај процес у шестој деценији XV века потврђен не само у суфиксалним морфемама, већ и у корену речи и наставцима за облик, међу којима посебно треба издвојити примере ген. мн. у С1 1457: у *пошћених наших ђријатѣља, у властѣла дубровацких*. Примери пуне вокализације полугласника из ових повеља и писама упућују на даље диференцирање косовско-ресавских и призренско-јужноморавских говора у овом периоду. Забележени примери, даље, сведоче о томе да је ова промена захватила најпре суфиксалне морфеме, а вероватно тек касније и полугласник у корену речи. У вези са овим илустративно је стање савремених призренско-јужноморавских говора у којима се полугласник боље чува у коренским морфемама, док се у суфиксалним морфемама најчешће замењује са /a/.

(в) У највећем броју повеља и писама Српске деспотовине екавска замена стсрп. фонеме *јати* потврђена је (а) несумњивим примерима писања графеме *ε* на месту етимолошког *јатиа*, или (б) несумњивим примерима писања графеме *ѣ* на месту етимолошког /*ε*/. У пет повеља писаних српскословенским језиком (СТ 1406, СХ 1406–1407, СЛа 1407, СЛб 1407, СЛ 1414–1415) екавизам је утврђен на основу посредних доказа: (а) на основу присуства аналошког наставка *-ex* у лок. мн. именица (СТ 1406), (б) на основу екавизма у потпису (СХ 1406–1407, СЛа 1407), (в) на основу чињенице да су неке од ових повеља писане од стране истог писара (СЛа 1407, СЛб 1407, СЛ 1414–1415), (г) на основу чињенице да су све ове повеље писане високо нормираним српскословенским језиком. Само у четири документа (МД 1392, Г 1457, РВ 1432, ЂЕ 1429) нема ни посредних ни непосредних доказа екавизма. С обзиром на целину корпуса евентуална претпоставка о чувању фонолошке индивидуалности стсрп. *јатиа* у овим повељама и писмима није много вероватна.

Од посебног су значаја примери екавизма у одређеним морфолошким категоријама који су (а) заједнички косовско-ресавским и призренско-јужноморавским говорима од краја XIV и током XV века, као и (б) примери који представљају сведочанство о процесу диференцирања ових двају говора у поменутом периоду.

У првој се категорији могу навести: (а) облици дат. јд. личних заменица: *мене, тебе, себе*, (б) облици дат. и лок. јд. присвојне заменице *његов: његове*, (в) облици компаратива придева: *стареји, старејеџа*, (г) облици броја *две стје*, (д) облици презента глагола *јесам (несам, неси, нѣ (< неје), несмо, несте, несу)*²²².

У другој се категорији могу навести: (а) облици дат. и лок. јд. именица ж. р. непалаталне и палаталне промене: (аа) *ојћине, Јерине, Маре, Каџакузине, Јелене, Нистре*, (аб) *џосјође, кнеџиње, десјоџице, царице, деце, брајџије, Палеолоџиње, к Цернице, Момуше, Хоче*, (ав) *на Мораве, на Ливаде, вь Милешеве, у Горњој Мораве, у Мачве, на Расине, на стране, на реце, у жује, при мајце, ни на једној правде*, (аг) *у Дубравнице, на Дренице, у Трујовишнице, на Ситнице, у Каменице, у Враћевшнице, на воље, о Метохије, у својој митрополије*, (б) облици заменица и придева са наставцима непалаталне промене: (ба) *с џуђем; џем, џемзи* (инстр. јд.), (бб) *на џрвем* (лок. јд.), (бв) *њејнех, џех, свех, овехзи, онехзи; велицех, јацех, христовех, дубровџцех, свободнех, добрех, џошџенех, џосјодаревех, митрополиџовех* (ген. мн.), (бг) *онемзи, његовем* (дат. мн.), (бд) *онемзи, онемизи, нашемзи* (инстр. мн.).

Једини пример који би могао указивати на морфолошки икавизам шумадијског или смедеревско-вршачког типа (*вь старем убо завџе и вь новим* у повељи деспота Ђурђа Великој Лаври, Смедерево, 14. фебруар 1452. године) не може се прихватити безусловно с обзиром на чињеницу да облика локатива са наставком *-им* има и данас на простору копаоничког говора.

(г) Малобројни примери замене слоготворнога /л/ са /у/ у повељама деспота Ђурђа и његових наследника несумњиво сведоче о процесу диференцирања косовско-ресавских од призренско-јужноморавских говора у овоме периоду. Посебан значај имају примери замене у ојкониму *Јабучје* у Горњој Морави (вероватно данашње Јабучје источно од Крагујевца), затим примери у антропонимском корену *Вук-* који сведоче о промени на простору Метохије (носиоци имена су стариници из метохијских села), као и примери у корену *џун-* из повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића који сведоче да је у шестој деценији XV века ова промена била системска одлика језика.

(д) На процесу одвајања косовско-ресавског од призренско-јужноморавског дијалекта упућује и замена слоготворног /л/ са /о/ у браничевском ојкониму *Раоница* који је забележен у ЂР 1428–1429 (данас вероватно ороним *Рамница* југозападно од Великог Градишта, што може подупирати и претпостављени фонетски развој: *Ралница > Раоница > Равница > Рамница*), као и примери забележени у различитим категоријама речи у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића, који упућују на то да је у шестој деценији XV века ова промена била системска одлика језика.

²²² Из ове категорије треба издвојити облик 3. л. јд. през. *нѣ (< неје)* који се данас налази само у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне (опширније у одељку III.1, т. 1.1.1).

(ђ) У повељама и писмима Српске деспотовине нису забележени примери новоштокавског синкретизма множинских падежа именских речи. На почетак преструктурирања множинских падежа под утицајем губљења двојине упућују примери употребе генитива уместо локатива множине у ЂД 1428 и ЂД1 1445, два примера наставка *-а* у ген. мн. у С1 1457, као и пример употребе инструментала *вами* уместо очекиваног датива у ЛД 1457.

(е) Малобројни примери аналитичких тенденција у деklinацији забележени у повељама деспота Стефана и деспота Ђурђа и његових наследника такође указују на косовско-ресавски или призренско-јужноморавски терен. У примеру *а њо својој смрти на коџа остави или на сродника или на иноџа коџа* (из ЂР 1429–1430) највероватније се огледа зачетак аналитизације призренско-јужноморавског типа. Употреба облика *все* уместо очекиваног облика ген. мн. у примеру *ако ли и все њети хџери буду [у Цариџрагу]* (пример из Н 1396) посведочена је и у савременим косовско-ресавским говорима. Неутрална је у погледу унутардијалекатске диференцијације аналитизација код броја *четири* у примерима *од четири јеванђелисте* (ЂР 1430) и *без четири унче* (Л2 1457 и С2 1457) (наспрам променљивог облика *всем четирем* у СЛ 1414–1415). Најстарији пример неразликовања падежа кретања од падежа мировања у повељама из источних и јужних штокавских области забележен је у ЛД 1457: *јере је зосиодин краљ преминул сеџај светиа у Праџ*. Овај пример несумњиво упућује на процес аналитизације косовско-ресавског и призренско-јужноморавског типа.

(ж) На диференцирање косовско-ресавских и призренско-јужноморавских говора упућује и један пример инфинитива без финалног *-и* (МД 1405, Вучитрн).

На основу најважнијих наведених одлика српског народног језика у испитиваним документима може се извести неколико важних општих закључака:

(а) Језик повеља и писама Српске деспотовине изграђен је на основици југоисточног српског дијалекта прве половине XV века, односно, на основици дијалекта из кога су се развили савремени косовско-ресавски и призренско-јужноморавски говори.

(б) У језику повеља и писама Српске деспотовине огледају се најважније развојне тенденције које су у периоду од краја XIV до шесте деценије XV века условиле почетак диференцирања косовско-ресавских од призренско-јужноморавских говора. С друге стране, у повељама и писмима Српске деспотовине налази се низ језичких црта заједничких и данас овим двама дијалектима: (а) сажимање у примерима *чи*, *влчи*, *враџи*, (б) промена групе *чр-* у *цр-*, (в) промена групе *-вљ-* у *-љ-*, (г) акузативна енклитика 3. л. јд. ж. р. *ју* (д) присвојна заменица *њејан*, (ђ) заменичке и прилошке партикуле *-зи*, *-ј*, *-ре*, *-шо*, посебно и удвојене (*овајзи* и *овојзи*).

(в) Померање државног средишта на север ка Дунаву (Смедерево) није утицало на знатнији продор особина првобитних дијалеката север-

не и североисточне Србије у језик повеља и писама Српске деспотовине. Српски народни језик повеља и писама деспота Ђурђа насталих у Смедереву остао је исти пошто је иста остала и властела (досељена са југа) која се њиме служила²²³.

2.2. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ СА АСПЕКТА ИСТОРИЈЕ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Најважније промене у фонолошком систему српског народног језика краја XIV и прве половине XV века нису нашле одраза у српскословенском језику испитиваних докумената. Српскословенски језик повеља и писама Српске деспотовине одликује: (а) присуство /ə/ (са изузетком МД 1405, и повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића у којима је претпостављено /a/ < /ə/ и у српскословенским примерима); (б) присуство слоготворнога /л/; (в) присуство /л/ на крају слога.

И остале најважније гласовне одлике српскословенског језика упућују на стабилност норме: (а) веома доследна употреба *шїи* и *жг* (минимална системска одступања тичу се присуства /ћ/ у лексеми *ѡсїѡћа* у српскословенској интитулацији); (б) веома доследна употреба *вѣ(-)/вѣз(-)* (минимална системска одступања у есхатоколу приликом навођења места настанка документа (нпр. у *Смедереву*), вероватно под утицајем набрајања поседа у диспозицијама); (в) доследна употреба заменичког форманта *вѣс-вс-* (метатеза само у изолованим примерима у деловима повеља писаним српским народним језиком); (г) чување група *-јїи-* и *-јг-* (/ћ/ и /ђ/ долазе само у оним деловима повеља који су писани српским народним језиком).

У складу са морфолошком нормом српскословенског језика у повељама и писмима Српске деспотовине (а) изостаје супин, (б) изостаје асигматски аорист, (в) изостају облици генитива, датива, инструментала и локатива множине именичке промене придева, и (г) уопштавају се *-ому/-ему* у дат. јд. сложене промене придева, редних бројева и активних партиципа. Поред наведених црта које представљају крупнија системска одступања од морфолошког система старословенског језика, у повељама и писмима Српске деспотовине присутне су и друге одлике које имају статус норме, а које се спорадично срећу и у старословенском канону (уп. Јерковић 1984: 63): (а) наставак ген. јд. усваја се доследно у акуз. јд. код именица са семантичким обележјем [живо +], (б) наставак *-ми* у 1. л. јд. през. атематских глагола доследно (додуше потврђен је само један пример; *-мо* долази у оним деловима повеља писаним српским народним језиком).

Морфолошке иновације присутне у свим српскословенским рукописима (уп. Јерковић 1984: 63) у испитиваним повељама и писмима неједнако су одражене: (а) именице непродуктивних врста показују различите тенденције (именице *син*, *їуїи* и *Госїод* напуштају старију промену; именице *дом*, *ѡсїи*, *људи*, *црква* и *крв* углавном чувају облике старе промене

223 У вези са овим биће довољно само подсетити на чињеницу да су Бранковићи пореклом из Дренице између Косова и Метохије, а да је Стефан Лазаревић син кнеза Лазара, рођеног у Прилепцу код Новог Брда (уп. Ивић 1991в: 115–116).

не); (б) присутно је једначење ген. и дат. јд. именица консонантске промене (облици *дне* и *дни*); (в) наставак *-ије* у ном. мн. чешће долази код именица консонантске промене (*цар*, *архифаџар*, *ѿоклисар*, *ѿронијар*, *делаѿиѿељ*, *ѿријатиѿељ* и *родитиѿељ* доследно, *учиѿиѿељ* и *ѿѿројитиѿељ* спорадично), ређе и код именица **-ѿ-/јѿ-* основа (*калуђер*, *хѿиѿиѿор*, *манаѿѿиѿир*, *краљ*, *муж*); (г) спорадично се среће форманта *-ов* у ген. мн. именица **-ѿ-/јѿ-* основа; (д) спорадично је присутно ширење форманта *-ов* и у ном., дат. и акуз. мн. именица **-ѿ-/јѿ-* основа; (ђ) нису забележени примери наставака *-и* или *-и* у ген. мн. именица **-ѿ-/јѿ-* основа.

У српскословенском језику повеља и писама Српске деспотовине недоследно су одражене и неке од најважнијих морфолошких иновација општештокавског типа: (а) наставак *-у* у лок. јд. **-ѿ-/јѿ-* основа, (б) наставак *-е* у акуз. мн. **-ѿ-* основа, (в) наставак *-ом* у инстр. јд. **-ѿ-/јѿ-* основа, (г) наставак *-оѿа/-еѿа* у ген. и акуз. јд. заменичко-придевске промене, (д) наставак *-ој* у дат. и лок. јд. заменичко-придевске промене, (ђ) одсуство форманта *-ѿ* у 3. л. презента, (е) наставак *-ѿмо* у 1. л. јд. аориста, (ж) губљење категорије двојине (боље се чува у бројним конструкцијама), (з) губљење конгруенције партиципа.

О морфолошким иновација значајним са аспекта историјске дијалектологије говорено је у претходној тачки.

О понародњавању српскословенског језика у наведеним повељама и писмима сведоче: (а) искључива употреба аориста типа *бих* приликом грађења потенцијала, (б) преовлађујућа употреба облика новог сигматског аориста, и (в) преовлађујућа употреба млађих облика партиципа претерита активног. Употреба облика старог сигматског аориста (*рех*, *рехом*) у ЈД 1397–1402, СЛа 1407 и СЛб 1407 српскословенском језику ових докумената даје печат архаичности и приближава га високом стилу.

2.3. ЈЕЗИЧКЕ ОДЛИКЕ СА АСПЕКТА ФУНКЦИОНАЛНЕ СТИЛИСТИКЕ

Најзначајније лексичке и синтаксичке одлике повеља и писама Српске деспотовине одређене су њиховим функционалностилским и жанровским идентитетом. Испитивани документи, жанровски различити (захтевнице упућене Дубровнику, потврдне трговачке привилегије упућене Дубровнику, манастирске и властеоске даровнице, акта игумана Св. Пантелејмона, акта о разграничењу хиландарских међа, признанице и писма о подизању поклада деспота Ђурђа), припадају српском средњовековном пословноправном стилу, чије су најважније лексичко-стилистичке и синтаксичко-стилистичке одлике: (а) терминологичност, (б) онимичност, (в) номиналност, (г) деперсоналност, (д) клишеизираност, и (ђ) директивност.

Терминолошка лексика у испитиваним документима у највећој мери представља континуитет са стањем XIII–XIV века. Изузетак представља терминологија феудалних радних обавеза и давања забележена у имунитетским формулама диспозиција манастирских и властеоских даровница. Промене у овој терминолошкој сфери најчешће подразумевају увођење нових лексема (а) услед увођења нових друштвених установа (*унча*, *ун-*

џија, леџња унџа (другачије и *војница* или *војишџаџик*), *зимња унча* (другачије *данџк зимњи, данџк Госџодсџтва ми* или *даније Госџодсџтва ми*)), и (б) услед увођења нових назива за старе друштвене установе (*биџља, џеракарсџтво, џобириџа, џо дохије џоњеније, џелос, џрађен(и)је џраџа и куђ, џрађен(и)је куђ и дворов*), при чему се у оба случаја опажа појачан уплив греџизама (*унџа, унча, унџија, биџља, џо дохије џоњеније, џелос*).

Континуитет стања XIII–XIV века у великој мери показује и забележена ономастичка (антропонимска и топонимска) лексика.

Номиналност („именски карактер“) испитиваних повеља и писама огледа се (а) у изразитој квантитативној превласти именских речи, посебно именица, над глаголима, (б) у повишеној фреквенџији употребе девербативних именица, међу којима су посебно бројне оне изведене суфиксима *-ије* и *-џ*, (в) у присуству конструкџија са декомпонованим предикатом (*учиниџиџи џру, џвориџиџи/сџџваратиџи џомен, (у)чиниџиџи џомен, учиниџиџи закон, учиниџиџи милосџи, сџџвориџиџи милосџи, чиниџиџи сџвети*)), (г) у присуству номиналних реченица и исказа (у формулама којима се исказује адресант и адресат, у формули салутације, у интитулацијама и потписима повеља, у диспозиџијама даровница приликом набрајања дарованих људи и поседа, у есхатоколу приликом набрајања сведока или милосника).

Тежња ка деперсонализацији исказа у циљу његове објективизације и генерализације („поопштавања“) у повељама и писмима Српске деспотовине постиже се (а) честим означавањем издаваоца документа вишечланим лексемама типа *џосџодсџтво ми* уместо личном заменицом 1. лица *ја (аз)*, (б) честом употребом 3. лица глаголских облика, (в) фреквентном употребом деагентивних пасивних конструкџија (рефлексивног пасива приликом формулисања диспозиџија и датума, партиџпског пасива у санкџијама).

Клишеизираност повеља и писама Српске деспотовине најчешће проистиче из самога начина њиховог настанка (на основу формула које су као готови модели преузимани из грчке и латинске дипломатике). Са аспекта језичког устројства посебно су интересантне (а) формуле интервенџије и експозиџије (односно формуле преласка протокола у текст), (б) формуле диспозиџије, и (в) формуле санкџије.

Прелаз интервенџије у експозиџију (односно протокола у текст) у испитиваним повељама и писмима (у потврђним трговачким привилеџијама, а посебно у манастирским и властеоским даровницама) најчешће представља и место на коме се спонтано и неусиљено, често у оквиру исте реченице, прелази са српскословенског на српски народни језик, место на коме се најбоље огледа њихово међусобно прожимање и уклапање.

Приликом формулисања диспозиџија испитиваних повеља и писама најчешће се користе следећа синтаксичко-стилистичка средства: (а) употреба независних реченица са оптативном партикулом *џа* и обликом 3. л. презента са значењем императивности, чиме се постиже директивност (прописивачко-регулаторни карактер правне одредбе), (б) употреба погодбених реченица уведених везницима *аџиџе* и *ако*, чиме се наглашава хипотетичност важења правне норме, (в) употреба ексџептивних парти-

кула приликом формулисање имунитетске одредбе условљена је потребом да се неко или нешто изузме из опсега важења правне норме.

Приликом формулисања санкција испитиваних докумената (посебно клетви у санкцијама манастирских даровница) употребљавају се следећа синтаксичко-стилистичка средства: (а) погодбене реченице уведене српскословенским везником *ашће* и слободне односне реченице уведене именичком заменицом *кѣо* и партикулом *ли*, чиме се исказује хипотетичност клетве (претпоставка о томе да ће се неко оглушитио владареву наредбу исказану повељом), и (б) независне реченице са оптативном партикулом *га* и обликом 3. л. презента, чиме се формализује клетва (која на комуникативном плану представља жељу). Оба синтаксичко-стилистичка средства синтаксички су интегрисана у сложену реченицу.

Изузев ониичности, наведене најважније лексичко-стилистичке и синтаксичко-стилистичке одлике испитиваних повеља и писама начелно представљају обележје српског административног стила и у новоме веку (од XIX века до данашњих дана). Будућа истраживања требало би да прошире репертоар лексичких, а посебно синтаксичких средстава којима се наведене одлике исказују у српским пословноправним документима различитих жанрова и епоха.

Поред наведених најважнијих лексичко-стилистичких и синтаксичко-стилистичких одлика језика испитиваних повеља и писама, посебно треба указати и на афективност и емоционалност појединих делова повеља (најчешће аренги; понекад и експозиција, посебно експозиција даровница деспота Стефана у којима су присутне и литерарно стилизоване деспотове личне рефлексije), што је резултат најшире схваћеног идеолошког и културног контекста у коме настају наведене повеље и писма.

V. СКРАЋЕНИЦЕ ЦИТИРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- АВРАМОВИЋ, Димитрије. *Описаније древности српски[x] у Светој (Аџонској) Гори, са XIII литографисани[x] таблица*. Београд, 1847.
- АНАСТАСИЈЕВИЋ, Н. Драгутин. Српски архив Лавре Атонске. *Споменик СКА LVI* (1924): 6–21.
- АКТА: *Акты русскаго на Святомъ Ааонѣ Монастыря Св. Великомученика и цѣлителя Пантелеимона*, Кіевъ, 1873.
- АРГИРОВСКИ, Мито. *Грцизмитѣ во македонскиот јазик*. Скопје, 1998.
- БАРЛАС, Г. Л. *Русский язык. Стилистика*. Москва: Просвещение, 1978.
- БАРАКТАРЕВИЋ, Данило. *Дијалектологика испраживања*. Приштина: Јединство, 1977.
- БЕЛИЋ, Александар. *Историја српског језика, Изабрана дела Александра Белића, књ. 4* (приредио Александар Младеновић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999а.
- БЕЛИЋ, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије, Изабрана дела Александра Белића, књ. 9* (приредио Драгољуб Петровић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999б.
- БЕЛИЋ, Александар. Учесће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика. *Изабрана дела Александра Белића, том 7: Историја српског језика (сѣудје, расправе, криптике)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007, 357–396.
- БЕР I–VI. *Български етимологичен речник*, София: Българска академия на науките, Институт за български език, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1971–
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. Оброк и приселица. *Историјски часопис XVIII* (1971): 165–188.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. Манастирски поседи крушевачког краја. А. Стошић (ур.). *Крушевац кроз векове*, Крушевац: Народни музеј, 1972, 25–48.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. Дажбине у стоци и сточним производима у средњовековној Србији. *Acta historico/oecconomica Iugoslaviae XIV* (1987): 45–55.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. Крајишта средњовековне Србије. В. Чубриловић (ур.). *Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699*, Београд: САНУ, Научни скупови, књ. XLVIII, Одељење историјских наука, књ. 1–2, 1989, 27–46.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. Жупа Моравица и Моравице. М. Омчикус и З. Хаџи Видојковић (ур.). *Свети Ахилије у Ариљу. Историја. Уметности*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1996, 13–23.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош и Медаковић, Дејан. *Историја српске државности, књ. I: Од настанка првих држава до почетка српске националне револуције*, Нови Сад: САНУ, 2000.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. *Државна управа у српским средњовековним земљама*. Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ, 2001а.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. *Сође – основни порез средњовековне Србије. Глас Српске академије наука и уметности* 11 (2001б): 1–44.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Говор Алексиначког Поморавља. *Српски дијалектологики зборник XXXIII* (1987): 7–302.
- БОГДАНОВИЋ, Димитрије. *Косово у повељама српских владара*. Бања Лука: Бесједа–Београд: Ars Libri, 2000.
- БОЖИЋ, Иван. *Доходак царски (поводом 198. члана Душановог законика Раковачког рукописа)*. Београд: САНУ, 1956.

- Бубало, Ђорђе. Повеле Маре Бранковић и синова јој Гргура, Ђурђа и Лазара манастиру Хиландару. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* LXVI/LXVII (2001): 77–107.
- Букумирић, Милета. Из ономастике јужне Метохије. *Ономастолошки прилози* 5 (1984): 413–603.
- Букумирић, Милета. Говори северне Метохије. *Српски дијалектолошки зборник* L (2003): 1–356.
- Булатова, В. Римма. *Старосербская глагольная акцентуация*, Москва: Наука, 1975.
- Булатова, В. Римма. Проблеми српске историјске акцентологије на материјалу писаних споменика (XIV–XVI века). *Научни састанак слависта у Вукове дане* VI/1 (1976): 27–33.
- Булатова, В. Римма. К изучению систем надстрочных знаков в древнесербских рукописях. Д. Богдановић, Б. Јовановић-Стипчевић и Ђ. Трифуновић (ур.). *Зборник Владимира Мошина*, Београд: Савез библиотечких радника Србије, 1977, 113–116.
- Булатова, В. Римма. Акцентуация непроезводных существительных -ѝ- основ мужского рода в старосербском. Р. В. Булатова и В. А. Дыбо (ред.). *Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод*. Москва: Академија наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, 1989, 201–225.
- Булатова В. Римма. Фиксация старых акцентных систем в средневековых рукописях. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику* XXXIII (1990): 47–54.
- Булатова, В. Римма. К диалектной характеристике рукописи 1418 г. 'Книги царств' на основе акцентологического анализа. П. Ивић (ур.). *Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа*. Београд: САНУ, 1995, 53–69.
- Веселиновић, Андрија. Повеле деспота Стефана Лазаревића деспотици Евпраксији. *Стари српски архив* I (2002): 131–142.
- Веселиновић, Андрија. Повеле деспота Стефана Лазаревића манастиру Милешеви. *Стари српски архив* 2 (2003): 193–203.
- Вишић, Марко. *Ономастика у грчким повељама српских владара*. Подгорица: Октоих, 1999.
- Вуличич, Драгомир. Основа *brъny//brъnъ* на општесловенском терену. у: *Из ономастике, лексикологије и етимологије*. Никшић: Унирекс, 1996, 125–128.
- Грицкат, Ирена. Језик Струшког преписа. Мехмед Беговић (ур.). *Законик цара Стефана Душана, књ. I: Струшки и Ајџонски рукопис*. Београд: САНУ, 1975, 125–157.
- Грицкат, Ирена. Одлике ресавске редакције у старијим преписима Душановог законика. *Јужнословенски филолог* XXXIV (1978): 111–147.
- Грицкат, Ирена. *Ситудије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Грковић, Милица. *Речник личних имена код Срба*. Београд: Вук Караџић, 1977.
- Грковић, Милица. *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду/Институт за јужнословенске језике, 1983.
- Грковић, Милица. *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*. Београд: Народна књига, 1986.

- Грковић, Милица. Антропонимија и топонимија. у: Милош Мацура (ур.), *Насеља и сџановништво областџ Бранковића 1455. џодине*. Београд: САНУ–Службени гласник, 2001, 616–745.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. *Језик „Псалтира“ из шџамџарије Црнојевића*. Подгорица: ЦАНУ, 1993.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Диглосија у старосрпској писмености. у: *Сџиси из ишџоријске линџвистџике*, Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2007а, 443–460.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Развој хипотактичког ДА у старосрпском језику. у: *Сџиси из ишџоријске линџвистџике*, Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2007б, 204–231.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Псалтир Црнојевића у светлу ресавске реформе. у: *Сџиси из ишџоријске линџвистџике*, Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2007в, 473–480.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци. С. Танасић (ур.). *Шездесет џодина Иншџишџија за срџски језик САНУ*, књ. I, Београд, 2007г, 249–267.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Индоевропска »esse« предикација поседовања на словенском плану у: *Сџиси из ишџоријске линџвистџике*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2007д, 98–118.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Развој футура у старосрпском језику. у: *Ишџоријска линџвистџика: коџнџишџивно-шџишџолошке сџијудије*, Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2013, 139–171.
- Грулић, Радослав. Руска властелинства по Србији у XIV и XV веку. *Ишџоријски часопис V* (1955): 53–77.
- Даничић, Ђуро. *Ишџорија облика срџскоџа или хрваџскоџа језика до свршешџка XVII вијека*. Биоград, 1874.
- Динић, Михаило. *Срџске земље у средњем веку. Ишџоријско-џеоџрафске сџијудије*, Београд: Српска књијевна задруга.
- Документи: *Поџлед у нашу џрошлостџ: документи џриморских архива од X–XIX века* (прир. Радован Самарцић, Милован Целебцић и Јозо Луетић). Београд: Ишџоријски архив, 1956.
- Драгин, Наташа. Методолошке напомене о проучавању гласовне вредности ѓ у српскословенском језику (на грађи рукописа XII–XV века). *Зборник маџишџе срџске за филолоџију и линџвистџику L/1–2* (2007): 213–222.
- Ђорђић, Петар. *Сџтарословенски језик*. Нови Сад: Матица српска, 1975.
- Ђорђић, Петар. *Ишџорија срџске ћирилице*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1991³.
- Елезовић, Глиша. Речник косовско-метохиског дијалекта, св. 1. *Срџски дијалекџолошки зборник IV* (1932): 1–477.
- Елезовић, Глиша. Речник косовско-метохиског дијалекта, св. 2. *Срџски дијалекџолошки зборник VI* (1935): 1–587.
- Ерсј. *Ешџимолошки речник срџскоџ језика* (ур. А. Лома). Београд: Институт за српски језик САНУ, св. I–III (А–АШ, Б–БД, БЕ–БЈ), 2003–2008.
- Есн. *Енциклопедија срџскоџ народа* (ур. Радош Љушић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- Загребин, Вячеслав М. Периодизација употребления надстрочних знакова в средневековых сербских рукописях и надстрочные знаки киевских глаголических листков. П. Ивић (ур.). *Проучавање средњовековних јужносло-*

- венских рукописа*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1995, 469–479.
- ЗАЛИЗЊАК, А. А. *Древненовгородский диалект*. Москва: Языки русской культуры, 1995.
- ИВАНОВИЋ, Милан. Црквени споменици XIII–XX века. А. Јевтић (ур.). *Задужбине Косова, Споменици и знамења српског народа*, Београд–Призрен: Богословски факултет–Епархија рашко-призренска, 1987, 387–547.
- ИВИЋ, Павле. О језику писама султаније Маре. *Јужнословенски филолог* XXX/1–2 (1973): 337–345.
- ИВИЋ, Павле. Развој терминологије у језику средњовековних Срба. *Глас СССХХV* (1980): 63–69.
- ИВИЋ, Павле. О језику и правопису у Повељи. П. Ивић, В. Ј. Ђурић, С. Ћирковић. *Есфиџменска повеља деспоина Ђурђа/Espfigmenou Charter of Despot Djurdj*. Београд–Смедерево: Југословенска ревија–Завод за заштиту споменика културе, 1989, 12–18.
- ИВИЋ, Павле. Судбина полугласа у српскохрватском језику. Павле Ивић, *Изабрани огледи II: Из историје српскохрватског језика*. Ниш: Просвета, 1991а, 197–206.
- ИВИЋ, Павле. О рефлексима слоговног Л у призренско-тимочкој дијалекатској области. Павле Ивић, *Изабрани огледи III: Из српскохрватске дијалектологије*. Ниш: Просвета, 1991б, 204–215.
- ИВИЋ, Павле. О неким проблемима наше историјске дијалектологије. Павле Ивић, *Изабрани огледи III: Из српскохрватске дијалектологије*. Ниш: Просвета, 1991в, 81–123.
- ИВИЋ, Павле. *Српскохрватски дијалекти: Њихова структура и развој. Целокућна дела, књ. III*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- ИВИЋ, Павле. *О говору Галишљских Срба*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994а.
- ИВИЋ, Павле. Судбина полугласа у српскохрватском језику. Павле Ивић, *Целокућна дела, књ. XI: О фонологији*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998а, 454–462.
- ИВИЋ, Павле. *Преглед историје српског језика*. Целокупна дела, књ. VIII. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998б.
- ИВИЋ, Павле. Српски дијалекти и њихова класификација (II). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLII (1999): 303–354.
- ИВИЋ, Павле. *Српски народ и његов језик. Целокућна дела, књ. V*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001а.
- ИВИЋ, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шиокавско наречје*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001б.
- ИВИЋ, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- ИВИЋ, Павле. Жупски говор као најтипичнији представник косовско-ресавског дијалекта. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1 (2002): 7–13.

- Ивић, Павле и Грковић, Милица. О почецима замене полугласа са *a* у ћирилским споменицима. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XIV/1* (1971): 53–59.
- Ивић, Павле и Јерковић, Вера. *Правоиис српскохрватских ћирилских повеља и писана XII и XIII века. Целокућна дела Павла Ивића, књ. VI: Студије из српске средњовековне писмености*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2008а: 331–589.
- Ивић, Павле и Јерковић, Вера. *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља. Целокућна дела Павла Ивића, књ. VI: Студије из српске средњовековне писмености*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци/Нови Сад, 2008б: 589–731.
- Ивић, Павле, Ђурић Ј. Војислав и Ћирковић, Сима. *Есфижменска повеља деспоића Ђурђа/Espfigmenou Charter of Despot Djurdj*. Београд–Смедерево: Југословенска ревија–Завод за заштиту споменика културе, 1989.
- Јаћимовић, Миодраг и Петровић, Драгољуб. *Ономастика Качера*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003.
- Јерковић, Вера. Два четворојеванђеља штампара Мардарија из Мркшине Цркве. *Прилози проучавању језика VI* (1970): 1–17.
- Јерковић, Вера. Цветни триод штампара Мардарија из Мркшине Цркве. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XV/1* (1972): 89–104.
- Јерковић, Вера. Ортографија *Житија св. Симеона од св. Саве*. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XVII/1* (1974): 103–120.
- Јерковић, Вера. Средњовековне ортографске школе код Срба. *Југословенски семинар за стирание славистије 31* (1980): 19–29.
- Јерковић, Вера. *Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352). Палеографска, ортографска и језичка истраживања*. Београд: САНУ, 1983.
- Јерковић, Вера. Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему. *Југословенски семинар за стирание славистије XXXIII/XXXIV* (1984): 55–66.
- Јерковић, Вера. Српска ћирилица – палеографски и термилошки проблеми. *Научни састанак славистија у Вукове дане XVIII/1* (1990): 111–117.
- Јерковић, Вера. Житије светог кнеза Лазара (палеографска, ортографска и језичка анализа преписа из XV века). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XXXV/1* (1992): 51–67.
- Јерковић, Вера. *Полустав* у српским повељама од краја XIV века и током XV века. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XLII* (1996): 89–113.
- Јерковић, Вера. Језик повеље великог жупана Стефана Немање манастиру Хиландару. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XL–2* (1997): 123–141.
- Јерковић, Вера. О транскрипцији српскословенских текстова. Љ. Суботић, В. Васић и С. Павловић (ред.). *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2004а, 70–86.
- Јерковић, Вера. Ћирилица српскословенског периода (Палеографски приступ проучавању и општи увид у њен развој). Љ. Суботић, В. Васић и С. Павловић (ред.). *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2004б, 87–103.
- Јиречек, Константин. *Споменици српски. Споменик Српске краљевске академије, књ. XI*, Београд: СКА, 1982.

- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. О повељи деспота Стефана Лазаревића манастирима Тисмани и Водици из 1406. године. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 19/1 (1989а): 53–58.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. О Константиновом Сказанију о писменех. Константин Филозоф. *Повесџи о словима (Сказаније о џисменех)/Жиџије десџоџа Сџефана Лазаревића*. Београд: Просвета, 1989, 14–26.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. Акценатске и интерпункцијске поуке у “Сказанију о писменех” Константина Филозофа (Константина Костенечког). *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 27/2 (1998): 11–18.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. О повељи деспота Стефана Лазаревића Лаври Св. Атанасија из 1414/1415. године. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 28/1 (1999): 155–163.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. Примери српског народног језика у повељама и исправама деспота Стефана Лазаревића. *Јужнословенски филолоџ* LVI/1-2 (2000): 489–493.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. Обредна лексика у повељама деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића. *Прилози за књижевностџ, језик, историју и фолклор* LXVI/LXVII/1–4 (2001а): 131–135.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. О лексици у повељама деспота Стефана Лазаревића. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* XXX/1 (2001б): 5–9.
- ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ, Биљана. О сређивању српскословенског правописа у првим деценијама XIV века. Војислав Ј. Ђурић (ур.). *Архиеџиској Данило II и његово доба*, Београд: САНУ, 1991, 265–280.
- ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ, Биљана. Кареја и Хиландар – чувари традиције у развоју српскословенског правописа. В. Кораћ (ур.). *Осам векова Хиландара. Истџорија, духовни живоџи, књижевностџ, уметностџ, архитекџура*, Београд: САНУ, 2000, 343–350.
- ЈОВИЋ, Душан. Трстенички говор. *Срџски дијалекџолошки зборник* XVII (1968): 1–241.
- ЈОВИЋ, Душан. О језику Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића. *Јужнословенски филолоџ* XXVII (1968/1969): 365–455.
- ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица. *Лична имена у сџтарословенском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1992.
- КАРАНО-ТВРТКОВИЋ, Павле. *Србскџи сџоменици или сџтаре рисоџули, диџломе, џовелџ и сношенџа босански, сербски и херџеговачки и дубровачки краљџва, цареџва, банова, десџоџа, кнезова, војвода и властџелина ... собрани џтрудом Павла Карано-Тврковића*, Част прџва, Београд, 1840.
- КОЖИНА, Н. М. *О речевој систџемностџи научноџо сџиљя сџравниџельно с некоџторџыми друџими*. Пермь: Пермский ун-т, 1972.
- КОВАЧЕВ, Н. *Чесџоџино-еџтимолоџичен речник на личниџе имена*. Велико Търново, 1995.
- КУЉБАКИН, Стџепан. *Палеоџграфска и језичка испџиџивања о Мирославџевом јеванђелџу*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925.
- КУЉБАКИН, Стџепан. *Сџтарословенска џрамаџџика*, Београд, 1930.
- ЛЕКСИКОН. *Лексикон срџскоџ средњеџ века* (прир. Р. Михаљчић и С. Ђирковић). Београд: Knowledge, 1999.
- ЛЕОНИД 1868: Архимандрит Леонид. Стара српска писма. Из руског манастира Св. Пантелејмона у Св. Гори. *Гласник срџскоџ ученоџ друшџтва* VII (1868): 231–295.

- Лома, Александар. Топономастика и археологија. *Ономајолошки прилози X* (1989а): 1–31.
- Лома, Александар. Село Чрниловац Раваничке повеље. *Историјски гласник* 1–2 (1989б): 55–66.
- Лома, Александар. Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топономастике. П. Ивић (ур.). *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш–Београд: Филозофски факултет–Институт за српски језик САНУ, 1993, 107–136.
- Лома, Александар. Српскохрватска географска имена на *-ина*, мн. *-ине*: преглед типова и проблеми класификације. *Ономатолошки прилози XIII* (1997): 1–26.
- Лома, Александар. Једна српско-украјинска топономастичка паралела (Семегњево: Семигјинів). *Наш језик XXXIV/3–4* (2002/2003): 244–251.
- Лома, Александар. На именословним врелима. Осврт на нова издања средњовековних дипломатичких извора. *Ономајолошки прилози XVII* (2004а): 459–474.
- Лома, Александар. Xhelal Ylli, *Das Slavische Lehngut im Albanischen. 2. Teil Ortsnamen*, Verlag Otto Sagner, Muenchen, 2000. *Ономајолошки прилози XVII* (2004б): 490–492.
- Лома, Александар. Старосрпски топоним Быт и нека питања супстратних њ-основа. *Ономајолошки прилози XV* (2002): 171–184.
- Лома, Александар. Глаголи *корити* и *кудиџи* у словенској и српској ономастичи. *Ономајолошки прилози XVIII* (2005а): 21–30.
- Лома, Александар. На именословним врелима III. Осврт на нова издања старосрпских извора. *Ономајолошки прилози XVIII* (2005б), 457–471.
- Лома, Александар. Секундарно *-ска* у топонимији Србије. *Ономајолошки прилози XIX/XX* (2009а): 1–13.
- Лома, Александар. На именословним врелима III. Осврт на нова издања старосрпских извора. *Ономајолошки прилози XIX/XX* (2009б): 743–754.
- Лома, Александар. Језичке старине Полимља и Потарја – сведочанства старосрпских повеља. у: М. Радујко (ур.). *Ђурђеви сџујови и Будимљанска епархија*. Београд–Беране: Службени гласник, 2011, 187–198.
- Лома, Александар. *Топонимија Бањске хрисовуље*. Београд: САНУ, 2013.
- Лома, Александар. Историјска топонимија рудничког краја. Р. Љушић (ур.). *Рудник: шайати висина*. Београд: Службени гласник, 2014, 537–572.
- Луковић, Милош. *Развој српског њравног сџила*. Београд: Службени гласник, 1994.
- Милићевић, Ђ. Милан. Манастири у Србији. *Гласник Српског ученог друштва IV* (1867): 1–98.
- Милисављевић, Драгана. *Враћевиница: црџежи фресака*. Нови Сад: Матица српска, 1990.
- Михаловић, Велимир. Из топономастике Србије (Чајетина, Семегњево, Бор). *Зборник за филологију и лингвистику XIV* (1971): 258–263.
- Мишић, Сениша и Суботин-Голубовић, Татјана. *Светоарханђеловска хрисовуља*. Београд: Историјски институт, 2003.
- Мишић, Сениша. Повеља краља Стефана Уроша III манастиру Хиландару. *Стари српски архив* 5 (2006): 65–83.
- Младеновић, Александар. Прилог познавању порекла слова *џ*. *Анали Филолошког факултета*, књ. V (1965): 125–157.

- Младеновић, Александар. Графијске, правописне и језичке одлике повеље краља Радослава, писане у Дубровнику 1234. године. *Прилози за језик, књижевност, историју и фолклор* XXXVII/3–4 (1971): 190–207.
- Младеновић, Александар. Напомене о српскословенском језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XX/2 (1977): 1–21.
- Младеновић, Александар. Прилог тумачењу измене иницијалног В- са slabим полугласником у једном делу српскохрватског језика. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXI (1978): 7–18.
- Младеновић, Александар. Језик у повељама кнеза Лазара упућеним Дубровнику. *Зборник за филологију и лингвистику* XXIII/2 (1980): 47–82.
- Младеновић, Александар. Белешке о графији и језику у *Житију Стефана Дечанског* Григорија Цамблака. *Зборник за филологију и лингвистику* XXIV/1 (1981): 7–18.
- Младеновић, Александар. Прилог о старом српскохрватском везнику *на*. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXXIV–2 (1991): 43–46.
- Младеновић, Александар. Прилог тумачењу постанка генитивног множинског наставка *-а* у једном делу српског језика. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXXV/2 (1992): 7–37.
- Младеновић, Александар. *Повеље кнеза Лазара*. Београд: Чигоја штампа, 2003.
- Младеновић, Александар. Напомене о једној заједничкој особини српског и бугарског правописа у време патријарха Јевтимија. *Археографски прилози* XXVI/XXVII (2004/2005): 175–188.
- Младеновић, Александар. *Повеље и писма деспота Стефана*. Београд: Чигоја штампа, 2007.
- Младеновић, Александар. О једној правописној особини у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана. *Археографски прилози* XXIX/XXX (2007/2008): 71–87.
- Младеновић, Александар. Напомене о начинима обележавања *-ь* (или *-а*) у генитиву множине именица. Александар Младеновић. *Историја српског језика: одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа, 2008, 136–138.
- Младеновић, Радивоје. *Заменице у говорима јужнојадног дела Косова и Метохије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Мошин, Владимир. *Револуције у историји српског правописа*. Библиотекар 6 (1964): 465–475.
- Недельковић, Олга. Правопис *Ресавске школе* и Константин Филозоф. Ђ. Трифуновић (прир.). *Стара српска књижевност у књижевној кријици, књ. I: Стара књижевност*. Београд: Нолит, 1965, 467–475.
- Недельковичь, Ольга. Знаки ударений в сербских доресавских рукописях. *Slavia* XXXVII (1967): 24–32.
- Недельковичь, Ольга. Знаки ударений в средневековых сербских рукописях (XII–XIV). С. Никитин и Е. Наумов (ред.). *Источники и историография славянского средневековья*. Москва: Институт славяноведения (Академия наук СССР), 1967, 101–134.
- Недельковић, Олга. Проблем рађања ресавског правописа и повеље из доба кнеза Лазара. Иван Божић и Војислав Ђурић (ур.). *О кнезу Лазару*. Београд – Крушевац: Филозофски факултет – Народни музеј, 1971, 243–254.
- Недельковић, Јасмина. О обележавању наставка генитива множине именица у Светоарханђелској хрисовуљи цара Стефана Душана (XIV век). *Археографски прилози* XXV (2003): 319–323.

- Николић, Светозар. *Старословенски језик. I: Правоиис, гласови, облици*. Београд: Научна књига, 1978.
- Новаковић, Стојан. *Српски њоменици XV–XVIII века*. Београд, 1875.
- Новаковић, Стојан. Акценти штампаних српско-словенских књига црногорских и млетачких. *Гласник Српског ученог друштва* XLIV (1877): 1–152.
- Новаковић, Стојан. *Ново Брдо и врањско Поморавље: у српској историји XIV и XV века*. Београд, 1880.
- Новаковић, Стојан. Велики челник Радич или Облачић Раде. *Гласник Српског ученог друштва* L (1881): 122–164.
- Новаковић, Стојан. *Законски сѡменици српских држава средњега века*. Београд: Српска краљевска академија, 1912.
- ОБ: *Насеља и сѡановништво Обласѡи Бранковића 1455. године* (уредник Милош Мацура). Београд: САНУ–Службени гласник.
- Павловић, Миливој. *Говор Сретечке Жупе. Српски дијалектѡлошки зборник VIII* (1939): 1–352.
- Павловић, Звездана. *Корен *lei- у властитим именима. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIII* (1990): 351–356.
- Павловић, Звездана. *Хигронимски сисѡем слива Јужне Мораве*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1994.
- Павловић, Звездана. *Хигроними Србије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996.
- Павловић, Слободан. Фонолошке одлике Паскалових старосрпских повеља и писам. Пример српско-романске фонолошке интерференције. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVIII/1–2* (2005): 21–33.
- Павловић, Слободан. *Детерминаѡивни ѡадежи у старосрпској ѡсловнојравној ѡисменосѡи*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Павловић, Слободан. Дубровачко-бугарски уговор из 1253. године у светлу српско-романске језичке интерференције. *Probleme de filologie slavă/ Вопросы славянской филологии/Проблеми словенске филологије XV* (2007): 511–520.
- Павловић, Слободан. *Старосрпска зависна реченица XII–XV века*. Нови Сад–Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009а.
- Павловић, Слободан. Електронско претраживање старосрпског језичког корпуса у светлу стандардизације старословенске ћирилице. Г. Јовановић, З. Костић и В. Савић (ур.). *Стандардизација старословенског ћириличног ѡисма и његова реѡисѡрација у Уникоду*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009б, 135–145.
- Павловић, Звездана. *Ороними Србије. Ономаѡолошки ѡрилози XIX/XX* (2009в): 37–330.
- Петровић Ж. Градачки или грачанички митрополит Венедикт. *Гласник Српске ѡравославне цркве* 46 (1965): 126–127.
- Пецо, Асим. Повеља Кулина бана у свјетлости штокавских говора XII и XIII вијека. А. Пецо (ур.). *Осамѡто година ѡовеље Кулина бана*. Сарајево: Академија наука и уметности БиХ, 1989, 61–75.
- Пецо, Асим. *Преглед српскохрватских дијалеката*. Београд: Научна књига, 1991.
- Пешикан, Митар. Монографија о акценту једног српскословенског споменика“, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XX/2* (1977): 209–217

- Пешикан, Митар. Из историјске топонимије Подримља. *Ономајлошки њрилози II* (1981): 1–92.
- Пешикан, Митар. Стара имена из Доњег Подримља. *Ономајлошки њрилози VII* (1986): 1–119.
- Пешикан, Митар и Стиловић, Светозар. О именима из турских пописа Косова у XV веку. А. Јевтић (ур.). *Задужбине Косова*. Београд–Призрен: Богословски факултет–Епархија рашко-призренска, 1987, 597–607.
- ПОВЕСТ: Константин Филозоф. *Повести о словима (Сказаније о њисменех)*. Београд: Просвета, 1989, 35–70.
- Поломац, Владимир. *Језик у повељама кнеза Лазара. Магистарски рад у рукојису*. Београд: Филолошки факултет.
- Поломац, Владимир. Термини за глобе у старосрпском језику. *Зборник за српски језик, књижевности и умјетности* 3/4 (2006/2007): 301–314.
- Поломац, Владимир. Два незабележена грецизма у старосрпском језику (глаголи *уѡакаѡи* и *гарејсаѡи*). *Наш језик XXXVIII*/1–4 (2007): 65–70.
- Поломац, Владимир. Термини за феудалне радне обавезе у старосрпском језику. *Српски језик XII*/1–2 (2007а): 205–232.
- Поломац, Владимир. Термини за феудална давања у старосрпском језику. Р. Симић (ур.). *Српски језик, књижевности, умјетности, књ. I: Српски језик и друштво* кретања, Крагујевац: ФИЛУМ, 2007б, 215–232.
- Поломац, Владимир. Ресавски правопис у повељама кнеза Лазара и патријарха Спиридона. *Наслеђе IX* (2008): 157–175.
- Поломац, Владимир. Језик у повељи великог челника Радича манастиру Кастамониту из 1430/1431. године. М. Ковачевић и др. (ур.). *Савремена ѡроучавања језика и књижевности*, год. I, књ. 1, 2009, 307–325.
- Поломац, Владимир. О неким одликама српског народног језика у повељи госпође Маре и њених синова Дубровнику од 29. децембра 1405. године. С. Милорадовић (ур.). *Косово и Метохија у цивилизацијским ѡковима*, књ. I: *Језик и народна ѡрадиција*, Косовска Митровица–Београд: Филозофски факултет–Завод за уѡбенике, 2010, 215–222.
- Поломац, Владимир. Језик повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића са аспекта историјске дијалектологије. *Српски језик XVII* (2012а): 333–359.
- Поломац, Владимир. О језику повеља и писама деспота Ђурђа Бранковића са аспекта историјске дијалектологије. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику LV*/1 (2012б): 121–147.
- Поломац, Владимир. Напомене о личним именима у повељама и писмима деспота Стефана и деспота Ђурђа. *Zeszyty Cirilo-Methodiańskie I* (2012в): 34–47.
- Поломац, Владимир. Типови ортографских норми у српским повељама од краја XIV и током XV века. *Научни сасѡанак славистиа у Вукове дане 41*/1 (2012г): 285–297.
- Поломац, Владимир. Напомене о правопису и језику у повељи монахиње Јевгеније (кнегиње Милице) манастиру Високим Дечанима. Татјана Суботин Голубовић (ур.). *Дечани у свејлу археографских истраживања*. Београд: Народна библиотека Србије, 2012д, 251–257.
- Поломац, Владимир. О неким примерима аналитичких тенденција у српским повељама и писмима од краја XIV и током XV века. *Српски језик XVIII* (2013а): 315–329.

- ПОЛОМАЦ, Владимир. Ресавски правопис у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића. *Митолошки зборник* 29 (2013б): 105–134.
- ПОЛОМАЦ, Владимир. Напомене о правопису и језику повеље деспота Стефана манастиру Милешеви. *Осам векова манастира Милешеви*, књ. 2, 2013в, 61–68.
- ПОЛОМАЦ, Владимир. О правопису и језику двају аката о хиландарским међама из средине XV века. у: Г. Јовановић (ур.), *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VI*, Деспотовац: Народна библиотека Ресавска школа, 2015а, стр. 235–253.
- ПОЛОМАЦ, Владимир. Двострука варија у српским повељама и писмима од краја XIV и током XV века. у: Ј. Грковић-Мејдор и В. Ружић (ур.), *Српски језик и његове нормe (дијахроно-синхрони аспекти)*, *Лингвистичке свеске X*, 2015б, 27–52.
- ПОПОВИЋ-ВЛАДИЋ, Јасна. Грецизми у српском језику: осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања. *Јужнословенски филолоџ* LXV (2009): 375–403.
- ПОПОВИЋ, Иван. *Историја српскохрватског језика*. Београд: Елвод принт–Требник–Лира, 2007.
- ПОРЧИЋ, Небојша. Документи Лазара и Стефана Бранковића о подизању поклада деспота Ђурђа. *Иницијал: часопис за средњовековне студије* 2 (2014): 215–239.
- ПУРКОВИЋ, Ал. Миодраг. *Попис села у средњовековној Србији*. Скопље, 1940.
- ПУЦИЋ, Медо. *Сјоменици српски од 1395. до 1423 што јесту писма писана од Републике дубровачке краљевима, десиоитима, војводама и кнезовима српскијем, босанскијем и ђриморскијем. Преписао из дубровачке архиве кнез Медо Пуцић*. Београд, 1858.
- ПУЦИЋ, Медо Пуцић. *Сјоменици српски. Преписао из Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић. Књиџа друџа*. Београд, 1868.
- РАДИЋ, Првослав. О неким појавама у деклинацији косовско-ресавских говора (у светлу синкретично-аналитичких процеса). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XL/2 (1997): 227–239.
- РАДИЋ, Првослав. Трагом једне Белићеве дијалектолошке екскурзије (О подјастребачким говорима). *Српски језик*, V/1–2 (2000): 381–406.
- РАДИЋ, Јованка. Суфиксне интеракције у топонимији. *Српски језик* VII/1–2 (2002): 471–477.
- РАДИЋ, Јованка. Топонимија Белице. *Ономастолошки џрилози* XVI (2003): 17–322.
- РАДИЋ, Првослав. *Койаонички џвор*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2010.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије. *Српски дијалектолошки зборник* XXVII (1981): 7–105.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. Српски призренски говор (I Гласови и облици). *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1996): 319–614.
- РКС: Ђуро Даничић. *Рјечник из књижевних старина српских I–III*. Биоград, 1863–1864.
- РМС: М. Николић (ред.). *Речник српскоџа језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: САНУ–Институт за српски језик, I–XIX.

- САВИЋ, ВИКТОР. Служабник из времена српског царства (Надредни знаци у рукопису Народне библиотеке Србије Рс 694). *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 67 (2001): 87–97.
- САВИЋ, ВИКТОР. Надредни знаци као средство за разликовање писара у српско-словенским споменицима (на примеру Ковинског типика). *Зборник Мајице српске за славистику* 70 (2006): 157–177.
- СИНДИК, ДУШАН. Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла. *Мешовића грађа VI* (1978): 183–205.
- СИНДИК, ДУШАН. Српска средњовековна акта у Хиландару. *Хиландарски зборник* 10 (1998): Београд: САНУ, 9–134.
- СИМИЋ, РАДОЈЕ. Левачки говор. *Српски дијалектолошки зборник XIX* (1972): 1–618.
- СЛОВАР: *Сѣарославянскій словарь (по рукописям X–XI веков) (под редакцией Р. М. Цейлина, Р. Вечерки и Е. Благовой)*. Москва: Славянский институт академии наук Чешской Республики–Институт славяноведения и балканистики Российской академии наук–Наука, 1994.
- СОЛОВЈЕВ, АЛЕКСАНДАР. *Одобрани сѣоменици српског ѣрава (од XII до краја XV века)*. Београд, 1926.
- СПРЕМИЋ, МОМЧИЛО. *Десѣоѣ Бурађ Бранковић и његово доба*. Београд: Српска књижевна задруга, 1996.
- СТАНИШИЋ, ВАЊА. *Увод у индоевропску филологију*. Београд: Чикоја штампа, 2007.
- СТАНКОВСКА, ЛЈУБИЦА. Апелативната лексика во топонимијата во Архангелската грамота. *Ономастолошки прилози XVIII* (2005): 1–19.
- СТАНОЈЕВИЋ, СТАНОЈЕ. *Сѣудије о српској дипломатици I*. Београд, 1928.
- СТАНОЈЕВИЋ, СТАНОЈЕ. *Сѣудије о српској дипломатици II*. Београд, 1935.
- СТЕВАНОВИЋ, МИХАИЛО. Ђаковачки говор. *Српски дијалектолошки зборник XI* (1950): 1–152.
- СТЕФАНОВИЋ, ДИМИТРИЈЕ. Екфонетска нотација у старим словенским рукописима. Х. Поленаковић (ур.). *Кирил Солунски, књ. 2*, Скопје, 1970, 339–345.
- СТИЈОВИЋ, ДАНИЛО. Ономастика Суве Реке и околних села. *Ономастолошки прилози* 12 (1997): 497–573.
- СТИЈОВИЋ, РАДА. Неке особине народног језика у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана. *Јужнословенски филолог XLIV* (2008а): 457–472.
- СТИЈОВИЋ, РАДА. Напомене о енклитикама у језику кнеза Лазара и деспота Стефана. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику LI* (2008б): 45–52.
- СТОЈАНОВИЋ, ЛЈУБОМИР. Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типци, поменици, записи и др. *Сѣоменик СКА 3* (1890): 1–226.
- СТОЈАНОВИЋ, ЛЈУБОМИР. *Сѣаре српске повеље и писма, књ. I: Дубровник и суседи његови, Прии део*. Београд–Сремски Карловци, 1929.
- СТОЈАНОВИЋ, ЛЈУБОМИР. *Сѣаре српске повеље и писма, књ. I: Дубровник и суседи његови, Друђи део*. Београд–Сремски Карловци, 1934.
- ТОШИЋ, ВЕРА. Велики челник Радич. *Зборник Мајице српске за историју XIII* (1976): 7–20.
- ТОШОВИЋ, БРАНКО. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига, 2002.
- ТРИФУНОВИЋ, ЂОРЂЕ. Удео историјске акцентологије у стилистичким проучавањима средњовековне српске књижевности. *Зборник Мајице српске за књижевност и језик XXVII/1* (1979): 59–69.

- ТРИФУНОВИЋ, Ђорђе. Завештање манастиру Кастамониту. *Истѡчник* 17/18 (1996): 129–133.
- ТРИФУНОВИЋ, Ђорђе. Деспот Ђурађ пише манастиру Ватопеду. Ђ. Трифуновић, *Са свейѡгорских извора*, Београд: ЈП Службени лист, 257–261.
- ЋИРКОВИЋ, Сима. Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана. *Истѡријски часопис* VI (1956): 137–152.
- ЋИРКОВИЋ, Сима. Две српске повеље за Лавру. *Хиландарски зборник* 5 (1983): 91–100.
- УРОШЕВИЋ, Атанасије. *Тојоними Косова*. Београд: САНУ, 1975.
- ШАФАРИК, Јанко. Стара српска писма. *Гласник срѡског ученог друштва* VII/XXIV (1868): 231–300.
- ШКРИВАНИЋ, Гавро. Властелинство великог челника Радича Поступовића. *Истѡријски часопис* XX (1973): 125–136.
- ШУИЦА, Марко. Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру. *Стари срѡски архив* III (2004): 107–123.

*

- ACTES 1915: Actes de l' Athos. V. Actes de Chilandar. Publiés par le R. P. Louis Petit et B. Korablev. B. Actes Slaves. Actes de Chilandar. Deuxième partie. Actes slaves. Publiés par B. Korablev. – *Византијски временник. Приложение к XIX ѡму. № 1*, St. Petersburg, 1915.
- ACTES 1982a: *Actes de Lavra. IV. Etudes historques. Actes serbes complementes et index*. Par Paul Lemerle, Andre Guillou, Nicolas Svoronos, Denise Papachryssanthou avec la collaboration de Sima Ćirković. Texte. Album, Paris, 1982.
- ACTES 1982b: *Actes de Saint-Pantéléèmon*. Édition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković, Texte. Texte, Album, Paris.
- DANIĆIĆ, Đuro. Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. *Rad JAZU* 20 (1872): 150–233.
- DIVKOVIĆ, Mirko. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb, 1997.
- ERHSJ: Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* I–IV. Zagreb, 1971–1974.
- IVIĆ, Pavle. Istorija jezika. Pavle Ivić i Dalibor Brozović. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski (Izvadak iz 2. izdanja Enciklopedije Jugoslavije)*. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1988, 50–67.
- LASCARIS, Mihail. Actes serbes de Vatopédi. *Byzantinoslavica* VI (1935): 167–185.
- LOMA, Aleksandar. Sloveni i Albanci do 12. veka u svetlu toponomastike. J. Bojović (ур.). *Становништво словенског ѡријекла у Албанији*. Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 279–327.
- LOMA, Aleksandar. Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogennetos. *Зборник радова Византиолошког инстѡитута* XXXVIII (1999/2000): 87–161.
- MIKLOSICH, Fr. *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Vienna, 1858.

- NEDELJKOVIĆ, Olga. Akcenti ili neume u Kijevskim listićima. *Slovo* 14 (1964): 25–51.
- NOVAKOVIĆ, Stojan. њ u srpsko-slovenskoj pismenosti od XV vijeka nadalje. *Rad JAZU* 44 (1878): 150–174.
- RJA: *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1886–1976.
- SADNIK, Linda i AITZETMÜLLER, Rudolf. *Handwörterbuch zu den altkirchslavischen texten*. Heidelberg–Gravenhage: Carl Winter Universitätsverlag–Mouton&co, 1955.
- STOJAKOVIĆ, Momčilo. *Braničevski tefter*. Beograd: Istorijski institut, 1987.
- SVANE, Gunar Olaf. *Die Flexionen in štokavischen Texten aus Zeitraum 1350–1400*. Aarhus, 1958.
- SENC, Stjepan. *Grčko-hrvatski rječnik: za škole*. Zagreb, 1911.
- SILIĆ, Josip. Administrativni stil hrvatskoga standardnog jezika. *Kolo* 4 (1996): 349–359.
- SLOVNÍK. *Slovník jazyka staroslověnského* Praha: Československá akademie věd. Slovanský ústav, 1958–1997.
- ŠETKA, Jeronim. *Hrvatska kršćanska terminologija, I dio*. Šibenik, 1940.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga, 2006.
- SCHÜTZ, Joseph. *Der altserbische bergmännische Wortschatz: sprachgeschichtliche Abhandlung*, Београд: САНУ, 2003.
- VALDE, Alois. *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. Heilderberg, 1910.
- VASMER, Max. *Die griechischen Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin: Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1944.
- VONDRÁK, W. *Altkirchenslavische Grammatik*. Berlin, 1912.
- ŽIVKOVIĆ, Tibor, BOJANIN, Stanoje, PETROVIĆ, Vladeta. *Selected charters of Serbian rulers (XII–XV century) relating to the territory of Kosovo and Metohia. Part I*. Athens: Centre for Studies of Byzantine Civilization, 2000.

VI. SUMMARY

THE LANGUAGE OF CHARTERS AND LETTERS OF THE SERBIAN DESPOTATE

1. The monograph examines graphemic, orthographic and linguistic (phonetic and phonological, morphological, lexical-stylistic and syntactic-stylistic) features of charters and letters of the Serbian Despotate. The examination encompasses fifty-two documents created in the time span between 1392 and 1457. The documents in question include the charters and letters of Despot Stefan Lazarević, Princess Milica (nun Jevgenija), Despot Đurađ Branković, as well as Despots Lazar and Stefan Branković. Several documents related to the abovementioned Serbian rulers of this period were added to the corpus of this research: two files of the priors of the St. Panteleimon monastery on Mount Athos (related to Prince Stefan and Princess Milica), two charters to the Kastamonitou monastery on Mount Athos from Radič, who was a feudal lord to Despots Stefan Lazarević and Đurađ Branković, as well as two files on delimitation of the Hilandar properties in Metohija, created as a consequence of the order by Despot Đurađ Branković. The research was conducted on photographic images of charters and letters, which mostly represent originals, rarely copies, transcripts, or unfinished concepts from the time of the creation of the originals.

2. The primary goal of the graphemic and orthographic analysis was to establish the degree of presence of the features of the Resavian orthography in individual charters and letters of the Serbian Despotate. Apart from the detailed description of graphemic and orthographic features, special attention was paid to the presence of those features that constituted the Resavian type of orthography: (a) the use of grapheme њ, (b) the use of grapheme ĭ with the purpose of marking the so-called reduced /i/, (c) the use of grapheme ы in an etymological position, (d) the use of grapheme а with the purpose of marking the phonemic cluster [ja] in postvocalic position, (e) the use of graphemes є or е with the purpose of marking the phonemic cluster [je], (f) the use of Greek letters ξ, ψ, φ and ς, (g) the use of accents, (h) the use of a newer punctuation (full stop at the lower axis of the line and comma). The use of grapheme ѕ is left out of this overview, as it is not confirmed in the charters and letters of the Serbian Despotate.

According to the presence of these features, the charters and letters of the Serbian Despotate can be sorted into three groups: (a) sparse documents written in the Rascian orthography, (b) documents in which the use of the Resavian orthography was not stabilized, and (c) documents written in the Resavian orthography. The use of the Resavian orthography is conditioned by (a) the chronology of the creation of documents, (b) their genre and contents, and (c) their diplomatic status.

In the charters and letters of the Serbian Despotate we can observe the further spread of the most important features of the Resavian orthography, which are noted in the final quarter of XV century, in the charters and letters from the time of Prince Lazar. So, already at the transition from XIV to XV century we

find charters and letters with the most important features of the Resavian orthography that are consistently expressed. During the first three decades of XV century, the use of the Resavian orthography in the charters and letters of the Serbian Despotate was not stabilized, which can be seen from differences in adopting the most important features of the Resavian orthography in individual charters and letters of this period, as well as from the presence of charters and letters written in the Rascian orthography. Stabilized use of the Resavian orthography in charters and letters of the Serbian Despotate can be tracked down from the end of the third decade of XV century. Still, not even in the charters and letters from this period are the most important features of the Resavian orthography equally present. Therefore, according to the degree of stabilization, we can differentiate: (a) features whose use was not fully stabilized, even after the third decade of XV century: the use of њ and њ, the use of є and є with the purpose of marking [je], the use of accentuation and newer punctuation; and (b) features whose use was more consistently expressed, and starting from the end of the third decade of XV century it became fully stabilized in the charters and letters of Despot Đurađ Branković: the use of grapheme ĩ to mark reduced /i/, the use of grapheme ʌ to mark postvocalic [ja], the use of Greek letters Ͷ and ϕ (there are no examples in which grapheme ψ is expected; the use of grapheme v is not stabilized, which was expected considering the great number of rival graphemes for marking /i/.)

The degree of return to the models set by Cyril and Methodius in charters and letters of various genres is not consistently shown in all orthographic details (e.g. the return of grapheme њ into its etymological position was not conducted or was conducted to a lesser degree in documents with secular content.) The secular nature of the documents explains the inconsistent use of the Resavian orthography in two files on delimitation of the Hilandar properties from 1454. The secular nature of the documents, as well as perhaps the social and historical circumstances (the time of general insecurity immediately before the fall of the Serbian Despotate may have left a mark on the scribes' work) can explain the weakening of the orthographic standard in charters and letters of Despots Lazar and Stefan Branković. In comparison to Despot Đurađ's charters written from the end of the third decade of XV century, the less present features are in particular: (a) the use of grapheme ʌ with the purpose of marking the group [ja] in postvocalic position, (b) the use of grapheme њ, (c) the use of spiritus lenis/asper and accents (especially oxia and regular varia.)

The interdependence of the diplomatic status and orthography is perceived in two documents: in Despot Stefan Lazarević's charter to the Hilandar monastery (between 1392 and 1402) (an unfinished transcript or concept in which the use of the Resavian orthography is less present) and in Despot Đurađ's charter to the St. Paul's monastery (1410) (a slovenly written transcript or concept in which the Rascian orthography is used with few examples that indicate the pre-Resavian evolution in orthography.)

3. The linguistic features of charters and letters of the Serbian Despotate were examined from the aspects of historical dialectology, history of the Serbian literary language, and functional stylistics.

3.1. Among the noted features of the Old Serbian language in the charters and letters of the Serbian Despotate, two principal groups are distinguished: (a) linguistic features that are present throughout the entire Štokavian dialect or in the majority of its dialects and that have no significance for the processes of the inner-Štokavian differentiation in the period from the last decade of XIV century until the sixth decade of XV century, and (b) linguistic features that are significant for the dialectal differentiation of Serbian speeches from the territory of the Serbian Despotate.

The use of oxia for the purpose of marking the position of the accent in charters and letters of the Serbian Despotate does not suggest the knowledge of the processes of neo-Štokavian accent transfer. Sparse examples from the charters of Despot Stefan Lazarević which may indicate this process cannot be taken as certain due to the fact that the features of the Resavian orthography (including the use of accents) were not stabilized in these documents. The material of a certain number of charters of Despot Đurađ Branković (the charter to St. Panteleimon (1427–1429), the charters to Great Lavra (1429–1439 and 1452), two charters to Dubrovnik from 1445, the charter to feudal lord Radič (1428–1429), as well as two charters of feudal lord Radič to Kastamonitou (1430–1431 и 1433)), confirms the conclusion of P. Ivić, drawn based on the material of the Esphigmenou charter, that Despot Đurađ's court scribe preserved non-transferred accents.

The use of double varia (kendema) and doubled vocalic graphemes indicates preservation of the old system of stressed and unstressed lengths in a certain number of charters and letters from the offices of Despot Stefan Lazarević (the charter to Dubrovnik from 1405, and the charter to the Vatopedi monastery from 1417), Despot Đurađ Branković (the charters to Dubrovnik from 1405, 1428, and 1445, the charter to the Esphigmenou monastery (1429), the charter to feudal lord Radič (1428–1429), the charter to Great Lavra (1452), the charter of feudal lord Radič to the Kastamonitou monastery, as well as receipts and letters on Despot Đurađ's depository issued in 1457 by Despots Lazar and Stefan Branković.

The old vocalic quantity is particularly well-noted in (a) the nominal gen. pl. suffix, (b) suffixes for complex adjectival declension (consequence of the vowel reduction), and (c) suffixes for 3rd p. sg. Present. The exposed condition of the use of accents in charters and letters of the Serbian Despotate in principle points to the image of Kosovo-Resavian accentuation from the era before the accent transfer and the shortening of post-accentual lengths.

The charter of Lady Mara and her sons to Dubrovnik (Vučitrn, December 29th, 1405) contains the oldest recorded examples of the change /ə/ > /a/ in Serbian medieval charters from the southern and eastern Štokavian areas from the period of the last quarter of XIV century and the first half of XV century. These examples confirm the already expressed scientific opinion that the process of /ə/ > /a/ change in medieval monuments from the eastern and southern Štokavian areas can be tracked down from the beginning of XV century, which is later in comparison to the monuments from Čakavian and western Štokavian areas. On the other hand, these examples testify about the process of formation

of today's speeches of the Kosovo-Resavian dialects, that is, about their separation from the speeches of today's Prizren-South Moravian region.

The example of the /ə/ > /a/ change in Despot Đurađ's charter to Metropolitan Venedikt (Smederevo, September 6th, 1456, scribe Stepan Ratković) is of special significance for historical dialectology of the Serbian language: possessive adjective *boračkoj* (according to the toponym *Borač* (< *Borač*), in Gruža) testifies about the presence of the vowel /a/ (</ə/) in the area of medieval Gruža in the middle of XV century.

The examples of /ə/ > /a/ change in the charters and letters of Despots Lazar and Stefan Branković indicate that this process was confirmed in the sixth decade of XV century, not just in suffixes, but also in roots and in inflectional affixes, among which we should particularly single out the examples of genitive pl. in Despot Stefan Branković's receipt (Smederevo, August 12th, 1457.) The examples of complete vocalisation of semivowels from these charters and letters indicate further differentiation between Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian speeches during this period. The noted examples further testify that this change was initialized in suffixes, and it probably reached the semivowel in the root much later. This is illustrated in the condition of contemporary Prizren-South Moravian speeches, in which the semivowel is better preserved in the roots, while in suffixes it is most frequently replaced with /a/.

In the largest number of charters and letters of the Serbian Despotate, the ekavian replacement of the Old Serbian vowel /ě/ is confirmed with definite examples of writing the grapheme *ε* in the position of the etymological *ѣ*, or with definite examples of writing the grapheme *ѣ* in the position of the etymological /e/. In five charters of Despot Stefan Lazarević written in the Serbian Church Slavonic language (the charter to the Tismena and Vodica monasteries from 1406, the charter to the Hilandar monastery (1406–1407), as well as in three charters to Great Lavra (two from 1407 and one between 1414 and 1415)) ekavism was affirmed based on indirect evidence: (a) based on the presence of the analogical suffix *-eh* in nominal loc. pl. (charter to Tismena and Vodica from 1406), (b) based on the ekavisms in the signature (charter to Hilandar (1406–1407), the first copy of the Great Lavra charter from 1407), (c) based on the fact that some of these charters were written by the same scribe (the three Great Lavra charters), as well as (d) based on the fact that all these charters were written in a highly standardized Serbian Church Slavonic language. Only four documents (Prince Stefan's letter to Dubrovnik from 1392, Despot Đurađ's charter to the Esphigmenou monastery from 1429, feudal lord Radič's charter to the Vatopedi monastery from 1432, as well as Despot Grgur's receipt on the construction of the depository from 1457) contain no direct or indirect evidence of ekavism. Considering the entire scope of the corpus, the potential assumption about the preservation of the phonological individuality of the Old Serbian /ě/ in these charters and letters is probably unfounded.

Special importance lies in the examples of ekavism in specific morphological categories which are (a) common for Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian speeches from the end of XIV century and during XV centu-

ry, as well as (b) examples that testify about the process of differentiation between these two speeches in the abovementioned period.

The first category includes: (a) forms of dat. sg. of personal pronouns with the suffix *-e*, (b) forms of dat. and loc. sg. of the possessive pronoun *njegov* with the suffix *-e*: *njegove*, (c) forms of the comparative of adjectives: *stareji*, *starejega*, (d) forms of the numeral *dve ste*, (e) forms of the present tense of the verb *jesam* (*nesam*, *nesi*, *nē* (<*neje*), *nesmo*, *neste*, *nesu*).

The second category includes: (a) forms of dat. and loc. sg. of feminine nouns of non-palatal and palatal change with the suffix *-e*, (b) forms of pronouns and adjectives with the suffixes of non-palatal change: *-em* (ins. and loc. sg. and dat. pl.), *-eh* (gen. pl.), *-emi* (ins. pl.).

The only example that may indicate morphological ikavism of the Šumadija or Smederevo-Vršac types (*въ novim* (loc. pl.) in Despot Đurađ's charter to Great Lavra, Smederevo, February 14th, 1452) cannot be accepted unconditionally, considering the fact that the forms of locative with the suffix *-im* are still present today in the areas of Kosovo-Resavian dialect.

Sparse examples of the replacement of syllabic /l/ with /u/ in the charters of Despot Đurađ and his heirs undoubtedly testify about the process of differentiation between Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian speeches during this period. Special significance is given to the examples of the replacement in the oikonym *Jabučje* in Upper Morava (probably today's Jabučje to the east of Kragujevac), to the examples in the anthroponymic root *Vuk-* which testify about the change in the Metohija region (name bearers were the natives of Metohija villages), as well as to the examples in the root *pun-* from the charters and letters of Despots Lazar and Stefan Branković that testify that in the sixth decade of XV century this change was a systematic language feature.

The processes of diversification between the Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian dialects are also indicated by the replacement of syllable-final /l/ with /o/ in the Braničevo oikonym *Raonica* which was found in Despot Đurađ's charter to Radič 1428–1429 (today probably the oronym *Ramnica* to the southwest of Veliko Gradište, which may support the assumed phonetic development: *Ralnica* > *Raonica* > *Ravnica* > *Ramnica*), as well as by the examples found in various parts of speech in the charters and letters of Despots Lazar and Stefan Branković, which point to the fact that in the sixth decade of XV century this change was a systematic language feature.

The charters and letters of the Serbian Despotate contain no examples of neo-Štokavian syncretism of nominal plural cases. The beginning of the restructuring of plural cases under the influence of the loss of dual is indicated by the examples of the use of genitive instead of locative plural in Despot Đurađ's charters to Dubrovnik (from 1428 and 1445), two examples of the suffix *-a* in gen. pl. in Despot Stefan Branković's receipt (12. VIII 1457), as well as the example of the use of instrumental *vami* instead of the expected dative in Despot Lazar Branković's letter from 1457.

Sparse examples of analytical tendencies in declension found in the charters and letters of the Serbian Despotate also indicate the Kosovo-Resavian or Prizren-South Moravian terrains. The beginning of the analyzation of Priz-

ren-South Moravian type is noted in the example from Despot Đurađ's charter to feudal lord Radič (1429–1430): *a po svojoj smrti na koga ostavi, ili na srodnika ili inoga koga*. The use of pronominal form *кѣ* instead of the expected gen. pl. form in the example *ako li i vse pet hćeri budu* (an example from prior Nikodim's file from 1396) is found also in contemporary Kosovo-Resavian speeches. The analyzation of the numeral *četiri* in examples *ot četiri jevangelište* (Despot Đurađ's charter to feudal lord Radič from 1430) and *bez četiri unče* (in two receipts of Despots Lazar and Stefan Branković from 1457) is neutral in terms of inter-dialectal differentiation. The oldest example of non-differentiation between case of motion and case of inaction in the charters from eastern and southern Štokavian areas is found in Despot Lazar Branković's letter to Dubrovnik (1457): *jere je gospodin kralj preminul segaj sveta u prag*. This example undoubtedly points to the process of analyzation of both Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian types.

The differentiation between Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian speeches is also indicated by an example of infinitive without the final *-i* found in the charter of Lady Mara and her sons to Dubrovnik (1405, Vučitrn).

The most significant features of the Old Serbian language in the charters and letters of the Serbian Despotate indicate the following: (a) the language of charters and letters of the Serbian Despotate was built upon the basis of southeastern Serbian dialect of the first half of XV century, that is, on the basis of the dialect from which contemporary Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian dialects developed, (b) the language of charters and letters of the Serbian Despotate demonstrates the most important developmental tendencies which caused the differentiation between Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian speeches in the period from the end of XIV century until the sixth decade of XV century, (c) the movement of the state centre towards north and the Danube (Smederevo) did not cause a significant influx of features of the original dialects from the northern and north-eastern Serbia into the language of charters and letters of the Serbian Despotate, so the Old Serbian language of the charters and letters of Despot Đurađ and his heirs written in Smederevo remained the same because the feudal lords (that migrated from the south) remained the same as well.

3.2. The most important changes in the phonological system of the Old Serbian language from the end of XIV century and the first half of XV century did not reflect in the Serbian Church Slavonic language of charters and letters of the Serbian Despotate. It is characterized by: (a) presence of /ə/ (with the exception of the charter of Lady Mara to Dubrovnik from 1405, as well as the charters and letters of Despots Lazar and Stefan Branković, in which the assumed /a/ < /ə/ is found in Serbian Church Slavonic examples as well), (b) presence of syllabic /l/, (c) presence of syllable-final /l/.

The remaining key phonetic features of the Serbian Church Slavonic language indicate the stability of the standard: (a) a very consistent use of *št* and *žd* (minimal systematic exceptions are related to the presence of /d/ in the lexeme *gospođa* in Serbian Church Slavonic titles), (b) a very consistent use of *vb(-)/vʙz(-)* (minimal systematic exceptions in the eschatocol at the citation

of the place of the creation of the document, probably under the influence of enumeration of properties in dispositions), (c) consistent use of the pronominal formant *vs-/vs-* (metathesis only in the isolated examples of the charters written in Old Serbian), (d) preservation of groups *-jt-* and *-jd-* (/č/ and /đ/ appear only in those sections of charters that were written in Old Serbian.)

In accordance with the morphological standard of the Serbian Church Slavonic language in charters and letters of the Serbian Despotate (a) the supine form is not present, (b) the asigmatic aorist form is not present, (c) forms of plural genitive, dative, instrumental and locative of the nominal change of adjectives is not present, and (d) *-omu/-emu* in dat. sg of the complex adjectival change, cardinal numbers and active participles are generalized. Apart from the enlisted features that represent larger systematic exceptions from the Serbian Church Slavonic morphological system, there are other features present in charters and letters of the Serbian Despotate that have the status of a standard, and which can sporadically be found in the Old Church Slavonic canon as well: (a) the suffix for gen. sg. is adopted consistently in acc. sg. of nouns with the semantic feature [+ANIMATE], (b) the suffix *-mi* in 1st person sg. Pres. of the athematic verbs consistently (however, only one example of it was confirmed; *-mo* is found in the sections of charters that were written in Old Serbian.)

The morphological innovations that are present in all Serbian Church Slavonic manuscripts in charters and letters of the Serbian Despotate are unequally expressed: (a) the less confirmed nominal stems demonstrate various tendencies (nouns *sin*, *put* and *Gospod* abandon the older change; nouns *dom*, *gost*, *ljudi*, *crkva* and *krv* mostly preserve the forms of the old change), (b) the assimilation of gen. and dat. sg. of nouns of the consonant change is present (forms *dne* and *dni*), (c) the suffix *-ije* in nom. pl. appears more frequently in nouns of the consonant change, rarely in nouns of the **-ǫ-/jǫ-* stem, (d) the formant *-ov* is sporadically encountered in gen. pl. of nouns of the **-ǫ-/jǫ-* stem, (e) the expansion of the formant *-ov* into nom., dat. and acc. pl. of nouns of the **-ǫ-/jǫ-* stem is sporadically present; (f) there were no examples of the suffix *-ii* or *-i* in gen. pl. of nouns of the **-ǫ-/jǫ-* stem.

The Serbian Church Slavonic language of charters and letters of the Serbian Despotate demonstrates inconsistency in expressing some of the most important morphological innovations of the pan-Štokavian type: (a) the suffix *-u* in loc. sg. of the **-ǫ-/jǫ-* stem, (b) the suffix *-e* in acc pl. of the **-ǫ-* stem, (c) the suffix *-om* in ins. sg. of the **-ā-/jā-* stem, (d) the suffix *-oga/-ega* in gen. and acc. sg. of the pronominal-adjectival change, (e) the suffix *-oj* in dat. and loc. sg. of the pronominal-adjectival change, (f) absence of the formant *-t* in 3rd person sg. Present, (g) the suffix *-sno* in 1st person sg. Aorist, (h) the loss of dual (it is better preserved in numeral constructions), (i) loss of participle congruence.

The Serbian Church Slavonic language used in the enlisted documents belongs to the low variety, which is seen from (a) the exclusive use of *bih* type aorist for constructing the potential mood, (b) the dominant use of the form of new sygmatic aorist, and (c) the dominant use of newer forms of active preterite participle. The use of the old sygmatic aorist forms (*reh*, *rehom*) in nun Jev-

genija's charter to Dečani (1397–1402) and in Despot Stefan Lazarević's charters to Great Lavra from 1407 gives an archaic stamp to the Serbian Church Slavonic language of these documents and brings it closer to the high variety.

3.3. The most important linguistic differences between the charters and letters written in the offices of Despot Stefan Lazarević and Despot Đurađ Branković and his heirs are seen on the phonological level. Despot Stefan Lazarević's charters and letters do not contain (a) examples of /ə/ > /a/ change, (b) reliable examples of the vocalic /l/ > /u/ change, as well as (c) the examples change of syllable-final /l/ into /o/. All three changes are found in the charters and letters from Despot Đurađ's office in isolated examples, while in the charters and letters of Despots Lazar and Stefan Branković they are found in a larger number of examples, so they represent a systematic language feature of these documents.

The degree of presence of the features from Old Serbian and Serbian Church Slavonic respectively in individual charters and letters principally depends on two criteria: (a) the genre and content of the documents, and (b) the diplomatic status of the documents. Depending on these criteria, charters and letters of the Serbian Despotate can be divided into several groups.

Brief requests to Dubrovnik (the letter of Princess Milica and Prince Stefan from 1392, and Despot Đurađ's letter from 1424) were written in Old Serbian. These letters contain only isolated traces of the Serbian Church Slavonic language.

The affirmative trading privileges to Dubrovnik (by Despot Stefan in 1405, by Lady Mara and her sons in 1405, and by Despot Đurađ in 1428 and 1445) were also mostly written in Old Serbian. Old Serbian was used not just in the voluminous dispositions of these documents, but it also sporadically enters both the protocol and the eschatocol, the traditional strongholds of the Serbian Church Slavonic language.

Two files on delimitation of the Hilandar properties (from 1454) were written in Old Serbian that contains minimal traces of the Serbian Church Slavonic language in the introductory and concluding sections.

The charters (receipts) of Despots Lazar and Stefan Branković on the construction of Despot Đurađ's depository were also written in Old Serbian with minimal traces of Serbian Church Slavonic (in the introductory and/or concluding sections.)

The linguistic differences between the files of the priors of the St. Pan-teleimon monastery on Mount Athos were caused by their structure and content. The largest section of the voluminous file by prior Nikodim (1396) is the disposition written in Old Serbian which contains sporadic traces of Serbian Church Slavonic. The much shorter file by prior Ilarion (1402–1422) resembles monastery grants in terms of its textual and linguistic conceptualization (Serbian Church Slavonic in the protocol and eschatocol, Old Serbian in the brief disposition.)

Feudal grants (from Despot Stefan Lazarević to Despotess Jevpraksija (1404–1405), as well as Despot Đurađ's three grants to feudal lord Radić (1428–1429, 1429–1430, 1430)) are linguistically conceptualized in accord-

ance with the principle of homogenous diglossia. Serbian Church Slavonic is used in the protocol and eschatocol, while Old Serbian is used in the transition from the protocol into the text and in the disposition of the text. Among the enlisted documents, more features of Old Serbian are found in Despot Đurađ's charter to feudal lord Radič (1428–1429), due to its slightly larger disposition.

The enlisted grants differ in textual and linguistic sense from the two grants written by Stepan Ratković (Despot Đurađ's grant to Metropolitan Venedikt from 1456, and Despot Lazar Branković's charter to treasurer Radoslav from 1457.) Both documents represent brief feudal grants in which the disposition takes up the largest part of the text (the protocol is completely left out in the first one, while in the other one it is reduced to a brief title addressing; the eschatocol is reduced to the notes on the scribe, time and place), which is why they were written in Old Serbian.

Monastery grants were also conceptualized in accordance with the principle of homogenous diglossia. The dominant use of Serbian Church Slavonic in the largest number of monastery grants was caused by the proportionally brief disposition with regard to the entire text. In a smaller number of monastery grants, Old Serbian is more present thanks to more voluminous dispositions (three charters of nun Jevgenija: to St. Panteleimon from 1395, to Great Lavra from 1398, to Hilandar (1394–1402), Despot Đurađ's charter to St. Paul's from 1410, two charters of Despot Stefan: to Hilandar from 1411, and to Great Lavra from 1427, as well as both charters of feudal lord Radič to Kastamonitou (1430–1431 and 1433.))

3.4. The most significant lexical and syntactic features of charters and letters of the Serbian Despotate are determined by their functional-stylistic and genre identity. The examined documents, different in genre (requests to Dubrovnik, the affirmative trading privileges to Dubrovnik, monastery and feudal grants, files of the priors of St. Panteleimon, files on delimitation of the Hilandar properties, receipts and letters regarding the construction of Despot Đurađ's depository) belong to Serbian medieval business and legal style, whose most important lexical-stylistic and syntactic-stylistic features are: (a) terminologism, (b) onomasticity, (c) nominalization, (d) depersonalization, (e) use of clichés, and (f) directiveness.

Terminological and onomastic lexicon in the charters and letters of the Serbian Despotate represents a continuum of the conditions in charters and letters of XIII–XIV century. The exception is the terminology of feudal work obligations and gifts found in the immunity formulas in the dispositions of monastery and feudal grants. Changes in this sphere of terminology mostly include the introduction of new lexemes due to the introduction of new social institutions (*unča*, *ungija*, *letnja unga* (also *vojnica* or *vojištatik*), *zimnja unča* (also *danьk zimnji*, *danьk Gospodstva mi* or *danije Gospodstva mi*)), or due to the introduction of new names for old social institutions (*biglja*, *đerakarstvo*, *po-birica*, *po dohije gonjenije*, *telos*, *građenje grada i kuć*, *građenje kuć i dvorov*), and in both cases we can notice an increased influx of lexical borrowings from Greek (*unga*, *unča*, *ungija*, *biglja*, *po dohije gonjenije*, *telos*).

Nominalization (the “nominal nature”) of the examined charters and letters is perceived through (a) the pronounced quantitative dominance of nominal words, especially nouns, over verbs, (b) the increased frequency of use of deverbal nouns, among which the ones derived with suffixes *-ije* and *-o* are particularly numerous, (c) the presence of constructions with the decomposed predicate, (d) the presence of nominal clauses and statements (in formulas stating the addressor and addressee, in the greeting formula, in the title addressing and signatures of charters, in grant dispositions for the enumeration of the donated people and properties, in the eschatocol for the enumeration of witnesses or donors.)

Tendency towards depersonalization of the statement with the purpose of its objectivization and generalization in the charters and letters of the Serbian Despotate is achieved through (a) the frequent labelling of the document issuer with complex lexemes such as *gospodstvo mi* instead of using the personal pronoun in 1st person, (b) the frequent use of 3rd person forms of verbs, (c) the frequent use of deagentized passive constructions (reflexive passive for the formulation of dispositions and dates, passive participle in sanctions.)

The cliché nature of the charters and letters of the Serbian Despotate mostly stems from the very manner of their creation (based on the formulas that were taken from Greek and Latin diplomacy as ready-made models.) From the aspect of linguistic organization, of particular interest are (a) formulas of intervention and exposition (that is, formulas of the transition from the protocol into the text), (b) formulas of the disposition, and (c) formulas of the sanction.

The place of transition from the intervention into the exposition (that is, from the protocol into the text) in examined charters and letters (in affirmative trading privileges, and especially in monastery and feudal grants) most frequently represents the place at which a spontaneous and unlaboured switch from Serbian Church Slavonic to Old Serbian takes place, often within the same sentence, and it is the place where their mutual pervasion and matching can be best perceived.

In the formulation of dispositions, the following devices were most frequently used: (a) independent clauses with the optative particle *da* and the form of 3rd person Present with the imperative meaning, which produces the effect of directiveness (The prescriptive-regulatory nature of a legal regulation), (b) conditional clauses beginning with conjunctions *ašte* and *ako*, which emphasizes the hypothetical nature of the validity of a legal norm, and (c) exceptive particles in immunity regulations in order to justify the need for somebody or something to be excluded from the range of the validity of the legal norm.

In the formulation of sanctions (especially curses in the sanctions of monastery grants), the following syntactic-stylistic devices were used: (a) conditional clauses beginning with the Serbian Church Slavonic conjunction *ašte* and free relative clauses beginning with the nominal pronoun *kto* and the particle *li*, which expresses the hypothetical nature of a curse (the assumption that somebody will disobey the ruler’s order stated in the charter), and (b) independent clauses with the optative particle *da* and the form of 3rd person Pre-

sent, which formalises the curse (which represents a wish on the communicative plain.) Both syntactic-stylistic devices are syntactically integrated into a complex sentence.

Except onomasticity, the enlisted lexical-stylistic and syntactic-stylistic features of the charters and letters of the Serbian Despotate principally also represent the feature of Serbian administrative style in the modern times (from XIX century until today.) The future examinations should expand the repertoire of lexical and especially syntactic devices which were used to exhibit the enlisted features in Serbian business and legal documents of various genres and eras.

Apart from the enlisted lexical-stylistic and syntactic-stylistic features of the examined charters and letters, we should especially point to the affective and emotional nature of the individual sections of charters (mostly in the preambles; sometimes in expositions, especially the expositions of Despot Stefan's grants which contain Despot's literary stylized personal reflexions), which is the result of the most broadly understood ideological and cultural context in which the enlisted charters and letters were created.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

821.163.1.09:811.1633.1"14"

091(=163.41)"14"

821.163.1.09-6:811.163.1"14"

ПОЛОМАЦ, владимир, 1977-

Језик повеља и писама Српске деспотовине / Владимир Поломац. - Крагујевац :
Филолошко-уметнички факултет, 2016 (Чачак : Занатска задруга "Универзал"). -
495 стр. ; 24 cm

Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија:
стр. 469-482. - Summary: The Language of Charters and Letters of the Serbian
Despotate.

ISBN 978-86-85991-92-9

а) Српске повеље - Језик - 15в б) Епистоларна књижевност - Језик - Србија - 15в

COBISS.SR-ID 223174412